

พระไตรปิฎก
มหัศจรรย์น้อย ๕๐๐๐ กัณฑ์

พระสุตตันตปิฎก
ส. สังฆตวรรค
เล่ม ๑

พระไตรปิฎก มหาวัดถาวรน้อย ๕๐๐๐ กัณฑ์

เท่าพระพุทธศาสนาอายุกาล ๕๐๐๐ ปี ใหญ่ที่สุดในโลก

พระสูตรตันตปิฎก

พร้อมทั้งบาลี อรรถกถา ฎีกา และธัมมัตถาธิบาย

เล่มที่ ๑ (นับอันดับรวม ๓ ปิฎก เป็นเล่มที่ ๒๓ ใน ๑๐๐ เล่ม)

คัมภีร์ที่ ๓ สังยุตตนิกาย สคาถวรรค

เล่มที่ ๑ ถึง ๑๐ เป็นพระวินัยปิฎก เล่มที่ ๑๑ ถึง ๘๖ เป็นพระสูตรตันตปิฎก

เล่มที่ ๘๗ ถึง ๑๐๐ เป็นพระอภิธรรมปิฎก รวม ๓ ปิฎก มี ๕๐ คัมภีร์)

(รวม ๕๐๐๐ กัณฑ์จบ แบ่งเป็น ๑๐๐ เล่ม จบบริบูรณ์)

โดย ปู่ แสงฉาย อนงคาราม

สำนักงาน ลูก ส.ธรรมภักดี สงวนลิขสิทธิ

สร้างอักขระตัวหนึ่ง
มีผลานิสงส์เท่ากับสร้างพระพุทธรูปองค์หนึ่ง

สารบาญ คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม ๑
(คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค มี ๒ เล่มจบ เล่มนี้เป็นเล่มที่ ๒๓ ใน ๑๐๐)

กัณฑ์ที่ ๑	ว่าด้วยโอฆตรณสูตรที่ ๑	๑
	ห้วงน้ำ	๓
กัณฑ์ที่ ๒	ว่าด้วยนิโมกขสูตรที่ ๒ และอุปเนยขสูตรที่ ๓	๑๐
	นิโมกข์ ปโมกข์ วิเวก	๑๑
	ภย ๓ ประการ	๑๕
	อามิส ๒	๑๕
	ภุมมิกวัญญ ๓	๑๖
กัณฑ์ที่ ๓	ว่าด้วยอัจเจตติสูตรที่ ๔ และกตฉินทิสสูตรที่ ๕	๑๗
	สิ่งที่ควรคิด ๕ และควรละ ๕	๒๐
กัณฑ์ที่ ๔	ว่าด้วยบัญญัติเทวดา ๑๐ องค์ ในชาตสูตรที่ ๖	๒๔
	ธรรมเครื่องกลับเครื่องดีอย่างละ ๕	๒๕
กัณฑ์ที่ ๕	ว่าด้วยบัญญัติของเทวดา ๒ องค์	๓๑
	พระพุทธเจ้า ๔ จำพวก	๓๒
กัณฑ์ที่ ๖	ว่าด้วยคำของเทวดา ๒ องค์	๓๕
	คำว่า ทมะ ได้แก่ อุโบสถกรรม และอธิวาสนขันตี	๔๐
กัณฑ์ที่ ๗	ว่าด้วยคำของเทวดา ๒ องค์	๔๗
	บุพพนิมิต ๕ ของเทวดาผู้จะจุติ	๕๐
	อุปธิ ๔	๕๒
กัณฑ์ที่ ๘	ว่าด้วยคำของเทวดา ๒ องค์	๕๔
	บุคคลประเสริฐ ๔ จำพวก /	๖๐
กัณฑ์ที่ ๙	ว่าด้วยคำของเทวดา ๓ องค์	๖๑
	เหตุที่ไม่ให้อริยมรรคบริสุทธ ๕	๖๓

กัณฑ์ที่ ๑๐	ว่าด้วยคำของเทวดา ๒ องค์	๖๘
	ผู้ห้ามใจด้วยหิริ	๖๘
	คำว่า ตโปธาราม	๗๓
กัณฑ์ที่ ๑๑	ว่าด้วยคำของเทวดา ๑ องค์	๗๖
	ปริญา ๓	๘๑
กัณฑ์ที่ ๑๒	ว่าด้วยคำของเทวดาองค์หนึ่ง	๘๓
	การประหาร ๔	๘๔
กัณฑ์ที่ ๑๓	ว่าด้วยคำของเทวดา ๑ องค์	๘๕
	สรีรยนต์	๘๕
กัณฑ์ที่ ๑๔	ว่าด้วยคำของเทวดา ๖ องค์	๘๗
	คำว่า สत्ถลปกายิกา	๘๘
กัณฑ์ที่ ๑๕	ว่าด้วยคำของเทวดา ๔ องค์	๑๐๓
	มีน้อยให้ตามน้อย ได้บุญมาก	๑๐๔
กัณฑ์ที่ ๑๖	ว่าด้วยคำของเทวดาหลายองค์	๑๐๘
	การให้ทานกับการรบสีกยากเท่ากัน	๑๑๐
กัณฑ์ที่ ๑๗	ว่าด้วยคำของสत्ถลปกายิกาเทวดา	๑๑๔
กัณฑ์ที่ ๑๘	ว่าด้วยคำของเทวดา ๒ จำพวก	๑๒๐
	เทวดาพวกอุชฌานสัญญา	๑๒๒
กัณฑ์ที่ ๑๙	ว่าด้วยการประชุมใหญ่ของเทวดา	๑๒๗
	คำของสุทธาวาสมหาพรหม ๓ องค์	๑๒๘
	ว่าด้วยเหตุให้มีสมบัติสูตร	๑๒๙
กัณฑ์ที่ ๒๐	ว่าด้วยการประชุมใหญ่ของเทวดา	๑๓๕
	พวกเทวดามาประชุมใหญ่ที่ป่ามหาวัน	๑๓๖
	คาถาของสุทธาวาสมหาพรหม	๑๓๘
	คำว่า นาค หมายความว่า ๓ อย่าง	๑๔๐
กัณฑ์ที่ ๒๑	ว่าด้วยคำของเทวดา ๓ จำพวก	๑๔๑
	คำว่า มัททกุกคณิกทายวัน	๑๔๓

กัณฑ์ที่ ๒๒	ว่าด้วยคำของเทวดา ๕ องค์	๑๔๗
	นารณ ๑๒	๑๕๑
	มหาสมุทรภายใน	๑๕๑
กัณฑ์ที่ ๒๓	ว่าด้วยคำของเทวดา ๒ องค์	๑๕๒
	อัญญังคิกมรรค	๑๕๕
	นิพัตถกุศล ๖	๑๕๘
กัณฑ์ที่ ๒๔	ว่าด้วยคำของอนาถบิณฑิกเทพบุตร	๑๕๙
	อธิบายคำของอนาถบิณฑิกเทพบุตร	๑๖๐
กัณฑ์ที่ ๒๕	ว่าด้วยปัญหาของเทวดา ๕ องค์	๑๖๗
	สิ่งที่ทำให้สำเร็จประโยชน์กระทั่งชรา	๑๖๘
	สิ่งที่ไม่ชรา	๑๗๐
	สิ่งที่เปี่ยมมิตรแท้	๑๗๑
	ที่ตั้งของมนุษย์	๑๗๒
กัณฑ์ที่ ๒๖	ว่าด้วยปัญหาของเทวดา ๕ องค์	๑๗๔
	สิ่งที่ทำให้เกิดให้แล่นไป เป็นต้น	๑๗๔
กัณฑ์ที่ ๒๗	ว่าด้วยปัญหาของเทวดา ๑๐ องค์	๑๘๑
	สิ่งที่ครอบงำสิ่งทั้งปวง	๑๘๑
	สิ่งที่นำโลกไป	๑๘๓
	เครื่องเกาะเกี่ยวของโลก เป็นต้น	๑๘๔
กัณฑ์ที่ ๒๘	ว่าด้วยปัญหาของเทวดา ๓ องค์	๑๘๗
	คำว่า ฆ่าความโกรธแค้นแล้วนอนเป็นสุข	๑๘๘
	อุบายระงับความโกรธ	๑๘๙
	เครื่องปรากฏ ๔	๑๙๐
	เครื่องปลื้มใจของบุรุษ	๑๙๑
กัณฑ์ที่ ๒๙	ว่าด้วยปัญหาของเทวดา ๒ องค์	๑๙๔
	ของประเสริฐ ๔ อย่าง	๑๙๕

กัณฑ์ที่ ๓๐ ว่าด้วยปัญหาของเทวดา ๖ องค์	๒๐๐
สิ่งที่ชราและไม่ชรา	๒๐๑
ช่องแห่งความเสียหาย ๖	๒๐๓
กัณฑ์ที่ ๓๑ ว่าด้วยปัญหาของเทพบุตร	๒๐๕
คำทูลของกัศสปเทพบุตร	๒๐๕
คำทูลของมานะเทพบุตร	๒๐๖
คำทูลของทามลิเทพบุตร	๒๐๘
กัณฑ์ที่ ๓๒ ว่าด้วยคำของเทพบุตร ๓ องค์	๒๐๙
ความคับแค้น ๒	๒๑๑
กัณฑ์ที่ ๓๓ ว่าด้วยคำของเทพบุตร ๒ องค์	๒๑๒
เรื่องจันทิมเทพบุตรถูกราหุจับ	๒๑๓
สุริยเทพบุตรถูกราหุจับ	๒๑๔
กัณฑ์ที่ ๓๔ ว่าด้วยคำของเทพบุตร ๕ องค์	๒๑๕
อภิสังขาร ๓	๒๑๖
กัณฑ์ที่ ๓๕ ว่าด้วยคำของเทพบุตร ๒ องค์	๒๑๘
สัญญาวิปลาส ๔	๒๑๖
กัณฑ์ที่ ๓๖ ว่าด้วยคำของเทพบุตร ๑ องค์	๒๑๙
เรื่องพระกบิละ	๒๑๙
กัณฑ์ที่ ๓๗ ว่าด้วยคำของเทพบุตร ๑ องค์	๒๑๙
ชีวิตน้อยด้วยเหตุ ๒ ประการ	๒๑๙
กัณฑ์ที่ ๓๘ ว่าด้วยคำของเทพบุตร ๑ องค์	๒๑๙
เรื่องอนาถบิณฑิกเศรษฐีสร้างวัด	๒๑๖
กัณฑ์ที่ ๓๙ ว่าด้วยคำของเทพบุตร ๑๐ องค์	๒๖๐
สัปบุรุษ ๓ จำพวก	๒๖๓
กัณฑ์ที่ ๔๐ ว่าด้วยคำของเทพบุตร ๑ องค์	๒๖๓
เรื่องเปรดงุเหลื่อม	๒๖๐

กัณฑ์ที่ ๔๑	ว่าด้วยคำของเทพบุตร ๑ องค์	๒๗๕
	เรื่องพระเจ้าเสวราชาให้ทาน	๒๗๖
กัณฑ์ที่ ๔๒	ว่าด้วยคำของเทพบุตร ๒ องค์	๒๗๖
	ขณิกการเทพบุตรกราบทูลเรื่องภิกษุ ๗ องค์	๒๗๖
กัณฑ์ที่ ๔๓	ว่าด้วยคำของเทพบุตร ๑ องค์	๒๗๗
	ที่สุดแห่งโลก	๒๗๗
กัณฑ์ที่ ๔๔	ว่าด้วยคำของเทพบุตร ๓ องค์	๒๗๗
	ความฉลาด ๔	๒๗๗
กัณฑ์ที่ ๔๕	ว่าด้วยคุณธรรมของพระสาวกบุตร	๓๐๐
กัณฑ์ที่ ๔๖	ว่าด้วยคำของเทพบุตรหลายองค์	๓๐๖
	ประวัติของกรุงทั้ง ๖	๓๐๖
กัณฑ์ที่ ๔๗	ว่าด้วยเรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล	๓๐๗
	บุคคล ๔ จำพวก	๓๐๗
	พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงสรรเสริญพระพุทธเจ้า	๓๐๖
กัณฑ์ที่ ๔๘	ว่าด้วยเรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล	๓๐๘
	สิ่งที่ให้เกิดโทษ ๒	๓๒๐
กัณฑ์ที่ ๔๙	ว่าด้วยปัญหาของพระเจ้าปเสนทิโกศล	๓๒๖
กัณฑ์ที่ ๕๐	ว่าด้วยพระปริวิตกของพระเจ้าปเสนทิโกศล	๓๓๒
	ใครชื่อว่า รักตนและไม่รักตน	๓๓๔

จิ. เจ. รุ. นิ.

- ๔ คำนี้ โบราณเรียกว่า เป็นหัวใจพระอภิธรรมมัตถสังคหะ ๘ ประการ
จิ. หมายความว่า “จิต” ๑ เจ. หมายความว่า “เจตสิก”
รุ. หมายความว่า “รูป” ๑ นิ. หมายความว่า “นิพพาน”

พระสุตตันตปิฎกมหาวิถกการนัย

พระสุตตันตปิฎก มี ๕ คัมภีร์ ๓๘๐๐ กัณฑ์ จบ

เฉพาะ คัมภีร์ที่ ๓ สังยุตตนิกาย สคาถวรรค

มี ๑๐๐ กัณฑ์ (แบ่งเป็น ๒ เล่มจบ)

กัณฑ์ที่ ๑

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค

ว่าด้วยโอฆตรณสูตรที่ ๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

เอวมเม สุตํ เอกํ สมํ ภควา สาวตฺถิย์ วิหริ เชตวนเ
อนาถปิณฑิกสฺส อารามเติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
ตอนเทวตาสังยุต กัณฑ์ที่ ๑ ว่าด้วยโอฆตรณสูตรที่ ๑ เป็นต้น สืบต่อไป
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนาน หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนา
นั้นว่า ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่า อานนท ได้สดับมาแล้วอย่างนี้ กล่าวคือ ครั้งหนึ่ง
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่พระเชตวัน อันเป็นอารามที่
อนาถปิณฑิกเศรษฐีสร้างถวาย ใกล้กรุงสาวัตถี ครั้งนั้น มีเทวตาทนหนึ่ง
ซึ่งมีรัศมีอันงดงาม ทำให้พระเชตวันทั้งสี่สว่างไสว ในเวลาอย่างเช้า

มัชฌิมขาม แล้วเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายอภิเษกแล้ว
ก็ยืนอยู่ในที่อันสมควรแก่ตน

ครั้นเวลานั้น ยืนอยู่ในที่อันสมควรแก่ตนแล้ว ก็ทูลถามขึ้นว่า
ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้หาทุกข์มิได้ พระองค์ข้ามห้วงน้ำได้อย่างไร
พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า เมื่อเราไม่หยุด
เมื่อเราไม่ไป เราก็จ้ามห้วงน้ำได้ ฯ เทวดานั้นก็ทูลถามอีกว่า ข้าแต่
พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อพระองค์ไม่หยุด ไม่ไป จ้ามห้วงน้ำได้อย่างไร
พระเจ้าข้า ฯ ตรัสตอบว่า ดูก่อนเทวดา เมื่อใดเราหยุด เมื่อนั้นเรา
ก็จม เมื่อใดเราไป เมื่อนั้นเราก็ดูกก็กระแสน้ำพัดไป ฯ เราไม่หยุด
ไม่ไป อย่างนี้แหละจึงข้ามห้วงน้ำได้ เทวดานั้นจึงทูลขึ้นว่า ข้าแต่
พระผู้มีพระภาคเจ้า นานหนักหนาแล้ว ข้าพระองค์พึงได้เห็นพราหมณ์
ผู้ค้ำร้อนแล้ว ผู้ไม่หยุด ผู้ไม่ไป แต่ข้ามเครื่องเกาะเกี่ยวในโลกได้ พระเจ้าข้า

ครั้นเวลานั้น กราบทูลดังนี้แล้ว สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
ผู้เป็นพระบรมศาสดา ก็ทรงเห็นด้วย ฯ ลำดับนั้น เทวดานั้นจึงคิดว่า
สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงเห็นด้วยแล้ว จึงได้ถวายบังคมลา ทำ
ปทักษิณแล้วก็หายวับไปในที่นั้น สิ้นเนื้อความในพระสูตรที่ ๑ อันมีใน
วรรคที่ ๑ แห่งคัมภีร์สังยุตตนิกายที่ ๑ เพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาซึ่งอธิบายพระสูตรนี้ออกไปว่า คำ
ที่เทวดาทูลว่า พระองค์ทรงข้ามห้วงน้ำได้อย่างไรนั้น เป็นคำทูลถึงเหตุ ฯ
ด้วยเหตุว่า การที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงข้ามห้วงน้ำได้นั้น ได้
ปรากฏทั่วไป ในหมื่นโลกธาตุแล้ว ฯ เพราะฉะนั้น ความสงสัยของ
เทวดาจึงไม่มี มีแต่ว่าเทวดาไม่รู้ว่ พระผู้มีพระภาคเจ้าข้ามได้
ด้วยเหตุไร ฯ เพราะฉะนั้น เทวดาจึงได้ทูลถามถึงสาเหตุดังที่กล่าวแล้ว
นั้น ฯ คำที่เทวดาทูลว่า ผู้หาทุกข์มิได้นั้น เป็นคำที่เทวดาทูลหลาย

เรียกพระผู้มีพระภาคเจ้า หรือเรียกกันเองด้วยถ้อยคำอันเป็นทักโคร์ ๆ
มีคำอธิบายว่า ถ้าอย่างนั้น คำว่า นี่แน่ะท่านผู้หาทุกข์มิได้ เมื่อใดมีผู้
อุตตราท่านไปด้วยขอ เมื่อนั้น ท่านก็ต้องรู้ว่า เราหม้อยู่ในนรกตลอด
พ้นไปแล้วตั้งนึกผิดไป ด้วยว่าสัตว์นรก ชื่อว่า เป็นผู้หาทุกข์มิได้ ย่อม
ไม่มี ๆ ถึงแม้ว่า ชื่อว่า เป็นผู้หาทุกข์มิได้ ย่อมไม่มีก็จริง แต่คำที่ร้อง
เรียกกันว่า ผู้หาทุกข์มิได้ นั้นเป็นคำที่ติดต่อกันมา ตั้งแต่ครั้งปฐมกัลป์
แล้ว คือ ในปฐมกัลป์นั้น พวกมนุษย์ไม่มีทุกข์ มีแต่สุขเท่านั้น จึงได้
เรียกกันว่า นี่แน่ะ ท่านผู้หาทุกข์มิได้ นั้น ส่วนต่อมาภายหลัง
จะทุกข์หรือไม่ทุกข์ก็ตาม คำนั้นก็ยังคงเรียกกันต่อมา เหมือนกับ คำว่า สระ
โบกขรณี คือ ธรรมดาสระโบกขรณินั้น ไม่มีบ่อก็ดี ไม่มีน้ำก็ดี เขาก็
เรียกกันว่า สระโบกขรณี

คำว่า ห้วงน้ำนั้น มีคำอธิบายว่า ได้แก่ ห้วงน้ำใหญ่ภายใน ๔ ประการ
คือ กามโอฆะ ห้วงน้ำใหญ่ อันได้แก่ กาม ๑ ภวโอฆะ ห้วงน้ำใหญ่
อันได้แก่ ภพ ๑ ทิฏฐโอฆะ ห้วงน้ำใหญ่ คือ ทิฏฐิ ๑ อวิชโอฆะ ห้วงน้ำใหญ่
คือ อวิชชา ๑ ๆ ความรักใคร่พอใจในกามคุณ ๕ เรียกว่า ห้วงน้ำใหญ่
คือ กาม ๆ ความรักใคร่พอใจในรูปภพ และอรุภพ กับความรักใคร่
พอใจในฌานสมาบัติ ชื่อว่า ห้วงน้ำใหญ่ คือ ภพ ๆ ทิฏฐิ ๑ ชื่อว่า
ห้วงน้ำใหญ่ คือ ทิฏฐิ ๆ ความไม่รู้จักอริยสัจ ๔ ชื่อว่า ห้วงน้ำใหญ่
คือ อวิชชา ๆ ห้วงน้ำใหญ่ คือ กามนั้น ย่อมเกิดในจิต ๘ ดวง ที่เป็น
จิตประกอบกับโลภะ ๆ ห้วงน้ำใหญ่ คือ ภพนั้น เกิดในจิต ๔ ดวง
ที่ปราศจากทิฏฐิ แะ ประกอบกับโลภะ ๆ ห้วงน้ำใหญ่ คือ ทิฏฐินั้น
เกิดในจิต ๕ ดวง อันประกอบกับทิฏฐิ ๆ ห้วงน้ำใหญ่ คือ อวิชชา นั้น
เกิดในอกุศลทั้งปวง สิ่งทั้ง ๔ คือ กาม ภพ ทิฏฐิ อวิชชา นั้น เรียกว่า
ห้วงน้ำใหญ่ เพราะหมายความว่า นํ้าลง และเพราะหมายความว่า เป็น
กอง ๆ คำว่า นํ้าลงนั้น หมายความว่า นํ้าลงในเบื้องต่ำ คือ สิ่งทั้ง ๔ นั้น
ย่อมนำสัตว์โลกทั้งหลาย ซึ่งตกอยู่ในอำนาจของตนให้ลงไปในเบื้องต่ำ
คือ ให้เกิดในทุกข์ มีนรก เป็นต้น ไม่ให้ไปสู่นิพพาน ซึ่งเป็นของอยู่

ในเบืองบน และสิ่งทั้ง ๔ นั้น ย่อมนำสัตว์โลกทั้งหลาย ให้ลงไป
 ภพ ๓ กำเนิด ๔ คติ ๕ วิญญานฐิติ ๖ สัตตาวาส ๘ ฯ คำว่า
 เป็นกองนั้น อธิบายว่า สิ่งทั้ง ๔ นั้น เป็นกองกิเลสอันใหญ่ แผลไปตั้งแต่
 อเวจีขึ้นไป จนกระทั่งถึงที่สุดแห่งภพเบืองบน แต่คำที่ว่า หมาย
 ความรักใคร่พอใจในกามคุณ ๕ ฯ ถึงแม้ว่า สิ่งทั้ง ๓ นอกนั้น ก็มีคำ
 อธิบายเหมือนกับนั้น ฯ ขอให้ทราบว่า สิ่งทั้ง ๔ นี้ เรียกว่า ห้วงน้ำใหญ่
 เพราะหมายความว่า เป็นกอง ซึ่งได้แก่ กองกิเลส ดังนี้ ฯ เหตุฉะนั้น
 ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้หาทุกข์มิได้ พระองค์ข้าม
 ห้วงน้ำใหญ่ทั้ง ๔ นี้ได้ด้วยเหตุไร พระเจ้าข้า

ลำดับนั้น เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแก้ปัญาของเทวดา
 นั้น จึงตรัสว่า เมื่อเราไม่หยุด ดังนี้ เป็นต้น ฯ ในคำเหล่านั้น มีคำ
 อธิบายว่า คำว่า เมื่อไม่หยุดนั้น คือ เมื่อไม่หยุดเดิน ฯ คำว่า เมื่อไม่ไป
 นั้น คือ เมื่อไม่พยายามว่ายไป ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแก้
 ปัญา ให้มีข้อความลบลบอย่างนั้น ฯ ฝ่ายเทวดานั้น ได้ฟังคำแก้ปัญา
 นั้นแล้ว ก็เกิดความสงสัย ไม่รู้จักความหมาย จึงได้ทูลถามว่า ชรรณา
 คนทั้งหลายที่ข้ามห้วงน้ำใหญ่ภายนอก เมื่อหยุดในที่ควรหยุด วายไป
 ในที่ควรวายไป จึงจะข้ามได้ แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า เมื่อ
 เราไม่หยุดไม่ไป เราก็ข้ามห้วงน้ำใหญ่ คือ กองกิเลสอันแผลงไป
 จนกระทั่งถึงอเวจี และแผ่ขึ้นไปจนกระทั่งถึงที่สุดแห่งภพ ดังนี้ คำนี้
 หมายความว่าอย่างไร ? สัตว์โลกทั้งหลาย ย่อมไม่รู้ได้อย่างไร
 สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งทรงบำเพ็ญบารมีมาเป็นอันมาก ก็เพื่อ
 ประสงค์จะกล่าวอย่างนั้น แล้วพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ได้สำเร็จ
 พระสัมพันธญาณอย่างนั้นหรืออย่างไร ? มีคำแก้ไขว่า ไม่ใช่อย่างนั้น ฯ
 คือ มุ่งชม ๑ มุ่งยกย่อง ๑ ฯ อธิบายว่า บุคคลเหล่าใดถือตัวว่าเป็น
 บัณฑิต สิ่งที่ไม่รู้ก็เข้าใจว่าตนรู้ เหมือนกับพราหมณ์บรรพชิต ๕๐๐
 สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ได้ทรงแสดงธรรม เช่น มุลปริยาขสูตร เป็นต้น

เพื่อจะข่มมานะของบุคคลเหล่านั้น คือ ตรัสไม่ให้บุคคลเหล่านั้นเข้าใจเสียก่อน เมื่อบุคคลเหล่านั้นทูลถาม จึงทรงแสดงให้ฟังต่อภายหลัง การทรงแสดงอย่างนี้ เรียกว่า มุ่งการข่มเป็นใหญ่ ฯ ข้อนั้นสมกับที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แก่พระอานนทว่า นี่แน่ะอานนท เราข่มคนที่ควรข่ม เรายกย่องคนที่ควรยกย่อง ผู้ใดมีใจเป็นหลัก ผู้นั้นก็จักตั้งอยู่ได้ ดังนี้ ฯ ส่วนบุคคลเหล่าใดมุ่งศึกษาโดยตรง พระองค์ก็ทรงแสดงให้บุคคลเหล่านั้นเข้าใจได้ง่าย เช่น ทรงแสดงอากัณขยสูตรเป็นต้น ว่า จงยินดีเถิด ดังนี้ ฯ เราตถาคตสอนเคราะห์ด้วยโอวาทนี้ ด้วยอนุสาสน์นี้ ดังนี้ การทรงแสดงอย่างนี้ เรียกว่า มุ่งการยกย่องเป็นใหญ่ ฯ ก็เหวดาที่ทูลถามปัญหานี้เป็นผู้ถือว่าตัวเป็นบัณฑิต คือ เหวดานั้นถือว่า เราจักห้วงน้ำใหญ่ได้ดี เราจักว่า พระตถาคตเจ้า ทรงข้ามห้วงน้ำใหญ่ได้แล้ว แต่เราไม่รู้จัก เพียงว่า พระองค์ข้ามได้ด้วยเหตุเท่าไรเท่านั้น เรามีความรุ่มมากแล้ว สิ่งที่เราไม่รู้นั้นมีอยู่น้อย พอพระองค์ทรงแสดง เราก็จักรู้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจะทรงแสดงซึ่งสิ่งที่เราไม่รู้ได้อย่างไรได้ เหวดานั้นได้คิดอย่างนี้ ฯ ในลำดับนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นพระบรมศาสดา จึงทรงดำริว่า เหวดาตนนี้ ยังไม่ละมานะนี้ ก็ยังไม่ควรรับเทศนา เปรียบเหมือนกับผ้าที่ยังเปรอเบือนอยู่ ยังไม่ควรรับน้ำข้อมละนั้น เราจะข่มมานะของเหวดาตนเสียก่อน เมื่อเขาถามเราด้วยจิตอันต่ำลง เราจึงจักแสดงทรงดำริดังนี้แล้ว จึงได้ทรงแก้ปัญหานี้ให้เป็นข้อกลับไว้ดังที่ว่าแล้วนั้น ฯ เหวดาตนนั้น ก็หมัดมานะ จึงทูลถามต่อขึ้นไปว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้หาทุกข์มิได้ คำที่ตรัสว่า เมื่อพระองค์ไม่หยุดไม่ไปก็ข้ามห้วงน้ำได้นั้น ข้ามได้อย่างไร ข้าพระองค์จะเข้าใจอย่างไร ขอได้โปรดทรงแสดงอย่างนั้น ดังนี้

ลำดับนั้น เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจะทรงแก้ให้ฟัง จึงได้ตรัสว่า เมื่อใดเราไป เป็นต้น ฯ ในคำที่ตรัสตอบนั้น มีคำอธิบายว่า เมื่อใดเราหยุด คือ เราไม่ข้าม เมื่อนั้นเราก็ต้องจม เมื่อเราไม่อาจที่จะหยุดอยู่ได้ เราก็ต้องว่ายต่อไป ฯ เราได้เห็นโทษในการหยุดและการ

ว่าข่าต่อไป ดังนี้ เราจึงไม่เข็ด จึงไม่ว่าข่าต่อไป เมื่อเราไม่เข็ด และ
ไม่ว่าข่าต่อไป เราก็ข้ามห้วงน้ำใหญ่ได้ ปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้
ทรงแก้แล้วอย่างนี้ เหวตานั้นยังไม่เข้าใจ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้
ทรงแก้อีกต่อไป ดังที่ถามมาแล้วนั้น ฯ ก็ คำว่า หยุตนั้น ได้แก่ หยุตอยู่
ด้วยอำนาจกิเลส ฯ คำว่า ไปนั้น ได้แก่ ไปด้วยอำนาจการทำความดี
ความชั่ว ซึ่งเรียกว่า อภิสังขาร ฯ อีกอย่างหนึ่ง คำว่า หยุตนั้น
ได้แก่ หยุตอยู่ด้วยอำนาจตัณหาและภริยิ ฯ คำว่า ไปนั้น ได้แก่ ไป
ด้วยอำนาจกิเลสนอกนั้น และด้วยอำนาจอภิสังขารทั้งหลาย ฯ อีก
อย่างหนึ่งว่า เมื่อหยุตอยู่ด้วยอำนาจตัณหา ก็ชื่อว่า จม เมื่อว่าข่าไป
ด้วยอำนาจภริยิ ก็ชื่อว่า ถูกกระแสน้ำพัดไป ฯ เมื่อหยุตอยู่ด้วย
สัสสตภริยิ ก็ชื่อว่า จม เมื่อว่าข่าไปด้วยอุจเฉทภริยิ ก็ชื่อว่า ถูกกระแสน้ำ
พัดไป ฯ ส่วนภริยิ จดเข้าใน คำว่า จมลง ฯ วิภวภริยิ จดเข้าใน
คำว่า แล่นเลยไป ฯ อีกอย่างหนึ่ง เมื่อหยุตอยู่ด้วยอำนาจความย่อห่อ
ก็ชื่อว่า จม เมื่อว่าข่าไปด้วยอำนาจความฟุ้งซ่าน ก็ชื่อว่า ถูกกระแสน้ำ
พัดไป ฯ เมื่อหยุตอยู่ด้วยอำนาจสุขัลลิกานุโยค ก็ชื่อว่า จม เมื่อ
ว่าข่าไปด้วยอำนาจอตตกิลมณานุโยค ก็ชื่อว่า ถูกกระแสน้ำพัดไป ฯ เมื่อ
หยุตอยู่ด้วยอำนาจอกุศลทั้งปวง ก็ชื่อว่า จมลง เมื่อว่าข่าไปด้วยอำนาจ
โลกียกุศลทั้งปวง ก็ชื่อว่า ถูกกระแสน้ำพัดไป ฯ ข้อนี้สมกับใน
พระบาลีว่า ไม่ว่ากุศลธรรมเหล่าใด ล้วนแต่เป็นเหตุนำขึ้นไปใน
เบ็อบบหนึ่งนั้น ดังนี้

เหวตาได้ฟังคำแก้ปัญหาดังนี้แล้ว ก็ตั้งอยู่ในโสตปฏิบัติผล มีใจยินดี
เลื่อมใส เมื่อจะประกาศความความยินดี และความเลื่อมใสของตน จึงได้
กราบทูลขึ้นว่า นานแล้วข้าพระองค์พึงได้เห็นพระบาทมณีแผดร้อนแล้ว ดังนี้
เป็นต้น ฯ การที่เหวตานั้นจะเป็นอย่างนี้ ก็เพราะเหวตานั้น ได้เคยเห็น
พระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้ามาแล้ว จำเดิมแต่พระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า
นั้น ปรีณิพพานมา ก็ยังไม่เคยเห็นพระพุทธเจ้าพระองค์อื่นอีก เพราะฉะนั้น

เมื่อได้มาเห็นพระพุทธเจ้าเข้าในวันนั้นแล้ว จึงได้กราบและข่มขานอย่างนั้น ๆ
 มีคำถามว่า เทวดา ไม่เคยเห็นพระพุทธเจ้า เมื่อก่อนจ้
 มีคำถามว่า จะเห็นหรือไม่เห็นก็ตาม ก็ควรกล่าวอย่างนั้น ด้วยเกี่ยว
 กับความเห็น ๆ คำว่า พราหมณ์นั้น ได้แก่ ท่านผู้ละบาปเสียแล้ว
 ผู้สันทาสวกิเลสเสียแล้ว ๆ คำว่า ดับรอบแล้วนั้น ได้แก่ ดับกิเลส ๆ
 คำว่า ในโลกนั้น ได้แก่ สัตวโลก ๆ คำว่า เครื่องขัดข้องนั้น ได้แก่
 ตัณหา ที่ข้องอยู่ในใจของสัตว์โลกทั้งหลาย ๆ เทวดานั้นหมายความว่า นาน
 นึกหนาแล้ว ข้าพระองค์พึงได้เห็นพราหมณ์ ผู้ไม่หยุด ผู้ไม่ไป แต่ข้าม
 ห้วงน้ำใหญ่ได้ ข้ามเครื่องขัดข้องในโลกได้ ดังนี้ ๆ คำว่า พระศาสดา
 ทรงเห็นด้วยนั้น คือ พระศาสดาทรงเห็นชอบตามถ้อยคำของเทวดานั้น ๆ
 คำว่า เทวดานั้น ได้หายไปไหนนั้น มีคำอธิบายว่า เทวดานั้น ได้ละกาย
 ที่เบรมิตขึ้น แล้วตั้งอยู่ในกายที่เกิดขึ้นตามปกติของตน พอได้สำเร็จความ
 ประสงค์ของตนแล้ว ก็บูชาสมเด็จพระทศพลด้วยของหอมและดอกไม้ แล้ว
 ก็กลับไปสู่ที่อยู่ของตน สิ้นเนื้อความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า ในพระสูตรที่แสดงมาแล้วนี้
 มีข้อความสำคัญอยู่ก็คือ คำที่ว่า ห้วงน้ำใหญ่ทั้ง ๔ และอาการที่จะ
 ข้ามห้วงน้ำใหญ่ทั้ง ๔ ได้เท่านั้น เพราะทั้ง ๒ ข้อนี้ เป็นข้อปฏิบัติของ
 พุทธศาสนิกบริษัททั้งหลาย เพราะฉะนั้น จึงจะบำในตอนที่ข้างนอก
 เพื่อให้ท่านผู้ฟังทั้งหลายเข้าใจแจ่มแจ้ง กล่าวคือ คำว่า ห้วงน้ำใหญ่นั้น
 ได้แก่ กิเลส ๔ ประการ คือ ความรักใคร่พอใจในกามคุณ ๕ และความ
 รักใคร่พอใจในฉันทสมานัตติ รูปภพ อรูปภพ ความเห็นผิด ๖๒ ประการ
 ความไม่รู้ในอริยสัจ ๔ ๆ สิ่งทั้ง ๔ นี้ เรียกว่า ห้วงน้ำใหญ่ เพราะเป็น
 ของที่ข้ามได้ยาก ๆ เราจะเห็นได้อย่างไรว่า ข้ามได้ยาก เมื่อเราอยาก
 จะเห็นได้ เราต้องถามใจของเราเองว่า นับแต่เราเกิดมาจนบัดนี้ เราได้

ข้ามห้วงน้ำใหญ่ คือ ความรักใคร่พอใจ ในกามคุณ ๕ อันได้แก่ ในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ได้แล้วหรือยัง เราได้หมดความรักใคร่พอใจ ในคนและสัตว์ สถานที่ สิ่งของได้หรือยัง เราได้หมดความเกลียดในคนและสัตว์ที่สิ่งของได้หรือยัง ก็จะตอบตัวเราเองได้ว่า ยังเพียงแต่หมกมุ่นกับคนนั้น ก็ไปรักคนโน้น หมดเกลียดคนนั้น ก็ไปเกลียดคนโน้น หมดรักกลิ่น ก็ไปรักสิ่งโน้น หมดเกลียดสิ่งนั้น ก็มาเกลียดสิ่งนั้น บางทีคน ๆ เดียวกัน สัตว์ตัวเดียวกัน สถานที่แห่งเดียวกัน สิ่งของอย่างเดียวกัน ประเดี๋ยวเราก็นึก ประเดี๋ยวเราก็กเกลียด ใจของเราวนเวียนอยู่กับความรักความเกลียดอย่างนั้นเรื่อยมา จนกระทั่งถึงเวลานี้ การที่ใจของเราวนเวียนอยู่ด้วยความรักความเกลียดอย่างนี้ เท่ากับว่าวนเวียนอยู่ในห้วงน้ำใหญ่ ฉะนั้น ส่วนห้วงน้ำใหญ่ คือ ความรักใคร่ยินดีในรูปภพ อรูปภพ และในกามสมุปัตตินี้ก็ดี ห้วงน้ำใหญ่ คือ ความเห็นผิด ๖๒ ประการนี้ก็ดี ห้วงน้ำใหญ่ คือ ความไม่รู้จักอริยสัจ ๔ นั้นก็ดี ก็มียู่ประจำใจทุกเมื่อ เราพยายามศึกษาเล่าเรียนสดับฟัง ชั่งคำสอนในพระพุทธศาสนา มากมายแล้วสักเท่าไรก็ตาม เราก็ยังว่าวนเวียนอยู่ในห้วงน้ำใหญ่ คือ ความรักความเกลียดเป็นต้น อยู่จนกระทั่งบัดนี้ เพราะฉะนั้น สิ่งทั้ง ๔ มีความรักใคร่พอใจในกามคุณ ๕ เป็นต้น จึงเรียกว่า ห้วงน้ำใหญ่ แต่ในภาษาบาลี เรียกว่า โอมะ ๗ ในเทศนาโวหาร เรียกว่า โอมสงสาร ดังนี้

เมื่อรู้ดังนี้แล้ว ควรจะรู้ต่อไปว่า จะข้ามห้วงน้ำใหญ่ คือ กิเลสทั้ง ๔ นั้นได้ด้วยอาการอย่างไร ? แก้วว่า จะข้ามได้ด้วยอาการไม่หยุด และอาการไม่ไป ฯ คือ ข้ามได้ด้วยอาการที่ไม่หยุดจมอยู่ในกิเลสทั้ง ๔ นั้น และด้วยอาการที่ไม่ส่ายไปในกิเลสทั้ง ๔ นั้น คือ ต้องทำกิเลสทั้ง ๔ นั้นให้สิ้นไป หมดไป เมื่อกิเลสทั้ง ๔ นั้น สิ้นไปหมดไปเมื่อใดแล้ว ก็ได้ชื่อว่า ข้ามห้วงน้ำใหญ่ทั้ง ๔ นั้น ได้เมื่อนั้น ฯ ทำอย่างไร จึงได้ชื่อว่าหยุดและไป ข้อนี้ได้มีแจ่มแจ้งมาแล้วตามอรรถกถา คือ ในอรรถกถาได้กล่าวไว้เป็นข้อความ ๘ นั้นด้วยกัน คือ เบญจที่ ๑ ว่า เมื่อหยุดด้วย

อำนาจกิเลส กิซอว่าจม และเมอว่ายไปด้วยอำนาจอภิสังขาร กิซอว่า
 ถูกลอยไป ถูกกระแสน้ำพัดไป ฯ นัยที่ ๒ ว่า เมอหุคอยู่ด้วยอำนาจ
 ตัณหาและทิฏฐิ กิซอว่าจม เมอว่ายไปด้วยอำนาจกิเลสนอกจากตัณหา
 และทิฏฐิ และด้วยอำนาจอภิสังขารทั้งหลาย กิซอว่าไป ฯ นัยที่ ๓ ว่า
 เมอหุคอยู่ด้วยอำนาจตัณหา กิซอว่าจม เมอว่ายไปด้วยอำนาจทิฏฐิ
 กิซอว่าลอย ฯ นัยที่ ๔ ว่า เมอหุคอยู่ด้วยอำนาจสัสสตทิฏฐิ กิซอว่าจม
 เมอว่ายไปด้วยอำนาจอหังสทิฏฐิ กิซอว่าลอย ฯ ส่วนภวทิฏฐินั้น
 จัดเข้าในกิซอว่าจม วิภวทิฏฐินั้น จัดเข้าในกิซอว่าแล่นเลยไป ฯ นัยที่ ๕ ว่า
 เมอหุคอยู่ด้วยอำนาจความหดหู่ย่อท้อ กิซอว่าจม เมอว่ายไปด้วย
 กามสขัลลิกานุโยค กิซอว่าจม เมอว่ายไปด้วยอำนาจอตตกิลมถานุโยค
 กิซอว่าลอย ฯ นัยที่ ๖ ว่า เมอหุคอยู่ด้วยอำนาจอกุศลทั้งปวง กิซอว่าจม
 เมอว่ายไปด้วยอำนาจโลกียกุศลทั้งปวง กิซอว่าลอย ดังนี้ นัยที่ ๗ น
 ได้ใจความว่า ถ้าตกอยู่ในอำนาจกิเลส มีตัณหาทิฏฐิเป็นต้น กิซอว่าจม
 มีกิเลสนอกจากกิเลสตัณหาทิฏฐิ และมีอภิสังขาร คือ บาปบุญทั้งหลายอยู่
 กิซอว่าลอย ฯ เมื่อมีตัณหา กิซอว่าจม มีทิฏฐิ กิซอว่าลอย ฯ เมื่อ
 มีสัสสตทิฏฐิ กิซอว่าจม มีอหังสทิฏฐิ กิซอว่าลอย ฯ เมื่อมีใจหดหู่
 ย่อท้อ กิซอว่าจม มีใจฟุ้งซ่าน กิซอว่าลอย เมื่อมีกามสขัลลิกานุโยค
 กิซอว่าจม มีอตตกิลมถานุโยค กิซอว่าลอย ฯ เมื่อทำกุศลทั้งปวง
 กิซอว่าจม ทำโลกียกุศลทั้งปวง กิซอว่าลอย ดังนี้ สันเนอความในพระบาลี
 เพียงเท่านั้น.

เอวํ กิมี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๒

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวตาสังยุต ว่าด้วยนิโมกขสูตรที่ ๒ และอุปเนยขสูตรที่ ๓

เอวมุเม สุตํ ฯลฯ อถ โข อญฺญตรา เทวตา อภิกฺกนฺตยา
รตฺติยา อภิกฺกนฺตวณฺณาติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
ตอนเทวตาสังยุต กัณฑ์ที่ ๒ ว่าด้วยนิโมกขสูตรที่ ๒ และอุปเนยขสูตรที่ ๓
สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชน
ทั้งหลายตลอดกาลนาน หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่ง
เทศนานั้นว่า ในคราวที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่พระเชตวัน
อันเป็นอารามที่อนาถบิณฑิกเศรษฐีถวาย ใกล้กับกรุงสาวัตถี ในคราวหนึ่ง
นั้น มีเทวดาตนหนึ่ง เข้าไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าในเวลาเที่ยงคืน
บันดาลให้พระเชตวันทั้งสนสว่างไสวด้วยรัศมีของตน ถวายบังคมแล้ว
ก็ยืนอยู่ในที่สมควรแก่ตน

ครั้นเทวดานั้น ยืนอยู่ในที่สมควรแก่ตนแล้ว จึงทูลถามขึ้นว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้หาทุกข์มิได้ พระองค์รู้จักนิโมกข์ ปโมกข์ วิเวก หรือไม่
พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสตอบว่า รู้จัก ฯ เทวดานั้น
ทูลถามต่อไปว่า พระองค์ทรงรู้จักนิโมกข์ ปโมกข์ วิเวก ของสัตว์
ทั้งหลาย ได้อย่างไร ตรัสตอบว่า เรา รู้จักได้ เพราะความสิ้นไปแห่ง
ความเพลิดเพลินและภพ และเพราะความกำหนดรู้ซึ่งสังขาร และวิญญาน
กับเพราะความดับไป เพราะความสงบไปแห่งเวทนาทั้งหลาย ดูก่อน

เทวดา เราจักนิโมกข์ ปโมกข์ วิเวก ของสัตว์ทั้งหลายได้ด้วยอย่างนี้
สนเนอความในพระสูตรนี้เพียงเท่านั้น.

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาแห่งพระสูตรนี้ว่า คำว่า นิโมกข์
เป็นต้นนั้น หมายถึง เป็นต้น ๆ เพราะสัตว์โลกทั้งหลาย ย่อม
พ้นจากเครื่องผูก คือ กิเลสได้ด้วยมรรค เพราะฉะนั้น จึงเรียกมรรคว่า
นิโมกข์แห่งสัตว์ทั้งหลาย ๆ ส่วนในขณะผลเกิดขึ้นนั้น สัตว์โลก
เหล่านั้น ย่อมหลุดพ้นจากเครื่องผูก คือ กิเลส เพราะฉะนั้น จึงเรียกผลว่า
ปโมกข์แห่งสัตว์ทั้งหลาย ๆ สัตว์โลกทั้งหลาย ถึงนิพพานแล้ว ทุกข์
ทั้งปวงก็ว่างไป เพราะฉะนั้น นิพพานจึงเรียกว่าวิเวก ๆ อีกอย่าง
หนึ่งว่า คำทั้งปวงนี้ หมายถึงอนิพพาน ๆ เพราะสัตว์โลกทั้งหลาย
ถึงนิพพานแล้ว ย่อมหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง ย่อมว่างจากทุกข์ทั้งปวง
เพราะฉะนั้น นิพพานนั้น จึงเรียกว่า นิโมกข์ เรียกว่า ปโมกข์
เรียกว่าวิเวก ๆ ข้อที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ฐิตัน มคฺคา
อธิบายว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมุ่งความว่า เราได้บำเพ็ญบารมี
เต็มเปี่ยมทั้ง ๓๐ ประการแล้ว ได้รู้แจ้งแทงตลอดซึ่งพระสัพพัญญุตญาณ
ก็เพื่อให้ชนนิโมกข์เป็นต้น แห่งสัตว์โลกทั้งหลาย ดังนี้ ๆ ได้ชื่อว่า
กามัน เป็นพหุสหนาท ๆ คำว่า เพราะสนไปแห่งความพลัดเปลี่ยน
และภพนั้น คือ เพราะความสนไปแห่งกรรมภพ อันมีความพลัดเปลี่ยนเป็น
มูลราก ๆ จะกล่าวว่า แห่งความพลัดเปลี่ยน และแห่งภพ ดังนี้ ก็สมควร ๆ
ในนัยทั้ง ๒ นี้ นัยต้นมีคำอธิบายว่า ได้แก่สังขารขันธที่บุคคลถือไว้ด้วย
ภพ คือ ความพลัดเปลี่ยน ถือไว้ด้วยอำนาจแห่งเครื่องตกแต่ง คือ กรรม
๓ อย่าง ๆ ส่วนขันธอีก ๒ อย่าง ประกอบกับสังขาร และวิญญาน ๆ
ก็เวทนาประกอบกับขันธ ๓ นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงมุ่งหมายเอา
ด้วยการมุ่งหมายซึ่งคำเหล่านั้น เพราะฉะนั้น จึงเป็นอันว่า พระผู้มี
พระภาคเจ้าได้ทรงแสดงซึ่งสอปาทีเสสนิพพาน คือ การไม่เป็นไปแห่ง
ขันธ ๔ อันไม่มีวิญญานยึดถือ

คำว่า เพราะความคับ เพราะความสงบไปแห่งเวทนาทั้งหลายนั้น
 คือ เพราะความคับ และเพราะความสงบไปอย่างเด็ดขาดแห่งเวทนา ของ
 สมุจจิตวิญญาณ ฯ ชั้น ๓ ซึ่งประกอบกัน เป็นอันพระผู้มีพระภาคเจ้า
 ได้ทรงมุ่งหมายเอาด้วยคำว่า เวทนา ฯ แม้รูปชั้น ๑ พระผู้มีพระภาคเจ้า
 ก็ทรงมุ่งหมายเอาด้วยอำนาจแห่งชั้น ๓ นั้น มีวัตถุเป็นอารมณ์ ฯ เป็น
 อันสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงอนุปาทิเสสนิพพาน คือ ความไม่
 เป็นไปแห่งชั้น ๕ ซึ่งมีจิตวิญญาณ ด้วยอาการอย่างนี้ ฯ ส่วนในชั้น
 ที่ ๒ นั้น ทรงมุ่งหมายเอาสังขารชั้น ด้วยคำว่า ความเปลี่ยนแปลง ฯ
 ทรงมุ่งหมายเอารูปชั้นอันได้แก่ภพที่เกิด ด้วยคำว่าภพ ฯ คำว่า ด้วย
 สัญญาเป็นต้นนั้น เมื่อว่าโดยย่อแล้วก็ได้แก่ชั้น ๓ ฯ ควรทราบว่า
 สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงนิพพาน คือ ความไม่เป็นไปแห่ง
 ชั้น ๕ เหล่านี้ ด้วยอาการอย่างนี้ ฯ พระเถระเจ้าที่ทรงนิกาย ๔ ได้ชอบ
 ใจนัยนี้ ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงจบเทศนาด้วยการทรงแสดง
 นิพพานด้วยประการดังนี้ สิ้นเนื้อความในอรรถกถาเพียงเท่านี้

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า ในบาลีและอรรถกถาซึ่ง
 แสดงมาแล้วนั้น มีข้อความที่ควรยกมาอธิบายย่อ ๓ ข้อ คือ ข้อว่าด้วย
 คำว่า นิโมกษ์ ปโมกษ์ วิเวก แห่งสัตว์ทั้งหลาย ข้อว่าด้วยเหตุที่ให้
 สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทราบซึ่งนิโมกษ์ ปโมกษ์ วิเวก ของ
 สัตว์โลกทั้งหลาย ๑ ดังนี้ เพราะฉะนั้น จึงจักได้อธิบายข้อความทั้ง ๓ น
 ต่อไป ตามแนวอรรถกถาที่แสดงมา ฯ คือ ในอรรถกถาว่า คำว่า นิโมกษ์
 เป็นต้น หมายเอามรรคเป็นต้นนั้น ได้ใจความว่า คำว่า นิโมกษ์ ปโมกษ์
 วิเวก ทั้ง ๓ คำนี้ หมายเอามรรค ผล นิพพาน ฯ คำว่า นิโมกษ์นั้น
 แปลว่า หลุดออก ฯ คำว่า ปโมกษ์นั้น แปลว่า พ้นไป ฯ คำว่า วิเวกนั้น
 แปลว่า สงัด หรือแปลว่า ว่าง ฯ คำทั้ง ๓ น หมายเอามรรค ผล นิพพาน
 ทั้งนั้น คือ ในขณะมรรคเกิดขึ้นนั้น เรียกว่า นิโมกษ์ ฯ ในขณะผลเกิด
 ขึ้นนั้น เรียกว่าปโมกษ์ ในขณะสำเร็จนิพพานนั้น เรียกว่าวิเวก

ว่าด้วยวิโมกขสูตรที่ ๒ และอุปเนยสูตรที่ ๓

ข้อที่ว่าด้วยเหตุที่ให้สมเด็จพระโลกเชษฐา
นันทนันทน์ ตามนัยแห่งอรรถกถา ก็ได้ใจความว่า เพราะพระองค์สนทนากับ
อันมีความเพลิดเพลินเป็นมุลราก และเพราะพระองค์สงขาร
๓ ประการ อันเป็นเครื่องตกแต่งให้ให้ชั่วต่าง ๆ และเพราะพระองค์
ทรงทำให้เหตุที่จะให้เกิดขันธ ๕ สิ้นไป ฯ เหตุที่จะให้เกิดขันธ ๕ นั้น
ก็ได้แก่กิเลสตัณหาทั้งนั้น ฯ เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบำเพ็ญ
บารมีมาจนเต็มที่แล้ว พระองค์ก็ได้ทรงทำเหตุ คือ กิเลส ตัณหา ที่จะ
ให้เกิดขันธ ๕ สิ้นไป พระองค์ทรงทำความรักใคร่เพลิดเพลินให้สิ้นไป
พระองค์ทรงทำกุศลกรรม อกุศลกรรม และอนาสมายิตี ไม่ให้ก่อภพ
ก่อชาติ ขันธ ๕ ของพระองค์สงบระงับไป คือ เวทนา สัญญา สังขาร
วิญญาณ ของพระองค์สงบระงับไป ไม่มีกิเลส ตัณหาอันใด ที่จะทำให้
กำเริบได้อีก เมื่อเป็นอย่างนี้ พระองค์ก็ทรงทราบได้ซึ่งวิโมกข์ อันได้
แก่มรรค ซึ่งปโมกข์ อันได้แก่ผล ซึ่งวิเวก อันได้แก่निพพาน เพราะฉะนั้น
พระองค์จึงได้ตรัสตอบเทวดานั้นว่า เรารู้วิโมกข์ ปโมกข์ วิเวก แห่งสัตว์โลก
ทั้งหลาย ได้ด้วยความสิ้นไปแห่งภพ อันมีความเพลิดเพลินเป็นมุลราก
เพราะความสิ้นไปแห่งสัญญา เพราะความดับไป เพราะความสงบไปแห่ง
เวทนาทั้งหลาย ดังนี้

ต่อไป เป็นเนื้อความในอุปเนยสูตรที่ ๓ ว่า ครั้นที่สมเด็จพระผู้มี
พระภาคเจ้าประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม ในคราวหนึ่งนั้น มีเทวดาคนหนึ่ง
เข้าทูลถามปัญหา ในเวลามัชฌิมยามแห่งราตรีกว่า ข้าแต่สมเด็จพระผู้มี
พระภาคเจ้า ชีวิตอันมีประมาณน้อยนี้ ย่อมถูกนำเข้าไปเสมอ ที่ด้านทาน
ทั้งหลายย่อมไม่มีแก่ผู้อนัชรานำเข้าไป บุคคลอันเล็งเห็นภัยในความตาย
อย่างนี้ ควรทำบุญทั้งหลายอันจักนำความสุขมาให้ พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระ
ผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสตอบว่า ดูก่อนเทวดา ชีวิตอันมีประมาณน้อยนี้
ย่อมถูกนำเข้าไป ที่ด้านทานทั้งหลายย่อมไม่มีแก่ผู้ที่ถูกชรานำเข้าไป ผู้เล็ง
เห็นภัยในความตายอย่างนี้ ควรละอามิสในโลก ควรเพ่งความสงบ ดังนี้
สนเนื้อความในพระสูตรนี้เพียงเท่านี้

003941

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า ถูกนำเข้าไปนั้น คือ
 ถูกนำเข้าไปสู่ความตายโดยลำดับ ๆ นายโคบาลต้อนฝูงโคไปฉนโค ชีวิต
 อันมีประมาณน้อยนั้น คือ มีประมาณน้อยด้วยอาการ ๒ อันได้แก่ เป็น
 ของน้อยตามลักษณะของตน ๑ เป็นของน้อยตามขณะ ๑ ๆ ทว่าเป็นของ
 น้อยตามลักษณะของตนนั้น มีคำในบาลีว่า ผู้ใดมีชีวิตอยู่นาน ผู้นั้นก็มี
 ชีวิตอยู่เพียง ๑๐๐ ปี หรือเกินกว่าเท่านั้น ๆ ทว่าเป็นของน้อยตาม
 ขณะนั้น คือ ขณะแห่งชีวิตของสัตว์โลกทั้งหลายนั้น น้อยนักหนา หมาย
 ความว่า ความเป็นไปแห่งจิตดวงหนึ่ง ๆ ย่อมเป็นของน้อยนักหนา ๆ
 เมื่อลอรถ หรือกงเกวียนหมุนไปอยู่ ก็ย่อมหมุนไปเพียงที่ถูกกงเท่านั้น
 เมื่อหยุดอยู่ก็หยุดอยู่เพียงที่ถูกกงเท่านั้นฉนโค ชีวิตของสัตว์โลกทั้งหลาย
 ก็มีขณะจิตเดียวฉนนั่น เมื่อจิตนั้นดับไป ก็ชื่อว่าสัตว์โลกดับไป ๆ คำนี้
 มีเนื้อความในบาลีอีกแห่งหนึ่งว่า สัตว์โลกมีชีวิตอยู่แล้ว ในขณะแห่งจิต
 อดี ในขณะแห่งจิตอดีตนั้น สัตว์โลกไม่ชื่อว่ามีชีวิตอยู่ ไม่ชื่อว่า
 จักมีชีวิตอยู่ ส่วนในขณะจิตอนาคต ก็ไม่เชื่อว่ามีชีวิตอยู่แล้ว ไม่เชื่อว่า
 กำลังมีชีวิตอยู่ เพียงแต่ชื่อว่า จักมีชีวิตอยู่เท่านั้น ส่วนในขณะจิต
 ปัจจุบัน ก็ไม่เชื่อว่ามีชีวิตอยู่แล้ว ไม่เชื่อว่าจักมีชีวิตอยู่ เพียงแต่ชื่อว่า
 มีชีวิตอยู่เท่านั้น ๆ ชีวิตและอิตภาพ กับสุขทุกข์ทั้งสน เป็นของประกอบ
 ไปทีเดียว ขณะจิตเล่าก็เป็นไปรวดเร็วฉนโค ส่วนจิตเหล่าใดของ
 เราย่อย หรือของผู้กำลังตั้งอยู่ในโลกนี้ ดับไปแล้ว จันท์แม้
 หอมระคนเช่นเดียวกัน ก็ไปแล้ว ก็สืบต่อไม่ได้ ๆ สัตว์โลกไม่เกิดด้วย
 ความไม่ปรากฏชน และไม่เชื่อว่ามีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน เมื่อว่าโดยปรมาตถ์แล้ว
 โลกก็ชื่อว่าแตกดับไปตามจิต ดังนี้

คำว่า อันหร่านำเข้าไปนั้น จะแปลอีกว่า ผู้เข้าไปสู่ชราก็ได้
 หรือจะแปลว่า ผู้ที่หร่านำไปใกล้ความตายก็ได้ คำว่า ไม่มีที่ต้านทาน

นั้น อธิบายว่า ไม่มีผู้ใดสามารถต้านทานได้ สามารถเป็นที่พึงได้
สามารถป้องกันไม่ให้ตายได้ หรือสามารถป้องกันไม่ให้ชรานำเข้าไปหา
ความตายได้ ฯ คำว่า เล็งเห็นภัยในความตายนั้น หมายถ้อย ๑ ประการ
คือ ความเข้าไปใกล้ความตาย แห่งชีวิตอนัตถ์ ๑ ความที่แห่งอายุเป็น
ของเล็กน้อย ๑ ความไม่มีที่ป้องกันของผู้ลึกรชรานำเข้าไปหาความตาย ๑ ฯ
คำว่า ควรทำบุญทั้งหลายอันจะนำสุขมาให้ นั้น คือ ควรทำบุญทั้งหลายอัน
จักให้ความสุขต่าง ๆ ฯ เทวดานั้น หมายรูปาวจรมาน จึงได้กล่าวว่า
บุญทั้งหลาย ที่เขาหมายอย่างนี้ ก็เพราะเขาเล็งเห็นบุพพเจตนา มุญจนเจตนา
อุปปราปรเจตนา ฯ คือ หมายความว่า ความยินดีในฉาน ความใคร่
ในฉาน ความสุขในฉานนั้น ว่าเป็นความสุขในที่นี้ ฯ กล่าวคือ
เทวดาตนนี้ได้เกิดอยู่ในพรหมโลก ซึ่งมีอายุยืนนาน ได้แลเห็นสัตว์โลก
ทั้งหลายที่ตายที่เกิดอยู่ในที่อันมีอายุเล็กน้อย คือ กามาวจรสวรรค์ชั้นต่ำ
ว่าเป็นเหมือนกับเมล็ดฝิ่นที่ตกลงมาแล้วละลายไป เขาจึงคิดว่า ขอให้
สัตว์โลกเหล่านี้ จงเจริญฉาน จงอย่าทำให้ฉานเสื่อม เวลาตายแล้ว
จงให้ได้เกิดในพรหมโลก อันมีอายุ ๑ กัลป์ ๔ กัลป์ ๘ กัลป์ ๑๖ กัลป์
๓๒ กัลป์ ๖๔ กัลป์เกิด เพราะฉะนั้น เขาจึงกล่าวว่า ผู้เล็งเห็นภัยใน
ความตาย ควรทำบุญทั้งหลายไว้ ดังนี้

ลำดับนั้น เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทราบวารจิต
ของเทวดาตนนั้นว่า เทวดาตนนี้ได้กล่าวถึงความวนเวียนว่า เป็นธรรม
อันประเสริฐสุด แล้วพระองค์จึงได้เปลี่ยนเป็นทรงแสดงถึงธรรมอันไม่
วนเวียน จึงได้ตรัสว่า เมื่อบุคคลเล็งเห็นภัยในความตาย ควรละอามิสในโลก
ควรเป็นผู้เพ่งความสงบ ดังนี้ ฯ คำว่า อามิสในโลกนั้น มีอยู่ ๒ อย่าง
คือ โดยปริยาย ๑ โดยนิปริยาย ๑ ฯ โดยปริยายนั้น ได้แก่ภูมิภวัญ
ทั้ง ๓ ฯ โดยนิปริยายนั้น ได้แก่ปัจจุภวัญทั้ง ๔ ฯ แต่ในที่นี้ หมายเอา
อามิสในโลกโดยปริยาย ถึงแม้ว่าอามิสในโลกโดยนิปริยาย ก็สมควร ฯ
คำว่า เพ่งความสงบนั้น ได้แก่มุ่งหมายซึ่งความสงบอย่างเยี่ยม คือ

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไป เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า เทวดาตนนี้เป็นพรหม
อยู่ในพรหมโลก เขาเล็งเห็นว่า สัตว์โลกอื่น ๆ เช่น เทวดาในกามาวจร
เทวโลกทั้ง ๖ ชั้น ที่อยู่ต่ำกว่าเขานั้น มีอายุน้อยนักหนา เขาจึงกราบทูล
แสดงความเห็นของเขาว่า ชีวิตเป็นของมีประมาณน้อย ถูกลำบากเข้าไปเสมอ
ที่ป้องกันทั้งหลายย่อมไม่มีแก่ผู้ถูกขรณำเข้าไป ผู้เล็งเห็นภัยในความตาย
อย่างนี้ ควรทำบุญทั้งหลายอันจะนำมาซึ่งความสุขอย่างนั้น ๆ คำที่เขา
กราบทูลนี้ เขาหมายความว่า เมื่อบุคคลเล็งเห็นภัยในความตาย ก็ควร
เจริญทานทั้งหลาย อันจะนำความสุขมาให้ อันจะทำให้ได้เกิดในพรหมโลก
ซึ่งมีอายุยืนนาน ๆ เพราะฉะนั้น เมื่อองค์สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์
จะทรงชี้ให้เห็นว่า ถึงแม้ว่าเกิดในพรหมโลกซึ่งมีอายุยืนนาน ก็ยังไม่
พ้นภัยในความตาย คือ ยังต้องตายอยู่ บุคคลจึงควรทำสิ่งที่จะไม่ให้
ตายอีก เมื่อพระองค์จะทรงสอนอย่างนั้น จึงทรงตอบเทวดาว่า ชีวิตเป็น
ของมีประมาณน้อย ย่อมถูกลำบากเข้าไปเสมอ ที่ต้านทานของผู้ถูกขรณำ
เข้าไปย่อมไม่มี บุคคลผู้เล็งเห็นภัยในความตาย ควรละอามิสในโลก
ควรเพ่งความสงบ ดังนี้

คำที่ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส มีคำอธิบายว่า เมื่อผู้ใด
เล็งเห็นความตาย ว่าเป็นของน่ากลัว ผู้นั้นควรละอามิสในโลก ควรเพ่ง
ความสงบ ฯ คือ ควรละกัมมวิภว ๓ ประการ และปัจฉัย ๔ ประการ ฯ
กัมมวิภว ๒ ประการนั้น ได้แก่กิเลสวิภว วิปากวิภว กัมมวิภว ฯ เพราะสิ่ง
ที่ ๑ กรรม กิเลส วิปากนี้ เป็นเหตุให้วนเวียนอยู่ในวัฏสงสาร
เป็นเหตุให้เวียนตายเวียนเกิดอยู่ไม่รู้จักแล้ว คือ เมื่อกิเลสเกิดขึ้น ก็ทำ
กรรม คือ ทำสิ่งที่ดีบ้าง ชั่วบ้าง ฯ เมื่อทำกรรมแล้วก็เกิดวิปาก คือ
เกิดผล อันได้แก่ทำให้เกิดเป็นรูป เป็นนาม เป็นตัวตน คน สัตว์ แล้วได้
รับทุกข์สุขต่าง ๆ แต่ลงท้ายก็ต้องได้รับขราทกข์ พยาธิทกข์ มรณทกข์
คือ ความแก่ ความเจ็บ ความตาย หมดด้วยกันทั้งนั้น เมื่อยังไม่สิ้นกรรม

สนิกิเลส สันวิบากตราบใจแล้ว ก็ยังต้องได้รับภัยในความตายอยู่ตราบนั่น เพราะฉะนั้น ต้องพยายามละกรรมกิเลส วิบากอันเป็นอามิส คือ เครื่องล่อใจในโลกเสียให้ได้ หรืออีกนัยหนึ่งว่า ควรละปัจจัย ๔ ที่จะให้เวียนตายเวียนเกิดเสีย ควรมุ่งหมายแต่ความสงบ คือ นิพพานเท่านั้น ไม่ควรมุ่งหมายอย่างอื่น เมื่อมุ่งหมายอยู่เฉพาะนิพพาน คือ เฉพาะความสนิกิเลสแล้ว กิเลสก็จะต้องสิ้นไป ในเวลาใดเวลาหนึ่งจึงได้ เมื่อสนิกิเลสไปแล้ว ก็จักไม่ต้องได้รับภัย คือ ความแก่ ความเจ็บ ความตาย อีกต่อไป ดังนี้ ๆ ของตเนอความในเทศนากัณฐกัณโถ้วเพียงเท่านั้น.

เอวํ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ๆ

กัณฐกัณโถ้ว ๓

คัมภีรสังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวตาสังยุต

ว่าด้วยอัจเจนตีสสูตรที่ ๔ และกตจินตีสสูตรที่ ๕

เอกมณฺฑํ จิตฺตา โข สว เทวตา ภควโต สนฺตึเก อิมํ คถํ อภาสตี.
ณ บัณฑิตนํ อาत्मภาพักกํได้แสดงคัมภีรสังยุตตนิกาย สคาถวรรค
ตอนเทวตาสังยุต กัณฐกัณโถ้ว ๓ ว่าด้วยอัจเจนตีสสูตรที่ ๔ และกตจินตีสสูตรที่ ๕
สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชน
ทั้งหลาย ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นั้นว่า ครั้นเมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับเนาสำราญพระอิริยาบถอยู่
ในพระเชตวันวิหาร ใกล้กรุงสาวัตถี คราวหนึ่งนั้น มีเทวดาตนหนึ่งซึ่ง
มีรัศมีอันงามยิ่ง ทำพระเชตวันทั้งสี่ให้สว่างด้วยรัศมีของตน ในเวลา

มัจฉิมยามแล้ว เข้าไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า กวายนั่งค้มแล้วก็นอน
อยู่ในที่สมควรส่วนข้างหน้า ซึ่งปราศจากโทษแห่งการขืน ๖ ประการ

ครั้นแหวคานั้น ขึ้นอยู่ในที่สมควรข้างหนึ่งตั้งนั้นแล้ว ก็กราบทูล
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า กาลทั้งหลายย่อมล่วงไป ราตรทั้งหลาย
ย่อมล่วงไป ภัยทั้งหลายย่อมละไปโดยลำดับ ผู้ที่เห็นภัยในความตาย
อย่างนี้ ควรทำบุญทั้งหลายอันนำมาซึ่งความสุข ดังนี้ ฯ สมเด็จพระผู้มี
พระภาคเจ้าตรัสตอบว่า กาลทั้งหลายย่อมล่วงไป ราตรทั้งหลายย่อม
ล่วงไป ภัยทั้งหลายย่อมละไปโดยลำดับ ผู้ที่เห็นภัยในความตายอย่างนี้
ควรเพ่งความสุข ควรละอาภิสในโลกเสีย ดังนี้ สันเนอความในพระ-
สูตรนี้เพียงเท่านั้น

อรรถกถา.

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถา ขยายเนื้อความในพระสูตรนี้ว่า
คำว่า ล่วงไปนั้น คือ เลบไป ฯ คำว่า กาลทั้งหลายนั้น หมายถึงเวลา
ทั้งหลาย มีเวลาก่อนอาหารเป็นต้น ฯ คำว่า ราตรทั้งหลายย่อมล่วงไปนั้น
คือ เมอรাত্রล่วงไป ก็ล่วงบุคคลผู้จะเข้าถึงซึ่งความตาย ด้วยความตาย
ทำบุคคลผู้จะถึงซึ่งความตายนั้น ให้ถึงซึ่งความตายโดยเร็วพลัน ฯ คำว่า
ภัยทั้งหลายนั้น หมายถึงปฐมภัย มัจฉิมภัย บัจฉิมภัย ฯ คำว่า ละไป
โดยลำดับนั้น คือ ภัยทั้งหลายย่อมละบุคคลไปตามลำดับ ฯ ได้แก่ปฐมภัย
ย่อมละบุคคลผู้ตั้งอยู่ในมัจฉิมภัย ฯ ปฐมภัยและมัจฉิมภัยทั้ง ๒ นั้น ย่อม
ละบุคคลผู้ตั้งอยู่ในบัจฉิมภัย ส่วนในขณะตายนั้น ผู้ตายย่อมละภัยทั้ง ๓
เสีย ฯ คำว่า ภัยนั้น หมายถึง ๓ อย่าง คือ กาลล่วงเลบไปแห่งเวลา
ทั้งหลาย ๑ กาลล่วงเลบไปแห่งวันและคืน ๑ การละเสียซึ่งแผนกแห่งภัย ๑
ส่วนคำนอกนี้เหมือนกับที่มาแล้วในพระสูตรที่ ๓ ในกัณฑ์ก่อนโน้น ฯ
สันเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า เทวดาตนนั้น เห็นว่า วันคืนเวลาขม่อม่วงไป ๆ อายุขัยของสัตว์โลกทั้งหลาย ก็ล่วงไปเป็นลำดับ ใกล้เข้าสู่ความตายเป็นนิจไป เพราะฉะนั้น ผู้ที่เห็นว่าความตายเป็นของ น่ากลัว ก็ควรจะทำบุญอันเป็นเหตุมาความสุขมาให้ เมื่อเขาเห็นอย่างนั้น เขาจึงได้กราบทูลอย่างนั้น ๆ แต่คำว่า บุญนั้น เขาหมายมานสมบัติ เท่านั้น เพราะเขาเห็นว่า ถ้าได้สำเร็จมานสมบัติแล้ว ก็ได้ขึ้นไปเกิดใน พรหมโลก ซึ่งมีอายุยืนนาน เขาเห็นว่าพรหมโลกนั้น เป็นโลกที่ไม่ตาย เพราะฉะนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงชี้ให้เห็นว่า พรหมโลกนั้น ก็ยังต้องตายเหมือนกัน ด้วยพระองค์ตรัสว่า ผู้ที่เห็นภัยในความตายควร มุ่งความสงบ ควรละอามิสในโลกเสีย ดังนี้ ๆ ข้อที่ตรัสอย่างนั้น เพื่อชี้ให้เห็นว่า ถ้าไม่มุ่งความสงบ คือ นิพพานแล้ว ไม่ละอามิสในโลกเสีย ได้แล้ว ก็ยังต้องตายอยู่เสมอ ไม่ว่าจะอยู่ในโลกไหน จะเป็นขมโลก คือ นรก หรือจะเป็นเปตโลก คือ โลกเปรต อสุรกาย หรือจะเป็นมนุษย์โลก เทวโลก มารโลก พรหมโลก อย่างไรก็ตาม ลงท้ายก็ต้องตายทั้งนั้น ต่อเมื่อใดได้มุ่งความสงบ คือ มุ่งต่อนิพพานแล้ว ละอามิสในโลก คือ ละเครื่องล่อใจในโลกเสียได้แล้ว ได้สำเร็จนิพพานแล้ว เมื่อนั้นแหละ จึงจะไม่ตาย

คำว่า อามิสในโลกนั้น ได้ว่าไว้ในกัณฑ์ก่อนมาแล้วว่า ได้แก่ ผู้มีวิญญะ ๓ คือ กรรมวิญญ์ กิเลสวิญญ์ วิปากวิญญ์ และได้อธิบายไว้พอเป็นที่ เข้าใจแล้ว อีกนัยหนึ่งว่า อามิสในโลกนั้น ได้แก่ปัจจัย ๔ แต่ไม่ได้ อธิบายไว้ว่า ปัจจัย ๔ นั้น ได้แก่สิ่งใด เพราะฉะนั้น จึงอธิบายใน กัณฑ์นี้ว่า ปัจจัย ๔ นั้น ได้แก่ปัจจัยแห่งขันธ ๕ อย่างละ ๔ ๆ คือ ใน ขันธ ๕ แต่ละอย่าง ๆ นั้น ข่อมมีปัจจัยที่ทำให้เกิดอย่างละ ๔ ๆ ปัจจัย ๔ ที่ทำให้เกิดรูปขันธนั้น ได้แก่ อวิชชา ตัณหา กรรม อาหาร ส่วน ปัจจัยที่จะให้เกิดเวทนานั้น ได้แก่ อวิชชา ตัณหา กรรม ผัสสะ ฯ

บ้งจยัจะให้เกิดสัญญา สังขาร วิญญานันนํ ได้แก่อวิชชา ตัณหา กรรม
เจตนา ดังนี้ ฯ สิ่งเหล่านี้เรียกว่าบ้งจยั ๔ เมื่อละบ้งจยั ๔ อันเป็นเหตุให้
เกิดจันธ ๕ ดังที่ว่ามาแล้วนได้แล้วเมื่อใด ก็ได้สำเร็จนพพานเมื่อนั้น เมื่อ
ได้สำเร็จนพพานแล้ว ก็ไม่ได้รับมรณภัย คือ ความตายอีกต่อไป ดังนี้

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในปัญหา ๔ ข้อ มีชื่อว่าควรตัดเท่าไร ควรละ
เท่าไรเป็นต้น ของเทวดาตนหนึ่งตามทมาในกถจินทสูตรที่ ๕ ว่า ครอง
หนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม กรุงสาวัตถี
พอถึงมัชฌิมยามแห่งราตรวันหนึ่ง ก็มีเทวดาตนหนึ่งเข้าเฝ้า เทวดาตนนั้น
ได้ทูลถามว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า บุคคลควรตัดเท่าไร ควรละเท่าไร
ควรอบรมให้ยิ่งขึ้นไปเท่าไร ภิกษวล่วงสิ่งไร จึงเรียกว่าผู้ข้ามโอฆะเสียได้
พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแก้ว่า ดูก่อนเทวดา สิ่ง
ที่บุคคลควรตัดนั้นมี ๔ สิ่งบุคคลควรละมี ๕ สิ่งบุคคลควรอบรมให้ยิ่ง
ขึ้นไปก็มี ๕ ภิกษุผู้ละสิ่งทั้ง ๕ แล้ว จึงเรียกว่า ผู้ข้ามโอฆะเสียได้
ดังนี้ ฯ เทวดาตนนั้น ก็ชื่นชมยินดีถวายบังคมสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
แล้ว ก็ทำปทักษิณ แล้วก็หายวับไปในทันที ฯ สันเนื้อความในพระสูตรนี้
เพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า บุคคลควรตัดเท่าไรนั้น
คือ เมื่อจะตัดควรตัดกี่ประการ ถึงแม้ในคำนอกจากนั้นก็เหมือนกัน ฯ
คำว่า ควรตัดควรละ มีใจความอันเดียวกัน แต่เทวดาตนนี้ได้กล่าวให้
ต่างกัน เพื่อให้สละสลวยตามคาถาเท่านั้น ฯ คำว่า ล่วงเท่าไรนั้น คือ
ล่วงเครื่องเกี่ยวข้องอย่างไร ฯ คำว่า สิ่งควรตัดมีอยู่ ๕ นั้น อธิบายว่า
เมื่อจะตัดก็ควรตัดสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการ ฯ เมื่อจะละก็ควรละสังโยชน์
เบื้องสูง ๕ ประการ ฯ ถึงแม้ในคำนี้ก็ดี เมื่อว่าโดยใจความแล้ว
คำว่า ตัดกับละก็เป็นอันเดียวกัน ฯ แต่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้

ตรัสอย่างนั้น ก็เพื่อให้สมกับถ้อยคำที่เหวตาได้ยกขึ้น ฯ อีกอย่างหนึ่ง
สังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการ ย่อมเป็นเครื่องฉุดคร่าลงเบื้องต่ำ เหมือนกับ
ก้อนศิลา ซึ่งผูกติดเท้าฉะนั้น บุคคลควรตัดสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ นั้น ด้วย
อนาคามิมรรค ฯ สังโยชน์เบื้องบน ๕ นั้น เปรียบเหมือนกับกิ่งไม้ที่
บุคคลจับเหนี่ยวไว้ มีแต่จะดึงขึ้นเบื้องบนเท่านั้น บุคคลควรละสังโยชน์
เบื้องบน ๕ นั้น ด้วยอรหัตมรรค ฯ คำว่า บุคคลควรเจริญให้ยิ่งขึ้นไป
๕ อย่างนั้น คือ เมื่อจะอบรมคุณวิเศษให้ยิ่งขึ้นไป ก็ควรอบรมอินทรีย์ ๕
เพื่อตัดและเพื่อละสังโยชน์เหล่านั้น ฯ คำว่า ล่วงเครื่องข้อง ๕ นั้น
ได้แก่ลวงเลวเครื่องข้อง ๕ ประการ อันได้แก่ รากะ โทสะ โมหะ
มานะ ทิฏฐิ ฯ คำว่า ข้ามโอฆะนั้น ได้แก่ข้ามโอฆะ ๔ ฯ ในคำตอบนั้น
หมายถึงอินทรีย์ ๕ ทั้งที่เป็นโลกีย์และโลกุตระ ฯ สันเนอความในอรรถกถา
เพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า เหวตาตมฺนั้น ได้ทูลถาม
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า สิ่งที่ควรตัดมีอยู่กี่ประการ สิ่งควรละ
มีอยู่กี่ประการ สิ่งที่ควรอบรมให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปมีอยู่กี่ประการ ภิกษุข้าม
ลวงเครื่องเกี่ยวข้องกี่ประการ จึงเรียกว่าข้ามโอฆะเสียได้ ฯ สมเด็จพระ
ผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า สิ่งที่ควรตัดมีอยู่ ๕ ประการ สิ่งควร
ละมีอยู่ ๕ ประการ สิ่งที่ควรอบรมให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป มีอยู่ ๕ ประการ
ภิกษุข้ามเครื่องเกี่ยวข้อง ๕ ประการได้แล้ว เรียกว่าข้ามโอฆะได้แล้ว
ดังนี้ ฯ คำถามทั้ง ๔ ข้อนั้น ไม่จำเป็นต้องอธิบาย จำเป็นต้องอธิบาย
แต่คำตอบเท่านั้น ฯ คำตอบนั้น ก็ได้มีมาตามอรรถกถาแล้ว แต่ว่าเพื่อ
จะให้ท่านผู้ฟังทั้งหลายเข้าใจแจ่มแจ้งขึ้นอีก จึงจะได้ว่าซ้ำกัน คือ ใน
ข้อ ๑ เหวตาทูลถามว่า สิ่งที่ควรตัดมีอยู่เท่าไร ? พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสตอบว่า สิ่งที่ควรตัดมีอยู่ ๕ ฯ คำว่า สิ่งที่ควรตัดมีอยู่ ๕ นั้น ได้แก่

แก่สังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการ ฯ บัญชาข้อที่ ๒ ว่า สิ่งไม่ควรละม้ายก็
ประการ ตอบว่า มีย ๕ ประการนั้น ได้แก่สังโยชน์เบื้องบน ๕ ประการ ฯ
คำว่า สังโยชน์นั้น แปลว่า เครื่องเกาะเกี่ยว เครื่องผูกพัน เครื่องร้อยรัด
ซึ่งสัตว์โลกทั้งหลายไว้ ฯ ก็แต่ว่าในอรรถกถาแห่งพระสูตรนี้ได้จำแนก
ประเภทไว้ว่า สังโยชน์ทั้ง ๒ ประเภทนั้น อย่างไหนได้แก่สิ่งไร เพราะ
ฉะนั้น จึงจะได้จำแนกไว้ให้ท่านทั้งหลาย ได้ยินได้ฟังต่อไป กล่าวคือ
สังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการนั้น ได้แก่ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สัลลหพต-
ปราคาส กามราคะ ปฏิฆะ สังโยชน์เบื้องบน ๕ ประการนั้น ได้แก่
รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อหังการะ อวิชชา

บัญชาข้อที่ ๓ ว่า สิ่งควรอบรมให้ยิ่งขึ้นไป มีย ๕ ประการนั้น
มีคำตอบว่า มีย ๕ ประการ ฯ สิ่งควรอบรมให้ยิ่งขึ้นไป ๕ ประการนั้น
ได้แก่อินทรีย์ ๕ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ฯ เมื่อบุคคล
ต้องการคุณวิเศษให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป เพื่อให้ละสังโยชน์เบื้องต่ำ เบื้องบน
ทั้งสมณน ก็ควรอบรมอินทรีย์ ๕ นี้ คือ ควรทำอินทรีย์ ๕ นี้ ให้มีขึ้นใน
ใจของตน ในทางบำเพ็ญกุศลธรรม ฯ เมื่ออบรมอินทรีย์ ๕ นี้ ให้มีขึ้น
ในใจของตนได้แล้ว ตนก็ได้คุณวิเศษยิ่ง ๆ ขึ้นไป เมื่ออบรมขึ้นได้มาก
เท่าไร ก็ได้คุณวิเศษมากขึ้นไปเท่านั้น เมื่ออบรมสูงขึ้นได้เท่าไร ก็ได้
คุณวิเศษสูงขึ้นเท่านั้น เพราะฉะนั้น อินทรีย์ ๕ ประการ คือ ศรัทธา
วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา อันได้แก่ความเชื่อถือ ความพากเพียร
ความระลึกได้ ความตั้งใจมั่น ความมีปัญญานั่น จึงเป็นคุณธรรมที่มี
ประโยชน์ทั่วไป เมื่อผู้ใดใช้คุณธรรม ๕ ประการนี้ในทางใด ก็ได้
รับผลดีในทางนั้น เช่น ใช้ทางศึกษาเล่าเรียน สดับตรับฟัง ก็ได้ผลดี
ในทางศึกษาเล่าเรียนสดับตรับฟัง ฯ ใช้ในทางปฏิบัติ ก็ได้ผลดีในทาง
ปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นใช้ในทางไหน ย่อมได้ผลดีในทางนั้น อินทรีย์ ๕
ประการนี้ ไม่ว่าเด็กหนุ่มปานกลางอย่างไร ควรให้มีตามภูมิชั้นของตน
ทุกคนไป เช่น เด็กก็ควรมีศรัทธาเชื่อถือต่อผู้ใหญ่ ควรมีวิริยะพากเพียร
ในหน้าที่ของเด็ก ควรมีสติระลึกจดจำตามหน้าที่ของเด็ก ควรมีสมาธิ

ตั้งใจมั่นตามหน้าที่ของเด็ก ควรปฏิบัติตามหน้าที่ของเด็ก เมื่อเป็นหนุ่มสาวหรือแก่ปานกลาง ก็ควรให้ทำตามหน้าที่ของหนุ่มสาว ปานกลาง เมื่อเป็นผู้นับถือพระศาสนา เป็นอุบาสกอุบาสิกา ก็ควรให้ทำตามหน้าที่ของตนจึงจะเป็นคนดี สมกับเป็นคนนับถือพระพุทธศาสนา สมกับเป็นอุบาสกอุบาสิกา เพราะฉะนั้น อินทรีย์ ๕ ประการ นี้ จึงควรที่เราท่านทั้งหลาย ซึ่งเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา จะศึกษาเล่าเรียนสดับตรับฟังได้ตามท่านผู้รู้ให้เข้าใจได้ดี ให้เข้าใจกว้างขวาง ว่าข้อไหน คำไหน หมายความว่าอย่างไร จึงจะเป็นการดี ถ้าไม่อย่างนั้น ก็จัดว่าเป็นการไม่ดี

ปัญหาข้อที่ ๔ ว่า ภิกษุข้ามเครื่องขัดข้องทำอะไร จึงเรียกว่าข้ามโอฆะได้นั้น มีคำอธิบายว่า ภิกษุข้ามเครื่องขัดข้อง ๕ ประการ จึงเรียกว่าข้ามโอฆะได้ ฯ มีคำอธิบายว่า เครื่องขัดข้อง ๕ ประการนั้น ได้แก่ รากะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ ฯ สิ่งทั้ง ๕ นั้น เป็นเครื่องขัดข้องอยู่ในใจของสัตว์โลกทั้งหลาย คือ เป็นเครื่องเกี่ยวข้องอยู่ในใจของสัตว์โลกทั้งหลาย เมื่อยังละเครื่องขัดข้อง ๕ ประการนี้ไม่ได้ ก็เรียกว่ายังข้ามโอฆะไม่ได้ ต่อเมื่อละได้แล้ว จึงเรียกว่าข้ามโอฆะได้แล้ว ฯ ก็โอฆะนั้น ได้แก่สิ่งใด ได้แก่กิเลสอันเปรียบเหมือนห่วงน้ำใหญ่ ๔ ประการ คือ ได้แก่กามโอฆะ ห่วงน้ำใหญ่คือ ความรักใคร่ยินดีในกามารมณ์ ๑ ภวโอฆะ ได้แก่ห่วงน้ำใหญ่ คือ ความรักใคร่ยินดีในรูปภพ อรูปภพ และฉานสมาบัติ ๑ ทิฏฐิโอฆะ ได้แก่ห่วงน้ำใหญ่ คือ ความเห็นผิด ๖๒ ประการ ๑ อวิชชาโอฆะ ได้แก่ห่วงน้ำใหญ่ คือ ความไม่รู้จักอริยสัจ ๔ มีทกขอริยสัจเป็นต้น ๑ ฯ เมื่อละเครื่องขัดข้อง ๕ ประการนั้นได้แล้ว จึงเรียกว่าผู้ข้ามโอฆะ คือ ห่วงน้ำใหญ่ทั้ง ๔ อันนั้นได้แล้ว ฯ สันเนอความในเทศนากัณฑ์นี้เพียงเท่านั้น.

เอวံ กัม ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐก ๔

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวตาสังยุต
ว่าด้วยปัญหาเทวดา ๑๐ องค์ ในชาครสูตรที่ ๖

เอกมุนี จิตา โข สา เทวตา ภควโต สนฺติเก อิมํ คถํ อภาสิตี-
ณ บัณฑิต อาत्मภาพจักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอน
เทวตาสังยุต กัณฐก ๔ ว่าด้วยปัญหาเทวดา ๑๐ องค์ สืบต่อไป เพื่อให้
เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอด
กาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่ง
เทศนานั้นว่า ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่พระเชตว-
นาราม กรุงสาวัตถี ฯ พอล่วงเวลามัชฌิมยามแห่งราตรี ก็มีเทวดาตนหนึ่ง
ทำพระเชตวนารามทั้งสนให้สว่างด้วยรัศมีของตน แล้วเข้าไปเฝ้าถวาย
บังคม แล้วก็นอนอยู่ที่สมควรแก่ตน ฯ ครั้นเทวดานั้นก็นอนอยู่ที่สมควร
แก่ตนแล้ว จึงทูลถามปัญหานี้ว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า มีธรรมกี่
ประการ ซื่อว่าเป็นเครื่องหลักของบุคคลทั้งหลายผู้ตบแต่ง มีธรรมกี่ประการ
ซื่อว่าเป็นเครื่องต้นในบุคคลทั้งหลายผู้หลักบ่อ บุคคลย่อมถือเอาแผ่นหลักด้วย
เหตุกัประการ บุคคลย่อมบริสุทธด้วยเหตุกัประการ พระเจ้าข้า ดังนี้

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบว่า มีธรรมอยู่ ๕ ประการ
ซื่อว่าเป็นเครื่องหลักของบุคคลทั้งหลายผู้ตบแต่ง มีธรรม ๕ ประการ ซื่อว่า
เป็นเครื่องต้นในบุคคลทั้งหลายผู้หลักบ่อ บุคคลย่อมถือเอาหลักด้วยเหตุ
๕ ประการ บุคคลย่อมบริสุทธด้วยเหตุ ๕ ประการ ดังนี้ ฯ เทวดานั้น
ได้ฟังดังนั้นแล้ว ก็มีความชื่นชมยินดี จึงถวายบังคมลาสมเด็จพระผู้

มีพระภาคเจ้า แล้วก็กลับไปสู่วิมานของตน สนเฝ้าความในชาครสูตร
ที่ ๖ เพียงเท่านั้น

อรรถกถา

เนื้อความทั้งหลายที่แสดงมาแล้วนี้ มีคำอธิบายไว้ในอรรถกถาว่า
อินทรีย์ ๕ มีศรัทธาเป็นต้น ชื่อว่าเครื่องตน ๆ นวรณ์ ๕ ชื่อว่าเครื่อง
หลับ ๆ เพราะเหตุไรจึงว่าอย่างนี้ ๆ เพราะเหตุว่า บุคคลผู้พร้อมด้วย
นวรณ์ ๕ นั้น นิ่งหรือข่มอยู่ในที่ใด จมอรณชกก็ตาม ก็ชื่อว่าหลับ เพราะ
เป็นผู้พร้อมด้วยอกุศล โดยเหตุที่ผู้นั้นประมาท ๆ อินทรีย์ ๕ ชื่อ
ว่าเป็นเครื่องตนในนวรณ์ ๕ อันเป็นเครื่องหลับอย่างนี้ ๆ เพราะเหตุไร
จึงว่าอย่างนี้ ๆ เพราะเหตุว่า บุคคลผู้พร้อมด้วยอินทรีย์ ๕ นั้น ถึงจะ
นอนหลับอยู่ในที่ใดก็ตาม ชื่อว่าเป็นผู้ตนอยู่ ด้วยผู้นั้นเป็นผู้พร้อม
ด้วยกุศล โดยเหตุที่ผู้นั้นเป็นผู้ไม่ประมาท ๆ บุคคลย่อมถือเอาซึ่ง
รูปคือ กิเลสด้วยนวรณ์ ๆ ๆ บุคคลย่อมบริสุทธด้วยอินทรีย์ ๕ ๆ อินทรีย์ ๕
ในพระสูตรนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเล็งเอาทั้งที่เป็นโลกีย์ และ
โลกุตตระ สนเฝ้าความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า เทวดาองค์นี้ได้ทูลถาม
ปัญหาเป็น ๕ ข้อ คือ ข้อที่ ๑ ว่า ธรรมเป็นเครื่องหลับมีอยู่กี่ประการ ๆ
ข้อที่ ๒ ว่า ธรรมเป็นเครื่องตนมีอยู่กี่ประการ ข้อที่ ๓ ว่า บุคคลย่อม
ถือเอาฝัณฐด้วยธรรมกี่ประการ ข้อที่ ๔ ว่า บุคคลย่อมบริสุทธด้วยธรรม
กี่ประการ ๆ สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ได้ทรงบรรหารแก้ไขว่า
ธรรมเครื่องหลับมีอยู่ ๕ ประการ ธรรมเครื่องตนมีอยู่ ๕ ประการ บุคคล
ย่อมถือเอาฝัณฐด้วยธรรม ๕ ประการ บุคคลย่อมบริสุทธด้วยธรรม ๕
ประการ ดังนี้ มีคำอธิบายออกไปว่า ธรรมที่เป็นเครื่องหลับ ๕ ประการ

นั้น ได้แก่นิวรณ์ ๕ ฯ ธรรมอันเป็นเครื่องตน ๕ ประการนั้น ได้แก่
อินทรีย์ ๕ ฯ บุคคลย่อมถือเอาแผ่นธลี คือ กิเลสด้วยนิวรณ์ ๕ บุคคล
ย่อมบริสุทธด้วยอินทรีย์ ๕ ฯ อันเป็นใจความแห่งคำอธิบาย ส่วนเนื้อ
ความบรรยายนั้นว่า นิวรณ์ ๕ ประการ คือ กามฉันทนิวรณ์ ซึ่งได้แก่
ความรักใคร่พอใจ ในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ คือ รักใคร่พอใจ
ในคน สัตว์ ที่ สิ่งของ ซึ่งรวมเรียกว่ากามคุณ ๕ หรือรวมเรียกว่าวัตถุกาม
กิเลสกาม • พยาบาทนิวรณ์ อันได้แก่ความปองร้าย ซึ่งเกิดจาก
ความเกลียด ความโกรธ ต่อคนสัตว์สิ่งของ • ถีนีหนิวรณ์ อันได้
แก่ความหดห้อยท้อใจ • อหังการกุกกณนิวรณ์ อันได้แก่ความ
พองพ้อรำคาญ • วิกิจจานิวรณ์ อันได้แก่ความล่งเลงสงสัย • รวม
เป็นนิวรณ์ ๕ ประการด้วยกัน ดังนี้ ฯ นิวรณ์ ๕ ประการนี้ ไม่ว่าประการ
ใดประการหนึ่ง ล้วนแต่เป็นเหตุให้เกิดความประมาท คือ ความมัวเมา
ในโลกทั้งนั้น ฯ พระพุทธเจ้าทรงเรียกผู้มัวเมานี้ว่า เป็นคนหลับ
เพราะฉะนั้น ผู้ใดยังมีนิวรณ์ ๕ นั้น ผู้นั้นก็ขอว่ายังเป็นผู้หลับอยู่ เวลา
ใดสว่างจากนิวรณ์ เวลานั้นก็คล้ายกับรู้สึกตัวตนขึ้น แต่ว่าเมื่อรู้สึก
ตัวตนขึ้นแล้ว หากมีนิวรณ์ข้อใดข้อหนึ่งเกิดขึ้นในใจแล้ว ก็ชื่อว่า
หลับไปอีก ต่อเมื่อใดทำให้นิวรณ์ทั้ง ๕ นั้นหายไป เมื่อนั้นจึงเรียกว่า
เป็นผู้ตื่น ฯ นิวรณ์ทั้ง ๕ ที่จะหายไปนั้น ย่อมหายไปด้วยอินทรีย์ ๕
คือ หายไปด้วยสัทธินทรีย์ วิริยอินทรีย์ สตินทรีย์ สมာธินทรีย์ ปัญญิน-
ทรีย์ ฯ เมื่ออินทรีย์ ๕ นั้นมากขึ้นเท่าใด นิวรณ์ทั้ง ๕ ก็หายไปมาก
เท่านั้น ผู้ที่มีอินทรีย์ ๕ แก่กล้าจนได้ฉานสมาบัติแล้ว นิวรณ์ ๕
ก็สงบไป หายไป แต่ว่าถ้าฉานสมาบัติยังเป็นโลกีย้อย นิวรณ์ ๕ นั้น
ก็ยังไม่หายไปขาด ถ้าฉานสมาบัติเป็นโลกุตระ นิวรณ์ ๕ นั้นจึงจะ
หายไปขาด ฯ สัตว์โลกทั้งหลายที่ทำบาปอกุศลทุจริต ด้วยกาย วาจา
จิตต่าง ๆ นั้น ก็เพราะนิวรณ์ ๕ เป็นต้นเหตุทั้งนั้น ผู้ที่มีนิวรณ์ ๕ เป็น
ต้นเหตุ แล้วทำบาปอกุศล ทุจริต ด้วยกายวาจาจิตต่าง ๆ นั้น มีตัวอย่าง
ในคัมภีร์เป็นอันมาก บางคนก็ทำบาปอกุศลทุกชนิด ด้วยกามฉันท-

นิวรรณ คือ ความรักใคร่พอใจ บางคนก็ทำบาปอกุศล ทุจริต ด้วยพยา-
บาทนิวรรณ คือ ความเกลียดความโกรธ อันเป็นเหตุให้คิดปองร้าย บางคน
ก็ทำบาปอกุศล ทุจริต ด้วยถินมิตินิวรรณ คือ ด้วยความเหตุน้อยต่อ
ต่อทางดี บางคนก็ทำบาปอกุศลทุจริตด้วยอุทธัจจกุกกจนิวรรณ คือ
ความฟุ้งซ่านรำคาญ บางคนก็ทำบาปอกุศล ทุจริต ด้วยวิจิกิจฉานิวรรณ
คือ ความลังเลสงสัย ดังนี้

ผู้ที่ทำบาปอกุศลทุจริต ด้วยกามฉันทนิวรรณนั้น มีตัวอย่างปรากฏ
มาว่า ในอดีตกาลล่วงแล้วมา ครั้นศาสนาพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า
โน้น มีบุตรเศรษฐี ๔ คน ได้พากันทำกามเมสุมิจฉาจารย์อยู่เป็นอันมาก
ก่อนที่จะจะทำกามเมสุมิจฉาจารย์นั้น เขาได้ปรึกษากันว่า พวกเรามี
ทรัพย์สมบัติเป็นอันมากควรจะทำอย่างไรดี ๆ คนหนึ่งกล่าวขึ้นว่า พวก
เราหาสร้าดี ๆ มาเลี้ยงกันให้สนุกสนานเป็นการดี จัตุว่าชีวิตของพวก
เราเป็นชวตมผล ๆ อีกคนหนึ่งกล่าวขึ้นว่า พวกเราพากันบริโภค
ข้าวสาลีหอม ๆ ซึ่ง เป็นข้าวค้างบถึง ๓ ปี กับอาหารที่มีรสเลิศต่าง ๆ
แล้วพากันเที่ยวเล่นตามสบาย เป็นการดี ๆ อีกคนหนึ่งกล่าวว่า พวก
เราไม่ต้องทำอย่างอื่น พอพวกเราบอกว่าจะให้ทรัพย์เท่านั้น หญิงที่
ไม่ยากได้ทรัพย์ย่อมไม่มี เพราะฉะนั้น พวกเราควรจักล่อลวงเล่าโลม
ซึ่งหญิงทั้งหลาย ให้มาบำเรอพวกเราเป็นการดีกว่าอย่างอื่น แต่
ว่าพวกเราไม่ต้องรับเลี้ยงหญิงคนใดให้เป็นภรรยาจริง ๆ เพียงแต่ให้มา
บำเรอพวกเราชั่วคราเท่านั้น แล้วก็ปล่อยไป การทำอย่างนี้แหละเป็น
การดีแท้ ๆ เพื่อนทั้ง ๓ ก็เห็นดีด้วย ๆ จำเดิมแต่นั้นไป บุตรเศรษฐี
ทั้ง ๔ นั้น ก็ส่งทรัพย์ไปให้แก่สตรีที่มีรูปร่างสวยงาม ไม่เลือกว่าลูกใคร
เมียใคร แล้วก็ทำกามเมสุมิจฉาจารย์ อยู่จนตลอด ๒ หมื่นปี เวลา
ตายแล้วก็พากันไปตกอเวจีนรก หมกไหม้อยู่ตลอดพุทธันตร เวลา
พ้นจากอเวจีมาหวนรกขึ้นมาแล้ว ก็มาตกอยู่ในโลหภูมิ นรก อันกว้าง
ลึก ๖๐ โยชน์ ตกลงไปจนกว่าจะถึงพนนรกข้างล่างนั้น ตลอด
กาลนานประมาณ ๓ หมื่นปี เมื่อดังพนนรกข้างล่างแล้วพุ่งขึ้นมาจนกว่า

จะถึงปากเหมือนรอกนั้นก็นานเวลาอีก ๓ หนมนิบ ทำอย่างนั้นก็เห็นว่า เวลาตกลงไป และเวลาลอยขึ้นมาขึ้น ไม่ไปก็ตกลงไปก็เดียว ไม่ ลอยพุ่งขึ้นมาก็เดียว การตกและการลอยนั้น มีอาการเหมือนเมล็ด ข้าวสาร ในหม้อข้าวซึ่งกำลังเดือดพล่านฉะนั้น คือ มีอาการพลิกคว่ำ พลิกหงายอยู่ในน้ำทองแดงอันร้อน เหมือนกับเมล็ดข้าวสารที่พลิกคว่ำพลิก หงาย อยู่ในหม้อข้าวที่กำลังเดือดฉะนั้น โดยเหตุนี้ การตกและการ พุ่งขึ้นมาจึงได้ซ้ำ ดังที่กล่าวแล้วนั้น มีอันว่า บตรเศรษฐีทั้ง ๔ นั้น ได้ ทำบาปด้วยกามฉันทนวรรณอยู่ ๒ หนมนิบ แล้วไปตกเวจิมหานรกตลอด ๑ พหุวัตร คือ ตลอดเวลาชั่วระหว่างพระพุทธเจ้าพระองค์ ๑ อันนานหนักหนา นับไม่ได้ว่ากับ นับแต่เพียงประมาณไว้ว่า ชั่วพหุวัตร ๑

คือ ชั่วแผ่นดินสงเป็นลำดับขึ้นมาจนถึง ๑ โยชน์ ๆ แล้วยังมาตก โลกภูมิภนรกอีก ๖ หนมนิบ บัดนี้ก็ยังไม่อยู่ในโลกภูมิภนรก

เมื่อบุตรเศรษฐีทั้ง ๔ คน พุ่งขึ้นมาถึงปากหม้อโลกภูมิภนรกแล้ว ก็ อยากจะประกาศความชั่วของตัวเอง แต่พูดออกมาได้ คนละ ๑ คำก็จบ ว่า หุ ส น โส ดังนี้ แล้วก็จมลงไปอีก ๆ คำว่า นั้น คือ เป็นคำพูด ของบุตรเศรษฐีคนหนึ่งซึ่งอยากจะพูดว่า พวกเราที่ไม่ได้ให้ทาน เมื่อ ชึ่งเป็นมณขยอนัน ได้ชื่อว่ามชวตอยไม่ได้ เพราะเมื่อทรัพย์สมบัติ มอชก็ไม่ได้ทำห้พ้งให้แกตน ๆ คำว่า ส นั้น แปลว่า ๖๐ คือ บุตรเศรษฐี คนหนึ่งอยากจะพูดว่า นับแต่พวกเราไหม้อยู่ในนรกนี้ ก็ได้ ๖๐ พันปี บริบูรณ์แล้ว เมื่อไรหนอจะพ้นไป ๆ คำว่า น นั้น เป็นความประสงค์ ของบุตรเศรษฐีคนหนึ่งซึ่งอยากจะพูดว่า ไม่มีทสันสุดแห่งทุกข์ของพวกเรา ทุกข์ของพวกเราจักมทสันสุดมาจากไหน ทสันสุดแห่งทุกข์ของพวกเรา จักไม่ปรากฏ เพราะในคราวนั้น พวกเราได้ทำบาปไว้มาก ๆ คำว่า โส นั้น เป็นความประสงค์อยากจะพูด แห่งบุตรเศรษฐีคนหนึ่งว่า เราน พ้นไปจากทณ ไปเกิดเป็นมณขยแล้ว จักให้ทาน รักษาศีล จักทำบุญ ไว้มาก ดังนี้ อันนี้เป็นตัวอย่างแห่งผู้ทำบาปด้วยความรักใคร่พอใจ ในทางโลกีย์สำหรับมณขย ส่วนตัวอย่างสำหรับสตรี ที่ทำบาปด้วยความ

รักใคร่พอใจแก่ ^{๕๔} ก็มอยเป็นอันมาก ^{๕๕} ดังที่ท่านทั้งหลายเคยได้ฟังมา
แล้วเสมอ ^{๕๖} ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องยกตัวอย่างมาแสดงในที่นี้ ^{๕๗} เพราะฉะนั้น
จึงจะขอแสดงซึ่งปัญหาข้อต่อไป

กล่าวคือ ^{๕๘} ปัญหาข้อที่ ๒ ว่า ^{๕๙} ธรรมเป็นเครื่องตนย่อมมีประการ
มีคำตอบว่า ^{๖๐} มีย ๕ ประการ ^{๖๑} อันได้แก่อินทรีย์ ๕ นั้น ^{๖๒} มีคำอธิบายว่า
อินทรีย์ ๕ นั้น ^{๖๓} ได้แก่ สรทธา ^{๖๔} วิริยะ ^{๖๕} สติ ^{๖๖} สมาธิ ^{๖๗} ปัญญา ^{๖๘} ๓ สรทธานั้น
ได้แก่ตถาคตสรทธา ^{๖๙} คือ ความเชื่อต่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าว่า
พระพุทธเจ้าเป็นพระอรหันต์จริง ^{๗๐} เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจริง ^{๗๑} เป็น
ผู้สมบูรณ์ด้วยวิชชาจรณะจริง ^{๗๒} เป็นผู้ทรงดำเนินในเหตุการณ์เป็นอันดีจริง ^{๗๓}
เป็นผู้ทรงรู้แจ้งแจ้งซึ่งโลกจริง ^{๗๔} เป็นผู้ผูกฝนบุคคลได้อย่างเยี่ยมจริง ^{๗๕}
เป็นครูของเทพยตามนุษย์ทั้งหลายจริง ^{๗๖} เป็นผู้ทรงมีผู้ภักดีอย่างมั่นคงจริง ^{๗๗}
คำสอนของพระองค์ ^{๗๘} ก็เป็นคำสอนที่ถูกต้องจริง ^{๗๙} ศิษย์ของพระองค์ก็เป็น
ผู้ปฏิบัติดีจริง ^{๘๐} สิ่งใดที่พระองค์ได้ทรงแสดงอย่างไร ^{๘๑} ก็เป็นอย่างนั้น
จริง ^{๘๒} พระองค์ตรัสว่าผิดก็ผิดจริง ^{๘๓} ตรัสว่าถูกก็ถูกจริง ^{๘๔} ตรัสว่าสิ่ง
เป็นอกุศล ^{๘๕} ก็เป็นอกุศลจริง ^{๘๖} สิ่งเป็นกุศล ^{๘๗} ก็เป็นกุศลจริง ^{๘๘} สิ่งนม
โทษก็มีโทษจริง ^{๘๙} สิ่งนมนุญก็มีคุณจริง ^{๙๐} การเชื่อถืออย่างนุกด ^{๙๑} เชื่อถือ
อย่างอื่นที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า ^{๙๒} พระธรรมเจ้า ^{๙๓} พระสงฆ์เจ้า ^{๙๔} ก็ดีกว่า
เป็นอินทรีย์ข้อที่ ๑ ^{๙๕} คือ สรทธาทั้งนั้น ^{๙๖} วิริยะนั้น ^{๙๗} ได้แก่ความเพียรชอบ ๔
ประการ ^{๙๘} คือ เพียรระวังไม่ให้ใจคิดไปในบาปอกุศล ^{๙๙} ไม่ให้กายทำบาป
อกุศล ^{๑๐๐} ไม่ให้ปากพูดสิ่งที่ เป็นบาปอกุศล ๑ ^{๑๐๑} เพียรละซึ่งบาปอกุศลที่ตน
เคยทำผิดคิดมาแล้ว ^{๑๐๒} ไม่พยายามทำผิดคิดอีกไป ๑ ^{๑๐๓} เพียรทำความดี
ที่เคยทำแล้ว ^{๑๐๔} และยังไม่เคยทำ ๑ ^{๑๐๕} เพียรรักษาความดีที่เคยทำแล้วให้มี
คงที่ ^{๑๐๖} หรือให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ๑ ^{๑๐๗} สตินั้น ^{๑๐๘} ได้แก่ความระลึกชอบในที่ ๔ สถาน
คือ ระลึกไปในร่างกายให้เห็นว่า ^{๑๐๙} เป็นของไม่สวยงาม ^{๑๑๐} ไม่สุข ^{๑๑๑} ไม่ใช่
ตัวตนคนสัตว์ ^{๑๑๒} เป็นแต่บัญญัติเรียกว่า ^{๑๑๓} ตัวตนคนสัตว์หญิงชายเท่านั้น ๑
ระลึกไปในเวทนา ^{๑๑๔} คือ ความรู้สึกว่าเป็นสุข ทุกข์ อเบกขา ^{๑๑๕} ว่าเพียงแต่
เป็นความรู้สึกเท่านั้น ^{๑๑๖} ไม่ใช่เป็นเรา ^{๑๑๗} เป็นเขา ^{๑๑๘} ไม่ใช่เป็นของยั่งยืน

คงทน ๑ ระลึกในจิตวิญญาณ คือ ความคิดความอ่านว่า จิตวิญญาณ
 นกเพียงแต่สักว่า เป็นจิตวิญญาณเท่านั้น ไม่ใช่เรา ไม่ใช่เขา ไม่ใช่
 ของเรา ไม่ใช่ของเขา ไม่ใช่ของเที่ยงตรงคงทน ๑ ระลึกไปในธรรมว่า
 สิ่งที่มีประจำอยู่ในโลกทั้งสนั่นนั้น ก็ไม่ใช่เราไม่ใช่เขา ไม่ใช่ของเรา
 ไม่ใช่ของเขา เป็นแต่ของกลาง ๆ เท่านั้น ๑ ระลึกอย่างนี้เรียกว่าสติอันจัด
 เป็นอินทรีย์ข้อที่ ๓

ส่วนอินทรีย์ข้อที่ ๔ คือ สมาธินั้น ได้แก่ความตั้งใจมั่น ในการ
 เจริญกรรมฐานจนได้สำเร็จฌานสมาบัติ กำจัดนิวรณ์ ๕ ให้ห่างไกล ๆ
 อินทรีย์ข้อที่ ๕ คือ ปัญญานั้น ได้แก่วิปัสสนาปัญญา คือ ความเห็นแจ้ง
 ตามเป็นจริง ว่าสิ่งทั้งปวงล้วนแต่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาทั้งนั้น ๆ
 อินทรีย์ทั้ง ๕ ซึ่งอธิบายมาแล้วโดยย่อนี้ เรียกว่าเป็นเครื่องตน คือ เป็น
 เครื่องทำบุคคลให้ตน เป็นเครื่องทำบุคคลให้มุ่งต่อกุศลธรรมทางฝ่าย
 สูงอยู่เสมอ ส่วนนิวรณ์ ๕ นั้น เรียกว่าเป็นเครื่องหลับ เพราะเป็น
 เครื่องทำบุคคลให้มัวในฝ่ายต่ำ ซึ่งเรียกว่า บาป อกุศล ทุจริตอยู่เสมอ ๆ
 ผู้ใดมีอินทรีย์ ๕ ผู้นั้นถึงจะนอนหลับก็เรียกว่าไม่หลับ เพราะเป็นผู้
 พร้อมด้วยกุศลอยู่เสมอ ดังนี้

ในปัญหาข้อที่ ๓ ว่า บุคคลถือเอาฝนธาตุด้วยธรรมที่ประการ มีคำ
 ตอบว่า บุคคลถือเอาฝนธาตุด้วยธรรม ๕ ประการ คือ ด้วยนิวรณ์ ๕ นั้น
 มีคำอธิบายว่า ธาตุ คือ กิเลสต่าง ๆ นอกจากนิวรณ์ ๕ ๆ นิวรณ์ ๕ เป็น
 รากใหญ่ที่ทำให้เกิดกิเลสต่าง ๆ ๆ กิเลสต่าง ๆ นั้น ล้วนแต่เป็นเหตุให้
 เสราห์มองทั้งนั้น ได้ใจความว่า บุคคลจะเสราห์มอง ก็เสราห์มองด้วย
 นิวรณ์ ๕ คือ ใจของบุคคลจะหม่นหมองก็ด้วยนิวรณ์ ๕ กายวาจาของ
 บุคคลจะเสียไปก็ด้วยนิวรณ์ ๕ เพราะฉะนั้นจึงว่า บุคคลถือเอาฝนธาตุ
 ด้วยนิวรณ์ ๕ ดังนี้

ข้อที่ ๔ ว่า บุคคลจะบริสุทธด้วยธรรมที่ประการ มีคำตอบว่า
 บุคคลบริสุทธด้วยธรรม ๕ ประการ คือ อินทรีย์ ๕ นั้น อธิบายว่า อินทรีย์ ๕

ตั้งเข้ามาแล้วนั้นแหละ เป็นเหตุให้บุคคลบริสุทธ ^๕ สิ่งอื่น ๆ มีเครื่อง
ชักฟอกเป็นต้น จะเป็นเหตุให้บุคคลบริสุทธในภายใน คือ ให้บริสุทธ ^๕
ใจนั้นไม่ได้ ได้อยู่เพียงอินทรีย์ ๕ เท่านั้น ดังนี้ สันเนอความใน ^๕
กัณฑ์เพชงแทน. ^๕

เอวี่ กิม ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๕

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวดาสังยุต
ว่าด้วยบัญญัติของเทวดา ๒ องค์

เบ ชมมา อปปฏิวิทิตา พรวาเทสุ นีบเร
สตตา เต นปุปพชณนติ กาโล เตสึ ปพชณิตุนติ.
ณ บดิน อวตมภาพักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอน
เทวดาสังยุต กัณฑ์ที่ ๕ ว่าด้วยบัญญัติของเทวดา ๒ องค์ สืบต่อไป เพื่อ
ให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอด
กาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นั้นว่า ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม
กรุงสาวัตถี มีเทวดาตนหนึ่งเข้าไปเฝ้าในเวลาขณิมยาม ทูลถามปัญหา
ขึ้นว่า ข้าแต่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า บุคคลเหล่าใดแห่งตลอดธรรม
ทั้งหลาย ถูกนำไปในถ้อยคำทั้งหลายของผู้อื่น บุคคลเหล่านั้นย่อมหลับ
อยู่ยังไม่ตื่น เป็นเวลาที่จะให้บุคคลเหล่านั้นตื่นแล้ว พระเจ้าข้า ฯ
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสตอบว่า บุคคลเหล่าใดแห่งตลอดดีแล้ว

๓๒ พระสุตตันตปิฎก คัมภีร์ที่ ๓ สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม ๑
ซึ่งธรรมทั้งหลาย แต่ไม่ถูกนำไปในถ้อยคำทั้งหลายของผู้อื่นเสีย บุคคล
เหล่านั้น เป็นผู้รู้แล้ว เป็นผู้รู้ชอบแล้ว ประพฤติอยู่เสมอในธรรม
อันไม่เสมอ ดังนี้

อรรถกถา

มีคำอธิบายในอรรถกถาว่า คำว่า ธรรมทั้งหลายนั้น ได้แก่สัง-
กรรม ๔ ประการ คำว่า แห่งตลอดนั้น คือ แห่งตลอดด้วยความ
รู้ ฯ คำว่า ในถ้อยคำทั้งหลายของผู้อื่น คือ ถ้อยคำอันได้แก่ทฎฐิ ๖๒ ของ
พวกเดียรัจฉาน ฯ คำว่า ถูกนำไปนั้น คือ ถึงจะไปตามธรรมดาของตน
ก็ คือ ขอรว่าถูกผู้อื่นนำไป ฯ เมื่อคนทั้งหลายถือทฎฐิ ๖๒ มีถือว่า
โลกยังยืนเป็นต้น ด้วยตนเอง เชื่อว่าไปเอง ฯ เมื่อถือทฎฐิ ๖๒ นั้น
ตามถ้อยคำของผู้อื่น ขอรว่าถูกผู้อื่นนำไป ฯ คำว่า เป็นเวลาที่จะให้บุคคล
เหล่านั้นตนแล้ว คือ เวลาเป็นเวลาที่ให้บุคคลเหล่านั้นรู้สึกได้ว่า
พระพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลกแล้ว มีพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแล้ว มี
พระสงฆ์ปฏิบัติธรรมดีแล้ว มีปฏิปทาอันดีแล้ว แต่มีมหาชนเหล่านั้นยัง
หลับอยู่ในความมวนเวียน ยังไม่ตื่นอยู่ เทวดานั้นมุ่งหมายอย่างนั้น จึงได้
ทูลอย่างนั้น ฯ คำว่า รัดแล้วนั้น คือ รู้ตามเหตุการณ์ ฯ ที่ท่านผู้
ทั้งหลาย คือ พระพุทธเจ้านั้น มีอยู่ ๔ จำพวก ได้แก่สัพพัญญูพุทธเจ้า
จำพวก ๑ บิณฑกะพุทธเจ้าจำพวก ๑ จตุสัจจพุทธเจ้าจำพวก ๑ สุต-
กพุทธเจ้าจำพวก ๑ ฯ ท่านผู้บำเพ็ญบารมี ๓๐ ให้เต็มแล้ว ได้สำเร็จ
ด้วยตนเองแล้ว ขอรว่าสัพพัญญูพุทธเจ้า ฯ ท่านผู้บำเพ็ญบารมี
๓๐ ตลอด ๒ อสงไขยกับแสนกัลป์แล้ว ถึงซึ่งความรู้เอง ขอรว่าบิ-
ณฑกะพุทธเจ้า ฯ ท่านผู้สนอาสวกิเลสออกจากพระพุทธเจ้า ๒ จำพวก
นั้น ขอรว่าจตุสัจจพุทธเจ้า ฯ ท่านผู้สดับเล่าเรียนมาก ขอรว่าสุตพุทธเจ้า
พระพุทธเจ้า ๓ จำพวกเบื้องต้น บ่มสมกับข้อความอันนี้ ฯ คำว่า
เพราะรู้ชอบนั้น คือ เพราะรู้ตามเหตุการณ์ ฯ คำว่า ประพฤติเสมอ

ในธรรมอันไม่เสมอมนั้น คือ ประพฤติเสมอในโลกสันนิวาสนั้นไม่เสมอ
หรือในหมู่สัตว์อันไม่เสมอ หรือในกิเลสชาติอันไม่เสมอ ดังนี้ สันเนอ
ความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

เนื้อความในอรรถาธิบายว่า เทวดาองค์เห็นเห็นว่า เกลานันสัตว์โลก
ทั้งหลายย่อมไม่รู้แจ้งแทงตลอดซึ่งสังขธรรมทั้ง ๔ ยังถูกนำไปในทฎฐิ ๖๒
อยู่ ยังได้ชื่อว่าหลับอยู่ ได้ชื่อว่ายังไม่ตื่น เมื่อมีพระพุทธเจ้าเกิดขึ้น
ในโลกแล้ว ก็จัดว่าเป็นเวลาที่จะให้บุคคลเหล่านั้นตื่น จึงได้กราบทูล
ไว้อย่างนั้น แต่คำกราบทูลนั้นเป็นคำกราบทูลคล้ายกับปัญหา หรือจะ
ว่าเป็นตัวปัญหาเลยก็เดยวก็ได้ เพราะฉะนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึง
ได้ทรงตอบคล้ายกับเป็นการแก้ปัญหาวว่า บุคคลเหล่านี้ได้แทงตลอดดีแล้ว
ในธรรมทั้งหลาย ไม่ถูกนำไปในถ้อยคำทั้งหลายของผู้อื่น บุคคล
เหล่านั้นชื่อว่า เป็นผู้รู้ดีแล้ว ย่อมประพฤติเสมอในธรรมอันไม่เสมอ
เพราะความรู้อชอบ ดังนี้ ๑ คำนี้ มีคำอธิบายว่า บุคคลเหล่านี้ได้รู้ปริยสัจ ๔
ตลอดแล้ว ไม่หลงเชื่อทฎฐิ ๖๒ แล้ว บุคคลเหล่านั้นชื่อว่ารู้ดีแล้ว ก็
แต่ผู้รู้ดีแล้วนั้น มีอยู่ ๔ จำพวกด้วยกัน มีสหัพพัญญูพุทธเจ้าเป็นต้น
ดังที่วามาแล้ว ๑ ท่านผู้รู้เหล่านั้นย่อมประพฤติเสมอ คือ ประพฤติ
เรียบร้อยดีงามในโลกสันนิवास หรือในหมู่สัตว์ หรือในกิเลสชาติ อัน
จัดว่าเป็นของไม่เสมอ คือ เป็นของไม่เรียบร้อยดีงาม ๒ อธิบายอีกชั้น
หนึ่งว่า ท่านผู้รู้ทั้ง ๔ จำพวกนั้น ย่อมมีกายวาจาใจสงบอยู่ในโลก
สันนิवास หรือในสัตว์โลก หรือในจำพวกกิเลส อันเป็นของไม่สงบ
ถึงโลกสันนิवास หรือสัตว์โลก หรือกิเลสชาติ ไม่สงบก็ดี วุ่นวายกัน
อยู่ก็ดี ท่านผู้รู้ทั้ง ๔ จำพวกนั้น ก็สงบไม่ตื่นเต็นวุ่นวายไปกับโลก ๑ คำนี้
สมณัมพระพุทธพจน์ที่มีปรากฏในพระธรรมบทว่า สสุขิ วต ชีวาม
เป็นต้น ซึ่งแปลว่า เราตถาคตมีชีวิตอยู่เป็นสุขดี เมื่อผู้นั้นมีวิชาศกศัตถุ

๓๕ พระสุตตันตปิฎก คัมภีร์ที่ ๓ สังยุตตนิกาย เลขาถวรรค เล่ม ๑

ก็ไม่ใช่ชาศกศตร เมื่อนอนเป็นชาศกศตรกัน ก็ไปเป็นชาศกศตรกับใคร
เมื่อนอนวันวายก็ไม่วันวาย เมื่อนอนชวนชวายก็ไม่ชวนชวาย ดังนี้ ฯ

พระพุทธพจน์นี้ให้เห็นว่า ท่านพรหมหลายย่อมไม่วันวายกับผู้อื่น ถึง
แม้ว่าโลกเขาจะวันวายกัน เป็นชาศกศตรกัน ก็สงบอยู่ ดังนี้ เมื่อ
มีท่านพรหมหลายซึ่งเป็นผู้สงบอยู่อย่างนี้ ก็ย่อมมีของเกิดขึ้นจากท่าน
ผู้เหล่านั้น ของคนนั้น ก็คือ พระธรรมและพระสงฆ์ ฯ โลกควรจะรู้ว่า
เวลานี้มีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เกิดขึ้นในโลกแล้ว เราควรจะ
เข้าหาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เพื่อหาหนทางกำจัดเหตุที่จะให้
เกิดทุกข์แก่เรา ทั้งในเวลานี้และในเวลาอื่นต่อไป โลกควรจะรู้สึกตัว
อย่างนี้ ถ้ายังไม่รู้สึกตัวอย่างนี้ก็เรียกว่าผู้หลับอยู่ ยังเรียกว่า
เป็นผู้ไม่ตื่น เหมือนเมื่อคนอื่น ๆ เขาไปทำงานแล้ว ตัวยังไม่ไปทำ
อะไรกับคนอื่น ๆ เขาตื่นรณาศิลปวิทยา เมื่อตื่นแล้วยังไม่มีศิลป
วิทยาการอันใดแต่ยังเฉื่อยอยู่ ก็เรียกว่ายังเป็นผู้หลับอยู่ แต่คำว่าหลับ
นี้ ในภาษาบาลีของเราหมายถึงหลับกายนอกเท่านั้น ไม่ได้หมายถึง
การหลับใจ ส่วนทางธรรมนั้น หมายถึงการหลับใจด้วย เพราะการ
หลับในทางธรรมมีอยู่ ๒ ประการ คือ หลับตามธรรมดา • หลับด้วย
อำนาจกิเลส • ๑ การหลับด้วยอำนาจกิเลส คือ หลับทางใจนั้น ใน
ภาษาของเราควรเรียกว่านอนใจ แต่ว่า คำว่า นอนใจนี้ ไม่ได้ทั่วไปใน
สิ่งทั้งปวง ๑ คือ คำว่า นอนใจนี้ หมายความว่า ไม่กระตือรือร้นต่อ
การทำงาน หรือการศึกษาเล่าเรียนเป็นต้นเท่านั้น ส่วนการหลับด้วยกิเลสนั้น
หมายความว่ากว้างออกไปกว่านี้ คือ ขนช้อยังมีกิเลสอยู่แล้วถึงจะกระตือ
รือร้น ทำความชั่วหรือความดีอย่างไรก็ตาม ก็ยังเรียกว่าหลับอยู่ เพราะ
ยังมีกิเลสครอบอยู่ ต่อเมื่อกำจัดกิเลสให้หายจากใจได้แล้ว จึงเรียก
ว่า เป็นผู้ไม่หลับ ๑ เหตุไรในทางธรรมจึงติเตียนความหลับและสรรเสริญ
ความตื่น เพราะเหตุว่า การหลับไม่มีประโยชน์อะไร เพราะคนหลับ
ย่อมทำอะไรไม่ได้ คนหลับก็คล้ายกับคนตาย ส่วนคนตื่นย่อมทำ
ประโยชน์ได้ คนตื่นกับคนไม่ตาย ย่อมมีประโยชน์เหมือนกัน เพราะ

ฉะนั้น ในทางธรรมจึงได้แต่เพียงความหลับ สรรเสริญความตนไว้เป็นอันมาก
ดังในพระสูตรที่กล่าวมาแล้ว เป็นอันว่าสิ้นข้อความในพระสูตรซึ่งเรียกว่า
อัปปปฏิวัตติสูตร เพียงเท่านั้น

ต่อไป ว่าด้วยข้อความในมานกามสูตรว่า มีเทวดาตนหนึ่งเข้าไป
ไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า กราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า
บุคคลเหล่าใดหลงสนิทแล้วซึ่งธรรมทั้งหลาย ถูกนำไปแล้วในถ้อยคำ
ทั้งหลายของผู้อื่น บุคคลเหล่านั้น เชื่อว่ายังหลับอยู่ เชื่อว่ายังไม่ตื่น
เป็นเวลาที่จะให้บุคคลเหล่านั้นตื่นแล้ว พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มี
พระภาคเจ้าตรัสตอบว่า บุคคลเหล่าใดไม่หลงสนิทแล้วซึ่งธรรมทั้งหลาย
ไม่ถูกนำไปแล้วในถ้อยคำทั้งหลายของผู้อื่น บุคคลเหล่านั้นชื่อว่ารู้แล้ว
ย่อมประพฤติดังอยู่ในที่ไม่สงบเพราะความรุ่มร้อน ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถาธิบายว่า คำว่า หลงสนิทนั้น คือ ไม่หยั่งรู้ตลอดด้วย
ปัญญา ฯ มีอุปมาว่า เมื่อคนทั้งหลายกล่าวว่า ข้าวของเราเสียไปมาก
ดังนี้ ก็กล่าวโดยหมายเอา ซึ่งข้าวที่ตนไม่ได้จากนาที่ตนเคยได้ข้าวมาก
แต่บัดนั้นตนไม่ได้หว่านข้าวที่นานั้น เมื่อกล่าวอย่างนี้ย่อมกล่าวว่า ข้าว
ที่ตนไม่ได้นั้นแหละเป็นข้าวที่เสียไป ดังนี้ ฉะนั้นใดก็ดี บุคคลเหล่านั้นก็ชื่อว่า
หลงสนิทแล้ว เพราะไม่แทงตลอดด้วยปัญญา ฉะนั้น คำว่า ไม่หลง
สนิทนั้น คือ แทงตลอดด้วยปัญญา ฯ คำนอกนี้เหมือนกับที่มาแล้ว
แล้วในพระสูตรก่อน ดังนี้

ต่อไป เป็นเนื้อความในคำอธิบายว่า บุคคลเหล่าใดไม่รู้แจ้งแทง
ตลอดซึ่งสังขธรรมทั้ง ๔ พร้อมด้วยอาการ ๓ และรอบ ๑๒ บุคคลเหล่านั้น
เชื่อว่าหลงสนิทซึ่งธรรมทั้งหลาย เมื่อหลงสนิทซึ่งธรรมทั้งหลายแล้ว
ก็ถูกนำไปในถ้อยคำของผู้อื่น คือ หลงทิฏฐิ ๖๒ เมื่อเป็นอย่างนั้นก็จัด
ว่าเป็นผู้หลง เป็นผู้ไม่ตื่น เมื่อมีพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลกแล้ว ก็ควร
จะให้บุคคลเหล่านั้นตื่น ฯ คำว่า อาการ ๓ และรอบ ๑๒ นั้น ได้แก่

ความในสังขจรรวมทั้ง ๔ นนมีอย่างละ ๓ ๆ เมื่อรวมกันถึง ๔ ก็มี ๑๒ ๆ
เมื่อสังขจรรวมทั้ง ๔ นั้นได้พร้อมด้วยอาการ ๓ และรอบ ๑๒ แล้ว จึงเรียก
ว่าสังขจรรวมทั้ง ๔ ๆ ที่อาการ ๓ ในสังขจรรวมทั้ง ๔ นั้น คืออย่างไร ?
คือ ความรู้ว่า อันนั้นเป็นทุกข์ จัดเป็นอาการอัน ๑ ความรู้ว่า ทุกข์เป็น
ของควรกำหนดรู้ จัดเป็นอาการอัน ๑ ความรู้ว่า ทุกข์ที่เราได้กำหนดรู้
แล้ว จัดเป็นอาการอัน ๑ ๆ เป็นอันว่าในสังขจรรวมข้อที่ ๑ คือ ทกขอริยสัจ
มีอาการ ๑ ดังนี้ ผู้ใดมีอาการ ๑ นั้นในทกขอริยสัจ ผู้นั้นจึงเรียกว่าทาง
ตลอดตาขอริยสัจ หรือเรียกว่าครุสอริยสัจ

ในทกขมุตขอริยสัจ ข้อที่ ๒ นั้น ก็มีอาการ ๓ เหมือนกัน คือ การ
รู้ว่าความดับทุกข์ จัดเป็นอาการอัน ๑ การรู้ว่าตัณหาเป็น
ของควรละ จัดเป็นอาการอัน ๑ การรู้ว่าตัณหาที่เราได้ละแล้ว จัดเป็น
อาการอัน ๑ รวมเป็น ๓ อาการด้วยกัน เมื่อผู้ใดมีอาการ ๓ น้อยในคัม
ภีร์ ผู้นั้นจึงเรียกว่าทางแจ้งทางตลอดซึ่งสังขจรรวมข้อที่ ๒ เรียกว่าครุสอริย
สัจข้อที่ ๒

ในอริยสัจ ข้อที่ ๓ คือ ทกขนิโรธนั้น ก็มีอาการ ๓ ได้แก่ การรู้ว่า
ความดับตัณหา จัดเป็นอาการอัน ๑ ความดับตัณหาควรทำให้
ดับ จัดเป็นอาการอัน ๑ ความดับตัณหาที่เราได้ทำให้สำเร็จแล้ว จัด
เป็นอาการอัน ๑ ๆ เมื่อผู้ใดรู้ว่าอันนั้นเป็นความดับตัณหา ผู้นั้นชื่อว่าผู้
บรรลุอริยสัจข้อที่ ๓

ในอริยสัจ ข้อที่ ๔ คือ มรรคอริยสัจนั้น ก็มีอาการ ๓ เหมือนกัน คือ
การรู้ว่ามรรคเป็นทางให้ถึงความดับทุกข์ จัดเป็นอาการอัน ๑ ทางให้ถึงความ
ดับทุกข์เป็นของควรทำให้เกิด จัดเป็นอาการอัน ๑ ทางให้ถึงความดับ
ทุกข์เป็นของควรทำให้เกิดแล้ว จัดเป็นอาการอัน ๑ ๆ เมื่อผู้ใดรู้ว่าทาง
มรรคมีองค์ ๘ ประการ มีความเห็นชอบเป็นต้น เป็นทางให้ถึง
ความดับทุกข์ คือ เป็นทางให้ถึงความดับตัณหา อันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์
และว่าทางให้ถึงความดับทุกข์ เป็นของควรทำให้เกิด เราได้ทำให้
เกิดขึ้น ผู้นั้นจึงเรียกว่าครุสอริยสัจข้อที่ ๔

เมื่อผู้ใดมีความรู้ในอริยสัจข้อละ ๓ ๑ ซึ่งรวมเป็นรอบ ๑๒ ดังที่ว่ามานี้ ผู้นั้นเรียกว่า ทางตลอดสังขธรรมทั้ง ๔ เมื่อแนวตลอดทั้ง ๔ แล้ว ก็เป็นอันว่าไม่หลง เป็นอันใครจะแนะนำในทางผิดไม่ว่าทางใดทางหนึ่งไม่ได้เป็นอันขาด แม้เพียงรู้สังขธรรมทั้ง ๔ ชั้น พระโสดาบันเท่านั้น ก็ยังไม่มีใครที่จะแนะนำให้ทำความผิดได้ หรือจะบังคับด้วยอาชญา มิตตศรัทธาเป็นต้นก็ดี ถ้าไม่อาจให้ผู้นั้นทำความผิดได้ ความผิด เช่น ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิฉฉาจาร มสาวาท สราเมรัย เป็นต้น ไม่ว่าข้อใดข้อหนึ่ง ผู้เป็นพระโสดาบันนั้นย่อมไม่ทำเป็นอันขาด ถึงใครจะบังคับอย่างใดก็ไม่ได้ แม้แต่เมื่อชาติก่อนเป็นพระโสดาบันแล้วก็มาเกิดเป็นมนุษย์อีก เวลาที่ยังเป็นทารกอ่อน ๆ ยูนั่นก็ดี หากจะมีใครเอาสุรากับน้ำนมเจือกันแล้วหยอดเข้าไปในปากของทารกนั้น ก็จะมีแต่น้ำนมเท่านั้นไหลเข้าไปในปากของทารกนั้น ส่วนสุรานั้นเป็นอันไม่เข้าไปในปากในลำคอของทารกนั้นได้ ที่เป็นอย่างนี้ เป็นด้วยอำนาจธรรมดา เปรียบเหมือนนกกระเรียนซึ่งบุคคลจะเอาน้ำนมกับน้ำทำปนกันเข้า แล้วกรอกเข้าไปในปากของนกกระเรียน ก็เข้าไปแต่เพียงน้ำนมเท่านั้น ส่วนน้ำทำนั้นจะไม่เข้าไปในปาก ในลำคอกนกกระเรียนได้ ซึ่งเป็นด้วยธรรมดาของนกกระเรียน ฉะนั้น

ข้อสำคัญของเราทั้งหลายที่จะนำไปใช้ในเทศนาภคณันท์ ก็มีเพียงว่าทางที่จะให้ถึงความดับทุกข์เท่านั้น ๑ เพราะเหตุว่า เราทั้งหลายล้วนแต่ยังมีความทุกข์ด้วยกันทั้งสิ้น คือ ล้วนแต่ยังจะต้องเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกันทั้งสิ้น ล้วนแต่ได้ประสบทุกข์โศกต่าง ๆ ด้วยกันทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น ควรที่เรทั้งหลายจะรู้จักหนทางที่จะให้สิ้นทุกข์เสียให้ได้ เพื่อให้ทุกข์น้อยลงไปบ้าง ไม่ให้มากจนถึงกับต้องฆ่าตัวตาย ๑ ทางที่จะให้สิ้นทุกข์นั้น ได้แก่ ทางอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ หรืออีกอย่างหนึ่งว่า ได้แก่ทาง ๘ ทาง มีทางเห็นชอบเป็นต้น ซึ่งท่านทั้งหลายเคยได้ยินได้ฟังเสมอ ๑ ทางเห็นชอบเป็นต้นนั้น เมื่อเรียกตามบาลีก็เรียกว่าสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปो สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต

๓๘ พระสุตตันตปิฎก คัมภีร์ที่ ๓ สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม ๑

สัมมาอาชีโว สัมมาวาจาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ดังนี้ ฯ เมื่อ
จะเรียกให้เป็นภาษาของเราก็ต้องเรียกว่า ความเห็นชอบ ความกำหนด
ชอบ ความพูดชอบ ความทำชอบ ความเลียงชีวิตชอบ ความพยายาม
ชอบ ความระลึกรู้ชอบ ความตั้งใจมั่นชอบ ดังนี้ ฯ ทางทั้ง ๘ นั้นเป็นทาง
ให้สนิททุกขทั้งนั้น ฯ เมื่อจะย่อทางทั้ง ๘ นั้นลงให้ง่ายก็เพียงอย่าง
เดียว คือ ชอบเท่านั้น ฯ ไม่ว่าจะทำพุทธานุสสติให้ชอบก็แล้วกัน เมื่อ
การทำพุทธานุสสติ เป็นการทำความเพียรชอบแล้ว ก็เรียกว่าเป็นทางที่จะ
สนิททุกขทั้งนั้น ฯ แต่ที่เราจะรู้ว่าการทำพุทธานุสสติอย่างไร จึงจะเป็นการทำ
พุทธานุสสติชอบนั้น ข้อมเป็นของยาก เราจะตัดสินเอาด้วยความเห็นของ
เรานั้นไม่ได้ เราต้องตัดสินด้วยความเห็นของท่านผู้รู้ทั้งหลาย มีพระ
พุทธเจ้าเป็นต้นจึงจะได้ เพราะฉะนั้น จำเป็นจะต้องศึกษาเล่าเรียนสดับ
รับฟังซึ่งความเห็นของท่านผู้รู้ทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้นให้มาก
จึงจะเข้าใจดีในทาง ๘ ประการนี้ ถ้าไม่อย่างนั้นก็จะไม่เข้าใจดี สำหรับ
ในเทศนาภิกษุจะว่าให้ฟังเพียงย่อ ๆ เท่านั้น คือ สัมมาทิฐิ ซึ่งแปลว่า
ความเห็นชอบนั้น ได้แก่ เห็นในอริยสัจ ๔ ฯ สัมมาสังกัปปो ความ
กำหนดชอบ หรือแปลอีกอย่างหนึ่งว่า ความดำริชอบ ความคิดชอบนั้น
ได้แก่ ความคิดไม่เบียดเบียนผู้อื่น ๑ ความคิดไม่ปองร้ายผู้อื่น ๑ ความ
คิดที่จะออกจากกามารมณ์ ๑ ฯ สัมมาวาจา คือ การพูดชอบนั้น ได้แก่
พูดอยู่ในหลัก ๔ ประการ คือ พูดจริง ๑ พูดอ่อนหวาน ๑ พูดสมาน
มิตร ๑ พูดสิ่งที่มีประโยชน์ ๑ ฯ สัมมากัมมันโต คือ การทำชอบนั้น
ได้แก่ การทำอยู่ในหลัก ๓ ประการ คือ ไม่ฆ่าใคร ๑ ไม่ลักขโมยใคร ๑
ไม่แย่งชิงความรักใคร่ ๑ ฯ สัมมาอาชีโว คือ การหาเลี้ยงชีวิตอันชอบนั้น
คือ การหาเลี้ยงชีวิตโดยไม่เบียดเบียนใคร ไม่ฉ้อโกงใคร ไม่ให้ผิดกรรม
วินัย ไม่ให้ผิดกฎหมายบ้านเมือง ฯ สัมมาวาจาโม คือ การพยายาม
ชอบนั้น ได้แก่ พยายามละชั่วทำดีซึ่งขยายออกไปเป็น ๔ คือ พยายาม
ไม่ทำความชั่ว ๑ พยายามละความชั่วที่เคยทำมาแล้ว ๑ พยายามทำ
ความดี ๑ พยายามรักษาความดีที่เคยทำมาแล้ว ๑ ฯ สัมมาสติ คือ

ความระลึกชอบนั้น ได้แก่ ระลึกในกาย เวทนา จิต ธรรม ดังที่เคยอธิบายมาแล้วในกัณฑ์ก่อนโน้น ๆ สัมมาสมาธิ คือ ความตั้งใจมั่นชอบนั้น ได้แก่ การตั้งใจมั่นในการเจริญธรรมที่จะให้หมดกิเลส หรือที่จะให้กิเลสระงับไป ที่จะให้นิพพานระงับไป ดังนี้ อันเป็นคำอธิบายย่อ แห่งทางซึ่งจะทำให้สิ้นทุกข์ ๘ ประการ ซึ่งเราทั้งหลายควรจะใส่ใจไว้เสมอ ควรจะตรวจคณของตัวอยู่เสมอ ว่าเรามีข้อใด หรือผิดข้อใด อย่างไรบ้าง เพราะเมื่อเห็นว่า ยังไม่มักทำให้ดีขึ้น เมื่อเห็นว่าผิดก็จะได้ทำให้ถูกต้องขึ้น ๆ เป็นอันว่าสนกระแสเทศนาที่กัณฑ์เพ็ญเพียร.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ๆ

กัณฑ์ที่ ๖

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวดาสังยุต

ว่าด้วยคำของเทวดา ๒ องค์

น มานกามสฺส ทโมอิชฺฐิ น โมนมตฺถิ อสมหิตสฺส
เอโก อรณฺเณ วิหรมฺปมตฺโต น มจฺจุเชยฺยสฺส ปารนตฺติ.
ณ บัณฑิต อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
ตอนเทวดาสังยุต กัณฑ์ที่ ๖ ว่าด้วยคำของเทวดา ๒ องค์ สืบต่อไป เพื่อ
ให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอด
กาลนาน หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นั้นว่า ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่พระเชต-
วันาราม กรุงสาวัตถี พอดีถึงราตรีมัชฌิมยาม ก็มีเทวดาคนหนึ่งมรคัม

๔๐ พระสุตตันตปิฎก คัมภีร์ที่ ๓ สังยุตตนิกาย สกทวรรค เล่ม ๑

อันไพโรจน์ ทำพระเชตวันให้ช่วงโชติชั่วเวลา แล้วเข้าไปเฝ้าองค์
สมเด็จพระศาสดาจารย์ ถวายบังคมแล้วก็นั่งอยู่ในสถานที่ควรส่วนข้างหนึ่ง
ซึ่งเว้นจากโภชนาหารทั้ง ๖ ประการ

ครั้นเหวดคานันชนในทศสมควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ก็ได้กราบทูลขึ้นว่า
ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทมะย่อมไม่มีแก่ผู้ใคร่ต่อมานะ ธรรมอันเป็น
เครื่องระย่อไม่มีแก่ผู้มีใจไม่ตั้งมั่น บุคคลผู้ประมาทถึงอยู่ในป่าช้าแต่ผู้เดียว
ก็ข้ามฝั่งแห่งสงสาร อันเป็นทางแห่งมัจจุรไม่ได้ พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ดูก่อนเหวดา บุคคลผู้ละมานะ
แล้ว ผู้ตนตั้งมั่นแล้ว ผู้มัจจุรแล้ว ผู้หลุดพ้นจากสังขารทั้งปวงได้แล้ว
ผู้ไม่ประมาท อยู่ในป่าแต่ผู้เดียว ผู้นั้นย่อมข้ามฝั่งแห่งสงสาร อันเป็น
ทางแห่งมัจจุร ดังนี้

เหวดคานันได้ฟังแล้ว ก็มีความชื่นชมยินดี จึงกราบบังคมลา
ทำปทักษิณแล้วก็หายวับไปในที่นั้น ฯ สันเนือความในกามสูตรเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า ผู้ใคร่ต่อมานะนั้น คือ
ผู้ประสงค์ซึ่งมานะ ฯ คำว่า ความข่มใจนั้น คือ ความข่มใจอันเป็น
ฝ่ายสมาธิ ฯ เหวดคานันกล่าวว่า ความข่มใจอันเป็นฝ่ายสมาธินั้น ย่อม
ไม่มีแก่ผู้ใคร่มานะ ฯ ก็ในคำว่าความข่มใจนี้ ได้แก่ ความสำรวม
อินทรีย์ เพราะมีมาในคำว่า บุคคลผู้ข่มใจด้วยสัจจะ ผู้ประกอบด้วย
ความข่มใจ ชื่อว่าผู้ถึงที่สุดแห่งเวท ชื่อว่าผู้ประพฤติพรหมจรรย์
เสร็จแล้ว ดังนี้ ฯ คำว่า ความข่มใจน หมายบัญญัติก็มี เช่น ในคำว่า
ถ้ามีธรรมอันยิ่งกว่าสัจจะ ทมะ จาคะ ขันติ ดังนี้ ฯ คำว่า ทมะ
จึงแปลว่า ความข่มใจนี้ ได้แก่ อุโบสถกรรมก็มี เช่น ในคำว่า บุญและ
ความมาแห่งบุญย่อมมีด้วยทาน ด้วยทมะ ด้วยสัจจะด้วย
ดังนี้ ฯ ได้แก่ อริยาสนขันธ์ก็มี เช่น คำว่า นี่แน่ะปณณะ เธอผู้

ประกอบด้วยทมะ และอุปสมะเช่นนั้น อาจอยู่ในชนบท อันชื่อว่า
 สุนาปรันตะได้ ดังนี้ ฯ แต่ในพระสูตรนี้ คำว่า ทมะนี้ หมายถึง ทมะ
 ทั้งหลายอันเป็นฝ่ายสมาธิ ฯ เพราะฉะนั้น เทวดานั้นจึงกล่าวว่า
 ความรุ่มร้อนไม่มีแก่ผู้มีใจไม่คั่งมั่น ดังนี้ ฯ ในคำเหล่านั้น คำว่า ความรู้
 นั้น ได้แก่ ความรู้ในมรรค ๔ ฯ ก็ความรู้ในมรรค ๔ นั้น เมื่อว่าโดย
 ใจความแล้ว ก็ได้แก่ความรู้ในสังขารมรรค ๔ ฯ คำว่า ที่ตั้งแห่งมัจจุราช
 นั้น ได้แก่ เทภูมิกวัญ ๓ ประการ ฯ เพราะเทภูมิกวัญ ๓ ประการนั้น
 เป็นที่ตั้งแห่งความตาย ฯ คำว่า ผังนั้น หมายถึง นิพพาน ฯ คำว่า ข่มนั้น
 หมายถึง สำเรจน์ิพพาน ฯ มีคำอธิบายว่า บุคคลผู้ประมาทถึงจะอยู่ในป่า
 แต่ผู้เดียว ก็ข้ามฝั่งแห่งที่ตั้งแห่งมัจจุราชไม่ได้ คือ แหว่งตลอดคณิพพานไม่ได้
 ถึงนิพพานไม่ได้ ฯ คำว่า ละมานะนั้น หมายถึง ละมานะ ๘ ประการ
 ด้วยอหัตมรรค ฯ คำว่า มีตนตงมโนแล้ว คือ มีตนตงมโนด้วย
 อุปจารสมาธิ และอัปปนาสมาธิ ฯ คำว่า ผู้มีจิตคั่น คือ ผู้มีจิต
 ประกอบด้วยญาณ ฯ ผู้มีจิตไม่ประกอบด้วยญาณนั้น ไม่เรียกว่าผู้มี
 จิตดี ฯ อธิบายว่า เป็นผู้มีจิตดี ด้วยจิตอันประกอบกับญาณ ฯ
 คำว่า ผู้หลุดพ้นจากสิ่งทั้งปวงนี้ คือ เป็นผู้หลุดพ้นจากสภาวะธรรม
 ทั้งหลาย มีขันธและอายตนะทั้งสน ฯ คำว่า ข้ามได้นั้น หมายถึง การ
 รุ่งแจ้งแห่งตลอดซึ่งนิพพาน อันทำให้ข้ามเทภูมิกวัญ ๓ ประการ ฯ
 เป็นอันว่า สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ได้ทรงแสดงไตรสิกขาไว้ด้วย
 คำที่ตรัสตอบเทวดานั้น ฯ ข้อนั้นคืออย่างไร ข้อนั้น คือ อันมานะนี้ ย่อม
 ทำลายเสียซึ่งศีล เพราะฉะนั้น จึงเป็นอันว่าพระพุทธรองค์ได้ทรงแสดง
 อธิศีลสิกขาไว้ด้วยคำว่าละมานะ ทรงแสดงอชจิตตสิกขาไว้ด้วย คำว่า มี
 ตนอันตงมโนแล้ว ทรงแสดงอธิปัญญาสิกขาไว้ด้วย คำว่า ผู้มีจิตดี ฯ
 เมื่อศลมอย อธิศีลจมอย ฯ เมื่อจิตมอย อชจิตตจมอย ฯ เมื่อปัญญา
 มอย อธิปัญญาจมอย ฯ ศีลนั้นเป็นศีล ๕ กัม เป็นศีล ๑๐ กัม แต่ว่า
 ในคำที่ตรัสตอบนั้นเป็นอธิศีล คือ เป็นปาฏิโมกขสังวรศีล ฯ สมบัติ ๘

ชื่อว่าจิต ฌานอันเป็นทตวงแห่งวิปัสสนา ชื่อว่าธจิต ฯ ความรู้จักกรรม
ว่าเป็นของตัว ชื่อว่าปัญญา ฯ วิปัสสนา ชื่อว่าธปัญญา ฯ เมื่อไม่มี
พระพุทธรูปเจาเกิดชน ย่อมมีแต่ศีล ๕ ศีล ๑๐ เท่านั้น ส่วนปาฏิโมกข-
สังวรศีล ซึ่งเป็นธศีลนั้น ย่อมมีเมอมพระพุทธรูปศาสนา ฯ ถึงแม้ใน
คำว่า จิตและปัญญาก็เหมือนอย่างนั้น ฯ อีกอย่างหนึ่ง ถึงศีล ๕ ศีล ๑๐
ทุกคณผู้ปรารณานิพพาน ได้สมาทานก็ดี ก็ชื่อว่าธศีลเหมือนกัน ฯ
ถึงแม้ว่าสมาบัติ ๘ อันเป็นโลกีย์ ก็ชื่อว่าธจิตเหมือนกัน ฯ อีก
อย่างหนึ่ง โลกีย์ศีลทั้งสน ชื่อว่าศีลเท่านั้น ส่วนโลกุตตรศีล ชื่อว่า
ธศีล ฯ ถึงแม้ว่าในจิตและปัญญาก็เหมือนกันนั้น เป็นอันว่า
พระพุทธรูปทรงแสดงไตรสิกขา อันเป็นหลักศาสนาทั้งสน ด้วยคำ
ที่ทรงได้ตอบแหวदानัน ฯ สันเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านี้

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า แหวदानันได้ทูลความ
เห็นของตนว่า ทมะย่อมไม่มีแก่ผู้ใคร่มานะ อันหมายความว่า
ความฝึกฝนอันเป็นฝ่ายสมาธิ ย่อมไม่มีแก่ผู้อยากมีมานะ ฯ ความรู้
ย่อมไม่มีแก่ผู้มีใจไม่ตั้งมั่น ซึ่งหมายความว่า ความรู้ซึ่งมรรค ๘ ย่อม
ไม่มีแก่ผู้มีใจไม่เป็นสมาธิ ฯ ผู้ประมาทถึงจะอยู่ในป่าแต่ผู้เดียว ก็ข้าม
ฝั่งสงสารอันเป็นทตวงมัจจุราขไม่ได้ ซึ่งหมายความว่าสำเร็จนิพพานไม่ได้

ฝ่ายสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสตอบว่า ผู้ละมานะแล้ว ผู้
ตนตั้งมั่นแล้ว ผู้มจิตตแล้ว ผู้หลุดพ้นจากสิ่งทั้งปวงแล้ว ผู้ไม่ประมาท
อยู่ในป่าแต่ผู้เดียว ย่อมข้ามฝั่งแห่งทตวงมัจจุราขได้ ซึ่งหมายความว่า
ผู้ละมานะทั้ง ๕ แล้ว ผู้มีใจตั้งมั่นเป็นอุปจารสมาธิ อปปนาสมาธิแล้ว
ผู้มจิตตแล้ว คือ ผู้มจิตอันประกอบด้วยปริชาญาณ ผู้หลุดพ้นจาก
สภาวะธรรมทั้งปวงมีขันธและอายคนะเป็นต้น ผู้ไม่ประมาท อยู่ในป่า
แต่ผู้เดียว ย่อมข้ามฝั่งแห่งทตวงแห่งมัจจุ คือ บรรลุซึ่งนิพพานได้ ดังนี้ ฯ
แต่ในอรรถกถาท่านได้ยกเอาคำเหล่านี้ ออกไปแก้ไขให้กว้างขวางออกไป

เพื่อเป็นประโยชน์แก่ความรู้ ดังที่แสดงมาแล้วนั้น ๑ สำหรับความ
ปฏิบัตินั้นมีย่อว่า ผู้ต้องการนิพพานต้องละมานะ ๕ ประการ ต้องมีจิต
ตั้งมั่น ต้องมีจิตประกอบด้วยปัญญา ต้องละความยินดีในร้าย
และความยึดถือในสิ่งทั้งปวงเสีย ต้องไม่ประมาทอยู่ในป่าแต่ผู้เดียว ดังนี้
เมื่อทำได้เช่นนั้นแล้ว ต้องข้ามฝั่งแห่งสงสารอันเป็นทตังแห่งมัจจุรได้
ดังนี้

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรัญสูตรที่ ๑๐ ว่า คราวหนึ่ง มีเหวดาอีก
คนหนึ่ง ได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งประทับอยู่ที่พระ
เชตวันาราม กรุงสาวัตถี ในราตรัมขณิเมยาม แล้วกราบทูลถามว่า ข้าแต่
พระผู้มีพระภาคเจ้า วรรณะของภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ในป่า ผู้สงบระงับ
ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ผู้ฉันทนเดียว ย่อมมองใสด้วยเหตุไร พระเจ้าข้า ๑
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ภิกษุเหล่านั้นย่อมไม่เศร้าโศก
ถึงสิ่งที่ล่วงมาแล้ว ย่อมไม่ม่งหมายสิ่งที่ยังไม่มาถึง ย่อมให้อัตภาพ
เป็นไปด้วยสิ่งที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า วรรณะของภิกษุเหล่านั้น จึงมองใส
ด้วยเหตุนี้ ๑ คนโง่เขลาทั้งหลายย่อมซบซัด เหมือนกับไม้ที่อ้อทลมพัด
เพราะม่งหมายสิ่งที่ยังไม่มาถึง เพราะโศกเศร้าถึงสิ่งที่ล่วงแล้ว ดังนี้
สันเนื้อความในพระบาลีเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า คำว่า ผู้สงบนั้น หมายถึงผู้สงบกิเลส อีกอย่างหนึ่ง
หมายถึงบัณฑิต ๑ ถึงแม้ว่าบัณฑิตทั้งหลาย ท่านก็เรียกว่าผู้สงบ เช่นใน
คำว่า ผู้สงบทั้งหลาย ย่อมประกาศซึ่งธรรมของผู้สงบทั้งหลาย ๑
ผู้สงบทั้งหลาย ย่อมปรากฏในที่ไกล ดังนี้ ๑ คำว่า ผู้ประพฤติ
พรหมจรรย์นั้น ได้แก่ ผู้ประพฤติมรรคพรหมจรรย์ ๑ คำว่า วรรณะ
ย่อมมองใสด้วยเหตุไรนั้น เป็นคำทูลถามถึงเหตุ ๑ ได้ยินว่าเหวดาตนนั้น
เป็นกัมมเหวดาอยู่ในป่า ๑ เหวดาตนได้เห็นภิกษุทั้งหลาย ซึ่งเจริญ
สมณธรรมอยู่ในป่า เวลากลับจากบิณฑบาตหลังอาหารแล้ว ก็พากัน
เข้าไปในป่า นั่งเจริญกรรมฐานอยู่ในที่ต่าง ๆ เมื่อภิกษุทั้งหลายนั่งอยู่

อย่างนั้น ความแน่นแห่งจิตก็เกิดขึ้น ฯ ลำดับนั้น ความสับต่อแฉ่ง
 วิชาคารมณก็ระงับไป ฯ ความสับต่อแห่งสภาคารมณก็กำลง จิต
 ก็ผ่องใส ฯ เมื่อจิตผ่องใสแล้ว โลหิตก็ผ่องใส ฯ อุปาทารปทั้งหลาย
 อันมีจิตเป็นสมุฏฐานก็บริสุทธ ฯ สหน้าก็เหมือนกับผลตาลที่หล่นจาก
 ชวีฉะนั้น ฯ เทวดานั้นได้เห็นดังนั้นแล้วจึงคิดว่า อันสแห่งร่างกาย
 ข้อมผ่องใสแก่บุคคลทั้งหลาย ผู้บริโภคอาหารอันดี อันมีรส ผู้ถูกต้อง
 สัมผัสอันดี คือ ผ้านุ่ง ผ้าห่ม ที่นั่ง ที่นอนอันดี ผ้อยในที่ดี มีปราสาท
 ๓ ชั้นเป็นต้น ในฤดูอันดี ผู้ได้ตอกไม้ของหอม เครื่องข้อมทาเป็นต้น
 แด่ภิกษุเหล่านั้นเที่ยวออกบิณฑบาต จันอาหารปะปนกัน แล้วยนอนที่เตียงถัก
 ด้วยหวายบ้าง ที่แผ่นกระดานบ้าง ที่แผ่นศิลาบ้าง อยู่ในที่ไม่มีความ
 มีโคนต้นไม้เป็นต้นบ้าง แต่เหตุไรหนอ ผู้พรรณของภิกษุเหล่านั้นจึง
 ผ่องใส ฯ เทวดานั้นสงสัยอย่างนั้น จึงได้ทูลถามอย่างนั้น ฯ สมเด็จพระ
 พระแม่พระภาคเจ้า ก็ได้ตรัสตอบอย่างนั้น ฯ ในคำตรัสตอบนั้น คำว่า
 สิ่งทลวงแล้วนั้น คือ ภิกษุเหล่านั้นไม่เสราโสกลถึงสิ่งทลวงแล้ว เหมือนกับ
 ภิกษุบางจำพวกที่มากไปด้วยบัจฉิย เสราโสกลถึงผู้ทลวงมาแล้วว่า เมื่อ
 ก่อนโน้น พระราชาองค์โน้นเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม เป็นผู้ถวายบัจฉิยอัน
 ประณีตแก่พวกเรา ฯ อุปัชฌาย์อาจารย์ของพวกเราบริบูรณ์ด้วยบัจฉิย ๔
 พวกเราก็ได้โภชนะเช่นนั้น ได้เครื่องนุ่งห่มเช่นนั้น ดังนี้ คำว่า ไม่
 มุ่งหมายสิ่งที่ยังไม่มาถึงนั้น คือ ไม่นึกว่าข้างหน้าโน้น จักมีพระราชา
 ตั้งอยู่ในธรรม จักมีบ้านเมืองมั่นคง จักมีเนยใสเนยข้นเป็นต้น
 เกิดขึ้นมาก จักมีผู้บอกว่า ท่านทั้งหลายจงพากันบริโภคเถิด เมื่อมี
 ขนอย่างนั้นเมื่อใด พวกเราก็จะได้บริโภคอาหารเช่นนั้น จักได้นุ่งห่ม
 เครื่องนุ่งห่มอย่างนั้น ดังนี้ ฯ คำว่า ด้วยสิ่งทเกิดชนเฉพาะหน้านั้น คือ
 เเลียงชีพด้วยอาหารที่หาได้ในขณะนั้น ไม่ว่าจะเป็นอาหารใดเลวอย่างไร ฯ
 คำว่า ด้วยเหตุนี้ คือ ด้วยเหตุทั้ง ๓ อย่างนั้น ฯ ครั้นสมเด็จพระผู้มี
 พระภาคเจ้า ทรงแสดงการสมบูรณ์ด้วยผิวพรรณอย่างนั้นแล้ว เมื่อยะ
 ทรงแสดงการเสียผิวพรรณ จึงได้ตรัสต่อไปว่า คนโง่เขลาทั้งหลาย

ข้อมชุบชุดเหมือนไม้้อทกลมพัด เพราะม่งหมายสิ่งที่ยังไม่มาถึง
เพราะเสราโศกถึงสิ่งทลวงมาแล้ว ดังนั้น สันเนอความในอรรถกถา
เพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า เหตุที่ทำให้ผิ่วพรรณผ่องใสนั้น มีอยู่หลาย
ประการ มีทั้งภายนอกภายใน ๑ ภายนอกนั้น ได้แก่ อาหารที่
เครื่องนุ่งห่มหัตถ์ ทนึ่ง ทนออนนัตถ์ ทนยอนนัตถ์ การตกแต่งดี เหล่าน
เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นเหตุให้ผิ่วพรรณด้อย่างหนึ่ง แต่ว่าถ้าในใจ
ขุ่นมัว หรือเป็นทุกข์ด้วยเรื่องใดเรื่องหนึ่งอยู่แล้ว สิ่งเหล่านี้ก็ไม่ทำ
ให้ผิ่วพรรณดี ถึงจะอยู่ในปราสาท ๑ ชั้น ๑ ชั้นก็ดี ถ้ามีความทุกข์
ใจอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นแล้ว ก็ทำให้เสียผิ่วพรรณ ทำให้สีหน้า
ขบชุด หรือดำคล้ำไม่ผ่องใส ถึงแม้ว่าจะมั่งมีเงินทองสักเท่าใดก็ดี
ถ้ามีความทุกข์อยู่แล้ว ก็ข้อมเสียผิ่วพรรณ มีหน้าตาอันขบชุดเศร้าหมอง
ส่วนเหตุภายในที่ทำให้ผิ่วพรรณผ่องใส นั้น เป็นสำคัญยิ่งกว่าเหตุภายใน
นอก เหตุภายในนั้น ก็คือ ความไม่ทุกข์ใจถึงสิ่งทลวงแล้ว ถึงสิ่งที่ยัง
ไม่มาถึง ถึงสิ่งทเกิดขึ้นเฉพาะหน้า ๑ เพราะฉะนั้น สิ่งใดที่ทลวงไปแล้ว
อย่าเก็บมานึกคิดให้เป็นทุกข์ สิ่งใดที่ยังไม่มาถึง คือ ยังไม่เกิดขึ้นแก่เรา
ก็อย่าเก็บมานึกคิดให้เป็นทุกข์ สิ่งใดทเกิดขึ้นเฉพาะหน้าแล้ว จะเป็น
ที่พอใจ หรือไม่พอใจของเราอย่างไรก็ดี ก็อย่าถือเป็นประมาณ อย่าคิด
ให้เป็นทุกข์ คิดอย่างไรจึงจะเป็นสุขใจ ก็ให้คิดอย่างนั้น ๑ ทุกข์
ของคนเรามีอยู่หลายประการ คือ ทุกข์ข้างหน้า ทุกข์ข้างหลัง ทุกข์
ปัจจุบัน ทุกข์แสวงหาอาหาร ทุกข์เกิด ทุกข์แก่ ทุกข์เจ็บ ทุกข์ตาย
ทุกข์เสียใจ ทุกข์พิโรธรำพัน ทุกข์เจ็บกาย ทุกข์น้อยใจ ทุกข์คับใจ
ทุกข์จากของรัก ทุกข์พบของเกลียด ทุกข์ไม่สมประสงค์ ดังนั้น
เป็นต้น ๑ ทุกข์เหล่านี้ข้อมมีแก่คนใจ คือ มีแก่คนที่ไม่รู้จักคำสั่งสอน
ของพระพุทธเจ้า และไม่ปฏิบัติตามคำของพระพุทธเจ้า เมื่อผู้ใดปฏิบัติ
ตามคำของพระพุทธเจ้า แม้ไม่มากเพียง ๓ อย่างเท่านั้น ผู้นั้นก็

สหายใจ เมื่อสหายใจนำเลียงหัวใจกตชน ผีพรณก็ผ่องใส ฯ ก็การ
ปฏิบัติตามคำของพระพุทธเจ้าเพียง ๓ อย่างนั้น คือ อย่างไร คือ อย่างนี้
เสียใจถึงสิ่งที่ล่วงแล้ว อย่างนี้เสียใจถึงสิ่งที่ยังไม่มีมาถึง ให้กินอยู่
ตามมีตามได้ในปัจจุบัน คือ ในขณะนั้นเท่านั้น เมื่อทำได้อย่างนี้
ทุกข์ใจก็ไม่มี อีกอย่างหนึ่งว่า ไม่ควรเศร้าใจถึงสิ่งที่ล่วงแล้ว ไม่ควร
มุงหมายสิ่งที่ยังไม่มีมาถึง ควรให้เห็นแจ่มแจ้งในสิ่งที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า
ดังนี้ ฯ เพราะเหตุไร จึงห้ามไม่ให้เศร้าใจถึงสิ่งที่ล่วงมาแล้ว ไม่ให้
มุงหวังสิ่งที่ยังไม่มีมาถึง เพราะเหตุว่า สิ่งล่วงไปแล้ว ก็เป็นอันล่วงไป
แล้ว จะให้กลับมาอีกไม่ได้ สิ่งที่ยังไม่มีมาถึง ก็เป็นอันยังไม่มีมาถึง
จะให้มาถึงไม่ได้ สิ่งใดทำให้เป็นอย่างใจของตัวไม่ได้ ตัวก็ไม่ควรฝัน
เพราะถึงฝันไป ก็ไม่ได้ประโยชน์อันใด เหมือนการร้องให้ถึงคนตาย
ถึงจะร้องให้สักเท่าใด ก็ไม่เป็นคนเป็นขึ้นมา ร้องให้สักเท่าไรก็ไม่ได้
ประโยชน์ มีแต่จะทำให้ชubberเสียผัวพรณ มีแต่จะทำให้กินไม่ได้
นอนไม่หลับเท่านั้น เพราะฉะนั้น ผู้มีปัญญาทั้งหลายจึงไม่เศร้าโศก
เสียใจถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เพราะแก้ไขไม่ได้ ฯ สิ่งที่ยังไม่มีมาถึงนั้น
จะทุกข์ใจอย่างไร ก็ยังไม่มาถึง เช่น ผู้ที่เป็นทุกข์ใจอยากกินข้าวใหม่
หรือร้องให้อยากกินข้าวใหม่ เมื่อยังไม่ถึงฤดูข้าวใหม่ตราบใด ก็ยัง
ไม่ได้กินข้าวใหม่อยู่ตราบนั้น เพราะฉะนั้น ผู้มีปัญญาจึงไม่มุงหวังสิ่งที่
ยังไม่มีมาถึง ไม่นึกดีใจว่า ค่อยไปข้างหน้าเราก็ได้มีความสุขอย่างนั้นอย่างนี้
ไม่นึกเสียใจว่า ค่อยไปข้างหน้า เราจักตกทุกข์ได้ยากอย่างนั้นอย่างนี้
ผู้มีปัญญาย่อมไม่นึกอย่างนั้น ฯ นึกแต่เพียงว่า สิ่งที่เราทำในขณะนั้น
คือ อะไร แล้วก็ทำไปเท่านั้น สิ่งนั้นจะดีชั่วอย่างไร เมื่อเห็นว่าจำเป็น
จะต้องทำก็ทำไป สิ่งนั้นจะเป็นทุกข์หรือสุขอย่างไรก็สันทน ดังนี้ เมื่อ
ทำได้อย่างนี้ ใจก็สบาย ผีพรณก็ผ่องใส ของดคำอธิบายไว้เพียงเท่านี้
และขอบอกว่า เท่าที่แสดงมาแล้ว ตั้งแต่ต้นจนถึงกตชนนั้น จมพระสูตร
ในนพวรรคที่ ๑ แห่งคัมภีร์เทวตาสังยุต เพียงเท่านั้น.

เอวံ กัมมัตถะการณานิ ฯ

กัณฑ์ที่ ๗

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวดาสังยุต

ว่าด้วยคำของเทวดา ๒ องค์

เอกิ สมยิ ภควา สาวตถิยิ วิหริติ · เซตวเน อนาถปิณ-
ชิกสฺส อาราเมติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอน
เทวดาสังยุต กัณฑ์ที่ ๗ ว่าด้วยคำของเทวดา ๒ องค์ ในนันทนสูตร
ที่ ๑ ที่ ๒ แห่งนันทนวรรคที่ ๒ สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์
แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน
หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่ง
เทศนา ในนันทนสูตรที่ ๑ แห่งนันทนวรรคที่ ๒ นั้นว่า ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระ
ผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่อารามแห่งอนาถปิณชิกเสรมฐิ ใกล้กรุง
สาวัตถี ฯ ในคราวนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสแก่ภิกษุ
ทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อก่อนมีเทวดาชาวดาวดึงส์องค์หนึ่ง
ห้อมล้อมด้วยหม่านงอุปสรในสวนนันทวัน บำเรอตนด้วยกามคุณ ๕ อัน
เป็นทิพย์แล้วกล่าวขึ้นในเวลานั้นว่า บุคคลเหล่านี้ได้ไม่ได้เห็นสวนนันทวัน
อันเป็นที่อาศัยแห่งเทพเจ้าทั้งหลายซึ่งอยู่ในดาวดึงส์ ซึ่งมียศ บุคคล
เหล่านั้น ย่อมไม่รู้จักสุข ดังนี้ ฯ เมื่อเทวดาองค์นั้นกล่าวอย่างนั้นแล้ว
ก็มีเทวดาอีกองค์หนึ่ง กล่าวแก่ว่า นี่แน่ะท่านผู้ยังโง่เขลา ท่านไม่รู้จักคำ
ของพระอรหันต์ทั้งหลายว่า สังขารทั้งปวงเป็นของไม่เที่ยง มีความเกิด
ขึ้นและดับไปเป็นธรรมดา ครั้นเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป การที่สังขาร

๔๘ พระสุตตันตปิฎก คัมภีร์ที่ ๓ สังขตคณิกาย สคาถวรรค เล่ม ๑
เหล่านั้นสงบไป มันแหละเป็นสุข ดังนี้ สันเนอความในนันทสูตรที่ ๑
แห่งนันทวรรคที่ ๒ เพียงเท่านั้น.

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า สวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้น ได้
แก่เทวโลกชั้นที่ ๒ ๑ เทวโลกชั้นที่ ๒ นี้ ที่ได้ชื่อว่าดาวดึงส์นั้น เพราะ
หมาตตพบุตร ๓๓ องค์ กับทั้งมฆมาณพ ซึ่งตายจากบ้านอจลคามแล้ว
ขึ้นไปเกิดในสวรรค์ชั้นนั้น ๑ ก็เทวโลกชั้นกามาวจร ๖ ชั้น ถึงแม้
ในจักรวาลอันก็ย่อมมี เพราะมีคำกล่าวไว้ว่า สวรรค์ชั้นจาตุมมหาราชิกา
คังพัน สวรรค์ชั้นดาวดึงส์กคังพัน ดังนี้ เพราะฉะนั้น นามบัญญัติจึง
ควรทราบว่าได้แก่ เทวโลกชั้นนั้น ๑ คำว่า เทวโลกชั้นดาวดึงส์นั้น
เป็นคำหาโทษมิได้ คำว่า สวณนันทวันนั้น มีคำอธิบายว่า สวณน
ย่อมนำผู้พ้นเข้าไปแล้วให้ร่าเริงยินดี เพราะฉะนั้น สวณนจึงชื่อว่าสว
ณนันทวัน ๑ เมื่อบุพพนิมิตทั้ง ๕ เกิดขึ้นแก่เทวดาทั้งหลายแล้ว เทวดา
ทั้งหลาย ก็พากันรำพันว่า พวกเราก็คงต้องละสมบัติไปเสียแล้ว
ดังนี้ ๑ ท้าวสักกะผู้เป็นจอมของเทวดาทั้งหลายก็ทรงสอนว่า ท่าน
ทั้งหลายอย่ารำพันไปเลย ธรรมดาสังขารทั้งหลาย ซึ่งจะไม่แตกทำลาย
ไปนั้นย่อมไม่มี แล้วก็ตรัสสั่งให้เทวดาเหล่านั้น เข้าไปเที่ยวในสว
ณนันทวัน ๑ เมื่อเทวดาเหล่านั้นดูเทวดาเหล่านั้นจับแขนพาไปเที่ยว
ในสวณนันทวัน พอเทวดาเหล่านั้นได้เห็นสวณนันทวันแล้ว ความ
เสียใจที่จะต้องตายนั้นก็หายไป บิดีและปราโมทย์ก็เกิดขึ้น

ในขณะนั้น เทวดาตนนั้น ก็ดับไปเหมือนกับเปลวประทีปที่ถูกลม
พัดแล้วดับไปฉะนั้น อีกอย่างหนึ่ง เหมือนกับก้อนหินที่พอถูกร้อนก็
ละลายไปฉะนั้น ๑ สวณนันทวันนั้น ย่อมทำผู้ที่เข้าไปให้ร่าเริงยินดี
เพราะฉะนั้น จึงได้ชื่ออย่างนี้ ๑ คำว่า นางอัปสรนั้น ได้แก่ นางเทพ
ธิดา ๑ คำว่า เป็นทิพย์นั้น หมายถึงที่เกิดในเทวโลก ๑ คำว่า กามคุณ ๕
นั้น หมายถึงเครื่องผูก คือ ความรัก ๕ ประการ หรือส่วนแห่งความรัก

๕ ประการ อันได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ซึ่งเป็นที่รักใคร่
พอใจ ๑ คำว่า เทวดานั้นได้กล่าวคำนั้นขึ้นในเวลานั้น ได้แก่ ในเวลา
ที่เทวดานั้นเกิดใหม่ ๑ ด้วยว่าในขณะที่เทวดานั้นปฏิสนธิ ก็มีอรรถภาพ
ประมาณ ๓ คาวุต ซึ่งรุ่งเรืองเหมือนกับแท่งทองคำ ๑ เทวดานั้น
ประดับด้วยทิพยอลงกรณ์ นุ่งห่มผ้าทิพย์ หัตถรงดอกไมทิพย์ ลูบไล้
ด้วยของหอมทิพย์ ลูบไล้ด้วยจุนจันท์ อันเป็นทิพย์ หอมล้อมด้วย
กามคุณ ๕ อันเป็นทิพย์ ก็มีความโลกครอบงำ ก็ได้กล่าวคำสรรเสริญ
ซึ่งสวนนันทวันขึ้น ด้วยเสียงอันดัง เหมือนเมื่อบุคคลผู้ไม่เห็นนิพพาน
อันเป็นห่อออกจากโลก ก็กล่าวถ้อยคำแห่งอัสปปุรุษะนั้น

คำว่า บุคคลเหล่าใดไม่เห็นสวนนันทวันนั้น คือ บุคคลเหล่าใด
ไม่เห็นสวนนันทวัน คือ ไม่ได้รับกามคุณ ๕ อันเป็นทิพย์ ๑ คำว่า
เทพเจ้าทั้งหลายนั้น หมายถึงเทพเจ้า ๑ คำว่า ดาวดึงส์นั้น แปลว่า
๓๓ ๑ คำว่า ผู้มียศนั้น ได้แก่ ผู้มีปรีชา ๑ คำว่า เทวดา
หนึ่งนั้น ได้แก่ เทวดาที่เป็นอริยสาวกตน ๑ คำว่า กล่าวแก่นั้น คือ
เทวดาที่เป็นอริยสาวกนั้นคิดว่า เทวดาที่โง่เขลา บ่สนใจสมาบัติ
ซึ่งไม่เที่ยงว่าเป็นของเที่ยง ไม่รู้จักว่าสมบัตินั้นความแตกทำลายกระจัด
กระจากไปเป็นธรรมดา เมื่อจะแสดงให้เทวดาตนนั้นเข้าใจ จึงได้กล่าว
แก่ว่า ท่านเป็นผู้โง่เขลา ท่านไม่รู้จักด้วยคำของพระอรหันต์ทั้งหลาย
ดังนี้ เป็นต้น ๑ คำว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยงนั้น คือ สังขารในภุมิทั้ง ๓
ชื่อว่าไม่เที่ยงทั้งนั้น เพราะหมายความว่า เป็นของไม่มีอยู่คงที่ ๑ คำว่า
มีความเกิดและสลายไปเป็นธรรมดา คือ มีความเกิดขึ้นและความดับไป
เป็นสภาพ ๑ คำว่า เกิดขึ้นแล้วดับไปนั้น เป็นไวพจน์แห่งคำ
ก่อน ๑ เพราะเหตุที่สังขารทั้งหลายเกิดขึ้นแล้วดับไป จึงชื่อว่า
มีความเกิดและความดับเป็นธรรมดา ๑ ด้วยคำที่กล่าวถึงซึ่งความเกิด
และความดับนั้น จึงเป็นอันถือเอาฐานะในลำดับต่อมา คือ เป็นอันกล่าว
ซึ่งคำว่า เกิดขึ้นแล้วดับไป ๑ คำว่า การที่สังขารเหล่านั้นสงบระงับไป

เป็นสุขนั้น คือ นิพพานอันได้แก่ความสงบสังขารเหล่านั้น เท่านั้นแหละ
เป็นสุข ดังนี้ สันเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านี้

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า ในพระสูตรนี้ เทวดาตน ๑ ได้สรรเสริญซึ่งสวรรค์โดยยกเอาสวณันนหวัณชนเป็นเครื่องอ้างว่า ผู้ใดยัง
ไม่ได้เห็นสวณันนหวัณ ผู้นั้นยังไม่ชื่อว่ารู้จักสุข ดังนี้ ฯ เทวดาอีกตน ๑
ซึ่งเป็นอริยสาวก จึงได้กล่าวคัดค้านขึ้นว่า ท่านยังโง่เขลา ท่านยังไม่
รู้จักคำของพระอรหันต์ทั้งหลาย ที่กล่าวว่า สังขารทั้งหลายล้วนแต่เป็น
ของไม่เที่ยง มีความเกิดและความดับไปเป็นธรรมดา ครั้นเกิดขึ้นแล้ว
ก็ดับไป ความระงับไปแห่งสังขารทั้งหลายนั้นแหละเป็นสุข ดังนี้ คำของ
เทวดาองค์นี้ มีคำอธิบายว่า ไม่ว่าอะไรทั้งหมดในโลก ยังไม่จัดว่าเป็นสุข
ทั้งนั้น เพราะยังเป็นของไม่เที่ยงทั้งนั้น คือ ยังเป็นของแปรปรวนอยู่ทั้งนั้น
นิพพานเท่านั้น เป็นสุข นอกจากนิพพานแล้ว ไม่มีสิ่งใดจะเป็นสุข ฯ
คำว่า ความระงับสังขารเป็นสุขนั้น หมายความว่า นิพพานอันได้แก่ความ
ระงับสังขารเท่านั้นเป็นสุข นอกนั้นไม่มีสิ่งใด ดังนี้ โดยเหตุนี้ ขอท่าน
ผู้ฟังทั้งหลายจงจำไว้เถิดว่า คำที่พระผู้มีสกุละว่า

อนิจจา วต สงขารา อุปฺปาทวยธมฺมิโน

อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺชนติ เตสํ วุปฺสโม สุขโ

นั้นแปลว่า สงขารา อันว่าสังขารทั้งหลาย อนิจจา วต ไม่เที่ยงหนอ
อุปฺปาทวยธมฺมิโน เพราะมีความเกิดขึ้นและเสื่อมไปเป็นธรรมดา อุป-
ปชฺชิตฺวา ครั้นเกิดขึ้นแล้ว นิรุชฺชนติ บ่อดับไป เตสํ วุปฺสโม สุขโ
ความระงับไปแห่งสังขารเหล่านั้นแหละเป็นสุข ดังนี้

คำว่า ความระงับไปแห่งสังขารเหล่านั้น ได้แก่นิพพาน ฯ
นิพพานเท่านั้น ชื่อว่าเป็นสุข สิ่งอื่นไม่ชื่อว่าสุข เพราะเป็นของ
ไม่เที่ยง เป็นของไม่คงที่ เป็นของแปรปรวน เป็นของเกิดขึ้นแล้วดับไป
ส่วนนิพพานนั้นเป็นของเที่ยง เป็นของคงที่ ไม่มีความเกิดดับเหมือนอาภัส

สิ่งอื่น ๆ ผู้ที่ยังไม่เห็นนิพพานตราบใด ก็ยังได้ชื่อว่ายังไม่รู้จักความ
สุขตรานั้น ถึงจะได้เห็นสวรรค์มานอย่างไรก็ตาม ก็ยังชื่อว่าไม่เป็นสุข
ตรานั้น เพราะเหตุว่า ในสวรรค์มานั้น ก็ยังมีความเกิดดับเป็น
ธรรมดา ในเวลาที่เทวดาทั้งหลายจะดับนั้น ก็ย่อมมีทุกข์ คือทุกข์ที่เกิด
จากความเสียดายทิพย์สมบัติในเวลาจะจุติ ๆ ก่อนที่เทวดาทั้งหลายจะ
จุตินั้น ย่อมมีบุพพนิมิต ๕ ประการเกิดขึ้น เมื่อเทวดาตนนั้นได้เห็น
บุพพนิมิต ๕ ประการเกิดขึ้นแล้ว ก็ย่อมเป็นทุกข์ว่า เราจะต้องละทิพย์-
สมบัติไป หากเทวดาตนนั้นไม่รู้ ก็มีเทวดาตนอื่นบอกว่าท่านจะต้องจุติ
เสียแล้ว เพราะมีบุพพนิมิต ๕ ประการเกิดขึ้นแก่ท่านแล้ว เมื่อมีผู้เตือน
อย่างนี้ เทวดาตนนั้น ก็เกิดความสะดุ้งกลัว คิดว่าตัวเองจะต้องจุติทั้งทิพย์-
สมบัติไปเป็นแน่ เพราะฉะนั้น ไม่ว่าจะเกิดในที่ใด ก็ยังมีทุกข์อยู่ทั้งนั้น ๆ
เมื่อกล่าวถึงบุพพนิมิต ๕ ประการแล้ว ก็ควรจะยกมาแสดงเพื่อให้แจ้ง
แก่ท่านทั้งหลายที่ยังไม่เคยสดับฟัง ๆ บุพพนิมิต ๕ ประการนั้น คือ
ทิพพุปฺปผา มิสายนฺติ ควณฺโณทฺธิพฺพะเหี้ยวแห่ง • สงฺกิลฺยฺจฺฉนฺจ วตฺถกั
ณฺทฺธิพฺพะสเร้าหมอง • กจฺฉา เสทา ปมฺลฺยจฺฉนฺติ มีเหงื่อนไหลออกจาก
รักแร้ • ทพฺพณฺณโมกฺกมฺมิ มีผิวพรรณสเร้าหมอง • เทวาสนเน นาภิรมนฺติ
รู้สึกไม่ยินดีที่จะอยู่ในเทวโลก • ดังนี้ คำที่ว่านี้ มีกล่าวอยู่ในคัมภีร์
เวสสันดรที่ปี่ว่า

ทิพพุปฺปผา มิสายนฺติ

สงฺกิลฺยฺจฺฉนฺจ วตฺถกั

กจฺฉา เสทา ปมฺลฺยจฺฉนฺติ

กาเย ทพฺพณฺณโมกฺกมฺมิ

เทวาสนเน นาภิรมนฺติ

เทวานํ จุตฺติธมฺมา

ดังนี้ ส่วนในคัมภีร์อื่นก็ยังมีอีกหลายคัมภีร์ แต่ได้ยกมาเพียงคัมภีร์เดียว
เท่านั้น ๆ เมื่อบุพพนิมิต ๕ ประการนี้เกิดขึ้นแก่เทวดาตนใดแล้ว เทวดา
ตนนั้นจะต้องจุติในวันที่ ๗ นับแต่วันบุพพนิมิตนั้นเกิด ดังนี้ สันข้อความ
ในคำของเทวดาตนที่ • ซึ่งกล่าวถึงในเทศนาภิกษุท่านเพียงท่าน

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความแห่งเทวดาตนที่ ๒ ซึ่งมีในนันทิสสูตรที่ ๒
แห่งนันทวรรคที่ ๒ นั้นว่า เทวดาตนนั้นได้กราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า

ว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า บุคคลผู้มีบุตร ย่อมผลิตพันธุ์กับบุตร
 บุคคลผู้เลี้ยงโค ย่อมผลิตพันธุ์กับโค บุคคลผู้มีอุปถัมภ์ย่อมผลิตพันธุ์
 คือนระ ผู้ใดไม่มีอุปถัมภ์ ผู้นั้นไม่ผลิตพันธุ์เลย พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระ
 พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ดูอามเทวดา ผู้มีบุตรย่อมเศร้าโศกกับบุตร
 ผู้มีโคก็ย่อมเศร้าโศกกับโค ผู้มีอุปถัมภ์ ก็เศร้าโศกกับนระ ผู้ใดไม่มีอุปถัมภ์
 ผู้นั้นไม่เศร้าโศกเลย ดังนี้ สันเนอความในพระบาลีเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า คำว่า ผลิตพันธุ์นั้น คือ ยินดี ฯ คำว่า ผู้มี
 บุตรนั้น หมายผู้มีบุตรหลายคน ฯ ผู้มีบุตรหลายคนนั้น ย่อมได้เห็นความ
 เจริญของบุตรต่าง ๆ กัน บุตรบางคนก็ทำนาได้ข้าวเต็มยุ้ง บุตรบางคน
 ก็ค้าขายได้เงินทอง บุตรบางคนก็ทำราชการ ได้ยานพาหนะ บ้านนิคม
 เป็นต้น เมื่อผู้ที่เป็นมารดาบิดา ได้เห็นความเจริญแห่งบุตรเหล่านั้น
 ก็รื่นเริงบันเทิงใจ

อีกอย่างหนึ่ง ผู้ที่เป็นมารดาบิดาได้เห็นบุตรของตน ซึ่งตกแต่ง
 ร่างกายดีในวันมีมหรสพ เป็นต้น ก็ย่อมผลิตพันธุ์เจริญใจ โดยเหตุนี้
 เทวดานั้นจึงกล่าวว่า ผู้มีบุตรย่อมผลิตพันธุ์กับบุตร ฯ คำว่า ผู้มีโค
 ย่อมผลิตพันธุ์กับโคนั้น คือ ผู้มีโค ได้เห็นฝูงโคของตนแล้วก็ดีใจ
 ได้รับนํ้านมจากโคก็ดีใจ เพราะฉะนั้นจึงว่า ผู้มีโคก็ผลิตพันธุ์กับโค ฯ
 คำว่า ผู้มีอุปถัมภ์ก็ผลิตพันธุ์กับนระนั้น หมายความว่า ผู้มีอุปถัมภ์ ๔ ประการ
 คือ มีกามารมณ์ ๑ มีขันธ ๑ มีกิเลส ๑ มีอภิสังขาร ๑ ฯ ของ ๔ อย่าง
 คือ กามารมณ์ และขันธ กิเลส อภิสังขารนี้ เรียกว่าอุปธิ ฯ ด้วยว่า
 กามทั้งหลาย ย่อมทำให้เกิดสุขโสมนัส บุคคลย่อมถือเอาว่า ความสุข
 โสมนัสนั้นเกิดมาจากกามารมณ์ เพราะฉะนั้น กามารมณ์นั้นจึงเรียกว่า
 อุปธิ แปลว่า เป็นที่ตั้งอยู่แห่งความสุข ฯ ถึงขันธทั้งหลายที่เรียกว่า
 อุปธิ นั้น ก็เพราะเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์ ฯ กิเลสทั้งหลายที่เรียกว่าอุปธิ นั้น
 เพราะเป็นที่ตั้งแห่งอภัยทุกข์

อภิสังขารทั้งหลาย ที่เรียกว่าอุปธิ^๕ เพราะเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์ ในภพ ฯ แต่ในพระสูตร^๕ หมายอุปธิ^๕ คือ กามารมณ์เท่านั้น ด้วยว่า กามคุณ ๕ ซึ่งปรากฏด้วยปราสาท ๓ ชั้น และที่นอน เครื่องนุ่งห่ม เครื่องประดับ นางบำเรออย่างดีเป็นต้น ก็ทำให้เกิดปีติโสมนัส ทำให้ นรชนเพลิดเพลินยินดี เพราะฉะนั้น อุปธิเหล่านั้น จึงเรียกว่าเป็นเครื่อง เพลิดเพลินของนระ ฯ คำว่า ผู้ใดไม่มีอุปธิ ผู้นั้นไม่เพลิดเพลินนั้น คือ ผู้ใดไม่มีอุปธิ อันได้แก่ ไม่มีกามคุณซึ่งเป็นที่พอใจ เป็นคนยากจนขัดสน หาข้าวน้ำเครื่องนุ่งห่มได้ยาก ผู้นั้นย่อมไม่เพลิดเพลิน ฯ เทวดานั้น หมายความว่า ผู้เช่นนั้นถ้าเป็นมนุษย์ ก็จัดว่าเป็นมนุษย์เปรต เป็นมนุษย์ นรก เขาก็เพลิดเพลินอย่างไร

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงสดับคำของเทวดาตนนั้นแล้ว จึง ทรงดำริว่า เทวดาตน^๕ ย่อมเข้าใจสิ่งที่จะให้เกิดความเศร้าโศกว่าเป็น สิ่ง ที่จะให้เกิดความเพลิดเพลินเจริญใจ เราจักแสดงให้เขาเข้าใจว่า สิ่ง เหล่า^๕ เป็นเหตุให้เกิดความทุกข์โศกทั้งนั้น ดังนี้ พระองค์จึงได้ทรง ตอบว่า ผู้มีบุตรย่อมเศร้าโศกเพราะบุตรเป็นต้น ฯ ในคำได้ตอบนั้น มีคำอธิบายว่า เมื่อบุตรหายไป หรือตายไป ผู้เป็นมารดาบิดานั้นก็ย่อม ทุกข์โศก หรือมีบุตรถูกพวกพระราชบุตรจับไป หรือถูกข้าศึกจับไป หรือตกต้นไม้ ภูเขา แข็งหักขรหักเป็นต้น มารดาบิดานั้นก็ทุกข์โศก ผู้ที่มีโคก็ย่อมทุกข์โศกกับโคเหมือนกัน ฯ อุปธิย่อมเป็นเครื่องทุกข์โศก ของนระ อุปธิคือกามคุณ ๕ นั้น ย่อมเป็นเครื่องทุกข์โศกของนรชน คือ เมื่อนรชนต้องการกามคุณ ๕ เมื่อได้มาสมประสงค์แล้วก็เกิดวิตเป็น อันตราย นรชนนั้นก็ทุกข์โศกเหมือนกับถูกแทงด้วยลูกศร ส่วนผู้ไม่มี อุปธิทั้ง ๔ นั้น เป็นผู้ไม่มีทุกข์โศก ดูก่อนเทวดา ผู้ที่ไม่มีอุปธิทั้ง ๔ นั้น จะทุกข์โศกได้อย่างไร ดังนี้ สันเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า เทวดาตนนี้ มีความเข้าใจผิดแล้วได้กราบทูล สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตามความเข้าใจผิดของตนว่า ผู้บุตรก็เพลิดเพลิดกับบุตรดังนี้ • ผู้โคก็เพลิดเพลิดกับโคดังนี้ • ผู้อุปธิก็เพลิดเพลิดกับอุปธิดังนี้ • ผู้ไม่มีอุปธิก็ยอมไม่เพลิดเพลิดดังนี้ • ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงแก้ความเข้าใจผิดของเทวดาตนนี้ว่า ผู้บุตรยอมเสวราโสภะเพราะบุตร ผู้โคยอมเสวราโสภะเพราะโค ผู้อุปธิยอมเสวราโสภะเพราะอุปธิ ผู้ไม่มีอุปธิยอมไม่เสวราโสภะเลย ดังนี้ สันเนอความในเทศนา กณฺหานเพียงเท่านั้น.

เอวํ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัมมัตถ์ที่ ๘

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวดาสังยุต
ว่าด้วยคำของเทวดา ๒ องค์

เอกมนฺตํ จิตฺตา โข สา เทวตา ภควโต สนฺตึเก อิมํ คถํ อภาสตี
ณ บัณฑิตํ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
ตอนเทวดาสังยุต กัมมัตถ์ที่ ๘ ว่าด้วยคำของเทวดา สืบต่อไป เพื่อให้เป็น
ประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน
หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นี้ว่า ครั้นหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม

กรุงสาวตก พอลงมีขนิมขามแห่งราตรี ก็มีเทวดาตนหนึ่งเข้าเฝ้ากราบทูล
 สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า อันความรัก
 ที่จะเสมอด้วยความรักบุตรย่อมไม่มี ทรัพย์ที่จะเสมอกับโคก็ย่อมไม่มี
 แสงสว่างที่จะเสมอเท่ากับแสงอาทิตย์ก็ย่อมไม่มี ที่ข่งน้ำทั้งหลายมี
 มหาสมุทรเป็นอย่างเยี่ยม พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส
 ตอบว่า อันความรักที่จะเสมอด้วยความรักตนไม่มี ทรัพย์ที่จะเสมอด้วย
 ข้าวเปลือกก็ไม่มี แสงสว่างที่จะเสมอกับบุญญาภิรมย์ก็ไม่มี ที่ข่งน้ำ มีฝนเป็น
 อย่างเยี่ยม ดังนี้ เทวดานั้นได้ฟังแล้วก็มี ความชื่นชมยินดี ถวายบังคม
 สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วก็หาขยับไปในที่นั้น ฯ สิ้นเนื้อความในปุตต-
 สูตรที่ ๓ แห่งนันทวรรคที่ ๒ เพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า ชรรณดาคนเราทั้งหลาย ถึงว่าบุตรของตนจะมีรูปร่าง
 วิกวลวิปริตอย่างไรก็ดี ก็ย่อมรักประหนึ่งว่ามีรูปร่างเหมือนรูปหล่อด้วย
 ทองคำฉะนั้น ย่อมอุ้มชูบุตรของตนประหนึ่งว่าพวงดอกไม้ฉะนั้น ย่อม
 เกิดโสมนัสดีใจ ประหนึ่งของหอม และเครื่องลูบไล้ฉะนั้น เพราะฉะนั้น
 เทวดาตนนั้นจึงกล่าวว่า ความรักเสมอด้วยบุตรไม่มี ฯ คำว่า ทรัพย์
 เสมอด้วยโคไม่มีนั้น คือ เทวดาตนนั้น เห็นว่า ทรัพย์อื่นที่จะดีเท่ากับ
 โคนั้นไม่มี ฯ คำว่า แสงสว่างเสมอด้วยแสงอาทิตย์ไม่มีนั้น คือ เทวดา
 ตนนั้นเห็นว่า แสงสว่างอย่างอื่นจะเท่ากับแสงอาทิตย์ไม่มี ฯ คำว่า
 ที่ข่งน้ำมหาสมุทรเป็นอย่างเยี่ยมนั้น คือ เทวดาตนนั้นเห็นว่า บรรดา
 ที่ข่งน้ำทั้งสน ย่อมไม่ใหญ่เท่ามหาสมุทร มหาสมุทรเท่านั้นใหญ่กว่าที่
 ข่งน้ำทั้งปวง ส่วนสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแก้ความเข้าใจผิดของ
 เทวดาตนนั้นว่า อันความรักที่จะเสมอด้วยความรักตนไม่มี ดังนี้ เป็นต้น ฯ
 มีคำอธิบายว่า ชรรณดาสัตว์โลกทั้งหลาย ถึงแม้ว่าทั้งมารดาบิดาเป็นต้น
 แล้วก็ดี ทั้งบุตรธิดาเป็นต้นแล้วก็ดี ก็ยังรักษาตัวของตัวเองไว้ ฯ คำว่า
 ทรัพย์เสมอด้วยข้าวเปลือกไม่มีนั้น คือ ในเวลาเกิดอดอยาก คนทั้ง-

หลายย่อมถือเอาเงินทอง โค กระบือ เป็นต้น ไปหาผู้ที่มีข้าวเปลือก เพื่อ
แลกเปลี่ยนกับข้าวเปลือก เพราะฉะนั้น จึงว่าทรัพย์ที่จะเสมอด้วยข้าว
เปลือกไม่มี ฯ แสงอาทิตย์เป็นต้น ย่อมส่องสว่างเฉพาะในที่บางแห่ง
เท่านั้น ย่อมกำจัดความมืดที่เกิดขึ้นในเขววันเท่านั้น ส่วนปัญญาอาจ
ทำโลกธาตุทั้งหมื่นให้สว่างเป็นอันเดียวกัน อาจกำจัดความมืดทั้งอดีต
อนาคต ปัจจุบัน เพราะฉะนั้น จึงว่าแสงสว่างที่จะเสมอด้วยปัญญา
ไม่มี ฯ ที่ซึ่งน้ำต่าง ๆ จะเป็นแม่น้ำหรือเหมืองเป็นต้นก็ดี โดยที่สุดแม้
แค่มหาสมุทรก็ดี ถ้าฝนไม่ตกลงมานาน ๆ น้ำเหล่านั้นก็แห้ง ถ้าฝน
ตกลงมาบ้างจะมี เพราะฉะนั้น จึงว่าบรรดาที่ซึ่งน้ำ มีฝน คือ ก้อนเมฆ
เป็นอย่างเยี่ยม เมื่อฝนตกลงมาแล้วอาจมีน้ำเต็มไปในที่นั้น ๆ บางครั้ง
เป็นน้ำอันเดียวกันจนตลอดถึงอาภัสสรพรหมโลก ดังนี้ สันเนอความใน
อรรถกถาเพียงเท่านี้

ในอรรถาธิบายว่า เทวดาคนนั้น ย่อมเข้าใจตามความเข้าใจของ
คนโดยมาก แต่ไม่ใช่เห็นความเข้าใจที่ถูกแท้ คนโดยมากก็ย่อมเข้าใจว่า
ความรักบุตรยิ่งกว่าความรักสิ่งอื่น แต่ความจริงนั้น ความรักบุตรย่อมสู้
ความรักตัวไม่ได้ ฯ ที่เห็นว่าสู้ไม่ได้นั้น มีเหตุผลมากมายหลายประการ
เช่น หากไฟไหม้ตนกับบุตรพร้อมกัน ตนก็จักดับไฟที่ตนก่อน แล้วจึง
จักดับไฟที่บุตร หรือเช่นมีใครค้ำถ่านไฟแดง ๆ มาวางไต่บนศีรษะ
ของตนกับบนศีรษะบุตรพร้อมกัน ก็จะต้องดับถ่านไฟที่ศีรษะของตน
ก่อน แล้วจึงจะดับถ่านไฟที่ศีรษะของบุตรต่อภายหลัง เพราะฉะนั้น
ในอรรถกถาจึงว่า ถึงจะทรงมารดาบิดาเป็นต้นแล้วก็ดี จำเป็นจะต้องทรง
บุตรธิดาเป็นต้นแล้วก็ดี บุคคลก็ยังรักษาตนของตนไว้ก่อน ดังนี้ ความ
รักตนนั้นแหละยิ่งกว่าความรักสิ่งทั้งปวง ใครจะกล่าวว่า เขารักสิ่งอื่นยิ่ง
กว่ารักตนนั้น คำกล่าวของผู้นั้นเป็นคำกล่าวที่ไม่ถูก แม้แต่พระโพธิ-
สัตว์เจ้า ซึ่งได้สละตนให้เป็นทาน สละชีวิตให้เป็นทานนั้น ก็เพราะรัก

ตนเป็นต้นเหตุ อยากให้ตนได้สำเร็จธรรมวิเศษ คือ พระสัพพัญญุตญาณ เพราะฉะนั้น จึงเป็นอันได้ใจความว่า ตนของเรานี้แหละเป็นที่รักยิ่งกว่า โศกทั้งสน เป็นที่รักยิ่งกว่าอะไรทั้งหมด เราจะศึกษาเล่าเรียนทาง ศิลปวิทยา ทรัพย์สมบัติบุญกุศลอย่างไรก็ดี ก็ล้วนแต่อยากให้ตัวเรามี สุขความเจริญทั้งนั้น

เมื่อเป็นอย่างนี้ เราจะควรปฏิบัติอย่างไร ๆ เมื่อเรารักตนยิ่ง กว่าคนอื่น แก้วว่า เราควรปฏิบัติตัวเราให้ดีในวัยทั้ง ๓ คือ ในวัยเด็ก วัยผู้ใหญ่ วัยแก่ ตามสมควรแก่หน้าที่ของเด็ก ของผู้ใหญ่ ของคนแก่ นั้นแหละจึงจะจัดว่าทำสมกับที่เรารักตัวเรา ถ้าผู้ใดไม่รักษาตัวให้ดีในวัย ทั้ง ๓ ผู้นั้นก็ชื่อว่าไม่สมกับตัวรักตัว หรือเท่ากับไม่รักตัว ๆ การที่จะรักษา ตัวให้สมกับความรักตัวในวัยทั้ง ๓ นั้น จะต้องทำอย่างไร แก้วว่า จะต้องทำความดีให้สมกับวัยทั้ง ๓ คือ ในวัยเป็นเด็กและหนุ่มสาว ก็ต้องหา ความรู้ความดีให้สมกับเป็นเด็กและหนุ่มสาว ความรู้ความดีต้องหาคุณค่ากันไป ไม่ใช่ว่ามีความรู้แล้วจะเป็นคนดีก็หาไม่ได้ ความรู้ต่างหาก ความดีต่าง หาก ๆ ความรักกับความดีไม่ใช่อย่างเดียวกัน ๆ ความรู้นั้นเรียกว่า ศิลปวิทยา ความดีนั้นเรียกว่าจรรยา หรือจรรยา หรือสุจริต หรือบุญกุศล เพราะฉะนั้น บุคคลผู้ใดมีทั้งศิลปวิทยา มีทั้งจรรยา จรรยา สุจริต ผู้นั้น จึงเรียกว่าผู้มีความรู้ดี

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ที่เทพยตามนุษย์ทั้งหลายยกย่องนับถือ ทั่วโลกนั้น พระองค์ทรงสมบรมพร้อมด้วยความรู้ความดี ถึงกับมีพระนาม ว่า วิชาจรณสมบุโน ซึ่งแปลว่า ผู้สมบรมด้วยวิชาและจรรยา คือ ผู้เต็มเปี่ยมด้วยความรู้ และความประพฤติดังนี้ ๆ คนเรามีแต่ความรู้ อย่างเดียว ไม่มีความประพฤติด ก็เท่ากับดอกไม้ซึ่งมีสีงาม ไม่มีกลิ่น หอมฉนั้น ๆ ผู้ที่มีแต่ความประพฤติดีอย่างเดียว เท่ากับดอกไม้ที่มี กลิ่นหอมอย่างเดียว ๆ ผู้ที่มีทั้ง ๒ อย่าง คือ ทั้งความรู้และความ ประพฤติดีอันงาม อธิชาสยใจคออันดีงาม คุณธรรมอันดีงามแล้ว ก็เท่ากับ

ดอกไม้มามองงามกลั่นแอมฉะนั้น ๆ โดยเหตุนี้ ในพระพุทธศาสนาจึงได้
พึงแต่คำสอนที่ดีที่จะทำให้บุคคลทั้งกลั่นอันดีงามเท่านั้น

ในเวลาที่เราเป็นผู้ใหญ่ ก็ต้องรักษาตัวตามหน้าที่ของผู้ใหญ่
ผู้ใหญ่มีหน้าที่อย่างไรก็ต้องทำตามอย่างนั้น เวลาเป็นผู้ใหญ่ซึ่งมีหน้าที่
เลี้ยงบุตรภรรยา ก็ทำการเลี้ยงบุตรภรรยาให้เต็มที่ โดยไม่เห็นแก่
ความเหนื่อยยากลำบาก ไม่ประพฤติดัวให้เสียหายในทางอบายมุขต่าง ๆ
เมื่อเป็นคนแก่ทำให้สมกับคนแก่ คือ ธรรมดาคนแก่ต้องเป็นคนรู้จักส
รุจกรรม รู้จักเข้าวัดฟังธรรม มีวาจาเป็นที่เชื่อฟังแห่งคนหนุ่มคนสาว
ทั้งหลาย เป็นที่เคารพนับถือของเด็กและหนุ่มสาว ลูกหลานเหลน
จึงจะเป็นคนแก่ที่ดี ถ้าไม่อย่างนั้นก็จักเป็นคนแก่ที่ไม่ดี จักเป็นคน
แก่เปล่า ไม่ใช่เป็นคนแก่ที่มีประโยชน์ ๆ คนแก่นั้นต้องให้แก่ศีลธรรม
ไปด้วย ต้องให้มีกายวาจาใจแก่ไปด้วยศีลธรรม อย่าให้กาย วาจา ใจ
แก่ไปด้วยบาปอกุศลทุจริต ปากก็ให้มีศีลธรรม คือ ให้พูดแต่คำที่
ควรพูด ให้พูดในเวลาควรพูด อย่าเป็นคนแก่ที่พูดมากปากแฉะ อย่า
ให้เป็นคนแก่ขบ่น ขว้า อย่าให้เป็นคนขตระหนั ขเหนียว อย่าให้
เป็นคนแก่ที่หลงโลกหลงลิเกละคร ต้องให้เป็นคนแก่ที่หมั่นอนุสรณ์คำนึง
ถึงซึ่ง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ว่าเราแก่แล้ว ใกล้จะตายแล้ว เราต้องรีบ
ทำความดี คือ ทาน ศีล ภาวนา อันจะเป็นเครื่องช่วยตัวในภายภาคหน้า
แล้วก็ตั้งใจทำแต่ในทาน ศีล ภาวนา เมื่อผู้ใดทำได้อย่างที่วามานี้ ผู้นั้น
เรียกว่าทำถูกกับหน้าที่ของตัว ทำสมกับตัวรักตัว ถ้าผู้ใดไม่ทำอย่าง
ที่วามานี้ ผู้นั้นชื่อว่าไม่สมกับรักตัว โดยเหตุนี้ ขอท่านทั้งหลาย
จงจำไว้ว่า เมื่อเรารู้ว่าความรักอื่นไม่เท่ากับความรักตัวของตัวเรา ดังนั้นแล้ว
ก็ควรจะรักษาตัวของเรานี้ให้ดี ด้วยการหาความรู้ความดีใส่ตัว ทั้งใน
ปฐมวัย มัชฌิมวัย บังคมวัย ดังที่แสดงมา ส่วนข้ออื่นไม่จำเป็นต้อง
ต้องยกขณวิสัยมา เพราะเป็นที่พอเข้าใจได้ง่ายอยู่แล้ว ฉะนั้น จึงจะได้
ยกเนื้อความของเทศาภิบาลที่ ๒ ซึ่งมีในขันธยสูตรที่ ๔ แห่งนั้นทวารค
มาแสดงสืบต่อไป

กล่าวคือ ในขัตติยสูตรที่ ๔ แห่งนันทวรรคนี้ว่า มีเทวดาตนหนึ่ง กราบหลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า กษัตริย์ เป็นผู้ประเสริฐสุดกว่าสัตว์ ๒ เท้า โคมีกำลังประเสริฐสุดกว่าสัตว์ ๔ เท้า หญิงที่เขานำมาเป็นภรรยา แต่ในเวลายังเป็นกุมารอยู่ เป็นประเสริฐสุดกว่าภรรยาทั้งหลาย บุตรที่เกิดก่อน เป็นประเสริฐสุดกว่าบุตรทั้งหลาย พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นว่า เทวดาตนนี้ยัง เข้าใจผิด จึงได้มีพระพทธภาษิตว่า ดูก่อนเทวดา พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นประเสริฐสุดกว่าสัตว์ ๒ เท้าทั้งหลาย อาชาไนย เป็นประเสริฐสุดกว่าสัตว์ ๔ เท้าทั้งหลาย ภรรยาที่เชื่อฟัง เป็นประเสริฐสุดกว่าภรรยาทั้งหลาย บุตรที่เชื่อฟัง เป็นประเสริฐสุดกว่าบุตรทั้งหลาย ดังนี้ เมื่อเทวดา นั้นได้ฟังดังนี้แล้ว ก็เข้าใจว่า ความเห็นของตนนั้นผิด สักความเห็น ของพระพุทธเจ้านั้นไม่ได้ แล้วก็ชื่นชมยินดีถวายบังคมลาสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้ากลับไปสู่วิมานของตน สันเนอความในพระสูตรนี้เพียงเท่านั้น

อรรถกถา

เนื้อความในพระสูตรนี้ มีคำอธิบายในอรรถกถาว่า เทวดานั้น เห็นว่า พระราชาประเสริฐสุดกว่าสัตว์ ๒ เท้าทั้งหลาย เห็นว่าหญิงที่ได้มาเป็นภรรยาแต่ในเวลายังเป็นนางกุมารอยู่ เป็นประเสริฐสุดกว่าภรรยาทั้งหลาย เห็นว่าบุตรที่เกิดก่อน จะเป็นคนง่อยเปลี้ยเสียขาอย่างไรก็ตาม ก็ประเสริฐสุดกว่าบุตรทั้งหลาย ส่วนสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นว่า เทวดานั้นเข้าใจผิด จึงได้ทรงแสดงให้ฟังว่า บรรดาสัตว์ทั้งหลายไม่มี ผู้ใดที่จะประเสริฐเท่าพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าเท่านั้นประเสริฐสุดกว่า สัตว์ ๒ เท้าทั้งหลาย สัตว์ ๒ เท้า นั้นจะเป็นเทพดา หรือมนุษย์อย่างไรก็ตาม ก็ไม่ประเสริฐเท่ากับพระพุทธเจ้าโดยประการทั้งปวง ฯ บรรดา สัตว์ ๔ เท้าจะเป็นสัตว์ชนิดใดก็ตาม จะเป็นช้าง ม้า โค กระบือ ก็ตาม ก็ไม่ประเสริฐเท่าอาชาไนยทั้ง ๓ จำพวก คือ ช้างอาชาไนย ม้าอาชาไนย โคอาชาไนย ทุรู้เหตุผลได้คล่องแคล่วว่องไว ทั้งประกอบด้วยฤทธิเดช

เช่นกับมัจจุรณะ ของพระเจ้ากุกกัรณะเป็นตัวอย่างฉนั้น ๆ คือ
พระเจ้ากุกกัรณะนั้นทรงดำริว่า เราจะออกจากพระนครทางประตูด้าน
ทิศตะวันออก จักไปทักเขาเจตียบรรพต แล้วก็เสด็จไปทรมแม่น้ำ
กลัมกะนที ฯ มาพระที่นั่งทวนนอยทรมแม่น้ำไม่ยากลงน้ำ ฯ
พระเจ้ากุกกัรณะจึงตรัสถามนายม้าว่า ม้าของท่านผูกมัดดีแล้ว เหตุไรจึง
ไม่ยากลงน้ำ ฯ นายม้ากราบทูลว่า ข้าแต่ท้าวราชเจ้า ม้าที่ได้รับ
ผูกมัดดีแล้วย่อมคิดว่า ถ้าเรายกลงน้ำหางของเราจักเบี่ยง เมื่อหาง
ของเราเบี่ยงแล้ว อวัยวะของพระราชาจะม่นากระเด็นตก เมื่อคิด
อย่างนี้ จึงไม่ยากลงน้ำด้วยกลัวว่าจะกระเด็นตกพระราชา เพราะฉนั้น
ขอพระองค์ได้โปรดจับหางม้าพระที่นั่งไว้เถิด พระเจ้าข้า ฯ พระเจ้า
กุกกัรณะ ก็โปรดให้ทำอย่างนั้น ฯ มาพระที่นั่งงนกรับลงน้ำ
จามฝังไป

คำว่า บรรดาภรรยา ภรรยาที่เชื่อฟังเป็นประเสริฐสุดนั้น มีคำ
อธิบายว่า ภรรยาที่นบรูญจะได้มาแต่เมื่อยังเป็นกุมารียกก็ตาม ได้มา
หลังจากเป็นภุมาริกาแล้วก็ตาม มีรูปร่างสวยงาม หรือไม่สวยงามก็ตาม
เมื่อได้มาเป็นภรรยาแล้ว หญิงใดเชื่อฟังสามี ตั้งใจปฏิบัติสามี ทำให้สามี
ยินดีอยู่เสมอ หญิงนั้นแหละประเสริฐสุดกว่าภรรยาทั้งหลาย ฯ ในจำพวก
บุตรก็คล้ายกัน คือ บุตรนั้นจะเป็นพี่หรือเป็นน้องก็ตาม บุตรคนใดเชื่อฟัง
ถ้อยคำของมารดาบิดา ทำตามคำสั่งสอนของมารดาบิดา บุตรนั้นแหละ
เป็นบุตรประเสริฐ ดังนี้ สันเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น.

ธัมมัตถอธิบาย

ในอรรถอธิบายว่า บุคคล ๔ เหล่า คือ พระพุทธเจ้า ๑ อาชาไนย ๑
ภรรยาที่เชื่อฟัง ๑ บุตรที่เชื่อฟัง ๑ เหล่านี้ เป็นจำพวกประเสริฐทั้งสี่
คือ พระพุทธเจ้านั้น เป็นจำพวกประเสริฐกว่าเหล่าสัตว์โลกที่เป็นเจ้าทวง
๒ เท่า ฯ อาชาไนยนั้น เป็นจำพวกประเสริฐกว่าสัตว์ ๔ เท่า ฯ ภรรยา

ที่เชื่อฟังนั้น เป็นภรรยาที่ประเสริฐกว่าภรรยาทั้งหลาย ฯ บุตรที่เชื่อฟัง
เป็นบุตรที่ประเสริฐกว่าบุตรทั้งหลาย ฯ เมื่อเราทั้งหลายเข้าใจดังนี้แล้ว
จึงควรสอนลูก หลาน เหลน ให้นับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนา
ของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ ควรสอนลูกหลานให้เข้าใจว่า ช้าง ม้า โค
ที่รู้เหตุการณ์ได้ว่องไว ไม่ต้องใช้อำนาจบังคับเขยื้อนต้อน เป็นช้างที่
ประเสริฐ เป็นม้าที่ประเสริฐ เป็นโคที่ประเสริฐ ฯ ภรรยาที่เชื่อฟัง
สามีนั้น เป็นภรรยาที่ประเสริฐ ควรที่บุรุษผู้เป็นสามีจะสงเคราะห์ไว้ให้ดี
บุตรที่เชื่อฟังนั้น ก็ควรที่มารดาบิดาจะสงเคราะห์ให้อด ดั้น สันเนอความ
ในเทศนาภักตน์เพียงเท่านั้น.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๕

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวดาสังยุต

ว่าด้วยคำของเทวดา ๓ องค์

จิตะ มชฌนุตติเต กาละ

สนนีสินเนสุ ปกขิสฺสุ

ปลาเตว มหารณฺณ

คัม ภัม ปฏิกาคิ มนฺติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
ตอนเทวดาสังยุต กัณฑ์ที่ ๕ ว่าด้วยคำของเทวดา ๓ องค์ สืบต่อไป
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

ดำเนินความตามพระบาลี ที่ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานี้ว่า
ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่พระเชตวนาราม กรุง
สาวัตถี พอถึงเวลาวิฆัมมิยามแห่งราตรี ก็มีเทวดาตน ๑ ทำพระเชตวันทั้งสวน

ให้สว่างด้วยรัศมีของตน แล้วเข้าไปกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ในเวลาตั้งอยู่ในท่ามกลางแห่งวัน นกทั้งหลายย่อมส่งบอญ้ำใหญ่ย่อมมีเสียงใหญ่ ข้าพระพุทธเจ้าย่อมรู้สึกกลัว พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ตุก่อนเหวดา เมื่อเวลาตั้งอยู่ในท่ามกลางแห่งวัน เมื่อนกทั้งหลายส่งบอญ้ำใหญ่ย่อมมีเสียงใหญ่ เราย่อมเกิดความยินดี ดังนี้ ฯ เหวदानนี้ได้ฟังแล้ว ก็มีความยินดี จึงถวายบังคมลา สิ้นเนื้อความในพระบาลีเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า คำว่า เวลาตั้งอยู่ในท่ามกลางแห่งวันนั้น หมายถึง เวลาเที่ยงวัน ฯ คำว่า สงบอยู่นั้น หมายความว่า นกทั้งหลาย ย่อมไปอยู่ในที่สบายแล้วสงบ ฯ คือเวลาเที่ยงวันนั้น เป็นเวลา พักผ่อนอิริยาบถของสัตว์โลกทั้งหลาย ฯ แต่ว่าในพระบาลีนี้ เหวदानได้ยกขึ้นเพียงนกเท่านั้น คำว่า ย่อมมีเสียงใหญ่นั้น คือ บ้ำใหญ่ นั้น เหมือนกับเปล่งออก ซึ่งเสียงอันใหญ่ ฯ ด้วยว่าในเวลาเที่ยงวัน นกดูร้อน เมื่อสัตว์ ๔ เท้า และเหล่าสัตว์มีปีกทั้งหลาย สงบเงียบบอญ้ำนั้น เสียงใหญ่ในกลางบ้ำย่อมเกิดขึ้นด้วยเสียงต้นไม้มีโพรงซึ่งถูกลมพัด และเสียงต้นไม้ที่มีปล้องซึ่งมีช่องทะลุ และเสียงต้นไม้กิ่งไม้สั่น และ เสียงน้ำตกย่อมมีชน ฯ คำว่า ข้าพระองค์ย่อมรู้สึกกลัวนั้น คือ เสียงแห่งบ้ำใหญ่ ในเวลาเช่นนั้น ย่อมปรากฏเป็นของน่ากลัวแก่เหวดา นั้น ด้วยว่าเหวดานั้นเป็นผู้โง่เขลา เมื่อไม่มีเพื่อนนั่ง เพื่อนสนทนากันเป็นทุกข์ใจของตนในขณะนั้น ก็รู้สึกกลัวจน จึงได้กราบทูลขึ้น อย่างนั้น ฯ แต่ความสุขเป็นอันมาก ย่อมเกิดแก่ภิกษุผู้กลับจาก บิณฑบาต แล้วนั่งเจริญกรรมฐานอยู่ในบ้ำในเวลาเช่นนั้น ขอนี้ สมกับ ในพระบาลีว่า ความยินดีซึ่งไม่ใช่ความยินดีของมนุษย์ธรรมดา ย่อมมีแก่ ภิกษุผู้อยู่ในที่สงัด ผู้มีใจสงบ ผู้เห็นแจ้งอย่างถูกต้อง ดังนี้ ฯ มีเนื้อความ ในพระบาลีว่า ผู้ที่ไม่มีอะไรในข้างหน้าข้างหลัง ย่อมมีแก่ผู้อยู่ในบ้ำ

ผู้เดียว ความผาสุกอย่างยิ่ง ดังนี้ ๑ ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
 หมายความว่า จึงได้ตรัสตอบว่า ในเวลาเช่นนั้น เราผู้สัณฺฑิต ดังนี้
 สันเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น.

ต่อไป เป็นเนื้อความแห่งเทวดาอีกตนหนึ่ง ในนิทหัตถ์สูตร
 ที่ ๖ แห่งนั้นวรรคที่ ๓ ว่า เทวดาตนนั้น ได้กราบทูลสมเด็จพระผู้มี
 พระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า อริยมรรคยอมไม่บริสุทธ
 แก่สัตว์โลกทั้งหลายด้วยเหตุ ๕ ประการ คือ ด้วยความนอนหลับ ๑ ด้วย
 ความเกียจคร้าน ๑ ด้วยความเมื่อยขบร่างกาย ๑ ด้วยความไม่ยินดี ๑
 ด้วยความเมาอาหาร ๑ พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
 ตรัสตอบว่า ดูก่อนเทวดา อริยมรรคยอมบริสุทธด้วยเหตุที่กำจัดความ
 นอนหลับ ความเกียจคร้าน ความเมื่อยขบร่างกาย ความไม่ยินดี ความ
 เมาอาหาร เสียด้วยความเพียร

ในอรรถกถาว่า คำว่า ความนอนหลับนั้น หมายถึงความง่วงเหงา
 หาวนอน ที่เกิดขึ้นในอกุศลจิต ที่เป็นสสังขาริก ของพระพุทฺธเจ้า และของ
 บุคคลทั้งหลาย ในเวลาเบื่องตันและเบื่องปลายแห่งการปฏิบัติ ด้วยความ
 นอนหลับอันเป็นอัมภากฤต คือ ความนอนหลับธรรมดา ฯ คำว่า
 ความเกียจคร้านนั้น หมายความว่าความเกียจคร้านที่เกิดขึ้นในเวลาหิวจัด เป็นจิต
 เป็นต้น ฯ ข้อนี้สมกับที่กล่าวไว้ในพระบาลีว่า ความเกียจคร้านได้
 แก่สิ่งใด ได้แก่ความเกียจคร้านธรรมดา ดังนี้ ฯ คำว่า ความ
 เมื่อยขบร่างกายนั้น ได้แก่ความรู้สึกเมื่อยขบแห่งร่างกาย ไม่สบาย
 ร่างกาย ฯ คำว่า ความไม่ยินดีนั้น คือ ความไม่ยินดีต่อความดี
 ทั้งหลาย ฯ คำว่า ความเมาอาหารนั้น คือ ความรู้สึกลำบากกาย
 ลำบากใจ ในเวลาบริโภคอาหารแล้ว ฯ ความเมื่อยขบร่างกายนี้ ได้มี
 พิสดารอยู่ในคัมภีร์อภิธรรมโน้น ฯ คำว่า ไม่บริสุทธนั้น คือ ไม่
 แจ่มแจ้ง ไม่รุ่งเรือง ฯ คำว่า อริยมรรคนั้น ได้แก่โลกุตตรมรรค ฯ
 คำว่า ด้วยความเพียรนั้น คือ ด้วยความเพียรอันประกอบด้วยมรรค ฯ
 แต่คำว่า อริยมรรคตอนหลังในพระบาลีนั้น หมายถึงโลกิยมรรค และ

โลกุตตรมรรค ๑ โดยเหตุนี้จึงเป็นอันว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงแสดงว่า ความบริสุทธิ์แห่งมรรคย่อมมี เพราะกำจัดเครื่องเศร้าหมอง
ทั้งหลายเสีย ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

เมื่อความเหล่านี้ มีคำอธิบายว่า เหตุการณ์ที่ทราบทั่วว่า อริยมรรค
ย่อมไม่บริสุทธิ์ด้วยเหตุ ๕ ประการ มีความนอนหลับเป็นต้น แต่องค์
พระทศพลทรงแสดงว่า อริยมรรคย่อมบริสุทธิ์ เพราะกำจัดเหตุ ๕
ประการนั้นเสีย ด้วยความเพียรอันประกอบกับอริยมรรค ดังนี้ ๑ ได้
ใจความว่า ความเห็นแก่นอน ความเกียจคร้าน ความเมื่อยขบร่างกาย
ความไม่พอใจ ความเมาอาหาร เหล่านี้ เป็นเครื่องกั้นทาง ไม่ให้
อริยมรรคเกิดขึ้นทั้งนั้น เพราะฉะนั้น ผู้ที่ต้องการให้อริยมรรคเกิดขึ้น
ด้วยการเจริญสมณะ หรือวิปัสสนา จึงควรหาอุบายกำจัดความง่วงเหงา
ความเกียจคร้าน ความเมื่อยขบร่างกาย ความไม่ยินดี ความเมาอาหาร
เสียให้จงได้ ถ้าไม่อย่างนั้น จะเจริญสมณธรรม คือ สมถกรรมฐาน
วิปัสสนากรรมฐาน เพื่อให้เกิดอริยมรรคนั้น ก็จะไม่สำเร็จดังประสงค์ ๑
ทำอย่างไรจึงจักไม่ง่วงเหงาหาวนอน ทำอย่างไรจึงจักไม่เกียจคร้าน ทำ
อย่างไรจึงจักไม่เมื่อยขบร่างกาย ทำอย่างไรจึงจักไม่ยินดี ทำอย่างไรจึง
จักไม่เมาอาหาร ก็ให้ทำอย่างนั้น ๑ แต่เมื่อจะว่าตามแบบแผนแล้ว
ก็มีอยู่เป็นอันมาก เช่นในอรรถกถาแห่งมหาสติปัฏฐานสูตรเป็นต้น ก็ได้
บอกอุบายไว้ชัดเจนว่า การที่จะกำจัดความง่วงเหงาหาวนอนนั้น ต้อง
ทำอย่างนั้น ๑ โดยเหตุนี้ จึงจักยกเอาเนื้อความในอรรถกถา แห่ง
มหาสติปัฏฐานสูตรนั้น มาแสดงต่อไปว่า การที่จะแก้ หรือจะกำจัดซึ่ง
ความง่วงเหงาหาวนอนนั้น มีอยู่ ๒ นัยด้วยกัน นัยที่ ๑ ว่า ต้องนึกถึง
ความเพียรในเวลาทั้งง่วงเหงาว่า เราจะต้องเพียรทำสิ่งนั้น ๆ ให้จงได้
เพราะเมื่อนึกอย่างนี้ ใจจะคึกคักมีแรงขึ้น จักไม่อ่อนแอต่อการงาน
จักไม่ทิ้งการงานหนีไปนอน ๑ นัยที่ ๒ มีอยู่ ๖ อุบาย คือ การ

ไม่บริโภคให้มากเกินไป ๑ การเปลี่ยนอิริยาบถ ๑ การนั่งถึงแสงสว่าง เช่นนั่งถึงแสงเดือน แสงตะวัน แสงคบเพลิง ในเวลาว่างเหงาหา นอนนั้น ๑ ออกไปในที่แจ้ง หรือในที่เปิดเผยในเวลาว่างเหงาหา นอน นั้น ๑ คบแต่คนที่ไม่ว่างเหงาหาหาอนเป็นมิตรสหาย ๑ พุดแต่เรื่องที่จะ ทำความดีต่าง ๆ ๑ ดังนี้

การที่จะกำจัดความเกียจคร้านนั้น ท่านว่าไว้ในอรรถกถาแห่งสติ- บัญฐานสูตร เป็นต้นว่า ให้น้อมจิตไปในทางที่จะให้เกิดความเพียรให้มาก ดังนี้ ๑ อีกนัยหนึ่งว่า การที่จะกำจัดความเกียจคร้าน ไม่ให้มีอยู่ในจิต สันดานของตนต่อไปนั้น มีอยู่ ๑๑ อุบายด้วยกัน คือ ให้พิจารณาถึง ภัยในอุบายภูมิว่า ผู้ที่เกียจคร้านย่อมได้รับทุกข์ภัยในอุบายภูมิ ๑ ให้นึก ถึงอันสงสแห่งความเพียรว่า ผู้ที่มีความเพียร ย่อมมีแต่ได้รับความสุข ๑ ให้นึกถึงการดำเนินในทางดีว่า การดำเนินในทางดีนั้น ต้องดำเนินได้ ด้วยความเพียร ถ้าไม่มีความเพียรก็ดำเนินไม่ได้ ๑ การเคารพต่ออาหาร คือ ให้นึกว่าอาหารที่เราบริโภคนี้ ไม่ใช่ของคนเกียจคร้านจะบริโภค ต้องเป็นของคนขยัน เพราะอาหารที่เราบริโภคนี้ ไม่ใช่ได้มาด้วยความ เกียจคร้าน ได้มาด้วยความขยันต่างหาก แล้วให้นึกสอนตัวเองว่า ถ้าเรา เกียจคร้านเราก็ไม่ควรบริโภคอาหาร ให้นึกอย่างนี้ในเวลาบริโภคอาหาร อันนจตเป็นข้อที่ ๔ ฯ ข้อที่ ๕ ว่า ให้นึกถึงมรดกที่เราจะต้องได้รับ ว่า ธรรมตามรดก คือ ผลแห่งความดีซึ่งเราจักต้องได้รับ ต้องสมควรแก่ภูมิ ความขยันเท่านั้น ไม่สมควรแก่ผู้เกียจคร้าน ถ้าเราเป็นผู้เกียจคร้าน เรา จะไม่ได้รับมรดกอันใหญ่ คือ ผลแห่งการงานนั้น ๆ ฯ ข้อที่ ๖ ว่า ให้นึกถึง คุรุบาอาจารย์ที่ดีของตนว่า เราได้คุรุบาอาจารย์ที่ดีแล้ว เราไม่ควรจะเกียจ คร้าน ให้นึกสอนตัวเองอย่างนี้ในเวลาทรมกเกียจคร้าน ฯ ข้อที่ ๗ ว่า ใ้ นึกถึงชาติตระกูลของเราว่า การที่เราเกิดมาเป็นชาตมมนุษย์ จัดเป็นชาติ อันสูงแล้ว เราไม่ควรเกียจคร้าน เพราะถ้าเราเกียจคร้านเราก็จะไม่ได้ ความสุขสมกับเราเกิดมาเป็นมนุษย์ ให้นึกอย่างนี้เสมอ ทุกเวลาทรมก

เกียจคร้าน ๆ ข้อที่ ๘ ว่า ให้นึกถึงเพื่อนฝูงที่ได้ดีไปแล้วว่า เพื่อน
 ฝูงของเราที่ได้ดีไปแล้วก็เพราะเขาเป็นคนขยัน ถ้าเราไม่ขยันเหมือนเขา
 เราก็จักไม่ได้ดีเหมือนเขา ให้นึกอย่างนี้เสมอ ทกคราวทรมสกเกียจคร้าน ๆ
 ข้อที่ ๙ ว่า อย่าคบคนเกียจคร้าน เห็นผู้ใดเป็นคนเกียจคร้านแล้ว อย่า
 ได้คบผู้นั้นเป็นอันขาด ๆ ข้อที่ ๑๐ ให้คบแต่คนขยัน ๆ ข้อที่ ๑๑ ให้
 น้อมใจไปแต่ในทางดี ก็จะให้เกิดความขยัน ดังนี้ เมื่อทำได้อย่างนี้แล้ว
 ก็จะกำจัดความเกียจคร้านได้ ๆ ส่วนความเมื่อยขบร่างกาย ความไม่ยินดี
 ในการที่จะทำความดี และความเมาอาหารนั้น ข่อมแก้ได้ไม่ยาก ไม่
 ต้องหาอุบายมากมาย คือ การเมื่อยขบร่างกาย ต้องแก้ด้วยการออก
 กำลังกาย หรือด้วยการตัดกาย หรือด้วยการให้นวด อย่างใดอย่าง
 หนึ่งก็ได้ ๆ การไม่ยินดีต่อการทำความดีนั้น ก็แก้ได้ด้วยการ
 นึกถึงคุณแห่งความดีให้มาก ๆ การเมาอาหารนั้น ก็แก้ได้ด้วยการ
 เดินกลับไปกลับมาซึ่งเรียกว่า เดินจงกรม หรือแก้ด้วยเหตุนอก เช่น
 รสกลเมาอาหาร แล้วก็ให้เปลี่ยนอิริยาบถ เช่นยืนหรือเดินเสียก็ได้ ๆ
 เมื่อกำจัดความง่วงเหงาหาวนอน ความเกียจคร้าน ความเมื่อยขบร่างกาย
 ความไม่ยินดีต่อการทำความดี ความเมาอาหาร ได้แล้ว จะทำสิ่งใดก็
 ปลอดโปร่งใจ จะเจริญสมณธรรม ก็อาจให้เกิดอริยมรรคได้ ดังนี้
 ของคำอธิบายไว้เพียงเท่านี้.

ต่อไปนี้ ว่าด้วยเนื่อความของเทวดาอีกองค์หนึ่ง ความในทกกรสูตร
 ที่ ๑ แห่งนันทวรรคที่ ๒ ว่า เทวดาตนนั้น ได้กราบทูลสมเด็จพระผู้มี
 พระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า สมณธรรมอันใดที่ผู้ไม่ฉลาด
 ทำได้ยาก อดทนได้ยาก คนที่โง่เขลาต้องจมอยู่ในสมณธรรมนั้น ข่อม
 มีความคับแค้นมาก พระเจ้าข้า ๆ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัส
 ตอบว่า บุคคลประพฤตีสมนธรรมแม้เพียงวันเดียวก็ดี ถ้าไม่ห้ามจิตไว้
 ถ้าตกอยู่ในอำนาจแห่งความดำริ ก็ต้องจมอยู่ในบทรนั้น ๆ คือ ใน
 อารมณ์นั้น ๆ เหมือนกับเต่าซึ่งรวมอวัยวะ มีศีรษะเป็นที่ ๕ อยู่ใน
 กระดองของตนฉะนั้น ภิกษุผู้รวมความนึกคิดอันใดไว้แล้ว ผู้ไม่อิงอาศัย

อะไร ผู้ไม่ทะเยอทะยานต่อสิ่งอื่น ผู้ดับเสียหมดแล้ว ย่อมไม่มีใครว่า
อย่างไร ดังนี้

เนอความเหล่านี้ มีคำอธิบายไว้ในอรรถกถาว่า เทวดาตนนั้นหมาย
ความว่า กุลบุตรทั้งหลายผู้เป็นบัณฑิต ได้ทำสมณธรรมอันใด เช่น
กตสันด้วยสัน กตเพदानไว้ด้วยสัน ข่มจิตไว้ด้วยจิต บริโภคอาหาร
ในเวลาเดียว ประพฤติพรหมจรรย์อยู่ตลอดชีวิต สมณธรรมนั้นเป็น
ของที่คนโง่เขลา ไม่อาจทำได้ ฯ ในสมณธรรมอันนั้น ย่อมมีความ
คับแค้นมาก คือ ก่อนแต่จะได้สำเร็จมรรคผลนั้น ย่อมมีอันตรายมาก ฯ
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ถ้าบุคคลประพฤติสมณธรรมแม้
เพียงวันเดียวก็ดี เมื่อไม่ห้ามจิตไว้ได้ก็ทำไม่ได้ อย่างว่าแต่ประพฤติอยู่
จนตลอดชีวิตเลย แม้เพียงวันเดียวก็ตาม เพราะผู้ติดอยู่ในอำนาจ
แห่งจิต ย่อมไม่อาจทำสมณธรรมได้ ฯ คนโง่เขลา ย่อมจมอยู่ใน
อารมณ์แห่งกิเลส หรือจมอยู่ในอริยาบถที่กิเลสเกิดขึ้น ส่วนภิกษุใน
พระพุทธศาสนา ย่อมรวมความคิดเข้ามาไว้เป็นอันเดียวกัน ไม่ให้แผ่
ซ่านไปทางอื่น ไม่ให้นึกถึงต้นหาติฏฐิหรืออย่างไร ไม่ให้นึกเบียดเบียนใคร
เมื่อทำได้อย่างนี้ ก็ดับกิเลสทั้งปวงได้ เมื่อดับกิเลสทั้งปวงได้แล้ว จะ
ติเตียนไม่ได้ ดังนี้ ฯ ตามอรรถกถา ก็มีความชัดเจนดีแล้ว ไม่
จำเป็นต้องอธิบายอีกต่อไป จึงเป็นอันว่าจบเทศนาภักตชนเพียงเท่านั้น.

เอวံ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐกัณฐ ๑๐

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค

ว่าด้วยคำของเทวดา ๒ องค์

หริณิสโร ปุริโส โกจิ โลกสมิ วิชชติ

โย นิทท์ อปโปเชติ อสโส ภทฺโร กสามิวาติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
ตอนเทวดาสังยุต กัณฐกัณฐที่ ๑๐ ว่าด้วยคำของเทวดา ๒ องค์ สืบต่อไป
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนาน หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นั้นว่า ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่พระเชตวนาราม
กรุงสาวัตถี ฯ พอลงมาถึงยามแห่งราตรี ก็มีเทพยดาคนหนึ่งเข้าเฝ้า
กราบทูลว่า ข้าแต่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า บรมหำมใจด้วยหิริ ข่ม
มือในโลกบ้าง ผู้ใดกำจัดความหลับเสีย ผู้นั้นเปรียบเหมือนม้าที่
ซึ่งหลกเลียงเสียซึ่งแสนนั้น พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสตอบว่า บุคคลทั้งหลายผู้ห้ามใจด้วยหิริมีอยู่น้อย บุคคลเหล่านี้
มีสตยทุกเมื่อ บุคคลเหล่านั้นถึงซึ่งที่สุดแห่งทุกข์แล้ว ประพฤติ
สงบอยู่ในที่อันไม่สงบ ดังนี้ ฯ เมื่อเทวดาเหล่านั้นได้ฟังดังนี้แล้ว ก็
ชื่นชมยินดี จึงถวายบังคมลาสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วก็หาขยับ
ไปในสถานนั้น สนทนोकความในพระบาลีเพียงเท่านั้น.

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า บุคคลผู้ใดห้ามอกุศลธรรม
ทั้งหลายด้วยหิริ บุคคลผู้นั้นชื่อว่าผู้ห้ามด้วยหิริ ฯ เทวดานั้นทูล

ถามว่า บุคคลเช่นนั้นมอยบ้างหรือ ฯ คำว่า ผู้ใดกำลังเสียดแทงความ
 นิทานนั้น คือ ผู้ใดเสียดแทงเสียดแทงความกล้าหาญ ขื่อว่าตนอย ฯ คำว่า
 เหมือนมาตตซึ่งเสียดแทงเสียดแทงนั้น คือ เหมือนมาอาชาไนยซึ่งเสียดแทง
 เสียดแทงตนอย คือ ไม่ให้เสียดแทงไปในตัวเหมือนกับเห็นเงาปักแทงด้วย
 จันใด ก็มิใช่ให้จันใดสวดถึงจริงตกไปในตัว เสียดแทงเสียดแทง
 ความนิทาน ก็ชื่อว่าเสียดแทงอย ขื่อว่าตนอย เทวดานั้นทูลถามว่า
 ท่านผสนอาสาจะอยอย่างมอยบ้างหรือ ฯ แต่ผู้ทพนจากการดำด้วยเรื่อง
 ที่ไม่จริงนั้นยอมไม่มี ฯ บุคคลผู้กำลังตอกสลักรวมทั้งหลายด้วยหริ คือ
 ท่านผสนอาสาแล้วนั้นยอมมอยน้อย ฯ คำว่า มีสติทุกเมื่อนั้น คือ
 ประกอบด้วยสติเต็มตลอดกาลเป็นนิตย์ ฯ คำว่า ถึงที่สุดแห่งทุกข์
 นั้น คือ ถึงซึ่งนิพพานอันเป็นที่สุดแห่งวิญญูทุกข์ ฯ คำนอกนั้นเหมือน
 นัยทกล่าวมาแล้ว สันเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น.

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า เทวดาตนนั้นทูลถามว่า บุคคลผู้กำลังตอกสลักรวม
 ด้วยหริ คือ ด้วยความละอายใจนั้น มอยในโลกบ้างหรือ ผู้ใดเสียดแทง
 เสียดแทงความนิทาน ผู้นั้นยอมเป็นเหมือนมาตต ที่เสียดแทงซึ่งเสียด
 ฉะนั้น ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ผู้ที่ห้ามอกสลักรวม
 ด้วยหรินนั้นมอยน้อย พวกใดมีสติอยู่ทุกเมื่อ พวกนั้นต้องถึงซึ่งที่สุดแห่ง
 ทุกข์ พวกนั้นยอมประพฤตสังบอยในที่อื่นไม่สงบ คือ ในโลกสันนิวาส
 อันไม่สงบ หรือในหมู่สัตว์อื่นไม่สงบ หรือกิลเลสาตอื่นไม่สงบ ดังนี้ ฯ
 ใจความในคำตอบคำถามนั้นมอยว่า ผู้ที่ห้ามใจจากอกสลักรวม ด้วย
 ความละอายใจ ไม่ใช่ด้วยความละอายผู้อื่นนั้นมอยน้อย เพราะโดย
 มากยอมมีแต่ดวงจิตจากความชั่ว จิตเว้นจากอกสลักรวม ด้วยความ
 ละอายผู้อื่นเท่านั้น เวลาผู้อื่นไม่รู้ไม่เห็น ก็ไม่งดเว้น จิตเว้นเฉพาะเวลา
 ที่รู้สึกว่าจะมีผู้รู้เห็น ฯ ผู้ที่งดเว้นจากความชั่วด้วยอาการอย่างนั้น มี
 อยู่มาก ส่วนผู้งดเว้นจากความชั่วด้วยการรู้สึกละอายใจนั้น มอยน้อย

อนันัจคเป็นข้อที่ ๑ ฯ ข้อที่ ๒ รองลงไปนั้นว่า ผู้ที่หลักเลียงความ
 นิินทา เหมือนกับมัทตซึ่งหลักเลียงแสนนั้น ก็มอยน้อยเหมือนกัน ฯ
 คือ มอยเฉพาะผู้สนอาสวกิเลสเท่านั้น ฯ อธิบายว่า ท่านผู้สนอาสวะ
 กิเลสเหล่านั้น บ่อมไม่ให้ความนิินทา ด้วยเรื่องตามเป็นจริงเกิดขึ้นแก่
 ท่านได้ เว้นไว้แต่ความนิินทาด้วยเรื่องที่ไม่จริงเท่านั้น เพราะเรื่องที่ไม่
 จริงนั้น ใครจะหลักเลียงไม่ได้ ถึงจะเป็นคนด้อย่างไรก็ตาม ก็ยังมีผู้
 ครหานินทาได้ ส่วนครหานินทาด้วยเรื่องตามเป็นจริงนั้น บ่อมไม่มีแก่
 พระอรหันต์ทั้งหลาย ดังนี้ ฯ ข้อที่ ๓ ว่า พวกใดมีสติอยู่ทุกเมื่อ
 พวกนั้นต้องได้สำเร็จนิพพาน ฯ ข้อที่ ๔ ว่า พวกที่สำเร็จนิพพาน
 แล้วนั้น ถึงอยู่ในโลกที่ไม่สงบ ท่านก็สงบอยู่ได้ ดังนี้

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความแห่งคำกราบทูลของเทวดาองค์หนึ่ง ตามที่
 มียอยู่ในกุกกาสูตที่ ๕ แห่งนันทวรรคที่ ๒ ว่า เทวดาองค์นั้นได้กราบทูล
 สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า กระหม่อมของ
 พระองค์ไม่มีบ้างหรือ วังของพระองค์ไม่มีบ้างหรือ ที่สัปตของพระองค์
 ไม่มีบ้างหรือ ที่พักพิงของพระองค์ไม่มีบ้างหรือ พระองค์พ้นจากเครื่องผูก
 บ้างหรือ พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตอบว่า ดูก่อนเทวดา
 กระหม่อมของเราไม่มี วังของเราไม่มี ที่สัปตของเราไม่มี ที่พักพิงของเรา
 ไม่มี เราพ้นจากเครื่องผูกแล้ว ดังนี้

อรรถกถา

ข้อความเหล่านี้มีกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า เทวดาองค์นี้ หมายความว่า
 ว่า มารดาซึ่งตนอยู่ในท้องของท่านตลอด ๑๐ เดือนนั้น เป็นกระหม่อม
 หมายความว่า ภรรยาซึ่งเป็นทีเกาะเกี่ยวอาลัยนั้นเป็นรัง หมายความว่า
 บุตรเป็นที่พักพิง โดยเห็นว่ามารดาซึ่งสัตว์โลกทั้งหลายอาศัยอยู่ในท้อง
 ตลอด ๑๐ เดือนนั้น เท่ากับเป็นที่อยู่อันหนึ่ง นกทั้งหลายเที่ยว
 ไปหากินตลอดวันแล้ว ก็กลับเข้าหารังรัง ในเวลากลางคืนจึงได้
 สัตว์โลกทั้งหลาย ถึงแม้จะไปในที่ต่าง ๆ แล้วก็ดี ก็ย่อมกลับมาหาแม่ของ

มาฉนั้น บุตรทั้งหลายย่อมเป็นผู้สวดวงศ์ตระกูล จึงควรถือว่า
 กระหม่อมนี้ ได้แก่ มารดา รังนั้น ได้แก่ ภรรยา ที่สวดก่อนนี้ ได้แก่ บุตร
 ดังนี้ เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจะทรงแก้ปัญหานั้น จึง
 ตรัสตอบว่าไม่มี เพราะพระองค์ทรงละเอียดแล้ว จึงได้ออกบรรพชา อีก
 อย่างหนึ่งว่า เพราะพระองค์ไม่มีการอยู่ในห้องมารดาอีกต่อไป ไม่มีการ
 เลี้ยงบุตรภรรยาอีกต่อไป ไม่มีบุตรที่จะมาเกิดอีกต่อไปแล้ว ฯ เหวดา
 นั้นจึงคิดว่า สมณะองค์นี้ได้แก้ปัญหามาตามที่เราถาม หรือว่าแก้ตามที่รู้จัก
 อธิษาศัยของเรา หรือว่าแก้โดยความคล่องปากอย่างไร เราจะถามดูให้
 แน่ แล้วจึงได้ถามต่อไปว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์เรียก
 อะไรว່ว่าเป็นกระหม่อม เรียกอะไรว່เป็นรัง เรียกอะไรว່เป็นที่สวด
 เรียกอะไรว່เป็นเครื่องผูก พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
 ตรัสตอบว่า เธอเรียกมารดาว่า เป็นกระหม่อม เรียกภรรยาว่า เป็นรัง เรียก
 บุตรทั้งหลายว่า เป็นเครื่องสวด เรียกคณหาว่า เป็นเครื่องผูก ฯ เหวดา
 นั้นจึงกราบทูลว่า ถูกแล้ว พระเจ้าข้า เป็นอันว่ากระหม่อมของพระองค์ไม่
 มีจริง รังของพระองค์ไม่มีจริง ที่สวดของพระองค์ไม่มีจริง พระองค์
 ได้พ้นแล้วจากเครื่องผูกจิตแล้ว พระเจ้าข้า สันเนอความในพระสูตรนี้
 เพียงเท่านั้น.

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความของเหวดาอีกองค์หนึ่ง ซึ่งมีในสมิทติสูตรที่ ๑๐
 แห่งนันทวรรคที่ ๒ ว่า คราวหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่
 ที่ตโปทาราม ใกล้กรุงราชคฤห์ ฯ ในคราวนั้น พระสมิทติเถระเจ้า
 ได้ลุกขึ้นแต่เวลาจวนสว่าง แล้วได้ไปอาบน้ำที่แม่น้ำตโปทา ขึ้นจาก
 น้ำแล้ว ได้นุ่งแต่สบงขึ้นรอให้น้ำแห้งจากตัวอยู่

ในคราวนั้น มีเหวดาตนหนึ่งทำตโปทารามทั้งสันให้สว่าง แล้วเข้าไป
 หาพระสมิทติเถระเจ้า ขึ้นกล่าวอยู่ในอากาศว่า นี่แน่ะภิกษุ ท่านยังไม่ได้บริโภคน
 มาประพฤตินเป็นผู้เที่ยวขอทาน ท่านจงบริโภคนเสียก่อนจึงเที่ยวขอทาน
 จึงจักเป็นการดี อย่าให้เวลาล่วงท่านไปเสีย ดังนี้ ฯ พระสมิทติเถระเจ้า

ตอบว่า เราไม่รู้จักเวลา เวลาถูกบีบคั้นไว้อยู่ไม่ปรากฏ เพราะฉะนั้น เราจึงไม่บริโภคก่อน แล้วมาประพาศคิดเป็นคนเที่ยวขอราน เพื่อไม่ให้ เวลากาลล่วงเราไปเสีย ดังนี้

ถ้าคัมภีร์นั้น เทวดานั้นจึงลงไปพื้นดิน ได้กล่าวต่อพระสมิทธิ เถรเจ้าว่า ข้าแต่ภิกษุ ท่านยังหนุ่มอยู่ ยังมีผมดำอยู่ ยังประกอบด้วย วชิรอันงามอยู่ ยังไม่ได้เล่นในปฐมวัย ท่านจงบริโภคกามารมณ์ทั้งหลาย อันเป็นของมนุษย์เสียก่อน ท่านอย่าละผลที่จะต้องเห็นเอง แล้วเล่นไป สิ้นผลที่จำกัดเวลา

พระเถรเจ้าตอบว่า นี่แน่ะเทวดา ไม่ใช่เราละผลที่เห็นเอง แล้ว วิ่งไปสู่ผลอันจำกัดเวลา เราได้ละสิ่งที่จำกัดเวลา แล้วเล่นไปหาสิ่งที่ เห็นเอง นี่แน่ะเทวดา กามารมณ์ทั้งหลายเป็นของจำกัดเวลา สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงไว้ว่า กามารมณ์ทั้งหลายล้วนแต่มีทุกข์มาก ล้วนแต่มีความคับแค้นมาก ล้วนแต่มีโทษมาก ส่วนพระธรรมนี้เป็น ของเห็นเอง เป็นของไม่จำกัดเวลา เป็นของเรียกให้มาคู่ได้ เป็น ของควรน้อมเข้ามาในตน เป็นของที่ผู้มีความรู้จะต้องรู้ได้ด้วยตนเอง

เทวดานั้นจึงถามว่า ข้าแต่ภิกษุ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า กามารมณ์ทั้งหลายเป็นของจำกัดเวลา เป็นของมีทุกข์มาก เป็นของมี ความคับแค้นมาก เป็นของมีโทษมากนั้น ถึงอย่างไรธรรมนั้นก็ชื่อว่า เป็นของ เห็นเอง เป็นของไม่จำกัดเวลา เป็นของเรียกให้มาคู่ได้ เป็นของควร น้อมเข้ามาในตน เป็นของที่ผู้มีความรู้จะต้องรู้ได้ด้วยตนเองนั้น ก็ อย่างไร

พระเถรเจ้าตอบว่า นี่แน่ะเทวดา เราเพิ่งบวชใหม่ เราเพิ่งมาสู่ ธรรมวินัยใหม่ เราไม่อาจแก่ให้พิสดารได้ เวลานี้สมเด็จพระผู้มีพระ ภาคเจ้าผู้เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ประทับอยู่ที่ตโปทาราม ใกล้กรุง ราชคฤห์ เสด็จไปทูลถามสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ทรงแก้ อย่างไร จงจำไว้อย่างนั้น ๆ เทวดานั้นถามว่า ข้าแต่ภิกษุ การที่ พวกข้าพเจ้า จะขอเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ไม่ใช่เป็นของง่าย

เพราะสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น มีมเหสักขเทวดาทั้งหลายอื่น ๆ ห้อมล้อม
อยู่เสมอ ข้าแต่ภิกษุ ถ้าท่านไปทูลถามสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วมา
แสดงให้ข้าพเจ้าฟัง ข้าพเจ้าก็ยินดีฟัง ฯ พระเถระเจ้าตอบว่า ได้ แล้วก็ออก
จากที่นั้น ไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายบังคมแล้วก็นั่งลงในที่
สมควรแก่ตน แล้วก็ปรารภจะกราบทูลต่อไป ดังที่จักได้ยกมาแสดงในกัณฑ์
ข้างหน้า ส่วนในกัณฑ์ของคณเฑาะฐในพระบาลีไว้เพียงเท่านั้น เพราะ
เนื้อความในอรรถกถาที่ควรยกมาแสดง ยังมีอยู่อีก

อรรถกถา

กล่าวคือ ในอรรถกถาว่า คำว่า ตโปทารามนั้น ได้แก่อารามแห่ง
หนึ่งที่ได้ชื่ออย่างนั้น เพราะมีห้วงน้ำร้อนไหลผ่านมา ฯ กล่าวคือ
ภายใต้แห่งภูเขาเวภารบรรพตนั้น มีนาคพิภพอันกว้างได้ ๕๐๐ โยชน์
ซึ่งเป็นที่อยู่แห่งหมู่นาค ซึ่งอยู่ที่ภาคพื้น นาคพิภพนั้นประกอบด้วย
พื้นแก้วมณคล้ายกับเทวโลก มีทั้งสวนและอุทยาน ฯ ในที่พวคนาค
เล่นนั้น ได้มีห้วงน้ำใหญ่อยู่แห่งหนึ่ง ฯ แม่น้ำนั้นชื่อว่าตโปตานัน
มีน้ำร้อนไหลมาจากที่นั้น ฯ เพราะเหตุไรจึงเป็นอย่างนั้น ? เพราะ
เหตุว่า ที่นั้นเป็นโลกเปรต กล่าวคือ มีโลกเปรตใหญ่อยู่ล้อมรอบกรุง
ราชคฤห์ ฯ แม่น้ำตโปตานันไหลออกจากระหว่างแห่งมหาโลหกุณภินรก
๒ นรกด้วยกัน ฯ เพราะฉะนั้น น้ำในแม่น้ำนั้นจึงเดือดพล่านอยู่เสมอ ฯ
ข้อที่กล่าวนี้สมกับในบาลีว่า คุณอนภิกขุทั้งหลาย แม่น้ำตโปตานัน
อยู่ในที่ใด ที่นั้นมีน้ำใส มีน้ำสะอาด มีน้ำเย็น มีน้ำสีขาว มีท่าอันดี
แลคือน้ำอันรมย์ มีปลาและเต่ามาก มีดอกปทุมเท่างจกร คือ เท่างจรด
กงเกวียน ก็แต่ว่าแม่น้ำตโปตานัน บ่อมหไหลผ่านตามระหว่างแห่งนรก
ใหญ่ทั้ง ๒ เพราะฉะนั้น แม่น้ำตโปตานัน จึงมีน้ำเดือดพล่านอยู่เสมอ
ดังนี้ ฯ คำที่ว่าพระสมิทฺธิ นั้น แปลว่า พระผู้มีร่างกายอันสวยงาม ด้วย
เหตุว่า พระเถระเจ้าองค์นี้มีร่างกายสวยงามยิ่ง ฯ ข้อที่ว่า พระเถระเจ้า
องค์นี้ ไปอาบนาทแม่น้ำตโปตานัน คือ พระเถระเจ้าองค์นี้ เป็นพระผู้ทรม

ความเพียรมาก พองวงสว่างก็ลุกขึ้นเก็บเสนาสนะไว้ แล้วออกไปเดิน
ในจงกรมใหญ่อันยาว ๖๐ ศอก เข้าใจว่าเมื่อเข้าไปนอนพักทั้งร่างกายที่มึน
เหงื่อไคล เสนาสนะก็จักเศร้าหมอง จึงได้รับไปอาบนํ้าที่แม่น้ำตโปทาแต่เช้า

เทวดานั้น เป็นภุมมเทวดาซึ่งสิงอยู่ในบ้านนั้น เวลาเทวดานั้นได้เห็น
ภิกษุผู้มีรูปร่างอันสวยงามยิ่งเช่นนั้น ก็ไม่อาจข่มใจของตนไว้ได้ เป็นผู้มีใจ
น้อมไปในกามารมณ์ คิดว่าเราจักเล่าโลมภิกษุของกัน แล้วจึงได้ลงมาหา
พระเถระเจ้าองค์นั้น แต่ไม่ให้พระเถระเจ้า ได้ยินกล่าวอยู่ในอากาศ
ด้วยความปรารถนาซึ่งกามารมณ์ ส่วนพระเถระเจ้าก็ได้โต้ตอบดังที่แสดงมา
แต่คำของเทวดากับคำโต้ตอบนั้น เป็นคำที่ยังลบลบอยู่ เพราะฉะนั้น จึงควร
จะเปิดเผยให้ปรากฏในบัดนี้ กล่าวคือ คำที่เทวดาว่า ท่านยังไม่ได้บริโภคน
เสียก่อนมาทำตนเป็นคนขอทานนั้น คือ เทวดานั้นหมายความว่า ท่านยัง
ไม่ได้บริโภคนกามคุณ ๕ เสียก่อน มาด่วนประพฤติดนเป็นคนเที่ยวขอทาน
คือ เป็นภิกษุเช่นนั้น เป็นการไม่สมควร ควรท่านจะบริโภคนกามคุณ ๕
เสียก่อน แล้วจึงมาบวชเป็นภิกษุจึงจักเป็นการดี อย่าให้เวลาอันคณัลวงเลย
ท่านไปเสีย ดังนี้ ๆ ที่เทวดาจะกล่าวอย่างนั้น ก็เพราะเทวดานั้นเห็นว่า
เวลายังหนุ่มเป็นเวลาที่สมควร จะเกี่ยวข้องกับกามคุณ ๕ ส่วนเวลาแก่มี
ร่างกายอันคดค่อม มีไม้เท้าในเบื้องหน้า เดินตัวสั่นไปมานั้น ไม่ใช่เป็น
เวลาที่จะเกี่ยวข้องกับกามคุณ ดังนี้ ๆ แต่พระเถระเจ้าตอบว่า เราไม่รู้จัก
เวลา เวลาปกปิดอยู่ไม่ปรากฏ เพราะฉะนั้น เราจึงไม่บริโภคน เราจึงมา
ประพฤติดนเป็นคนขอทาน เพื่อไม่ให้เวลาล่วงเราไปเสีย ดังนี้

คำของพระเถระเจ้านั้น มีคำอธิบายว่า พระเถระเจ้าถามว่า เราไม่รู้จัก
เวลาตาย เราไม่รู้ได้ว่าเราจะตายเมื่อใด เพราะชีวิตของสัตว์โลกทั้งหลายมี
อันตรายมาก ไม่มีเครื่องหมายอันใดว่า ใครจะตายในเวลาใด ๆ สัตว์บาง
จำพวกก็ตายแต่ในเวลาเป็นน้ำใส ๆ เท่ากับน้ำมันเงาที่ตติปลายหญ้าคาอัน
เหลืองจากสุมัดแล้ว ๑ หน บางจำพวกก็ตาย แต่ในเวลาเป็นน้ำล้างเนื้อ
บางจำพวกก็ตายแต่ในเวลาเป็นขนเนื้อ บางก็ตายแต่ในเวลาเป็นก้อนเนื้อ

บ้างก็ตายแต่ในเวลาได้ ๑ เดือน ๒ เดือน ๓ เดือน ๔ เดือน ๕ เดือน
หรือ ๑๐ เดือน บ้างก็ตายแต่ในเวลาทีกลอดจากท้องมารดา บ้างก็ตาย
ในเวลาท้องนั้นมา บ้างก็ตายภายในเวลา ๑๐๐ ปี บ้างก็ตายด้วยความเจ็บไข้
บ้างก็ตายด้วยเหตุอื่น บ้างก็ตายด้วยโรคฉิบหาย บ้างก็ตายด้วยโรคโศก
เป็นต้น บ้างก็ตายในเวลานั้น บ้างก็ตายในเวลาอื่น บ้างก็ตายในเวลาเช้า
บ้างก็ตายในเวลาสาย บ้างก็ตายในเวลาเที่ยง บ้างก็ตายในเวลาบ่าย
เป็นต้น บ้างก็ตายนอกบ้าน บ้างก็ตายในบ้าน บ้างก็ตายบนบก บ้างก็ตาย
ในน้ำ เวลาตายแล้วก็ไปเกิดในที่ต่าง ๆ กัน ผู้ที่ตายจากเทวโลก มาเกิดใน
มนุษยโลกก็มี ตายจากมนุษยโลกไปเกิดในเทวโลก หรือในโลกอื่นก็มี
เราไม่รู้จักเวลาแห่งความตาย ซึ่งไม่มีเครื่องหมายแน่นอนอย่างนั้น เวลาแห่ง
ความตายนั้นไม่แจ่มแจ้งแก่เรา เราจึงไม่บริโภคกามคุณเสียก่อน ได้รับมา
ประพฤติดนเป็นภิกษุก่อน เพื่อไม่ให้เสียเวลาที่จะทำสมณธรรม

อันการทำสมณธรรมนี้ ผู้ที่แก่แล้ว ล่วงวัยทั้ง ๓ แล้ว มีหลังคด
ค่อมแล้ว มีไม้เท้าในมือแล้ว มีตัวสั่นเทาแล้ว มีใจอันมืดครอบงำแล้ว
ย่อมไม่อาจทำได้ เพียงแต่จะศึกษาเล่าเรียน ซึ่งคำสอนของพระพุทธเจ้า
เท่านั้นก็ไม่อาจทำได้ ส่วนในเวลาหนุ่มอาจทำได้ทุกอย่าง เพราะฉะนั้น
เราจึงรับมาประพฤติดนเป็นภิกษุ ตั้งน เมื่อเทวดานั้นได้ฟังดังนี้ ก็คิดว่า
ภิกษุนั้นได้กล่าวถึงเวลาแห่งการทำสมณธรรม เป็นถ้อยคำที่มีเหตุผลดี เราควร
จะเคารพยำเกรง คิดดังนี้แล้วจึงได้ลงมาจากอากาศ มายืนอยู่บนพื้นดิน
แล้วกล่าวต่อพระเถระเจ้าอีก ดังที่แสดงตามวาระพระบาลี ๆ สิ้นเนื้อความ
ในเทศนาภิกษุณพียงเท่านั้น.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๑

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวดาสังยุต ว่าด้วยคำของเทวดา ๑ องค์

เอกมนต์ นิสินโน โข อายสฺมา สมิตฺติ ภควนฺตํ เอตทโวจ
อิธํ ภนฺเต รตฺติยาติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพก็ได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
ตอนเทวดาสังยุต กัณฑ์ที่ ๑๑ ว่าด้วยคำของเทวดา ๑ องค์ สืบต่อไป เพื่อให้
เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นี้ว่า ครั้นพระสมิตฺติเถระเจ้า นั่งลงในที่สมควรแก่ตนตั้งมั่นแล้ว จึง
ได้กราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เวลา
จงสว่างคนวันนั้น ข้าพระองค์ได้ไปอาบน้ำที่แม่น้ำคโปทา ขึ้นมาจากน้ำแล้ว
ก็นั่งแต่สงบตัวเดียว ยืนรอให้น้ำแห้งจากตัวอยู่ มีเทวดาตนหนึ่งลงมายืน
กล่าวต่อข้าพระองค์อยู่ที่อากาศว่า นี่แน่ะภิกษุ ท่านยังไม่บริโภคน้ำก่อน
มาคว่นทำตนเป็นคนขอลาน ท่านยังไม่บริโภคน้ำเลย มาคว่นทำตนเป็นคน
ขอลาน เป็นการไม่ดี ท่านจงบริโภคน้ำเสียก่อน แล้วจึงขอลานจึงจะเป็นการดี
อย่าให้เวลาล่วงท่านไปเสีย ดังนี้ ฯ ข้าพระองค์ได้ตอบเทวดานั้นว่า เราไม่
รู้จักเวลา เวลาปกปิดอยู่ ไม่ปรากฏแก่เรา เพราะฉะนั้น เราจึงไม่บริโภคน้ำ
ก่อน เราคว่นมาเป็นภิกษุก่อน เพื่อไม่ให้เวลาล่วงเราไปเสีย

เมื่อเทวดานั้นได้ฟังดังนี้ ก็ลงมายืนทักทายกล่าวต่อข้าพระองค์ว่า
ข้าแต่ภิกษุ ท่านยังหนุ่มอยู่ ยังมีผมดำอยู่ ยังประกอบด้วยวัยอันเจริญอยู่

ยังไม่ได้เกี่ยวข้องกับกามารมณ์ ขณะที่อยู่ในปฐมวัย ท่านจงบริโภค
 กามารมณ์อันเป็นของมนุษย์เสียก่อน อย่าละของที่เห็นได้เอง เล่นไป
 หาของที่จำกัดเวลาเลย ฯ ข้าพระองค์ตอบว่า นี่แน่ะเทวดา ไม่ใช่
 เราละของที่เห็นเอง เล่นไปหาของที่จำกัดเวลา เราละของที่จำกัดเวลา
 เล่นไปหาของที่เห็นเอง เพราะสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสไว้ว่า
 กามารมณ์ทั้งหลาย เป็นของจำกัดเวลา เป็นของมีทุกข์มาก มีความ
 คับแค้นมาก มีโทษมาก ส่วนพระธรรมอันเป็นของเห็นเอง เป็นของไม่
 จำกัดเวลา เป็นของเรียกให้มาได้ดี เป็นของควรน้อมเข้ามาในตน
 เป็นของคนที่มีความรู้ด้วยตนเอง ฯ เมื่อข้าพระองค์กล่าวอย่างนั้น
 แล้ว เทวดานั้นถามว่า ข้าแต่ภิกษุ ข้อที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
 ตรัสว่า กามารมณ์ทั้งหลายเป็นของจำกัดเวลา เป็นของมีทุกข์มาก
 เป็นของมีความคับแค้นมาก เป็นของมีโทษมากนั้น คือ อย่างไร ข้อที่
 พระธรรมอันเป็นของเห็นเอง เป็นของไม่จำกัดเวลา เป็นของเรียกให้มา
 ได้ดี เป็นของควรน้อมเข้ามาในตน เป็นของคนมีความรู้ด้วย
 ตนเองนั้น คือ อย่างไร ฯ เมื่อเทวดานั้นถามอย่างนั้น ข้าพระองค์ได้ตอบว่า
 เราเพิ่งบวชใหม่ เพิ่งมาสู่ธรรมวินัยยังไม่นาน เราไม่อาจแก้ให้พิสดารได้
 เวลานี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น
 ได้ประทับอยู่ที่ตโปทาราม ใกล้กรุงราชคฤห์ เสด็จไปทูลถามสมเด็จพระ
 ผู้มีพระภาคเจ้า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแก้อย่างไร ก็จงจำไว้
 อย่างนั้น ฯ เทวดานั้นตอบว่า การที่ข้าพเจ้าจะเข้าเฝ้าสมเด็จพระผู้มี
 พระภาคเจ้า ผู้ทรมเสถียรเทวดาทั้งหลายอื่น ๆ ห้อมล้อมอยู่นั้น ไม่ใช่เป็น
 การง่าย ข้าแต่ภิกษุ ถ้าท่านไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทูลถาม
 เนื้อความข้อนี้แล้ว กลับมาแสดงให้ข้าพเจ้าฟัง ข้าพเจ้าก็จะฟัง ดังนี้ ฯ
 ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าคำของเทวดานั้นเป็นคำจริง เทวดานั้นคงอยู่
 ไม่ไกลจากท่าน ฯ เมื่อพระสมิทธเณรเจ้ากราบทูลอย่างนั้นแล้ว เทวดาตนนั้น
 ก็กล่าวขึ้นว่า ถ้ามเกิดภิกษุ ฯ ข้าพเจ้าได้มาถึงแล้ว ดังนี้

ครั้งนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตอบเทวดานั้นว่า สัตว์โลก
ทั้งหลายซึ่งเข้าใจสิ่งทศวรรกล่าว เป็นผู้ตั้งอยู่ในสิ่งทศวรรกล่าว ไม่รอบรู้ซึ่งสิ่ง
ทศวรรกล่าว ข้อมมาถึงซึ่งการประกอบแห่งมัจจุ ส่วนผู้รอบรู้ซึ่งสิ่งทศวรร
กล่าว ไม่ยึดถือซึ่งสิ่งทศวรรกล่าว การกล่าวข้อมไม่มีแก่นุญนี้ด้วยเหตุใด
เหตุนี้ข้อมไม่มีแก่นุญนี้ นี้แน่เทวดา ถ้าเธอรู้อะไรจงจำไป ดังนี้

เทวดานั้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ไม่ทราบ
ความหมายแห่งคำที่พระองค์ตรัสไว้โดยข้อนั้น ได้โดยพิสดาร ขอพระองค์จง
ทรงแสดง เพื่อให้ข้าพระองค์ได้รู้จักความหมายแห่งคำที่ตรัสไว้โดยข้อนั้นได้
โดยพิสดารเถิด พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ผู้ใดถือว่าเราเสมอเขา หรือเรา
ดีกว่าเขา หรือเราต่ำกว่าเขา ผู้นั้นข้อมว่าเท่ากับผู้อื่นด้วยเหตุนี้ ส่วนผู้
ไม่หวั่นไหวใน ๓ วัณ ความถือว่าเราเสมอเขา เราดีกว่าเขา ข้อมไม่มี
แก่นุญนี้ ดูก่อนเทวดา ถ้าเธอรู้อะไรจงจำไป

เทวดานั้นกราบทูลว่า ข้าแต่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า คำที่พระองค์
ตรัสโดยข้อนั้น ข้าพระองค์ไม่รู้อะไรได้โดยพิสดาร ขอพระองค์จงทรงแสดงโดย
พิสดาร เพื่อให้ข้าพระองค์รู้ด้วยเถิด พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า บุคคลละบัญญัติแล้ว ไม่ถึง
ซึ่งมานะต่าง ๆ แล้ว ตัดค้นหาในนามรูป ในโลกนี้แล้ว เทวดา หรือ
มนุษย์ในโลกนี้ หรือในโลกอื่น หรือในสวรรค์ หรือในที่อยู่ทั้งปวง
จะแสวงหาบุคคลผู้นั้น ซึ่งตัดเครื่องยุ่งเหยิงแล้ว ไม่มีความคับแค้นแล้ว
ไม่มีความหวังแล้ว ข้อมไม่พบ นี้แน่เทวดา ถ้าเธอรู้อะไรจงจำไป ฯ
ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์เข้าใจความหมาย แห่งคำที่ตรัสไว้
โดยข้อนั้น ได้โดยพิสดารว่า บุคคลไม่ควรทำบาปด้วยกาย วาจา ใจ ควร
ละเครื่องกังวลในโลกทั้งปวงเสีย ควรละกามทั้งหลายเสีย ควรมีสติ
สัมปชัญญะ ไม่ควรได้รับทุกข์ อันประกอบด้วยสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์
ดังนี้ พระเจ้าข้า ฯ สันเนอความในพระบาลี อันมีในพระสูตรที่ ๑๐ แห่ง
นันทวรรคที่ ๒ เพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า โดยมากเทวดาทั้งหลายที่ยัง
ไม่เห็นของจริง ยังไม่ปราศจากราคะ ไม่รู้จักวารจิตของผู้อื่น เวลาได้
เห็นภิกษุทั้งหลาย ประพฤติพรหมจรรย์อันบริสุทธิ์ ไม่ขาดวันอยู่ตลอด
๑๐ พรรษา หรือ ๒๐ พรรษา ๔๐ พรรษา ๖๐ พรรษา ก็เข้าใจว่า ภิกษุ
เหล่านั้น ละกามคุณ ๕ อันเป็นของมนุษย์เสีย มาปรารณากามคุณที่พหุ
จึงได้มาทำสมณธรรมอยู่เช่นนั้น ฯ เพราะฉะนั้น เทวดานั้นจึงได้กล่าว
อย่างนั้น โดยหมายความว่า กามคุณของมนุษย์เป็นของเห็นเอง ส่วน
กามคุณที่พหุเป็นของจำกัดเวลา ฯ แต่พระเถระเจ้าองค์นั้น เข้าใจความ
หมายของเทวดานั้นได้ดี จึงได้ตอบว่า ไม่ใช่เราละกามทั้งหลายที่เห็น
ได้เอง ไม่ใช่เราวิ่งไปหากามทั้งหลาย ที่จำกัดเวลา คือ ไม่ใช่เรา
ปรารณา ไม่ใช่เราทะเยอทะยานต่อกามทั้งหลายอันจำกัดเวลา ฯ เรา
ได้ละกามทั้งหลาย อันเป็นของจำกัดเวลา แล้วแล่นไปหาโลกุตตรธรรม
อันเป็นของเห็นด้วยตนเอง ดังนี้ ฯ โดยเหตุนี้ จึงเป็นอันได้ใจความว่า
พระสมิทธิเถระเจ้าได้หมายความว่า กามารมณ์ทั้ง ๕ ซึ่งเป็นของที่พหุคิด
เป็นของมนุษย์คิด ก็ชื่อว่า เป็นของจำกัดเวลา เป็นของเลอกเวลา
เพราะไม่ได้ในลำดับแห่งการนึก ส่วนโลกุตตรธรรมนั้น ชื่อว่าเป็น
ของเห็นเอง โดยเหตุที่ได้ในลำดับแห่งการนึก ฯ การเสวยอารมณ์
ตามที่ต้องการ ในลำดับแห่งการนึกของผู้มีกามารมณ์ อันสมบูรณ์อยู่แล้ว
ย่อมไม่มี คือ ถึงแม้ว่า จะมีกามารมณ์สมบูรณ์อยู่แล้วก็ แต่พอนึกจะ
ได้ทันใจนั้นก็ย่อมไม่มี ฯ เช่นผู้อยากดูอิฏฐารมณ์ ซึ่งเป็นอารมณ์
ทางตา ก็ต้องให้หาพวกช่างเขียนมา แล้วบอกให้เขียนให้ดู ฯ ใน
ระหว่างที่เขียนนั้น จิตซึ่งเกิดและดับไป ย่อมมีหลายพันโกฏี ต่อเมื่อ
ภายหลังอารมณ์นั้นจึงสำเร็จ ส่วนโสคาปัตติผล ย่อมเกิดในลำดับแห่ง
โสคาปัตติมรรค ไม่ต้องรอไปในระยะแห่งจิตดวงอื่น เพราะฉะนั้น
พระสมิทธิเถระเจ้าจึงได้กล่าวอย่างนั้น ฯ คำว่า มีทุกข์มากนั้น คือ ทุกข์

เป็นอันมาก ข้อมมีเพราะอาศัยกามคุณทั้ง ๕ ๑ ความคับแค้นเป็นอันมาก และโทษเป็นอันมาก ก็มีเพราะกามคุณทั้ง ๕ ๑ คำว่า พระธรรมน เป็นของเห็นเองนั่น คือ โลกุตตรธรรมนผู้ใดได้บรรลุ ผู้นั้นก็เห็นเอง ๑ เวลาได้ผลแห่งโลกุตตรธรรม ซึ่งจะจำกัดว่า จะต้องให้ผลในเวลานั้น เวลานี้ ข้อมไม่มี เพราะฉะนั้น จึงว่า พระธรรมนไม่จำกัดเวลา ๑ คือ พระธรรมน ข้อมให้ผลในลำดับแห่งความเป็นของตน ๑ คำว่า พระธรรมนเป็นของควรเรียกให้มาคนั้น คือ เป็นของควรเรียกผู้อื่นให้มาตัวว่า หันจมาตุธรรมน ๑ คำว่า เป็นของควรน้อมเข้ามานั้น คือ เป็นของควรน้อมเข้ามาในจิตของคน ๑ คำว่า เป็นของที่คนผู้มีความรู้ต้องรู้ได้ด้วยตนเองนั้น คือ เป็นของที่คนทั้งปวง ซึ่งเป็นคนมีความรู้ในมรรคผล ต้องรู้ได้ด้วยตนเองว่า เราได้สำเร็จมรรคผลแล้ว ๑ แต่เทวดานั้นไม่รู้จักความหมายแห่งคำพูดของพระเถระเจ้า จึงได้ถามต่อไปว่า ข้าแต่ภิกษุ ขอทูลถามว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า กามทั้งหลายเป็นของ จำกัดเวลา เป็นของมีทุกข์มาก เป็นของมีความคับแค้นมากนั้น คือ อย่างไร ก็ทูลถามว่า พระธรรมนเป็นของเห็นเอง เป็นของไม่จำกัดเวลา เป็นของ ควรเรียกให้มาตัวได้ เป็นของควรน้อมเข้ามา เป็นของผู้อื่นทั้งหลายต้องรู้ได้ด้วยตนเองนั้น คือ อย่างไร พระเถระเจ้านั้นก็ได้ตอบดังที่แสดงมา แล้วก็ไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ๑ ส่วนเทวดานั้นก็ตามไปเฝ้าด้วย แต่ไม่แสดงตนให้ปรากฏแก่ภิกษุนั้น คือ เมื่อเทวดานั้นเห็นว่า เวลานี้มีเทวดาอื่นๆ ไปเฝ้าอยู่แล้ว เราควรจะไปเฝ้าด้วย จึงได้ตามพระสมิทธิเถระเจ้าไป

คำที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบเทวดาว่า สัตว์โลกทั้งหลาย มีความเข้าใจในสิ่งที่ตนกล่าวนั้น คือ สิ่งที่ตนกล่าวนั้น ได้แก่ชั้น ๕ คือ ชั้น ๕ นั้น เป็นวัตถุแห่งการกล่าวว่า ผู้นั้น หรือผู้นั้น เป็นเทพเจ้า เป็นมนุษย์ เป็นกฤหัสถ์ เป็นบรรพชิต เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นนายคิสสะ เป็นนายปัสสะ เป็นต้น ๑ คำว่า เข้าใจนั้น คือ เข้าใจว่า เป็นสัตว์ เป็นนระ เป็นโปสะ เป็นบุคคล เป็นสตรี เป็นบุรุษ ๑ ผู้ที่เข้าใจ

แก่ท่านผู้สนทนาแล้ว ๆ . สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสแก่
 เทวดานี้ว่า ถ้าเธอรักผู้สนทนาแล้ว ฉะนั้น เธอจงบอกวารู้ ถ้าเธอไม่รู้
 ก็จงบอกวารู้ ดังนี้

เป็นอันว่า ด้วยถ้อยคำอันนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรง
 แสดงโลกุตตรธรรม ๘ ประการ ว่าเป็นของเห็นเอง ๆ คำว่า ผู้ใดยึดถือนั้น
 คือ ผู้ใดยึดถือตัวเองว่า เราเสมอเขา หรือดีกว่าเขา หรือเลวกว่า
 เขา ๆ เป็นอันว่า ถ้อยคำนี้ได้กล่าวถึงมานะทั้ง ๓ มีคำว่า เราดีกว่าเขา
 เป็นต้น ๆ เมื่อกล่าวถึงมานะทั้ง ๓ แล้ว ก็เป็นอันกล่าวถึงมานะทั้ง ๘ ๆ
 คำว่า ผู้นั้น ต้องวิวาทกับผู้อื่นด้วยเหตุนี้ คือ บุคคลผู้นั้น ต้องกล่าวกับ
 บุคคลผู้อื่นด้วยมานะนั้นว่า ท่านจะคิดทำเราด้วยเหตุไร ท่านจะคิดทำเรา
 ด้วยชาติ หรือด้วยโคตร หรือด้วยตระกูล หรือด้วยความสวยงาม หรือ
 ด้วยความรอบร่ำ หรือด้วยคุณธรรม ดังนี้ ๆ คำว่า ไม่หวั่นไหวนั้น คือ
 บุคคลผู้ใด ไม่หวั่นไหวด้วยมานะทั้ง ๘ อย่างใดอย่างหนึ่ง ๆ คำว่า
 การถือว่าเราเป็นผู้เสมอเขา เราดีกว่าเขา ย่อมไม่มีแก่ผู้นั้น ดังนี้
 คือการถืออย่างนี้ ย่อมไม่มีแก่ผู้ละมานะแล้ว ผู้สนทนาแล้ว ๆ
 คำว่า ละซึ่งบัญญัตินั้น หมายความว่า ละซึ่งบัญญัติ คือ การเรียกร้อง
 ชิงสงวน ๆ ว่าผู้นั้นผู้นี้เป็นผู้มราคะ โทสะ โมหะ ๆ คำว่า ไม่ถึง
 ชิงมานะต่าง ๆ นั้น คือ ไม่ประกอบกับมานะ ๘ อย่าง ๆ อีกอย่างหนึ่ง
 ห้องของมารดา เรียกว่าวิมาน เพราะเป็นห้องอยู่อาศัย อธิบายว่า วิมาน
 คือ ห้องมารดานั้น ย่อมไม่มีแก่ผู้นั้นต่อไป เพราะผู้นั้น ไม่เกิดอีก
 ต่อไปนี้แล้ว ๆ คำว่า ผู้ตัดเครื่องขึงเหียงนั้น คือ ผู้ตัดเครื่องขึงเหียง
 ๔ ประการ ๆ คำว่า ไม่มีความคับแค้นนั้น คือ ไม่มีความทุกข์ ๆ คำว่า
 ไม่มีความหวังนั้น คือ ไม่มีความติดใจ ๆ คำว่า แสงสว่างนั้น คือ เทียบหาดี ๆ
 คำว่า ไม่พบนั้น คือ ไม่เห็น ๆ คำว่า ในโลกนี้ หรือในโลกอื่นนั้น
 คือ ในโลกของเรา หรือในโลกอื่น ๆ คำว่า ในที่อยู่ทั้งปวงนั้น หมาย
 ในภพ ๓ กำเนิด ๔ คติ ๕ วิญญาณฐิติ ๘ สัตตาवास ๘ ๆ เป็นอันว่า
 เทพยคา มนุษย์ทั้งหลายในโลกนี้ หรือในโลกอื่น ย่อมไม่พบเห็นท่านผู้สน

อาสวะเช่นนั้นว่า เกิดอยู่ หรือเกิดแล้วในที่แห่งใด ๆ เป็นอันว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงแสดงโลกุตตรธรรมว่า เป็นของเห็นเอง ด้วยประการดังนี้

ส่วนคำกราบทูลของเทวดาในตอนหลังว่า บุคคลไม่ควรทำบาปด้วยกาย วาจา ใจ ควรละเครื่องกังวลในโลกทั้งปวง ควรละกามทั้งหลาย ควรเป็นผู้สละสัมปชัญญะ ไม่ควรเกี่ยวข้องกับทุกข์ ซึ่งไม่มีประโยชน์ ดังนั้น เป็นของที่พอเข้าใจได้ง่าย เพราะฉะนั้น จึงไม่จำเป็นต้องอธิบาย ๆ ก็เนื้อความต่อไปว่า เทวดาตนนั้นได้ส่งความรู้ไปตามแนวเทศนา ก็ได้สำเร็จเป็นพระโสดาบัน เมื่อได้สำเร็จเป็นพระโสดาบันแล้ว จึงได้กราบทูลความเห็นของตนว่า บุคคลไม่ควรทำบาปเป็นต้น ดังที่แสดงมา แล้วก็ถวายบังคมลา สิ้นเนื้อความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ๆ

กัณฑ์ที่ ๑๒

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวดาสังยุต
ว่าด้วยคำของเทวดา

เอกมนต์ จิตา โข สา เทวดา ภควโต สนฺติเก อิมิ คากิ
อภาสตี.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย 'สคาถวรรค ตอนเทวดาสังยุต กัณฑ์ที่ ๑๒ ว่าด้วยคำของเทวดา' สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานั้นว่า ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่พระเชต-

กรุงสาวัตถี พอถึงเวลามัชฌิมาแห่งราตร ก็มืดเวลาดาตนาหนึ่งเข้าไปเฝ้า
กราบทูลความเห็นของตนว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ภิกษุควรเป็นผู้มีสติ
เพื่อให้ละการมราคะ เหมือนกับบุรุษที่ถูกประหารด้วยศาสตรา และถูกไฟ
ไหม้บนศีรษะฉะนั้น พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส
ตอบว่า ดูก่อนเทวดา ภิกษุควรเป็นผู้มีสติอยู่ เพื่อให้ละสักกายทิฐิเหมือน
กับบุรุษที่ถูกประหารด้วยศาสตรา และเหมือนกับบุรุษที่ถูกไฟไหม้ ที่ศีรษะ
ดังนี้ สันเนอความในพระบาลีอันมีในสัจตสูตรที่ ๑ แห่งสัจตวรรคที่ ๓
เพ็ชฌพาน

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นข้อความในอรรถกถาว่า การประหารนั้น มีอยู่ ๔ อย่าง
คือ ประหารลง ๑ ประหารขึ้น ๑ ประหารกลาง ๑ ประหารต่าง ๆ ๑ ฯ
การขึ้นอยู่เบื้องบน ก็ม้วนขึ้นไปประหาร เรียกว่าประหารลง ฯ การ
ขึ้นอยู่เบื้องต่ำ แห้งหน้าขึ้นประหาร เรียกว่าประหารขึ้น การแทงเข้าไป
เหมือนกับใส่กลอนประคุด เรียกว่าประหารกลาง ฯ ฯ การประหาร
อื่น ๆ นอกจาก ๓ อย่างนี้ เรียกว่า ประหารต่าง ๆ ฯ แต่ในที่นี้หมาย
การประหารลง ฯ ด้วยว่าการประหารลงนั้น ทารุณกว่าการประหาร
ทั้งปวง เป็นของรักษายาก เป็นของทำให้เกิดหนอง และโลหิตใน
ภายใน ฯ ไม่นำหนองและโลหิตออก ผูกแต่ปากแผลไว้ ฯ ผู้ที่
ประสงค์จะนำหนองและโลหิตออก ต้องมัดผู้นั้นไว้ติดเตียง หย่อนศีรษะ
ลง ฯ ผู้นั้นต้องถึงซึ่งความตาย หรือถึงซึ่งทุกข์แทบประดาตาย ฯ บุรุษ
ที่ถูกประหารลงด้วยหอก ข้อมพากเพียรพยายามนักหนา ที่จะให้รักษาให้
แผลหายนั้นใดก็ดี บุรุษที่ถูกไฟไหม้ที่ศีรษะ ก็พากเพียรนักหนา ที่จะให้
ไฟบนศีรษะนั้นดับไปนั้นใดก็ดี ภิกษุก็ควรเป็นผู้มีสติ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท
เพื่อให้ละการมราคะนั้นนั้น ฯ ครั้นนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระ
ดำริว่า เทวดาตนนี้ได้บำเพ็ญมาเป็นข้อนี้นานมาแล้วเพียงเล็กน้อย พระองค์
จึงได้ทรงถือเอาถ้อยคำของเทวดานั้น มาเปลี่ยนเป็นเทศนา ซึ่งปฐมมรรค

คือ พระโศดาบัตติมรรคว่า ภิกษุควรเป็นผู้สัจ เพื่อให้ละสัฏกาทิฏฐิ
เหมือนกับบุรุษที่ถูกประหารลงด้วยศาสตรา เหมือนผู้ที่ถูกไฟไหม้บนศีรษะ ดังนี้
สนเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

ต่อไป เป็นเนื้อความของเทวดาอีกตนหนึ่ง ซึ่งมีในผลสติสูตรที่ ๒
แห่งวรรคเดียวกันว่า เทวดานั้น ได้กราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า
ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า บุคคลย่อมถูกต้องซึ่งผู้ไม่ถูกต้องด้วย ถูกต้อง
ซึ่งผู้ถูกต้องด้วย เพราะฉะนั้น ผู้ถูกต้องจำต้องถูกต้อง ซึ่งผู้ประทุษร้าย
ต่อผู้ไม่ประทุษร้าย พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัส
ตอบว่า ผู้ใดถูกต้องต่อผู้ไม่ประทุษร้าย ผู้บริสุทธิ์ ผู้เลี้ยงตัวเอง
ผู้ไม่มีเนนกิเลส บาปย่อมกลับถึงผู้นั้น เหมือนกับธูละเอียดที่บุคคล
ซัดไปในที่ทวนลมฉะนั้น ดังนี้ สนเนอความในพระบาลี แห่งพระสูตรน
เพียงเท่านั้น

เนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า ถูกต้องซึ่งผู้ไม่ถูกต้องนั้น ได้แก่
วิบาก ไม่ถูกต้องซึ่งกรรมอันไม่ถูกต้อง อีกอย่างหนึ่งว่า กรรมไม่ถูกต้อง
กรรมซึ่งไม่ถูกต้อง ฯ เพราะกรรมย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่ทำกรรม ฯ คำว่า
ถูกต้องซึ่งผู้ถูกต้องนั้น คือ วิบาก ย่อมถูกต้องกรรมซึ่งถูกต้อง อีกอย่าง
หนึ่งว่า กรรมนั้นแหละถูกต้อง เพราะกรรมย่อมมีแก่ผู้ทำกรรม ฯ คำว่า
เพราะฉะนั้น ผู้ถูกต้องจึงถูกต้องซึ่งผู้ประทุษร้าย ต่อผู้ไม่ประทุษร้ายนั้น
อธิบายว่า ไม่ถูกต้องซึ่งผู้ไม่ถูกต้องด้วย ถูกต้องซึ่งผู้ถูกต้องด้วย อันเป็น
ธรรมดาแห่งกรรมและวิบากทั้งหลาย เพราะฉะนั้น บุคคลผู้ประทุษร้าย
ต่อผู้ไม่ประทุษร้ายนั้น จึงชื่อว่า ถูกต้องบุคคลนั้น ผู้ถูกต้องกรรม หรืออีก
อย่างหนึ่งว่า วิบากนั้นแหละเป็นผู้ถูกต้อง ฯ ด้วยว่า ผู้นั้นอาจจะฆ่าผู้อื่น
หรือไม่ก็ตาม ก็ชื่อว่าผู้นั้นตั้งตนไว้แล้วในอบาย ๔ ด้วยการกระทำนั้น
เพราะฉะนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า บาปนั้นย่อมกลับถึงผู้นั้น
เหมือนกับธูละเอียดที่บุคคลซัดไปทวนลมฉะนั้น ดังนี้

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความของเวทาคตนหนึ่ง ซึ่งมีในขุททกสูตรที่ ๓ แห่ง
วรรคเดียวกันว่า เวทาคตนนั้นได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า
สัตว์โลกย่อมรกายใน รกภายใน รกภายนอก ข้าพระองค์ขอกราบทูลว่า ใครจะ
ถาวรภอันนี้ได้ พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสตอบว่า
ดูก่อนเวทาค ภิกษุผู้ตั้งอยู่ในศีล อบรมจิตและปัญญาให้ดี มีความเพียร
มีปัญญารักษาตัว ย่อมถาวรภอันนี้ได้ ฯ บุคคลเหล่าใดละระาคะ โทสะ
อวิชชา เสียบได้แล้ว สันอาสวะแล้ว เป็นพระอรหันต์แล้ว บุคคลเหล่านั้น
ได้ถาวรภเหล่านั้นเสียบได้แล้ว ฯ นามรูปดับไปโดยไม่เหลือในที่ใด ความ
ยึดถือซึ่งความขัดเคือง และซึ่งรูป ย่อมไม่มีในที่นั้น ความรกในที่นั้น
ก็หมดไป ดังนี้ สันเนื้อความในพระบาลีเพียงเท่านั้น

ในอรรถกถาว่า คำว่า รกนั้น หมายเอาขำยคือคัมภีร์ ฯ ด้วยว่า
ขำยคือคัมภีร์นั้น ย่อมเกิตรำไป ทั้งในเบื้องต่ำเบื้องบน ในอารมณ์ทั้งหลาย
มีรูปเป็นต้น ย่อมเป็นเหมือนกับปฏิกูลมัวด้วยกิงและใบคั้นไม้ แห่ง
กอไผ่เป็นต้น เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่ารก ขำยคือคัมภีร์นั้น เรียกว่า
รกใน รกนอก เพราะว่าเกิดในบริเวณของตน และของผู้อื่นบ้าง
ในอัทธภาพของตน และของผู้อื่นบ้าง ในอายตนะภายใน และภายนอก
บ้าง ฯ สัตว์โลกย่อมรกไปด้วยความรกอันนี้ เหมือนกับรกไปด้วย
กอไผ่เป็นต้น ฯ เวทาคตนจึงทูลถามว่า ใครอาจถาวรภอันนี้ได้ ฯ
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้ตรัสตอบว่า ผู้ที่ตั้งอยู่ในศีลเป็นต้น ฯ
คำที่ตรัสตอบนั้น มีคำอธิบายว่า ศีลนั้น ได้แก่ปาริสุทธิศีล ๔ ประการ ฯ
คำว่า จิตนั้น ได้แก่จิตอันเป็นสมาธิ ฯ คำว่า ปัญญานั้น ได้แก่
วิปัสสนา ฯ ความเพียรนั้น ได้แก่ความเพียรที่ทำให้เกิดกิเลสสิ้นไป ฯ
เครื่องรักษาคำนั้น ได้แก่ปัญญา แต่หมายปัญญาสำหรับรักษาตัว คือ
ปัญญาที่รอบรู้ซึ่งเหตุการณ์ต่าง ๆ เป็นต้นว่า รอบรู้ว่ เวลานั้นเป็นเวลา
เย็นหรือหัวค่ำ เวลานั้นเป็นเวลาสอบถาวรเป็นต้น ฯ ปัญญาข้อแรกนั้น เป็น
สหชาตปัญญา ฯ ปัญญาข้อที่ ๒ นั้น เป็นวิปัสสนาปัญญา ฯ ปัญญา

ข้อที่ ๓ นั้น เป็นปริหาริบัญญัติ คือ บัญญัติให้สำเร็จกิจทั้งปวง ๆ
 คำว่า ภิกษุ นั้น ต้องถารกอนันให้ได้ ดังนั้น คือ ภิกษุประกอบด้วยศีล
 เป็นต้นนั้น ต้องถารกอนันให้ได้ ๆ อธิบายว่า บรรพชนอยทิพนคินยก
 สาตราอันตนลัดแล้ว ขึ้นถารกอไผ่ใหญ่ได้ ฉะนั้น ภิกษุตั้งอยู่ในศีล
 กัยกชังสาตรา คือ วิสสันาบัญญัติ ที่ตนลัดแล้วที่ศีลา คือ สมาธิ
 ขนด้วยมือ คือ ปาริหาริบัญญัติ อันประคองไว้ด้วยกำลังแห่งความเพียร
 แล้วถารก คือ ทำลายซึ่งบารก อันได้แก่ตัณหาที่เกิดขึ้นด้วยตนของตนเสียได้
 ฉะนั้น ๆ เป็นอันว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงภูมิแห่ง
 พระเสขอริยาเจ้า เช่น เมื่อจะทรงแสดงซึ่งท่านผู้สนอาสาสวกเลสแล้ว ผู้ถาร
 รกได้แล้ว จึงได้ตรัสว่า บุคคลเหล่าใดละระกะ โทสะ อวิชชาได้แล้ว
 ส่นอาสาสวะแล้ว เป็นพระอรหันต์แล้ว บุคคลเหล่านั้นได้ถารกเสียแล้ว
 นามรูปและการถือซึ่งความขัดเคือง และรูปเป็นอารมณ์ดับไป โดยไม่เหลือ
 ในที่ใด รกนั้นก็ขาดไปในที่นั้น ดังนั้น ๆ คำว่า นามรูปนั้น หมายถึง ๕
 คือ นามนั้น ได้แก่รูปขันธ์ ๕ ๆ รูปนั้น ได้แก่ขันธ์ ๑ ๆ คำว่า ปฏิษะนั้น
 ได้แก่การถือคามภพด้วยปฏิษัสัญญา ๆ คำว่า ความถึงซึ่งรูปนั้น ได้แก่การ
 ถึงซึ่งรูปภพด้วยรูปสัญญา ๆ เมื่อถึง ๒ อย่างนี้แล้ว ก็เป็นอันถือว่า
 รูปภพ ๆ คำว่า รกนั้น ข้อมขาดไปในที่นั้น คือ รกนั้น ข้อมขาดไป
 เพราะอาศัยนิพพาน คือ ดับไปไม่มีเหลือ ดังนั้น สันเนื้อความในอรรถกถา
 เพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า เทวดาตนนี้เล็งเห็นว่า สัตว์โลกนี้เป็นผู้รกภายใน
 รกภายนอก ใครจะถารกในรกนอกนั้นได้ ๆ สมเด็จพระผู้มีพระ
 ภาคเจ้า จึงได้ตรัสตอบดังแสดงมา ๆ ได้ใจความในคำที่ตรัสตอบนั้นว่า
 ภิกษุตั้งอยู่ในศีล สมาธิ บัญญา นั้นแหละ เป็นผู้ถารกอนันได้ ๆ
 แต่ในอรรถกถาได้กล่าวถึงบัญญัติ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ว่า บัญญัติ ๑ ได้แก่
 สหชาตบัญญานัน หมายความว่าบัญญัติ ๑ ในข้อนี้ ก็คือ ข้อที่พระ

พหุเจ้าตรัสว่า นรคังอยู่ในสกลแล้วเป็นผู้บัญญัติ ดังนี้ ๑ คำว่า
เป็นผู้บัญญัติในที่นี้ หมายถึงบัญญัติอันเป็นสหชาติ คือ บัญญัติที่เกิดขึ้นตาม
ตามนิสัยของคน ไม่ใช่เกิดขึ้นด้วยการอบรมอย่างไร ๑ คำว่า บัญญัติ
ที่ ๒ เรียกว่าวิปัสสนาบัญญัตินั้น หมายถึงบัญญัติ ในคำของพระพุทธเจ้าว่า
อบรมจิตและบัญญัติ ๑ คำว่า บัญญัติในที่นี้ หมายถึงวิปัสสนาบัญญัติ ๑
คำว่า บัญญัติที่ ๓ เป็นปริหารบัญญัติ คือเป็นบัญญัติเครื่องรักษาตัวนั้น
ให้แก่บัญญัติ ในคำว่า ภิกษุผู้มีความเพียร ผู้เครื่องรักษาตัว ดังนี้
โดยเหตุนี้ จึงจะแปลซึ่งคำตอบของพระพุทธเจ้าไว้ซ้ำอีกว่า พระพุทธเจ้า
ตรัสตอบว่า ผู้บัญญัติตั้งอยู่ในสกลแล้ว อบรมจิตและบัญญัติ ภิกษุผู้
มีความเพียร มีเครื่องรักษาตัวนั้นแหละ จึงจะถาวรกันนั้นได้ ดังนี้ ๑
ได้ใจความว่า รกภายในภายในนอก คือ กิเลสที่เกี่ยวกับสิ่งภายใน
ภายในนอก คือ เกี่ยวกับสิ่งของ ๆ ตน และของ ๆ ผู้อื่นก็ คือ เกี่ยวกับ
กับร่างกายของตน และร่างกายของผู้อื่นก็ เกี่ยวกับอายตนะของ
ผู้อื่นก็ ย่อมเป็นของรก เปรียบเหมือนกับกอไผ่ซึ่งยากที่จะถอนให้หมดได้
ผู้จะถางกอไผ่ให้หมดนั้น ต้องล้มมัดพร้าวให้คม แล้วยืนอยู่บนพื้นดิน
ยกมัดพร้าวอันคมนั้นขึ้นถางไปที่ละน้อย จึงจะถางกอไผ่ใหญ่ ๆ ให้เตียนได้
ฉันใดก็ฉันนี้ ผู้จะถางกิเลสซึ่งรกในรณนอก ดังที่ว่ามาแล้ว ให้เตียน
ไปได้ ก็ต้องหาหัตถ์ให้ดี คือ ตั้งอยู่ในศีลเสียก่อน แล้วหาหัตถ์อันดี
สำหรับลับสาตรา คือ สมาธิ เมื่อได้สมาธิอันเปรียบเหมือนกับหัตถ์อันดี
แล้ว ก็ลับสาตรา คือ วิปัสสนาบัญญัติ ทำวิปัสสนาบัญญัติให้เกิด เมื่อ
ทำวิปัสสนาบัญญัติให้เกิดแล้ว ก็ขยวิปัสสนาบัญญัติ อันเทียบด้วย
สาตราซึ่งลับดแล้วนั้น ขึ้นด้วยมือข้างขวา คือ ด้วยปริหารบัญญัติ
แล้วก็ถางบารก คือ ตัณหา ซึ่งติดสันดานของตนมาทีละน้อย ๆ เป็น
ลำดับไป บารกนั้นจึงจักเตียนได้ เมื่อบารกนั้นเตียนได้แล้ว ก็เรียกว่า
เป็นผู้ถางบารกนั้นได้แล้ว เรียกว่าเป็นพสุตอาสวะแล้ว เป็นพระอรหันต์
แล้ว เป็นผู้ไม่มีติดข้องนามรูป หรือสิ่งหนึ่งสิ่งใดแล้ว ดังนี้ ๑
เทวดาตนนั้นที่พูดมานี้ เข้าใจว่า เป็นเทวดาที่ตั้งอยู่ในอริยมรรค อริยผล

แล้ว ถ้าไม่ใช่เทวดาที่ตั้งอยู่ในอริยมรรคอริยผลแล้ว ก็จะต้อง
เป็นเทวดาที่ได้ดับพหุมาก ถ้าไม่อย่างนั้น ก็ไม่อาจทูลถามด้วยปัญหา
อันลึกซึ้งอย่างนี้ได้ เพราะปัญหาที่ทูลถามนั้น เป็นปัญหาอันลึกซึ้ง
เป็นปัญหาของผู้ได้สำเร็จมรรคผล เป็นปัญหาของคนที่เป็นพหูสูตร
ไม่ใช่เป็นปัญหาของคนสามัญ แต่อย่างไรก็ดี มีข้อที่เราทั้งหลายควรใส่ใจ
ก็เพียงว่า ใจของเราทุกวันนี้รกอยู่ด้วยกิเลสทั้งนั้น คือ รกอยู่ด้วยความยินดี
ยินดีร้าย รกอยู่ด้วยความรัก ความเกลียด ความโกรธ รกอยู่ด้วยความโง่
ความเขลา รกอยู่ด้วยความถือเราถือเขา ความถือว่าของเราของเขา
เป็นต้น เมื่อเรารู้สึกได้อย่างนั้นเสมอ เราก็จะได้พยายามทำให้ความรก
เบาบางไปที่ละเล็กทีละน้อย ตามสติกำลังของเรา จนกว่าจะทำให้ความรก
สิ้นไปได้ โดยประการทั้งปวง แล้วล่องเข้าถึงซึ่งพระอมตมหานคร
นฤพาน อันเป็นที่สิ้นสุดทุกข์ และสงสาร ในกายภาคหน้า สันกระเสสเทศนา
ในกัมมขันเพียงเท่านั้น.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัมมขันเพียง ๑๓

กัมมขันเพียงสังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวดาสังยุต

ว่าด้วยคำของเทวดา ๗ องค์

ขโต ขโต มโน นีवारเย น ทุกขเมติ น คโต คโต
ส สพฺพโต มโน นีवारเย ส สพฺพโต ทุกฺขา ปมฺจจติ.
ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงกัมมขันเพียงสังยุตตนิกาย สคาถวรรค
ตอนเทวดาสังยุต กัมมขันเพียง ๑๓ ว่าด้วยคำของเทวดา ๗ องค์ สืบต่อไป
เพื่อให้เป็นประโยชน์ แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่ง
เทศนานั้นว่า ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่พระ
เชตวนาราม กรุงสาวัตถี พอดึกมีขมิ้นยามแห่งราตรี ก็มีเทพยดา
คนหนึ่ง ทำพระเชตวนารามทั้งสนให้สว่างด้วยรัศมีของตน แล้วเข้า
ไปเฝ้ากราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า บุคคลห้ามใจจากสิ่งใด ๆ
ก็ไม่ได้รับทุกข์จากสิ่งนั้น ๆ บุคคลนั้นควรห้ามใจจากสิ่งทั้งปวง จึงจะ
พ้นจากทุกข์ทั้งปวง พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า
บุคคลไม่ควรห้ามใจจากสิ่งทั้งปวง ใจใดมาถึงซึ่งความสำรวม ใจนั้น
ไม่ควรห้าม สิ่งที่เป็นบาปเกิดจากสิ่งใด ๆ ควรห้ามใจจากสิ่งนั้น ๆ
ดังนี้ สอนเนื้อความในพระบาลี อันมีในมนีวรรณสูตรที่ ๔ แห่ง
สคตวรรคที่ ๓ เพียงเท่านั้น.

อรรถกถา

เนื้อความในพระบาลีเหล่านี้ มีคำอธิบายในอรรถกถาว่า คำว่า
จากสิ่งใด ๆ นั้น คือ จากความชั่วหรือความดี ฯ ได้ยินว่า เทวดานี้
ลัทธิว่า ควรห้ามใจจากสิ่งทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นกุศลหรืออกุศล เป็น
โลกีย์หรือโลกุตระทั้งสน ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระดำริว่า
เทวดานกล่าวก้อยคำไม่ถูกต้อง เพราะธรรมดาใจควรห้ามก็มี ควรทำ
ให้เกิดก็มี เราจักแยกแยะแสดงให้เทวดานฟัง ดังนี้แล้ว จึงได้ตรัสตอบ
ดังที่แสดงมา ฯ มีคำถามว่า ใจชนิดไหนไม่ควรห้ามจากสิ่งทั้งปวง
มีคำแก้ว่า ใจถึงซึ่งความสำรวม คือ ใจที่เกิดขึ้นว่า เราจักให้ทาน
จักรักษาศีล ดังนี้ เป็นใจที่ไม่ควรห้าม เป็นใจที่ควรทำให้เจริญ ดังนี้

มีคำอธิบายในถ้อยคำเหล่านี้ว่า ธรรมดาใจ ใคร ๆ ไม่ควรห้ามจาก
สิ่งทั่วไป ควรห้ามแต่จากสิ่งที่ไม่ดีเท่านั้น ส่วนสิ่งที่ดีนั้นไม่ควรห้าม

เพราะฉะนั้น เมื่อเราคิดไปในทางไม่ดี หรือใจเราชอบในทางไม่ดี ควร
รับห้ามเสีย ถ้าใจเราชอบในทางดี ก็ควรให้ชอบยิ่ง ๆ ขึ้น ไม่ควร
จะหักห้ามใจชนิดนั้น ๆ ก็ใครเล่าจะเป็นผู้ห้ามใจ และส่งเสริมใจ ๆ
แก้ว่า ใจนั้นแหละเป็นผู้ห้าม ใจนั้นแหละเป็นผู้ส่งเสริม คือ ใจห้าม
ใจ ใจส่งเสริมใจ ได้แก่ ใจใหม่ห้ามใจเก่า ใจใหม่ส่งเสริมใจเก่า
คือ เมื่อใจใหม่เห็นว่า ใจเก่าชอบในทางไม่ดี อยากทำในทางไม่ดี ก็
ห้ามเสีย เมื่อใจใหม่เห็นว่าใจเก่าชอบในทางดี อยากทำในทางดี
ก็ส่งเสริมให้ยิ่ง ๆ ขึ้น ดังนี้

ในคำของเทวดาองค์หนึ่ง ซึ่งมีในอรรถสูตรที่ ๕ นั้นว่า ภิกษุ
ใดเป็นพระอรหันต์ เป็นผู้ทำแล้ว เป็นผู้สนอาสวะแล้ว เป็นผู้ทรง
ไว้ซึ่งอรรถภาพ อันมีในที่สุด ภิกษุนั้นยังกล่าวว่า เรากล่าวดังนี้
ยังกล่าวว่า เป็นของเราดังนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ภิกษุ
ใดเป็นพระอรหันต์ เป็นผู้ทำกิจเสร็จแล้ว เป็นผู้สนอาสวะแล้ว
เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งอรรถภาพในที่สุดแล้ว ภิกษุนั้นยังกล่าวว่ายว่ เรากล่าว
ดังนี้ ยังกล่าวว่ายว่ เป็นของเราดังนี้ ภิกษุนั้นเป็นผู้ฉลาดซึ่ง
คำสามัญในโลก เป็นผู้รู้แจ้งซึ่งคำสามัญในโลก แล้วควรกล่าวตาม
ถ้อยคำสักว่าโฆหาร ๆ เทวดานั้น จึงทูลขึ้นอีกว่า ภิกษุใดเป็นพระอรหันต์
เป็นผู้ทำกิจเสร็จแล้ว เป็นผู้สนอาสวะแล้ว เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งอรรถภาพ
ในที่สุดแล้ว ภิกษุนั้นอาศัยมานะหรืออย่างไร จึงได้กล่าวว่าเรา ว่า
ของเรา พระเจ้าข้า ๆ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า เครื่อง
ยังเหียงทั้งหลาย ข้อมไม้แก่ผู้ละมานะแล้ว เครื่องยังเหียง คือ มานะ
ทั้งปวง เป็นอันผูกมัดแล้ว ผู้มีความคิดควรละมานะใด มานะ
นั้นได้ล่วงพ้นไปแล้ว แต่ผู้นั้นยังกล่าวว่ายว่เรา ว่าของเรา ผู้นั้น
เป็นผู้ฉลาด ซึ่งคำสามัญในโลก เป็นผู้รู้ซึ่งคำสามัญในโลก จึง
ได้กล่าวตามโฆหารของโลก ดังนี้

เนื้อความทั้งหลายเหล่านี้ มีคำอธิบายตามอรรถกถาว่า คำว่า ผู้
ทำกิจแล้วนั้น คือ ผู้ทำกิจด้วยมรรค ๔ เสร็จแล้ว ๆ คำว่า เรากล่าว
นั้น คือ เทวดาตนนั้นได้บันทึกถ้อยคำของภิกษุทั้งหลายที่อยู่ในป่า พุตกัณว่า

เราณ เราณ บาคของเรา จีวรของเรา ดงนเป็นต้น ก็เข้าใจว่าภิกษุ
 เหล่านี้น่าจะเป็นผู้สโนอาสวะแล้ว - แต่ยังคงกล่าวถ้อยคำเกี่ยวกับสัตว์
 บุคคล ศักดิ์คุณ เราเขาย่อยอย่างนั้น ถ้อยคำอย่างนั้นจะมแก่ภิกษุทั้งหลาย
 ผู้สโนอาสวะแล้วหรืออย่างไรหนอ เทวดานี้สงสัยอย่างนั้น จึงได้ทูล
 ถวายถามลาคนนั้น ๆ คำว่า คำสามัญนั้น คือ คำที่โลกเขาพูดกัน คำว่า
 เป็นผณลาคนนั้น คือ ฉลาดในธรรมทั้งหลาย มัชฌิมเป็นต้น ๆ คำว่า
 ด้วยถ้อยคำอันเป็นโวหารนั้น คือ ละถ้อยคำอันเกี่ยวกับลัทธิแล้ว ไม่
 กล่าวให้ต่างออกไป มากกล่าวเสียว่าเรา ของเรา ดงน ๆ แต่เมื่อจะ
 กล่าวให้แปลกออกไปว่า ชนทั้งหลายฉนั้น ชนทั้งหลายนี้ บาค
 ของชนทั้งหลาย จีวรของชนทั้งหลาย เหล่านี้ก็จะไม่มีผู้รู้ เพราะฉะนั้น
 พระอรหันต์ทั้งหลายจึงไม่กล่าวอย่างนั้น ได้กล่าวตามโวหารของโลก ๆ
 เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแก้ไขข้อแรกแล้ว เทวดานี้จึงคิดว่า ถ้าพระ
 อรหันต์นั้น ไม่กล่าวด้วยหิฏฐิ ก็ต้องกล่าวด้วยมานะ จึงได้ทูลถาม
 อีกเป็นครั้งที่ ๒ เพื่อให้รู้แน่ว่า ภิกษุเหล่านั้นกล่าวด้วยมานะหรืออย่างไร ๆ
 สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นว่า เทวดานี้เข้าใจว่า ผู้สโนอาสวะแล้ว
 เป็นผู้มีมานะ เมื่อจะทรงแสดงให้เห็นว่า ผู้สโนอาสวะแล้ว ได้ละ
 มานะทั้ง ๕ แล้ว จึงได้ตรัสว่า เครื่องยังเหียงทั้งหลาย ย่อมไม่มีแก่ผู้
 ละมานะแล้ว ดงน เป็นต้น ส่วนคำที่จะต้องยกขึ้นมาอธิบายนั้น ไม่มี
 จึงเป็นอันว่า จบเนื้อความในพระสูตรนี้เพียงเท่านี้.

ในปัชโชตสูตรที่ ๖ นั้นว่า มีเทวดาคนหนึ่ง เข้าทูลถามสมเด็จพระ
 พระผู้มีพระภาคเจ้าในเวลาเที่ยงคืนว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า โลก
 ย่อมสว่างด้วยเครื่องสว่างเหล่าใด เครื่องสว่างเหล่านั้น มีอยู่เท่าไร
 พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ได้มาเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อจะทูลถาม
 ขอน ทำอย่างไรข้าพระองค์จึงจักรู้ พระเจ้าข้า ๆ สมเด็จพระผู้มีพระ
 ภาคเจ้าตรัสตอบว่า ดูก่อนเทวดา เครื่องสว่างในโลกมีอยู่ ๔ เท่านั้น
 ไม่มีถึง ๕ คือ ดวงอาทิตย์สว่างในเวลากลางวัน ดวงจันทร์สว่างในกลางคืน
 ไฟสว่างในที่นั้น ๆ ทั้งกลางวันและกลางคืน พระพุทธเจ้าประเสริฐสุด

กว่าแสงสว่างทั้งปวง แสงสว่างของพระพุทธเจ้า เป็นแสงสว่างอย่างเข้มน
ไม่มีแสงสว่างอันยิ่งกว่า ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า แสงสว่างทั้งปวง คือ แสงสว่างแห่งความรู้ หรือ
แสงสว่างแห่งปรีชา หรือแสงสว่างแห่งความเลื่อมใส หรือแสงสว่าง
แห่งการแสดงธรรมกิต ก็ชื่อว่าแสงสว่างแห่งพระพุทธเจ้าทั้งนั้น เพราะ
เกิดขึ้น ด้วยความเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ฯ แสงสว่าง
ของพระพุทธเจ้าไม่มีแสงสว่างอันยิ่งกว่า เป็นแสงสว่างที่ยิ่งกว่า
แสงสว่างทั้งปวง ดังนี้

ในสรุตรที่ ๗ นั้นว่า มีเทวดาตนหนึ่งทูลถามว่า สรรพธาตุทั้งหลาย
ย่อมไหลกลับจากที่ใด ความวนไม่เป็นไปในที่ใด นามรูป ดับไปหมด
ในที่ใด พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า น้ำ ดิน
ไฟ ลม ไม่มีอยู่ในที่ใด สรรพธาตุทั้งหลายก็ไหลกลับจากที่นั้น ความวน
ในที่นั้นก็ไม่มี นามรูปก็ดับไปหมดในที่นั้น ดังนี้

เนื้อความเหล่านี้ มีคำอธิบายในอรรถกถาว่า คำว่า สรรพธาตุนั้น
หมายสรรพธาตุนั้น คือ สงสาร ฯ คำว่า สรรพธาตุทั้งหลายไหลกลับจากที่ใดนั้น
คือ สรรพธาตุนั้นได้แก่สงสารเหล่านั้น ไหลกลับจากที่ไหน คือ ไม่เป็นไป
อีก เพราะอาศัยอะไร ? คำว่า ไม่มีอยู่นั้น คือ ไม่ตั้งอยู่ คำว่า จาก
ที่นั้น คือ จากนิพพาน ฯ คำนอกนเป็นคำตน ดังนี้

คำถามและคำตอบ ซึ่งแสดงมาแล้วนั้น มีคำอธิบายว่า เทวดา
องค์ที่ถามว่า แม่น้ำ คือ สงสารไม่ไหลไปอีก เพราะอาศัยสิ่งใด น้ำวน
คือ ความวนเวียนและสงสารไม่มีอยู่ในที่ใด นามรูป ดับไปหมดในที่ใด ฯ
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ในที่ใดไม่มี ดิน น้ำ ไฟ ลม
ในที่นั้น สรรพ คือ สงสารก็ไม่มี น้ำวนก็ไม่มี นามรูปก็ดับไปสิ้น
ดังนี้ ฯ ก็ที่ซึ่งไม่มี ดิน น้ำ ไฟ ลม นั้น ได้แก่ที่ไหน แก้วว่า ได้แก่
นิพพาน คือ นิพพานนั้นไม่มีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม เมื่อไม่มี

ฉะนั้น จึงจะได้ยกเนื้อความแห่งเทวดาองค์หนึ่ง ในมหัทธนะสูตรที่ ๘ มาแสดงต่อไป

คือ ในมหัทธนะสูตรที่ ๘ นั้นว่า มีเทวดาองค์หนึ่ง เข้าทูลถาม สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถึงภิกษุทั้งหลาย ทรมานทรพญามากกต ทมโภคะมาก ทมแวนแคว้นมาก ก็ยังทะเขยตะยานต่อสิ่งอื่น ๆ อีก ยังไม่รู้จักเพียงพอในกามทั้งหลาย เมื่อภิกษุทั้งหลายเห็นเกิดความขวนขวายอยู่ ก็เล่นไปตามกระแสแห่งภพ ลอยเสียซึ่งคณหา คือ ความยินดี ก็ใครเล่าเป็นผู้ไม่ขวนขวายในโลก พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ท่านผู้ละบ้านเรือนออกไปบวช ละบุตรและสัวของเลียงอันเป็นทรก ละราคะ โทสะ และทำลายอวิชชาแล้ว เป็นผู้สิ้นอาสวะแล้ว เป็นพระอรหันต์แล้ว ท่านเหล่านั้นแหละ เป็นผู้ไม่ขวนขวายในโลก ดังนี้

เนื้อความเหล่านี้ มีคำอธิบายในอรรถกถาว่า คำว่า มีทรพญานั้น นั้น หมายถึงทรพญามาก เช่น แก้วมุกดาเป็นต้นที่ฝังไว้ ฯ คำว่า มีโภคะมากนั้น หมายถึงเครื่องใช้สอยต่าง ๆ มีภาชนะทอง ภาชนะเงิน เป็นต้น ฯ คำว่า ยังทะเขยตะยานต่อสิ่งอื่นนั้น คือ ยังต้องการสิ่งอื่น ๆ อีก ฯ คำว่า ไม่รู้จักพอในกามทั้งหลายนั้น คือ ไม่รู้จักอิ่ม ไม่รู้จักเบื่อในกามทั้งหลาย ฯ คำว่า เกิดความขวนขวายนั้น คือ เกิดความขวนขวายเพื่อยากให้รูปเป็นต้น ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ส่วนที่เกิดขึ้นแล้ว ก็อยากให้เป็นประโยชน์แก่ตน ฯ คำว่า ระลึกตามกระแสแห่งภพนั้น คือ ระลึกตามกระแสแห่งวิญญูสงสาร ฯ คำว่า ไม่ขวนขวายนั้น คือ ไม่ทุกข์ร้อน ฯ คำว่า ละบ้านเรือนนั้น คือ ละบ้านเรือนพร้อมทั้งแม่บ้าน ดังนี้

เนื้อความทั้งหลายที่แสดงมาแล้วนี้ มีใจความว่า เทวดาองค์หนึ่งเห็นว่า คนเรายังจะมีศรัทธาสักเท่าใดก็ดี ก็ยังขวนขวายอยู่อีก ใครเล่าจะเป็นผู้ไม่ขวนขวาย จึงได้ทูลถามสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ตามความสงสัยของตน สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้ทรงแสดงให้ฟังด้วยคำว่า ท่านผู้ละบ้านเรือน ละบุตร และสัวของเลียงอันเป็นทรก

ออกไปบรรพชา ละระคะ โทสะ อวิชชาได้แล้ว เป็นผู้สันอาสวะแล้ว
เป็นพระอรหันต์แล้ว นั่นแหละ เป็นผู้ไม่ขวนขวายในโลก ดังนี้ ฯ คำตอบ
นี้ ได้ใจความว่า พระอรหันต์เท่านั้น ไม่ขวนขวายในโลก ไม่
ทะเยอทะยานต่อสิ่งใด ไม่อยากได้สิ่งใด ไม่อยากเป็นอะไร ส่วน
บุคคลนอกนั้นยังขวนขวายอยู่ทั้งนั้น ยังทะเยอทะยานอยู่ทั้งนั้น ยัง
อยากได้อย่างโน้น อยากเป็นอย่างนั้นอยู่ทั้งนั้น ดังนี้

ในจตจกกสูตรที่ ๕ ว่า มีเทวดาตนหนึ่ง ทูลถามสมเด็จพระ
ผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า รกขมจักร ๔ มีทวาร ๕
บรรทุกเต็มแล้ว ประกอบด้วยโลกะ ติดหล่มแล้ว จะขึ้นไปได้
อย่างไร พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ดูก่อน
เทวดา ต้องตัดเครื่องผูก ตัดสายพาน ถอนอิจฉาโลกะ และสิ่งที่
ลามก กับตัณหาทั้งรากเสีย จึงจะขึ้นไปได้ ดังนี้

มีคำอธิบายในอรรถกถาว่า คำว่า มจักร ๔ นั้น ได้แก่มีอริยาบท ๔ ฯ
เพราะอริยาบทเรียกว่า จักรในที่นี้ ฯ คำว่า มีทวาร ๕ นั้น ได้แก่มี
ปากแผล ๕ แห่ง ฯ คำว่า บรรทุกเต็มแล้วนั้น คือ บรรทุกเต็มแล้ว
ด้วยของอันไม่สะอาด ฯ คำว่า ประกอบด้วยโลกะนั้น คือ ประกอบ
ด้วยตัณหา ฯ คำว่า จักไปได้อย่างไร คือ เทวดาตนนั้นถามว่า สรรกาย
อันประกอบด้วยจักร ๔ มีทวาร ๕ เต็มไปด้วยของไม่สะอาด ประกอบ
ด้วยโลกะ ทั้งติดหล่มนี้ จักพ้นออกจากโลกได้อย่างไร สมเด็จพระ
ผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสตอบ ดังแสดงมา ฯ ในคำที่ตรัสตอบนั้น คำว่า
เครื่องผูกนั้น ได้แก่ความผูกโกรธ ฯ คือ ความโกรธย่อมเกิดในเบื้องต้น
ความผูกโกรธย่อมเกิดในภายหลัง ฯ คำว่า ความผูกโกรธนี้ หมาย
ความโกรธที่เกิดขึ้นในภายหลัง ฯ คำว่า เชือกนั้น หมายสายพาน คือ
ตัณหาและทิฏฐิ หรืออีกอย่างหนึ่งว่า หมายกิเลสทั้งปวง นอกจาก
กิเลสที่ระบุง้อไว้แล้ว ตามพระบาลีเท่านั้น ฯ คำว่า อิจฉาโลกะนั้น
ได้แก่ของชนิดเดียวกัน คือ ที่เรียกว่าอิจฉานั้น หมายความว่าต้องการ
ที่เรียกว่าโลกะนั้น หมายความว่าละโมภ ฯ ความต้องการนั้น เป็น

ธาตุทั้ง ๔ ก็เป็นอันไม่มีสระน้ำ คือ สงสาร ไม่มีน้ำวน คือ ความวนเวียนในสงสาร ไม่มีนามรูป คังน นอกนั้นก็ไม่มีคำใดที่ควรอธิบาย เพราะของเกิดก่อน เป็นของมีกำลังอ่อน ส่วนความโลภนั้นเป็นของเกิดภายหลัง เป็นของมีกำลังกล้า ๑ คำว่า ตัณหาทั้งมูลรากนั้น หมายถึง มูลราก คือ อวิชชา คังน

ในเนื้อความเหล่านี้ มีคำอธิบายว่า เมื่อบุคคลตัดเครื่องผูก คือ ความผูกโกรธ คัดเชือก คือ กิเลสทั้งปวง และตัดอริยา โลกะ อันเป็นบาปได้แล้ว ถอนตัณหาทั้งรากได้แล้ว ก็จักพ้นออกจากโลกได้ คังน

ในเอณิขังขสูตรที่ ๑๐ ว่า เทวดาคนหนึ่ง ได้ทูลถามสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าพระองค์ได้เข้ามาเฝ้าพระองค์ ผู้มีแข็งดั่งแข็งเนื้อทราย ผู้มีพระกายชุ่มหอม ผู้แก่ลวกกล้า ผู้มีอาหารน้อย ผู้ไม่ละโมภ ผู้เที่ยวไปผู้เคี้ยวคังราชสีห์ ผู้ไม่ทำความชั่วในที่ใด ๆ ผู้ไม่ไยดีในสิ่งที่น่ารักใคร่ทั้งหลาย คังนแล้ว ขอทูลถามว่า บุคคลจะพ้นทุกข์ได้อย่างไร พระเจ้าข้า ๑ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า บุคคลละความพอใจในกามคุณ ๕ ซึ่งมีใจเป็นที่ ๖ เสียได้แล้ว ย่อมพ้นจากทุกข์ได้ คังน

คำทูลถามนั้น มีคำอธิบายว่า คำว่า มีแข็งดั่งแข็งเนื้อทรายนั่น คือ พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้มีแข็งอันกลมคิ ๑ คำว่า มีพระกายชุ่มหอมนั่น คือ มีพระกายไม่อ้วน มีพระกายพอสมควร ๑ อีกนัยหนึ่งว่า มีพระกายอันไม่ได้ประพรมด้วยของหอม หรือด้วยเครื่องลูบไล้ ๑ คำว่า ผู้แก่ลวกกล้านั่น คือ ผู้มีความเพียร ๑ คำว่า ผู้มีอาหารน้อยนั้น คือ ผู้ฉันอาหารพอสมควร และไม่ฉันอาหารในเวลาวิกาล ๑ คำว่า ผู้ไม่ละโมภนั้น คือ ผู้ไม่ละโมภในปัจจัย ๔ นอกนั้นก็ไม่มีคำใดที่จะเข้าใจยาก จึงเป็นอันว่าจบแก่ความในเทศนาภคณทัณเพยงเท่านั้น.

เอวํ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ๑

กัณฑ์ที่ ๑๔

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวดาสังยุต ว่าด้วยคำของเทวดา ๖ องค์

เอวมเม สุตํ ฯ เอกํ สมยํ ภควา สาวัตถิยํ วิหริติ เชตวนเ
อนาถปิณฑิกสุส อารามเต.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
ตอนเทวดาสังยุต กัณฑ์ที่ ๑๔ ว่าด้วยคำของเทวดา ๖ องค์ สืบต่อไป
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นั้นว่า ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่พระเชตวนาราม
กรุงสาวัตถี ฯ ครึ่งนั้น พวกเทวดาสตูลลปกายิกาหลายองค์ด้วยกัน
ได้เข้าไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายบังคมแล้วก็พากันยืนอยู่
ในที่สมควรแก่ตน

ครั้นยืนอยู่ในที่สมควรแก่ตนแล้ว เทวดาองค์หนึ่ง จึงกราบทูลขึ้น
ว่า บุคคลควรคบกับสัปบุรุษเท่านั้น ควรทำความสนิทสนมกับสัปบุรุษ
ทั้งหลาย รู้สัจธรรมของสัปบุรุษทั้งหลายแล้ว มีแต่ดีไม่มีชั่วเลย
พระเจ้าข้า

เทวดาอีกตนหนึ่งได้กราบทูลขึ้นว่า บุคคลควรคบกับสัปบุรุษเท่านั้น
ควรทำความสนิทสนมกับสัปบุรุษทั้งหลาย รู้พระสัจธรรมของสัปบุรุษ
ทั้งหลายแล้ว ย่อมได้ปัญญา ย่อมไม่ได้ปัญญาจากผู้อื่น พระเจ้าข้า

ลำดับนั้น เทวดาคนหนึ่งจึงกราบทูลขึ้นว่า บุคคลควรคบกับสัปบุรุษ
เท่านั้น ควรทำความสนิทสนมกับสัปบุรุษทั้งหลาย รู้พระสัทธรรมของ
สัปบุรุษทั้งหลายแล้ว ย่อมไม่เศร้าโศก ในท่ามกลางแห่งผู้เศร้าโศก
พระเจ้าข้า

ลำดับนั้น เทวดาอีกคนหนึ่งได้กราบทูลขึ้นว่า บุคคลควรคบกับ
สัปบุรุษเท่านั้น ควรทำความสนิทสนมกับสัปบุรุษทั้งหลาย เพราะรู้
พระสัทธรรมของสัปบุรุษทั้งหลายแล้ว ย่อมรุ่งเรืองในท่ามกลางญาติ
พระเจ้าข้า

ลำดับนั้น เทวดาอีกคนหนึ่งได้กราบทูลขึ้นว่า บุคคลควรคบกับ
สัปบุรุษเท่านั้น ควรทำความสนิทสนมกับสัปบุรุษทั้งหลาย สัตว์โลก
ทั้งหลายย่อมไปสู่สุคติได้ เพราะรู้พระสัทธรรม ของสัปบุรุษทั้งหลาย
พระเจ้าข้า

ลำดับนั้น เทวดาอีกคนหนึ่งได้กราบทูลขึ้นว่า บุคคลควรคบกับ
สัปบุรุษเท่านั้น ควรทำความสนิทสนมกับสัปบุรุษทั้งหลาย สัตว์โลก
ทั้งหลายคงอยู่ได้เนื่อง ๆ เพราะรู้พระสัทธรรม ของสัปบุรุษทั้งหลาย
พระเจ้าข้า

ลำดับนั้น เทวดาอีกคนหนึ่งจึงกราบทูลขึ้นว่า ข้าแต่พระผู้มี
พระภาคเจ้า ถ้อยคำของใครเป็นสุภาษิต พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ถ้อยคำของเธอทั้งปวงเป็น
สุภาษิตโดยปริยาย เธอทั้งหลายจงฟังถ้อยคำของเราบ้าง คือ บุคคลควร
คบกับสัปบุรุษเท่านั้น ควรทำความสนิทสนมกับสัปบุรุษทั้งหลาย บุคคล
พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ เพราะรู้พระสัทธรรมของสัปบุรุษทั้งหลาย ดังนี้
สนเนื้อความในสัพพิสุตที่ ๑ แห่งสตูลลปกาถิกวรรคที่ ๔ เพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า สตูลลปกาถิกานั้น
คือ เทวดาจำพวกนี้ได้กล่าวขึ้น คือ ได้ยึดถือซึ่งธรรมของสัปบุรุษทั้งหลาย

แล้ว จึงได้เกิดในสวรรค์ ฯ กล่าวคือ เมื่อก่อนมีพ่อคำสาปเป็นอันมาก ได้พากันเล่นสำเภาไปในมหาสมุทร ฯ เมื่อสำเภาแล่นไปด้วยกำลังเร็วประหนึ่งว่าลูกศร พอถึงวันที่ ๗ สำเภาก็อัปปาง ลูกคลื่นใหญ่ก็เข้าไปในสำเภา ฯ เมื่อสำเภาจะจมลงนั้น พวกสำเภาทั้งปวงได้พากันอ้อนวอนเทวดาของตน ๆ แต่มีบุรุษคนหนึ่งได้นั่งพิจารณาขงที่พัง และศิลปอันบริสุทธิ์ของตนอยู่เหมือนกับพระโยคี ด้วยเห็นว่าในเวลาภัยเช่นนั้น ที่พึ่งอันของเราไม่มี ฯ คนพวกนั้นเห็นบุรุษนั้นไม่กลัว จึงได้ถามว่า เหตุไรท่านจึงไม่กลัว ฯ บุรุษนั้นก็ตอบว่า การที่เราไม่กลัวนั้น คือ ในวันที่ลงสำเภา มา เราได้ถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์แล้ว ได้รับพระไตรสรณคมน์และศิลปทั้งหลาย โดยเหตุนี้เราจึงไม่กลัว ฯ คนเหล่านั้นจึงถามว่า ก็พระไตรสรณคมน์และศิลปทั้งหลายนั้น จะสมควรแก่บุคคลเหล่านี้บ้างหรือ ? บุรุษนั้นตอบว่า สมควร คนเหล่านั้นจึงว่า ถ้าอย่างนั้นขอท่านจงให้แก่พวกข้าพเจ้าด้วย ฯ บุรุษนั้นก็ให้คนเหล่านั้นยืนเรียงแถวกันแถวละร้อย ๆ เป็น ๘ แถวด้วยกัน แล้วได้ให้ศิลป ๕ ฯ เมื่อร้อยแรกรับศิลป ๕ นั้น นำขึ้นมาถึงเพียงข้อเท้า เมื่อร้อยที่ ๒ ยืนรับศิลป ๕ นั้น นำขึ้นมาถึงเพียงหัวเข่า เมื่อร้อยที่ ๓ ยืนรับศิลป ๕ นั้น นำขึ้นมาถึงเพียงสะเอว พอถึงร้อยที่ ๔ นำขึ้นมาถึงเพียงสะดือ พอถึงร้อยที่ ๕ นำขึ้นมาถึงเพียงนม พอถึงร้อยที่ ๖ นำขึ้นมาถึงเพียงคอ พอถึงร้อยที่ ๗ นำขึ้นมาถึงเพียงปาก ฯ ครั้นบุรุษนั้นให้ศิลปแก่คนเหล่านั้นแล้ว ก็ประกาศขึ้นว่า สิ่งอันซึ่งจะเป็นที่พึ่งของท่านทั้งหลายไม่มี ท่านทั้งหลายจงระลึกถึงแต่ศิลปเถิด ฯ เวลาพ่อคำทั้ง ๗๐๐ นั้นตายแล้ว ก็ได้ขึ้นไปเกิดในดาวดึงส์สวรรค์ ด้วยอาศัยศิลปที่ตนได้รับในเวลาจะใกล้ตาย ฯ วิมานของเทพบุตรเหล่านั้นได้เกิดต่อไปเป็นชั้น ๆ ฯ วิมานทองสูงประมาณ ๑๐๐ โยชน์ ได้เกิดขึ้นแก่อาจารย์ในท่ามกลางแห่งวิมานทั้งปวง ฯ วิมานทั้งปวงนั้นได้เกิดล้อมวิมานของอาจารย์นั้น วิมานชั้นนอกซึ่งเป็นชั้นต่ำที่สุดนั้นสูง ๑๒ โยชน์ ฯ ในขณะที่เทพบุตรเหล่านั้นเกิดแล้ว เมื่อเทพบุตรเหล่านั้นได้พิจารณาดูกรรมก็ทราบว่า ได้สมบัติเหล่านั้นเพราะอาศัยอาจารย์ จึง

กล่าวกันว่า พวกเราจงไปสรรเสริญคุณของอาจารย์ ในที่ใกล้ของสมเด็จพระสมเด็จพระภาคเจ้าผู้ทรงเทศพละญาณเกิด กล่าวกันตั้งนั้นแล้ว จึงได้ลงมาเฝ้าสมเด็จพระสมเด็จพระภาคเจ้า ในเวลาอย่างเช้ามืดยาม ๑ ในเวลาที่ลงมาเฝ้าแล้วก็มีเวลา ๖ องค์ ได้กราบทูลแสดงความเห็นของตน ๆ ขึ้นองค์ละอย่าง ๆ เพื่อจะสรรเสริญอาจารย์ โดยเนื้อความดังที่วามาแล้วตามพระบาลีนั้น

เนื้อความที่วามาแล้วตามพระบาลีนั้น มีคำอธิบายเป็นคำ ๆ ไปว่า คำว่า สัปบุรุษนั้น หมายถึงจิต ๆ คำว่า ควรคบนั้น คือ ควรนั่งด้วยแต่คำว่า ควรนั่งด้วยนั้น เป็นแต่เพียงหัวข้อแห่งเทศนาเท่านั้น ใจความก็คือควรอยู่ร่วมสัปบุรุษทุกอิริยาบถไป คำว่า ความสนิหสนมนั้น หมายถึงความสนิหสนมฐานมิตร ส่วนความสนิหสนมด้วยตัณหานั้น ไม่ควรทำกับใคร ๆ ๆ ข้อที่เทวดากล่าวอย่างนั้น โดยหมายความว่า บุคคลควรทำความสนิหสนมฐานมิตรกับพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า สาวกพระพุทธเจ้า ๆ คำว่า พระสัทธรรมนั้น หมายถึงธรรมอันคัมภีร ๕ ศัล ๑๐ สติบัญญัติ ๔ เป็นต้น ๆ แต่ในคำของเทวดาหมายถึงศีล ๕ เท่านั้น คำว่า มีความคั่น คือ มีความเจริญ ๆ คำว่า ไม่มีความช้วน คือ ไม่มีความลามกแม้แต่อย่างใดอย่างหนึ่ง ๆ คำว่า ไม่ได้จากผู้อื่นนั้น คือ ไม่ได้บุญญาจากพวกคนอันธพาล เหมือนกับไม่ได้น้ำมันเป็นต้น จากทรายเป็นต้น ส่วนฉัฏฐธรรมของสัปบุรุษแล้ว คบแต่สัปบุรุษ ข่อมได้บุญญาเหมือนกับได้น้ำมันเป็นต้น จากสิ่งที่จะให้เกิดน้ำมันมาเป็นต้น ฉะนั้น ๆ คำว่า ในท่ามกลางแห่งผู้เศร้าโศกนั้น คือ ภายในท่ามกลางแห่งวัด อันให้เศร้าโศกหรือแห่งผู้เศร้าโศก ที่ไม่เศร้าโศก เหมือนกับอุบาสิกา ซึ่งเป็นภรรยาของพินธุลเสนาบดี และเหมือนกับสังกัจจสามเณร ผู้เป็นสัทธีฬาริกของพระธรรมเสนาบดี ซึ่งอยู่ในท่ามกลางโจร ๕๐๐ ฉะนั้น ๆ คำว่า รุ่งเรืองในท่ามกลางญาตินั้น คือ ในท่ามกลางแห่งหมู่ญาติ ข้อนี้หมายความว่า ดูสง่างามเหมือนกับอริมุตตกสามเณร ซึ่งเป็นสัทธีฬาริกของพระสังกัจจเณรเจ้า ๆ คือ

อิมุตตกสามเณร^๕ เป็นหลานของพระสังกัจจเอรเจ้า^๖ ๓ คราวหนึ่ง พระเถระเจ้าบอกว่า นี่เณรสามเณร เธอโตแล้ว เธอจะไปตามบิดามารดา แล้วจงกลับมา เราจักให้อุปสมบทแก่เธอ ๓ สามเณรนั้นก็อำลา ถือบาตรและจีวรออกเดินทางไป เพื่อจะไปหาบ้านพี่สาว ซึ่งอยู่ใกล้ดง อันมีโจรสองสมอยู่โน้น เมื่อไปถึงบ้านพี่สาวแล้ว ก็ไปฉันทบ้านพี่สาว แล้วถามอายุเดือนพี่สาวก็ตอบว่า ไม่ทราบ ทราบแต่มารดาเท่านั้น สามเณรนั้นกว่า ช่างเถิด เราจักไปหามารดา แล้วก็เดินทางผาตงเข้าไป นายโจรได้เห็นสามเณรนั้นเดินเข้าดงมา ก็สั่งพวกโจรให้จับ เมื่อจับได้แล้ว พวกโจรบางคนก็บอกว่า พวกเราควรจะฆ่าเสีย บางพวกก็บอกว่า ปล่อยไปเถิด ฝ่ายสามเณรก็คิดว่า เรายังเป็นผู้ศกษาอยู่ ยังมีกิจที่จะต้องทำอยู่ เราจักพดกับโจรเหล่านี้ ทำตัวของเราให้มี ความสวัสดิในบัดนี้ คิดดังนี้แล้วจึงได้เรียกนายโจรมาบอกว่า เราจักอุปมาให้ท่านฟัง แล้วก็กล่าวว่า ในอดีตกาลล่วงแล้วนาน มีนายพราน คนหนึ่ง ตกไม้ทับเหวไว้ในกลางป่าแห่งหนึ่ง ได้ฆ่าลิงลมตัวหนึ่งด้วยไม้ทับ เหว่นั้น ผงนกได้เห็นลิงลมมนตาย ก็พากันตกใจกลัว ได้พากันหนี ไปจากที่นั้นเสียสิ้นเพียงในคืนเดียว ด้วยกล่าวว่า พวกเราอยู่ในที่นี้ไม่ได้ ดังนี้ จันใด เมื่อคนทั้งหลายรู้ว่า พวกท่านฆ่าสมณะผู้ทพแล้วอย่างขี้ขี้ ผู้ไม่มีเครื่องกังวลอันใด แล้วเขาก็จักไม่มาทางนี้ เขาก็หนีไปทางอื่น ฉะนั้น พวกท่านก็จักขาดทรัพย์ จักไม่ได้ทรัพย์จากพวกคนเดินทาง นายโจรจึงกล่าวว่า สมณะนั้นกล่าวจริง เพราะเมื่อพวกเราฆ่าสมณะผู้ หลุดพ้นอย่างขี้ขี้ ผู้ไม่มีกังวลอย่างนั้นแล้ว พวกเราก็จักไม่เกิดทรัพย์ โดย เหตุว่า จักไม่มีผู้กล้าเดินทางมาทางนี้ ๓ แต่ถ้าท่านพบปะคนที่เดิน สวนทางมาแล้วจักไม่บอกแก่ใคร จักรักษาความสัตย์ไว้ ท่านก็ไปได้ ตามสบาย ว่าดังนี้แล้วก็ปล่อยสามเณรนั้นไป

เมื่อสามเณรนั้น ที่พวกโจรปล่อยไปแล้ว ก็ออกเดินทางต่อไป ถึงได้ไปเห็นพวกญาติก็ไม่ได้บอกแก่พวกญาติ เมื่อพวกญาติถูกพวกโจร จับได้แล้ว เวลาพวกโจรทุบตี ก็พากันเดือดร้อนให้รำพันถึงสามเณร

นั้น พวกโจรจึงถามมารดาของสามเณรนั้นว่า เหตุไรเจ้าจึงกล่าวว่า
 อริมุตตกะอยู่ในท้องของเรา เจ้าจึงบอกเราไปเดี๋ยวนี้ มารดาของอริมุตตก-
 สามเณรจึงบอกว่า ผู้เป็นบิดา ผู้เป็นพี่สาวน้องสาว ผู้เป็นพี่ชายน้อง
 ชายของอริมุตตกสามเณร คนที่อยู่บนทั้งหมดเป็นญาติของอริมุตตกสามเณร
 ทั้งนั้น ฯ นายโจรจึงว่า อริมุตตกสามเณรทำสิ่งที่ทำได้ยาก ได้พบ
 เห็นผู้ใดแล้วก็ไม่ห้าม อันนั้นเป็นข้อวัตรของสมณะทั้งหลาย ผู้เป็นพระ
 อริยะ ผู้เลี้ยงชีวิตโดยชอบธรรม ฯ อริมุตตกสามเณรผู้ว่าจาสด์
 เพราะได้พบเห็นผู้ใดแล้วก็ไม่ห้าม ญาติของอริมุตตกสามเณรทั้งปวง
 ของจึงได้ไปจากที่นี่โดยสวัสดิ์ ว่าดังนี้แล้วก็สั่งให้ปล่อยคนเหล่านั้นไปเสีย

เมื่อคนเหล่านั้นตามไปพบอริมุตตกสามเณร จึงกล่าวว่า นี่แน่ะ
 พ่อสามเณร พวกข้าพเจ้าทั้งปวงได้รอดพ้นจากภัยอันตรายมา ก็เพราะ
 วาจาสด์ของสามเณร ดังนี้ ฝ่ายโจรทั้ง ๕๐๐ นั้น ก็เลื่อมใสต่อสามเณร
 พากันบรรพชาต่อสามเณร ฯ สามเณรนั้นก็พาโจรทั้ง ๕๐๐ นั้นไปหา
 พระอุปัชฌาย์ อุปสมบทด้วยตนเองก่อน แล้วจึงให้ศิษย์ของตนทั้ง ๕๐๐
 นั้นอุปสมบทต่อภายหลัง ฯ โจรทั้ง ๕๐๐ นั้นก็เชื่อฟังคำสั่งสอน ต่อมา
 ภายหลังก็ได้เป็นพระอรหันต์สิ้น

เทวดาองค์นั้นหมายความว่าอนัน จึงได้กล่าวว่า บุคคลย่อมรุ่งเรือง
 ในท่ามกลางญาติ ก็เพราะพระสัทธรรมของสัปบุรุษทั้งหลาย ดังนี้ ฯ
 คำว่า ตั้งอยู่เนื่อง ๆ นั้น คือ อยู่เป็นสุขตลอดกาลนาน ฯ คำว่า โดย
 ปรีชาะนั้น คือ โดยเหตุการณ์ ฯ คำว่า พ้นจากทุกข์ทั้งปวงนั้น คือ
 ไม่ใช่มีแต่ความคืออย่างเดิวนั่น ไม่ใช่มีแต่บัญญัติอย่างเดิวนั่น
 ไม่ใช่ไม่เศร้าโศกในท่ามกลางแห่งผู้เศร้าโศกเท่านั้น ไม่ใช่รุ่งเรืองใน
 ท่ามกลางแห่งญาติอย่างเดิวนั่น ยังได้เกิดในสคติด้วย ยังตั้งอยู่
 เป็นสุขตลอดกาลนานด้วย ยังพ้นจากวิญญูทุกข์ทั้งสนด้วย ฯ สันเนอความ
 ในอรรถกถาเพียงเท่านี้

ธัมมัตถาธิบาย

เนื้อความในธรรมาธิบายนั้นมีเพียงว่า การที่เทวดาเหล่านั้นจะได้
ทรัพย์สมบัติเช่นนั้น ก็เพราะอาศัยคบกับบุรุษผู้เป็นบัณฑิตคนนั้น โดย
เหตุนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า บัณฑิตนั้นจะ เสวยนา
การคบแต่บัณฑิต คือ ผู้วิจิตรไปด้วยปัญญา ดังนี้ สันเนื้อความในเทศนา
กันชนเพียงเท่านี้.

เอวံ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๕

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวดาสังยุต
ว่าด้วยคำของเทวดา ๔ องค์

เอกํ สมยํ ภควา สาวตถิย์ วิหริติ เขตวเน อนาถปิณฑิกสุส
อาราเมติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
ตอนเทวดาสังยุต กัณฑ์ที่ ๑๕ ว่าด้วยคำของเทวดา ๔ องค์ สืบต่อไป
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนาน หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นั้นว่า ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่อารามของอนาถ-
ปิณฑิกเศรษฐี อันมีนามว่าพระเชตวนาราม ใกล้กรุงสาวัตถี มีพวกเทวดา

จำพวกสคตลปกาธิกา เข้าไปเฝ้าในเวลาอย่างเช้ามืดยาม ๗ เหวดา
คนหนึ่ง ได้กราบทูลขึ้นว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า บุคคลให้ทานไม่ได้
เพราะความตระหนี่และเพราะความประมาท บุคคลผู้มีความรู้ เมื่อหวังบุญ
ควรให้ทานให้ได้ พระเจ้าข้า

ลำดับนั้น เหวดาอีกคนหนึ่งทูลขึ้นว่า คนตระหนี่กลัวต่อสิ่งใด จึง
ให้ทานไม่ได้ สิ่งนั้นย่อมมีแก่คนตระหนี่นั้น คนตระหนี่กลัวแต่ความหิว
กระหายอันใด จึงให้ทานไม่ได้ ความหิวกระหายอันนั้น ย่อมมีแก่คน
ตระหนี่นั้น ทั้งในโลกนี้และโลกอื่น เพราะฉะนั้น บุคคลควรกำจัด
ความตระหนี่เสีย ควรครอบงำความตระหนี่เสีย แล้วให้ทานให้ได้ บุญ
ทั้งหลายย่อมเป็นที่พึงของสัตว์โลกทั้งหลายในโลกหน้า พระเจ้าข้า

ลำดับนั้น เหวดาอีกคนหนึ่ง จึงทูลขึ้นว่า ในจำพวกที่เดินทางไกล
บรรพเหล่าใด ถึงแม้ว่ามีของอยู่น้อยก็ควรแจกแบ่งให้แก่ผู้อื่น บุคคล
เหล่านั้น ชื่อว่า ไม่ตาย ในเมื่อคนทั้งหลายตายอยู่ อันนั้นเป็นธรรมมีมา
แต่เก่าก่อน ๗ บุคคลบางจำพวก ถึงแม้มีสิ่งของอยู่น้อยก็แบ่งปัน บาง
จำพวก ถึงจะมีอยู่มากก็ไม่แบ่งปัน ของน้อยที่เขาแบ่งปันให้แก่ผู้อื่นนั้น
มีผลเท่ากับของดั่งพัน พระเจ้าข้า

ลำดับนั้น เหวดาอีกคนหนึ่ง จึงทูลว่า อสัปปรุษทั้งหลาย ย่อม
ทำตามกิจของสัปปรุษทั้งหลาย ผู้ให้สิ่งที่ให้ได้ยาก ผู้ทำสิ่งที่ทำได้ยาก
ไม่ได้ ธรรมของสัปปรุษทั้งหลาย ย่อมเป็นของทำตามได้ยาก เพราะ
ฉะนั้น คติของสัปปรุษและอสัปปรุษทั้งหลายจึงต่างกัน คือ อสัปปรุษ
ทั้งหลายย่อมไปนรก สัปปรุษทั้งหลายย่อมไปสวรรค์ พระเจ้าข้า

ลำดับนั้น เหวดาอีกคนหนึ่ง จึงทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า
ถ้อยคำของใครเป็นสภานัต พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ถ้อยคำของเธอทั้งปวง เป็น
สภานัตโดยปริยาย เธอทั้งหลายจงฟังถ้อยคำของเรา คือ บุคคลควร
ประพฤติธรรม ถึงแม้ว่าผู้ใดจะรับจ้างทำการบดกวาด เลี้ยงบุตรภรรยาอยู่
ก็ดี เมื่อมีของน้อยก็ให้ทานตามน้อย ส่วนผลแห่งทานที่ผู้นั้นให้ถึง ๑๐๐
ดั่งพัน ก็ไม่เท่าเสี้ยว ๑ แห่งผลทานของบุคคลเช่นนั้น

ในลำดับนั้น เทวดาตนหนึ่ง จึงกราบทูลขึ้นว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เหตุไรการให้ทานอย่างนั้นจึงมีผลมาก ส่วนผลแห่งทานที่บุคคลให้โดยชอบนั้น จึงไม่เท่ากับผลแห่งทานชนิดนั้น เหตุไรผลแห่งทานที่บุคคลให้แก่คนอื่นดังพื้น ๆ จึงไม่เท่าเสี้ยว ๑ แห่งผลทานชนิดนั้น พระเจ้าข้า

ลำดับนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า เพราะบุคคลบางพวก ตั้งอยู่ในสิ่งไม่ชอบธรรม ฆ่าตบเบียดเบียนผู้อื่นมาให้ทาน ทานของเขาเป็นทานที่มีหน้าเต็มด้วยน้ำตา เป็นทานที่มีอาชญา ทานนั้นจึงไม่เท่ากับทานที่บุคคลให้โดยชอบธรรม ผลแห่งทานของบุคคลผู้ให้ทานดังพื้นย่อมไม่เท่าเสี้ยว ๑ แห่งทานชนิดนั้น ดังนี้ จบเนื้อความในพระสูตรนี้เพียงเท่านี้

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถา แก้ไขซึ่งคำทั้งหลายที่มีมาแล้วตามพระบาลีนั้นว่า คำว่า เพราะความตระหนี่และเพราะความประมาทนั้น คือ เพราะความตระหนี่ อันมีการซ่อนข้าวของ ๆ ตน เป็นลักษณะ และเพราะความประมาท อันมีการอยู่ปราศจากสติ เป็นลักษณะ ๑ ด้วยว่าบุคคลบางคนไม่ให้ทาน เพราะความตระหนี่ว่า เมื่อเราให้ทาน ของนั้นก็จักสิ้นไป ของนั้นก็จักไม่เป็นประโยชน์แก่เรา หรือแก่คนในบ้านเรือนของเรา ๑ บางคนแม้แต่เพียงจะคิดว่า เราควรให้ทาน ดังนี้ ก็ไม่มีแม้แต่มัวเมาไปในการเล่นเป็นต้น ๑ คำว่า บุคคลให้ทานไม่ได้ ด้วยอาการอย่างนั้น ดังนนั้น คือ เทวดาตนนั้น ได้กล่าวถึงเหตุที่ให้ทานไม่ได้ว่า ได้แก่ความตระหนี่และความประมาท ๑ คำว่า ผู้หวังบุญนั้น คือ ผู้ต้องการบุญ อันต่างด้วยเจตนา มีบุพพเจตนา เป็นต้น ๑ คำว่า ผู้มีความรู้ควรให้ทานนั้น คือ ผู้รู้ว่า ผลแห่งทานมีอยู่ ควรให้ทานให้จงได้ ๑ คำว่า ความกลั่นนั้นกลับมาถึงผู้นั้น คือ ความหิวกระหาย

ในโลกนี้และโลกหน้าซึ่งเขากลัวนั้น ก็มีแก่ผู้นั้น ๆ คำว่า ควรกำจัด
ความตระหนี่นั้น คือ ควรไล่ความตระหนี่ออกเสีย ๆ คำว่า ควร
ครอบงำซึ่งความตระหนี่ให้ได้ แล้วให้ทานนั้น คือ ควรข้ายซึ่งความ
ตระหนี่นั้นเสีย แล้วให้ทานให้ได้ ๆ คำว่า บุคคลเหล่านั้น เชื่อว่าไม่
ตาย ในเมื่อคนทั้งหลายตายแล้ว คือ เชื่อว่าไม่ตาย ในเมื่อคนทั้งหลาย
ตายแล้ว ด้วยความตาย คือ การไม่ให้ทาน คือ ถึงจะมีข้าวนาเป็นต้น
รับอันมาก ทบคณคลังไว้มอมนักคนตายก็คิด คนที่ตายนั้นก็ถูกชนแบ่งปัน
ไม่ได้ ว่าของนิจเป็นของผู้อื่น สิ่งนิจเป็นของผู้อื่น เมื่อเป็นอย่างนั้น คน
ตายนั้นก็เรียกได้ว่า เป็นผู้ไม่ให้ทานไม่ได้ โดยเหตุนี้ ทรัพย์ของคนตาย
กับคนไม่ให้ทานจึงเป็นของเท่ากัน เพราะฉะนั้น บุคคลผู้ให้ทาน จึงชื่อว่า
ไม่ตาย ในคนทั้งหลายที่ตายแล้วเช่นนั้น

คำว่า ผู้เดินทางไกล ถึงมีของน้อยก็แบ่งปันนั้น คือ พวกเดิน
ทางไกล พวกเดินทางกันดาร ถึงจะมีของน้อยก็แบ่งปันให้แก่กัน เพื่อ
ให้เป็นเสบียงทาง ฉะนั้น ผู้ที่เดินทางกันดาร คือ เดินทางสงสาร ถึงจะ
มีของให้ทานน้อย ก็ควรให้ทาน ฉะนั้น คนเหล่านั้น เชื่อว่า ไม่ตาย
ในจำพวกคนที่ตายแล้ว ๆ คำว่า อันนั้นเป็นธรรมที่มีมาเก่าก่อนนั้น คือ
อันนั้นเป็นธรรมของโบราณ เป็นธรรมของบัณฑิตทั้งหลายที่มีมาเก่าก่อน
แล้ว ๆ คำว่า บุคคลบางคน เมื่อมีของน้อยนั้น คือ บุคคลบางคน
ถึงจะมีของให้ทานน้อยก็ให้ทาน ๆ คำว่า เมื่อมีของมากก็ไม่ให้ทานนั้น
คือ บุคคลบางคน ถึงจะมีข้าวของอยู่มาก ก็ไม่แจกแบ่งให้แก่ผู้ใด ๆ
คำว่า มีผลเท่ากับพันหนึ่งนั้น คือ ของที่ให้ทานอย่างนั้น มีผลเท่ากับ
ให้ถึงพัน ๆ คำว่า ทำตามได้ยากนั้น คือ ให้เต็มได้ยาก ๆ คำว่า
ประพฤติกุศลธรรมนั้น คือ ประพฤติกุศลธรรม ทั้ง ๑๐ ประการ ๆ คำว่า
รับจ้างบดกวาดนั้น คือ รับจ้างบดกวาดซึ่งต่าง ๆ มีลานนวดข้าวเป็นต้น
มาเลียงบุตรภรรยา ๆ คำว่า เมื่อมีของน้อยก็ให้ทานได้นั้น คือ ถึงจะ
มีของน้อยแม้เพียงผักตองเท่านั้น ก็แบ่งออกให้ทานได้ ๆ คำว่า ตั้ง
แสนนั้น หมายความว่า ร้อยแห่งบุรุษ อันคู่กับพัน ๆ คำว่า ผู้ให้

ตั้งพนันได้แก่ให้ทานแก่ภิกษุตั้งพนัน หรือให้ทานกหาปณะตั้งพนัน ฯ ด้วย
 คำเป็นอันหมายความว่า ได้ถวายอาหารแก่ภิกษุตั้ง ๑๐ โกฏิ หรือได้
 ถวายอาหารคิดเป็นมูลค่า ๑๐ โกฏิกหาปณะ ฯ บุคคลเหล่านี้ให้ทาน
 มากถึงเพียงนี้ บุคคลเหล่านั้น ก็ไม่ถึงเสีย ๑ แห่งผลทานเช่นนั้น ฯ ผู้ใด
 รับจ้างบิณฑบาต ประพฤติกุศลกรรม เลี้ยงบุตรภรรยา ถึงแม่มีของน้อย
 ก็ให้ทาน บุคคลให้ทานตั้งพนันนั้น ย่อมไม่เท่าเสีย ๑ ของบุคคลนั้น

คนขัดสน แม้ให้ทานเพียงสลากภัตร พอดีอิ่มเฉพาะภิกษุองค์
 เดียวเท่านั้นก็ดี ก็ยังมีผลมากกว่าทานแห่งบุคคลเหล่านั้น ซึ่งเป็นบุคคล
 มั่งมี ทานแห่งบุคคลมั่งมีย่อมไม่เท่าเสีย ๑ แห่งทานของบุคคลขัดสน
 คำว่า เสีย ๑ ในที่นี้ หมายถึงส่วนที่ ๑๖ บ้าง หมายถึงส่วนที่ ๑๐๐ บ้าง
 หมายถึงส่วนที่พันบ้าง ฯ บุคคลขัดสนซึ่งมีอยู่ในกุศลกรรม คือ กุศลกรรม-
 บกทั้ง ๑๐ นั้นด้วย เลี้ยงบุตรภรรยาโดยชอบธรรมด้วย ให้ทานด้วยนั้น
 แบ่งทานของบรรพชนออก ๘ ส่วน แม้ส่วนหนึ่ง ๆ ก็ยังดีกว่าทานของบุคคล
 ที่ให้แก่ภิกษุตั้ง ๑๐ โกฏิ หรือให้ด้วยกหาปณะตั้ง ๑๐ โกฏิ ฯ เมื่อพระ
 ตถาคตเจ้า ทรงแสดงซึ่งทานเช่นนั้น เทวดาซึ่งยืนอยู่ในที่ใกล้องค์หนึ่ง
 จึงคิดว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้ เพราะเหตุไรหนอ
 จึงได้ทูลถามตามที่แสดงมาแล้ว จากพระบาลีนั้น ฯ ในคำที่ตรัสตอบนั้น
 มีคำอธิบายว่า คำว่า ตั้งอยู่ในธรรมอันไม่เสื่อมนั้น คือ ตั้งอยู่ใน
 กายกรรม วชิกรรม มโนกรรม อันไม่สจฺจิต ฯ คำว่า ตั้งนั้น คือ
 ทบตร่างกาย ฯ คำว่า ฆ่า นั้น คือ ฆ่าให้ตาย ฯ คำว่า ให้เศร้าโศกนั้น
 คือ ทำให้ผู้อื่นเศร้าโศก ฯ คำว่า มีหน้าเต็มด้วยน้ำตานัน คือ
 ทำให้ผู้อื่นร้องไห้ แล้วจึงให้ทาน ฯ คำว่า มีอาชฺฌานัน คือ มีการกตข
 บังคับ มีการขู่ว่าจะลงโทษอย่างนั้นอย่างนี้ แล้วกะเกณฑ์เอาสิ่งของ ๆ
 ผู้คนมาให้ทาน ฯ เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจะทรงแสดงว่า เราไม่
 อาจที่จะกล่าวว่า มหาทานอันประเสริฐเช่นนั้น เป็นทานมีผลน้อย ไม่อาจ
 กล่าวว่า ทานอันเล็กน้อย จะเป็นทานมีผลมาก ก็แต่ว่า มหาทาน
 อันนั้นย่อมมีผลน้อยตามธรรมชาติของตน คือ ตามที่ตนให้เป็นของไม่บริสุท

ส่วนทานเล็กน้อยนอกนี้ ข้อมเป็นทานมีผลมากตามกำเนิดของตน ตาม
ที่คนให้เป็นของบริสุทธฺ์ ดังนี้ จึงได้ตรัสตอบท้าวว่า บุคคลบางจำพวกที่
อยู่ในความไม่ชอบธรรม มาต้อนมาให้ทาน เบียดเบียนผู้อื่นมาให้ทาน
ทานของเขาเป็นทานมีหน้าเต็มไปด้วยน้ำตา เป็นทานมีอาชญา เป็นทาน
ไม่มีค่าเท่ากับทานที่บุคคลให้โดยชอบธรรม ทานที่ให้อย่างนี้ ถึงจะให้
คงพันก็ไม่เท่าเสี้ยว ๑ ของทานเช่นนั้น ดังนี้ สันเนอความในอรรถกถา
เพื่องเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

เนอความในอรรถาธิบายก็มีเพียงว่า ถึงคนเราจะยากจนเฉื่อยใจ
อย่างไรก็ดี แต่ถ้าเป็นผู้ตั้งอยู่ในกุศลกรรมมก ๑๐ ประการด้วย เป็นผู้ยินดี
ในการให้ทานด้วย เป็นผู้เลื่อมใสศรัทธาโดยชอบธรรมด้วย ถึงจะให้ทาน
แม้เพียงเล็กน้อย ก็ยังมีผลมากกว่าที่คนอื่นให้ตั้งร้อยคงพัน ซึ่งเขาให้โดย
เบียดเบียนมาต้อนมาให้ โดยกะเกณฑ์ผู้อื่นมาให้ ด้วยอำนาจอาชญา
ดังนี้ สันเนอความในเทศนาภิกษุทั้งหลายเพื่องเท่านั้น.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐกัถ ๑๖

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนท้าวตาสังยุต
ว่าด้วยคำของท้าว

อก โข สมพหุลา สตุลลปกาธิกา ทเวตา โข อภิกกนฺตยา
รตฺติยาติ.

ณ บัณฑิต อาตมภาพจะได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
ตอนท้าวตาสังยุต กัณฐกัถ ๑๖ ว่าด้วยคำของท้าว สืบต่อไป เพื่อให้เป็น
ประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน
หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานี้ว่า ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่พระเชตวนาราม กรุงสาวัตถี ฯ พอลงมีขณิกยามแห่งราตรวันหนึ่ง ก็มีเทพยดาจำพวกสตุลลปกาธิกาเป็นอันมาก ทำพระเชตวนารามทั้งสนให้สว่างด้วยรัศมีของตน แล้วเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระทศพลมุนีทรงพระภาคเจ้า ถวายอภิวัตแล้วก็นอนอยู่ในที่สมควร ส่วนข้างหนึ่ง ซึ่งพ้นจากโทษแห่งการขันธ์ ๖ ประการ

ครั้นนั้นเรียบร้อยแล้ว เทวดาคนหนึ่ง จึงเปล่งวาจาขึ้นว่า พระองค์ผู้หาทุกข์มิได้ การให้ทานเป็นการดี บุคคลให้ทานไม่ได้เพราะความตระหนี่และความประมาท ผู้หวังบุญ ผู้รู้จักบุญ ควรให้ทาน ดังนี้

ลำดับนั้น เทวดาอีกคนหนึ่ง จึงเปล่งวาจาขึ้นว่า การให้ทานเป็นการจริง แต่ว่าควรให้ทานในเวลามิของน้อยนั้นแหละเป็นการดี บางคนถึงมิของน้อยก็ให้ทานได้ บางคนถึงมิของมากก็ไม่ให้ทาน ทานที่เขาให้ในเวลามิของน้อยนั้น นับว่ามีผลเท่ากับทานที่ให้ถึงพัน

ลำดับนั้น เทวดาคนหนึ่ง จึงเปล่งวาจาขึ้นว่า การให้ทานเป็นการจริง การให้ทานในเมื่อมิของน้อย ก็เป็นการจริง แต่ว่าการให้ทานด้วยศรัทธาอันแหละเป็นการดีแท้ ผู้มีความรู้ทั้งหลายกล่าวว่า การให้ทานกับการบวชเป็นของเสมอกัน ถึงจะมีคนน้อยก็ชนะคนมากได้ ถึงแม้ว่าผู้ศรัทธา ถึงแม้ว่าจะมิของน้อยก็ให้ทานได้ เพราะฉะนั้น ผู้นั้นจึงมีความสุขในโลกหน้า

ลำดับนั้น เทวดาคนหนึ่ง จึงเปล่งวาจาขึ้นว่า นี่แน่ท่านทั้งหลาย ผู้หาทุกข์มิได้ การให้ทานเป็นของดีจริง การให้ทานในเวลามิของน้อยก็เป็นการดีจริง การให้ทานด้วยศรัทธาก็เป็นของดีจริง แต่ว่าการให้ทานของที่ได้มาโดยชอบธรรมนั้นแหละดีแท้ ฯ ผู้ใดได้ทรัพย์มาด้วยความหมั่นและความเพียร ได้ทรัพย์มาโดยชอบธรรมแล้วให้ทาน ผู้นั้นย่อมล่วงเสียซึ่งเวตรณีนรก ย่อมเข้าถึงซึ่งท้องถิ่นเป็นทิพย์

ลำดับนั้น เทวดาตนหนึ่ง จึงเปล่งวาจาขึ้นว่า นี่แน่ะ ท่านทั้งหลาย ผู้หาทุกข์มิได้ การให้ทานเป็นของดีจริง การให้ทานในเวลาที่มีของน้อย ก็เป็นของดีจริง การให้ทานด้วยศรัทธา ก็เป็นของดีจริง การให้ทานด้วยของที่ได้มาโดยชอบธรรม ก็เป็นของดีจริง แต่ว่าการเลือกเสียก่อนจึงให้ทานนั้นแหละ เป็นของดีแท้ การเลือกเสียก่อนแล้วจึงให้ทาน เป็นของที่ พระสุคตทรงสรรเสริญ บุคคลเหล่าใดควรแก่การรับทักษิณาทาน ในโลกนี้ การให้ทานแก่บุคคลเหล่านั้นแหละมีผลมาก เปรียบเหมือนพืชที่บุคคล ปลุกหว่านลงในเนื้อที่อันดีฉะนั้น

ลำดับนั้น เทวดาตนหนึ่ง จึงเปล่งวาจาขึ้นว่า นี่แน่ะท่านทั้งหลาย ผู้หาทุกข์มิได้ การให้ทานเป็นของดีจริง การให้ทานในเวลาที่มีของน้อย ก็เป็นของดีจริง การให้ทานด้วยศรัทธา ก็เป็นของดีจริง การให้ของที่ได้มาโดยชอบธรรม ก็เป็นของดีจริง การเลือกแล้วจึงให้ทาน ก็เป็นของดีจริง แต่ว่าการสรวมในสัจจะทั้งหลายนั้นแหละ เป็นของดีแท้ ๆ ผู้ใด ไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย ไม่ทำบาป เพราะกลัวถ้อยคำผู้อื่นจะติเตียน สรรเสริญซึ่งความกลัว ไม่สรรเสริญซึ่งความกล้าในการเบียดเบียนผู้อื่น สัปบุรุษทั้งหลาย ย่อมไม่ทำบาปเพราะความกลัว ดังนี้

ลำดับนั้น เทวดาตนหนึ่ง จึงทูลถามสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ราชคฤ์พระผู้มีพระภาคเจ้า ฯ ถ้อยคำของใครเป็นสุภาษิต เป็นคำที่ถูกต้องดี พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ถ้อยคำของเธอทั้งปวง เป็นสุภาษิตโดยปริยาย แต่เธอทั้งหลายจงฟังถ้อยคำของเราบ้าง คือ บุคคล โดยมากย่อมให้ทานด้วยศรัทธา บทแห่งธรรมเพียงบทเดียว ก็ดีกว่าการให้ทาน สัปบุรุษทั้งหลายในปางก่อนซึ่งเป็นผู้มีบุญญาได้ถึงแล้วซึ่งนิพพาน ดังนี้ สันเนอความในพระบาลี อันมีในสาธุสูตรที่ ๓ แห่งสตูลลปกายิกวรรคที่ ๔ เพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า เปล่งวาจา นั้น คือ
เปล่งออกซึ่งความเห็นของตน อันตนไม่สามารถที่จะกลั้นไว้ได้ เปรียบ
เหมือนบุคคลไม่อาจกลั้นน้ำมันลงได้ แล้วน้ำมันก็สำรอกออกมา หรือ
เปรียบเหมือนสระน้ำซึ่งไม่อาจรับน้ำไว้ได้หมด น้ำก็ล้นออกมา ข้น
ฉนั้นใด ถ้อยคำอันมีขึ้นด้วยกำลังจิต ก็ไม่อาจจะขังอยู่ในหัวใจได้
ย่อมปรากฏออกมาภายนอกฉนั้นนั้น ถ้อยคำที่ปรากฏออกมาภายนอกนั้น
เรียกว่า อุทาน ฯ อธิบายว่า เทวดาเหล่านั้น ได้เปล่งถ้อยคำอันแล้ว
ด้วยจิตออกมา ฯ คำว่า การให้ทานด้วยศรัทธาเป็นการดีนั้น หมายถึง
การให้ทานด้วยการเชื่อกรรม ด้วยการเชื่อผลแห่งกรรมนั้นแหละ เป็น
การดี ฯ คำที่กล่าวว่า การให้ทานกับการบสักรับของเสมอกันนั้น
คืออย่างไร ? คือ ผู้ที่ขลาดโดยเห็นแก่ชีวิต ก็ไม่อาจสู้รบกับผู้อื่นได้
ผู้ที่ขลาดต่อความหมดความเปลือง ก็ไม่อาจให้ทานได้ ฯ เพราะผู้
กล่าวว่า เราจักรักษาชีวิต เราจักรบ ดังนั้น ย่อมรบไม่ได้ ต่อเมื่อทอด
อาลัยในชีวิตว่าจะตายหรืออย่างไรก็ตามนั้นแหละจึงจักรบได้ ฯ ส่วนผู้
กล่าวว่า เจ้าจักรักษาทรัพย์ไว้ด้วย จักให้ทานด้วย ดังนั้น ก็ย่อมให้ทาน
ไม่ได้ โดยเหตุนี้ จึงว่า การให้ทานกับการบสักรับของเสมอกัน

คำว่า ถึงคนน้อยก็ย่อมชนะคนมากได้ นั้น คือ ในการรบศึกนั้น
ถึงจะมีคนน้อยก็ดี แต่ถ้าวุ่นแต่เป็นคนแก่ตัวกล้า ก็ชนะคนขลาด ซึ่ง
เป็นคนหนุ่มมากได้ ข้นฉนั้นใด ผู้ที่สมบูรณ์ด้วยคุณธรรมมีศรัทธาเป็นต้น
ซึ่งแบ่งของน้อยออกให้ทานได้ ย่อมชนะความตระหนี่อันมากได้ ย่อม
ได้ผลแห่งทานอันมากด้วย แม้โดยเหตุอันนี้ ก็เชื่อว่าการให้ทานกับการ
บสักรับของเสมอกัน เพราะฉะนั้น เทวดาจึงกล่าวว่า ถึงจะมี
ของน้อยก็ดี แต่ถ้ามัศรัทธาก็ให้ทานได้ ฯ คำว่า ด้วยเหตุนี้ ผู้นั้น

๑๑๒ พระสุตตันตปิฎก คัมภีร์ที่ ๓ สังกตนิกาย สคาถวรรค เล่ม ๑

จึงมีความสุขในโลกหน้า คณันนั้น ควรแสดงเรื่องแห่งพราหมณผู้มัว
สาธุกอยู่หนึ่งให้เป็นอย่าง เพื่อให้เนื้อความนั้นแจ่มแจ้ง ๆ คำว่า
ของที่ได้มาโดยชอบธรรมนั้น ได้แก่ ของที่ได้มาโดยสุจริต และบุคคลที่
ได้สำเร็จธรรมแล้ว ๆ บุคคลที่ได้สำเร็จธรรมนั้น ได้แก่ พระอริยบุคคล ๆ
โดยเหตุนี้ การให้ของที่ได้มาโดยชอบธรรมอันใด ที่พระอริยบุคคลให้
ทานอยู่ การให้ทานนั้น บ่อเป็นของดี ๆ ถึงแม้ว่าในค่านี้นั้น ผู้ใด
ให้ทานของที่ได้มาโดยชอบธรรม ก็เหมือนกับว่ามาแล้วนั้น ๆ คำว่า
ได้มาด้วยความหมั่นและความเพียรนั้น หมายถึงที่ได้มาด้วยความหมั่น
และความเพียร

คำว่า เวตรณรณนั้น เป็นเพียงหัวข้อแห่งเทศนาเท่านั้น
เพราะฉะนั้น จึงได้ใจความว่า ผู้นั้นได้ข้ามเวตรณรณด้วย ได้ข้ามนรก
ใหญ่ทั้ง ๓๐ นรก มีสัญชีวนรณ และกาฬสุตตนรณ เป็นต้น ได้โดย
ประการทั้งปวง ๆ คำว่า การเลือกแล้วให้ทานนั้น มีคำอธิบายว่า การ
เลือกนั้นมีอยู่ ๒ อย่าง คือ การเลือกของที่จะให้ทาน ๑ การเลือกผู้ที่จะ
รับให้ทาน ๑ การเลือกคดของที่เหลือ ๆ ออกเสีย คือ เอาแต่ของที่ดี ๆ
ให้ทานนั้น เรียกว่าการเลือกของที่จะให้ทาน ๆ การเลือกผู้ที่ไม่
ศีลออกเสีย แสวงหาแต่ผู้ศรัทธาแล้วให้ทานนั้น เรียกว่าการเลือกผู้ที่จะ
รับให้ทาน ๆ การที่เลือกแล้วจึงให้ทานอย่างนั้น เป็นของที่พระพุทธเจ้า
ทรงสรรเสริญ ๆ คำว่า การส้ารวมในสัตว์ทั้งหลาย เป็นการดั้น หมายถึง
ความว่า การไม่เบียดเบียนชีวิตสัตว์ทั้งหลายเป็นการดี ๆ เทวดาองค์นี้
ได้สรรเสริญอันสูงส่งชื่อว่า ดีกว่าอันสูงส่งท่าน ๆ คำว่า บทแห่งธรรม
เพียงบทเดียว ก็ดีกว่าท่านนั้น คือ บทแห่งธรรมอันได้แก่นิพพานเพียง
อย่างเดียวเท่านั้น ก็ยังดีกว่าการให้ทาน ๆ คำว่า ส้าปฐมทั้งหลาย
เมื่อก่อนนั้น หมายถึงเมื่อก่อนพระกัสสปพุทธเจ้า หรือพระโคตมพุทธเจ้า
เป็นต้น ส้าเนื้อความในอรรถกถาเพียงเท่านี้

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า เทวดาองค์แรกซึ่งกล่าวถึง
 ในเทศนาภังคนี้ ได้กล่าวถึงเหตุที่ให้ทานไม่ได้ว่า มีอยู่ ๒ ประการ
 คือ ความตระหนี่ กับความประมาท ฯ เทวดาองค์ที่ ๒ ได้กล่าวว่า การ
 ให้ทานในเมื่อมีของน้อยเป็นการดี ถึงจะให้ทานน้อย ก็เท่ากับให้ทาน
 ครั้งหนึ่ง ฯ องค์ที่ ๓ กล่าวว่า การให้ทานด้วยศรัทธาเป็นการดี การให้
 ทานกับการบสัฏ เป็นของทำได้ยากเท่ากัน ถึงจะมีคนน้อยก็ชนะคน
 มากได้ ถึงจะมีของน้อยก็ให้ทานได้ ในเมื่อมีศรัทธา ฯ องค์ที่ ๔ ว่า
 การให้ทานของที่ได้มาโดยชอบธรรมนั้นแหละเป็นการดี ฯ องค์ที่ ๕ ว่า
 การเลือกแล้วจึงให้ทานนั้นแหละเป็นการดี ฯ องค์ที่ ๖ ว่า การไม่
 เบียดเบียนชีวิตของผู้อื่นนั้นแหละเป็นการดี ฯ แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
 ตรัสว่า บทแห่งธรรมคือนิพพานนั้นแหละ เป็นการดีกว่าทานทั้งหลาย ดังนั้น
 ได้ใจความว่า ถ้อยคำของเทวดาทั้ง ๖ นั้น ก็ล้วนแต่เป็นถ้อยคำที่ถูกต้อง
 ทั้งนั้น แต่ว่าถูกต้องโดยปริยาย ถ้อยคำของเทวดา ๕ องค์ เบื้องต้นนั้น
 เป็นถ้อยคำสรรเสริญทาน ส่วนถ้อยคำของเทวดาองค์ที่ ๖ เป็นถ้อยคำ
 สรรเสริญศีล ส่วนถ้อยคำของพระพุทธเจ้า เป็นถ้อยคำสรรเสริญนิพพาน
 ดังนี้ สันเนื้อความในเทศนาภังคนี้เพียงเท่านั้น.

เอวံ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐกัณ ๑๗

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวดาสังยุต
ว่าด้วยคำของเทวดาเจ้าพวกสตุลลปกายิกา

เอกิ สมยํ ภควา สาวตถิยํ วิหริติ เชตวนเณ อนาถบิณ-
จิกสฺส อารามเต.

ณ บัณฑิต อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
ตอนเทวดาสังยุต กัณฐกัณ ๑๗ ว่าด้วยคำของเทวดาเจ้าพวกสตุลลปกายิกา
สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชน
ทั้งหลาย ตลอดกาลนาน หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ซึ่งได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นี้ว่า ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่อารามแห่ง
อนาถบิณจิกเศรษฐี ใกล้กรุงสาวัตถิมหานคร ฯ ครึ่งนั้น มีเทวดา
เจ้าพวกสตุลลปกายิกาเป็นอันมาก พากันไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
ในเวลามัชฌิมยามแห่งราตรี ถวายบังคมแล้วก็พากันยืนในที่สมควร
ส่วนข้างหนึ่ง ซึ่งปราศจากโทษแห่งการยืน ๖ ประการ ฯ ครั้นเทวดา
เหล่านั้นยืนอยู่ที่สมควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว เทวดาตนหนึ่งจึงกล่าวขึ้นว่า
กามทั้งหลาย ชื่อว่าเป็นของเที่ยงในสัตว์โลกไม่มี บุคคลติดอยู่ในกาม
เหล่านี้ กามเหล่านั้นเป็นของน่าใคร่มีอยู่ในโลกนี้ บุคคลประมาทในกาม
เหล่านี้ จึงไม่มาจากการตั้งแห่งมัจจุ ไปสู่ที่อันไม่กลับมาอีก ฯ ความ
คับแค้นเกิดจากความพอใจ ความทุกข์เกิดจากความพอใจ กำจัด
ความคับแค้นได้ เพราะกำจัดความพอใจได้ กำจัดความทุกข์ได้ เพราะ
กำจัดความคับแค้นได้ ฯ สิ่งเหล่านี้วิจิตรอยู่ในโลก สิ่งเหล่านั้นไม่ใช่
กาม ความยินดีอันเกิดจากความคิด เป็นกามของบุรุษต่างหาก สิ่งทั้ง

จิตรทั้งหลายย่อมมีอยู่ในโลก ๆ ผู้มีปัญญาทั้งหลายย่อมกำจัดความ
พอใจในสิ่งนั้นเสีย

บุคคลควรละความโกรธ ควรละมานะ ควรล่งสังโยชน์ทั้งปวง
เสีย ความทุกข์ทั้งหลายย่อมไม่ตกถึงซึ่งผู้ไม่เกี่ยวข้องในนามรูป ซึ่งผู้ไม่
กังวล ๆ บุคคลผู้ใดละนามบัญญัติเสียแล้วไม่มาถึงซึ่งวิมาน ตัดขาดแล้ว
ซึ่งค้นหาในรูปนี้ เมื่อเทพยตามนุษย์ทั้งหลายในโลกนี้ หรือใน
โลกอื่น หรือในสวรรค์ หรือในที่อื่นทั้งปวงจะแสวงหาผู้นั้น ซึ่งเป็นผู้ตัด
เครื่องขึงเหียงแล้ว เป็นผู้ไม่มีความคับแค้นแล้ว เป็นผู้ไม่มีความหวังแล้ว
ย่อมไม่พบ ๆ ถ้าเทพยตามนุษย์ทั้งหลายในโลกนี้ หรือในโลกอื่น
ไม่พบผู้นั้น ซึ่งเป็นผู้หลุดพ้นแล้ว ซึ่งเป็นนระอันสูงสุด ซึ่งเป็นผู้
ประพฤติประโยชน์แก่ันะทั้งหลาย บุคคลเหล่าใดนอนน้อมซึ่งผู้นั้น
บุคคลเหล่านั้นจะเป็นผู้ควรสรรเสริญหรือ ๆ ดูก่อนภิกษุ บุคคลเหล่าใด
นอนน้อม บุคคลผู้นั้นซึ่งเป็นผู้นอนอย่างนั้น ถึงแม้บุคคลเหล่านั้นก็เป็นผู้
ควรสรรเสริญ ๆ บุคคลเหล่านั้นได้เป็นสุขยามเครื่องของ เพราะได้แล้ว
ซึ่งธรรม เพราะละแล้วซึ่งวิกิจจา ดังนั้น สันเนอความในนสนันสูตรที่ ๔
เพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า ความใคร่นั้น หมายถึง
อารมณ์ที่น่าต้องการ มีรูปเป็นต้น คำว่า ไม่มาจากที่ตั้งแห่งมัจจุ สัตอื่น
ไม่กลับมาอีกนั้น คือ ไม่มาจากภูมิภวภูทั้ง ๓ สันนิพพานอันนั้นว่าไปไม่
กลับมา ๆ ด้วยว่าผู้ไปถึงนิพพานแล้วย่อมไม่กลับมา เพราะฉะนั้น
นิพพานนั้นจึงเรียกว่าที่ไปไม่กลับมา ๆ บุคคลผู้ติดอยู่ ผู้มีวิมาอยู่ในกาม
ทั้งหลาย ชื่อว่าผู้ไม่กลับมาจากภูมิภวภูทั้ง ๔ ชื่อว่าไม่อาจเพื่อจะไปถึง
นิพพาน เพราะฉะนั้น เทวดานั่นจึงกล่าวอย่างนั้น

คำว่า เกิดจากความพอใจนั้น ได้แก่ เกิดจากความพอใจด้วย
อำนาจแห่งค้นหา ๆ คำว่า ความคับแค้นนั้น ได้แก่ ทุกข์ในชั้นที่ ๕ ๆ

คำว่า กำจัดความคับแค้นได้ เพราะกำจัดความพอใจได้นั้น คือ กำจัด
 วัณฐ ๕ ได้ เพราะกำจัดตัณหาได้ ฯ คำว่า กำจัดทุกข์ได้เพราะกำจัด
 ความคับแค้นได้นั้น คือ กำจัดวัณฐทุกข์ได้ เพราะกำจัดวัณฐ ๕ ได้ ฯ
 คำว่า วิจิตรนั้น คือ มีอารมณ์ต่าง ๆ ฯ คำว่า ความยินดีอันเกิดจาก
 ความคิดนั้น หมายถึงเลสกาณ ฯ เนื้อความข้อนี้ ควรให้แจ่มแจ้งด้วย
 ปุสฺสสูตร ฯ เพราะปุสฺสปริพาชก เมื่อพระเถระเจ้ากล่าวขึ้นว่า ความยินดี
 ด้วยความคิด เร็วแรงแห่งบุรุษ ดังนี้ ก็กล่าวว่า สิ่งเหล่านี้วิจิตรอยู่
 ในโลก สิ่งเหล่านั้นไม่ใช่ काम ถ้าท่านกล่าวว่า ความยินดีด้วยความดำริ
 เป็น काम แล้ว ถึงแม้ว่าภิกษุก็ชื่อว่าบุรโกลกาม เพราะความดำริในอกุศล-
 วิตก ต้องมีแก่ท่าน ดังนี้ ฯ ลำดับนั้น พระเถระเจ้าจึงกล่าวว่า ถ้าสิ่ง
 เหล่านี้วิจิตรอยู่ในโลก สิ่งเหล่านั้นเป็น काम ท่านก็ไม่กล่าวถึงความยินดี
 ด้วยความดำริ ถึงแม้ว่าครูของท่าน เมื่อไม่แลเห็น काम ก็เรียกว่าบุ-
 รโกลกาม เพราะรูปทั้งหลายอันเป็นที่ชอบใจต้องมีแก่ท่าน ฯ เมื่อ
 บุคคลได้ยินเสียง ได้สดคมกลิ่น ได้ลิ้มรส ได้ถูกต้องผัสสะอันเป็นที่พอใจ
 ถึงแม้ครูของท่าน เมื่อเป็นอย่างนี้ ก็ชื่อว่าบุรโกลกาม ดังนี้ ฯ คำว่า
 ผู้บัญญัติทั้งหลายย่อมกำจัดความพอใจในสิ่งนั้น คือ บัณฑิตทั้งหลาย
 ย่อมกำจัดความยินดีด้วยความพอใจในอารมณ์เหล่านั้น ฯ คำว่า สังโยชน์
 หักปวงนั้น หมายถึงสังโยชน์ ๑๐ ฯ คำว่า ผู้ไม่กังวลนั้น คือ ผู้ไม่กังวล
 ด้วยราคะเป็นต้น ฯ คำว่า ทุกข์ทั้งหลายไม่ตกไปนั้น คือ วัณฐทุกข์
 หักปวงทั้งหลายย่อมไม่ตกไปในเบ้องบนของบุคคลผู้นั้น ฯ คำว่า ละส่วน
 บัญญัตินั้น คือ พระเถระเจ้าผู้ชื่อว่าโมฆราชได้ฟังเนื้อความอันนั้นแล้ว เป็น
 ผู้ฉลาดในคำสืบทอดแห่งคำเหล่านั้น จึงคิดว่า เนื้อความแห่งคาถาอันไม่ถึงซึ่ง
 ความสืบทอดตามลำดับ เมื่อจะสืบทอดตามลำดับจึงได้กล่าวอย่างนั้น

คำว่า ในโลกนี้ หรือโลกอื่นนั้น คือ ในโลกเรา นี้ หรือในโลกอื่น
 นอกจากโลกของเรา ฯ คำว่า ผู้เป็นนระอันสูงสุด ผู้ประพฤติ
 ประโยชน์แก่नระทั้งหลายนั้น คือ พระเถระเจ้ากล่าวมาโดยเอาองค์พระ

ทศพล คือ ถึงแม้ว่าพระชนาสหพระสนจะเป็นนระอันสูงสุด และเป็นผ
 ประพฤติประโยชน์แก่ระทั้งหลายก็จริง แต่ว่าองค์พระทศพลเป็นผู้เขม
 กว่า ๆ คำว่า บุคคลเหล่าใดนอบน้อมบุคคลนั้น บุคคลเหล่านั้นเป็นผู้
 ควรสรรเสริญ ดังนั้น คือ ถ้าเทพยตามนุษย์ทั้งหลายนอบน้อมซึ่งผ
 หลุดพ้นแล้วอย่างนั้น บุคคลเหล่าใดนอบน้อมซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วย
 กาย หรือด้วยวาจา หรือด้วยการปฏิบัติตาม บุคคลเหล่านั้นควรจะได้รับความ
 สรรเสริญ หรือไม่ควรจะได้รับความสรรเสริญ ๆ คำว่า เพราะรัก
 ธรรมนั้น คือ เพราะรักซึ่งสังฆธรรมทั้ง ๔ ๆ คำว่า บุคคลเหล่านั้น
 เป็นผู้ข้ามเครื่องขันธ์นั้น คือ บุคคลเหล่าใดนอบน้อมซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้า
 ด้วยกายหรือด้วยวาจา หรือด้วยการปฏิบัติตาม บุคคลเหล่านั้นรู้สังฆธรรม
 ๔ แล้ว ละวิภังขณาแล้ว ก็เป็นผู้ข้ามเครื่องขันธ์แล้ว เป็นผู้ได้รับความ
 สรรเสริญแล้ว ดังนั้น สันเนื้อความในอรรถกถาเพียงท่าน

ธัมมัตถาธิบาย

เนื้อความในอรรถาธิบายว่า เทวดาองค์นี้ได้แสดงความเห็นของตน
 อันเป็นความเห็นลึกซึ้ง แต่ว่าคงได้ยินได้ฟังมาแล้วเป็นอันมาก จึงได้
 แสดงความเห็นอันลึกซึ้งอย่างนั้นได้ ๆ ข้อที่ว่า เทวดาองค์นี้ได้ยิน
 ได้ฟังมาแล้วเป็นอันมากนั้น เพราะข้อความของเทวดาองค์นี้ ตรงกับข้อ
 ความที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้แก่พระโมฆราชเถระเจ้าก็มี ตรงกับข้อ
 ความที่พระโมฆราชเถระเจ้าได้ทูลพระพุทธเจ้าไว้ก็มี ตรงกับข้อความของ
 พระพุทธเจ้าที่ได้ตอบปัญหาของเทวดาไว้แล้วในพระสูตรอื่นก็มี ตรงกับ
 ข้อความของพระพุทธเจ้าที่ตรัสไว้ในที่อื่นก็มี เพราะฉะนั้น คำของเทวดา
 องค์นี้จึงฟังเข้าใจได้ยาก คือ คำว่า บุคคลผู้ใดละบัญญัติแล้วไม่มาสู่
 วิมานอีก คัดเสียแล้วซึ่งตัณหาในนามรูปนี้ เมื่อเทพยตามนุษย์ทั้งหลาย
 ในโลกนี้หรือโลกอื่นจะแสวงหาผนั้น ซึ่งเป็นผลัดเครื่องขันธ์แล้ว
 เป็นผู้ไม่มีความคับแค้น เป็นผู้ไม่มีความหวังนั้น เป็นคำของพระพุทธเจ้า
 ที่ตรัสแก่เทวดาองค์หนึ่ง ซึ่งมีอยู่ในสมิทติสูตรที่ ๑๐ แห่งภันทวรรคที่ ๒

ของคัมภีร์นี้ ผู้ต้องการทราบหรือต้องการเข้าใจ ควรฟัง หรือควรดูจาก
กัณฑ์ที่ ๑๑ แห่งคัมภีร์นี้

คำว่า ถ้าเทพยตามนุษย์ทั้งหลายไม่เห็นฉันนั้น ซึ่งเป็นผู้พ้นแล้ว
อย่างนั้น ซึ่งเป็นนระอันสูงสุด ซึ่งเป็นผู้ประพฤติประโยชน์แก่คน
ทั้งหลาย บุคคลเหล่าใดนอนน้อมบุคคลนั้น บุคคลเหล่านั้นควรได้รับความ
สรรเสริญหรือ คังนนั้น เป็นคำของพระโมฆราชทูลถามพระพุทธเจ้า ฯ
คำว่า บุคคลเหล่าใดนอนน้อมบุคคลผู้นั้น ซึ่งพ้นแล้วอย่างนั้น บุคคล
เหล่านั้น ควรสรรเสริญ บุคคลเหล่านั้นรู้จักธรรมแล้ว ละกิจกิจฉาแล้ว
ก็เป็นผู้ข้ามเครื่องข้องได้แล้ว คังนนั้น เป็นคำของพระพุทธเจ้าตรัสตอบ
พระโมฆราช

คำว่า บุคคลควรละความโกรธ ควรละมานะ ควรล่วงเสียซึ่ง
สังโยชน์ทั้งปวง ทุกข์ทั้งหลายย่อมไม่ตกไปตามซึ่งผู้นั้น ซึ่งเป็นผู้ไม่
เกี่ยวข้องกับในนามรูป เป็นผู้ไม่มกัวลนั้น เป็นคำของพระพุทธเจ้า ฯ
เพราะฉะนั้นจึงว่า เทวดาองค์นั้นได้หยิบยกเอาข้อธรรมต่าง ๆ ตามที่ตนได้
ยินได้ฟังมา ขนมาทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าดังที่แสดงมา

ส่วนใจความในถ้อยคำของเทวดานั้น ย่อมมีอยู่เป็นข้อ ๆ คือ ข้อ
ที่ ๑ ว่า พัสตูกาม กิเลสกาทั้งหลาย ที่ทำให้สัตว์โลกมัวเมาอยู่ ล้วน
แต่เป็นของไม่เที่ยง ล้วนแต่เป็นของไม่ยั่งยืน เป็นของไม่คงทนทั้งนั้น

ข้อที่ ๒ ว่า ความคับแค้นและความทุกข์ต่าง ๆ นั้น ย่อมเกิดมาจาก
ความพอใจ เมื่อกำจัดความพอใจได้แล้ว ก็เป็นอันกำจัดความคับแค้นได้
เมื่อกำจัดความคับแค้นได้แล้ว ก็เป็นอันกำจัดความทุกข์ได้

ข้อที่ ๓ ว่า สิ่งทวิจตรต่าง ๆ คือ อารมณ์ต่าง ๆ ในโลก ไม่เรียกว่า
กาม ที่เรียกว่ากามนั้น คือ ความยินดีอันเกิดจากความดำริ อันนั้นแหละผู้มี
ปัญญาทั้งหลายควรกำจัดความพอใจเสีย

ข้อที่ ๔ ว่า บุคคลควรละความโกรธและมานะ สังโยชน์ทั้งปวง
ไม่ควรเกี่ยวข้องกับสิ่งใด จึงจะไม่ได้รับทุกข์

ข้อที่ ๕ ว่า ผู้ทะลบบัญญัติ คือ ละชั้น ๕ ซึ่งบัญญัติว่า เป็นสัตว์
บุคคล ตัวตน เราเขา เสียได้แล้ว ไม่มาสู่วิมาน คือ ไม่มาเกิดในท้อง
ของมารดาอีกแล้ว ได้ตัดตัณหาเสียสิ้นแล้ว เวลาสิ้นอายุแล้ว เทพยดา
มนุษย์ทั้งหลายจะพากันแสวงหาว่า ผู้นั้นไปเกิดในที่ไหนนั้น ย่อมไม่พบ
ในโลกนี้ หรือในโลกอื่น หรือในสวรรค์ หรือในที่อยู่ทั้งปวง

ข้อที่ ๖ ว่า ถ้าเทพยตามนุษย์ทั้งหลายในโลกนี้ หรือในโลกอื่นไม่
พบผู้นั้น ซึ่งเป็นผู้หลุดพ้นอย่างนั้น ซึ่งเป็นผู้สูงสุด ซึ่งเป็นผู้ประพฤติก
ประโชชน์แก่พระทั้งหลาย บุคคลเหล่านี้โดนอบน้อมบุคคลผู้นั้น บุคคล
เหล่านั้นควรได้รับความสรรเสริญหรือ ข้อนั้นเป็นคำของพระโมฆราชทุลถาม
พระพุทธเจ้า ซึ่งเทวดาองค์นั้นกราบทูลพระพุทธเจ้าอีก

ข้อที่ ๗ ว่า ดูก่อนภิกษุ บุคคลเหล่านี้โดนอบน้อมบุคคลผู้นั้น ซึ่ง
เป็นผู้หลุดพ้นอย่างนั้น แม้บุคคลเหล่านั้น ก็เป็นผู้ควรได้รับความสรรเสริญ
แม้บุคคลเหล่านั้นบรรพชาแล้ว ละวชิกิจฉะแล้ว ก็เป็นผู้ข้ามเครื่องข้องแล้ว
ดังนี้ เป็นคำของพระพุทธเจ้าที่ตรัสตอบพระโมฆราช แต่เทวดา
ตนนั้นได้นำมากราบทูลพระพุทธเจ้า เพราะฉะนั้น จึงได้กล่าวไว้ใน
เบื้องต้นแล้ว ถ้อยคำของเทวดาองค์นั้นเป็นถ้อยคำอันลึกซึ้ง เพราะเป็น
ถ้อยคำที่ไต่ขียนได้ฟังมาแล้วจากพระพุทธเจ้า หรือองค์พระอรหันตอื่น ๆ
ส่วนคำอธิบายในถ้อยคำของเทวดาองค์นั้น นอกจากที่อธิบายมาแล้วตาม
อรรถกถานั้น ก็ไม่เห็นมีคำใดที่จำเป็นต้องอธิบายอีก เป็นแต่ว่าของผู้ต้อง
การอยากเข้าใจในเทศนาภิกษุ จงหมั่นอ่านหมั่นฟังให้ดี สัก ๒ ครั้ง
หรือ ๓ ครั้งเท่านั้น ก็พอจะเข้าใจได้ จึงเป็นอันว่าจบเทศนาภิกษุ
เพียงเท่านั้น.

เอวี่ กิมี่ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัมภีร์ที่ ๑๘

กัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวดาสังยุต ว่าด้วยคำของเทวดา ๒ จำพวก

เอก์ สมย์ ภควา สาวตถีย์ วิหริติ เขตวเน อนาถปิณฑิกสุส
อารามค.

ณ บัดนี้ อาคมภาพจักได้แสดงกัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
ตอนเทวดาสังยุต กัมภีร์ที่ ๑๘ ว่าด้วยคำของเทวดา ๒ จำพวก สืบต่อไป
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

คณินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นั้นว่า ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่อาราม
แห่งอนาถปิณฑิกเศรษฐี อันมีนามว่าพระเชตวนาราม ใกล้กรุงสาวัตถี
ในครั้งนั้น มีเทวดาพวกอุชฌานสัญญาหลายองค์ด้วยกัน ทำให้พระเชตวัน
ทั้งสว่างด้วยรัศมีของตน ในเวลาอย่างเข้ามัจฉิมยาม แล้วพากันไปเฝ้า
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นเข้าไปถึงที่ใกล้แล้วก็พากันยืนอยู่ในวิหาร

ครั้นยืนเรียบร้อยแล้ว เทวดาคนหนึ่งจึงกราบทูลขึ้นว่า ผู้ใดเมื่อตน
เป็นอยู่อย่างหนึ่ง แต่กล่าวเสียอย่างหนึ่ง ผู้นั้นชื่อว่าขามโฆชาบริโภคอาหาร
เหมือนกับพรานนกที่ไปจับคนไว้ฉะนั้น ฯ เพราะบุคคลจะต้องทำสิ่งใด
ก็ควรกล่าวสิ่งนั้น ไม่ทำสิ่งใดก็ไม่ควรกล่าวสิ่งนั้น บัณฑิตทั้งหลายย่อม
รอบรู้ซึ่งผู้ที่ไม่ทำได้แต่กล่าว ดังนี้

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ปฏิปทาอันใด เป็นปฏิปทา
มั่นคง ใคร ๆ ไม่อาจหยั่งลงสู่ปฏิปทานั้นได้ ด้วยเพียงแต่การ

พูดหรือเพียงแต่การฟังอย่างเดียวเท่านั้น ๆ ผู้มีความคิดทั้งหลาย ผู้เจริญ
 ญาณพ้นจากเครื่องผูกแห่งมารได้ด้วยปฏิบัติได้ ผู้มีความคิดทั้งหลาย
 ย่อมไม่ทำปฏิปทานนั้นให้เกิดผล เพราะรูแจ้งซึ่งโลกปรียาย ผู้หวัคคิด
 ทั้งหลาย ได้ดับกิเลสไปด้วยปฏิปทาอย่างอื่น ได้ข้ามเสิบซังเครื่องข้อง
 ในโลกด้วยปฏิปทาอย่างอื่น ดังนี้

ลำดับนั้น เทวดาเหล่านั้น ก็ลงมายืนอยู่ที่พื้นดินหมอบลงในที่ใกล้
 พระบาทขององค์สมเด็จพระผู้ประภาสเจ้า แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้
 ประภาสเจ้า ความผิดได้มีแก่ข้าพระองค์ทั้งหลายแล้ว เพราะข้าพระองค์
 ทั้งหลายเป็นจำพวกโง่ เป็นจำพวกเขลา เป็นจำพวกไม่ฉลาด ในการที่
 เข้าใจว่า พระผู้ประภาสเจ้า เป็นผู้ควรกราบ ขอพระผู้ประภาสเจ้า
 จงทรงรับความผิดของข้าพระองค์ทั้งหลายว่า เป็นความผิดเกิด เพื่อจะ
 ได้ระงับต่อไป พระเจ้าข้า ๆ ลำดับนั้น สมเด็จพระผู้ประภาสเจ้า
 ก็ทรงขมขื่น

ลำดับนั้น เทวดาเหล่านั้นก็ยิ่งยกโทษมากขึ้น ได้พากันเหาะขึ้นไป
 ที่เวหาส แล้วเทวดาคนหนึ่งได้กล่าวขึ้นว่า ถ้าผู้ใดไม่รับความผิดของผู้
 แสดงความผิด เป็นผู้มีความโกรธไม่อาจ เป็นผู้หนักในโทษะ ผู้นั้นย่อม
 ได้ประสบเวร ดังนี้

สมเด็จพระผู้ประภาสเจ้าตรัสตอบว่า ถ้าการล่วงเกินไม่มี ถ้าความ
 ผิดไม่มี ถ้าเวรทั้งหลายไม่ระงับ บุคคลควรเป็นผู้ฉลาดด้วยเหตุไร

เทวดาตนนั้นทูลขึ้นว่า ความล่วงเกินต่อใครไม่มี ความผิดต่อใคร
 ไม่มี ใครไม่ถึงซึ่งความลุ่มหลง ใครมีหวัคคิด มีสติอยู่ทุกเมื่อ

สมเด็จพระผู้ประภาสเจ้าตรัสตอบว่า ความล่วงเกินต่อพระ
 ตถาคตเจ้าทั้งหลาย ผู้เป็นพระพุทธรเจ้า ผู้นั้นเพราะหวัคคิดทั้งปวงย่อมไม่มี
 ความผิดต่อพระตถาคตเจ้านั้นก็ไม่มี พระตถาคตเจ้านั้นไม่ถึงซึ่งความ
 ลุ่มหลง พระตถาคตเจ้านั้น เป็นผู้มีความคิด เป็นผู้สติอยู่ทุกเมื่อ ถ้าผู้
 ใดไม่รับความล่วงเกินของผู้แสดงอยู่ เป็นผู้มีความโกรธในใจ เป็นผู้

หนักในโงะสะ นั่นก็ยอมได้ประสพเวร เราไม่ยินดีต่อเวรนั้น เรารับ
ความล่วงเกินของท่านทั้งหลาย ดังนี้ สันเนอความในอุชฌานสัจญ์สูตรที่ ๕
เพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า พวกอุชฌานสัจญ์นั้น
ได้แก่เทวดาจำพวกหนึ่งซึ่งชอบยกโทษผู้อื่น ๆ แต่เทวดาจำพวกนั้นจะได้
อยู่ในเทวโลก ต่างจากเทวดาอื่นนั้นห้ามได้ อยู่ในเทวโลกร่วมกับเทวดา
อื่น ๆ แต่ว่า มันสยชอบเพ่งแต่ความผิดของผู้อื่น ชอบแต่ยกโทษ
ติเตียนผู้อื่น เทวดาจำพวกนี้เห็นว่า พระตถาคตเจ้ายังทรงอาศัยปัจจัย ๔
อยู่ จึงได้พากันมาเฝ้าด้วยตั้งใจจะยกโทษติเตียน ๆ คือ เทวดาจำพวกนี้
คิดว่า พระสมณโคตมได้ทรงสอนภิกษุทั้งหลายให้สันโดษในบงฺสกลจิวร
และในปิณฑบาท ในการอยู่ตามโคนต้นไม้ ในการฉันขาดด้วยนํ้ามตร
ทั้งสรรเสริญซึ่งคุณแห่งสันโดษไว้เป็นอันมาก ส่วนตัวเองได้นั่งร่มผ้า
ล้วนแต่ดี ๆ มีผ้าทุกุลพัสตร์ โขมพัสตร์ เป็นต้น และฉันอาหารซึ่งล้วน
แต่เป็นของสูงสุด อันเป็นอาหารสำหรับพระราชา อยู่ในพระคันธกุฏี
อันเปรียบกับวิมานของมหาชน ฉันแต่ยาทิพเพนตร มีเนยใสเนยข้นเป็นต้น
เวลากลางวันก็แสดงธรรมแก่มหาชน แต่พระสมณโคตมนี้ มีการพูด
อย่างหนึ่ง มีการทำอย่างหนึ่ง ๆ เทวดาจำพวกนี้เข้าใจอย่างนั้น จึงได้
พากันมาหลอกลอกโทษติเตียน ซึ่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยถ้อยคำตามที่
แสดงมาแล้ว ตามวาระพระบาลี

ก็ถ้อยคำตามที่แสดงมาแล้วนั้น มีคำอธิบายว่า ข้อที่เทวดายก
พรานนกขึ้นมาเปรียบนั้น มีคำอธิบายว่า เมื่อพรานนกอยู่ในที่ไม้ไซ้พุ่มไม้
ก็ทำให้เป็นพุ่มไม้ ด้วยหากิ่งไม้ใบไม้เป็นต้นมาปกคลุม และฉานก
ทั้งหลาย มันกยงและนกกระหาเป็นต้น ซึ่งเข้ามาใกล้ตน ๆ เทวดา
จำพวกนี้เห็นว่า การที่พระตถาคตเจ้าบริโภคนํ้าปัจจัย ๔ นั้น เป็นการขโมย
เขาบริโภคนํ้า เป็นการหลอกลวงประชาชน เหมือนกับพรานนกที่ลวงฉานก

นำเนื้อไปกินฉะนั้น ๆ คำว่า บัณฑิตทั้งหลายย่อมรอบรู้นั้น คือ เทวดา
จำพวกนี้หมายความว่า บัณฑิตทั้งหลายย่อมรู้ได้ว่า ผู้^{๒๕} เป็นผู้ทำ หรือ
ไม่ทำ ๆ เทวดาจำพวกนี้ไม่เข้าใจว่า พระตถาคตเจ้าก็ได้ประกาศตัวว่าเป็น
บัณฑิต ๆ เพราะฉะนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสตอบว่า
ปฏิบัติใดเป็นปฏิปทานั้นคง ใคร ๆ ไม่อาจก้าวลงสู่ปฏิปทานั้นได้ ด้วย
เพียงการพูด หรือด้วยเพียงแต่การทำเท่านั้น ดังนี้ เป็นต้น

คำว่า ปฏิปทานั้นคงนั้น คือ ปฏิบัติอันสมควรแก่ธรรม ซึ่ง
เป็นปฏิปทานั้นคง ผู้^{๒๔}ความคิดทั้งหลาย คือ ผู้ดำเนินด้วยปัญญา
ทั้งหลาย ผู้เจริญญาณด้วยการเพ่งอารมณ์และด้วยการเพ่งลักษณะ ย่อม
พ้นจากเครื่องผูกแห่งมาร ถ้าปฏิบัติใดใคร ๆ ย่อมไม่อาจก้าวลง คือ ไม่
อาจเดินตามซึ่งปฏิปทานั้นได้ ด้วยเพียงแต่คำพูด หรือเพียงแต่การฟัง
เท่านั้น ๆ คำว่า ผู้^{๒๕}ความคิดทั้งหลาย ย่อมไม่ทำให้ปรากฏนั้น คือ
ความเกิดและความเสื่อมไป แห่งสังขารโลกด้วย เพราะรูซึ่งสังขารธรรม
ทั้ง ๔ ด้วย ได้ข้ามซึ่งเครื่องเกวข้องในโลกแล้ว ย่อมไม่ทำอย่างนั้น คือ
ย่อมไม่กล่าวว่าเราเป็นบัณฑิต ๆ คำว่า ลงยืนอยู่^{๒๕}พื้นดินนั้น คือ เทวดา
เหล่านั้นได้เกิดความละอายขึ้นว่า การที่พวกเราได้เรียกพระสมณโคตม
ผู้ไม่ได้ทำ ด้วยคำว่า ผู้กระทำ ดังนี้ จิตว่าพวกเขาได้ทำสิ่งที่ไม่สมควร
แล้ว ดังนี้ จึงได้เกิดความเคารพต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า เหมือนกับ
เคารพต่อมหาพรหม แล้วได้พากันนอบน้อมด้วยเห็นว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า
เป็นผู้เข้าใกล้ได้ยากเหมือนกับกกงเพลิง จึงได้พากันลงมาจากอากาศ
มาขึ้นอยู่บนพื้นดิน ๆ คำว่า ความล่องเกิมนั้น ได้แก่ความผิดพลาด ๆ
คำว่า ได้ล่องเข้าพระองค์ทั้งหลายนั้น คือ ได้ครอบงำเข้าพระองค์ทั้งหลาย
นั้น ๆ คำว่า ควรกรณานั้น คือ ควรกระทบกระทั่ง ๆ เพราะเทวดา
จำพวกนี้ได้กระทบพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยกายและวาจา ๆ ข้อที่ว่ากระทบ
ด้วยกายนั้น คือ พอมารถึง^{๒๔}ไม่ได้ไหว้พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้พากัน
ขึ้นอยู่บนอากาศ ๆ ข้อที่ว่ากระทบด้วยวาจานั้น คือ ได้ยกเอาพราน

นถ ขันมากล่าวเปรียบเทียบ ฯ เพราะฉะนั้น เทวดาเหล่านั้นจึงได้ทูลขึ้น
ในภายหลังว่า ข้าพระองค์ทั้งหลายเข้าใจพระองค์ว่า เป็นผู้ทศวรรุกราน

คำว่า ขອງทรงรับนั้น คือ ขອງทรงอดโทษ ฯ คำว่า เพื่อ
ความระงับต่อไปนั้น คือ เพื่อไม่ทำความผิด ไม่ทำความเสียหาย ไม่ทำ
ความพลั้งพลาดเช่นนั้นอีกต่อไป ฯ มีคำถามว่า เหตุไรสมเด็จพระผู้มี
พระภาคเจ้าจึงไม่ตรัสตอบในทันที เป็นแต่ได้ทรงยิ้มเท่านั้น ฯ แก้ว
เทวดาเหล่านั้นได้ขอให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอดโทษ ตามสภาพของ
เทวดาทั้งหลายนั้น เท่ากับได้แก้ทำโลกียมหาชน กับองค์พระทศพลผู้เป็น
บุคคลอันเลิศในโลกให้เป็นเช่นเดียวกัน ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงยิ้มด้วยทรงดำริว่า เราจักแสดงกำลังของพระพุทธเจ้า ด้วยถ้อยคำที่
อุกฤษณ์ขานหน้าเสียก่อน แล้วจึงจะอดโทษต่อภายหลัง ฯ ข้อที่เทวดา
เหล่านั้นได้กล่าวขึ้นอีก ก็ด้วยเข้าใจว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าโกรธ ไม่อด
โทษให้แก่พวกตน ฯ คำว่า ผู้นั้นย่อมได้ประสบเวรนั้น คือ ผู้นั้นย่อม
นำเวรนั้นสวมลงในตน เหมือนกับบุคคลสวมรังคฆะนั้น ฯ คำว่า
ถ้าความล่วงเกินไม่มีนั้น คือ ถ้าการทำล่วงเกินไม่มี ฯ คำว่า ถ้าความ
ผิดไม่มีนั้น คือ ถ้าความผิดพลาดไม่มี ฯ คำว่า เป็นผู้ฉลาดด้วยเหตุไร
นั้น คือ ถ้าเวรทั้งหลายไม่ระงับ จะถือว่าเป็นผู้ฉลาดได้อย่างไร ฯ
คำว่า ความล่วงเกินต่อใครไม่มีนั้น คือ ความล่วงเกินต่อใครดวยวาจา
ไม่มี ฯ ความผิดต่อใครไม่มี ใครไม่ถึงซึ่งความลุ่มหลง ใครถือว่าเป็น
บัณฑิตอยู่เป็นนิจ ฯ การที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยิ้มนั้น ก็เพื่อให้
เทวดาเหล่านั้นพุดช่นอย่างน ฯ เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้
ตรัสถามว่า ความล่วงเกินต่อพระตถาคตเจ้าไม่มีเป็นต้น ด้วยทรงพระ
ดำริว่า เราจักแสดงซึ่งกำลังของพระพุทธเจ้า ให้ปรากฏแก่เทวดาเหล่านั้น
แล้วจึงจะอดโทษ

คำว่า พระตถาคตเจ้านั้น มีคำอธิบายว่า ผู้มาแล้วอย่างนั้น ผู้ไป
แล้วอย่างนั้น เป็นต้น ฯ คำว่า พระพุทธเจ้านั้น ได้แก่ผู้ตรัสรู้สัจจะ
ทั้ง ๔ ฯ คำว่า ซึ่งความล่วงเกินของผู้แสดงอยู่นั้น คือ สมเด็จพระผู้มี

พระภาคเจ้าตรัสตอบว่า คำใดที่พวกเธอกล่าวไว้ว่า ผู้ได้รับซึ่งความผิดเอง ผู้แสดงอภัยยอมได้ประสพเวลานั้น คำนั้นเป็นคำที่ถูกต้องดี เราตถาคตไม่ต้องการเวรอันนั้น เราตถาคตจึงอดโทษให้แก่พวกเธอ ดังนี้ สันเนกความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

เนื้อความทั้งหลายที่แสดงมาแล้วนี้ ได้ใจความว่า เทวดาเหล่านั้นเป็นจำพวกที่เข้าใจผิด ด้วยการที่ได้เห็นพระพุทธเจ้าทรงบริโภคน้ำจัญ ๔ ถ้วยแต่อย่างดี ไม่สมกับที่พระองค์ทรงสอนภิกษุทั้งหลาย ให้มีความสันโดษยินดีในบิณฑบาตตามมีตามได้ ไม่เลือกว่าเลวหรือดี ทั้งเข้าใจผิดไปว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพูดอย่างหนึ่ง ทรงทำอย่างหนึ่ง การทำกับการพูดไม่เหมือนกัน เทวดาเหล่านั้นจึงได้พร้อมกันลงมากล่าวติเตียนพระองค์ในที่เฉพาะพระพักตร์ เมื่อพระองค์ทรงโต้ตอบแล้ว เทวดาจำพวกนั้นก็หมดความเข้าใจผิด จึงคิดว่า พวกเราได้กล่าวต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสียแล้ว จึงได้พากันมาทูลขอโทษ ดังแสดงมา ดังนี้

ต่อไป เป็นเนื้อความในสังฆาสูตรที่ ๖ ว่าครั้งหนึ่ง มีเทวดาจำพวกสุกัลลปกายิกาเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ในเวลามัชฌิมยามแห่งราตรี ที่พระเชตवनาราม ถวายบังคมแล้วก็พากันยืนอยู่ที่สมควรแก่ตนและแก่ตน

เวลาช้านอนเรียบร้อยแล้ว เทวดาตนหนึ่งจึงทูลขึ้นว่า ศรัทธาย่อมเป็นเพื่อนสองของบุรุษ ถ้าบุคคลไม่ตั้งอยู่ในฉันท ไม่มีสัจจะ ก็มีศรัทธาเสีย เวลาละสรีระแล้วก็ไปสู่สวรรค์ ฯ บุคคลควรละความโกรธ ควรละมานะ ควรละสังโยชน์ทั้งปวง เครื่องขันธ์ทั้งหลายย่อมไม่ตกไปตามซึ่งผู้ไม่ตั้งอยู่ในนามรูป ซึ่งผู้ไม่มีกังวล ฯ คนโง่ทั้งหลายย่อมประกอบซึ่งความประมาทเนื่อง ๆ ส่วนคนมีปัญญาทั้งหลาย ย่อมรักษาความไม่ประมาทไว้ เหมือนกับทรัพย์อันประเสริฐฉะนั้น ฯ บุคคลอย่าประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งความประมาท อย่าประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งความสนิทสนมด้วยอำนาจความยินดีในกามารมณ์ เพราะผู้ไม่ประมาท ผู้เพ่งธรรม ย่อมถึงซึ่งความสุขอย่างเยี่ยม ดังนี้ สันเนกความในพระบาลีเพียงเท่านั้น

ส่วนเนื้อความในอรรถกถา ก็มีแต่เพียงคำอธิบายเล็กน้อย คือ คำว่า
 ศรัทธาเป็นเพื่อนสองของบุรุษนั้น หมายความว่า ศรัทธาย่อมทำหน้าที่ของ
 สหายให้สำเร็จไป สำหรับบุรุษผู้ไปสัเทวโลก และผู้ไปสู่นิพพาน ฯ คำว่า
 ยศนั้น ได้แก่บริวาร ฯ คำว่า ชื่อเสียงนั้น ได้แก่การสรรเสริญ ฯ คำว่า
 เครื่องขื่อนั้น ได้แก่เครื่องข้อม ๕ ประการ มีรากะเป็นต้น ฯ คำว่า ประกอบ
 เนื่อง ๆ ซึ่งความประมาทนั้น ได้แก่ทำความประมาทให้เกิดขึ้น ฯ คำว่า
 เหมือนผู้รักษาทรัพย์อันประเสริฐไว้นั้น คือ เหมือนผู้รักษาทรัพย์ที่มีค่ามาก
 มีแก้วมุกดาและแก้วมณีนีเป็นต้น ฯ คำว่า ผู้เพ่งธรรมนั้น ได้แก่ผู้เจริญงาน
 ด้วยการเพ่งอารมณ์ และลักษณะ ฯ การเพ่งลักษณะนั้น ได้แก่วิปัสสนา
 มรรคผล ฯ เพราะวิปัสสนาย่อมเพ่งลักษณะ ๓ ฯ มรรคยอมทำกิจแห่ง
 วิปัสสนาให้สำเร็จ ฯ ผลยอมทำกิจแห่งนิโรธให้สำเร็จ ส่วนสมบัติ ๔
 ของผู้เพ่งกลั่นเป็นอารมณ์ เรียกว่าเพ่งอารมณ์ ฯ คำว่า สุขอย่างเยี่ยมมนั้น
 ได้แก่สุขของพระอรหันต์ ดังนี้ ส่วนเนื้อความในอรรถกถาเพียงเท่านี้

ธัมมัตถาธิบาย

ส่วนเนื้อความในอรรถาธิบาย ก็มีแต่เพียงว่า เทวดาตนนี้ได้กล่าว
 ข้อความขึ้น เพื่อดูว่าความเห็นของตนต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าไว้เป็น ๓ ข้อ
 คือ ข้อที่ ๑ ได้กล่าวถึงศรัทธาว่าเป็นเหตุให้ได้บริวาร และชื่อเสียง เป็น
 เหตุให้ไปสวรรค์ ฯ ข้อที่ ๒ ได้กล่าวเป็นคำสอน สำหรับบุคคลทั่วไป
 เพื่อให้ละความโกรธ มานะ สังโยชน์ โดยประการทั้งปวง ฯ ข้อที่ ๓
 ได้กล่าวถึงคนโง่ และคนฉลาดว่า มีการทำผิดกัน คือ คนโง่มีแต่ความ
 ประมาท ส่วนคนฉลาดมีแต่ความไม่ประมาท แล้วแสดงผลแห่งความ
 ไม่ประมาทว่า คือ สุขอย่างเยี่ยม มันได้แก่สุขของพระอรหันต์ ดังนี้ ฯ
 เมื่อเทวดาตนนี้กล่าวจบลงแล้ว สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงแสดง
 ความยินดีด้วย ว่าเป็นคำที่ถูกต้องดี แล้วเทวดาเหล่านั้นจึงได้พากันถวาย
 บังคมลากลับสู่ดาวดึงส์สวรรค์ ฯ ส่วนเนื้อความในเทศนาภินันตนั้นเพียงเท่านี้

เอวံ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๙

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวดาสังยุต ว่าด้วยการประชุมใหญ่ของเทพยดา

เอวมเม สุตฺ ๑ เอกํ สมํ ภควา สกฺเกสุ วิหริติ กปฺลวตฺถุสมํ
มหาวเน มหตาคี.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอน
เทวดาสังยุต กัณฑ์ที่ ๑๙ ว่าด้วยการประชุมใหญ่ของเทพยดา สืบต่อไป
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นี้ว่า ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่บามหาวน อันมี
ในที่ใกล้กันกับกรงกบิลพัสดุ์ แคว้นแคว้นสาकยราช พร้อมด้วยพระภิกษุ
สงฆ์ ๕๐๐ องค์ ซึ่งล้วนเป็นแต่เป็นพระอรหันต์สืบ ๆ เทวดาทั้งหลายได้มาจาก
โลกธาตุทั้งสิ้น มาประชุมกันแล้วโดยมาก เพื่อจะเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า
และพระภิกษุสงฆ์

ในคราวนั้น เทพเจ้าชั้นสุทธาวาส ๔ องค์ได้คิดว่า เวลานี้สมเด็จพระ
ผู้มีพระภาคเจ้า ได้ประทับอยู่ที่บามหาวน ใกล้กันกับกรงกบิลพัสดุ์
ในแคว้นแคว้นสาकยราช พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ องค์ ซึ่งล้วนแต่
ทรงคุณธรรมอันใหญ่ ล้วนแต่เป็นพระอรหันต์ อีกอย่างหนึ่ง เทวดา
ทั้งหลายก็มาจากโลกธาตุทั้งสิ้น ได้มาประชุมกันแล้วโดยมาก เพื่อจะเห็น
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นไปเฝ้าแล้วได้กล่าวคาถาองค์ละ ๑ คาถา
ในที่ใกล้สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า

ครั้นเทวดาเหล่านั้นคิดดังนี้แล้ว ก็หายวับมาจากสุทธาวาส มาปรากฏข้างหน้าของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าโดยเร็วพลัน ประหนึ่งว่าบุรุษกำลังเหยียดแขนยกแขนฉะนั้น ๆ เทวดาเหล่านั้นถวายบังคมสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วยืนอยู่ในที่สมควรแก่ตน

ครั้นยืนเรียบร้อยแล้ว เทวดาตน ๑ ได้กล่าวคาถาขึ้นว่า เวลานี้มีการประชุมใหญ่ที่ป่าใหญ่ มีหมู่เทพเจ้ามาประชุมพร้อมกัน ข้าพระองค์ทั้งหลายก็ได้มาในธรรมสมัยอันนี้ เพื่อจะได้เห็นพระสงฆ์ผู้ไม่พ่ายแพ้ดังนี้ ลำดับนั้น เทวดาอีกตน ๑ ได้กล่าวคาถาขึ้นว่า ภิกษุทั้งหลายซึ่งอยู่ในที่ประชุม ล้วนแต่มีใจตั้งมั่น ล้วนแต่ทำจิตของตนให้ตรง บัณฑิตทั้งหลายย่อมรักษากันตรัยทั้งหลาย เหมือนกับนายสารภีซึ่งถือเชือกฉะนั้น

ลำดับนั้น เทวดาอีกตน ๑ ได้กล่าวขึ้นว่า ภิกษุเหล่าใดตัดตะปูแล้ว คัดลัมแล้ว ถอนเสาเชื่อนแล้ว เป็นผู้ไม่หวั่นไหว ภิกษุเหล่านั้นเป็นผู้บริสุทธิ์ เป็นผู้ปราศจากมลทิน เป็นผู้มจก เป็นผู้ผลกฝนดีแล้ว เป็นนาคหนุ่ม ดังนี้

ลำดับนั้น เทวดาอีกตน ๑ ได้กล่าวขึ้นว่า ไม่ว่าบุคคลเหล่าใดนับถือพระพุทธเจ้าแล้ว บุคคลเหล่านั้นละอรรถภาพของมนุษย์แล้ว จักไม่ไปส่อเบาหวิว จักทำเทวโลกให้เต็มชน ดังนี้ สิ้นเนื้อความในสมัยสูตรที่ ๗ เพียงแทน

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถา คำว่า แวนแก้วนาคกษัตราชนันได้แก่ชนบทหนึ่ง ๆ ซึ่งเป็นที่อยู่ของหมู่พระราชากุมาร ที่ได้นามว่านาคกษัตราเพราะอาศัยคำแปลพระราชาของพระราชาบิดาว่า กุมารเหล่านั้นเป็นพวกองอาจ ดังนี้ ๆ คำว่า ที่ป่ามหานัน ได้แก่ที่ป่าใหญ่อันติดเนื่องเป็นอันเดียวกับป่าหิมพานต์ ซึ่งเป็นป่าที่เกิดขึ้นเอง เป็นป่าไม่มีใครปลูก ๆ คำว่า ซึ่งล้วนแต่พระอรหันต์นั้น คือ ซึ่งล้วนแต่ท่านผู้สำเร็จพระอรหัตต์ในวันที่มีการประชุมใหญ่นั้น

ในเรื่องนี้ มีเรื่องลำดับดังต่อไปนี้ พวกสากยะและพวกโกลิยะ ได้กันทำนบขึ้นที่แม่น้ำโรหิณี อันมีในระหว่างกรุงกบิลพัสดุ์ และกรุงโกลิยะต่อกัน แล้วก็อาศัยน้ำทำนา ฯ ในคราวนั้นเกิดฝนแล้งในต้นเดือน ๘ มีข้าวกล้าเหี่ยวแห้งไป พวกกรรมกรของพระนครทั้ง ๒ ก็ประชุมกัน ฯ ฝ่ายพวกกรรมกรชาวโกลิยนคร ได้กล่าวขึ้นก่อนว่า นานเป็นนาน พวกเราทั้ง ๒ ฝ่ายได้กันทำนบขึ้นไว้ แต่สำหรับฝั่งอีกไม่พอแก่พวกเราทั้ง ๒ ฝ่าย ข้าวกล้าของพวกเราอีกน่าจะเหี่ยวก็จะสำเร็จ เพราะฉะนั้น พวกท่านจงให้น้ำคราวนี้แก่พวกเรา ฯ ฝ่ายกรรมกรชาวกรุงกบิลพัสดุ์ ก็กล่าวว่า เมื่อพวกท่านได้ข้าวกล้าเต็มฉางแล้ว พวกเราไม่อาจที่จะถือเอาเงินทอง แก้วมณี หรือกระสอบเป็นต้นเหี่ยวไปขอซื้อพวกท่าน ข้าวกล้าของพวกเราจักสำเร็จด้วยน้ำอีกคราวเดียวเหมือนกัน พวกท่านจงให้น้ำแก่เราก่อน ฯ ฝ่ายกรรมกรชาวโกลิยนครก็ตอบว่าไม่ให้ ฯ พวกกบิลพัสดุ์ก็ตอบว่าไม่ให้ แล้วก็ได้เถียงกันมากขึ้น อีกคนหนึ่งก็ถูกผลุนผลันขึ้นตี อีกคนหนึ่ง เลยเกิดตีกันใหญ่ แล้วคำว่าทำหายกันจนกระทั่งถึงชาติตระกูลแห่งราชตระกูลทั้งหลาย ฯ พวกกรรมกรชาวโกลิยะก็ทำขึ้นว่า พวกเราเองชาวกบิลพัสดุ์ เป็นพวกสมสู่อยู่ด้วยกันกับน้องสาวเหมือนกับสุนัขบ้านสุนัขป่า ช่างมาสาตราวุธของพวกเราจักทำอะไรแก่พวกเราได้ ฯ ฝ่ายพวกกรรมกรชาวกรุงกบิลพัสดุ์ก็กล่าวว่า พวกเราเองเป็นพวกขเรณ อาศัยอยู่ที่ในโพรงไม้กระเบาเหมือนกับสัตว์จรจัดฉาน ช่างมาสาตราวุธของพวกเราจักทำอะไรแก่พวกเราได้ ดังนี้

ครั้นได้เถียงกันจนอ่อนใจแล้ว ต่างฝ่ายต่างก็นำเรื่องไปแจ้งแก่พวกอำมาตย์ ฯ พวกอำมาตย์ก็นำเรื่องขึ้นกราบทูลแก่ราชตระกูลทั้งหลาย ฯ ลำดับนั้น ชาวสากยะกรุงกบิลพัสดุ์ ก็แปลงสีหน้าทูลขึ้นว่า พวกเราจักแสดงเรี่ยวแรงและกำลังของพวกอยู่ร่วมกับน้องสาว ให้ปรากฏในบัดนี้ แล้วก็ตรัสสั่งให้เตรียมกองทัพยกออกไปในทันที ฯ ฝ่ายพวกโกลิยะ

ก็กล่าวขึ้นว่า พวกเราก็จักแสดงเรขวแรง และกำลังของพวกที่อยู่ใต้เท้า
กระเบาให้เห็นในบัดนี้ ว่าแล้วก็เตรียมกองทัพยกออกไป

ในเวลาจวนสว่างคั่นนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้เสด็จ
ออกจากพระเมตตากกรณาสมาบัติ แล้วทอดพระเนตรดูโลก ก็ได้ทรงเห็น
ซึ่งกองทัพของประยูรญาติทั้ง ๒ ฝ่าย ซึ่งยกออกไปเพื่อจะรบกัน จึง
ทรงพิจารณา เมื่อเราไปเช่นนั้น การวุ่นวายอันนั้นจะสงบหรือไม่ ก็ทรง
เห็นว่า เมื่อเราไปในที่นั้น เราก็จักได้แสดงชาดกถึง ๓ เรื่อง เพื่อระงับ
ความวุ่นวายแล้ว ความวุ่นวายนั้นก็จกัระงับไป ในลำดับนั้น เราก็จักได้
แสดงชาดกอีก ๒ ชาดก เพื่อแสดงสามัคคี แล้วจักได้แสดงอรรถัตถกสูตร
เมื่อชนทั้ง ๒ พระนครได้ฟังแล้ว ก็จกัถวายกุมารข้างละ ๒๕๐ แก่แรง
ศกาคค เราตถาคคก็จกัให้กุมารเหล่านั้นบรรพชา การสมาคมใหญ่
กจกัมชน คจกัณ

เพราะฉะนั้น ในเช้าวันนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงไม่ตรัส
บอกแก่ใคร ได้ทรงครองบาตรจีวรด้วยพระองค์เองแล้ว เสด็จไปนั่งเปล่า
พระรัศมีทั้ง ๖ ประการอยู่ในอากาศ ซึ่งมีในระหว่างแท่งพลเสนาทั้งสอง ฯ
ฝ่ายชาวกรุงกบิลพัสดุ์ พอได้แลเห็นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ทรง
พระดำริว่า พระศาสดาผู้เป็นพระญาติอันประเสริฐของพวกเราได้เสด็จมาแล้ว
พระองค์คงได้ทรงเห็นเรื่องความวุ่นวาย ของพวกเรา แล้วทรงดำริ
ต่อไปว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาแล้วอย่างนี้ พวกเราไม่อาจจะ
ให้สาตราถูกต้องร่างกายของผู้อื่นได้ ถึงแม้ว่าพวกชาวโกลิยะจะฆ่า
หรือจะเผาพวกเรากก็ตาม ทรงดำริดังนี้แล้ว จึงได้พร้อมกันทั้งสาตรา
ถวายบังคมสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ก็พากันนั่งลง ฝ่ายชาวโกลิยะ
ก็คดอย่างนั้นเหมือนกัน แล้วก็พากันทั้งสาตราวุธ ถวายบังคมสมเด็จพระ
ผู้มีพระภาคเจ้าแล้วพากันนั่งลง ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ถึงแม้
ว่าพระองค์ทรงทราบอยู่ก็ทรงถามขึ้นว่า ดูก่อนมหาราช ท่านทั้งหลายพา
กันมาอยู่ในที่นี้ด้วยเหตุไร ? กษัตริย์เหล่านั้นจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มี
พระภาคเจ้า พวกข้าพระองค์ไม่ได้มาในที่นี้ เพื่อจะดูกีฬาที่ท่าน้ำ หรือ

เพื่อจะคุกฟาทฤๅษะ หรือเพื่อจะคุกฟาทแม่น้า หรือเพื่อจะคุกฟาทยอด
ฤๅษะ ข้าพระองค์ทั้งหลายได้มาในที่นี้เพื่อจะทำสงครามกับ พระเจ้าข้า
สมเด็จพระผู้มพระภาคเจ้าตรัสถามว่า เกิดความวุ่นวายกันเพราะเรื่อง
อะไร ? กราบทูลว่า เพราะเรื่องน้าพระเจ้าข้า ฯ ตรัสถามว่า น้ามีราคา
สักเท่าไร ? กราบทูลว่า มีราคาเล็กน้อยพระเจ้าข้า ตรัสถามว่า แผ่นดินมี
ราคาสักเท่าไร ? กราบทูลว่า กำหนดราคามีได้พระเจ้าข้า

ก็กษัตริย์ทั้งหลายเล่ามีราคาสักเท่าไร ? มีราคากำหนดมิได้พระ
เจ้าข้า ฯ จึงตรัสว่า น้าแม่มหาบพิตร ท่านทั้งหลายจะทำให้กษัตริย์ ชึ่ง
กำหนดค่ามิได้ให้ถึงซึ่งความพินาศไป เพราะอาศัยน้ำอันมีราคาเพียง
เล็กน้อยด้วยเหตุไร อันความสุขในการวุ่นวายกัน ในการวิวาทกัน บ่อมีไม่
ดุก่อนมหาบพิตร เพียงแต่ความอาฆาตที่หมักกับรกขเทวดาตนหนึ่ง ได้ทำ
ขึ้นโดยจองเวรต่อกันในเหตุที่ไม่สมควร ก็ยังติดต่อเรื่อยมาจนตลอดกาลไป
อนัน ตรัสดังนี้แล้ว ก็ทรงแสดงผันทวนชาดก ยกเรื่องหมักกับไม้สะกร้อ
ขึ้นเป็นข้อใหญ่ใจความ แล้วตรัสต่อไปว่า ธรรมดากษัตริย์ หรือธรรมดา
บุคคล ไม่ควรเชื่อผู้อื่นอย่างเดียว ด้วยเหตุว่าสัตว์ ๔ เท้า ในป่าหิมพานต์
อันกว้างได้ ๓ พันโยชน์ ก็ได้พากันเล่นไปส่มหาสมุทร เพราะเชื่อถ้อย
คำของกระต่ายตัวเดียว เพราะฉะนั้น ใคร ๆ ไม่ควรเชื่อผู้อื่นอย่างเดียว ตรัส
ดังนี้แล้วจึงทรงแสดงปฐวือุทรียชาดก ยกเรื่องกระต่ายตนตามขึ้นประกาศ
แล้วตรัสว่า ดูก่อนมหาราช บางคราวผู้กำลังน้อยได้ช่องทำร้ายผู้กำลัง
มาก บางคราวผู้กำลังมากก็ยังถูกผู้กำลังน้อยฆ่าเสีย เหมือนกับนาง
นกไส้ฆ่าซึ่งพญาช้างฉะนั้น ตรัสดังนี้แล้ว ก็ทรงแสดงลูกกิกขาตก ฯ
ครั้นทรงแสดงชาดกทั้ง ๓ เพื่อระงับการวิวาทกันอย่างนั้นแล้ว ก็ได้
ทรงแสดงอีก ๒ ชาดกเพื่อชี้ซึ่งความมามักคี่ ฯ ทรงแสดงอย่างไร ?
ทรงแสดงว่า ดูก่อนมหาราช ใคร ๆ บ่อมีไม่อาจเห็นช่องของผู้ที่พร้อม
เพรียงกัน ดังนี้ แล้วก็ทรงแสดงรูกขัธมชาดก

ลำดับนั้น จึงตรัสว่า ดูก่อนมหาราช ใคร ๆ บ่อมีไม่อาจเห็นช่องของ
ผู้ที่พร้อมเพรียงกัน แต่เมื่อใดได้เกิดวิวาทกันขึ้น เมื่อนั้นบุตรของนาย

พรานก็ได้ฆ่านกเหล่านั้นแล้วนำไป อันความสุขในความวิวาทย่อมไม่มี
 คริสต์นั้นแล้ว ก็ทรงแสดงวิญญูชาดก ยกเรื่องนกกระจาบขึ้นประกาศ ฯ
 ครั้นทรงแสดงชาดกทั้ง ๔ อย่างนั้นแล้ว ก็ทรงแสดงอดีตทัณหาสูตร ฯ ใน
 เมืองบอิตทาเนหาสูตรแล้ว พระราชาเหล่านั้นก็ทรงเลื่อมใสตรัสต่อกันว่า
 ถ้ายกพระศาสดาไม่เสด็จมา พวกเราก็จะฆ่ากันตาย จักทำให้โลหิต
 ไหลนองเป็นแม่น้ำ พวกเราก็จักไม่ได้กลับไปเห็นหน้าลูกเมีย ทั้งจักไม่มี
 ผู้นำข่าวไปส่งลูกเมีย แต่ที่พวกเราไม่ได้เป็นอย่างนั้น ก็เพราะอาศัยองค์
 พระศาสดา พวกเราได้ใช้ชีวิตก็เพราะอาศัยองค์พระศาสดา ถ้ายกพระ
 ศาสดายังครองฆราวาส ก็จักทำทวีปใหญ่ทั้ง ๔ มีทวีปน้อย ๒ พันเป็น
 บริวารให้อยู่ไปเงอมพระหัตถ์ จักมีพระราชโอรสมากกว่าพัน จักมีภักษัตริย์
 เป็นบริวาร แดนพระองค์ทรงสละราชสมบัติเสีย เสด็จออกไปบรรพชา
 เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ถึงอย่างไรก็ดี ในบัดนี้ขอให้พระองค์ได้มี
 ภักษัตริย์เป็นบริวารเถิด ตรัสแก่กันดังนี้แล้ว ภักษัตริย์ทั้ง ๒ พระนครก็ได้
 ถวายกุมาร ข้างละ ๒๕๐ องค์ ฯ องค์พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงโปรดให้
 กุมารเหล่านั้นบรรพชา แล้วก็เสด็จกลับไปสู่บ้านหาวัน ฯ กุมาร
 เหล่านั้น มิได้บรรพชาตามความพอใจของตน ได้บรรพชาด้วยความ
 เคารพต่อพระศาสดาเท่านั้น ฯ ฝ่ายพระชายาของกุมารเหล่านั้นก็ส่งข่าวสาส์น
 ไปถึงซึ่งมิไจความว่า ขอพระลูกเจ้าทั้งหลายจงสกมาเถิด เพราะจักไม่
 เป็นบ้านเรือนเสียแล้ว ดั่งนเป็นต้น ฯ กุมารเหล่านั้นก็เกิดความทรม
 ทราวยิ่งขึ้น ฯ เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบดังนี้ จึงทรง
 ดำริว่า เมื่อภิกษุเหล่านั้นอยู่ร่วมกับพระพุทธเจ้าเช่นเรา แล้วยังอยากสัก
 ย่อมเป็นการไม่สมควร เราจักพรรณนาซึ่งสระอันมีนามว่ากณาละ ให้ภิกษุ
 เหล่านั้นฟัง จักได้นำภิกษุเหล่านั้นไปทสระนั้น แล้วจักได้กำจัดซึ่งความ
 ยอยากสักของภิกษุเหล่านั้น ทรงดำริดังนี้แล้ว ก็ทรงพรรณนาซึ่งสระกณาละ
 ในป่าหิมพานต์

ภิกษุเหล่านั้นก็อยากจะเห็น ฯ พระองค์จึงตรัสถามว่า พวกเธอ
 อยากเห็นสระกณาละหรือ ? ภิกษุเหล่านั้นก็กราบทูลว่า พระเจ้าข้า ฯ

จึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้นพวกเธอจงไปกับเรา ฯ ภิกษุเหล่านั้นก็กราบทูล
ว่า พวกข้าพระองค์จะไปสัทโธณเป็นทอຍของผู้มีฤทธิ์ทั้งหลาย ได้อย่างไร
พระเจ้าข้า ฯ จึงตรัสว่า ถ้าพวกเธออยากไป เราก็จะพาไปด้วยอานุ
ภาพของเรา ฯ ภิกษุเหล่านั้นก็กราบทูลว่า ถ้าอย่างนั้นก็เป็นการดี
มาก พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงพาภิกษุทั้ง ๕๐๐ นั้น
เล่นลอยขึ้นในอากาศ ลงประทับในที่ใกล้สระกุณาสะ แล้วตรัสว่า
พวกเธอไม่รู้จักชื่อแห่งปลาเหล่าใดในสระกุณาสะนี้ กิจตามเรา ฯ
ภิกษุเหล่านั้นก็ได้ทูลถาม ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้ตรัสบอกตามท
ูลถาม แล้วให้ภิกษุเหล่านั้นถามถึงชื่อ แห่งสัตว์ ๒ เท้า ๔ เท้า ตลอดถึง
นก อันมีในบ้าน และที่ที่เชิงภูเขา ฯ ในคราวนั้น ได้มีพญานกกุณาสะ
ตัวหนึ่งจับมาในท่อนไม้ท่อน ๒ ตัว คาบปลายไม้ข้างละตัวพาบินมา มีฝูงนก
ล้อมมาทางหน้าหลังซ้ายขวา ฯ ภิกษุเหล่านั้นได้เห็นแล้วก็ทูลว่า ข้าแต่
พระผู้มีพระภาคเจ้า นกตัวนั้นเห็นจกเป็นพญานก ส่วนนกเหล่านั้นเห็นจะ
เป็นบริวารพระเจ้าข้า ฯ ตรัสตอบว่า อย่างนั้นภิกษุทั้งหลาย แมื่อนนก
เป็นวงศ์ประเพณีของเราตถาคต ฯ ภิกษุเหล่านั้นจึงกราบทูลว่า ข้าแต่
พระผู้มีพระภาคเจ้า นกเหล่านั้น ข้าพระองค์ทั้งหลายได้เห็นอยู่แล้ว แต่ท
ว่าพระองค์ตรัสว่า เป็นวงศ์ประเพณีของพระองค์นั้นคืออย่างไร ข้าพระองค์
ทั้งหลายใคร่สดับฟัง ฯ จึงตรัสว่า พวกเธอใคร่จะสดับฟังอย่างนั้น
หรือ ? อย่างนั้น พระเจ้าข้า ฯ จึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้นพวกเธอจงตั้งใจฟัง
ตรัสดังนี้แล้วก็ทรงแสดงกณาลชาดกโดยพิสดาร บรรเทาเสียซึ่งความ
ทรมานของภิกษุเหล่านั้น ฯ เมื่อทรงแสดงจบแล้ว ภิกษุเหล่านั้นก็ได้
ตั้งอยู่ในโสตปฏิบัติผล ฯ ถึงแม้ว่าอิทธิฤทธิ์ก็ได้เกิดขึ้นแก่ภิกษุเหล่านั้น
ด้วยอำนาจโสตปฏิบัติมรรค

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นว่า ท่านเป็นอันพอแก่ภิกษุเหล่านั้น
แล้ว จึงได้ทรงเล่นลอยขึ้นในอากาศกลับไปทบามหาวัน ฯ เวลาไปนั้น
ภิกษุเหล่านั้นได้ไปด้วยอานุภาพของพระพุทธเจ้า แต่เวลากลับมานั้นได้
กลับมาด้วยอานุภาพของตน แล้วลงทบามหาวัน ฯ ในลำดับนั้น สมเด็จพระ

พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ทรงสอนกรรมฐาน ให้แก่ภิกษุเหล่านั้น เพื่อให้
เกิดมรรคผลชั้นสูง ๆ ขึ้นไป ฯ ภิกษุเหล่านั้นก็คิดว่า สมเด็จพระผู้มี
พระภาคเจ้าทรงทราบว่า พวกเราไม่ยินดีในพรหมจรรย์ จึงได้นำไปที่สระ
กณาสะ บรรเทาความไม่ยินดีของพวกเราเสีย บัดนี้ทรงสอนกรรมฐาน
ให้แก่พวกเรา เพื่อจะให้สำเร็จมรรคผลชั้นสูง ๆ ขึ้นไป พวกเราไม่ใช่
พระโสดาบันหรือ พวกเราไม่ควรจะยับยั้งอยู่ พวกเราควรจะเป็นเช่น
บริษัททั้งหลาย ดังนี้ ฯ ภิกษุเหล่านั้นก็ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว
ลุกขึ้นสลัดผ้าปูนั่ง แล้วได้แยกกันไปนั่งตามเงอมภูเขาและโคนต้นไม้ ฯ
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงดำริเห็นว่า ภิกษุเหล่านั้นตามปกติก็ไม่สละ
กรรมฐานอยู่แล้ว แต่เหตุการณ์ที่จะทำให้ลำบากแก่ภิกษุผู้ได้อุบายย่อม
ไม่มี เมื่อภิกษุเหล่านั้นเจริญวิปัสสนา ก็จักสำเร็จซึ่งพระอรหัต แล้วจักมา
แจ้งแก่เรา เมื่อภิกษุเหล่านั้นได้มาหาเรา เทวดาในหม่นจักรวาล ก็จักมา
ประชุมกันในจักรวาลอันเดียวกัน แล้วจักมีการประชุมใหญ่ขึ้น เราควรจะ
นั่งในโอกาสที่สงัด ฯ ทรงดำริดังนี้แล้ว จึงตรัสสั่งให้จัดอาสนะภายในที่
สงัดแล้ว ก็เสด็จประทับนั่ง ฯ ภิกษุองค์แรกได้เรียนกรรมฐานแล้วก็
ได้สำเร็จพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมปทา ฯ องค์ต่อ ๆ มา ก็ได้สำเร็จ
พระอรหัตเหมือนกันสิ้น ฯ ภิกษุองค์ที่สำเร็จพระอรหัตก่อน ก็คิดว่า
จักไปกรบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วก็ลุกขึ้นสลัดผ้าปูนั่ง บ่ายหน้าไป
เฉพาะต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า องค์อื่น ๆ ก็เหมือนกัน ได้พากันมาเฝ้าองค์
พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นลำดับกัน เหมือนกับภิกษุเดินตามหลังกันเข้าไปสู่
ศาลาฉะนั้น เวลาภิกษุเหล่านั้นมาพร้อมกันแล้ว ต่างก็นั่งนิ่งอยู่ไม่มีผู้ใด
กราบทูลคุณวิเศษของตน ๆ ด้วยความละอายใจ ฯ ของดข้อความใน
กัณฐกัณโถ้เพียงเท่านั้น.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๒๐

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวดาสังยุต
ว่าด้วยการประชุมใหญ่ของเทพยดา

ขีณาสวาน์ กิร เทว อากาธา โหนติ อโห วต มยา ปฏิ-
วิหตุณฺส สเทวโก โลโกติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอน
เทวดาสังยุต กัณฑ์ที่ ๒๐ ว่าด้วยการประชุมใหญ่ของเทพยดา สืบต่อไป
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่ง
เทศนานี้ว่า อากาธา ๒ อย่าง ข้อมมี้แก่พระขีณาสพทั้งหลาย อากาธา
๒ อย่างนั้น คือ จิตข้อมเกิดขึ้นแก่พระขีณาสพทั้งหลายว่า โลกนี้กับ
ทั้งเทวโลก จะหยั่งรู้ได้เร็วพลันซึ่งคุณวิเศษ ที่เรารู้แจ้งแทงตลอดแล้ว
อันนั้นเป็นประการที่ ๑ ส่วนประการที่ ๒ นั้น คือ พระขีณาสพเหล่านั้น
ก็ไม่อยากบอก ซึ่งคุณวิเศษของตนแก่ผู้อื่น เหมือนกับบุรุษที่ได้
ชุมทรัพย์แล้ว ไม่อยากบอกแก่ผู้อื่นฉะนั้น ฯ ในคราวนั้น สมเด็จพระ
พระภาคเจ้า ประทับอยู่ท่ามกลางวัน อันมีในที่ใกล้กันกับกรุงกบิลพัสดุ์
พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งทรงคุณธรรมอันใหญ่ ๕๐๐ องค์ ล้วนแต่
เป็นองค์อรหันต์ทั้งนั้น ฯ คือ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น พระ
องค์เกิดในวงศ์แห่งพระเจ้ามหาสมมตราชเหมือนกัน ฯ พระผู้มีพระ
ภาคเจ้า ได้เกิดในครรภ์ของนางกษัตริย์ ภิกษุ ๕๐๐ องค์นั้น ก็เกิดใน
ครรภ์ของนางกษัตริย์เหมือนกัน ฯ พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นราชบรรพ-

ชิต ภิกษุ ๕๐๐ องค์นั้น ก็เป็นราชบรรพชิตเหมือนกัน ฯ พระผู้มี
พระภาคเจ้า ทรงเสวยเสวตฉัตรและสมบัติจักรพรรดิ อันอยู่ในเงื่อมม้อ
ออกบรรพชา ถึงแม้ว่าภิกษุ ๕๐๐ นั้น ก็ได้เสวยเสวตฉัตรและราช
สมบัติ อันอยู่ในเงื่อมม้อออกบรรพชาเหมือนกัน ฯ เป็นอันว่า สมเด็จพระ
พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ดี โอกาสก็ดี ราชกิจก็ดี ก็บริสุทธิเหมือนกัน
ทั้งสิ้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้บริสุทธิได้มีบริวารอันบริสุทธิ ผู้
ปราศจากราคะ ได้มีบริวารที่ปราศจากราคะ ผู้ปราศจากโทสะ ได้มีบริวาร
ที่ปราศจากโทสะ ผู้ปราศจากโมหะ ได้มีบริวารที่ปราศจากโมหะ ผู้
ไม่มีตัณหา ได้มีบริวารที่ไม่มีตัณหา ผู้ไม่มีกิเลส ได้มีบริวารที่ไม่มีกิเลส
ผู้สงบ ได้มีบริวารที่สงบ ผู้ได้ฝึกฝนแล้ว ได้มีบริวารที่ฝึกฝนแล้ว ผู้
พ้นแล้ว ได้มีบริวารที่พ้นแล้วอย่างนี้ จึงได้รุ่งเรืองยิ่งนัก ฯ ข้อที่กล่าว
ในพระบาลีว่า พร้อมด้วยพระภิกษุ ๕๐๐ องค์ ซึ่งล้วนแต่เป็นพระอรหันต์
นั้น ได้หมายถึงภิกษุตั้งแต่แสดงมาแล้ว ทั้งในกัณฑ์ก่อนและในกัณฑ์นี้

ข้อที่กล่าวไว้ในพระบาลีว่า เทวดาจากโลกธาตุทั้งสิ้น มาประชุม
กันแล้วโดยมากนั้น คือ ที่ไม่ได้มาประชุมกันน้อยนักหนา มีเพียง
เทวดาชั้นอสัญญา และอรุปาวจรเท่านั้น ฯ ในการประชุมคราวนั้น
ท่านได้กล่าวไว้ว่า เทวดาทั้งหลายที่อยู่รอบปามหาวัน เทวดาเหล่านั้น
ได้ร้องประกาศแก่กันว่า นี่แน่ะท่านทั้งหลาย อันการได้เห็นพระพุทธเจ้า
พระธรรม พระสงฆ์ ย่อมมีคุณมาก พวกเราพากันไปเฝ้าสมเด็จพระ
พระผู้มีพระภาคเจ้าเกิด เทวดาที่อยู่ในปามหาวันนั้น ประกาศแก่กัน
ดังนี้แล้ว ก็ได้พากันมาถวายบังคม ซึ่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า กับ
เหล่าพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ ซึ่งได้สำเร็จพระอรหัตในขณะนั้น แล้ว
ก็ได้พากันยืนอยู่ตามสมควรแก่ตน ฯ โดยทำนองนี้ เทวดาในหมื่น
จักรวาล ก็ได้บาร้องแก่กันต่อ ๆ กันออกไป เริ่มแต่เทวดาที่อยู่ใน
ปามหิมพานต์ อันกว้างได้ ๓ พันโยชน์ เป็นลำดับไป เทวดาเหล่านั้น
ได้บาร้องประกาศกันต่อ ๆ ไป ตลอดจนจักรวาลทั้งสิ้น แล้วก็ได้มาประชุม

กันที่ป่ามหาวันนั้น ๆ ท้องจักรวาลทั้งสี่ก็เต็มไปด้วยเทวดาซึ่งมา
ประชุมกัน ตลอดตั้งแต่พื้นดินจรดพรหมโลก ประหนึ่งว่า เข็มที่
บุคคลใส่ในกล่องเข็มติด ๆ กันไปฉะนั้น ๆ ถ้าจะกำหนดสถานที่
ตั้งแต่พื้นดินขึ้นไปถึงพรหมโลกนั้น มีระยะไกลสักเท่าไร ก็กำหนด
ได้ด้วยคำอุปมา คือ สมมติว่า ถ้าบุคคลทั้งก้อนศิลาใหญ่ ทำขอด
ทะลุลงมาจากพรหมโลกชั้นต่ำ จนกว่าจะตกถึงพื้นดินนั้น ก็กินเวลานาน
ถึง ๔ เดือน ๆ ในโอกาสอันกว้างใหญ่สูงต่ำเช่นนั้น ก็มีเทวดาอยู่
เต็มไปหมด จนไม่มีช่องที่ผู้น้อยเบื้องล่างจะโยนดอกไม้ขึ้นไป หรือผู้
ยืนอยู่ข้างบนจะโยนดอกไม้ลงมาข้างล่างได้ เพราะมีแต่เทวดาอยู่แน่น
ไปทั้งนั้น ๆ ที่ประทับนั่งของพระเจ้าจักรพรรดิ ย่อมเป็นที่กว้างขวาง
เพราะกษัตริย์ทั้งหลาย ซึ่งมียศศักดิ์ใหญ่จะได้มาเฝ้าทั้งข้างหน้าข้างหลัง
ฉันทิดก็ดี ที่ประทับของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็เป็นที่กว้างใหญ่ เพื่อ
ให้เทพเจ้าและพรหมทั้งหลาย ซึ่งมีศักดิ์ใหญ่ได้เข้าเฝ้าฉันทันนั้น ๆ แต่
ถึงแม้ว่าจะมีที่กว้างใหญ่อย่างนั้นก็ดี ก็ยังไม่พอเพียงแก่เทวดาทั้งหลาย
เทวดาทั้งหลาย ครั้นเนรมิตร่างกายให้เล็กลงเหยียดลงไป แล้วขัดเขียด
กันอยู่ ในที่แม้เพียงจรดขนทรายจามรังได้ ซึ่งมีอยู่ในที่ใกล้ พระผู้
มีพระภาคเจ้านั้น ก็ขัดเขียดกันอยู่ได้ถึง ๑๐ องค์บ้าง ๒๐ องค์บ้าง ตลอด
ถึง ๖๐ องค์บ้าง

ในคราวนั้น สุทธาวาสพรหมโลก ซึ่งเป็นที่อาศัยอยู่ของพรหมที่
เป็นพระอนาคาม และเป็นพระอรหันต์นั้น ก็มีพรหมอยู่เป็นอันมาก
พรหมเหล่านั้นก็ได้ลงมาเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ยิ่งเหลือแต่
พรหมอีก ๔ องค์เท่านั้น ๆ คือ พรหม ๔ องค์นั้น ได้เข้าสมาบัติ
อยู่ เวลาออกจากสมาบัติตามกำหนดแล้ว จึงเล็งดูพรหมโลก เห็น
ว่างเปล่าไปเหมือนกับหอนั้น หรือเหมือนกับโรงครัวในเวลาหลังอาหาร
ฉันทันนั้น ๆ พรหม ๔ องค์นั้น จึงพิจารณาเห็นว่า พรหมทั้งหลายพา
กันไปโน่นสิ้น ก็ได้เห็นว่า พวกมันไปสู่ที่สมาคมใหญ่ แล้วจึงคิดว่า

อันสมาคมนี้เป็นสมาคมใหญ่ บังเหลือแต่พวกเราเท่านั้น อันโอกาส
ของพี่ไปลาหลังข้อมหาไต่ยาก เพราะฉะนั้น เมื่อพวกเราจะไปอย่า
ได้ไปมือเปล่า ต้องคิดผูกคาถาองค์ละคาถาได้แล้วจึงไป จักได้ให้
เทพเจ้าเหล่าอื่นทราบว่า พวกเราได้ไปที่สมาคมใหญ่นี้ด้วยคาถา แล้ว
ในคาถาหนึ่ง ๆ นั้น ได้มีเนื้อความสรรเสริญพระพุทธคุณ ของสมเด็จพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้า

เป็นอันว่า พอพรหมทั้ง ๔ นั้น ออกจากสมาบัติแล้วก็นึกขึ้นอย่าง
นี้ ฯ แต่ในพระบาลีว่า เทวดาทั้ง ๔ นั้น ได้ปรากฏขึ้นข้างหน้า
ของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นประหนึ่งว่าพรหมทั้ง ๔ นั้น ได้ลง
มาในที่เฉพาะพระพักตร์ แต่ความจริงนั้นหาได้เป็นอย่างนั้นไม่ คือ เมื่อ
พรหมทั้ง ๔ นั้น ผูกคาถาขึ้นในพรหมโลกแล้ว องค์หนึ่งก็ลงที่ขอบ
ปากจักรวาลด้านตะวันออก อีกองค์หนึ่งก็ลงที่ขอบปากจักรวาลด้านทักษิณ
อีกองค์หนึ่งก็ลงที่ขอบปากจักรวาลด้านปัจฉิม อีกองค์หนึ่งก็ลงที่ขอบ
ปากจักรวาลด้านอุดร ฯ องค์ที่ลงทางด้านตะวันออกนั้น ได้เข้าในล-
กฺสีณ เปล่งรัศมีสีเขียวให้ปรากฏขึ้น ประหนึ่งว่าครอบเทวดาในหมื่น
จักรวาลด้วยแผ่นมณีฉะนั้น ทำให้เทวดาทั้งหลายรู้ว่า ตนได้มาถึง
แล้ว แต่ธรรมดาวิถิของพระพุทธเจ้า ใคร ๆ ข้อมไม่อาจข้ามได้
เพราะฉะนั้น พรหมตนนั้นมากระทบวิถิของพระพุทธเจ้าแล้ว ก็หมด
รัศมีไป ได้ถวายบังคมแล้วก็ยืนอยู่ที่สมควรเป็นต้น ฯ ครั้น
ยืนเรียบร้อยแล้วจึงได้กล่าวคาถาที่ตนผูกไว้ขึ้นขึ้นว่า

มหาสมโย ปวนสมิ

เทวกาชา สมาคตา

อาคตมฺห ชมฺมสมฺม

ทกฺขิตาเชว อปฺราจิตสงฺม

ดังนี้ ฯ คาถานี้เนื้อความว่า การประชุมที่ป่าใหญ่เวลานี้ เป็น
การประชุมใหญ่ หม้เทพเจ้าทั้งหลายได้มาประชุมกันแล้ว ข้าพเจ้าก็ได้
มาประชุมด้วย เพื่อจะได้เห็นพระสงฆ์ที่ไม่พ่ายแพ้แก่พวกมาร ดังนี้

ลำดับนั้น พรหมตนที่ลงทางขอบปากจักรวาลด้านทิศทักษิณ ก็
เข้าปดกสีณ เปล่งรัศมีสีเหลืองดังทองคำให้ปรากฏขึ้น เป็นประหนึ่งว่า

กลุ่มเทวดาในหมื่นจักรวาลไว้ด้วยแผ่นทองคำฉนั้น
 คาทาขึ้นว่า

แล้วจึงได้กล่าว

ตตฺร ภิกฺขโว สมาทํสฺ จิตฺตํ อตฺตโน อชฺฌมกํสฺ
 สารถิว เนตฺตานิ กเหตุวา อินฺทฺริยานิ รกฺขนฺติ ปณฺชิตา
 ดํงน ๑ คาทานมฺเณอความวํ ภิกฺษุทั้งหลายซึ่งอยู่ในที่ประชุม
 ล้วนแต่มีใจตั้งมั่น ล้วนแต่ทำกิจของตนให้ตรงดี ล้วนแต่เป็นบัณฑิต
 รักษาอินทรีย์ทั้งหลาย เหมือนกับนายสารถิ ซึ่งชักเชือกไว้ฉนั้น ดํงน

ลำดับนั้น พรหมที่ลงทางขอบปากจักรวาลด้านปัจฉิม ก็เข้าโศก-
 กสึณ เปล่งรัศมีสีแดงให้เป็นประหนึ่งว่า ปกคลุมเทวดาทั้งหลายในหมื่น
 จักรวาลไว้ด้วยผ้ากัมพลแดงฉนั้น แล้วได้กล่าวคาทาขึ้นว่า

เฉตฺวา ขิลํ เฉตฺวา ปลิขมิ อินฺทฺขิลํ โอหจฺจมนเชา
 เต จรณฺติ สุตฺธา วิมลา จกฺขุมตา สุตฺนตา สุตฺสุ นาคา
 ดํงน ๑ คาทานมฺเณอความวํ ภิกฺษุเหล่านั้น ล้วนแต่ได้ถอนตะป
 ถอนล้ม ถอนเสาะเชื่อน อันได้แก่ราคะ โทสะ โมหะ เสียได้แล้ว
 ทงนั้น ล้วนแต่เป็นผู้ไม่หวั่นไหวทงนั้น ล้วนแต่เป็นผู้บริสุทธิ์ปราศจาก
 มลทิน มีอักษญาณทงนั้น ล้วนแต่ได้ฝึกฝนตนดีแล้วทงนั้น ล้วนแต่
 ยังเป็นนาคหนุ่มทงนั้น ดํงน

ลำดับนั้น พรหมที่ลงทางขอบปากจักรวาลด้านทิศอุดร ได้เข้า
 โธทาทกสึณ เปล่งรัศมีสีขาวให้ปรากฏขึ้น ประหนึ่งว่าปกคลุมเทวดา
 ในหมื่นจักรวาลไว้ด้วยตาข่ายดอกมะลิฉนั้น แล้วได้กล่าวคาทาขึ้นว่า

เยเกจิ พุทฺธํ สรณํ คตาเส
 น เต คมิสฺสสนฺติ อปายภุมิ
 ปหาชฺช มานสํ เทหํ เทวกายํ ปริปุเรสฺสสนฺติ
 ดํงน ๑ คาทานมฺเณอความวํ บุคคลเหล่าใดนับถือพระพุทธเจ้า
 ผู้เป็นทพของโลกลแล้ว บุคคลเหล่านั้น เวลาละร่างกายของมนุษย์แล้ว
 จักไม่ไปสู่อบายภูมิ จักทำเทวโลกให้เต็ม ดํงน

๑๔๐ พระสุตตันตปิฎก คัมภีร์ที่ ๓ สังขยัตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม ๑

เนอความหงหลาย ทั้มาในคาถาของพรหมหง ๔ นั้น พอเป็นท
เข้าใจกันได้ง่ายแทบทุกคำแล้ว ยังเหลือแต่เพียงคำว่า นาคหนุ่มเท่านั้น
เพราะคำว่า นาคนั้น มีคำอธิบายกว้างขวาง แต่ย่อลงเป็น ๓ คือ หมายถึง
คนที่ไม่ทำความชั่ว ๑ หมายถึง ๑ หมายถึงชนิกที่มีหงอน ๑ ๑ ที่หมายถึง
คนนั้น มีคำแปลว่า ผู้ไม่เอนเอียง ๑ ผู้ไม่มา ๑ ผู้ไม่ทำความชั่วต่าง ๆ ๑ ๑
ที่หมายถึงหงอนนั้น ได้แก่เจ้าพวกสัตว์ที่เรียกกันว่า นาค อยู่ในนาค-
พิภพ ที่หมายถึงช้างนั้น หมายถึงช้างเชือกใหญ่ คือ หมายถึงช้างตัวใหญ่ ๆ
ซึ่งเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ช้างสาร หรือช้างตัวประเสริฐ คือ ช้างบงจักษ์นาค
ของพระเวสสันดร ฉะนั้น

อรรถกถา

ในอรรถกถาแห่งพระสูตรนี้ ท่านกล่าวเป็นวิเคราะห้ไว้ว่า ฉันทา-
หิ น คจฺจนฺตฺหิ นาคา แปลว่า บุคคลเหล่านี้ใด ไม่เอนเอียงด้วย
อคติหง ๔ มีฉันทาคติเป็นต้น บุคคลเหล่านั้น ชื่อว่านาค ดังนั้น ๑ เตน
มคฺเคน ปหิเน กิเลส น อากจฺจติ นาคา แปลว่า บุคคลเหล่านี้ใด
ไม่กลับมาหากิเลส ทละแล้วด้วยมรรคนั้น ๆ บุคคลเหล่านั้น ชื่อว่านาค
ดังนั้น ๑ นานปฺปการํ อากุ น ภโรนฺตฺติ นาคา บุคคลเหล่านี้ใดไม่ทำ
ความชั่วต่าง ๆ บุคคลเหล่านั้น ชื่อว่านาค ดังนั้น ๑ ๑ สันเนอความทควร
อธิบาย และสันเนอความในสมัยสูตร พร้อมทั้งอรรถกถาเพียงเท่านั้น.

เอวํ กิมี คิวปฺการณฺนํ ๑

กัณฑ์ที่ ๒๑

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวดาสังยุต

ว่าด้วยคำของเทวดา ๓ จำพวก

เอวมเม ฯ สุตํ เอกํ สมขํ ภควา ราชคเ วิหริ มหัทธกัจฉิมํ
มิกทาเขตติ.

ณ บัณฑิต อาคมภาพจักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
ตอนเทวดาสังยุต กัณฑ์ที่ ๒๑ ว่าด้วยคำของเทวดา ๓ จำพวกด้วยกัน
สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชน
ทั้งหลาย ตลอดกาลนาน หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นั้นว่า ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่มิกทายวัน อันมี
นามว่า มหัทธกัจฉิ ใกล้ราชคฤห์มหานคร ฯ ในคราวนั้น พระบาทของ
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ถูกสะเก็ดศิลากระทบ เกิดทุกขเวทนาอันแรง
กล้า แต่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงอดกลั้นได้ ด้วยสติสัมปชัญญะ
ตรัสสั่งให้บุรุษสี่คน ๔ คนลงแล้ว ก็ทรงบรรทมด้วยสีหไสยาสน์ คือ
ตะแคงข้างขวา มีพระบาทห่อหุ้มพระบาท โดยมีสติสัมปชัญญะ
เป็นอันดี

ในคราวนั้น เทวดาพวกสตุลลปกายิกา ๓๐๐ ได้ไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มี
พระภาคเจ้าในเวลาเที่ยงคืน ถวายบังคมแล้ว ก็ยืนอยู่ในที่สมควร
แก่ตน ฯ

เทวดาองค์หนึ่ง ยืนอยู่ในที่สมควรแก่ตนแล้ว ก็เปล่งอุทานขึ้น
ในที่ใกล้สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านทั้งหลายเอ๋ย พระสมณโคดม

เป็นพญาช้างแท้ เพราะทุกขเวทนาอันแรงกล้า ได้เกิดขึ้นแก่พระสมณโคดมแล้ว แต่พระสมณโคดมได้ออกกลืนเสียได้ ด้วยสติสัมปชัญญะเป็นอันดี

ลำดับนั้น เทวดาองค์หนึ่ง ก็ได้เปล่งอุทานขึ้นว่า ท่านทั้งหลาย เอ๋ย พระสมณโคดมเป็นราชสีห์แท้ เพราะอดกลืนซึ่งทุกขเวทนาอันแรงกล้าได้

ลำดับนั้น เทวดาองค์หนึ่ง ก็ได้เปล่งอุทานขึ้นว่า พระสมณโคดม เป็นอาชาไนย เพราะอดกลืนได้ซึ่งทุกขเวทนาอันแรงกล้า

เทวดาองค์หนึ่ง ได้เปล่งอุทานขึ้นว่า พระสมณโคดม เป็นผู้องอาจแท้ เพราะอดกลืนทุกขเวทนาอันแรงกล้าได้

เทวดาองค์หนึ่ง ได้เปล่งอุทานขึ้นว่า พระสมณโคดม เป็นผู้ทำธุระแท้ เพราะอดกลืนทุกขเวทนาอันแรงกล้าได้

เทวดาองค์หนึ่ง ได้เปล่งอุทานขึ้นว่า พระสมณโคดม เป็นผู้ฝึกฝนดีแท้ เพราะอดกลืนซึ่งทุกขเวทนาอันแรงกล้าได้

เทวดาองค์หนึ่ง ได้เปล่งอุทานขึ้นว่า จงคสมาธิเกิด จิตที่อบรมดีแล้ว ได้หลุดพ้นดีแล้ว ไม่แปรไปเป็นอย่างอื่น ไม่ถึงซึ่งความเลิ่ไป ไม่ต้องขมกึเลสไว้ด้วยความเพียร ผู้ใดเข้าใจว่า บุรุษผู้เป็นช้าง บุรุษผู้เป็นราชสีห์ บุรุษผู้เป็นอาชาไนย บุรุษผู้องอาจ บุรุษผู้ทำธุระ บุรุษผู้ฝึกฝนแล้ว ว่าเป็นผู้ที่ควรลวงเกิน จะมีอะไรเสียอีกในบุคคลนั้น นอกจากความไม่รู้ไม่เห็นเท่านั้น ดังนี้

แล้วเทวดาองค์หนึ่ง ได้กล่าวขึ้นว่า พวกพราหมณ์ที่ทรงคัมภีร์พราหมณ์ได้ทั้ง ๕ ถึงจะมีชีวิตอยู่ถึง ๑๐๐ ปี ก็ไม่มีจิตหลุดพ้น จิตของพวกนั้นก็ไม่ได้หลุดพ้นได้ พวกที่มีจิตใจเลวทราม ข้อมไม่ไปถึงนิพพานได้ ฯ องค์หนึ่งกล่าวขึ้นว่า ผู้หมั่นตบาคระบงำ ผู้ที่ตบอยู่ในศีล และข้อวัตร นอกจากพระพุทธศาสนา ประพฤติอย่างเศร้าหมอง ถึงแม้มีอายุอยู่ ๑๐๐ ปี จิตก็ไม่หลุดพ้นจากกิเลส พวกนั้นก็ไปถึงนิพพานไม่ได้ ฯ องค์หนึ่งกล่าวว่า ความฝึกฝน ข้อมไม่มีแก่ผู้มีมานะ

ความรุ่มร้อนไม่มีแก่ผู้ไม่มีใจตั้งมั่น ผู้อยู่ในป่าคนเดียวก็ตาม แต่ถ้า
 ประมาท ก็ข้ามฝั่งแห่งมัจจุราชไม่ได้ ฯ อีกองค์หนึ่งกล่าวกันว่า ผู้ละ
 มานะเสียแล้ว ผู้มัจจตังมโนแล้ว ผู้มัจจตอันอบรมตแล้ว ผู้หลุดพ้นจาก
 สิ่งทั้งปวงแล้ว ผู้ไม่ประมาทอยู่ในป่าคนเดียว ข้อมข้ามฝั่งแห่งมัจจุราชได้
 ดังนี้ สันเนอความในพระบาลีเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ส่วนเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า มัททกัจฉินัน หมายถึง
 คือ เวลานัน สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงพระสำราญอยู่ที่ มัททกัจฉิ
 อนุทยาน ฯ กัจฉานัน นี้จะเรียกว่ามัททกัจฉินัน เนื่องมาจากการให้เหยียบ
 ข้ำพระกรรมเป็นต้นเหตุ กล่าวคือ เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูทรงถือปฏิสนธิ
 ในพระครรภ์ของพระมารดานัน พวกโหรได้ทำนายว่า พระราชกุมาร
 พระองค์จักเป็นศัตรูแก่พระราชบิดา พอพระราชมารดาได้ทรงสดับ
 ดังนี้ ก็คิดจะทำลายเสีย จึงได้เสด็จไปที่พระราชอุทยานนั้น แล้วให้
 สนมกำนัลใน เหยียบบิขซึ่งพระครรภ์ของพระนาง เพื่อให้พระครรภ์
 ตกไป แต่พระครรภ์นั้นก็หาตกไปไม่ ต่อมาภายหลัง พระราชอุทยานนั้น
 จึงมีนามว่า มัททกัจฉิอุทยาน ซึ่งแปลว่า อุทยานเหยียบท้อง ฯ
 ในคราวนั้น พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย ได้ประทับอยู่ที่อุทยานนั้น ฯ
 ข้อที่ว่า พระบาทของพระองค์ถูกสะเก็ดศิลา แล้วเกิดทกขเวทนากลานั้น
 คือ ถูกสะเก็ดศิลาของพระเทวทัต กล่าวคือ พระเทวทัตได้พยายามทำร้าย
 พระพุทธองค์ด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น ใช้น้ำขมขมไปลอบยิงบ้าง ปล่อย
 ข้างธนูบาลออกไป เพื่อให้ทำร้ายบ้าง แต่ก็ไม่มีอาจที่จะทำร้ายได้
 ในที่สุดจึงคิดว่า เราเอง เราจักฆ่าพระสมณโคตมด้วยมือของเราให้ได้
 แล้วก็นำไปทักเขาคชชกฏ ได้กลึงก้อนศิลาใหญ่ประมาณเท่าเรือนยอดลงไป
 ด้วยหมายจะทำร้ายพระพุทธองค์ ฯ มีคำถามว่า เพราะเหตุไรพระเทวทัต
 จึงกลึงก้อนศิลาใหญ่เช่นนั้นได้ มีคำตอบว่า เพราะพระเทวทัตมีเรียวแรง
 มาก มีกำลังเท่ากับช้าง ๕ เชือก ฯ แต่การที่ใครจะทำอันตรายชีวิต

ของพระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้น ย่อมไม่ได้เป็นอันขาด โดยเหตุนี้ เมื่อศลา
ก้อนใหญ่นั้นตกลงลงไป ก็มีศลาอีกก้อนหนึ่ง ผุดขึ้นมาขวางหน้าไว้
ศลาก้อนใหญ่นั้นก็แตกกระจายออกไป สะเก็ดศิลานั้น จึงได้กระเด็นไป
กระทบ จึงหลังพระบาท ของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ฯ พระบาท
ของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็มีโลหิตห่อขึ้น เหมือนกับถูกตด้วย
สันขวานและมีสีแดง เหมือนกับข้อมด้วยนาครัง ฯ สมเด็จพระผู้มี
พระภาคเจ้าจึงทรงแหงนพระพักตร์ขึ้นตรัสแก่เทวทัตว่า นี่แน่ะโมฆ-
บุรุษ เธอได้สะสมบาปไว้มากแล้ว ในการที่เธอได้มีจิตคิดร้ายต่อเรา
ตถาคต จนถึงทำให้โลหิตห่อขึ้นเช่นนั้น เมื่อสะเก็ดศลากระทบหลัง
พระบาทของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ภิกษุทั้งหลายก็คิดกันว่า
ห่อขึ้นเป็นบาปเป็นตอน เป็นที่ไม่สะอาดเรียบร้อย ไม่เป็นที่สมควรอยู่
แก่คนทั้งหลายมีภิกษุเป็นต้น และแก่บรรพชิตทั้งหลาย จึงได้อัญเชิญ
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ขึ้นประทับบนเตียง แล้วให้คนทามไปที่
มัททกัจฉิอุยาน แล้วก็มีเทวดาลงมาเฝ้า ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น

ในคำกล่าวของเทวดานั้น มีคำอธิบายว่า ข้อที่เทวดากล่าวว่า
พระพุทธเจ้าเป็นช่างนั้น โดยเทวดาหมายความว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้
กำลังตั้งข้างสาร ฯ ข้อที่กล่าวว่า พระพุทธเจ้าเป็นราชสีห์นั้น โดย
เทวดานั้นหมายความว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้องอาจ ไม่สะดุ้งกลัวต่อสิ่งใด ฯ
ข้อที่กล่าวว่า เป็นอาชาไนยนั้น คือ เทวดานั้นหมายความว่า พระพุทธเจ้า
เป็นผู้เหตุการณ์โดยเร็วพลัน ฯ ข้อที่ว่าเป็นผู้องอาจนั้น คือ เทวดา
นั้นหมายความว่า พระพุทธเจ้าเป็นเหมือนกับโคสุภราชที่องอาจกว่าโค
ทั้งหลาย แม้โคตั้งร้อยตัวพันตัวแสนตัวก็สู้ไม่ได้ ฯ ข้อที่กล่าวว่า เป็นผู้
ทำธรรมนั้น คือ เทวดานั้นหมายความว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้ถือธรรมาเป็น
สำคัญ ไม่ยอมวางธรรมา เหมือนกับโคที่ตี ซึ่งไม่ยอมสละแอกออกจากคอก
ฉะนั้น ฯ ข้อที่ว่า ผู้ใดเข้าใจว่า บุรุษผู้เป็นช่าง บุรุษผู้เป็นราชสีห์
บุรุษผู้เป็นอาชาไนย บุรุษผู้องอาจ บุรุษผู้ทำธรรมา บุรุษผู้ผกตน เป็น
คนไม่ควรล่วงเกินนั้น เทวดาหมายความว่า พระเทวทัตที่คิดทำร้าย

พระพุทธเจ้าเห็นเข้าใจว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่ตนควรทำร้ายได้ ๆ ข้อที่
กล่าวว่า ไม่มีอะไรอื่นนอกจากความไม่รู้ไม่เห็นนั้น คือ ไม่มีคำที่จะกล่าว
อย่างอื่น นอกจากจะกล่าวว่าผู้นั้น หรือพระเทวทัตนั้น เป็นคนอันธพาล
เท่านั้น ส่วนถ้อยคำนอกจากนี้ ก็พอเป็นที่เข้าใจได้ง่าย ดังที่มาแล้ว
ตามวาระพระบาลี

เพราะฉะนั้น จึงจะได้ยกเอาเนื้อความ แห่งเทวดาอีกองค์หนึ่งมา
แสดงต่อไป กล่าวคือ ในปฐมนฤตยสูตรกล่าวไว้ว่า ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระ
ผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่ปราสาทในป่ามทวันเมืองเวสาลี พอถึง
เวลาขณิกยามแห่งราตรี ก็มีเทวดาคนหนึ่ง ซึ่งเป็นธิดาของปฐมนฤตย
มีนามว่า นางโกณฑชา ได้บันดาลให้ป่ามทวันทั้งสนสว่างไสวด้วยรัศมี
ของตน แล้วเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายบังคมแล้วก็นอนอยู่
ในที่สมควรแก่ตน

ครั้นเย็นเรียบร้อยแล้ว นางโกณฑชาเทพธิดานั้น จึงได้กราบทูล
ขึ้นว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ผู้ชื่อว่า โกณฑชา ซึ่งเป็น
ธิดาของปฐมนฤตย ขอถวายบังคมพระบาทของสมเด็จพระผู้มีพระ
ภาคเจ้า ซึ่งเลิศกว่าสรรพสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งตรัสด้วยพระองค์เอง
ซึ่งกำลังประทับอยู่ที่ป่ามทวันเมืองเวสาลี พระเจ้าข้า ๆ เมื่อก่อนข้าพระองค์
ได้ฟังมาว่า พระธรรมเป็นของที่พระพุทธเจ้า ผู้มีพระจักษุญาณได้ตรัสรู้
แล้ว มาบัดนี้ข้าพระองค์ก็ได้รับรู้เห็นด้วยตนเอง ในเมื่อพระองค์ทรงแสดง
ธรรม ๆ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า บุคคลผู้โง่เขลาเหล่าใด ที่ได้ยิน
ซึ่งธรรมของพระอริยเจ้า บุคคลผู้โง่เขลาเหล่านั้น บ่มไปเกิดในโรรวันรก
อันพลิกแล้ว เสวยทุกข์อยู่ตลอดกาลนาน ส่วนบุคคลเหล่าใดประกอบ
ด้วยความอดทน และความสงบในธรรมของพระอริยเจ้า บุคคลเหล่านั้น
ละอศภาพของมนุษย์แล้ว บ่มขึ้นไปเกิดในสวรรค์ ดังนี้ ๆ ในคำของ
เทวดาองค์นี้ มีคำที่ควรยกมาอธิบาย ก็เพียงคำว่า โรรวันรกเท่านั้น
คือ โรรวันรกกนั้น แยกออกเป็น ๒ ได้แก่ ชุมโรรวันรก ๑ ชาลโรรวันรก ๑ ๆ

ชุมโรรวนรก เป็นนรกอีกประเภท ๑ ซึ่งเต็มไปด้วยควันไฟ กึกก้องไปด้วยเสียงร้องไห้ของสัตว์นรกทั้งหลาย ฯ ส่วนชาลโรรวนรกนั้น ได้แก่ อเวจ्ฌิมหานรก เพราะเหตุว่าสัตว์ทั้งหลาย ได้ร้องไห้อยู่เป็นนิจ ในกลางเปลวไฟ อันลุกอยู่เป็นนิจ เพราะฉะนั้น อเวจ्ฌิมหานรกนั้น จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ชาลโรรวนรก ซึ่งแปลว่า นรกเต็มไปด้วยเปลวเพลิง คังน

ยังมีคำของเทวดาอีกองค์หนึ่ง ซึ่งมีอยู่ในปञ्ชนนธิดุสสุตต่อไปว่า ครึ่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในป่ามหาวัน ใกล้เมืองเวสาลีนั้น ธิดาของปञ्ชนนเทวราช ซึ่งเป็นน้องสาวขององค์ก่อน อันมีนามกว่า จุลโกกนชา ได้ไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าในเวลาเที่ยงคืนวันเพ็ญ แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ผู้มรตมดังสายฟ้า แลบ ซึ่งมาในบัดนี้ มีชื่อว่า โกกนชา เป็นธิดาของปञ्ชนนเทวราช ข้าพระองค์ขอนอบน้อมซึ่งพระพุทธ พระธรรมแล้ว ขอกล่าวซึ่งเนื้อความอันมีประโยชน์ต่อไป ฯ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ขอจำแนกธรรมให้มาก เพราะธรรมเช่นนั้น เป็นของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงแสดงไว้แล้ว ข้าพระองค์จักถือเอาเนื้อความแห่งธรรมที่ข้าพระองค์เข้าใจในบัดนี้ กล่าวคือ บุคคลไม่ควรทำบาปด้วยกาย วาจา ใจ ควรละความกังวลในโลกทั้งปวงเสีย ควรละความรักใคร่ทั้งหลายเสีย ควรเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะ ไม่ควรเกี่ยวข้องกับทุกขอันไม่มีประโยชน์ พระเจ้าข้า ฯ จบคำของเทวดาองค์นี้เพียงเท่านั้น.

อีกอย่างหนึ่ง ตามที่แสดงมาแล้วในกัณฑ์ก่อน ๆ จนถึงกัณฑ์นี้นั้น เป็นอันจบวรรคที่ ๔ อันมีนามว่า สคูลปายิกวรรคเพียงเท่านั้น.

เอวံ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐก ๒๒

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวดาสังยุต
ว่าด้วยคำของเทวดา ๕ องค์

เอวมเม สุตํ ฯ เอกํ สมํ ภควา สาวตถิย์ วิหริติ เขตวเน
อนาถปิณฺฑิกสุส อารามเต.

ณ บัดนี้ อาตมภาพก็ได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
ตอนเทวดาสังยุต กัณฐก ๒๒ ว่าด้วยคำของเทวดา ๕ องค์ สืบต่อไป
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนาน หาประมาณมิได้

ปาลิ

คำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่ง
เทศนานี้ว่า ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่า อานนท์ ได้สดับมาแล้วอย่างนี้ กล่าวคือ
ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่พระเชตวนาราม กรุง
สาวัตถี ฯ ครั้งนั้น มีเทวดาตนหนึ่ง ทำให้พระเชตวันทั้งสี่สว่างด้วย
รัศมีของตน ในเวลามัชฌิมยามแล้ว เข้าไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
ถวายบังคมแล้วก็นอนอยู่ที่สมควรแก่ตน

เวลาเทวดานั้นนอนเรียบร้อยแล้ว ได้กราบทูลขึ้นว่า ข้าแต่พระผู้
มีพระภาคเจ้า เมื่อไฟไหม้เรือน ภาชนะใดที่เขานำออกไปได้ ภาชนะนั้น
ก็เป็นประโยชน์แก่เขา ภาชนะใดที่เขานำออกไปไม่ได้ ภาชนะนั้นก็ถูก
ไฟไหม้อยู่ในเรือนนั้น ฉนฺโต เมื่อโลกถูกขรามรณะไหม้อยู่ บุคคลที่นำ
สิ่งใดออกไปได้ด้วยการให้ทาน ขอนที่เขานำออกไปได้ด้วยการให้ทาน
นั้น ชื่อว่า เขานำออกไปดี การให้ทานย่อมมีสุขเป็นผล สิ่งที่เขาไม่ให้
ก็ย่อมเป็นเหมือนสิ่งที่ถูกไฟไหม้ ฉนฺติ ด้วยว่าสิ่งนั้นย่อมมีโจรขโมย

ไปบ้าง มีพระราชารับไปบ้าง ถูกไฟไหม้บ้าง โดยที่สุด เมื่อสิ่งนั้นยังอยู่ก็ตาม แต่ว่าบุคคลก็ต้องทิ้งไป ไม่ใช่แค่เพียงสิ่งนั้นเท่านั้น แม้ร่างกายของคน ที่ทรงเหนี่ยวอยู่ ก็ต้องทิ้งไป ผู้มีปัญญาตั้งมั่นแล้ว ควรบริโภคด้วยควรให้ทานด้วย ครั้นให้ทานและบริโภคตามสมควรแก่ทรัพย์ของตนแล้ว ก็ไม่ถูกนิพทา เวลาตายแล้วก็ได้ไปเกิดในสวรรค์ พระเจ้าข้า ฯ ข้อความของเหตุดังนี้ ไม่มีคำใดที่เข้าใจยาก เพราะฉะนั้น จึงไม่จำเป็นต้องอธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นข้อความของเหตุดีกองค์หนึ่ง ซึ่งทูลถามเป็นปัญหา ๕ ข้อ ตามที่มีมาในกัมมทสูตรว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า บุคคลให้สิ่งใดจึงชื่อว่า ให้กำลัง ให้สิ่งใดจึงชื่อว่า ให้ความสวยงาม ให้สิ่งใดจึงชื่อว่า ให้ความสุข ให้สิ่งใดจึงชื่อว่า ให้ดวงตา ให้สิ่งใดจึงชื่อว่า ให้หมดทุกอย่าง พระเจ้าข้า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ดูก่อนเทวดา บุคคลให้ข้าว ชื่อว่า ให้กำลัง บุคคลให้เครื่องนุ่งห่ม ชื่อว่า ให้ความสวยงาม บุคคลให้ยานพาหนะ ชื่อว่า ให้ความสุข บุคคลให้ประทับ ชื่อว่า ให้ดวงจักษุ บุคคลให้ที่อยู่อาศัย ชื่อว่า ให้หมดทุกสิ่ง บุคคลให้สังฆสนธิธรรม ชื่อว่า ให้สิ่งที่ไม่มีจักษุตาย ดังนี้ สันเนอความในพระบาลีเพียงเท่านี้

อรรถกถา

เนอความในอรรถกถาว่า ถึงบุคคลจะมีกำลังมากสักเท่าไรก็ดี แต่ ถ้าไม่ได้บริโภคอาหารสักสองสามเวลา ก็จะมีกำลังน้อยถอยลงไป ส่วนผู้ที่ได้บริโภคอาหาร ถึงจะมีกำลังน้อยก็จะมีกำลังดีขึ้น เพราะฉะนั้น การให้ทานขาวเป็นทาน จึงชื่อว่า ให้กำลังเป็นทาน ฯ คนเราถึงจะมีรูปร่างงดงามอย่างไรก็ดี ถ้านุ่งห่มผ้าขาด ๆ หรือไม่มีผ้านุ่งห่มเสียเลย ก็แลดูน่าเกลียด ส่วนผู้ที่มึนเครื่องนุ่งห่มดี ข้อมแลดูงดงาม เพราะฉะนั้น ผู้ที่ให้ผ้าเป็นทานจึงชื่อว่า ให้ความสวยงามเป็นทาน ฯ คำว่า ให้ยานพาหนะเป็นทานนั้น หมายถึงการให้ช้าง ม้า โค กระบือ รถ เรือ เป็นต้น

แต่ว่าข้าง มา โค กระบือนั้น ข่อมไม่สมควรแก่สมณะ ส่วน
เครื่องสำเร็จการไปอย่างอื่น เช่น รongเท้า ข่อมสมควรแก่สมณะ เพราะ
ฉะนั้น ผู้ให้ทานร่มหรือรองเท้า ไม้เท้า เติง ตั้ง หรือทำมรรคาให้เป็น
ที่เดินไปมาได้สะดวก หรือทำบันไดในที่ควรมีบันได ทำสะพานในที่คว
มีสะพาน จัดเรือไว้ในที่ควรมีเรือ ชื่อว่า ให้ยานพาหนะทั้งนั้น ฯ การ
ให้ยานพาหนะนั้น ชื่อว่า ให้ความสุข เพราะเมื่อบุคคลเดินทางเหนื่อย
แล้วได้อาศัยยานพาหนะก็มีความสุขสบายขึ้น หรือเดินทางไป พบห้วยร่อง
ช่องน้อย เมื่อได้ไต่สะพานก็มีความสุขขึ้น เดินทางไปพบแม่น้ำได้มีเรือ
โดยสารก็มีความสุขขึ้น ฯ คำว่า ให้ประทับ ชื่อว่า ให้ดวงจักษุนั้น
เพราะเหตุว่า ประทับ คือ ดวงไฟนั้น ข่อมทำให้เกิดแสงสว่าง แลเห็นสิ่ง
ต่าง ๆ ได้ ฯ อานิสงส์แห่งการให้ดวงไฟเป็นทานนั้น ข่อมได้ทิพพักษ
ในชาติหน้า เหมือนกับพระอนรุตเป็นตัวอย่างฉะนั้น ฯ คำว่า ชื่อว่า
ให้หมดทุกสิ่งนั้น มีคำอธิบายว่า ผู้ให้ที่อยู่อาศัยนั้น เท่ากับให้กำลัง
ให้ความสวยงาม ให้ความสุข ให้ดวงจักษุ ครบทั้ง ๔ อย่าง ด้วยว่า
เมื่อภิกษุไปเที่ยวบิณฑบาตมาแล้ว อาบน้ำชำระกายดีแล้ว เข้าไปพักอยู่
ในที่อยู่อาศัย จ้าวคัสสิกรหนึ่งแล้วลุกขึ้นนั่ง ก็ข่อมเป็นประหนึ่งว่าผู้
นำกำลังมารวมลงในกาย ฯ ในเวลาที่จะออกไปนอกที่อยู่นั้น ผีพรณ
วณะ ข่อมเสียดไปด้วยถูกลม ถูกแดด เวลาเข้าไปอยู่ในที่อยู่อาศัย
แล้ว นอนคืนขึ้นแล้ว ข่อมมีผีพรณวณะคั่น ฯ เมื่อออกไปนอก
ที่อยู่ข่อมพบอันตรายต่าง ๆ บางทีถูกลูกหนามตำเท้า บางทีสะดุดต
บางทีถูกลูกกัดเป็นต้น บางทีพบโจรผู้ร้าย แต่เวลาเข้าไปอยู่ในที่อยู่
ที่อาศัยปลอดภัยไว้ดีแล้ว ข่อมไม่ถูกลูกอันตรายเหล่านั้น เมื่อภิกษุนั่งสาธยาย
ธรรมอยู่ในที่อยู่อาศัย ก็เกิดความสุขใจ เมื่อฟังกรรมฐานก็เกิด
ความสงบใจ ฯ เมื่อออกไปนอกที่อยู่ก็ข่อมมีเหงื่อไคล มีการมีคหน้า
มัวตา เมื่อเข้าไปในที่อยู่แล้ว ก็ไม่มีสิ่งเหล่านี้ เมื่อนั่งพักสักครู่แล้ว
แสงตาก็มองใส เพราะฉะนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า ผู้
ให้ที่อยู่อาศัย ชื่อว่า ผู้ให้หมดทุกสิ่ง ดังนี้ ฯ คำว่า ผู้สั่งสอนธรรม
ชื่อว่า ผู้ให้สิ่งที่ไม่ตาย คือ ผู้ใด บอกบาป อรรถกถา หรือแก้ปัญหา

บอกกรรมฐาน ทำให้มีการพึงธรรมขึ้น ผู้นั้นชื่อว่า ผู้ให้ธรรมเป็นทาน การให้ธรรมเป็นทานนั้น เท่ากับการให้ของอันไม่รู้จักตาย เพราะฉะนั้น จึงได้มีบาลีอีกว่า การให้ธรรมเป็นทาน ย่อมชนะการให้ทั้งปวง การยินดีในธรรม ย่อมชนะการยินดีทั้งปวง รสแห่งธรรม ย่อมชนะรสทั้งปวง ความสันตติหา ย่อมชนะทุกข์ทั้งปวง ดังนี้

ต่อไปนี้ เป็นคำของเทวดาอีกองค์หนึ่ง ซึ่งมีในอนันตสูตรว่า เทวดาองค์นั้น ได้กราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เทพตามนุษย์ทั้ง ๒ จำพวก ย่อมต้องการอาหารเหมือนกัน ผู้ใดไม่ยินดีต่ออาหาร ผู้นั้นชื่อว่า เป็นผู้ควรบูชาแท้ พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสตอบว่า ดูก่อนเทวดา บุคคลเหล่าใดให้อาหารด้วยความเชื่อถือ ด้วยความเลื่อมใส บุคคลนั้นย่อมได้อาหารทั้งในโลกนี้และโลกหน้า เพราะฉะนั้น บุคคลควรกำจัดความตระหนี่เสีย ควรครอบงำมลทินเสีย ควรให้ทานให้ได้ บุญทั้งหลายย่อมเป็นที่พึงแก่บุคคลทั้งหลายในโลกหน้า ดังนี้ ฯ ถ้อยคำของเทวดา และถ้อยคำของพระพุทธเจ้าในพระสูตรนี้ ไม่มีคำที่เข้าใจได้ยาก มีแต่คำว่า ผู้ให้อาหารเป็นทานย่อมได้อาหาร ทั้งในโลกนี้และโลกหน้าเท่านั้น คำนี้มีคำอธิบายว่า ผู้ใดมีความเชื่อถือซึ่งผลแห่งทานว่า มีย่อมเป็นแน่ แล้วมีใจเลื่อมใส ยินดี ให้ซึ่งอาหารเป็นทาน ผู้นั้นจะเป็นคนบริบูรณ์ด้วยอาหาร ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ดังนี้เท่านั้น จึงเป็นอันว่า จบพระสูตรนี้เพียงเท่านั้น

ยังมีคำของเทวดาอีกองค์หนึ่ง ซึ่งมีในเอกมูลสูตรว่า เทวดาองค์นั้น ได้กราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า บุคคลผู้แสวงหาซึ่งคุณธรรมอันประเสริฐ ได้ข้ามแล้วซึ่งมหาสมุทรอันมีมูลราก ๑ มีความวน ๒ มีมลทิน ๓ มีเครื่องปลาด ๕ มีคลื่น ๑๒ มีบาดาล พระเจ้าข้า ดังนี้ คำของเทวดาองค์นี้ มีคำอธิบายว่า คำว่า มีมูล ๑ นั้น ได้แก่ รากเหง้า คือ อวิชชาและตัณหา ฯ อวิชชาเป็นรากเหง้าของตัณหา ส่วนตัณหาก็คือเป็นรากเหง้าของอวิชชา แต่ว่าเทวดาองค์นี้หมายเอารากเหง้า

คือ ตัณหา ๑ คำว่า มิวณ ๒ นั้น คือ วนอยู่ด้วยทิฏฐิ ๒ ประการ อันได้แก่ สัสสตทิฏฐิ และอจเฉตทิฏฐิ คำว่า มิมลทินนั้น ได้แก่ รากะ โทสะ โมหะ ๑ คำว่า มีเครื่องปลาด ๕ นั้น ได้แก่ กามคุณ ๕ ๑ คำว่า มหาสมุทรนั้น ได้แก่ ความปรารถนาของสัตว์โลกทั้งหลาย ซึ่งได้เท่าไรก็ไม่รู้จักเพียงพอ ๑ คำว่า มีน้ำวน ๑๒ นั้น ได้แก่ ความวนในอายตนะ ๑๒ คือ อายตนะภายใน ๖ ภายนอก ๖ ดังนี้ ๑ ได้ใจความว่า ท่านผู้สำเร็จธรรมวิเศษแล้ว บ่มละเสียซึ่งความปรารถนา บ่มละเสียซึ่งความทะเยอทะยาน ละเสียซึ่งความอยากได้อากดี ละเสียซึ่งความคิดหมุ่นเวียนอยู่ในสิ่งทั้งปวง เท่ากับข้ามมหาสมุทรได้แล้ว ๑ มหาสมุทร คือ ความปรารถนานี้ มีมูลราก ๑ อันได้แก่ ตัณหา มิวณ ๒ อันได้แก่ ทิฏฐิ ๒ มิมลทิน ๑ อันได้แก่ รากะ โทสะ โมหะ มีเครื่องปลาด ๕ อันได้แก่ กามคุณ ๕ มีน้ำวน ๑๒ อันได้แก่ อายตนะ ๑๒ มีบาดาล อันได้แก่ ความหยุดยั้งมิได้ ดังนี้

ต่อไป เป็นคำของเทวดาองค์หนึ่ง ซึ่งมีในอนินมยสูตรว่า เทวดาองค์นั้น ได้กราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ขอท่านทั้งหลายจงดูซึ่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้มีพระนามไม่ต่ำทราม ผู้เห็นซึ่งเนื้อความอันละเอียด ผู้ให้ซึ่งปัญญา ผู้ไม่ข้องอยู่ในกามารมณ์ ผู้รู้สิ่งทั้งปวง ผู้หวั่นคิด ผู้เดินทางพระอริยเจ้า ผู้แสวงหาซึ่งคุณธรรมอันใหญ่ ในบัดนี้เกิด ดังนี้ ๑ คำกราบทูลของเทวดานี้มีคำอธิบายว่า เทวดาองค์นี้ มีความประสงค์จะชักชวนเทพยดา มนุษย์ทั้งหลาย ให้เลื่อมใสนับถือต่อพระพุทธเจ้ายิ่งขึ้น จึงได้กราบทูลขึ้นอย่างนี้ ๑ ในคำกราบทูลนี้ ล้วนแต่เป็นคำสรรเสริญซึ่งพระพุทธเจ้าทั้งสิ้น ๑ คำว่า มีพระนามไม่ต่ำทรามนั้น เทวดาองค์นี้หมายความว่า พระพุทธเจ้ามีพระนามสมกับพระคุณธรรมอันประเสริฐ ของพระองค์โดยแท้ ๑ คำว่า ผู้เห็นซึ่งเนื้อความอันละเอียดนั้น เทวดาองค์นี้หมายความว่า พระพุทธเจ้า เป็นผู้เห็นซึ่งธรรมทั้งหลายมีขั้นเป็นต้น ซึ่งเป็นของละเอียด ๑ คำว่า ผู้ให้ปัญญานั้น ได้แก่ ผู้ชี้ทางที่จะให้ได้

ปัญญา ๆ คำว่า ไม่ช้องอยู่ในกามารมณ์นั้น คือ ไม่ช้องอยู่ในกามคุณ ๕ ๆ
คำว่า ผู้เดินทางพระอริยะนั้น คือ เทวดาองค์นั้น หมายความว่า พระพุทธเจ้า
ได้เดินทางพระอริยะมาแล้ว ตั้งแต่เริ่มตรัสรู้ในนั้น ไม่ใช่เพิ่งจะเดินทาง
ในเดี๋ยวนี้ ๆ คำว่า ผู้แสวงหาคุณธรรมอันใหญ่โตนั้น เทวดาองค์นั้นหมาย
ความว่า เริ่มแต่ครั้งปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าในคราวแรกมาแล้ว พระ
พุทธเจ้าก็ได้ทรงแสวงหาซึ่งคุณธรรมที่มีประโยชน์เป็นลำดับมา จนกระทั่ง
ได้เป็นพระพุทธเจ้า ๆ เพราะฉะนั้น เมื่อท่านผู้วิเศษนี้ได้เป็นพระพุทธเจ้า
แล้ว จึงควรที่โลกจะพากันเคารพเชื่อก่อ จะพากันเลื่อมใส ด้วยมั่งสัจจะ
และปัญญาจักษุ จึงจักเป็นการดี ดังนี้ สันเนอความในเทศนาภังคชน
เพียงเท่านั้น.

เอวํ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ๆ

กัณฐกัถ ๒๓

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวดาสังยุต

ว่าด้วยคำของเทวดา ๒ องค์

อจฺจราคนฺตสํฆุญฺจํ

ปิสาจคนฺตเสวิตํ

วณฺณคํ โมหณํ นาม

กถํ ขาตุรา ภวิสฺสคิตฺติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย . สคาถวรรค
ตอนเทวดาสังยุต กัณฐกัถ ๒๓ ว่าด้วยคำของเทวดา ๒ องค์ สืบต่อไป
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนาน หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่ง
เทศนานี้ว่า ครองหน้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่พระ

เขตนาราม กรุงสวตถิ พอถึงเวลามืดมิดยามแห่งราตรี ก็มีเทวดา
องค์หนึ่ง ทำพระเชตวันทั้งสน ให้สว่างด้วยรัศมีของตน แล้วเข้าไปเฝ้า
สมเด็จพระทศพล ถวายบังคมแล้ว ก็ยืนอยู่ในที่สมควรแก่ตน ครั้นย่น
เรียบร้อยแล้ว จึงทูลถามขึ้นว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทำอย่างไรจึง
จะออกจากป่าใหญ่ ออกจากกองด้วยหม่นนางอัปสร อันเป็นที่อาศัยอยู่แห่ง
หม่นปศาจ อันทำให้ล้มหลอง พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสตอบว่า ดูก่อนเทวดา ทางนั้น
ชื่อว่าตรงตรง ทศนั้นชื่อว่าทิศไม่มีภัย รถอันเทียมด้วยพระธรรมจักร
ชื่อว่ารถไม่มีเสียง หริเป็นพนักพิงแห่งรถนั้น เป็นเครื่องป้องกันในรถนั้น
เรากล่าวว่า ธรรมเป็นนายสารถิ มีสัมมาทิฏฐิออกหน้า สตรี หรือบุรุษ
ใด ได้ยานพาหนะเช่นนั้น สตรี หรือบุรุษนั้น ก็ได้ไปใกล้นิพพานด้วย
ยานพาหนะนั้น ดังนี้

ข้อความของเทวดา และของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่แสดงมา
แล้วตามพระบาลี มีคำอธิบายตามอรรถกถาว่า เทวบุตรองค์นี้ได้บรรพชา
ในพระพุทธศาสนา ได้ทำข้อวัตรปฏิบัติให้บริบูรณ์ ได้ศึกษาเล่าเรียน
จำนิจจำนาญ ในพระพทธวณะเพียง ๒ มาติกา ในภายใน ๕ พรรษา
แล้วก็ได้เรียนกรรมฐานที่ชอบใจของตน แล้วก็เข้าไปสู่ป่า เห็นว่าถ้าฉัน
อาหารก็จะเกิดความประมาท จึงได้อุดอาหารเสีย ตั้งใจเจริญแต่กรรมฐาน
อย่างเดียว พออยู่มาไม่ช้าก็เกิดลมสาตราตัดชั่วหัวใจ ให้ถึงซึ่งความ
ตาย ๆ ภิกษุใดจงกรมอยู่ในห้องกรม หรือยืนอยู่ในเสาที่พึง หรือคลุ่ม
ศีรษะด้วยจีวร แล้วนั่งหรือนอนอยู่ในที่สดแห่งของกรม หรือกำลังแสดง
ธรรมอยู่ แล้วถึงซึ่งมรณภาพ ภิกษุนั้นชื่อว่าผู้ตายในธรรมา ส่วนเทพบุตร
องค์นี้ได้ตายในเวลาของกรม แล้วได้ขึ้นไปเกิดที่ประตูแห่งวิมานใหญ่หลัง
หนึ่ง ในดาวดึงส์สวรรค์ โดยเหตุที่ยังไม่ได้บรรลุมรรคผล พอเกิดแล้ว
ก็มีนางอัปสรพันหนึ่ง ซึ่งอยู่ภายในวิมานได้แลเห็นก็เข้าใจว่า เทพบุตร
องค์นี้จักมาเป็นเจ้าของวิมาน พวกเราจึงต้องทำให้เขายินดี แล้วก็ได้นำ
ดนตรีไปห้อมล้อม

ส่วนเทพบุตรองค์นั้น ยังไม่รู้ตัวได้จติมาจากเพศภิกษุแล้ว ยัง
เข้าใจว่าตัวเป็นภิกษุอยู่ พอได้แลเห็นพวงนางอัปสร ก็เกิดความละอาย
คล้ายกับพระได้แลเห็นสตรีที่มาตามวัดนั้น แล้วก็ได้ม้วนผ้าห่มพยชน
วางบนบ่าข้างหนึ่ง ขึ้นหอดจักษลง ๆ พวงนางอัปสรได้เห็นดังนั้น
ก็รู้ว่าเทพบุตรองค์นั้น ได้เคยเป็นสมณะมาแต่ก่อน จึงกล่าวขึ้นว่า ข้าแต่
เทพบุตรเจ้า อันเขาเรียกว่าแหวโลก ไม่ใช่ที่เจริญสมณธรรม เป็นที่
เสวยความสุขเท่านั้น ๆ เทพบุตรนั้นก็ยังขึ้นก้มหน้าด้วยอาการอย่างนั้น ๆ
นางเทพอัปสรทั้งหลายจึงคิดกันว่า เทพบุตรองค์นี้ยังไม่รู้สึกตัว จึงได้
พากันประโคมดนตรีขึ้น ๆ ถึงอย่างนั้นก็คิด เทพบุตรองค์นี้ก็ยังไม่ได้
รู้ได้ ได้แต่ขึ้นก้มหน้าอยู่เท่านั้น ๆ ในขณะนั้น พวงนางเทพอัปสร
จึงได้ยกเอากระจกกัณฑ์ ไปตั้งลงข้างหน้าของเทพบุตรนั้น ๆ พอเทพบุตร
นั้นได้แลเห็นเงาของตัวที่กระจก จึงรู้ตัวว่าได้ตายมาจากภิกษุแล้ว แล้วก็เกิด
ความเสียใจว่า เราได้กระทำสมณธรรม ไม่ใช่เพราะปรารถนาที่อื่นนี้ เราได้
ทำสมณธรรม เพราะปรารถนาซึ่งพระอรหันตอันสูงสุดต่างหาก ๆ เทพบุตร
นั้นคิดต่อไปว่า สมบัติในสวรรค์ เป็นของที่ได้ง่าย ส่วนความปรากฏขึ้น
แห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นของที่ได้ยาก แล้วก็ไม่ได้เข้าไปในวิมาน ได้พา
นางเทพอัปสรลงมาราบทุกสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทั้งในเวลายังมีศีล
ที่ไม่ทำลายอยู่อย่างนั้น

ก็คำกราบทูลนั้น มีเนื้อความดังที่แสดงมาแล้ว แต่มีคำอธิบาย
ออกไปอีกว่า คำว่า กีก้องด้วยหม่นนางอัปสรนั้น คือ กีก้องด้วย
เสียงหม่นนางอัปสร • กีก้องด้วยเสียงขับร้องและเสียงประโคม • ๆ
คำว่า เป็นที่อาศัยอยู่แห่งหม่นนางอัปสร คือ เทพบุตรองค์นั้นเกลียดหม่นนาง
อัปสร เห็นหม่นนางอัปสรเป็นเหมือนกับปีศาจ จึงได้กล่าวอย่างนั้น ๆ
คำว่า บ้าใหญ่นั้น เทพบุตรองค์นั้นหมายบ้านั้นทวนในสวรรค์ ๆ คำว่า
ทำอย่างไรจึงจะออกจากบ้านั้นนั้นได้ ดังนั้น คือ เทพบุตรองค์นั้นได้
ทูลถามว่า ทำอย่างไรจึงจะออกไปจากบ้านั้น อันเป็นที่กีก้องด้วยหม่น
นางอัปสร เป็นที่อาศัยอยู่แห่งหม่นนางอัปสร เป็นบ้าทูลมโหฬารอย่างนั้น

ขอสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงบอกวิปัสสนา อันเป็นทางแห่งพระ
อรหัตแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด พระเจ้าข้า ๑ ลำดับนั้น สมเด็จพระผู้มี
พระภาคเจ้าจึงทรงพิจารณาว่า เทพบุตรองค์นั้นจักเกินไป หรืออย่างไร
จึงทรงทราบได้ว่า เทพบุตรองค์นั้นได้บรรพชาอยู่ในศาสนาของเรา แล้วทรง
พระดำริว่า เทพบุตรองค์นั้นได้ซึ่งความตาย ในเมื่อเป็นภิกษุแล้ว ด้วย
ความเพียรกล้าเกินไป แล้วได้เกิดในเทวโลก มาบัดนี้เขาก็ได้มาหาเรา
ด้วยศัลอันยังไม่ทำลาย เหมือนกับเมื่อยังเป็นภิกษุเดินจงกรมอยู่ ดังนี้

ธรรมดาพระพทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมตรัสบอกซึ่งข้อปฏิบัติเบื้องต้น
ก่อนว่า เธอจงทำศีลให้บริสุทธิ์ จงทำสมาธิให้เกิด จงทำปัญญาอันรู้
การทำให้เป็นของตัวให้ตรงเสียก่อน ดังนี้ แก่บุคคลผู้ยังใหม่อยู่ เปรียบเหมือน
กับช่างเขียน ซึ่งสอนศิษย์ที่ยังไม่เคยระบายรูปภาพ ให้หัดทาฝ้าไปก่อน
ฉะนั้น แล้วพระพทธเจ้าทั้งหลาย จึงได้ทรงบอกวิปัสสนา อันมีความ
ว่างเปล่าเป็นอารมณ์ อันละเอียดสุขุม อันเป็นทางแห่งอรหัต แก่บุคคล
ผู้ได้ทำมานานแล้ว ๑ ส่วนเทพบุตรองค์นั้นเคยทำสมณธรรมมาแล้ว
เช่นผู้ยังมีศัลไม่ทำลาย เมื่อพระองค์จะทรงบอกวิปัสสนา อันมีความ
ว่างเป็นอารมณ์ จึงได้ตรัสว่า ทางนั้นเป็นทางตรง ดังนี้เป็นต้น ตามที่
แสดงมาแล้วข้างต้นโน้น

คำว่า ทางตรงนั้น ได้แก่ทางอันประกอบด้วยองค์ ๘ ซึ่งเป็นทาง
ไม่มีความคดทาง กาย วาจา ใจ ๑ คำว่า หิโธอันไม่มีภัยนั้น ได้แก่
นิพพาน เพราะในนิพพานไม่มีภัยอันใดอันหนึ่ง ผู้ไปถึงนิพพานแล้ว ย่อม
ไม่มีภัยสิ่งใด ๑ คำว่า เป็นรถอันไม่มีเสียงนั้น อธิบายว่า รถตามปกติ
เมื่อไม่มียานม้าหยอดเพลลา หรือเมื่อมีคนขึ้นเกินไปก็ย่อมมีเสียงดัง ส่วนรถ
คือ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ หมั้น ๔ พันกิติ ก็ไม่มีเสียง ๑ คำว่า
ถึงจะมียุชนคราวเดียวกันถึง ๘ หมั้น ๔ พันกิติ ก็ไม่มีเสียง ๑ คำว่า
ประกอบด้วยพระธรรมจักรนั้น คือ ประกอบด้วยล้อ ๒ ล้อ อันได้แก่
ความเพียรทางกาย และทางใจ ๑ คำว่า มหริเป็นพนักพิงนั้น คือ รถ

๑๕๖ พระสุตตันตปิฎก คัมภีร์ที่ ๓ สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม ๑

ธรรมดาบ้อมมีทพัง เพื่อกันตก ฉันทโค รก คือ อริยมรรคนมฺหโรตตปฺปะ
อันเกิดขึ้นในภายในและภายนอก เป็นพนักพิง ฯ คำว่า มีสติเป็นเครื่อง
กั้นนั้น คือ รก คือ อริยมรรคนมฺหโรตตปฺปะ มีสติเป็นเครื่องป้องกัน ฯ คำว่า ธรรม
ในคำที่ตรัสตอบนั้น ได้แก่โลกุตตรมรรค ฯ คำว่า มีสัมมาทิฏฐิออก
หน้านั้น คือ มีสัมมาทิฏฐิเป็นเบื้องต้น

เมื่อราชบุรุษทั้งหลาย จัดแจงมรรคา ด้วยการขับไล่ซึ่งผู้ท้าว
ขับไล่ มีคนดาบอดและคนง่อยเปลี้ยเป็นต้น ไปเสียก่อนแล้ว พระราชา
จึงเสด็จต่อภายหลัง ฉันทโค เมื่อสัมมาทิฏฐิ อันประกอบด้วยวิปัสสนา ชำระ
มรรคามีขั้นเป็นต้น ด้วยพระไตรลักษณ์ญาณ สัมมาทิฏฐิอันประกอบด้วย
กัมมมรรค จึงเกิดขึ้นต่อภายหลัง ฉันทโค เพราะฉะนั้น สมเด็จพระผู้มี
พระภาคเจ้า จึงตรัสว่า เรากล่าวว่าธรรมเป็นนายสารถิ มีสัมมาทิฏฐิ
ออกหน้า ดังนี้ แล้วพระองค์ทรงแสดงอริยสัจ ๔ ต่อไป ฯ เวลาจบ
อริยสัจ ๔ แล้ว เทพบุตรองค์นั้น ก็ได้ตั้งอยู่ในพระโสดาปัตติผล ฯ
ในเวลาที่พระราชากำลังเสวยอยู่นั้น หากมีพระราชโอรสประทับอยู่บน
พระมเหสี พระราชาก็ยอมทำคำข้าว พอดีกับพระโอรสของพระองค์
สั่งให้แก่พระราชโอรส แต่พระราชโอรสก็ต้องรับคำข้าวพอเหมาะกับปาก
ของตนฉันทโค เมื่อสมเด็จพระจอมไตรศาสดา ทรงแสดงธรรมด้วยยอด คือ
พระอรหันต์ ผู้ฟังทั้งหลายก็ยอมได้สำเร็จมรรค ผล ตามสมควรแก่อุปนิสัย
ของตน ฉันทโค ฯ ถึงแม้ว่าเทพบุตรองค์นั้นเหมือนกัน เมื่อเทพบุตรองค์
หนึ่งได้ถึงโสดาปัตติผลแล้ว ก็บูชาสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยของหอม
เป็นต้น แล้วก็ถวายบังคมลา ฯ สนทนอกความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

ต่อไป เป็นคำของเทวดาองค์หนึ่ง ซึ่งเป็นคำถามตามวนโรป-
สูตรว่า ครองหน้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่พระเชตवनาราม
กรุงสาวัตถี มีเทวดาองค์หนึ่ง เข้าไปทูลถามปัญหาในเวลามัชฌิมยามแห่ง
ราตรีกว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า บุญย่อมเจริญทุกเมื่อ ทั้งกลางวัน
กลางคืน แก่บุคคลเหล่าไหน บุคคลเหล่าไหนตั้งอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วย
ศีล แล้วไปสู่สวรรค์ พระเจ้าข้า

สมเด็จพระมหารัชมงคลมุนีเจ้าไตรปิฎกบาลว่า ดูก่อนแหวดา บุคคลเหล่าใด
สร้างสวน สร้างป่า สร้างสะพาน สร้างบ่อน้ำ สร้างสระน้ำ สร้างที่อยู่
ให้เป็นทาน บุญย่อมเจริญทุกเมื่อ ทั้งกลางวันและกลางคืน แก่บุคคล
เหล่าไหน บุคคลผู้ตั้งอยู่ในธรรม ผู้สมบูรณ์ด้วยศีลอย่างนั้น ได้แก่ผู้ไป
สวรรค์ ดั่งนี้ สอนเนื้อความในพระบาลีเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า สร้างสวนนั้น หมายถึง
สร้างสวนดอกไม้ สวนผลไม้ ฯ คำว่า สร้างป่านั้น หมายถึงความว่า
กั้นป่าทเกิดเอง เพื่อให้เป็นที่ตั้งแห่งพระเจดีย์ หรือให้เป็นที่พักปลูกไม้ศรี
มหาโพธิ์ ให้เป็นที่เดินจงกรม ให้เป็นที่สร้างปราสาท หรือสร้างกุฏิ หรือ
ให้เป็นที่เจริญสมณธรรม ให้เป็นที่อาศัยอยู่ในเวลากลางคืน หรือกลางวัน
แก่พระภิกษุทั้งหลาย ฯ ถึงแม้ว่าผู้ปลูกต้นไม้ให้คนได้อาศัยร่มเงา ก็ชื่อว่า
ผู้สร้างป่าเหมือนกัน ฯ คำว่า สร้างสะพานนั้น คือ ที่ใดเป็นที่เดินไปมา
ได้ยาก ก็ทำสะพานขึ้นในที่นั้น ถ้าเป็นแม่น้ำจะต้องข้าม ก็จัดเรือไว้ ฯ
คำว่า บ่อน้ำนั้น ได้แก่ศาลาให้ทานน้ำดื่ม คำว่า สระน้ำนั้น ได้แก่ที่ขังน้ำ
ทุกชนิด ซึ่งขุดลงไปในพื้นที่ มีสระโบกขรณีเป็นต้น ฯ คำว่า บุญย่อม
เจริญทุกเมื่อนั้น คือ บุญนั้นย่อมไม่มีแก่ผู้ใด ในเวลาที่คิดไม่ดี หรือใน
เวลาทอนหลับ แต่เมื่อผู้นั้นนึกถึงสิ่งที่ดี ๆ ทำไว้แล้วนั้น เมื่อใด บุญก็เจริญ
เมื่อนั้น ฯ คำว่า ตั้งอยู่ในธรรมนั้น ได้แก่ตั้งอยู่ในธรรม มีการสร้างสวน
สร้างป่า ให้เป็นทานเป็นต้น ฯ คำว่า สมบูรณ์ด้วยศีลนั้น ได้แก่สมบูรณ์
ด้วยความดีทำไว้แล้วนั้น ฯ อีกอย่างหนึ่งว่า กุศลธรรม ๑๐ ประการ
ย่อมมีแก่ผู้ทำบุญเช่นนั้น ฯ ผู้ที่ตั้งอยู่ในกุศลธรรม ๑๐ ประการ ชื่อว่า
เป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม ชื่อว่าเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีล ดั่งนี้ สอนเนื้อความใน
อรรถกถาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

เนื้อความในอรรถาธิบายนั้นว่า ผู้ที่ทําบุญ ๖ ประการ คือ สร้างสวนให้เป็นทาน ๑ สร้างบ่อน้ำให้เป็นทาน ๑ สร้างสะพานให้เป็นทาน ๑ สร้างศาลาเป็นที่ให้ทาน ๑ สร้างสระน้ำ ๑ สร้างที่อยู่อาศัยให้เป็นทาน ๑ การทำของทั้ง ๖ อย่างนี้ เรียกว่านันทกศล คือ กศลที่ให้ผลอยู่นาน เพราะของทั้ง ๖ อย่างนี้ ย่อมมีประโยชน์อยู่นาน ทั้งกลางวันและกลางคืนแก่คนทั้งหลาย ผู้ที่ทําบุญ ๖ อย่างนี้ได้ ก็ย่อมมีอริยาศัยชอบศีลธรรม ถ้ามีนิสัยไม่ชอบศีลธรรมด้วยแล้ว ก็ทําบุญ ๖ อย่างนี้ได้ยาก เพราะฉะนั้นจึงว่า กุศลธรรม ๑๐ ประการ ย่อมบริบูรณ์แก่ผู้ทําบุญเช่นนั้น ๑ การสร้างสวนสร้างบ่อน้ำ ให้เป็นทานนั้น ยังไม่มีการนิยมจนเป็นประเพณีในประเทศของเรา มีอยู่ในเรื่องต่าง ๆ มีเรื่องพระอินทร์เป็นต้น ที่กล่าวถึงพระอัครมเหสีของพระอินทร์ ได้สร้างสวนดอกไม้ให้เป็นทานแก่สาธารณชน ในชาติเป็นมนุษย์อยู่นั้น เพราะฉะนั้น ควรทูลชมความสามารถทั้งหลาย จะคิดสร้างสวนดอกไม้ หรือสวนผลไม้ ขึ้นให้เป็นสาธารณประโยชน์แก่คนเดินทางไปมา หรือสร้างถวายแก่พระภิกษุสามเณร ให้เป็นธรรมสงฆ์ได้ยังเป็นการดี

ส่วนการสร้างบ่อน้ำ คือ ก้นบ่อให้เป็นประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เจริญสมณธรรมเป็นต้นนั้นกดี การสร้างบ่อน้ำด้วยการปลูกต้นไม้ ให้คนได้อาศัยร่มเงากดี ก็ยังไม่ประเพณีนิยมเหมือนกัน เพราะฉะนั้น ควรจะทําขึ้น เพื่อให้เป็นตัวอย่างอันดีแก่คนทั้งหลาย คล้ายกับพระเบญจมหाराช แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้โปรดให้ปลูกต้นมะขามขึ้นรอบสนามหลวง และโปรดให้ปลูกต้นไม้ขึ้นตามถนนราชดำเนินฉะนั้น ๑ แต่การที่ปลูกต้นไม้ เพื่อให้คนได้อาศัยร่มเงาตามริมทางนั้น ก็ย่อมอยู่ได้ตามยุคตามสมัย ในยุคใดสมัยใด นิยมให้มีก็มิได้อยู่ได้ ยุคใดสมัยใดไม่นิยมให้มีก็มิอยู่ไม่ได้ ถึงมีเขาก็ตัดเสีย โคนเสีย ทำลายเสีย แต่ถ้าน้ำไม่เหล่านั้ยังมีอยู่ตราบใด คนทั้งหลายก็ได้อาศัยร่มเงาอยู่ตราบนั้ ได้ความ

สขกายสขาบใจด้วย ไม่เดินฝ่าแดดในเวลากลางวันอยู่ดราบนั่น หากจะมี
ปัญหาถามว่า ผู้ที่ตดต้นไม้ซึ่งเขาปลูกให้คนได้อาศัยร่มเงาตามริมทางนั้น
จะเป็นอย่างไร ก็จะมีคำแก้ว่า ผู้นั้นได้ชื่อว่าทำลายความสุขของสาธารณชน
ถ้าหากตนเองเคยได้อาศัยร่มเงาของตนไม้เหล่านั้นด้วยแล้ว ก็ได้ชื่อว่า เป็น
คนอกตัญญู เป็นที่ตดเตียนของผู้อื่นทั้งหลาย ในทางพระพุทธศาสนา เว้นแต่
ว่ามีเหตุจำเป็นที่จะต้องตดต้องโค่นเท่านั้น ผู้นั้นจึงจะไม่ได้บาป ผู้นั้นจึงจะ
ไม่ได้ชื่อว่าคนอกตัญญู ฯ สันข้อความในกถาบทนี้เพียงเท่านั้น.
เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๒๔

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวดาสังยุต

ว่าด้วยคำของอนาถบิณฑิกเทพบุตร

อิทํ หิตํ เขตวัน

อิสฺสงฺฆนิสฺสวิตํ

อาวตถิ รมฺมราเชน

ปัตติสฺสยชนนํ มมาติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
ตอนเทวดาสังยุต กัณฑ์ที่ ๒๔ ว่าด้วยคำของอนาถบิณฑิกเทพบุตร สืบต่อไป
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนา
นั้นว่า ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม
กรุงสาวัตถี พอถึงเวลามัชฌิมยามแห่งราตรี ก็มีเทพบุตรองค์หนึ่ง ซึ่งมี
ชื่อว่าอนาถบิณฑิกเทพบุตร ทำพระเชตวันทั้งสนให้สว่างด้วยรัศมีของตน
แล้วเข้าไปถวายบังคมกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระเชตวัน

เป็นทออาศัยของหมู่ญาติ เป็นที่ประทับอยู่แห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็น
พระราชาในธรรม ทำให้เกิดบิตแก่ข้าพระองค์ พระเจ้าข้า ฯ บุคคล
ทั้งหลาย ย่อมบริสัทธด้วยการทำ ด้วยวิชา ด้วยธรรม ด้วยศีล ด้วย
ชีวิตอันสูงสุด ไม่ใช่บริสัทธด้วยโคตรตระกูล หรือด้วยทรัพย์สมบัติ
พระเจ้าข้า ฯ เพราะฉะนั้น เมื่อบุคคลผู้เป็นบัณฑิต เล็งเห็นประโยชน์
ของตน ก็ควรเลือกเฟ้นธรรมโดยทางถูกต้อง เพราะการทำอย่างนั้นย่อมทำ
ให้บริสัทธ พระเจ้าข้า ฯ พระภิกษุที่ข้ามฝั่งได้ด้วยปัญญา ด้วยศีล
ด้วยความสงบอย่างเยี่ยม ก็เพียงพระสารบุตรเท่านั้น พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระ
ผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นด้วย แล้วอนาถบิณฑิกเทพบุตรนั้น จึงถวาย
บังคมลา กลับสู่ทิพยสถาน ฯ สันเนอความในพระบาลีเพียงเท่านี้

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า อนาถบิณฑิกเทพบุตร
ได้มากราบทูลอย่างนั้น เพื่อจะสรรเสริญพระเชตวัน และเพื่อจะสรร
เสริญพระพุทธคุณ ฯ คำของอนาถบิณฑิกเทพบุตรนั้น มีคำที่ควร
อธิบายอีกหลายคำ คือ คำว่า พระเชตวัน เป็นทออาศัยของหมู่ญาตินั้น
อธิบายว่า พระเชตวันนั้น เป็นทออาศัยของภิกษุสงฆ์ ฯ คำว่า การ
ทำนั้น ได้แก่มรรคเจตนา ฯ คำว่า วิชา นั้น ได้แก่มรรคปัญญา ฯ
คำว่า ธรรมนั้น ได้แก่ธรรมฝ่ายสมาธิ ฯ คำว่า ด้วยชีวิตอันสูงสุดนั้น
ได้แก่ด้วยชีวิตของผู้ตั้งอยู่ในศีล ฯ อีกนัยหนึ่งว่า คำว่า วิชา นั้น
ได้แก่ความดำริในความเห็น ฯ คำว่า ธรรมนั้น ได้แก่ ความพยายาม
และสติ สมาธิ ฯ คำว่า ศีล ได้แก่การทำทางวาจา ฯ คำว่า
ชีวิตอันสูงสุดนั้น ได้แก่ ชีวิตของผู้ตั้งอยู่ในศีลนั้น ฯ คำว่า บุคคล
ทั้งหลายย่อมบริสัทธนั้น คือ บุคคลทั้งหลายย่อมบริสัทธ ด้วยมรรคอัน
ประกอบด้วยองค์ ๘ ฯ คำว่า ควรเลือกเฟ้นธรรมโดยถูกต้องนั้น คือ
การเลือกเฟ้นซึ่งธรรมฝ่ายสมาธิโดยชอบ ฯ คำว่า การทำอย่างนั้น ย่อม
บริสัทธนั้น คือ บุคคลย่อมบริสัทธในอริยมรรคนั้น ฯ อีกนัยหนึ่งว่า

คำว่า ควรเลือกเฟ้นทำโดยถูกทางนั้น คือ การพิจารณาซึ่งธรรมอันได้แก่
 จันท์ ๕ โดยอเนก ๑ คำว่า บุคคลย่อมบริสุทธิ์ในธรรมนั้นอย่างนั้น คือ
 บุคคลย่อมบริสุทธิ์ในสัจจะ ๔ นั้น ด้วยอาการอย่างนั้น ๑ คราวนี้ เมื่อ
 เทวบุตรนั้น จะสรรเสริญพระสารีบุตรเถรเจ้า จึงได้กล่าวคำตอนท้ายโดยยก
 พระสารีบุตรขึ้นเป็นตัวอย่าง ๑ ซึ่งเขาหมายความว่า พระสารีบุตรเป็นผู้
 ประเสริฐด้วยปัญญาเป็นต้น ๑ คำว่า ด้วยความสงบนั้น คือ ด้วยความ
 หมดกิเลส ๑ คำว่า ข้ามฝั่งได้แล้วนั้น คือ ไปถึงนิพพานได้แล้ว ๑
 เขาหมายความว่า ภิกษุใดเข้าถึงนิพพานได้แล้ว ภิกษุนั้น ก็ต้องมีพระ
 สารีบุตรเป็นอย่างเยี่ยม จะเกินพระสารีบุตรไปนั้นย่อมไม่มี ดังนี้ สอนเอน
 ความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น.

ธัมมัตถาธิบาย

เนื้อความในอรรถาธิบายว่า อนาถบิณฑิกเทพบุตรนี้ คือ อนาถบิณฑิก
 เศรษฐี ที่สร้างวัดพระเชตะวัน ถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธองค์
 เป็นประธาน ด้วยการสละทรัพย์ถึง ๕๔ โกฏิ แล้วได้ไปเกิดเป็นเทพบุตร
 อยู่ในดาวดึงส์สวรรค์ พอเกิดในสวรรค์แล้ว ก็นึกขึ้นได้ทันทีว่า เมื่อชาติ
 ก่อนได้เป็นมาแล้วอย่างไร จึงได้ลงมากราบทูลสรรเสริญ พระเชตะวัน
 และออกความเห็นในทางธรรม ถวายแก่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ดังที่
 แสดงมาแล้วนั้น ๑ ความเห็นในทางธรรมของอนาถบิณฑิกเทพบุตรนั้น
 มีสำคัญอยู่ที่ตอนที่ว่าด้วยความบริสุทธิ์ คือ ในตอนนั้นว่า บุคคลบริสุทธิ์
 ด้วยการทำ ด้วยวิชา ด้วยธรรม ด้วยชีวิต อันมีศีลเท่านั้น ไม่ใช่
 บริสุทธิ์ด้วยโคตรตระกูล หรือด้วยทรัพย์สมบัติอันใด ดังนี้ ๑ คำนี้
 เป็นคำที่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ควรใส่ใจไว้ให้จงดี และควรเข้าใจ
 ในคำเหล่านี้ให้จงดีว่า คำไหนหมายความว่าอย่างไร เพราะฉะนั้น จึงจัก
 ได้อธิบายซ้ำอีกครั้งหนึ่ง กล่าวคือ คำว่า การทำนั้น ท่านอธิบายไว้ว่า
 ได้แก่มรรคเจตนา คือ ได้แก่เจตนาอันประกอบด้วยอริยมรรค คือ ได้แก่

แก้ความงใจในอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ๑ คำว่า วิชชานั้น ได้แก้มรรคปัญญา คือ ปัญญาอันประกอบด้วยมรรค อีกนัยหนึ่งว่า ได้แก้ความเห็นอันถูกต้อง ๑ คำว่า ธรรมนั้น ได้แก้กรรมฝ่ายสมาธิ อีกอย่างหนึ่งว่า ได้แก้กรรม ๓ ประการ คือ ความพยายาม ๑ สติ ๑ สมาธิ ๑ ๑ คำว่า ศีลนั้น ได้แก้การทำทางวาจา คือ ได้แก้สัมมาวาจา ๑ ชีวิตอันสูงส่งนั้น ได้แก้ชีวิตของผู้ตั้งมั่นอยู่ในศีล ๑ บุคคลจะบริสุทธิได้ด้วยการทำและวิชา ด้วยธรรม ด้วยศีล ด้วยชีวิตอันสูงส่งเหล่านั้น เท่านั้น ส่วนชาติตระกูล ทรัพย์สมบัติ บริวาร หรือสิ่งอื่น ๆ นั้น ไม่ทำให้บุคคลบริสุทธิได้ เมื่อเป็นอย่างนั้น บุคคลจึงควรพิจารณาธรรมว่า ข้อไหนควรที่เราจะประพฤติกได้ แล้วก็ประพฤติไป ดังนี้

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความของเทวดาอีกตนหนึ่ง ซึ่งมีในมัจฉริยสูตรว่า เทวดาตนนั้น ได้กราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นคำถามว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า บุคคลเหล่าใด เป็นคนตระหนี่ เป็นคนกระด้าง เป็นคนด้าว เป็นคนทำอันตรายแก่ผู้ทบริจาทาน บุคคลเหล่านั้นจะได้ผลเช่นไร ข้างหน้าของบุคคลเหล่านั้นจะเป็นอย่างไร ข้าพระองค์ได้มาเฝ้าเพื่อทูลถามข้อนั้น ทำอย่างไร ข้าพระองค์จึงจะเข้าใจ พระเจ้าข้า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ดูก่อนเทวดา บุคคลเหล่าใดเป็นบุคคลตระหนี่ เป็นบุคคลกระด้าง เป็นบุคคลด้าว เป็นบุคคลทำอันตรายแก่ผู้ทบริจาทาน บุคคลเหล่านั้นได้ไปเกิดในนรก ในกำเนิดดิรัจฉาน ในขุมโลก ถ้าบุคคลเหล่านั้นได้มาเกิดเป็นมนุษย์ ก็เกิดในตระกูลที่ขัดสนหาผ้าหนังห่ม และอาหาร ความยินดี ความสนุกสนานได้โดยยาก หวังสิ่งใดจากผู้อื่น ก็ข้อมไม่ได้สิ่งนั้น อันเป็นผลในปัจจุบัน ส่วนข้างหน้าของเขา ข้อมเป็นทุกข์ ดังนี้ ๑ เทวดาองค์นั้น จึงทูลถามต่อไปอีกว่า ข้าพระองค์ได้เข้าใจท่านแล้ว ขอทูลถามคำอื่นต่อไป คือ ถ้าบุคคลเหล่าใดได้มาเกิดเป็นมนุษย์ เป็นคนรู้จักความ เป็นคนปราศจากความตระหนี่ เป็น

คนมีความเลื่อมใสอย่างแรงกล้า ต่อพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์
บุคคลเหล่านั้น จะได้รับผลเช่นไร ข้างหน้าของบุคคลเหล่านั้นจะเป็น
เช่นไร พระเจ้าข้า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสตอบว่า บุคคล
เหล่าใดมาเกิดเป็นมนุษย์ เป็นคนรู้จักความ เป็นคนปราศจากความตระหน
เป็นคนมีความเคารพความเลื่อมใสอย่างแรงกล้า ต่อพระพุทธ พระธรรม
พระสงฆ์ บุคคลเหล่านั้น ย่อมได้เกิดในสวรรค์ ถ้ามาเกิดเป็นมนุษย์ ก็เกิด
ในตระกูลหมั่งกง ซึ่งเป็นตระกูลที่มีเครื่องนุ่งห่ม มีอาหาร มีความสุข
สบาย มีความสนุกสนานอันหาได้โดยง่าย และเป็นผู้มีอำนาจในโลก-
ทรัพย์ที่พื่อนหามา อันเป็นผลในปัจจุบัน ส่วนข้างหน้าของเขาย่อมเป็น
สคติ ดังนี้ ฯ เทพยดานัน เมื่อได้ฟังดังนี้แล้ว ก็สนความสงสัย จึงถวาย
บังคมลา สนิเณอความในพระบาลีเพียงเท่านั้น.

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า คำว่า ผู้มีความตระหนี่นั้น ได้แก่ผู้ประกอบด้วย
ความตระหนี่ ฯ บุคคลบางคนแม้แต่เพียงมือก็ไม่ยกขึ้นไหว ซึ่งพระ
ภิกษุทั้งหลาย ที่มาถึงบ้านเรือนของตน แต่เวลาไปในที่อื่นหรือเวลาเข้าไป
วัด จึงทำการเคารพ มีการปราศรัยอย่างอ่อนหวานว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า
พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ไม่ไปบ้านของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าพอจะต้อนรับพระผู้
เป็นเจ้าได้ ด้วยข้าวต้มและข้าวสวดยเป็นต้น ดังนาคี ฯ พระก็ยอมเอา
ใจใส่ฉันนั้น เมื่อมีข้าวต้มข้าวสวดยก็แจกแบ่งให้ผู้นั้นบริโภค ด้วยเห็นว่า
คนนั้นเป็นอุบาสกผู้มีศรัทธา ฯ แต่เวลาคอนั้น ได้เห็นพระเข้าไปที่บ้าน
ของตน ก็เดินเลี้ยวไปเสียทางอื่น หรือเดินเข้าเรือนไปเสีย ถ้าพบหน้า
กันโดยไม่มีทางจะเลี้ยวได้ก็ยกมือไหว แล้วบอกว่า ท่านทั้งหลายจงใส่
บาตรพระ ฉันมีภาระงานจะต้องไปเสียแล้ว ว่าแล้วก็หลีกไป บุคคล
ชนิดนี้ เรียกว่ามีความตระหนี่อย่างอ่อน ฯ ส่วนคำของเทพยดานัน หมาย
ความตระหนี่อย่างแรงกล้า ฯ ผู้มีความตระหนี่อย่างแรงกล้านั้น ถึงแม้ว่า
ผู้นั้นจะร้องบอกว่า พระมาบิณฑบาต ก็ตอบด้วยถ้อยคำที่ไม่น่าฟัง เป็น

คิดว่า ฉันเจ็บเท่า แล้วยืนแข็งกระด้างอยู่เหมือนกับเสาเสาหรือหลัก
คอ แม้แต่เพียงมือก็ไม่ยกขึ้นไหว ๆ คำว่า ความกระด้างนั้น เป็น
คำใช้แทน คำว่า ความตระหนี่ ๆ ความตระหนี่อย่างอ่อน เรียกว่า
ความตระหนี่เท่านั้น ความตระหนี่อย่างกล้า เรียกว่าความกระด้าง ๆ
คำว่า เป็นผู้ค้ำวานั้น คือ ได้เห็นภิกษุทั้งหลาย มายืนอยู่ที่ประตูบ้านของตน
ก็คิดว่า พวกท่านไม่รู้จักทำไรไถนา มิแต่รู้จักเหี่ยวบิณฑบาต จึงออกไป
โดยเร็ว ดังนี้ เป็นต้น ๆ คำว่า เป็นผู้ทำอันตรายนั้น คือ ทำอันตราย
แก่สวรรค์ของเทวชน ทำอันตรายแก่โลกของปฤกาหก คือ ทำให้เสียทาง
สวรรค์ของพระเจ้าบริจาตทาน และทำให้เสียลาภ ของพระเจ้ารับไทยทาน ๆ
คำว่า ข้างหน้านั้น หมายถึงโลกหน้า ๆ คำว่า ความยินดีนั้น หมายถึงความ
ยินดีด้วยกามคุณ ๕ ๆ คำว่า ความสนุกนั้น หมายถึงความสนุกด้วยการ
เล่นทางกาย เป็นต้น คำว่า อันนั้นเป็นผลในปัจจุบันนั้น คือ อันนั้นเป็นผลใน
ที่เขาเกิดแล้วนั้น ๆ ๆ คำว่า ข้างหน้าเป็นทุกคืนนั้น คือ ข้างหน้าของเขา
ต้องเป็นทุกคืน ๆ คำว่า เป็นผู้รู้จักความนั้น คือ เมื่อเขาได้เห็นภิกษุ
ทั้งหลายมาบิณฑบาต เขาก็บอกให้คนใส่บาตร ๆ บุคคลเหล่าใดกล่าวว่า
พวกเรามาการหุงต้ม ส่วนภิกษุสามเณรขอมไม่มีการหุงต้ม เมื่อท่านมาถึง
ซึ่งหุงต้มแล้วไม่ได้อะไร ท่านจะได้ที่ไหน ว่าดังนี้แล้วก็จัดแจง
ไทยทาน บุคคลเหล่านั้นชื่อว่า ผู้รู้จักความ ๆ สิ้นเนื้อความในอรรถกถา
เพียงเท่านี้

ธัมมัตถาธิบาย

เนื้อความในอรรถาธิบายว่า เทวดาองค์นี้ ได้ทูลถามปัญหาข้อแรกว่า
คนตระหนี่ คนกระด้าง คนค้ำวาคือ คนทำให้เป็นอันตรายแก่ผู้ให้ทาน
ทั้ง ๓ จำพวกนี้ เขาจักได้ผลอย่างไร ข้างหน้าของเขาจักเป็นอย่างไร ๆ
พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า ทั้ง ๓ จำพวกนี้ จักได้เกิดในนรก หรือกำเนิด
ดิรัจฉาน หรือขมโลก ถ้ามาเกิดเป็นมนุษย์ ก็จักได้เกิดในที่ยากจนขัดสน
แม้แต่เพียงเครื่องนุ่งห่ม อาหารการกิน ความยินดี ความสนุกสนาน ก็จะไม่

ได้ยาก ข้างหน้าของเขาก็คงเป็นทคติ แล้วเทวดานั้น ทูลถามเป็นข้อ
ที่ ๒ ว่า ถ้าพวกทูลถามความและไม่มีความตระหนี่ มีความเลื่อมใสอย่าง
แรงกล้า ต่อพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ จะได้ผลเช่นไร ข้างหน้า
ของเขาจะเป็นอย่างไร ฯ ตรัสตอบว่า เขาก็ได้เกิดในสวรรค์ ถ้าเขา
มาเกิดเป็นมนุษย์ ก็จะเกิดในตระกูลที่มี ซึ่ง เป็นตระกูลที่บริบูรณ์ด้วย
เครื่องนุ่งห่ม อาหารการกิน ความยินดี ความสนุกสนาน ข้างหน้าของเขา
ก็จักเป็นสุคติ ดังนี้ ฯ ได้ใจความว่า เทวดาองค์นี้ ทูลถามปัญหาเกี่ยว
ถึงความตระหนี่ทั้ง ๒ ข้อ ดังแสดงมา

บาลี

ต่อไปนี้ เป็นคำของเทวดาอีกองค์หนึ่ง ซึ่งมีอยู่ในขุททกสuttaว่า
เทวดาตนนั้น ได้กราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระภิกษุ ๑ องค์
ซึ่งเป็นผู้หลุดพ้นแล้ว เป็นผู้สรวาคะ โทสะแล้ว เป็นผู้ข้ามเครื่องข้อง
ในโลกแล้ว ได้เกิดในอวิหา ฯ ภิกษุเหล่านี้ได้ข้ามเครื่องข้องแล้ว ได้
ข้ามที่ตั้งแห่งมัจจุอันข้ามได้แสนยากแล้ว ภิกษุเหล่านั้น ได้ละอิตถภาพ
มนุษย์แล้ว ได้ล่วงแล้วซึ่งเครื่องประกอบอันเป็นที่พัวพัน ฯ ภิกษุเหล่านั้น
คือ พระอุปกะ ๑ พระผลคณทะ ๑ ปุกสาติ ๑ ภัททิยะ ๑ บัณฑาทะ ๑
ดูก่อนเทวดา ภิกษุเหล่านี้ ทักกล่าวซึ่งธรรมอันให้ละเสียซึ่งบ่วงแห่งมาร
เหล่านั้น ได้รู้ธรรมของใครจึงได้ตัดเครื่องผูกคืออกภพ ฯ เทวดาองค์นั้น
ได้กราบทูลว่า ภิกษุเหล่านั้นได้ตัดเครื่องผูกคืออกภพเสียแล้ว เพราะรู้ธรรมะ
ของผู้อื่น นอกจากของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า นอกจากศาสนาของ
พระผู้มีพระภาคเจ้าย่อมไม่มี ฯ นามรูปดับไปโดยไม่เหลือในที่ใด ภิกษุ
เหล่านั้น ก็รู้ซึ่งพ้นแล้ว ได้ตัดเครื่องผูกคืออกภพแล้ว พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระ
ผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสถามว่า เธอกล่าวถ้อยคำอันลึก ซึ่งยากที่จะ
รู้ได้เช่นนั้น เพราะเธอรู้ธรรมของใคร ฯ เทวดานั้นกราบทูลว่า เมื่อก่อน
ข้าพระองค์ ได้เป็นช่างปั้นหม้ออยู่ในบ้านเวฬุพิงคะ ได้เป็นผู้เลียงมารดา

บิดา ได้เป็นอบาสกของพระกัสสปพุทธเจ้า ได้อยู่ในบ้านตำบลหนึ่ง ได้มีสหายอยู่คนหนึ่ง ข้าพระองค์จึงรู้จักภิกษุทั้ง ๓ ซึ่งเป็นผู้หลุดพ้นแล้ว เป็นผู้สิ้นราคะโทสะแล้ว เป็นผู้ข้ามพรมเครื่องข้องในโลกแล้ว พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า นันนะภักควะ เธอกล่าวอย่างใด เธอก็ได้เป็นแล้วอย่างนั้น เมื่อก่อนเธอได้เป็นช่างปั้นหม้อ ได้เป็นผู้เลียงมารดาบิดา ได้เป็นอบาสกของพระกัสสปพุทธเจ้า ได้เป็นผู้งดเว้นจากเมถุนธรรม ได้เป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์ เป็นผู้ไม่มีอาภิส อยู่ในบ้านตำบลหนึ่งร่วมกับเรา เราได้เป็นสหายของเธอ ฯ เป็นอันว่าการสมาคมแห่งสหายเก่า คือ เทวดาองค์นั้นกับพระพุทธเจ้า ซึ่งได้มีตนอันอบรมแล้ว ได้ทรงไว้แล้วซึ่งอติภาพครั้งสุดท้าย ได้มีแล้วด้วยอาการอย่างนี้ จบพระบาลีในอาทิตยวรรคที่ ๕ เพียงเท่านั้น.

อรรถกถา

ในอรรถกถาเพียงเล็กน้อยเท่านั้น คือ คำว่า ได้เกิดในชั้นอวิหา นั้น คือ ได้เกิดในพรหมโลกชั้นอวิหา ฯ คำว่า ภิกษุผู้หลุดพ้นแล้ว เหล่านั้น คือ พระภิกษุเหล่านั้น ได้เกิดในอวิหาพรหมโลกแล้ว ก็ได้สำเร็จพระอรหัต ฯ คำว่า หังอติภาพของมนุษย์นั้น เทวดานั้นหมายสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการ ฯ คำว่า ได้ล่วงเครื่องประกอบอันเป็นทิพย์นั้น เทวดาองค์นั้น หมายสังโยชน์เบื้องบน ๕ ประการ ฯ คำว่า อดปะเป็นต้นนั้น เป็นชื่อของพระเถระเหล่านั้น ฯ คำว่า เป็นผู้ฉลาดนั้น คือ เป็นผู้ฉลาดในการสรรเสริญ ฯ คำว่า เป็นผู้ไม่มีอาภิสนั้น ได้แก่เป็นพระอนาคามี ส่วนข้อความสุดท้าย เป็นข้อความที่พระสังคตเถระเจ้าทั้งหลายได้กล่าวไว้ สันเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น.

ใจความแห่งคำของเทวดานั้น มีว่า เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายได้เกิดเป็นบุตรพราหมณ์คนหนึ่ง ในครั้งศาสนาพระกัสสปพุทธเจ้านั้น ได้เป็นสหายกับช่างปั้นหม้อคนหนึ่ง ซึ่งเป็นอุปัฏฐากของพระกัสสปพุทธเจ้า ฯ ช่างปั้นหม้อคนนั้นเป็นพระอนาคามี เวลาเขา

ตายแล้ว เขาก็ได้ขึ้นไปเกิดในพรหมโลก แล้วได้ลงมาทูลพระพุทธเจ้าว่า
เขาได้รู้จักพระภิกษุ ๑ องค์ ที่ขึ้นไปเกิดในชั้นอวิหา แล้วทูลเล่าซึ่งเรื่องเก่า
ของเขาเพียงโดยย่อตามที่แสดงมา เป็นอันว่า ไม่มีคำอื่นซึ่งจะเป็นประโยชน์
แก่ทางปฏิบัติอย่างไร นอกจากเพียงว่า ผู้ที่เป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา
เมื่อมันอยู่ในศีล สมาธิ ปัญญาดีแล้ว ก็ย่อมไม่แคล้วจากโลกสวรรค์
ไม่ชั้นใดก็ชั้นหนึ่ง ดังภิกษุ ๑ องค์ มีพระอุปกะเป็นต้น ดังที่เทวดา
องค์นั้น ได้ทูลพระพุทธเจ้านั้น ดังนี้ เป็นอันว่าสนเนื้อความในเทศนา
กณฺธนเพียงเท่านี้.

เอวํ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฺฐาท ๒๕

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ดอนเทวดาสังยุต

ว่าด้วยคำของเทวดา ๕ องค์

กิสฺส ขาว ขรา สารุ

กิสฺส สารุ ปติฏฺฐิตํ

กิสฺส นรานํ รตนํ

กิสฺส โจเรหิ ทูหนนฺติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพก็ได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
ดอนเทวดาสังยุต กัณฺฐาท ๒๕ ว่าด้วยคำของเทวดา ๕ องค์ สืบต่อไป
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้ในเบื้องต้นแห่งเทศนา
นั้นว่า ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม
กรุงสาวัตถี ฯ ครึ่งนั้น มีเทวดาตนหนึ่ง ทำพระเชตวันทั้งสี่ ให้

สว่างด้วยรัศมีของคน แล้วเข้าไปเฝ้าถวายบังคมแล้ว ก็ยืนอยู่ที่สมควร ส่วนข้างหนึ่ง

ครั้นเหวดคานัน ยืนอยู่ที่สมควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว จึงทูลถามปัญหาขึ้นว่า ข้าแต่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า สิ่งใดให้สำเร็จประโยชน์จนกระทั่งชรา พระเจ้าข้า ฯ สิ่งใดตั้งมั่นดีแล้ว ทำให้สำเร็จประโยชน์ พระเจ้าข้า ฯ สิ่งใดเป็นรัตนะของนรชนทั้งหลาย พระเจ้าข้า ฯ สิ่งใด जोทั้งหลายนำไปได้ยาก พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ดูก่อนเหวดคา สัตว์ให้สำเร็จประโยชน์จนกระทั่งชรา สรรพชาติตั้งมั่นดีแล้วให้สำเร็จประโยชน์ บุญญาเป็นรัตนะของนรชนทั้งหลาย บุญเป็นของที่โจรนำไปได้ยาก ดังนี้ เมื่อเหวดคานันได้ฟังดังนั้นแล้ว ก็ชื่นชมยินดี จึงถวายบังคมลา สิ้นเนื้อความในพระบาลีเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า ให้สำเร็จประโยชน์นั้น คือ ทำให้ได้ประโยชน์ ฯ ข้อที่ว่า สัตว์ให้สำเร็จประโยชน์จนกระทั่งชรา นั้น มีคำอธิบายว่า เครื่องประดับทั้งหลายมีแก้วมุกดา แก้วมณี เครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น เมื่อประดับเข้าแล้ว ก็ย่อมดูงามเฉพาะในเวลาที่ยังหนุ่มยังสาวเท่านั้น เมื่อชราแล้ว หากประดับเครื่องประดับเหล่านั้นขึ้น ก็จะมีผลกล่าวว่า คนยังต้องการความเป็นเด็กอยู่จนกระทั่งวันนั้น คนนั้นเหมือนกับคนบ้า ดังนี้ ส่วนสัตว์ไม่เป็นเช่นนั้น เพราะว่าสัตว์นั้นย่อมงามเป็นนิจกาล เพราะผู้รักษาสัตว์แม้ในเวลาเป็นเด็กก็จะมีผลกล่าวว่า ผู้นั้นมีประโยชน์อะไรกับสัตว์ ถึงแม้จะรักษาในเวลาปานกลาง หรือเวลาแก่ก็เหมือนกัน ฯ ข้อว่า สรรพชาติตั้งมั่นเป็นการดั้น อธิบายว่า สรรพชาติมีมาด้วยมรรคเหมือนสรรพธาของหัตถกอาฬวกะ และของจิตตคฤหบดี เป็นต้น ข้อว่าเป็นสรรพชาติตั้งมั่น ฯ คำว่า บุญญาเป็นรัตนะของนรชนทั้งหลายนั้น อธิบายว่า รัตนะนั้น ได้แก่สิ่งที่ทำให้เกิดความยินดี ฯ แต่คำว่า รัตนะ

ยังมีความหมายอีกเป็นอันมาก ความหมายว่า ข้าเกรงก็มี ความหมายว่า
ทำให้เกิดความยินดีก็มี ความหมายว่าซึ่งมิได้ก็มี ความหมายว่าหา
ได้ยากก็มี ความหมายว่าไม่ใช่ของบุคคลต่ำช้าก็มี ข้อนั้นสมกับที่ท่าน
กล่าวไว้ว่า ถ้าถือว่า สิ่งซึ่งอวารถณะนั้น เพราะทำให้เกิดความข้าเกรง
พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็เป็นผู้ทำให้เกิดความข้าเกรงมิใช่หรือ แม้บุคคล
เหล่าใดทำให้เกิดความข้าเกรงในโลก พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทำให้เกิด
ความข้าเกรงแก่ผู้นั้น ถ้าถือว่าสิ่งใดทำให้เกิดความยินดี สิ่งนั้นชื่อว่า
รตนะ พระผู้มีพระภาคเจ้าก็เป็นผู้ทำให้เกิดความยินดีไม่ใช่หรือ เพราะ
ผู้ประพฤติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า บ่มได้ความยินดีอย่างยิ่ง
ด้วยสุขอันเกิดจากฌาน ถ้าถือว่าสิ่งใดซึ่งไม่ได้ สิ่งนั้นชื่อว่ารตนะ พระ
ผู้มีพระภาคเจ้าก็เป็นผู้ซึ่งไม่ได้ไม่ใช่หรือ เพราะไม่มีใครที่จะซึ่งพระคุณ
สมบัติของพระองค์ได้ ถ้าถือว่าสิ่งใดหาได้ยาก สิ่งนั้นชื่อว่ารตนะ พระ
ผู้มีพระภาคเจ้าก็เป็นผู้หาได้ยากไม่ใช่หรือ ถ้าถือว่าสิ่งใดไม่เป็นของบุคคล
เลวทรามต่ำช้า สิ่งนั้นชื่อว่ารตนะ พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ไม่ต่ำช้า ด้วย
ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะมิใช่หรือ ฯ ส่วนในที่
นี้ ทว่าปัญญาเป็นรตนะนั้น โดยหมายความว่า เป็นของทำให้เกิดได้ยาก ฯ
คำว่า บุญนั้น หมายถึงเจตนาที่เป็นบุญ ฯ เพราะเจตนาที่เป็นบุญนั้น เป็น
ของไม่มีรูปร่างปรากฏ ใคร ๆ ไม่อาจลักขโมยแย่งชิงไปได้ ฯ สันเนอความ
ในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

เนื้อความในอรรถาธิบายว่า ข้อนั้น คือ สิ่งให้สำเร็จประโยชน์จน
กระทั่งชรา นั้น คือ สิ่งให้สำเร็จประโยชน์แก่ผู้รักษาทุกเพศทุกวัย แม้
จะรักษาในวัยใด ก็ดูงามในวัยนั้น ส่วนเครื่องประดับอย่างอื่นย่อมดูงาม
เฉพาะในปฐมวัยเท่านั้น ใครจะรักษาสิ่งใดในวัยใดก็ตาม ก็ดูงามใน
วัยนั้น ให้สำเร็จประโยชน์ คือ ความสุขกายสบายใจแก่ผู้นั้น ฯ ข้อที่

ว่า สรรพชาติตั้งมั่นแน่นอนแล้ว ย่อมเป็นกำลังในทางมรรคผลนฤพาน เพราะสรรพชาติเป็นเบื้องต้น ที่จะให้มีคุณธรรมอย่างอื่นเกิดขึ้น โดยที่สุดแม้แต่ความดีทางโลก ก็ต้องมีสรรพชาติเป็นเบื้องต้น คือ มีความเชื่อถ้อยเป็นเบื้องต้น เช่น บุตรธิดาที่เชื่อก่อมารดาบิดา ศิษยานุศิษย์ที่เชื่อก่อครูบาอาจารย์ ก็ย่อมได้ความดีในทางศิลปวิทยา ลาภ ยศ สรรเสริญเป็นต้น ส่วนความดีในทางธรรม คือ ทางมรรคผลนฤพานนั้น ก็ยังมีสรรพชาติเป็นของสำคัญ เมื่อไม่มีสรรพชาติแล้ว มรรคผลนฤพานก็ไม่เกิด เมื่อมีสรรพชาติตั้งมั่นแล้ว มรรคผลนฤพานจึงจะเกิด ฯ ข้อน่าปัญญาเป็นรัตนะของนรชนทั้งหลายนั้น เมื่อว่าโดยใจความง่าย ๆ แล้ว ก็คือ ปัญญาแหละ เป็นแก้วของคนทั้งหลาย แม้แก้ววิเศษต่าง ๆ ที่เป็นแก้วธรรมชาติ มีแก้วมณีโชติของพระเจ้าจักรพรรดิเป็นต้น ก็สู้แก้วคือปัญญาไม่ได้ เพราะแก้วอื่น ๆ ทำให้สำเร็จมรรคผลนฤพานไม่ได้ แม้เพียงแต่ทำให้ไปเกิดในสวรรค์ก็ไม่ได้ โดยที่สุดแม้แต่ในเวลามีทุกข์โศกก็ช่วยไม่ได้ ส่วนแก้วคือปัญญานั้น ย่อมแก้ได้ ย่อมทำให้เกิดในสวรรค์ได้ ทำให้สำเร็จมรรคผลนฤพานได้ ข้อน่าปัญญาเป็นของที่โจรนำไปได้ยากนั้น คือ ของดีต่าง ๆ มีเงินทองแก้วแหวนเป็นต้น ย่อมเป็นที่ต้องการของคนทั้งหลาย เพราะฉะนั้น จึงเป็นที่ต้องการของโจรทั้งหลาย เมื่อโจรทั้งหลายได้โอกาส ก็ลักขโมยแย่งชิงเอาไปได้ ส่วนบุญถึงแม้ว่าจะเป็นของดี เป็นที่ต้องการของคนทั้งหลายก็จริง แต่ว่าโจรลักขโมยแย่งชิงไปไม่ได้ ฯ เมื่อเรารู้ข้อความทั้ง ๔ นั้นแล้ว เราควรรักษาศีล ควรมีสรรพชาติ ควรหาปัญญา ควรทำใจให้เป็นบุญ ดังนี้ สันเนอความในอรรถาธิบายเพียงเท่านั้น

ปาติ

ต่อไปนี้ เป็นปัญหาของเทวดาอีกองค์หนึ่ง ซึ่งมีในอชรสาสตราว่า สิ่งใดไม่ชราจึงดี สิ่งใดตั้งมั่นจึงดี สิ่งใดเป็นรัตนะของนรชนทั้งหลาย สิ่งใดโจรทั้งหลายก็ควรนำไป ดังนี้ ฯ มีคำตอบของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ศีลไม่ชราจึงดี สรรพชาติตั้งมั่นจึงดี ปัญญาเป็นรัตนะของนรชน

ทั้งหลาย บุญก็เป็นของที่ใจทั้งหลายควรนำไป ดังนี้ ๆ ในคำตอบบน
พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายไว้ เพียงเล็กน้อยว่า คำว่า ศีลไม่ชรา
จึงตณ คือ ศีลไม่วิบัติจึงดี ศีลที่วิบัติย่อมไม่ดี เพราะผู้ทมิฬวิบัติย่อม
ไม่ได้รับสงเคราะห์จากอภิชฌาอาจารย์เป็นต้น เมื่อไปในที่ใดก็ต้องทุกข์
ทรมาน ดังนี้ เท่านั้น

ต่อไปนี้ เป็นปัญหาของเหวดาอีกองค์หนึ่ง ซึ่งมีในมิตตสูตรว่า สิ่งใด
เป็นมิตรของพวกเดินทาง สิ่งใดเป็นมิตรในเรือนของตน สิ่งใดเป็น
มิตรของผู้มีกิจธุระ สิ่งใดเป็นมิตรในภวภาคหน้า ดังนี้ ๆ คำตอบของ
สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า เกวียนหรือต่างเป็นมิตรของพวกเดินทาง
มารดาเป็นมิตรในเรือนของตน สหายเป็นมิตรของผู้มีธุรกิจ บุญที่ตน
ทำไว้เป็นมิตรในภวภาคหน้า ดังนี้ ข้อความเหล่านี้ มีคำอธิบายตาม
อรรถกถาว่า เกวียนหรือต่างนั้น ย่อมเป็นพาหนะสำหรับส่งบุคคลให้ไป
ถึงที่ประสงค์ จึงจัดว่าเป็นมิตรของผู้เดินทาง ไม่ใช่แต่เกวียนหรือต่าง
เท่านั้น ถึงแม้ว่าคานหามหรือยานพาหนะอย่างอื่นก็ดี ก็ถือว่าเป็นมิตร
ของผู้เดินทางทั้งนั้น ๆ ข้อว่า มารดาเป็นมิตรในเรือนของตนนั้น คือ
คนอื่น ๆ มีบุตรภรรยาเป็นต้น เมื่อบุคคลผู้เป็นเจ้าของเรือนเกิดโรคภัย
ไข้เจ็บขึ้นแล้ว เขาก็ย่อมเกลี้ยขัง ส่วนมารดานั้น ถึงแม้ว่าของที่น่า
เกลียดก็ไม่เกลียด ได้สุภาพบาลผู้เป็นบุตรของตนด้วยความเมตตากรุณา
แท้ เพราะฉะนั้นจึงว่า มารดาเป็นมิตรในเรือนของตน ๆ คำว่า สหาย
เป็นมิตรของผู้มีกิจธุระนั้น คือ ผู้ใดช่วยทำกิจธุระให้สำเร็จได้ ผู้นั้นชื่อว่า
เป็นสหาย ข้อว่าเป็นมิตร ส่วนสหายในการคัมภีระเป็นต้นนั้น ไม่
เรียกว่ามิตร ๆ คำว่า บุญที่ตนทำไว้แล้ว เป็นมิตรในภวภาคหน้านั้น คือ
บุญนั้นย่อมช่วยเหลือเกื้อกูล ซึ่งผู้ทำบุญไว้แล้วในภวภาคหน้า คือ เมื่อผู้
ทำบุญนั้น ตายไปแล้ว ก็ได้บุญเป็นมิตรสหาย ได้บุญเป็นผู้ช่วยเหลือ
เกื้อกูลให้มีความสุขต่อไป ดังนี้ ๆ ได้ใจความว่า เหวดาตนนี้ ถ้ามองถึง
ที่เป็นมิตร สำหรับบุคคลเหล่านั้น คือ ข้อที่ ๑ ถ้ามองว่า บุคคลผู้เดินทาง
มีสิ่งใดเป็นมิตร ๆ ข้อที่ ๒ ว่า บุคคลผู้อยู่ในบ้านเรือนของตนมีสิ่งใด

เป็นมิตร ข้อที่ ๓ ถามว่า บุคคลผู้เกิดขึ้นมั่งใจเป็นมิตร
ข้อที่ ๔ ถามว่า บุคคลผู้ตายไปแล้วมั่งใจเป็นมิตร ดังนี้ ส่วนสมเด็จพระ
ผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้ทรงตอบคัมภีร์แสดงมา เพราะฉะนั้น จึงเป็นอันได้
ใจความว่า คนหนึ่ง ๆ ย่อมมีมิตรหลายจำพวก ๑ แต่เมื่อย่อยลงแล้ว
ก็มีอยู่ ๒ จำพวก คือ มิตรภายในภายนอกเท่านั้น มิตรภายในนั้น ได้แก่
มารดาบิดาบุพบุรุษ มิตรภายนอกนั้น ได้แก่ ยานพาหนะ กับผู้ช่วยกิจธุระ
ของตน ดังนี้ เมื่อเข้าใจอย่างนั้นแล้ว ควรทำอย่างไรดี ควรปฏิบัติในยาน
พาหนะให้ดี ควรปฏิบัติมารดาให้ดี ควรทำต่อผู้ช่วยเหลือตนให้ดี ควร
ทำบุญไว้มาก เพราะสิ่งเหล่านี้ ล้วนแต่เป็นมิตรของเราเท่านั้น

ต่อไปนี้ เป็นปัญหาของเทวดาอีกองค์หนึ่ง ซึ่งมีในวัฏสสูตรว่า
สิ่งใดเป็นวัตถุของมนุษย์ทั้งหลาย สิ่งใดเป็นสหายอย่างเยี่ยม สิ่งใดเป็น
ที่อาศัยเลื่องชื่อกว่ของหมู่เกิดมาแล้ว ดังนี้ ๑ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสตอบว่า บุตรทั้งหลายเป็นวัตถุของมนุษย์ทั้งหลาย ภรรยาเป็นสหาย
อย่างเยี่ยม น้าเฒ่าเป็นที่อาศัยของหมู่เกิดมาแล้ว ซึ่งอาศัยแผ่นดิน ดังนี้ ๑
มีคำอธิบายตามอรรถกถาว่า คำว่า บุตรทั้งหลายเป็นวัตถุของมนุษย์ทั้งหลาย
นั้น คือ บุตรทั้งหลายได้เป็นที่อาศัยของมนุษย์ทั้งหลายในเวลาแก่เฒ่า ด้วย
ว่าในเวลาแก่เฒ่าแล้ว ย่อมได้อาศัยใช้สอยบุตรทั้งหลาย ๑ คำว่า ภรรยา
เป็นสหายอย่างเยี่ยมนั้น เพราะธรรมดาคนเราย่อมชอบบอกความลับแก่
ไม่ควรบอกแก่ผู้อื่นให้แก่ภรรยา จึงจัดว่าภรรยาเป็นสหายอย่างเยี่ยม ดังนี้

ต่อไปนี้ เป็นปัญหาของเทวดาอีกองค์หนึ่ง ซึ่งมีในปฐมชั้นสูตรว่า
สิ่งใดทำให้บุรุษเกิด สิ่งใดทำให้บุรุษวิ่งเข้าไปข้างโน้นข้างนี้ สิ่งใดถึงซึ่ง
ความท่องเที่ยวไปมา สิ่งใดเป็นภัยใหญ่ของบุรุษ ดังนี้ ๑ มีคำตอบของ
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ตัณหาทำให้บุรุษเกิด จิตทำให้บุรุษวิ่ง
ไปข้างโน้นข้างนี้ สัตว์โลกถึงซึ่งความท่องเที่ยวไปมา ทุกข์เป็นภัยใหญ่
ของสัตว์โลก ดังนี้ ๑ ในอรรถกถามีอธิบายแต่เพียงว่า สิ่งทั้งปวงมานั้น
ได้แก่การไปทางโน้นทางนี้ มีไปมาหาสมุทราฟากโน้นเป็นต้นเท่านั้น นอก

นั้น มิได้อธิบาย จึงจกอธิบายเพิ่มเติมว่า คำว่า มรณัน ไม่ได้หมายเฉพาะบุคคลเท่านั้น คือ หมายทั่วไปตลอดสัตว์โลกทั้งปวง ๑ ได้ใจความว่า สิ่งที่จะทำให้สัตว์โลกเกิดขึ้นเป็นรูปเป็นกายนั้น ได้แก่คณหา ๑ คณหาเป็นมูลรากทำให้เกิดสัตว์โลก ๑ เมื่อสัตว์โลกเกิดขึ้นเป็นรูปเป็นกายแล้ว ก็มจิตเป็นเครื่องทำให้ไปข้างโน้นข้างนี้ ให้ทำอย่างโน้นอย่างนี้ ให้คิดอย่างโน้นอย่างนี้ เมื่อเป็นอย่างนั้น สัตว์โลกนั้นก็ต้องละเสียซึ่งความเวียนตายเวียนเกิด เมื่อยังเวียนตายเวียนเกิดอยู่ ตราบใดก็ได้ประสบทุกข์อยู่ตราบนั้น ทุกขนั้นแหละเป็นสิ่งที่สัตว์โลกกลัวหนักหนา จึงว่าทุกข์เป็นภัยใหญ่ของสัตว์โลก ดังนั้น เมื่อรู้ดังนี้แล้วควรจะทำอย่างไรดี ควรจะพยายามทำให้คณหาน้อยลง ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา หรือด้วยทาน ศีล ภาวนา ควรพยายามบังคับจิตไว้ให้อยู่ในอำนาจของเรา อย่าให้เรายกในอำนาจของจิต คือ ถ้าจิตคิดไปในทางไม่ดี ก็ให้มีสติหักห้ามเสีย อย่าได้ทำตามจิตที่ไม่ดีนั้น เพราะธรรมชาติของจิต ย่อมคิดไปทุกวิถีทาง ไม่ว่าดีหรือชั่ว ไม่ว่าใกล้หรือไกลอย่างไร ไม่ว่าควรหรือไม่ควรอย่างไร ธรรมชาติจิตย่อมไปรับอารมณ์ในที่ไกล คือ ชอบคิดไปในที่ไกล เป็นของที่ห้ามได้ยาก เป็นของที่ผูกมัดได้ยาก เป็นของที่รักษาได้ยาก เมื่อผู้ใดทำตามจิตผู้นั้นก็ต้องลำบาก ผู้ใดรู้จักผูกมัดจิต รู้จักห้ามจิต รู้จักรักษาคจิต ผู้นั้นก็ไม่ลำบาก อันการที่จะผูกมัดจิต ห้ามจิต รักษาจิตนั้น ก็คือ เมื่อเห็นว่าสิ่งนั้นไม่ดี สิ่งนั้นไม่มีประโยชน์ ก็รีบหักห้ามเสีย อย่าขึ้นคิดอีกต่อไป เมื่อทำได้อย่างนั้นอยู่เสมอแล้ว ในที่สุดก็ต้องหลุดพ้นจากความเวียนตายเวียนเกิดในโลก เมื่อหลุดพ้นจากความเวียนตายเวียนเกิดแล้ว ก็จะไม่ต้องได้ประสบทุกข์อันเป็นภัยใหญ่ของสัตว์โลก ดังนั้น สนทน่อความในเทศนาภคณพยางค์เท่านั้น.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ๑.

กัณฐาท ๒๖

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวดาสังยุต

ว่าด้วยปัญหาของเทวดา ๕ องค์

กิสฺส ชเนติ ปุริสํ

กิสฺส ตสฺส วิชาวติ

กิสฺส สํสารมาปาทิ

กิสฺมา น ปริมัจจตีติ.

ณ บัณฑิต อาत्मภาพักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
ตอนเทวดาสังยุต กัณฐาท ๒๖ ว่าด้วยปัญหาของเทวดา ๕ องค์ สืบต่อไป
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่ง
เทศนานั้นว่า ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ประทับอยู่ที่พระ
เชตวันาราม กรุงสาวัตถี ครึ่งหนึ่ง มีเทวดาองค์หนึ่งทำพระเชตวันทั้งสี่ ให้
สว่างด้วยรัศมีของตน แล้วเข้าไปเฝ้าทูลถามปัญหาขึ้นว่า ข้าแต่พระผู้มี
พระภาคเจ้า สิ่งไรทำให้บุรุษเกิด สิ่งไรทำให้บุรุษแล่นไป สิ่งไรมาถึงซึ่ง
ความท่องเที่ยว ไม่พ้นจากอะไร พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสตอบว่า ค้นหาทำให้บุรุษเกิด จิตทำให้บุรุษแล่นไป สัตว์โลกมาถึง
ซึ่งความท่องเที่ยว ไม่พ้นจากทุกข์ ดังนี้ ฯ เทวดานั้นได้ฟังดังนั้นแล้ว ก็
ชื่นชมยินดี จึงถวายบังคมลา ทาบทักษิณแล้วก็หายวับไปในทันที ฯ สิ้นเนื้อ
ความในพระบาลีเพียงเท่านี้

ในอรรถกถาไม่มีคำอธิบายประการใด เพราะคำที่ควรอธิบายมีอยู่
น้อย มีแต่เพียงคำว่า จากทุกข์เท่านั้น คำว่า จากทุกข์นั้น ท่านอธิบายว่า
จากวิญญูทุกข์ ดังนี้ เพราะฉะนั้น จึงจักได้เพิ่มเติมคำอธิบายออกไปอีกว่า

คำว่า ตัณหาทำให้เกิดนั้น คือ ตัณหาทำให้สัตว์โลกเกิดขึ้น เป็นรูป เป็นกาย ไม่ใช่เฉพาะแต่บุรุษเท่านั้น คำว่า บุรุษนั้น ไม่ได้หมายเฉพาะ บุรุษเพศนั้นเท่านั้น หมายทั่วไปถึงบุคคลทุกเพศ เพราะฉะนั้น จึงได้ ใจความว่า สิ่งที่ทำให้บุคคลทุกเพศเกิดขึ้นเป็นรูปเป็นกายนั้น ได้แก้ตัณหา คือ ตัณหาเป็นมูลรากตกแต่งให้เกิดชาติ ๔ ชั้น ๕ เป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา แล้วจำแนกแจกออกไปเป็นสัตว์นรก เปอต อสรกาย ดิรัจฉาน ยักษ์ นาค มนุษย์ เทพบุตร เทพธิดา และพรหม เป็นต้น ๆ เมื่อ ตัณหาทำให้เกิดเป็นสัตว์ บุคคลแล้ว ก็มิจิตเป็นเครื่องชักนำให้เล่นไป ในอารมณ์ต่าง ๆ ให้เล่นไปในที่ต่าง ๆ เช่น ไปฟากน้ำข้างโน้น มาฟาก น้ำข้างนี้ เป็นต้น ตลอดจนชักนำให้เล่นไปในเบื้องต่ำ เบื้องบน คือ ให้ไป เกิดในเบื้องต่ำ เบื้องบน และให้มาเกิดในท่ามกลาง คือ มนุษย์ ๆ โดย เหตุนี้ ผู้ที่เป็นสัตว์บุคคล ซึ่งมีต่าง ๆ จำพวกนั้น จึงมาถึงซึ่งความท่องเที่ยว ด้วยการเวียนเกิดเวียนตาย เมื่อยังเวียนเกิดเวียนตายอยู่ตราบใด ก็ยังไม่พ้นจากทุกข์อยู่ตราบนั้น ดังนั้น ปัญหาของเทวดานี้ ท่านว่าไว้ใน ทุติยชนสูตร และมีใจความโดยย่อเพียงเท่านี้

ต่อไปนี้ เป็นปัญหาของเทวดาอีกองค์หนึ่ง ซึ่งมีในตติยชนสูตรว่า สิ่งไรทำให้บุรุษเกิด สิ่งไรทำให้บุรุษเล่นไป สิ่งไรมาถึงซึ่งความท่องเที่ยว สิ่งไรเป็นที่ไปในเบื้องหน้าของเขา ๆ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ตัณหาทำให้บุรุษเกิด จิตทำให้บุรุษเล่นไป สัตว์บุคคลมาถึงซึ่งความ ท่องเที่ยว กรรมเป็นที่ไปในเบื้องหน้าของเขา ดังนี้ ๆ ในอรรถกถา ว่า คำว่า เป็นที่ไปในเบื้องหน้านั้น คือ เป็นของสำเร็จ คำว่า เป็น ของสำเร็จนั้น คือ เป็นতোষี ดังนี้ ๆ ได้ใจความว่า คำว่า กรรมเป็น เบื้องหน้าของเขานั้น คือ เป็นতোষีของเขา ๆ มีเนื้อความติดต่อกันไป ว่า เมื่อตัณหาทำให้เกิดเป็นสัตว์บุคคลแล้ว ก็มิจิตเป็นเครื่องชักนำสัตว์ บุคคลให้เล่นไปในอารมณ์ต่าง ๆ ให้ถึงซึ่งความท่องเที่ยวด้วยการจุติปฏิสนธิ มีกรรมเป็นতোষี เมื่อใครทำกรรมดีไว้ก็ได้তোষีดี เมื่อใครทำกรรม ไม่ดีไว้ก็ได้তোষีไม่ดี ดังนี้

ต่อไป เป็นปัญหาของเวทอีกองค์หนึ่งซึ่งมีในอุปปราศรัยว่า สิ่งใด
เรียกว่าของนอกทาง สิ่งไรสิ้นไปทุกคืนทุกวัน สิ่งไรเป็นมลทินแห่ง
พรหมจรรย์ สิ่งไรเป็นน่าน้ำสำหรับสระสนาน ดังนี้ ฯ คำตอบของสมเด็จพระ
ผู้มีพระภาคเจ้าว่า รากะเรียกว่าเป็นของนอกทาง วัณณะของสิ้นไป
ทุกคืนทุกวัน หนิงเป็นมลทินแห่งพรหมจรรย์ ประชาชนย่อมข้องอยู่ใน
สิ่งนี้ ตปะและพรหมจรรย์ เป็นน่าน้ำสำหรับสระสนาน ดังนี้ มีคำอธิบาย
ในอรรถกถาว่า คำว่า รากะเป็นของนอกทางนั้น คือ รากะ ไม่ใช่ทางของ
ผู้จะไปสู่สุคติและนิพพาน ฯ คำว่า สิ้นไปทุกคืนและวันนั้น คือ สิ้นไปตาม
คืนตามวัน ฯ คำว่า หนิงนั้น คือ มลทินภายนอก นอกจากหนิง บรรพชิต
อาจชำระให้บริสุทธิ์ได้ด้วยสิ่งต่าง ๆ มีศีลาสำหรับอุทฺธวัชเป็นต้น แต่ถ้าม
บรรพชิตถูกต้องมลทิน คือ มาตคามแล้ว ย่อมไม่อาจทำให้บริสุทธิ์ได้ด้วย
สิ่งใด ๆ เพราะฉะนั้น จึงว่าหนิงเป็นมลทินแห่งพรหมจรรย์ ฯ คำว่า ใน
ที่นี้ คือ ประชาชนย่อมอยู่ในสตรี ฯ คำว่า ตปะนั้น หมายถึงอินทริยสังวร
และอุตฺถกคุณ ความเพียร การทำทถกรกิริยา แต่ในปัญหานัยทุกกร-
กิริยาเสีย ปฏิปทาที่จะทำให้หมดกิเลสทั้งสิ้น ก็เรียกว่าตปะทั้งนั้น ฯ
คำว่า พรหมจรรย์นั้น ได้แก่เมถุนวรรต ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

เนื้อความในอรรถาธิบายว่า คำว่า รากะไม่ใช่ทางของผู้จะไปสู่
สุคติ และนิพพานนั้น คือ ธรรมดารากะ ย่อมเป็นวิภวณฺณชนิด ๑ ซึ่งเรียกว่า
กามฉันทวิภวณฺณ ย่อมเป็นสังโยชนชนิด ๑ เรียกว่ากามราคสังโยชน
เรียกว่าเครื่องข้องชนิด ๑ เรียกว่าราคสังกะ ฯ เรียกว่าเปลือกตมชนิด ๑
เรียกว่ารากกัททมะ เพราะฉะนั้น จึงว่า รากะไม่ใช่หนทางที่จะไปสู่
สุคติ คือ มนุษย์และสวรรค์ ไม่ใช่หนทางที่จะไปสู่นิพพาน ฯ ผู้ที่มี
รากะครอบงำแล้วถึงซึ่งความตายไปนั้น ย่อมไปสู่สุคติไม่ได้เลย มี
ตัวอย่างปรากฏอยู่ในกัมภีร์เป็นอันมาก เช่น มาถพทที่เป็นบุตรช่างกลบกล
คนหนึ่ง ในเมืองเวสาลีเป็นตัวอย่าง ดังจักยกมาแสดงให้ท่านทั้งหลายฟัง

ต่อไป กล่าวคือ ครึ่งหนึ่งมีช่างกลบกคนหนึ่งในเมืองเวสาลี เป็นคนมีศรัทธาเลื่อมใสนับถือพระรัตนตรัย มีศีล ๕ ประจำตัว มีหน้าที่ตัดผมโกนหนวดเป็นต้น ให้แก่พระราชา และชาววังทั้งหลาย ฯ อยู่มาวันหนึ่ง เมื่อช่างกลบกนั้นจะไปทำงานของตนในพระราชวัง ได้พาบุตรของตนไปด้วย ฯ บุตรได้ไปเห็นพระราชกุมารองค์หนึ่ง ซึ่งประดับประดาร่างกายละม้ายคล้ายกับนางเทพอัปสร ก็มีจิตปฏิพัทธ์รักใคร่ ถึงกับเวลากลับไปถึงบ้านแล้วได้ตกลงใจว่า เมื่อเราได้เจ้าหญิงนั้น เราจึงจักมีชีวิตอยู่ ถ้าเราไม่ได้เราก็จักต้องตาย แล้วได้เข้าไปนอนอดอาหารอยู่ที่เตียงของตน ฯ เวลาบิดาทราบเข้าบิดาก็สอนว่า ลูกเอ๋ย เจ้าอย่ามีความรักใคร่พอใจในสิ่งที่ไม่ควร เพราะเราเป็นตระกูลต่ำช้า ตัวเจ้าเพียงแต่เป็นบุตรของช่างกลบกเท่านั้น ส่วนเจ้าหญิงนั้น เป็นถึงพระราชธิดาของกษัตริย์ลิจฉวี ซึ่งเป็นผู้ไม่สมควรแก่เจ้าเลย บิดาจักหาภุมารอื่น ๆ ซึ่งมีชาติตระกูลพอสมกันกับเรามาให้แก่เจ้า ฯ แต่บุตรของเขาไม่เชื่อฟังเขา เมื่อละคราะไม่ได้ก็มีหัวใจเหี่ยวแห้งถึงซึ่งความตายไป เวลาตายไปแล้ว ก็ไปเกิดในสุคติ ดังนี้ ส่วนเรื่องอื่น ๆ ก็ยังมีอยู่อีกมาก ล้วนแต่เป็นเรื่องที่แสดงให้เห็นว่า ถ้าตายด้วยอำนาจระคะแล้วย่อมไปเกิดในสุคติ คือ มนุษย์หรือสวรรค์ ไม่ได้เป็นอันขาด อย่างว่าแต่จะไปนิพพานเลย เพราะฉะนั้นจึงว่า ระคะไม่ใช่หนทางของผู้จะไปสู่สุคติและนิพพาน ดังนี้

ข้อว่า วัชช่อมสันไปตามกลิ้งกลิ้งกลางวันนั้น คือ ธรรมควัช อันได้แก่ความเสื่อมไปแห่งอายุสังขารของสัตว์บุคคลนั้น ย่อมสันไปหมดไปตามคันทามวัน เมื่อคันทวันล่วงไปเท่าไร วัชชื่อก็ล่วงไปเท่านั้น แต่คำว่า วัชชื่อนั้น ท่านแยกออกเป็น ๔ คือ ปฐมวัช มัชฌิมวัช บัจฉิมวัช ฯ วัชทั้ง ๓ นัก็ย่อมสันไปหมดไป ตามคันทามวัน ส่วนสิ่งอื่นย่อมไม่แน่นอนว่าสันไปตามวันตามคันทหรือไม่ วัชสังขารของสัตว์โลกนั้น ย่อมเป็นของแน่นอนที่จะต้องสันไปหมดไปตามคันทามวัน ถึงแม้ว่า บุคคลจะนั่งนอนอยู่

เปล่า ๆ ไม่ทำอะไรก็ดี อายสังขารนั้นก็ยอมสั่นไปหมดไป ของอื่น ๆ
โดยมากเมื่อไม่มีสิ่งใดทำให้สั่นไปหมดไป ก็ยอมไม่สั่นไปหมดไป ดังนี้

ชื่อว่า หนิงเป็นมลทินแห่งพรหมจรรย์นั้น ในอรรถกถาว่า มลทิน
ภายนอก บรรพชิตอาจชำระให้หมดได้ด้วยเครื่องชำระอย่างอื่น . มีด้วย
ศีลาสำหรับตัวเป็นต้น แต่มลทินคือสตรีนั่น ไม่อาจชำระให้บริสุทธิ์ได้ด้วย
เครื่องชำระเหล่านั้น ดังนี้ ๆ ขอนมคำอธิบายต่อไปว่า พรหมจรรย์ ได้แก่
การงดเว้นจากหนิง การไม่เกาะเกี่ยวกับหนิง ด้วยกายด้วยใจ ๆ เพราะ
ฉะนั้น ก็เป็นธรรมดาอยู่เอง ที่จะจัดว่าหนิงเป็นมลทินแห่งพรหมจรรย์
คือเป็นเครื่องเศร้าหมองแห่งพรหมจรรย์ ๆ ประพฤติพรหมจรรย์ต้องทำให้ใจ
และกายห่างจากหนิงอยู่เป็นนิจ พรหมจรรย์จึงจักษุบริสุทธิ์ได้ ถ้าไม่
อย่างนั้น พรหมจรรย์ก็บริสุทธิ์ไม่ได้ เพียงแต่นกถึงหนิง แล้วเกิดความ
ยินดี พรหมจรรย์ก็เศร้าหมอง ๆ ได้เห็นหนิงแล้วเกิดความยินดี
ก็เศร้าหมอง พุคจาเข้าหอบอกกับหนิง พรหมจรรย์ก็เศร้าหมอง ถ้าทำยิ่ง
กว่านั้น พรหมจรรย์ก็ยิ่งเศร้าหมองกว่า ๆ อันพรหมจรรย์กับหนิง
นั้น ย่อมเป็นศัตรูกันอย่างร้ายแรง แม้แต่ผู้ได้สำเร็จฉานสมาบัติแล้วก็ได้
เมื่อเกิดรักสตรีนมาเวลาใด ก็เสื่อมฉานสมาบัติในเวลานั้น แม้แต่กำลัง
เหาะไปในอากาศ เมื่อเกิดรักสตรีนมา ก็เสื่อมจากฉานตกลงจากอากาศ
ในทันที ดังตัวอย่างที่มามีในคัมภีร์แล้วเป็นอันมาก เพราะฉะนั้น ผู้ที่ประพฤติ
พรหมจรรย์ เป็นพระภิกษุสามเณร หรือเป็นนักบวชชนิดใดก็ตาม เมื่อ
อยากให้พรหมจรรย์บริสุทธิ์ ต้องให้ห่างไกลจากหนิงอยู่เป็นนิจ เมื่อจำ
เป็นจะต้องอยู่ใกล้ในบางครั้งบางคราว ก็ต้องให้มีสติอยู่เสมอ คือ จำเป็น
จะต้องเห็น ก็ต้องให้เห็นด้วยสติ จำเป็นจะต้องพูด ก็ต้องให้พูดด้วยสติจึง
จะได้ ถ้าไม่อย่างนั้นพรหมจรรย์ก็จะเศร้าหมอง เมื่อพรหมจรรย์เศร้าหมอง
แล้วจะต้องไปสู่ทุกขมีนรกหรือดิรัจฉานอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นแน่

ชื่อว่า ประชาชนยอมติดอยู่ในหนิงนั้น หมายความว่า ประชาชนที่
ยังเป็นปุถุชนอยู่ทั้งสิ้น ย่อมยังมีความรักใคร่พอใจอยู่กับหนิงทั้งนั้น เป็น

แต่บางคนไม่ปล่อยให้ความรักใคร่พอใจนั้น แรงกล้าเกินไป เมื่อเห็น
ว่าไม่สมควรรักก็ไม่รัก เมื่อเห็นว่าสมควรรักก็รัก แต่ทว่าไม่รักให้เกินไป
ไม่รักให้ถึงกับทำความชั่วความผิด โดยฐานแย่งลูกชิงเมียเขา หรือไม่
รักจนถึงกับยอมอดอาหารตาย ดังบทของช่างกลบกนั้น ต่อเมื่อใด
ประชาชนพ้นจากความเป็นปถุชน ขึ้นถึงชั้นเป็นพระอนาคามี หรือเป็น
พระอรหันต์แล้ว เมื่อนั้นแหละจึงจะไม่เกี่ยวข้องกับหญิง ถ้าไม่อย่างนั้น
ยังต้องเกี่ยวข้องกับหญิงต่อไป ไม่ว่าจะเป็นชาติใดภาษาใด เว้นแต่
ผู้ระงับไว้ด้วยอำนาจพรหมจรรย์เท่านั้น

ชื่อว่า ตปะและพรหมจรรย์เป็นนาสรุสนานนั้น คือ ธรรมเครื่องเผา
กิเลส เรียกว่าตปะ ๆ การงดเว้นจากกรรมตาของชาวบ้าน คือจากกรรมตา
ของคนคฤหัสถ์ เรียกว่าพรหมจรรย์ ๆ ทั้ง ๒ อย่างนี้เป็นนาวิเศษสำหรับชำระ
กิเลสให้หมดสิ้นไป ๆ สิ่งอื่น ๆ ที่จะชำระกิเลสให้หมดสิ้นไป นอกจาก
ตปะและพรหมจรรย์นั้นย่อมไม่มี ดังนี้

บาลี

ต่อไปนี้ เป็นปัญหาของเทวดาอีกองค์หนึ่ง ซึ่งมีในทตติยสูตรว่า สิ่งไร
เป็นเพื่อน ๒ ของบุรุษ สิ่งไรปกครองบุรุษ สัตว์โลกยินดีต่อสิ่งไร จึง
พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ ดังนี้ ๆ มีคำตอบของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
ว่า ศรัทธาเป็นเพื่อน ๒ ของบุรุษ ปัญญาเป็นเครื่องรักษาบุรุษ บุคคลนิยม
ยิ่งในนิพพาน จึงพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ ดังนี้ ๆ คำตอบนั้น มีคำ
อธิบายว่า คำว่า เป็นเพื่อน ๒ นั้น คือ เป็นเพื่อน ๒ ของบุคคลนั้น มีคำ
อธิบายว่า คำว่า เป็นเพื่อน ๒ นั้น คือ เป็นเพื่อน ๒ ของบุคคลที่จะไปสู่
สุคติและนิพพาน ๆ คำว่า ปัญญาเป็นเครื่องรักษาบุรุษนั้น คือ ปัญญา
ย่อมสอนบุรุษว่า จงทำสิ่งนอช้ำทำสิ่งดี ดังนี้ ๆ มีคำอธิบายต่อไปว่า บุรุษ
นั้น หมายถึงบุคคลทั่วไปไม่เฉพาะแต่บุรุษเท่านั้น แม้สตรีก็นับเข้าในคำนี้
ด้วย บุรุษและสตรีที่ตายไปแล้ว จะไปเกิดในสุคติ หรือจะนิพพาน
นั้น ย่อมมีศรัทธาเท่านั้นเป็นเพื่อน เมื่อยังไม่ตายก็มีปัญญาเป็นเครื่อง
ประกอบ เมื่อขาดปัญญาแล้วก็ไม่รู้ว่าจะมีโทษและคุณอย่างไร ผู้ที่

มีปัญญาแรงกล้า มีใจมั่นต่อนิพพาน แล้วเดินตามหนทางนิพพาน ก็ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง ดังนี้

ต่อไปนี้ เป็นปัญหาของเหล่าอภิกษุทั้งหลายซึ่งมีในวิสสุตว่า สิ่งใดเป็นต้นเหตุแห่งกาตาทั้งหลาย สิ่งใดทำให้กาตาทั้งหลายเกิดขึ้น กาตาทั้งหลายอาศัยสิ่งใด สิ่งใดเป็นที่อาศัยแห่งกาตาทั้งหลาย ดังนี้ ฯ คำตอบของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า ฉันทเป็นต้นเหตุแห่งกาตาทั้งหลาย อักษระทั้งหลายทำให้กาตาทั้งหลายเกิดขึ้น กาตาทั้งหลายอาศัยนาม กวีเป็นที่ยอาศัยแห่งกาตาทั้งหลาย ดังนี้ ฯ คำตอบนี้ มีคำอธิบายในอรรถกถาว่า คำว่า ฉันทเป็นต้นเหตุแห่งกาตาทั้งหลายนั้น คือ ฉันทมีการขบร้องเป็นต้น ย่อมเป็นต้นเหตุแห่งกาตาทั้งหลาย ฯ เพราะเมื่อบุคคลปรารภกาตาอันตั้งขึ้นในเบื้องต้น ย่อมปรารภว่าจงมีด้วยฉันทที่ท้าวแล้ว ดังนี้ ฯ คำนี้เป็นที่เข้าใจได้ยาก แล้วแต่ผู้ฟังทั้งหลายจะตีความหมายเอาเถิด ฯ ส่วนคำว่า อาศัยนามนั้น คือ อาศัยสิ่งทบัญญัติขึ้นเป็นนามรูป เช่น บัญญัติขึ้นว่านั่นเป็นมหาสมุทธรเป็นต้น ฯ กาตาทั้งหลายย่อมมีระดับถึงมหาสมุทธร หรือแผ่นดิน หรือข้อใดข้อหนึ่ง แห่งสิ่งของต่าง ๆ ฯ คำว่า กวี เป็นที่ยอาศัยแห่งกาตาทั้งหลายนั้น อ กวาตาทั้งหลายย่อมเกิดจากกวี คือ เกิดมาจากผู้ฉลาดคิด ในการติดต่อข้อความ เมื่อไม่มีกวีแล้วกาตาก็น่าไม่มี ดังนี้ ฯ คำว่า กวิน ในภาษาของเราเรียกกวี ซึ่งแปลว่า ผู้ฉลาดในการคิด ฯ คำว่า กวิน เดิมเป็น ก คำหนึ่ง อ คำหนึ่ง ฯ กนั้นแปลว่าเสียงหรือแปลว่ากล่าว ฯ แปล ก เป็นกวะ แล้วลง อ จึงเป็นกวี มีวิเคราะห์ว่า กวยติ กเถติติ กวี แปลว่า ผู้ใดย่อมกล่าว ผู้นั้นชื่อว่ากวี ดังนี้ ฯ กวีวณณ คำว่า กวี ซึ่งแปลว่าผู้กล่าวนั้น ได้แก่ผู้พรรณนา คือ ผู้เข้าใจติดต่ออันได้แก่ผู้เข้าใจในการแต่งกาพย์ กลอน โคลง ฉันท ดังนี้ สันเนอความในเทศนาภิกษุทั้งหลายเพียงเท่านั้น

เอวံ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๒๗

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวดาสังยุต
ว่าด้วยปัญหาของเทวดา ๑๐ องค์

กิสฺ สุพฺพิ อนฺธวํ กิสฺมา ภิกฺโข น วิชฺชติ
กิสฺสสฺส เอกธมฺมสฺส สพฺเพว วสมนฺวคฺติ

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอน
เทวดาสังยุต กัณฑ์ที่ ๒๗ ว่าด้วยปัญหาของเทวดา ๑๐ องค์ สืบต่อไป
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นั้นว่า ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับเนาสำราญอยู่ใน
พระเชตวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถีมหานคร ฯ ครึ่งนั้น พอถึงมัชฌิมยาม
แห่งราตรีกัมเทวดาตนหนึ่งซึ่งมีศรีอันรุ่งเรือง ทำพระเชตวันมหาวิหาร
ทั้งสนให้สว่างด้วยรัศมีของตน แล้วเข้าไปเฝ้าถวายบังคมแล้วก็ยืนอยู่ในที่
สมควรข้างหนึ่ง

ครั้นเทวดานั้นยืนอยู่ในที่สมควรส่วนหนึ่งแล้ว ก็ทูลถามปัญหา
ขึ้นว่า ข้าแต่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า สิ่งอะไรครอบงำสิ่งทั้งปวง
ยิ่งกว่าสิ่งอะไรจึงไม่มี บุคคลทั้งปวงตกอยู่ในอำนาจของธรรมอันหนึ่ง
ซึ่งได้แก่ธรรมอะไร พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส
ตอบว่า ดูก่อนเทวดา นามธรรมครอบงำสิ่งทั้งปวง ยิ่งกว่านามธรรม
ก็ไม่มี บุคคลทั้งปวงตกอยู่ในอำนาจแห่งเอกธรรม อันได้แก่นามธรรม
ดังนี้ ฯ ครั้นเทวดานั้นได้ฟังดังนี้แล้วชื่นชมยินดี จึงถวายบังคมลา

ทำปทัสน์แล้วก็หาขวัปปในสถานทีนั้น ๆ จมเนือความในพระบาลีอันมี
ในนามสูตรที่ ๑ แห่งอันธวรรคที่ ๑ เพียงเท่านั้น

อรรถกถา

เนือความในอรรถกถาแห่งพระสูตรนั้นว่า คำว่า นามธรรมครอบงำ
สิ่งทั้งปวงนั้น คือ นามธรรมอันได้แก่ชื่อเรียกต่าง ๆ นั้น ข้อมตกไป
ตามสิ่งทั้งปวง ๆ สัตว์หรือสังขารที่จะพ้นจากนามธรรม คือ ชื่อต่าง ๆ
นั้นข้อมไม่มิด ถึงแม้ว่าตนไม่ถูกเขาหรือแผ่นศิลาถามชื่อเรียกทั้งนั้น ดังนี้

ต่อไปนี้ เป็นปัญหาของเทวดาองค์หนึ่ง ซึ่งมีในจิตตสูตรที่ ๒ ว่า
เทวดาองค์นั้น ได้ทูลถามสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระผู้มี
พระภาคเจ้า โลกถูกสิ่งใดนำไป โลกถูกสิ่งใดชักไปรอบ บุคคล
ทั้งปวงตกอยู่ในอำนาจแห่งเอกธรรมอะไร พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มี
พระภาคเจ้าตรัสตอบว่า โลกถูกจิตนำไป โลกถูกจิตชักไปรอบ บุคคล
ทั้งปวงตกอยู่ในอำนาจแห่งเอกธรรม คือ จิต ดังนี้ ฯ ในอรรถกถา
กล่าวไว้แต่เพียงว่า คำว่า บุคคลทั้งปวงตกอยู่ในอำนาจแห่งเอกธรรม คือ
จิตนั้น ได้แก่บุคคลเหล่าใด ตกอยู่ในอำนาจแห่งจิต บุคคลเหล่านั้นทั้งสน
ก็ชื่อว่าตกอยู่ในอำนาจแห่งเอกธรรม คือจิต ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

ในคำตอบปัญหาของเทวดาองค์นั้น มีคำอธิบายออกไปว่า คำว่า
โลกถูกจิตนำไปนั้น ได้แก่สัตว์โลก ที่มีจิตวิญญาณ ไม่ได้หมายโลก
อย่างอื่น ๆ สัตว์โลกที่มีจิตวิญญาณนั้น จะไปที่ไหนก็ไปด้วยจิต จะ
ทำสิ่งใดก็ทำด้วยจิต จิตเป็นผู้นำไป เพราะฉะนั้น จึงควรอธิบายอีก
ชั้นหนึ่งว่า ในสัตว์โลกนั้น ข้อมมีของอยู่ ๒ อย่าง คือ มีกายกับใจ
เท่านั้น ฯ กายของสัตว์โลกนั้น เปรียบเหมือนอกับรูปหุ่น ที่จะกระตุก

กระดิก หรือจะขึ้น เดิน นั่ง นอนได้ จะกิน ดื่ม ทำ พูดได้ ก็เพราะจิต
ทั้งนั้น จิตเปรียบเหมือนกับผู้ชักหุ่น ๑ ธรรมดาหุ่น เมื่อไม่มีผู้ชัก
ก็ไหวไม่ได้ ทำท่าทางต่าง ๆ ไม่ได้ ฉะนั้นจิตก็ ภายของสัตว์โลกก็ฉนั้น
เมื่อไม่มีจิตเป็นผู้บังคับ หรือชักนำให้ทำอย่างโน้นอย่างนี้แล้ว ภาย
ก็ทำอะไรไม่ได้ เพราะฉะนั้น จึงว่า โลกถูกจิตนำไป ๑ โลก คือ
หมีสัตว์ อันได้แก่เทพตามนุษย์เป็นต้น ที่จะวนเวียนไปจนรอบตัว
รอบทิศรอบทางนั้น ก็เพราะอาศัยจิตเป็นผู้ชักไป ๑ สัตว์โลกทั้งสี่
เว้นไว้แต่พระอรหันต์เท่านั้น นอกนั้นแล้วยังตกอยู่ในอำนาจแห่งจิต คือ
ความคิดความนึกทั้งนั้น ดังนี้

บาลี

ต่อไปนี้ เป็นปัญหาของเทวดาอีกองค์หนึ่ง ซึ่งมีอยู่ในคัมภีร์ที่ ๑
ว่า โลกถูกสิ่งใดนำไป โลกถูกสิ่งใดชักไปรอบ สัตว์โลกทั้งปวงตก
อยู่ในอำนาจแห่งเอกระรมอะไร พระเจ้าข้า ๑ คำตอบของสมเด็จพระผู้มี
พระภาคเจ้าว่า โลกถูกตัณหานำไป โลกถูกตัณหาชักไป สัตว์โลกทั้งปวง
ตกอยู่ในอำนาจแห่งเอกระรม คือ ตัณหา ดังนี้ ๑ ในอรรถกถาว่า พระ
สูตรที่ ๓ นี้ ก็มีคำอธิบายเหมือนกับในพระสูตรที่ ๒ ดังนี้ เพราะ
ฉะนั้น จึงจะได้อธิบายไปอีกบ้างเล็กน้อย คือ ข้อที่ว่าโลกถูกตัณหา
นำไปนั้น อธิบายว่า สัตว์โลกย่อมมีตัณหาเป็นผู้นำไปในที่ต่าง ๆ เมื่อ
มีความต้องการในที่ใด ๆ ก็นำไปในที่นั้น ๆ ต้องการในทางดี ตัณหาก็นำไป
ในทางดี ต้องการในทางเลว ตัณหาก็นำไปในทางเลว แต่โดยมาก
ตัณหาข้อมนำไปในทางเลว เพราะตัณหาโดยมาก ข้อมเป็นของเลว
ตัณหาที่ดีนั้น ข้อมหาได้ยาก ตัณหาที่เลวซึ่งแลเห็นได้ง่ายนั้น ได้แก่
ตัณหาที่ทำไปในอบายมุข นำไปในอบายภูมิ นำไปในทุกคติ นำไปใน
นรก ๑ ตัณหาที่ดีนั้น ได้แก่ตัณหาที่นำไปในสุคติสวรรค์ สัตว์โลก
ทั้งปวงย่อมถูกตัณหาชักไปรอบ ประหนึ่งว่า บุคคลชักเครื่องยนต์

ให้เวียนรอบรอบ ฉะนณ ตัณหาจัดเป็นธรรมอันเอกอย่างหนึ่ง สัตว์โลก
ทั้งหลายก็ยังเป็นปถชนอยู่ ย่อมตกอยู่ในอำนาจตัณหาทั้งนั้น ดังนี้

ต่อไปนี้ เป็นปัญหาของเทวดาอภิกษัตติยะ ซึ่งมีในสัทธโนภชาเสตรที่ ๔
ว่า โลกมีสิ่งใดเป็นเครื่องเกาะเกี่ยว โลกมีสิ่งไร เป็นเครื่องทำให้เหี่ยวไป
เพราะละสิ่งใด จึงเรียกว่านิพพาน ดังนี้ ฯ คำตอบของสมเด็จพระสัมมา
พระพุทธเจ้าว่า โลกมีความเปลี่ยนแปลงเป็นเครื่องเกาะเกี่ยว มีความ
นึกเป็นเครื่องทำให้เหี่ยวไป เพราะละตัณหาเสีย จึงเรียกว่านิพพาน
ดังนี้ ฯ มีคำอธิบายในอรรถกถาว่า คำว่า มีสิ่งใดเป็นเครื่องเกาะ
เกี่ยวนั้น คือ มีสิ่งใดเป็นเครื่องผูก ฯ คำว่า เป็นเครื่องเหี่ยวไปนั้น
คือ เป็นเหี่ยว ดังนี้ ฯ ได้เนื้อความว่า สัตว์โลกทั้งสาม ย่อมมีความ
เปลี่ยนแปลงเป็นเครื่องเกาะเกี่ยว มีวิตก คือ ความนึกความคิดเป็นเหตุ
คล้ายกับเป็นเหตุสำหรับทำให้เหี่ยวไป เมื่อละตัณหาเสียได้แล้ว จึง
เรียกว่านิพพาน ถ้ายังละตัณหาไม่ได้ ก็ยังไม่เรียกว่านิพพาน ดังนี้

ต่อไปนี้ เป็นปัญหาของเทวดาอภิกษัตติยะ ในพินธุสูตรที่ ๕ ว่า
โลกมีสิ่งใดเป็นเครื่องผูกพัน มีสิ่งใดเป็นเครื่องทำให้เหี่ยวไป เพราะ
ละสิ่งใด จึงเรียกว่าตัดเครื่องผูกทั้งปวงได้ ดังนี้ ฯ มีคำตอบของ
สมเด็จพระสัมมาพระพุทธเจ้าว่า โลกมีความเปลี่ยนแปลงเป็นเครื่องผูกพัน
มีความนึกคิดเป็นเครื่องทำให้เหี่ยวไป เพราะละตัณหาเสียได้ จึง
ตัดเครื่องผูกทั้งปวงได้ ดังนี้ ฯ ส่วนคำอธิบายนั้น คล้ายกับในพระสูตร
ก่อน จึงไม่จำเป็นต้องอธิบายอีกให้มากมาย เพียงแต่จะอธิบายว่า
เมื่อละตัณหาได้แล้ว จึงจะเรียกว่าตัดเครื่องผูกทั้งปวงได้ ฯ เมื่อยัง
ละตัณหาไม่ได้ก็ยังเรียกว่า ตัดเครื่องผูกทั้งปวงไม่ได้ ดังนี้เท่านั้น

ปัญหาของเทวดาอภิกษัตติยะ ในอัปภาทสูตรที่ ๖ ว่า โลกถูก
สิ่งใดกำจัดเสีย โลกถูกสิ่งใดห้อมล้อมไว้ โลกถูกเสียบแทงไว้ด้วย
ลูกศรชนิดใด โลกเร่าร้อนอยู่ด้วยอะไร พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระสัมมา
พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า โลกถูกมัจจุรื่อกำจัดเสีย โลกถูกขราห้อมล้อมไว้
โลกถูกเสียบแทงไว้ด้วยลูกศร คือ ตัณหา โลกเร่าร้อนอยู่ด้วยความ

ขากทุกเมื่อ ดังนี้ ฯ มีคำอธิบายว่า สัตว์โลกย่อมมีมัจจุ คือ มีความตายเป็นผู้กำจัด เวลายังไม่ตายก็มีชราห้อมล้อมไว้ ยังแถมถูกเสียบไว้ด้วยลูกศร คือ ตัณหา ยังเร่าร้อนอยู่ด้วยความอยากได้ อยากดี อยากมี อยากมี อยากเป็นนั่นเป็นนั้น อยากได้นั้นได้น้อยอยู่ทุกเมื่อ เป็นอันว่าโลก อันได้แก่ มนุษย์ หรือเทวดา ตลอดถึงสัตว์ดิรัจฉาน ย่อมถูกความตายเป็นผู้กำจัดทั้งนั้น ถูกลูกศร คือ ความแปรไปแห่งร่างกาย ห้อมล้อมไว้ทั้งนั้น ถูกลูกศร คือ ตัณหาเสียบแทงอยู่ทั้งนั้น ถูกความอยากทำให้เร่าร้อนอยู่ทุกเมื่อ ฯ เมื่อไม่มีความอยาก ก็ไม่มีความร้อนใจ เมื่อไม่มิตัณหา ก็ไม่มิตกข์ใจ แต่จะหนีไปให้พ้นซึ่งชรามรณะนั้น ย่อมไม่ได้ เพราะเป็นของธรรมดา ดังนี้

ยังมีปัญหาของเทวดาอีกองค์หนึ่ง ซึ่งมีในอุทตติสสูตรที่ ๗ ว่า โลกถูกสิ่งใดร้อยไว้ โลกถูกสิ่งใดล้อมไว้ โลกถูกสิ่งใดบีบไว้ โลกตั้งอยู่ในอะไร ดังนี้ ฯ มีคำตอบของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า โลกถูกตัณหาร้อยไว้ ถูกชราล้อมไว้ ถูกมัจจุบีบไว้ ตั้งอยู่ในความทุกข์ ดังนี้ ฯ มีคำอธิบายว่า โลกเป็นประหนึ่งว่า ถูกตัณหาร้อยจกเป็นต้นไว้ ให้ติดอยู่กับรูปเป็นต้น คือ ร้อยจกให้ติดอยู่กับรูป ร้อยสอดให้ติดอยู่กับเสียง ร้อยจุมูกให้ติดอยู่กับกลิ่น ร้อยล้นให้ติดอยู่กับรส ร้อยกายให้ติดอยู่กับโณภูพพะ ร้อยใจให้ติดอยู่กับอารมณ์ เพราะเหตุว่า ตาย่อมชอบรูป หูย่อมชอบฟังเสียง จมูกย่อมชอบกลิ่น ลิ้นย่อมชอบรส กายย่อมชอบสัมผัส ใจย่อมชอบอารมณ์ ดังนี้ ฯ ข้อนั้น โลกถูกชราล้อมไว้นั้น เหมือนกับที่อธิบายมาแล้วนั้น ฯ ข้อนั้น โลกถูกมัจจุบีบไว้นั้น อธิบายว่า กรรมที่ทำไว้ในชาติติด ๆ กัน แต่เมื่อมาเกิดในชาติใหม่ ผู้ทำกรรมนั้นก็ไม่รู้ เพราะเหตุว่า ถูกเวทนาในเวลาก่อนตายครอบงำไว้ ซึ่งลำดับแห่งจิตดวงหนึ่ง อันเป็นจิตไม่ไกล คล้ายกับถูกภูเขาทับไว้ เพราะฉะนั้น โลกจึงชื่อว่าถูกมัจจุบีบไว้ ฯ ข้อนั้น โลกตั้งอยู่ในทุกข์นั้น คือ สัตว์โลกย่อมตั้งอยู่ในทุกข์ ไม่ได้ตั้งอยู่ในที่อื่น ดังนี้

ปัญหาของเทวดาองค์หนึ่ง ซึ่งมีในปิตสสูตรที่ ๘ ว่า โลกถูก
สิ่งใดบีบไว้ โลกตั้งอยู่ในอะไร โลกถูกสิ่งใดร้อยไว้ โลกถูกสิ่งใดล้อมไว้
ดังนี้ ฯ คำตอบของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า โลกถูกมัจฉบีบไว้ โลก
ตั้งอยู่ในทุกข์ โลกถูกศณหาร้อยไว้ โลกถูกขราล้อมไว้ ดังนี้

ปัญหาของเทวดาองค์หนึ่ง ซึ่งมีในอฆาสูตรที่ ๕ ว่า โลกถูก
สิ่งใดผูกไว้ โลกพ้นไปเพราะกำจัดสิ่งใด เพราะละสิ่งใด จึงเรียกว่า
ตัดเครื่องผูกทั้งปวง ดังนี้ ฯ คำตอบของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า
โลกถูกความอยากผูกไว้ โลกพ้นไปได้เพราะกำจัดความอยาก ละความ
อยากเสียได้แล้ว ก็ชื่อว่าถูกกำจัดเครื่องผูกทั้งปวง ดังนี้ คำถามคำตอบ
ของเทวดาองค์นี้ มีใจความเพียงอย่างเดียว คือ เกี่ยวกับความอยากเท่านั้น
หมายความว่า ความอยากเป็นเครื่องผูกพันสัตว์โลกไว้ เมื่อกำจัดความ
อยากเสียได้แล้ว จึงจะพ้นจากทุกข์ได้ จึงจะตัดเครื่องผูกทั้งปวงได้
ดังนี้เท่านั้น

ปัญหาของเทวดาองค์หนึ่ง ซึ่งมีในโลกสูตรที่ ๑๐ ว่า โลกเกิด
ขึ้นในอะไร โลกย่อมทำความสนิทสนมในอะไร โลกยึดถืออะไร โลก
เดือดร้อนเพราะอะไร ดังนี้ มีคำตอบของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า
โลกเกิดขึ้นในอายตนะ ๖ โลกย่อมทำความสนิทสนมในอายตนะ ๖ โลก
ยึดถืออายตนะ ๖ โลกเดือดร้อนในอายตนะ ๖ ดังนี้ จบเนื้อความในพระ
บาลีอันมีในอันธวรรคที่ ๑ เพียงเท่านั้น

อรรถกถา

มีคำอธิบายในอรรถกถาว่า คำว่า โลกเกิดในอะไรนั้น คือ
เมื่ออะไรเกิด จึงเรียกว่าโลกเกิด ฯ คำว่า ในอายตนะ ๖ นั้น คือ
เมื่ออายตนะภายใน ๖ เกิดขึ้น จึงเรียกว่าโลกเกิดขึ้น ฯ คำว่า ทำ
ความสนิทสนมในอายตนะ ๖ นั้น คือ ทำความชื่นชมยินดีในอายตนะ ๖
นั้น ฯ คำว่า ยึดถืออายตนะ ๖ นั้น คือ โลกเป็นไปได้ เพราะอาศัย
ยึดถืออายตนะ ๖ นั้น ฯ คำว่า เดือดร้อนนั้น คือ ถูกบีบคั้น หมาย

ความว่า โลกถูกบีบคั้นให้ลำบากใจอยู่ในเรื่องอายตนะ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ฯ โดยเหตุนี้จึงว่า บัญญัติ ได้มุ่งหมายอายตนะภายใน ๖ แต่จะยกอายตนะทั้งภายในภายนอก มาประกอบกันก็สมควร คือ เมื่ออายตนะภายใน ๖ เกิดขึ้นแล้ว จึงเรียกว่าโลกเกิดขึ้นแล้ว โลกก็ชื่นชมยินดีในอายตนะภายนอก ๖ แล้วโลกก็เดือดร้อนเพราะอายตนะภายนอก ๖ โดยมีอายตนะภายใน ๖ เป็นเครื่องขัดเหนี่ยว ดังนั้น สันเนอความในเทศนาที่กล่าวนั้นเพียงเท่านั้น.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๒๘

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวดาสังยุต

ว่าด้วยบัญญัติของเทวดา ๓ องค์

เอกมนต์ จิตา โข สา เทวต ภควนฺตํ คากาย อชฺฌภาสี กิสุ
มตฺวา สุขํ เสติ กิสุ มตฺวา น โสจตีติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวดาสังยุต กัณฑ์ที่ ๒๘ ว่าด้วยบัญญัติของเทวดา ๓ องค์ สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา นั้นว่า ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม กรุงสาวัตถี ฯ ครึ่งนั้น มีเทวดาตนหนึ่งทำพระเชตวันาราม ทั้งสนให้สว่างด้วยรัศมีของตน แล้วเข้าไปเฝ้า ถวายบังคมสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วขึ้นอยู่ในที่สมควรแก่ตน

ครั้นเวทนานั้นนอนอยู่ในที่สมควรแก่คนแล้ว จึงได้กราบทูลเป็น
ปัญหาขึ้นว่า ข้าแต่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า บุคคลมาสิ่งใดจึงนอน
เป็นสุข มาสิ่งใดจึงไม่เศร้าโศก พระองค์ชอบการมาซึ่งสิ่งใด อันจักว่า
เป็นธรรมอันเอก พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสตอบว่า
ดูก่อนเวทดา บุคคลมาความโกรธได้แล้ว ย่อมนอนเป็นสุข มาความ
โกรธได้แล้ว ย่อมไม่เศร้าโศก พระอริยะทั้งหลาย ย่อมสรรเสริญการ
มาความโกรธ ซึ่งมีพิษเป็นราก มีความอร่อยเป็นปลาย เพราะบุคคล
มาความโกรธนั้นได้แล้ว ย่อมไม่เศร้าโศก ดังนี้ ฯ เวทนานั้นได้ฟังดังนั้นแล้ว
ก็ชื่นชมยินดี จึงถวายบังคมลา ฯ สันเนอความในพระบาลี อันมีใน
ฉัตตวาสุตถที่ ๑ เพียงเท่านั้น.

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า นอนเป็นสุขนั้น คือ
บุคคลมาความโกรธได้แล้ว ย่อมไม่มีความร้อนใจ ไม่ทรมนทรมายใจ
เมื่อไม่มีความทรมนทรมาย ก็นอนเป็นสุข ฯ คำว่า มาความโกรธได้แล้ว
ย่อมไม่เศร้าโศกนั้น คือ เมื่อมาความโกรธได้แล้ว ย่อมไม่มีโทมนัส ฯ
คำว่า มีพิษเป็นรากนั้น คือ ความโกรธนั้นมีทุกข์เป็นผล ฯ คำว่า มีความ
อร่อยเป็นปลายนั้น คือ ธรรมคำนี้ที่โกรธ เมื่อได้ดำดัสสมกับความโกรธ
ของตนแล้วก็สบายใจ ฯ แต่ในที่นี้ คำว่า ปลายนั้น หมายถึงที่สุด ฯ
คำว่า พระอริยะทั้งหลายนั้น ได้แก่ท่านผู้พิเศษทั้งหลายมีพระพุทธเจ้า
เป็นต้น ฯ สันเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า ธรรมตาคนเราเมื่อมี
ความโกรธแล้ว จะขึ้น เดิน นั่ง นอน อย่างไร ก็ไม่มีความสุขใจ ไม่
สบายใจ มีแต่คิดอยากทำ อยากพูด ตามความโกรธของตน เมื่อหาย
โกรธเมื่อใด จึงรู้สึกสบายใจเมื่อนั้น ฯ ข้อที่กล่าวว่า นอนเป็นสุข

นั้น หมายความว่า โดยมากคนโกรธแล้วข่มนอนไม่เป็นสุข คือ ถึงเวลา
 เข้านอน ก็ชอบคิดถึงเรื่องที่ตนโกรธ เมื่อตนโกรธใคร โกรธด้วย
 เรื่องอะไร ก็มักชอบนึกถึงผู้นั้น ชอบนึกถึงเรื่องนั้น เมื่อนึกขึ้นมา
 ใจก็ไม่สบาย เมื่อทำความโกรธนั้นให้หายไป ด้วยวิธีใดวิธีหนึ่งแล้วใจ
 ก็สบาย นอนก็หลับ ไม่ทุรนทุรายอะไร เพราะฉะนั้น ในพระบาลีจึงว่า
 บุคคลฆ่าความโกรธได้แล้ว ข่มนอนเป็นสุข ฆ่าความโกรธได้แล้ว ข่ม
 ไม่เศร้าโศก แต่คนที่ฆ่าความโกรธได้นั้นไม่ใช่เป็นของง่าย ต้องฆ่า
 ได้ด้วยอุบายบัญญัติต่าง ๆ นึกคิดอย่างไรความโกรธจึงจะหายไป ก็ให้นึกคิด
 อย่างนั้น เมื่อจะกล่าวตามหลักสำหรับฆ่าความโกรธแล้ว ก็มีทั้งอย่าง
 ข่อยอย่างพิสดาร อย่างข่อยนั้น ได้แก่การนึกเจริญเมตตาต่อบุคคลผู้ตน
 โกรธ คือ นึกถึงความดีของผู้ที่ตนโกรธจนให้ใจอ่อน หรือไม่อย่างนั้น
 ก็นึกถึงความลำบาก ความทุกข์ยาก หรือความไม่รู้จักผิดถูกหนักเบาของ
 ผู้ที่ตนโกรธ จนให้ใจอ่อน แล้วนึกขอให้ผู้นั้นมีความสุขกายสบายใจ
 ส่วนอุบายพิสดารนั้น มีอยู่ ๖ ประการ คือ ควรเรียนเมตตานิมิต ๑ ควร
 ตั้งใจเจริญเมตตา ๑ ควรพิจารณากรรม ๑ ควรพิจารณาให้มาก ๑ ควร
 คบแต่คนดี ๑ ควรพูดแต่เรื่องที่สบายใจ ๑ รวมเป็น ๖ ประการด้วยกัน
 ดังนี้ ๑ ทั้ง ๖ ประการนี้ มีคำอธิบายว่า การเรียนเมตตานิมิตนั้น ได้
 แก่การเรียนแผ่เมตตาตามวัชรกรรมฐาน ๑ การตั้งใจเจริญเมตตานั้น
 ได้แก่การตั้งใจแผ่ไมตรีจิตว่า ขอให้ผู้นั้นจงเป็นสุขเถิด อย่าได้เป็นทุกข์
 เลย ๑ การพิจารณาถึงกรรมนั้น คือ การพิจารณาถึงกรรมของตนและ
 ผู้อื่นว่า บุคคลทั้งหลายย่อมมีกรรมเป็นของ ๆ ตน ใครจะได้ดีได้ชั่วก็เพราะ
 กรรมทั้งนั้น การที่จะนุกอย่างนี้ ให้นึกในเวลาเกิดความโกรธ หรือนึก
 ไว้ก่อนได้ยังเป็นการดี คือ เมื่อเกิดความโกรธขึ้นแล้ว ให้รีบฝึกสอนตน
 เองว่า เราโกรธเขาแล้ว เราจักทำอะไรเขา เราจักทำลายความเคียด
 เป็นต้นของเขาได้หรือ เรามาด้วยกรรมของเรา ก็จักไปตามกรรมของเรา
 ไม่ใช่หรือ การโกรธผู้อื่นก็เท่ากับการจับถ่านไฟ หรือจับก้อนเหล็กแดง
 หรือจับก้อนคุด เป็นต้น ขว้างปาผู้อื่น ฉะนั้น ๑ ถึงแม้ว่าเขาโกรธ

ให้เรา เขาก็จะทำอะไรให้แก่เราได้ เขาก็ทำลายศีลธรรมของเราได้หรือ
เขามาด้วยกรรมของเขา เขาก็จะไปตามกรรมของเขาไม่ใจหรือ ความ
โกรธจักให้โทษแก่เขาเอง เหมือนขัตรีลไปเหนือลม แล้วลุนันก็ปลิวมา
ถูกเขาฉะนั้น ๑ คำว่า การพิจารณาให้มากนั้น ได้แก่พิจารณาอย่าง
ที่วามาน ให้มากขึ้นทุกที ๑ คำว่า การคบแต่คนดีนั้น หมายถึงคบแต่
ผู้มีเมตตาคุณ ๑ คำว่า การพูดแต่เรื่องที่สบายใจนั้น คือ พูดแต่เรื่อง
ที่จะให้หายความโกรธ เช่น เรื่องเมตตาคุณ ๑ เมื่อทำได้อย่างที่ว่า
มาแล้วนั้น ก็จะละความโกรธได้เป็นครั้งคราว การที่จะละให้ขาดนั้น ต้อง
ละได้ด้วยอนาคามิมรรค ดังนี้ เมื่อผู้ใดเห็นว่าความโกรธเป็นของทำให้
นอนไม่หลับ เป็นของทำให้เศร้าโศก เป็นของมีพิษเป็นรากเหง้า เป็นของ
มีความอโรยเป็นเบื้องปลายแล้ว ก็ควรฆ่าความโกรธเสียด้วยอุบายวิ
มังคละดังที่แสดงมาแล้วนั้น ดังนี้

ต่อไปนี้ เป็นปัญหาของเทวดาอีกองค์ ๑ ซึ่งมีในพระสูตรที่ ๒ ว่า
ข้าแต่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า สิ่งใดเป็นเครื่องปรากฏแห่งรถ สิ่งใด
เป็นเครื่องปรากฏแห่งไฟ สิ่งใดเป็นเครื่องปรากฏแห่งแวนแคว้น สิ่งใด
เป็นเครื่องปรากฏแห่งสตรี พระเจ้าข้า ๑ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส
ตอบว่า คุณอนเทวดา รถเป็นเครื่องปรากฏแห่งรถ ควันเป็นเครื่องปรากฏ
แห่งไฟ พระราชาเป็นเครื่องปรากฏแห่งแวนแคว้น ภัสดาเป็นเครื่องปรากฏ
แห่งสตรี ดังนี้ สันเนอความในพระบาลีเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

เนอความในอรรถกถาว่า เมื่อบุคคลได้เห็นสิ่งที่บ่งอยู่ข้างหน้ารถ
แต่ไกล ก็ทราบได้ว่ารถคันนั้นเป็นรถของพระราชาองค์โน้น เพราะฉะนั้น
จึงว่า รถเป็นเครื่องปรากฏแห่งรถ ๑ บุคคลจะรู้ได้แต่ไกลว่า คันนั้น
มีไฟ ก็เพราะอาศัยควัน เพราะฉะนั้น จึงว่า ควันเป็นเครื่องปรากฏ
แห่งไฟ ๑ แวนแคว้นจะปรากฏได้ว่า เป็นแวนแคว้นอะไร ก็เพราะมี

พระราชาก็ว่าพระราชาเป็นเครื่องปรากฏแห่งแว่นแคว้น ๆ ส่วนสตรีก็แม้ว่าจะเป็นพระราชธิดาของพระเจ้าจักรพรรตก็คงจะมีผไท้ว่า เป็นภรรยาของใคร ก็เพราะอาศัยภัสดา เพราะฉะนั้น จึงว่า ภัสดาเป็นเครื่องปรากฏของสตรี ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

เนื้อความในอรรถาธิบายว่า ขั้วว่า ชงเป็นเครื่องปรากฏแห่งภณัน ก็เพราะเมื่อบุคคลได้เห็นชง ซึ่งบอกบุุทหน้ารถแล้วก็ได้ว่า เป็นรถของพระราชองค์ไหน หรือเป็นของใคร ดังที่วามาแล้วนั้น ๆ ขั้วว่า ควันเป็นเครื่องปรากฏแห่งไฟนั้น ก็คือ ควันไฟเป็นเครื่องบอกให้รู้ว่า ที่นั้นมีไฟ ขั้วว่า พระราชาเป็นเครื่องปรากฏแห่งแว่นแคว้นนั้น ก็คือ พระราชาเป็นเครื่องบอกให้รู้ว่า ที่นั้น หรือประเทศนั้น เป็นแว่นแคว้นของใคร ขั้วว่า ภัสดาเป็นเครื่องปรากฏแห่งสตรีนั้น ก็คือ ภัสดาเป็นเครื่องบอกให้รู้ว่า สตรีผู้นั้นเป็นภรรยาของใคร อีกอย่างหนึ่งว่า สตรีจะมีหน้ามตา เป็นท่ยาเกรงน้บถือของคนอื่น ก็เพราะภัสดา คือ เพราะสามิ เพราะฉะนั้น จึงว่า ภัสดาเป็นเครื่องปรากฏแห่งสตรี ดังนี้

บาลี

ต่อไปนี้ เป็นปัญหาของเทวดาอีกองค์หนึ่ง ซึ่งมีในวิตคสูตรที่ ๓ ว่า ข้าแต่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า สิ่งใดเป็นเครื่องปล้มใจอันประเสริฐของบุรุษในโลกนี้ สิ่งใดบุคคลสะสมดีแล้ว ย่อมนำสุขมาให้ สิ่งใดเป็นรสดีกว่ารสทั้งหลาย ผู้มีปัญญาทั้งหลายกล่าวชีวิตชนิดไร ว่าเป็นชีวิตอันประเสริฐ พระเจ้าข้า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสตอบว่า ดูก่อนเทวดา สรรพธาเป็นเครื่องปล้มใจอันประเสริฐของบุรุษในโลกนี้ ธรรมที่บุคคลผู้สะสมดีแล้ว ย่อมนำสุขมาให้ ความจริงนั้นแหละ เป็นรสดีกว่ารสทั้งหลาย ผู้มีปัญญาทั้งหลายกล่าวว่า ชีวิตของผู้มีปัญญา เป็นชีวิตอันประเสริฐ ดังนี้

อรรถกถา

ข้อความเหล่านี้ มีอธิบายไว้ในอรรถกถาว่า บุคคลย่อมได้เครื่อง
ปลื้มใจมีแก้วมุกดา และแก้วมณีเป็นต้นด้วยศรัทธา บุคคลย่อมได้
กุศลสัมปทา ๓ คือ การเกิดในตระกูลที่ดี ๓ ตระกูล อันได้แก่ตระกูลกษัตริย์
มหาศาล พราหมณ์มหาศาล คฤหบดีมหาศาล ด้วยศรัทธา บุคคลได้ไป
เกิดในกามาพจรสวรรค์ทุกชั้นได้ด้วยศรัทธา บุคคลได้ไปเกิดในพรหม-
โลก ๕ ชั้น ได้ด้วยศรัทธา บุคคลได้สำเร็จนิพพานได้ด้วยศรัทธา เพราะ
ฉะนั้น จึงว่า มีศรัทธาเป็นเครื่องปลื้มใจอันประเสริฐกว่าเครื่องปลื้มใจ
ทั้งหลาย มีแก้วมณีและแก้วมุกดาเป็นต้น ฯ คำว่า ธรรมที่บุคคล
ประพฤติดีแล้ว ย่อมนำสุขมาให้ นั่น คือ กุศลกรรม ๑๐ ประการ มีการงด
เว้นจากปาณาติบาตเป็นต้น ย่อมนำความสุข คือ ความไม่เศร้าหมอง
มาให้แก่ผู้ประพฤติ คำว่า เป็นรสดีกว่ารสทั้งหลายนั้น คือ ความจริงนั้น
เป็นรสดีกว่ารสทั้งปวง มีรสเค็มรสเปรี้ยวเป็นต้น เพราะผู้ที่ตั้งอยู่ใน
ความจริง ย่อมทำแม่น้ำซึ่งกำลังไหลเชี่ยวให้ไหลกลับไปได้ ทำพิษ
แห่งอสรพิษ หรือแห่งยาพิษให้หายไปก็ได้ บอingkันไฟก็ได้ ทำให้ฝนตก
ก็ได้ เพราะฉะนั้นจึงว่า ความจริงเป็นรสดีกว่ารสทั้งปวง ฯ คำว่า ผู้มี
ปัญญาทั้งหลายได้กล่าวว่า ชีวิตของผู้มีปัญญา เป็นชีวิตอันประเสริฐนั้น
คือ ผู้มีปัญญานั้น เป็นคฤหัสถ์กัม เป็นบรรพชิตกัม ฯ คฤหัสถ์ผู้มีปัญญา
ย่อมตั้งอยู่ในศีล ๕ และตั้งไว้ซึ่งสลาภกัทรเป็นต้น แล้วหาเลี้ยงชีวิตด้วย
ปัญญา ส่วนผู้เป็นบรรพชิตนั้น ก็พิจารณาซึ่งปัจจัยที่ได้มาโดยชอบธรรม
แล้วจึงฉัน เมื่อนั้นแล้วก็ตั้งใจเจริญสมาธิวิปัสสนา ในที่สุดก็ได้บรรลุ
วิมุตติ มรรคผล นฤพาน เพราะฉะนั้นจึงว่า ชีวิตของผู้มีปัญญา เป็นชีวิต
อันประเสริฐ ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

เนื้อความในอรรถาธิบายว่า เครื่องปลื้มใจของบุคคล ย่อมมี
อยู่มาก คือ สิ่งใดให้สำเร็จประโยชน์ได้ดีแก่บุคคล สิ่งนั้นก็ย่อมเป็น

เครื่องปลื้มใจของบุคคล ๆ สิ่งที่เป็นเครื่องปลื้มใจของบุคคลนั้น เรียก
อีกอย่างหนึ่งว่า ทรัพย์สินสมบัติ ๆ ทรัพย์สินมัตินั้น นับว่าเป็นเครื่อง
ปลื้มใจแล แต่ว่าไม่เป็นเครื่องปลื้มใจอันประเสริฐ เหมือนกับศรัทธา
เพราะว่าบุคคลจะได้เครื่องปลื้มใจอย่างอื่น ก็เพราะมีศรัทธาเป็นเบื้องต้น
ถ้าไม่มีศรัทธาเป็นเบื้องต้น ก็ไม่ได้ทำบุญกุศลไว้ เมื่อไม่ได้ทำบุญ
กุศลไว้ ก็ไม่ได้เครื่องปลื้มใจ เป็นอันว่า ทว่าศรัทธาเป็นเครื่องปลื้มใจ
อันประเสริฐนั้น ก็คือ ศรัทธาเป็นรากเหง้าที่จะให้ได้เครื่องปลื้มใจต่าง ๆ ๆ
ชื่อว่า ธรรมที่บุคคลประพฤตินี้ดีแล้วย่อมนำมาสุขมาให้ อันได้แก่กุศลกรรม
๑๐ ประการ มีปาณาติบาต เป็นต้น ซึ่งบุคคลรักษาไว้แล้ว ย่อมนำสุข คือ
ความไม่เศร้าหมองมาให้ นั่น ก็คือ กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ มีการงดเว้น
จากปาณาติบาต เป็นต้นนั้น เมื่อผู้ใดตั้งใจรักษาให้ดีแล้ว ผู้นั้นชื่อว่า
ประพฤตินั้นดี ผลที่ผู้นั้นจะได้ ก็คือความบริสุทธิ์กาย บริสุทธิ์ใจ
เมื่อกายบริสุทธิ์แล้วใจก็สบาย ในเวลามีชีวิตอยู่ก็สบายใจ ไม่ต้อง
กลัวว่าใครจะมาฟ้องหากกล่าวโทษ เพราะกายของตัวก็บริสุทธิ์ วาจา
ก็บริสุทธิ์ ใจก็บริสุทธิ์ เมื่อตายไปก็ต้องได้ความสุขใจ เพราะฉะนั้น
จึงสมควรที่คนทั้งหลายจะประพฤติกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ให้จงดี ๆ
ชื่อว่า ความจริงเป็นรสดีกว่ารสทั้งหลาย ซึ่งพระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า
ผู้ตั้งอยู่ในความสัตย์ ย่อมทำแม่น้ำที่กำลังไหลเชี่ยวให้ไหลกลับไปก็ได้อีก
ทำพิษให้หายไปได้ ห้ามไฟก็ได้ ทำให้ฝนตกก็ได้นั้น ท่านหมายถึง
ถึงเรื่องสตรีคนหนึ่ง ที่ตั้งสัตยาธิษฐานทำให้น้ำไหลกลับ และกล่าวถึง
เรื่องพระสุวรรณสามที่บิดามารดา และเทวดาได้ทำสังกิริยา ให้หายจาก
พิษลูกศร และเครื่องลูกนกคุ้มป้องกันไฟ เรื่องพญาปลาซ่อนทำให้ฝนตก
เป็นต้น ดังที่มีปรากฏอยู่ในเรื่องพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ แต่ข้อสำคัญมีอยู่ว่า
ความจริง หรือคำพูดที่จริง ย่อมเป็นทักขิใจของคนทั้งหลาย ยิ่งกว่ารส
อาหารอื่น ๆ ย่อมให้สำเร็จประโยชน์ดีกว่ารสแห่งอาหารอื่น ๆ รสแห่ง
อาหารอื่น ๆ ถึงจะอร่อยสักเท่าไรก็ดี บุคคลก็รู้สึกได้เฉพาะในเวลายังไม่

๑๕๔ พระสัจจตันตปิฎก คัมภีร์ที่ ๓ สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม ๑

ล้วงล้ากลงไปเท่านั้น เพราะล้วงล้ากลงไปแล้ว ก็ไม่รู้ได้ว่ามีรสอร่อย
อย่างไร ส่วนความจริงนั้นย่อมรู้สึกจับใจอยู่ตลอดกาลนาน ๆ รสแห่ง
อาหารย่อมให้ผลเพียงทำให้ร่างกาย มีกำลังดี ชั่ววันหนึ่ง คั้นเนื้อมันนั้น
ส่วนรสแห่งความจริงนั้น ย่อมมีประโยชน์อยู่ตลอดกาลนาน จึงว่าความ
จริงเป็นรสดีกว่ารสทั้งหลาย ๆ ขอว่า ชีวิตของมนุษย์เป็นชีวิต
อันประเสริฐนั้น ก็คือชีวิตมนุษย์นั้น ย่อมให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตน
และคนอื่นเป็นอันมาก ถึงแม้ว่ามนุษย์นั้นตายไปแล้ว คนภายหลัง
ก็ยังได้รับประโยชน์ เช่นพระพุทธเจ้าของเราเป็นตัวอย่างอันเลิศฉะนั้น ๆ
สิ้นเนื้อความในเทศนาภิกขุเทศน์เพียงเท่านี้.

เอวံ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐก ๒๕

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวดาสังยุต
ว่าด้วยปัญหาเทวดา ๒ องค์

กิสฺส อูปฺปตฺตํ เสฏฺฐํ

กิสฺส นิปตฺตํ วรํ

กิสฺส ปวชฺชมานํ

กิสฺส ปวตฺตํ วรรณฺติ.

ณ บัณฑิต อาत्मภาพักก็ได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
ตอนเทวดาสังยุต กัณฐก ๒๕ ว่าด้วยปัญหาของเทวดา ๒ องค์ สืบต่อไป
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนาน หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นั้นว่า ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม

กรุงสาวตถิ พอลงเวลามัชฌิมยามแห่งราตรี ก็มีเทวดาตนหนึ่ง ทำ
 พระเชตวนารามทั้งสี่ให้สว่างไสวด้วยรัศมีของตน แล้วเข้าเฝ้าสมเด็จพระ
 พระทศพล ถวายบังคมแล้วก็ยืนอยู่ในที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นยืน
 เรียบร้อยแล้วจึงทูลถามปัญหาขึ้นว่า ข้าแต่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
 อะไรประเสริฐสุดกว่าสิ่งที่เข้าไปตก อะไรประเสริฐสุดกว่าสิ่งที่ตกลง
 อะไรประเสริฐสุดกว่าสัตว์ที่เดินบนดิน อะไรประเสริฐสุดกว่าผู้ที่กล่าวอยู่
 พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า พืชประเสริฐสุด
 กว่าสิ่งที่เข้าไปตก ฝนประเสริฐสุดกว่าสิ่งที่ตกลง โคประเสริฐสุดกว่า
 สัตว์เดินบนดิน บุตรประเสริฐสุดกว่าผู้ที่กล่าวอยู่ ฯ วิชาประเสริฐ
 สุดกว่าสิ่งที่เข้าไปตก อวิชาเลวที่สุดกว่าสิ่งที่ตกลง พระสงฆ์ประเสริฐ
 สุดกว่าผู้เดินบนดิน พระพุทธเจ้าประเสริฐสุดกว่าผู้ที่กล่าวอยู่ ดังนี้
 สอนเนือความในพระบาลีเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

เนือความในอรรถกถาว่า พืช ๗ อย่างที่เขาหว่านปลูกลงไป ข่อม
 ไม่ดีเท่าพืชข้าว เพราะเมื่อพืชข้าวงอกขึ้นต้นบ้านเมืองก็สูงสุด มีอาหาร
 หาได้ง่าย ฯ ฝนที่ตกลงมาเป็นดีกว่าสิ่งที่ตกลงมาดีทั้งหลาย เพราะ
 เมื่อมีฝนตกลงมาข้าวกล้าต่าง ๆ ก็งอกขึ้น บ้านเมืองก็อยู่เย็นเป็นสุข
 บริบูรณ์ด้วยข้าวปลาอาหาร ฯ สัตว์ที่เดินบนดินทั้งหลาย ข่อมไม่ดีเท่าโค
 พระโคข่อมให้โคจรถึง ๕ ประการ คนทั้งหลายได้บริโภคนโคจรถึง ๕ ประการ
 แล้วก็มีความสุขสบาย ฯ บรรดาผู้ที่กล่าวอยู่ในที่ต่าง ๆ มีราชตระกูล
 เป็นต้น ข่อมมีบุตรเป็นประเสริฐ เพราะบุตรนั้น ข่อมไม่กล่าวสิ่งที่ไม่
 เป็นประโยชน์แก่มารดาบิดา ฯ ได้ยินว่า เทวดาตนหนึ่งซึ่งยืนอยู่ใน
 ที่ใกล้ได้ยินปัญหาก่อนแล้ว ก็กล่าวปัญหานั้นตามลัทธิของตนแก่เทวดา
 ตนนั้นว่า นี่แน่ะเทวดา เหตุไรเธอจึงถามปัญหานี้ต่อสมเด็จพระผู้มีพระ
 ภาคเจ้า เราจะกล่าวปัญหานี้แก่เธอ ฯ ลำคับนั้น เทวดาตนที่ทูลถาม
 ปัญหานี้จึงตอบว่า นี่แน่ะเทวดา เธอผู้กำลังคิดเรา ด้วยเธอเป็นผู้ปาก

กล่าว เรากำลังทูลถามสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าอยู่ เหตุไรเธอจึงกล่าว
แก่เราอย่างนี้ แล้วก็นำมาทูลถามปัญหานั่น ต่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
อีก ๓ เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจะทรงแก้ปัญหานั่น จึงตรัสว่า
วิชาประเสริฐสุดกว่าสิ่งที่เข้าไปตก ดังนี้ ๑ ในคำเหล่านั้น มีคำอธิบายว่า
คำว่า วิชา นั้น ได้แก่ความรู้ในอริยมรรค ๔ ประการ เพราะเมื่อความรู้
ในอริยมรรค ๔ ประการนั้นเกิดขึ้น ย่อมกำจัดอกุศลธรรมทั้งปวงเสีย ๑
คำว่า อวิชชา นั้น คือ อวิชชาใหญ่อันมีวิญญะเป็นมูลราก เพราะเมื่อ
อวิชชาเกิดขึ้น ก็จัดว่าเขยื้อมสำหรับผู้จมลง ๑ คำว่า ผู้เดินดินนั้น
คือ บรรดาผู้ที่เดินบนดิน ยกเสียแต่พระพุทธเจ้าแล้ว ก็มพระสงฆ์เป็นผู้
ประเสริฐ เพราะพระสงฆ์เป็นนาบุญอันไม่ต่ำช้า ด้วยว่าบุคคลทั้งหลาย
ได้เห็นพระสงฆ์ในที่นั้น ๆ แล้วเกิดความเลื่อมใส ถึงซึ่งความสวัสดิ ๑
บรรดาผู้ที่กล่าวอยู่ จะเป็นบุตร หรือผู้นอกตาม มีพระพุทธเจ้าเป็นผู้
ประเสริฐสุด เพราะมีแต่เพียงการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าแล้ว ได้พ้น
จากเครื่องผูกอันนับไม่ถ้วน มกร้อยกพันแก่หมื่นแสน ๑ สันเนอความใน
อรรถกถาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า บรรดาสิ่งที่เขาปลุกหัวน
ลงในพื้นดินนั้น ไม่มีสิ่งใดจะดีเท่าธาตุชาติ ๑ ประการ ซึ่งคนเรียกว่า
ข้าว ๑ บรรดาสิ่งที่ตกลงมาไม่มีสิ่งใดจะดีเท่าฝน บรรดาสัตว์ที่เดินบนดิน
ไม่มีสิ่งใดจะดีเท่าโค บรรดาผู้ที่กล่าวอยู่ ไม่มีสิ่งใดจะดีเท่าบุตร อีกอย่าง
หนึ่ง สิ่งตกขึ้น ไม่มีสิ่งใดจะดีเท่าวิชา บรรดาสิ่งที่ตกลงไม่มีสิ่งใดจะ
ดีเท่าอวิชชา บรรดาผู้ที่เดินบนดิน ไม่มีผู้ใดจะดีเท่าพระสงฆ์ บรรดาผู้ที่
กล่าวไม่มีใครจะดีเท่าพระพุทธเจ้า ดังนี้ อันนี้เป็นข้อใหญ่ใจความแห่งคำ
แก้ปัญหของเทวดาองค์นี้ ๑ ข้อที่กล่าวถึงโครส ๕ ประการนั้นก็ได้ ข้อที่
กล่าวว่า พระสงฆ์เป็นนาบุญอันไม่ต่ำช้านั้นก็ได้ เป็นข้อที่ยังควรขยายอยู่
เพราะฉะนั้น จึงจักขยายออกไปอีก กล่าวคือ โครส ๕ ประการนั้น ได้แก่

ชวิ คือ นมสด ๑ ทช คือ นมส้ม ๑ ขน คือ เนยใส ๑ ตกก็ คือ เปรียง ๑
 นวนต์ คือ เนยข้น ๑ สิ่งทั้ง ๕ นี้ เรียกว่าโครส ๕ ประการ แต่สิ่งทั้ง ๕ นี้
 ย่อมมีนมสดเป็นเบื้องต้น คือ นมสดนั้น ได้กลายเป็นนมส้มแล้วกลายเป็น
 เนยใส ต่อไปเขาก็ทำให้เป็นเปรียง ให้เป็นเนยข้น แต่ในประเทศ
 เราไม่เข้าใจวิธีทำเหมือนในมัชฌิมประเทศ เพราะฉะนั้น โดยมากพวก
 เราจึงไม่เข้าใจว่าโครส ๕ ประการนั้น ได้แก่สิ่งใด ถึงเราเข้าใจแล้วก็
 โดยมากก็ยังไม่รู้ว่าเป็นอาหารที่ดีอย่างไร คำว่า พระสงฆ์เป็นนาบุญ
 อันไม่ต่ำช้านั้น อธิบายว่า นานนั้นมีอยู่ ๒ ประการ คือ นาทภายนอก ๑
 นาทภายใน ๑ นาทภายนอกนั้นได้แก่ข้าวจ้าว ข้าวเหนียว ข้าว
 หนุก ข้าวบาเป็นต้น ๆ นาทภายใน ได้แก่บุคคลผู้ที่ควรรับของ
 ให้ทาน ๆ บุคคลผู้ที่ควรรับของให้ทานนั้น มีอยู่หลายจำพวก เป็นจำ
 พวกคฤหัสถ์ก็มี เป็นจำพวกบรรพชิตก็มี แต่ทุกจำพวกย่อมไม่ประเสริฐ
 เท่าพระสงฆ์ เพราะไม่มีคุณสมบัติเท่าพระสงฆ์ ถึงแม้ว่าบุคคลจะ
 ถวายทาน หรือให้ทานแก่ผู้อื่น นอกจากพระสงฆ์ มากสักเท่าไรก็ดี
 ก็ไม่เท่าถวายแก่พระสงฆ์แม้เพียงเล็กน้อย หรือแม้เพียงครั้งเดียว เช่น
 อย่าง เวลามพราหมณ์ได้ให้ทานแก่โลกิยมหาชนอยู่ตลอด ๗ ปี ๗ เดือน
 ๗ วัน ในวันสุดท้ายได้ให้ทานถาดทองคำ ถาดเงิน ถาดสัมฤทธิ์ ๘ หม้น
 ๔ พันสำหรับ ล้วนแต่ใส่เต็มไปด้วยทอง ด้วยเงิน ด้วยสัมฤทธิ์ทั้งนั้น และได้
 ให้ ช้าง รถ หญิงสาว บัลลังก์ แม่โคนม ผ้านุ่งผ้าห่มอีกอย่างละ ๘ หม้น
 ๔ พัน ส่วนข้าวปลาอาหารที่เขาให้ทานอยู่ตลอด ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วันนั้น
 นับไม่ได้ว่ามีประมาณเท่าไร แต่ถึงอย่างนั้นก็ดี ก็ยังไม่มีอันสูงส่ง
 เท่ากับการให้ทานอาหารแก่พระโสดาบันเพียงองค์เดียว เพราะฉะนั้น จึงว่า
 พระสงฆ์เป็นนาบุญอันไม่ต่ำช้า เพราะให้ผลมากแก่ผู้สัการบูชา แม้
 เพียงถวายผ้าแก่พระสงฆ์คราวเดียวเท่านั้น ก็ยังบริบูรณ์ด้วยผ้าทั้งในเวลา
 เกิดในสวรรค์ และในเวลาเกิดเป็นมนุษย์อีกหลายร้อยชาติ เช่น พระเจ้า
 ภัทราชน และนางอมมาทนต์เบบตวอย่างฉะฉาน ดังนี้

ต่อไป เป็นปัญหาของเทวดาอีกองค์หนึ่ง ซึ่งมีในสัสสุตที่ ๕ ว่า เทวดาองค์นั้นได้ทูลถามสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมสมณ บัญญาตั้งแผ่นดิน ข้าพระองค์ขอทูลถามพระองค์ว่า ประชุมชนเป็นอัน มากกลัวสิ่งใดจึงแล่นเข้าไป โดยเข้าใจว่าเป็นหนทาง ประชุมชนเป็น อันมาก คงอยู่ในอะไรจึงจะกลัวต่อโลกหน้า พระเจ้าข้า สมเด็จพระผู้มี พระภาคเจ้าตรัสตอบว่า เมื่อบุคคลตั้งวาจาตั้งใจไว้ดีแล้ว ไม่ทำความชั่ว ingsหลายด้วยกาย อยู่ครองเรือนขงมีขำวนาเป็นอันมาก เป็นผู้ตั้งอยู่ใน ธรรม ๔ ประการ คือ ความเชือกถ ความอ่อนโยน ความแจกแบ่ง ความ รู้จักความแล้ว ข้อมไม่กลัวต่อโลกหน้า ดังนี้

ข้อความเหล่านี้ มีคำอธิบายในอรรถกถาว่า หมู่ชนเป็นอันมากนั้น กลัวต่อสิ่งใด จึงได้ถือปฏิญญา ๖๒ ฯ คำว่า ผู้มีปัญญาตั้งแผ่นดินนั้น คือ ผู้มีปัญญามาก ผู้มีปัญญาอันหนาแน่นกว้างขวาง ฯ คำว่า ไม่กลัวต่อ โลกหน้านั้น คือ เมื่อจะไปจากโลกนี้สู่โลกหน้า ข้อมไม่กลัว ฯ คำว่า ครองเรือนอันมีขำวนามากนั้น คือ ครองเรือนอันบริบูรณ์ด้วยขำวนา เช่นอนาถบิณฑิกเศรษฐี เป็นต้น ฯ คำว่า แจกแบ่งนั้น คือ ได้แก่การ ยินดีในการแจกแบ่ง แม้เพียงของที่จะต้องหยิบเท่านั้น ก็ยังยินดีแจกแบ่ง ให้ผู้อื่นได้ ฯ คำว่า รู้จักความนั้น คือ รู้จักความประสงค์ของยาจกที่ มาขอทาน ฯ คำว่า วาจานั้น หมายวจีสัจริต ๔ ประการ ฯ คำว่า ใจนั้น หมายมโนสัจริต ๓ ประการ ฯ คำว่า กายนั้น หมายกาย- สัจริต ๓ ประการ ฯ เป็นว่ากุศลกรรมบถทั้ง ๑๐ นั้น เป็นองค์บริสุทธิใน เบื้องต้น ฯ คำว่า อยู่ครองเรือนขงมีขำวนามากนั้น หมายการยินดี ในการให้ทาน ฯ คำว่า ความเชือกถนั้น จัดเป็นองค์อันหนึ่ง คำว่า ความ อ่อนโยนนั้น จัดเป็นองค์อันหนึ่ง คำว่า การแจกแบ่งนั้น จัดเป็นองค์ อันหนึ่ง คำว่า ความรู้จักความนั้น จัดเป็นองค์อันหนึ่ง ผู้ตั้งอยู่ในองค์ ๔ นั้น ข้อมไม่กลัวต่อโลกหน้า ฯ อีกอย่างหนึ่งว่า คำว่า ความเชือกถ

ความอ่อนโยน ความแจกแบ่ง ความรู้จักความ เหล่านี้ นับเป็นองค์
อันหนึ่ง คำว่า วาจาและใจนับเป็นองค์อันหนึ่ง คำว่า ไม่ทำความชั่ว
ด้วยกาย และอยู่ครองเรือนอนมขาวนามาก จัดเป็นองค์อันหนึ่ง คำว่า
ความเชื่อถือ ความอ่อนโยน จัดเป็นองค์อันหนึ่ง คำว่า ความแจกแบ่ง
ความรู้จักความ จัดเป็นองค์อันหนึ่ง ฯ บุคคลผู้ตั้งอยู่ในองค์ ๔ นี้ ชื่อว่า
ตั้งอยู่ในธรรม ๔ เมื่อจะไปจากโลกนี้ย่อมไม่กลัว ดังนี้ สันเนอความ
ในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

เนื้อความในอรรถาธิบายว่า คำตอบปัญหาของเทวดานี้ มีคำสำคัญ
อยู่ว่า บุคคลผู้ตั้งกายวาจาใจไว้ให้ดี คือ ทำแต่กายสุจริต วาจสุจริต มโน
สุจริตแล้วสั่งสมทรัพย์สมบัติไว้ให้มาก เมื่อมีทรัพย์สมบัติไว้ให้มากแล้ว ก็ทำ
ตนให้เป็นคนเชื่อถือ ทำตนให้เป็นคนอ่อนโยน ด้วยเมตตา กรุณา ทำตน
ให้เป็นคนขึ้นดีในการจ้แนกแจกทาน ทำตนให้เป็นคนรู้จักความ คือ
พอเห็นขากวณิพก สมณพราหมณ์มาถึง ก็รู้ความประสงค์ว่าประสงค์สิ่งใด
แล้วก็จัดสิ่งนั้นให้ เมื่อบุคคลตั้งอยู่ในธรรมทั้ง ๔ นี้แล้ว ย่อมไม่กลัวต่อ
โลกหน้า คือ ไม่กลัวว่าตายไปแล้วจะไปเกิดในที่ใด ไม่กลัวว่าตายไปแล้ว
จะต้องไปทนทุกข์ขังหน้า โดยเหตุนี้ ผู้ที่ไม่อยากทุกข์ขังหน้า ต้องตั้ง
กายวาจาใจให้ดี พยายามทำให้ทรัพย์สมบัติให้มีขึ้น แล้วทำตนให้เป็นคน
มีความเชื่อถือต่อบุญกุศล มีเมตตากรุณาต่อบุคคล มีการจ้แนกแจกแบ่ง
มีการรู้จักความประสงค์ของคนที่คอยรับไทยทาน เพราะเมื่อทำได้อย่างนี้
แล้ว ย่อมไม่แคล้วจากสคติ คือ หัดมีสุขในกายภาคหน้า ฯ สันเนอความใน
เทศนาภคินเพียงเท่านั้น

เอวံ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐิกที่ ๓๐

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวดาสังยุต
ว่าด้วยบัญชาของเทวดา ๖ องค์

กิสฺส ชีรติ กิ น ชีรติ กิสฺส รูปโปติ วุจจติ
กิสฺส ฐมมานํ ปรีปนโถ กิสฺส วตฺตินทิวกขโยติ.

ณ บัณฑิต อาตมภาพก็ได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
ตอนเทวดาสังยุต กัณฐิกที่ ๓๐ ว่าด้วยบัญชาของเทวดา ๖ องค์ สืบต่อไป
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลี ทักขิณโวเป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นั้นว่า ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่พระเชตวนาราม
กรุงสาวัตถี ฯ ครึ่งหนึ่ง มีเทวดาตนหนึ่งทำพระเชตวนารามทั้งสี่ให้
สว่างด้วยรัศมีของตน แล้วเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวาย
บังคมแล้วก็นอนในที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นขึ้นเรียบร้อยแล้วก็ทูลถาม
บัญชาว่า ข้าแต่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า สิ่งไรชรา สิ่งไรไม่ชรา
สิ่งไรเรียกว่านอกทาง สิ่งไรเป็นอันตรายแห่งธรรมทั้งหลาย สิ่งไรสิ้นไป
ตามคิณและวัน สิ่งไรเป็นมลทินของพรหมจรรย์ สิ่งไรเป็นน้ำสำหรับ
สรองสนาน ในโลกมีช่องเท่าไร ที่จิตไม่ตั้งอยู่ได้ ข้าพระองค์ได้มา
เพื่อจะกราบทูลถามสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า อย่างไรข้าพระองค์จึงจะ
รู้ได้ พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า รูปของสัตว์
ทั้งหลายย่อมชราไป แต่นามและโคตรย่อมไม่ชรา รากะเรียกว่านอกทาง
โลกะเป็นอันตรายแห่งธรรมทั้งหลาย วัชสิ้นไปตามคิณและวัน ทัญญิ

เป็นมลทินแห่งพรหมจรรย์ หมุ่สัตว์^๕ซึ่งอยู่ในหญิงนั้น ตปะและพรหม-
 จรรย์^๔เป็นน้ำสำหรับสระสนาน ซึ่งมลทินนั้น ในโลกมีชองอยู่ ๖ ชอง
 ซึ่งจิต^๕ไม่ต้งอยู่ได้ ความเกียจคร้าน ความประมาท ความไม่ลุกขึ้น
 ความไม่สำรวม ความนิเินทา ความคร้านกาย เหล่า^๕นี้ ย่อมเป็นชองทั้งนั้น
 บุคคลควรเว้นชองโดยประการทั้งปวง ดังนี้ ฯ หมวดนั้นได้ฟังดังนี้แล้ว
 ก็มีความชื่นชมยินดี จึงถวายบังคมลาทำปทักษิณแล้ว ก็หาขวัญไปใน
 สถาน^๕นั้น ฯ สันเนือความในพระบาลีเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า นามและโคตรไม่ชรา
 ไปนั้น คือ นามโคตรของพระพุทธเจ้าทั้งหลายซึ่งล่วงไปแล้ว ยังมีผู้กล่าว
 ถึงอยู่จนกระทั่งทุกวันนี้ เพราะฉะนั้นจึงว่า นามโคตรไม่ชราไป ฯ
 ส่วนพระโบราณจารย์ทั้งหลายได้กล่าวไว้ว่า เมื่อกาลล่วงไปนาน นาม
 โคตรนั้นก็จักไม่ปรากฏ แต่สภาพแห่งความชราไป คือ ความแปรไป
 ย่อมไม่มี ฯ ผู้ใดยืนอยู่ที่ใดก็ยืนอยู่^๕นั้น นิ่งอยู่ในที่ใดก็นิ่งอยู่ใน
 ที่นั้น ถึงแม้ว่าผมจะยิ่งเหยิง หรือจะเข้^๕เข้^๕ชุ่มก็ตาม ก็ไม่ปฏิบัติอย่างไร
 อาการของบุคคลชนิดนี้ เรียกว่าความเกียจคร้าน คำว่า ความประมาท
 นั้น หมายความว่าความประมาทด้วยการนอนหลับบ้าง ความประมาทด้วยอำนาจ
 กิเลสบ้าง ฯ คำว่า ความไม่ลุกขึ้นนั้น คือ ความไม่เพียรกระทำกรงาน
 ในเวลาควรทำกรงาน ฯ คำว่า ความไม่สำรวมนั้น คือ ความไม่
 สำรวมในศีล ความปล่อยมรรยาท ฯ คำว่า ความนอนหลับนั้น คือ
 บุคคลผู้มากไปด้วยความเหินแค้นนอน ย่อมเดินหลับไปบ้างก็มี ยืนหลับ
 อยู่บ้างก็มี นิ่งหลับอยู่บ้างก็มี ไม่ต้องพูดถึงการนอน ฯ คำว่า ความ
 คร้านกายนั้น ได้แก่ความเกียจคร้านอันมีมาใหม่ ด้วยอำนาจความอยาก
 เกินไปเป็นต้น ฯ คำว่า สิ่งเหล่านี้เป็นชองนั้น คือ สิ่งเหล่านี้

จัดว่าเป็นช่องทาง ๖ ๆ คำว่า การงตเวณมน คือ การสละเสีย ดังนั้น
สนเณอกรรมในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า สิ่งทั้งส่นย่อมมีความชราไป
คือมีความแปรไปเป็นธรรมดา สิ่งที่จะไม่ชราไป คือ ไม่แปรไปนั้นมียอ
มคตนามโคตรเท่านั้น ด้วยว่านามโคตรนั้น ถึงจะล่วงมาแล้วนานก็ดี ก็ยัง
มีผู้กล่าวถึง เช่น อย่างนามโคตรของพระพุทธเจ้าทั้งหลายในอดีตกาลเป็น
ตัวอย่าง เพราะเหตุว่า นามโคตรของพระพุทธเจ้าทั้งหลายในอดีตกาลนั้น
ถึงจะล่วงมาแล้วนานสักเท่าไรก็ดี ก็ยังมีผู้กล่าวถึง เช่น อย่างนามโคตรของ
พระทบงกรสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นต้น ถึงแม้ว่าจะล่วงมาแล้วถึง ๔ อสงไขย
แสนกัปก็ดี ก็ยังมีผู้กล่าวถึงจนกระทั่งทุกวันนี้ เพราะฉะนั้น ผู้ที่จะทำ
ความผิดควรนึกถึงข้อนี้ให้มาก เพราะเมื่อตัวทำผิดไว้แล้ว ทำความชั่ว
เสียหายไว้แล้ว ถึงตัวจะตายไปแล้ว ชื่อและโคตรของตัว คือชื่อและนาม
สกุลของตัวก็ยังมีผู้กล่าวถึงอยู่ เมื่อมีผู้ใดนึกได้อย่างน้อยอยู่เสมอ ผู้นั้นก็จะ
ไม่กล้าทำความชั่วเสียหาย

ชื่อว่า รากะเรียกว่านอกทางนั้น คือ รากะนั้นไม่ใช่ทางสวรรค์
นฤพาน โดยเหตุว่า ใครจะไปสวรรค์ นิพพาน ด้วยรากะนั้นไม่ได้ ๆ
ชื่อว่า โลกะเป็นอันตรายแห่งธรรมทั้งหลาย คือ โลกะนั้น ทำให้เสีย
ลาภผลแลความดีต่าง ๆ ซึ่งควรจะได้ โดยเหตุนี้ ใครจะทำสิ่งใดก็คิด
อย่าให้มีโลกะเป็นใหญ่ คือ อย่าให้โลเกินไป เมื่อโลเกินไปแล้ว
ก็ย่อมเสียผล เช่น บุคคลโลกในการแบกขน เมื่อสิ่งที่แบกขนนั้นเกิน
กำลังไป หลังก็จะต้องหัก หรือไม่อย่างนั้น ร่างกายก็ต้องทรุดโทรม
ไปนาน ถึงแม้ว่าการอื่น ๆ ก็เหมือนกัน เพราะฉะนั้น ต้องให้ความ
อยากได้อยากได้นั้นพอสมควร อย่าให้มากเกินไปจึงจะเป็นการดี ถ้าให้
ความอยากได้อยากได้นั้นมากเกินไป ก็เรียกว่าโลก เมื่อโลกแล้วก็ต้อง
เสียผลที่ตนหวัง ๆ ชื่อว่า ้วยสันไปตามก้นและวันก็ดี ชื่อว่า หลึง

เป็นมลทินแห่งพรหมจรรย์นั้นก็ดี ข้อว่า ประชาชนติดอยู่ในหญิงนั้นก็ดี
ข้อว่า ตปะและพรหมจรรย์เป็นเครื่องกระสันานซึ่งมลทินนั้นก็ดี ได้มีคำ
อธิบายมาแล้วในกัณฑ์ที่ ๒๖ นั้น ๆ ข้อว่า ในโลกมีช่องอยู่ ๖ ช่องนั้น
ได้แก่ความเกียจคร้าน ๑ ความประมาท ๑ ความไม่หมั่นทำงาน ๑
ความไม่สำรวม ๑ ความเห็นแก่นอน ๑ ความคร้านกาย ด้วยอำนาจความ
อยากเกินไปเป็นต้น ๑ ๆ ช่องทั้ง ๖ นี้ เป็นช่องแห่งความเสียหาย บุคคล
ควรตรวจให้สิ้นเชิง ดังนี้

ต่อไป เป็นปัญหาของเทวดาอีกองค์หนึ่ง ซึ่งมีในอิสสรสูตร
ที่ ๑ ว่า สิ่งใดเป็นอิสระในโลก สิ่งใดสูงกว่าภันตะทั้งหลาย สิ่งใดเป็น
มลทินเหมือนกับมลทินแห่งสาตราในโลก สิ่งใดเป็นเสนียดในโลก ใคร
นำไปจึงมีผลห้าม ใครนำไปกลับเป็นที่รักของเจ้าของ บัณฑิตทั้งหลาย
ย่อมยินดียิ่งต่อใครซึ่งมาบ่อย ๆ พระเจ้าข้า ๆ คำตอบของสมเด็จพระผู้มี
พระภาคเจ้าว่า อำนาจเป็นใหญ่ในโลก หญิงสูงกว่าภันตะทั้งหลาย
ความโกรธเป็นเหมือนสนิมสาตราในโลก โจรทั้งหลายเป็นเสนียดในโลก
เมื่อโจรนำไปย่อมมีผลห้ามผู้เกิดกัณฑ์ ส่วนสมณะนำไปย่อมเป็นที่รักใคร่
บัณฑิตทั้งหลายย่อมยินดียิ่งต่อสมณะผู้มาบ่อย ๆ ดังนี้

อรรถกถา

ข้อความเหล่านี้มีในอรรถกถาว่า คำว่า อำนาจนั้น คือ การแผ่ไป
แห่งอาชญา ๆ คำว่า หญิงสูงกว่าภันตะทั้งหลายนั้น คือ หญิงเป็น
ภันตะที่ดี คือ เป็นภันตะที่สละแลกเปลี่ยนไม่ได้ ๆ อีกอย่างหนึ่งว่า พระ
โพธิสัตว์เจ้าทั้งปวงก็ดี พระเจ้าจักรพรรดิทั้งหลายก็ดี ก็เกิดในท้องของ
มารดา เพราะฉะนั้นจึงว่า หญิงสูงกว่าภันตะทั้งหลาย ๆ คำว่า ความโกรธ
เป็นดังสนิมสาตราในโลกนั้น คือ ความโกรธนั้นคล้ายกับสาตราที่มีสนิม
อีกอย่างหนึ่งว่า ความโกรธนั้นเป็นมลทินแห่งสาตรา คือ ปัญญา ๆ คำว่า
เป็นเสนียดนั้น คือ เป็นเหตุแห่งความพินาศ ๆ อธิบายว่า โจรทั้งหลาย
ล้วนแต่เป็นผู้ทำความพินาศในโลก ๆ คำว่า นำไปนั้น คือ นำไปซึ่ง

สลาภกัทรเป็นต้น ๆ เพราะสมณะเห็นว่าสลาภกัทรเป็นต้น จึงคนทั้งหลาย
จัดถวายไป ข่อมเป็นทักไกรพอใจคนทั้งหลาย ๆ แต่เมื่อสมณะไม่นำไปซึ่ง
สลาภกัทรเป็นต้นนั้น คนทั้งหลายก็เสียใจว่าได้เสียบุญกุศลของตนไป ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

เนื้อความในอรรถาธิบายว่า คำว่า อำนาจเป็นใหญ่ในโลกนั้น
หมายอำนาจแห่งอาชญา คือ อำนาจแห่งอาชญานั้น ข่อมเป็นใหญ่ในโลก
โลกข่อมกลัวอำนาจอาชญา แต่อำนาจอาชญาซึ่งโลกกลัวนั้น ข่อมไม่กลัว
เท่าอำนาจธรรม เพราะว่าผู้มีอำนาจทางโลกนั้น ข่อมมีผู้กลัวแต่ต่อหน้า
เท่านั้น เมื่อลับหลังแล้วข่อมไม่กลัว หรือเมื่ออยู่ในที่ต่อหน้าเขา
ก็ไม่เกรงกลัว เขาอาจนึกด่าทอแซ่งก็ได้ ส่วนผู้มีอำนาจในทางธรรม
เช่นอย่างพระพุทธเจ้านั้น ข่อมมีผู้กลัวในที่ต่อหน้าและลับหลัง ไม่อาจมี
ผู้กล้าด่าทอแซ่งได้ทั้งในที่ต่อหน้า และลับหลัง ๆ เพราะฉะนั้น คนเรา
จึงควรถือธรรมเป็นใหญ่ตามสมควรแก่หน้าที่ของตน ๆ ผู้ที่เป็นใหญ่ใน
ตระกูลสูงนั้น ๆ หรือในบ้านเมืองนั้น ๆ ในประเทศนั้น ๆ ต้องมียุติธรรม
เป็นใหญ่ มีพรหมวิหารเป็นใหญ่ มีสังกหัตถุเป็นใหญ่ ๆ เมื่อผู้ใดมี
อยู่ในยุติธรรม มีอยู่ในพรหมวิหาร มีอยู่ในสังกหัตถุแล้ว ผู้นั้นข่อม
เป็นที่เกรงขามของคนทั้งหลาย ทั้งในที่ต่อหน้าและลับหลัง

ข้อว่า หลุยสูงกว่าภณชะทั้งหลายนั้น หมายความว่า ภณชะ
ทั้งหลาย ซึ่งได้แก่สิ่งของต่าง ๆ นั้น เขาย่อมซื้อขายแลกเปลี่ยนกันได้
ส่วนหลุยนั้น ข่อมซื้อขายแลกเปลี่ยนกันไม่ได้ อีกอย่างหนึ่ง แม้แต่
พระโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลาย และพระเจ้าจักรพรรดิทั้งสิ้น ก็ต้องเกิดในท้อง
ของหลุย เพราะฉะนั้นจึงว่า หลุยสูงกว่าภณชะทั้งหลาย ๆ อีกนัยหนึ่ง
เพื่อให้หลุยทั้งหลายสำนึกตัวได้ว่า ตัวสูงกว่าภณชะทั้งหลาย สมควรจะ
รักษาตัวไว้ให้สมกับฐานะจึงจะเป็นการดี ข้อว่า ความโกรธเป็นดังสนิม
สาตราในโลกนั้น คือ ธรรมดาสาตราเมื่อมีสนิมแล้ว ก็ร่อนไป เสียคนไป

ฉันใดก็ตาม เมื่อความโกรธเกิดขึ้นแล้ว ก็ทำให้ใจของบุคคลเสียไป ฉะนั้น อีกอย่างหนึ่งว่า สนิมย่อมทำลายสาตรา ฉันใด ความโกรธก็ทำให้เสียปัญญา ฉะนั้น เพราะฉะนั้น ก่อนแต่จะโกรธต้องคิดแล้วคิดเล่า คิดไว้นาน ๆ คิดไว้หลาย ๆ หนว่า สมควรโกรธหรือไม่ เมื่อเห็นว่าสมควรโกรธจึงโกรธ เมื่อเห็นว่าจะไม่สมควรโกรธก็อย่าโกรธ ๆ ที่ว่าสมควรโกรธนั้น คือ อย่างไร คือ ถ้าไม่โกรธก็จะให้โทษ ถ้าโกรธจึงจะให้คุณ ชนิดนี้เรียกว่าสมควรโกรธ ๆ ที่ไม่สมควรโกรธนั้น ก็คือเมื่อโกรธแล้ว จะเกิดความเสียหาย ๆ คำว่า โกรธทั้งหลายเป็นเสวียดในโลกเป็นต้นนั้น มีเนื้อความแจ่มแจ้งตามที่แสดงมาแล้ว เพราะฉะนั้น จึงจักได้แสดงในเรื่องต่อไป

กล่าวคือ ยังมีปัญหาของเทวดาอีกองค์หนึ่ง ซึ่งมีอยู่ในกามสูตรที่ ๔ ว่า บุคคลผู้ใคร่ความเจริญไม่ควรให้สิ่งใด บุคคลไม่ควรสละสิ่งใด บุคคลควรปล่อยสิ่งไรซึ่งเป็นของดี บุคคลไม่ควรปล่อยสิ่งไรซึ่งเป็นของไม่ดี ดังนี้ ๆ มีคำของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า บุคคลไม่ควรให้ตัวของตัว ไม่ควรสละตัวของตัว ควรปล่อยวาจาที่ดี ไม่ควรปล่อยวาจาที่ไม่ดี ดังนี้

อรรถกถา

มีคำอธิบายในอรรถกถาว่า คำว่า ไม่ควรให้ตัวของตัวนั้น คือ ไม่ควรยอมตัวเป็นทาสของผู้อื่น เว้นไว้แต่พระโพธิสัตว์เจ้าทั้งปวงเท่านั้น ๆ คำว่า ไม่ควรสละตัวของตัวนั้น คือ ไม่ควรสละตัวของตัวให้แก่ราชสีห์ และเสือโคร่งเป็นต้น เว้นไว้แต่พระโพธิสัตว์เจ้าทั้งปวงเท่านั้น ๆ คำว่า ควรปล่อยวาจาที่ดีนั้น คือ ควรพูดแต่ถ้อยคำที่ดี ๆ คำว่า ไม่ควรปล่อยวาจาที่ไม่ดีนั้น คือ ไม่ควรพูดวาจาที่ร้ายกาจ ด้วยเจตนาร้ายกาจ ดังนี้

มีคำอธิบายต่อไปว่า คนเราควรอุทิศสาหะพยายามทำตัวให้เป็นไทย อยู่เสมอ ทำตัวให้เป็นอิสระอยู่เสมอ แม้ถึงจะยากจนอย่างไรก็ดี

ก็ควรพยายามทำงานแก้ความยากจนให้จงได้ ไม่ควรยอมตัวเป็นทาส
ของใคร โดยเห็นแก่ปากแก่ท้อง หรือโดยเห็นแก่การเลี้ยงชีพ เพราะเขา
ก็มอมเมาให้เหมือนกับเรา เขาอย่างไร เราอย่างไร เมื่อเขามีกินมีใช้เรา
ก็ต้องพยายามให้มีกินมีใช้ ต้องนึกไว้อย่างนี้เสมอ ส่วนพระโพธิสัตว์เจ้านั้น
ผู้ไม่ใช่พระโพธิสัตว์เจ้าจะทำในข้อนี้ไม่ได้ ฯ คำว่า ไม่สมควรสละตัวของ
ตัวนั้นก็ดี ควรเปล่งวาจาที่ดีก็ดี ไม่ควรเปล่งวาจาที่ไม่ดีก็ดี ก็มีเนื้อความ
แจ่มแจ้งอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องอธิบายอีก

บาลี

ต่อไปนี้ เป็นปัญหาของเทวดาอีกองค์หนึ่ง ซึ่งมีในปาเถยยสูตร
ที่ ๕ ว่า สิ่งใดผูกไว้ซึ่งเสบียงทาง สิ่งไรเป็นที่มาอาศัยแห่งโลกทรัพย์ สิ่งไร
ชักไปรอบซึ่งนรชน สิ่งไรจะได้ยากในโลก สัตว์โลกโดยมากถูกผูกอยู่
ในอะไร เหมือนกับนางนกซึ่งถูกผูกอยู่ด้วยบ่วง ฉะนั้น ฯ มีคำตอบว่า
ศรัทธาผูกไว้ซึ่งเสบียงทาง สรีรเป็นที่อาศัยแห่งโลกะทั้งหลาย ความอยาก
ชักไปรอบซึ่งนรชน ความอยากจะได้ยากในโลก สัตว์โลกโดยมากถูก
ความอยากผูกไว้ เหมือนกับนางนกถูกผูกด้วยบ่วง ฉะนั้น ดังนี้

อรรถกถา

ข้อความเหล่านี้มีในอรรถกถาว่า คำว่า ศรัทธาผูกไว้ซึ่งเสบียงทางนั้น
คือ บุคคลเกิดศรัทธาแล้วยอมให้ทาน รักษาศีล ทำอโภสณกรรม ฯ คำว่า
สรีร นั้น ได้แก่ความเป็นอิสระ คือ ความเป็นใหญ่ ฯ คำว่า เป็นที่มา
อาศัยนั้น คือ เป็นที่อยู่ ฯ เพราะโลกทรัพย์ทั้งหลายยอมมาจากทางบก
ทางน้ำ เพื่อบุคคลผู้เป็นใหญ่ ดังนี้

บาลี

ปัญหาของเทวดาอีกองค์หนึ่ง ซึ่งมีในปัชโชตสูตรที่ ๑๐ ว่า อะไร
ผูกโยงในโลก อะไรทำให้ดีในโลก อะไรร่วมชีวิตในการทำงาน

อะไรเป็นอริยาบทแห่งการงาน อะไรรักษาไว้ทั้งผู้เกียจคร้าน ทั้งผู้ไม่
เกียจคร้าน เหมือนกับมารดาเลี้ยงบุตรฉะนั้น ผู้เกิดมาแล้ว ผู้ล้มหายใจ
อยู่ บรรดาที่อาศัยแผ่นดินอยู่ ข่อมอาศัยสิ่งไร ฯ มีคำตอบว่า ปัญญาเป็น
ของลกโพล่งในโลก สติเป็นของทำให้ตนในโลก โคทั้งหลายเป็นเพื่อน
ร่วมชีวิตในการงาน การทำกรรมเป็นอริยาบทแห่งการงาน ฝนข่อม
รักษาไว้ทั้งคนขเกียจและไม่ขเกียจ เหมือนกับมารดาเลี้ยงบุตรฉะนั้น
บรรดาผู้เกิดมาแล้ว บรรดาผู้ล้มหายใจอาศัยแผ่นดินอยู่ ข่อมอาศัย
ฝนทั้งหลาย ดังนี้

อรรถกถา

ข้อความเหล่านี้ มีคำอธิบายในอรรถกถาว่า คำว่า ลกโพล่งนั้น
คือ ลกโพล่งด้วยประทีป ฯ คำว่า เป็นของทำให้ตนนั้น คือเป็นเหมือน
พราหมณ์ผู้ตนอยู่ ฯ คำว่า โคทั้งหลายเป็นเพื่อนร่วมชีวิตในการงานนั้น
คือ โคทั้งหลายข่อมเป็นเพื่อน ๒ ในการงานสำหรับผู้เลี้ยงชีวิตอยู่ด้วยการ
ทำนา ด้วยว่าการทำนาข่อมสำเร็จด้วยโค ฯ คำว่า การไถเป็นอริยาบท
แห่งสิ่งนั้น คือ การทำนานั้นเป็นการทำให้ชีวิตเป็นไปของผู้อาศัยการทำนา
ดังนี้ ฯ ข้อความเหล่านี้พอเข้าใจได้ง่ายอยู่เสมอ เพราะฉะนั้น จึงจักได้
กล่าวถึงปัญหาของเทวดาองค์ต่อไป

บาลี

กล่าวคือ ยังมีปัญหาของเทวดาองค์หนึ่ง ซึ่งมีในอรกเสฏฐที่ ๑๐ ว่า
สิ่งไรเป็นข้าศึกในโลก การสำเร็จของใครข่อมไม่เสียไป ใครรอบรู้
ซึ่งความอยาก ความเป็นไทยของใครมีอยู่ทุกเมื่อ มารดา บิดา พี่ชาย
โหว่ใครซึ่งตั้งอยู่ในสิ่งนั้นแล้ว กษัตริย์ทั้งหลายโหว่ใครซึ่งแม้เป็นผู้
ชาติตระกูลต่ำช้า ดังนี้ มีคำตอบว่า สมณะทั้งหลายไม่เป็นข้าศึกใน
โลก การสำเร็จของสมณะทั้งหลายข่อมไม่เสียไป สมณะทั้งหลายข่อม
รอบรู้ความอยาก ความเป็นไทยของสมณะทั้งหลาย มีอยู่ทุกเมื่อ ฯ

มารดาบิดา และพี่ชายทั้งหลายย่อมไหว้สมณะทั้งหลาย ผู้ตั้งอยู่ในสิ่งนั้น
 กษัตริย์ทั้งหลายย่อมไหว้สมณะทั้งหลาย แม้ซึ่งเป็นผู้มีชาติตระกูลต่ำช้า
 ดังนี้ จมจตวาวรรคที่ ๘ และจบเทวตาสังยุต อันกล่าวถึงเรื่องเกี่ยวข้องกับ
 เทวตาคามวาระพระบาลีเพียงเท่านั้น ๑ ข้อความแห่งคำตอบปัญหาของ
 เทวตาคัมภีร์นี้ มีคำอธิบายว่า คำว่า สมณะไม่เห็นข้าศึกในโลกนั้น
 คือ ท่านผู้สงบแล้ว ย่อมไม่มีกิเลสในโลก ๑ คำว่า ความสำเรื่อนั้น คือ
 ความสำเร็จพรหมจรรย์ ๑ คำว่า ความเป็นไทยนั้น คือ ความไม่เป็น
 ทาส ๑ คำว่า สมณะนั้น คือ สมณะที่สิ้นอาสวะ ๑ เพราะสมณะที่สิ้น
 อาสวะแล้วนั้น ชื่อว่าไม่เป็นข้าศึกโดยแท้ คือ ไม่มีกิเลสโดยแท้ คำว่า
 ความสำเร็จไม่เสียไปนั้น คือ การบรรลุวิมรรคของสมณะเหล่านั้น ย่อม
 ไม่เสื่อมเสียไป ๑ คำว่า รอบรู้นั้น คือ ผู้ศึกษาทั้งหลาย เริ่มแต่กัลยาณ-
 ุปุขจนไป ย่อมรอบรู้ด้วยปัญญาอันเป็นโลกีย์ และโลกุตตระ คำว่า
 ความเป็นไทยนั้น คือ ความไม่เป็นทาสย่อมมีอยู่เป็นนิจแก่สมณะทั้งหลาย
 ผู้สิ้นอาสวะแล้ว คำว่า ไหว้นั้น คือ มารดาบิดา พี่ชายน้องชาย ก็ย่อมไหว้
 ซึ่งสมณะเริ่มแต่วันบรรพชาไป ๑ คำว่า กษัตริย์ทั้งหลาย ย่อมไหว้นั้น
 คือ ถึงแม้ว่าสมณะนั้นจะมีตระกูลต่ำช้าอย่างไรก็ดี กษัตริย์ทั้งหลายก็ต้อง
 ไหว้ แม้แต่เทวตาทั้งหลายก็ต้องไหว้ ดังนี้ สันเนอความในเทศนากัณฐก
 เพียงเท่านั้น.

เอวํ กิเม ด้วยประการฉะนี้ ๑

กัณฑ์ที่ ๓๑

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวปุตตสังยุต ว่าด้วยบัญชาของเทพบุตร ๕ องค์

เอวมเม สุตฺ ๑ เอกํ สมํ ภควา สาวตถิยํ วิหริตี เขตวเน
อนากปิณชิกสฺส อารามเต.

ณ บัณฑิต อาत्मภาพจักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอน
เทวปุตตสังยุต กัณฑ์ที่ ๓๑ ว่าด้วยบัญชาของเทพบุตร ๕ องค์ สืบต่อไป
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นั้นว่า ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าอนนทได้สดับมาแล้วอย่างนี้ กล่าวคือ ครึ่งหนึ่ง
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่พระเชตวนาราม กรุงสาวัตถี ๑
ครึ่งนั้น กัสสปเทวบุตรซึ่งมีศรัทธาอันรุ่งเรือง ได้ทำพระเชตวนาราม
ทั้งสิ้น ให้สว่างด้วยรัศมีของตน แล้วเข้าไปเฝ้า สมเด็จพระพุทธพลี-
พระภาคเจ้า ถวายบังคมแล้วก็ยืนอยู่ในที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง ๑ ครั้น
กัสสปเทวบุตรยืนอยู่ในที่สมควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว จึงกราบทูลสมเด็จพระ
ผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ได้ทรงประกาศ
ซึ่งภิกษุ แต่ไม่ได้ทรงพร่ำสอนภิกษุ พระเจ้าข้า ๑ สมเด็จพระผู้มี
พระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ดูก่อนกัสสปเทวบุตร ถ้าอย่างนั้น เธอจง
แสดงข้อนี้ไปดู ๑ กัสสปเทวบุตรจึงได้แสดงขึ้นว่า ภิกษุควรศึกษา
สุภาษิต และสิ่งที่สมณะควรปฏิบัติ และควรอยู่ในเสนาสนะแต่ผู้

เดี๋ยว กับความสงบจิต พระเจ้าข้า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงเห็นด้วย ๆ ลำดับนั้น กัสสปเทวบุตรทราบดีว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นด้วยแล้ว ก็กราบถวายบังคมลา ทำปทัชฌานแล้วก็หาขวัปปไปในสถานนั้น ๆ จบเนื้อความในพระบาลี อันมีในปฐมกัสสปสูตรที่ ๑ แห่งปฐมวรรคเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า บุรุษทั้งหลายที่เกิดบนตักของเทวดาทั้งหลายเรียกว่าเทวบุตร ส่วนหญิงที่เกิดบนตักของเทวดาทั้งหลายเรียกว่าเทพธิดา ๆ คำที่เรียกว่าเทวดาองค์หนึ่งนั้น เรียกโดยไม่มีชื่อปรากฏ ส่วนที่มีชื่อปรากฏว่ามช่ออย่างนั้น อย่างนี้ เรียกว่าเทวบุตร ๆ เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่าเทวดาตนหนึ่งในเทวดาสังยุต แล้วกล่าวว่าเทวบุตรในเทวปุตตสังยุตนี้ ดังนี้ ๆ คำว่า พร่ำสอนนั้น คือ เทวดาองค์นี้ ได้ฟังภิกษุניתเทศที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ในพรรษาที่ ๗ นับแต่วันตรัสรู้ไปแล้วขึ้นไปจำพรรษาทรงแสดงอภิธรรมที่ดาวดึงส์สวรรค์ แล้วทรงแสดงไว้ในคัมภีร์พระวินัยว่า ที่เรียกว่าภิกษุ เพราะขอก็มี เพราะปฏิญญาณก็มี ดังนี้ แต่ไม่ได้ฟังคำที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพร่ำสอนภิกษุทั้งหลาย เป็นต้นว่า จงน้อมอย่างนั้น จงย่นน้อมอย่างนั้น จงทำไว้ในใจอย่างนั้น อย่าได้ทำไว้ในใจอย่างนั้น จงละสิ่งนี้ จงทำสิ่งนี้ ดังนี้ ๆ เพราะฉะนั้น กัสสปเทวบุตรนั้น จึงได้ทูลว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงประกาศซึ่งภิกษุ แต่ไม่ได้ทรงพร่ำสอนภิกษุ ดังนี้ ๆ คำว่า ถ้าอย่างนั้น มีอธิบายว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสตอบเทวบุตรนั้นว่า เพราะเหตุที่เธอกล่าวว่า เราไม่ได้พร่ำสอนภิกษุ เพราะฉะนั้น เธอจึงกล่าวกำพร่ำสอน ดังนี้ ๆ เพราะผู้ใดประสงค์จะกล่าวปัญหา แต่ไม่อาจเทียบเคียงความรู้ของตนกับพระสัมพันธัญญาณได้ก็ดี หรือว่าผู้ใดไม่ประสงค์จะกล่าวปัญหา แต่อาจจะกล่าวปัญหาได้ก็ดี ผู้ใดไม่ประสงค์จะกล่าวเลย ทั้งไม่อาจกล่าวได้ก็ดี

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ไม่ทรงห้ามปัญหาให้เป็นภาระของบุคคลเหล่านี้ทั้งสน ๆ ส่วนเทพบุตรองค์ประสงค์จะกล่าวด้วย อาจกล่าวได้ด้วย เพราะฉะนั้น เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จะทรงยกให้เป็นภาระของ เขาจึงได้ตรัสอย่างนั้น ๆ เขาก็ได้กล่าวปัญหานี้ ๆ ในถ้อยคำของ เขาฉันมีคำอธิบายว่า คำว่า การศึกษาสุภาสิตนั้น คือ การศึกษา วิสัจจวิสัจ ๔ อย่าง อันประกอบด้วยสัจจะ ๔ ประกอบด้วยภทวัตถุ ๑๐ ประกอบด้วยโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ๆ คำว่า อันสมณะควรปฏิบัติ นั้น คือ ควรศึกษากรรมฐาน ๓๗ ที่สมณะควรปฏิบัติ ๆ อีกอย่างหนึ่งว่า ควรเข้าไปหาภิกษุทั้งหลายผู้เป็นพหูสูตร ๆ แล้วควรศึกษาซึ่งความหมายแห่งข้อธรรมนั้น ๆ ด้วยการถามปัญหาเป็นต้นว่า สิ่งนั้นเป็นกุศลหรือไม่ คำว่า ความสงบจิตนั้น คือ การศึกษาความสงบจิตด้วยอำนาจสมาบัติ ๘ ๆ โดยเหตุนี้ จึงเป็นอันว่าเทพบุตรองค์ ได้กล่าวถึงสิกขาทั้ง ๓ คือ คำตันนั้นกล่าวถึงอริสัณสีสิกขา คำที่ ๒ นั้น กล่าวถึงอริปัญญาสิกขา คำที่ ๓ ความสงบจิตนั้น กล่าวถึงอริจิตตสิกขา เป็นอันว่า เทพบุตรองค์ ได้ประกาศศาสนาทางสน ด้วยถ้อยคำของเขา ดังนี้ สันเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า กัสสปเทพบุตรนี้ ได้ทูลความเห็นของตนในเรื่องศาสนาขึ้นว่า ภิกษุควรศึกษาสุภาสิต คือ ควรศึกษาวิสัจจวิสัจ ๔ อันเกี่ยวกับอริยสัจ ๔ และเกี่ยวกับภทวัตถุ ๑๐ เกี่ยวกับโพธิปักขิยธรรม ๓๗ และควรศึกษาซึ่งกรรมฐาน ๓๘ ประการ ที่สมณะควรปฏิบัติ ควรศึกษาซึ่งการอยู่ในเสนาสนะที่สงัดแต่ผู้เดียว ควรศึกษาซึ่งการสงบจิต ด้วยการทำสมาบัติ ๘ ให้เกิดขึ้น ๆ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงเห็นด้วย ว่า คำของเทพดานันท์ถูกต้อง แต่ไม่ตรัสบอกเทพดานันท์ว่า พระองค์ได้พราสอนภิกษุเป็นอันมากแล้ว ข้อที่ไม่ได้ตรัสบอกนั้น ก็เห็นจะเป็นเพราะพระองค์ทรงเห็นว่า การที่พระองค์ทรง

โหโรวาทสัสมณภิกษุทั้งหลายนั้น ปราภฏแก่เทพตามนุษย์มาเป็นอัน
มากแล้ว จึงไม่ทรงเห็นเป็นการแปลกอะไร ในการที่เทพบุตรองค์นั้นว่า
พระองค์ไม่ได้ทรงประกาศคำสั่งสอน สำหรับภิกษุทั้งหลาย ดังนี้

ต่อไปนี้ เป็นคำของเทพบุตรองค์เก่านั้นว่า อีกคณวันหนึ่ง กัสสป-
เทพบุตรนั้น ได้เข้าไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วกราบทูลความ
เห็นของตนขึ้นว่า ภิกษุควรเจริญญาณ ควรมัจฉะหลุดพ้น ถ้าหวังซึ่ง
ความสำเร็จแห่งหทัย ก็ควรระวังความเกิดและความเสื่อมไปแห่งโลก
ควรเป็นผู้มีใจดี ไม่ควรอาศัยอะไร ควรเป็นผู้สำนึกเป็นอันสงสย พระ
เจ้าข้า ฯ ถัดมากราบทูลเล่าว่า มีคำอธิบายในอรรถกถาว่า คำว่า ควร
เจริญญาณนั้น คือ ควรเจริญญาณ ๒ ประการ ฯ คำว่า มัจฉะหลุดพ้น
นั้น หมายจิตอันหลุดพ้นด้วยอำนาจกรรมฐาน ฯ คำว่า ความสำเร็จ
แห่งหทัย หมายความว่า เป็นพระอรหันต์ ฯ คำว่า แห่งโลกนั้น หมาย
สังขารโลก ฯ คำว่า ไม่อาศัยอะไรนั้น หมายไม่อาศัยด้วยตัณหา
และทิฏฐิ อีกอย่างหนึ่งว่า ไม่ควรอาศัยตัณหาและทิฏฐิ ฯ คำว่า
ควรมีสำนึกเป็นอันสงสยนั้น คือ ควรมีความเป็นพระอรหันต์ เป็นอันสงสย
มีคำอธิบายว่า ภิกษุผู้มีความเป็นพระอรหันต์เป็นอันสงสย เมื่อมุ่งหมาย
ความเป็นพระอรหันต์ ก็ควรเจริญญาณ ควรมัจฉะหลุดพ้น ควรระวัง
ความเกิดและความเสื่อมแห่งโลก ไม่ควรอาศัยตัณหาและทิฏฐิ ฯ เจริญ
ธรรมอันเช่นแบบแผน เป็นเบื้องต้นแห่งธรรมทั้งปวงในศาสนา ดังนี้

ต่อไปนี้ เป็นปัญหาของมาฆเทพบุตร ตามมาฆสูตรที่ ๓ ว่า มาฆ-
เทพบุตรนั้น ได้ทูลถามสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า บุคคลฆ่าสิ่งไร
จึงนอนเป็นสุข ฆ่าสิ่งไรจึงไม่เศร้าโศก ข้าแต่พระโคตม พระองค์ทรง
ชอบการฆ่าสิ่งไร ซึ่งเป็นธรรมอันเอก พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มี
พระภาคเจ้าตรัสตอบว่า บุคคลฆ่าความโกรธได้แล้ว ย่อมนอนเป็นสุข ฆ่า
ความโกรธได้แล้ว ย่อมไม่เศร้าโศก ดูก่อนท่านผู้ครอบงำด้วยข้อวัตร พระ
อริยะทั้งหลาย ย่อมสรรเสริญการฆ่าความโกรธ ซึ่งมีพิษเป็นราก็มีความ
อร่อยเป็นปลาบ เพราะว่าฆ่าความโกรธได้แล้ว ย่อมไม่เศร้าโศก ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า มาฆเทพบุตรนั้น หมายถึงท้าวสักกเทวราชนั้น คำว่า
 ดูก่อนท่านผู้ครอบงำด้วยขั้วตรนั้น หมายถึง ท้าวสักกเทวราชนั้น
 ได้ครอบงำด้วยขั้วตร แล้วถึงซึ่งความเป็นใหญ่กว่าเทพเจ้าทั้งหลาย
 อีกอย่างหนึ่งว่า ท้าวสักกเทวราชนั้น ได้ครอบงำอสุรตนหนึ่ง ซึ่งมีชื่อ
 ว่าวัตรภู ดังนี้ ๆ คำถามและคำตอบในพระสูตรนี้ ได้เคยมีมาแล้ว
 ในเทวตาสังยุต เพราะฉะนั้น จึงไม่จำเป็นต้องอธิบายอีกประการใด

ต่อไป เป็นปัญหาของมาฆเทพบุตรว่า สิ่งที่โพลงอยู่ในโลก ทำให้
 โลกสว่างอยู่เท่าไร พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบ
 ว่า สิ่งที่โพลงอยู่ในโลก ทำให้โลกสว่างนั้น มีอยู่ ๔ เท่านั้น ไม่มีถึง ๕
 คือ ดวงอาทิตย์ย่อมสว่างในกลางวัน ดวงจันทร์สว่างในกลางคืน ไฟ
 สว่างทั้งกลางวันกลางคืน พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นผู้ประเสริฐสุด กว่า
 แสงสว่างทั้งหลาย แสงสว่างของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น เป็นแสง
 สว่างซึ่งไม่มีแสงสว่างอื่นยิ่งกว่า ดังนี้ ฯ ในอรรถกถาไม่ได้กล่าวไว้
 อย่างไร ทั้งเห็นว่า ใจความก็แจ่มแจ้งอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องอธิบาย
 ให้มากมายออกไป จะอธิบายเฉพาะแต่ชื่อว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
 ประเสริฐกว่าแสงสว่างทั้งหลาย แสงสว่างของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น
 เป็นแสงสว่างซึ่งไม่มีแสงสว่างอื่นยิ่งกว่า ดังนี้นั้น ฯ คำนี้หมายความว่า
 ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีแสงสว่างยิ่งกว่าแสงสว่างอื่น ๆ คือ ยิ่งกว่า
 แสงอาทิตย์ แสงจันทร์ แสงไฟ เพราะเหตุว่าแสงอาทิตย์ ก็สว่าง
 เฉพาะเวลากลางวันเท่านั้น ถึงแสงไฟจะสว่างทั้งกลางวันกลางคืนก็
 สว่างเพียงเฉพาะในที่นั้น ๆ เท่านั้น ส่วนพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น
 ย่อมสว่างไม่เลือกที่ ไม่เลือกเวลา ทั้งสว่างมาก อันได้แก่สว่างด้วยพระ
 ปัญญาของพระองค์ พระปัญญาของพระองค์ทำลายความมืด ในหัวใจ
 ของสัตว์โลกได้ สัตว์โลกที่มีหัวใจมืดอยู่ด้วยกิเลสนั้น เมื่อได้ฟังพระ

ธรรมเทศนาของพระองค์ ที่พระองค์ทรงแสดงด้วยพระปัญญาแล้ว ก็
 ย่อมมีใจสว่างขึ้น คือ รู้จักผิด ถูก ดี ชั่ว ขึ้น เช่น อย่างผู้หัวหัวใจ
 มืดไปด้วยทัญญู ๖๒ เมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระองค์แล้ว ก็เห็น
 ว่า ทัญญู ๖๒ นั้น เป็นของไม่ถูกต้อง แล้วก็ละเสีย ตั้งขึ้นเป็นต้น โดย
 เหตุนี้จึงว่า ความสว่างของพระพุทธเจ้านั้น หาแสงอันสว่างยิ่งกว่ามิได้ ดังนั้น

ต่อไปนี้ เป็นคำของเทพบุตรอีกองค์หนึ่ง ซึ่งมีชื่อว่าทามลิเทพบุตร ฯ
 คือ คณวันหนึ่ง ทามลิเทพบุตรนั้น ได้เข้าไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาค
 เจ้า ได้กราบทูลว่า บุคคลผู้เป็นพราหมณ์ ควรทำความเพียร ไม่ควร
 เกียจคร้าน ควรละกามทั้งหลายเสีย ไม่ควรหวังด้วยสิ่งนั้น พระเจ้าข้า ฯ
 สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า นี่แน่ะทามลิ กิจของพราหมณ์
 ไม่มี เพราะว่าพราหมณ์สำเร็จกิจแล้ว บุคคลยังไม่ได้หยั่งในแม่น้ำทั้ง
 หลายทราบใด ก็ยังถูกน้ำพัดไปทราบน้ำ ครั้นได้หยั่งแล้ว ก็ไม่ถูกน้ำ
 พัดไป ได้ข้ามฝั่งไปได้ นี่แน่ะทามลิ อุปมานี้ ควรถึงแก่พราหมณ์ผู้
 สันอาสาแล้ว ผู้มีปัญญา ผู้เจริญมานะ ที่สุดแห่งชาติและมรณะ ย่อมไม่
 พัดพาพราหมณ์ผู้นั้นไปได้ เพราะพราหมณ์ผู้นั้น ได้ข้ามฟากเสียแล้ว ดังนั้น

ข้อความเหล่านี้ ในอรรถกถาว่า คำว่า ไม่ควรหวังด้วยสิ่งนั้น คือ
 ไม่ควรต้องการภพใดภพหนึ่งด้วยเหตุนั้น ฯ เทพบุตรนี้ชื่อว่าผู้ประคอง ซึ่ง
 การประมวลมา คือ เทพบุตรองค์นี้คิดว่า ที่สุดแห่งกิจของพราหมณ์ คือ
 ของผู้สันอาสาจะกิเลสแล้วไม่มี เพราะว่า ผู้สันอาสาจะกิเลสแล้ว
 ได้ทำความเพียรในเบื้องต้น เพื่อให้ถึงซึ่งพระอรหันต์แล้ว มาภายหลัง
 ก็อย่าเป็นดังนี้เลย เราได้ถึงพระอรหันต์แล้ว จึงทำความ
 เพียร จึงบากบั่น เพื่อให้เป็นอย่างนั้น ดังนั้น ฯ ลำดับนั้น สมเด็จพระ
 ผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงพระดำริว่า เมื่อเทพบุตรองค์นี้ไม่กล่าวถึงที่สุด
 แห่งกิจของผู้สันอาสาแล้ว ก็ชื่อว่ากล่าวศาสนาของเราว่า ไม่นำสัตว์-
 โลกออกจากทุกข์ เพราะฉะนั้น เราก็นำแสดงที่สุดแห่งกิจของผู้สัน
 อาสวะแล้ว ให้เทพบุตรองค์นี้ฟัง จึงได้ตรัสว่า ดูก่อนทามลิ กิจของ

พราหมณ์ไม่มี ดังนั้นเป็นต้น ๆ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จะได้ทรง
แสดงโทษแห่งความเพียรในท่อนอีก ก็เป็นอันไม่มี แต่ในท่อนนี้ เมื่อ
พระองค์จะทรงห้ามความเหินของเทพบุตรองค์นี้ จึงได้ตรัสอย่างนั้นเพื่อ
แสดงที่สุด แห่งกิจของผู้สนอาสวะแล้วว่า เบื้องต้นภิกษุควรอยู่ในป่า
เพื่อความสนอาสวะ ควรทำความเพียรในกรรมฐาน ต่อมาภายหลัง ถ้า
ประสงค์กิจทำ ถ้าไม่ประสงค์กิจอยู่ตามสบาย ดังนั้น อันเป็นเนื่อ
ความในอรรถกถา ส่วนเนื่อความในอรรถาธิบายนั้นว่า คำว่า พราหมณ์
ในท่อนนี้ ได้แก่พราหมณ์โดยธรรม ไม่ใช่พราหมณ์โดยชาติ ฯ พราหมณ์
โดยธรรมนั้น ได้แก่ผู้ละกิเลสแล้ว ผู้เป็นพระอรหันต์แล้ว ฯ ผู้เป็น
พระอรหันต์แล้วนั้น ไม่จำเป็นต้องทำความเพียร ในการเจริญสมณธรรม
อีก เพราะไม่จำเป็นที่จะต้องทำความเพียรอีกแล้ว แต่เทพบุตรนั้นเข้าใจ
ว่า ยังจำเป็นที่จะทำความเพียรอีก จึงได้กราบทูลอย่างนั้น ดังนั้น สนเนื่อ
ความในเทศนาภคณชั้นเพียงเท่านั้น.

เอวํ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๓๒

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ดอนเทวปุตตสังยุต

ว่าด้วยคำของเทพบุตร ๓ องค์

เอกมนต์ จิตโต โข กามโท เทวปุตโต ภควนตํ เอตทโว
ทุกกรํ ภควา สุตทุกกรํ ภควาติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ดอน
เทวปุตตสังยุต กัณฑ์ที่ ๓๒ ว่าด้วยคำของเทพบุตร ๓ องค์ สืบต่อไป
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
 นั้นว่า กามเทพบุตรได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ในเวลาเที่ยงคืน
 วันหนึ่ง แล้วกราบทูลว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำสิ่งที่ทำได้แสนยาก
 พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า กามพะยัคช บุคคล
 ผู้ตั้งอยู่ในศีลของสุคต มัตถันตังมัตถังแล้ว ย่อมทำแม้ซึ่งสิ่งที่ทำ
 ได้ยาก ความยินดีของผู้เข้าถึงซึ่งความเป็นบุคคลไม่มีเรณ ย่อมนำความ
 สุขมาให้ ฯ เทวบุตรนั้นจึงกราบทูลชนอกว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า
 อันความยินดีนั้นเป็นของได้ด้วยยาก ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึง
 ตรัสตอบว่า กามพะยัคช บุคคลทั้งหลายยินดีในความสงบจิต ย่อมได้แม้ซึ่ง
 สิ่งที่ได้ยาก ด้วยว่าใจของบุคคลเหล่านั้น ย่อมยินดีในภาวนาทั้งกลางวัน
 กลางคืน ฯ เทวบุตรนั้นจึงกราบทูลชนอกว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า
 อันจิตนี้เป็นของให้ตั้งมั่นได้ด้วยยาก ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า
 บุคคลเหล่าใดยินดีในความสงบอินทรีย์ แม้สิ่งที่ตั้งมั่นได้ด้วยยาก ก็ตั้งมั่น
 ไว้ได้ นั่นละกามพะยัคช พระอริยะเหล่านั้น ย่อมตัดข้ายแห่งมัจฉาได้ ฯ
 เทพบุตรองค์นั้นจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทางที่ไม่เสมอ
 ย่อมเป็นทางที่เดินได้ด้วยยาก ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสตอบว่า
 กามพะยัคช พระอริยะทั้งหลายย่อมเดินทางแม้ที่ไม่เสมอ ซึ่งเป็นทางที่เดิน
 ได้ยาก ผู้ไม่ใช่พระอริยะ ย่อมมีศีรษะตกลงไปในทางที่ไม่เสมอ
 ทางของพระอริยะทั้งหลาย ย่อมเป็นทางสม่ำเสมอ เพราะพระอริยะ
 เหล่าหลาย ย่อมสม่ำเสมอในสิ่งที่ไม่สม่ำเสมอ ดังนี้ สันเนอความในพระบาลี
 เพียงเท่านี้

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า เทพบุตรองค์นี้ได้เป็นพระ
 โยคาวจรมาก่อน เป็นผู้มกเสสแรงกล้า เมื่อจะข่มกิเลสได้ด้วย ความ

เพียรจึงได้ทำสมณธรรม แต่ยังไม่ถึงขั้นอริยมรรค เพราะตนยังมีอุปนิสัย
อันอ่อน ได้ตายไปแล้ว ไปเกิดในภพโลก ได้มาเฝ้าสมเด็จพระผู้
มีพระภาคเจ้าด้วยคิดว่า จะ... ตนได้ทำสิ่งที่ทำได้ยากมาแล้ว
จึงได้กราบทูลอย่างนั้น ๆ คำ... ได้ยากนั้น เทพบุตรองค์นั้น
หมายความว่า การทำสมณธรรมอัน... สิ้นเชิง ถึง ๑๐ ปี หรือถึง ๒๐ ปี
ถึง ๓๐ ปี ถึง ๔๐ ปี ถึง ๕๐ ปี ถึง ๖๐ ปีนั้น เป็นของที่ทำได้ยาก ๆ
คำว่า ผู้ยังศึกษาอยู่นั้น ได้แก่พระอริยเจ้า ๗ จำพวกเบื้องต่ำ ๆ คำว่า
ตั้งมั่นอยู่ในศีลนั้น คือ ประกอบด้วยศีล ๆ คำว่า มีความตั้งมั่นนั้น คือ
มีสภาพตั้งมั่น ๆ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแก้ปัญหาที่เทพบุตร
นั้นทูลถามอย่างนั้นแล้ว จึงได้ตรัสว่า ผู้เข้าถึงซึ่งความเป็นผู้ไม่มีเรณเป็น
ต้น เพื่อจะให้เกิดปัญหาต่อขึ้นไป ๆ คำว่า ผู้เข้าถึงซึ่งความเป็นผู้ไม่มี
เรณ คือ ผู้เข้าถึงซึ่งความเป็นภิกษุ ๆ เพราะภิกษุถึงจะอยู่ใน
ปราสาท ๗ ชั้น เมื่อมีภิกษุแก่กว่ามาบอกว่า ทนถึงแก่เรา ดังนี้ ก็ต้อง
ถือบาตรจีวรออกไป เพราะฉะนั้น ภิกษุจึงชื่อว่า เป็นผู้เข้าถึงซึ่งความ
ไม่มีเรณ ๆ คำว่า ความยินดีนั้น คือ ความยินดีด้วยปัจจัย ๔ ๆ
คำว่า ในภาวานานั้น คือ ในการอบรมซึ่งความสงบจิต ๆ คำว่า ตัดข้าย
แห่งมัจฉานั้น คือ บุคคลเหล่าใดยินดีในความสงบอินทรีย์ ทั้งกลางคืน
กลางวัน ตั้งมั่นไว้ซึ่งจิตที่ตั้งมั่นได้ยาก บุคคลเหล่าใดมีจิตตั้งมั่นแล้ว
บุคคลเหล่านั้นย่อมทำความยินดีด้วยปัจจัย ๔ ตามมีตามได้ให้เต็มที่ได้
โดยไม่ลำบาก ๆ บุคคลเหล่าใดมีความยินดีเต็มที่แล้ว บุคคลเหล่านั้น
ก็ทำศีลให้เต็มที่ได้โดยไม่ลำบาก ๆ บุคคลเหล่าใดเป็นผู้ยังศึกษาอยู่ ๗
จำพวก เป็นผู้ตั้งมั่นในศีลแล้ว บุคคลเหล่านั้นย่อมตัดข้าย คือ ก็เลิ
อันเรียกว่าข้ายแห่งมัจฉาไปได้ ๆ คำว่า เดินได้ยากนั้น คือ เทพบุตรองค์
นั้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า บุคคลเหล่าใดยินดีในความสงบ
อินทรีย์ บุคคลเหล่านั้น ย่อมตั้งมั่นได้ซึ่งจิตที่ตั้งมั่นได้ ๆ บุคคล
เหล่าใดตั้งมั่นในศีลแล้ว บุคคลเหล่านั้นตัดข้ายแห่งมัจฉาไปได้ หรือ

ว่าไม่ได้ คัวยว่าทางนั้นเป็นทางที่ไม่เสมอ เป็นทางที่ไปได้ยาก พระอริย-
มรรคไม่ใช่ทางที่ไปได้ยาก ไม่ใช่ทางที่ไม่เสมอกี่จริง แต่ว่าสำหรับ
ปฏิบัติเบื้องต้น ย่อมมีอันตรายอยู่มาก เพราะฉะนั้น สมเด็จพระผู้มี
พระภาคเจ้า จึงได้ตรัสอย่างนั้น ๆ คำว่า มีสรีระลงนั้น หมายถึงระ
คือความรู้ บุคคลเหล่านั้นย่อมมีสรีระ คือ ความรู้ตกไป เพราะไม่
สามารถที่จะขึ้นสู่ทางของพระอริยะได้ เพราะฉะนั้น บุคคลเหล่านั้นจึง
เรียกว่าตกไปในทาง ๆ คำว่า ทางของพระอริยะทั้งหลาย เป็นทางเสมอ
นั้น คือ ทางนั้นแหละเป็นทางอันเสมอของพระอริยะทั้งหลาย คำว่า
พระอริยะทั้งหลายย่อมเป็นผู้สม่ำเสมอ ในสิ่งที่ไม่สม่ำเสมอ นั้น คือ
พระอริยะทั้งหลายย่อมเป็นผู้สม่ำเสมอในหมู่วัตถุที่ไม่เสมอ ดังนี้ สันเนอ
ความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น ส่วนเนื้อความในอรรถาธิบายนั้น ไม่จำเป็น
ประการใด เพราะฉะนั้น จึงไม่อธิบายไว้

บาลี

ต่อไปนี้ เป็นคำของเทพบุตรอีกคนหนึ่ง ซึ่งมีในปัญจาลจันตสูตร
ที่ ๗ ว่า ปัญจาลจันตเทพบุตร ได้กราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า
นักปราชญ์ใด ไม่รู้ซึ่งฉณาน เป็นผู้องอาจในที่สงัด นักปราชญ์นั้นก็ได้อ
ประสบโอกาสในที่อันคับแคบ พระเจ้าข้า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสตอบว่า คุณก่อนปัญจาลจันตนะ นักปราชญ์เหล่าใดได้สติแล้ว
นักปราชญ์เหล่านั้น มีใจตั้งมั่นดีโดยชอบแล้ว นักปราชญ์เหล่านั้น
ย่อมตั้งอยู่ได้แม้ในโอกาสอันแคบ เพื่อดึงซึ่งธรรม คือ นิพพาน ดังนี้

อรรถกถา

เนื้อความเหล่านี้ มีกล่าวในอรรถกถาว่า คำว่า ความคับแคบนั้น
มีอยู่ ๒ ประการ คือ ความคับแคบด้วยนิวรณ์ ๑ ความคับแคบด้วยกาม-

คุณ • ๑ ในทันหมายความคับแค้นด้วยนักรณ • ๑ คำว่า โอกาสนั้น
 หมายถึง • ๑ คำว่า เป็นท้องอาจในที่สุดนั้น • ๑ คือ เป็นผู้ประเสริฐใน
 ที่สุด ผู้ละมานะแล้ว เรียกว่าผู้สัจ ดังในพระบาลีว่า ข้อที่ว่าภิกษุ
 เป็นผู้ทสฺถนั้น คืออย่างไร คือ ภิกษุละอัสมีมานะ คือ ความถือเราถือเขา
 แล้ว ได้ตัดรากเหง้าเสียแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วนเสียแล้ว
 ทำให้ไม่มีภพอีกแล้ว ทำให้ไม่เกิดอีกต่อไปแล้ว • ๑ คำว่า มีใจตั้ง
 มั่นคิโดยชอบนั้น คือ บุคคลเหล่าใดได้สติ เมื่อถึงซึ่งนิพพาน บุคคล
 เหล่านั้น ชื่อว่ามีใจตั้งมั่นแล้ว แม้ด้วยโลกุตตรสมาธิ • ๑ แต่คำนี้หมาย
 ถึงงานทั้งที่เป็นโลกีย์และโลกุตระ ดังนั้น สนเณรความในอรรถกถา
 เพียงเท่านั้น

บาลี

ต่อไปนี้ เป็นคำของเทพบุตรอีกองค์หนึ่ง ซึ่งมีในตายนสูตรที่ ๘ ว่า
 ตายนเทพบุตร ได้เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ในเวลาเที่ยงคืน ถวายบังคม
 แล้วก็นกราบทูลว่า ดูก่อนพรหมณ์ ท่านจงตัดกระแส ท่านจงก้าวหน้า
 ท่านจงบัตเป่ากามทั้งหลายเสีย มุนิไม่ละกามทั้งหลาย ก็เข้าถึงซึ่งความ
 เป็นผู้มีอารมณ์อันเดียวไม่ได้ • ๑ ถ้าจะทำก็ต้องทำสิ่งนั้นให้มัน ต้องก้าว
 หน้า เพราะการเป็นบรรพชิตชนิดย่อหย่อนยิ่งไปรษณูลึง • ๑ ความชั่ว
 ไม่ทำเสียเลยดีกว่า เพราะความชั่วย่อมทำให้ร้อนใจในภายหลัง • ๑
 ความคั่นแกละทำแล้วเป็นดี เพราะไม่ทำให้เดือดร้อนในภายหลัง • ๑
 หน้าคาท่บุคคลจับไม่ดี ย่อมบาตมือ ฉนโค ความเป็นสมณะที่บุคคลถือ
 ไม่ได้ ก็ย่อมฉุดไปนรก ฉนนั้น ไม่ว่าสิ่งใด ๆ ที่เป็นกรรมย่อหย่อน เป็นข้อ
 วัตรเศร้าหมอง เป็นพรหมจรรย์ที่ตนต้องระลึกรู้ด้วยความรังเกียจ สิ่งนั้น ๆ
 หงสน ย่อมไม่มีผลมาก • ๑ ครั้นตายนเทพบุตรกราบทูลอย่างนั้นแล้ว
 ก็ถวายบังคมสเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทำปทักษิณแล้ว ก็หายไป
 สถานนั้น

ครนรงเจ้าชนสมเด็จพะผัมพะภาคเจ้า จึงทรงเล่าให้ภิกษุทั้งหลาย
 พังว่า เมื่อก่อนเทพบุตรองค์หนึ่งซึ่งเคยเป็นเจ้าลัทธีย่อมก่อน มีชื่อว่า
 ตายนเทพบุตร ได้ทำพระเชตะวันทั้งสี่ให้สว่าง แล้วเข้ามาเฝ้าเวตถาคค
 ถวายบังคมเรตถาคคแล้ว ก็ยืนอยู่ในที่สมควรข้างหนึ่ง แล้วทูลเล่าขอ
 ว่า ดูก่อนพราหมณ์ ท่านจงตัดกระแสน ท่านจงก้าวหน้า มนัไม่
 ละกามทั้งหลาย ข้อมเข้างงซึ่งความเป็นผมอารมณ์อันเดียวไม่ได้ ฯ
 บุคคลกระทำสิ่งใด ต้องทำสิ่งนั้นจริง ฯ ต้องก้าวหน้าให้มั่นคง เพราะความ
 เป็นบรรพชิตย่อหย่อน ยิ่งไปรยลุกลง ฯ ความชั่วไม่ทำเสียเลยดีกว่า
 เพราะความชั่วข้อมให้เดือดร้อนในภายหลัง ฯ ความดีนั้นแหละทำดีกว่า
 เพราะไม่ทำให้เดือดร้อนในภายหลัง หล้าคาที่บุคคลจับไม่ดีข้อมบาตมือ
 ฉันทใด ความเป็นสมณะที่บุคคลถือไม่ดีก็จุดไปนรก ฉันทนั้น ฯ กรรมที่
 ข้อมหย่อนก็ดี ข้อมวัตรที่เสราหมองก็ดี พรหมจรรยที่ตนระลึกด้วยความ
 รังเกียจก็ดี ทั้ง ๓ อย่างนี้ไม่มีผลมากทั้งนั้น ฯ ครั้นตายนเทพบุตร
 กล่าวอย่างนั้นแล้ว ก็ถวายบังคมลา ท้าปัทมทินแล้วก็หายวับไปในที่นั้น ฯ
 ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จงจำถ้อยคำของตายนเทพบุตรนี้ไว้
 จงเล่าเรียนถ้อยคำของตายนเทพบุตรนี้ไว้ จงทรงไว้ซึ่งถ้อยคำของตายน-
 เทพบุตรนี้ เพราะถ้อยคำของตายนเทพบุตรนี้ เป็นของมีประโยชน์ เป็น
 เบื้องต้นแห่งพรหมจรรย ดังนั้น สันเนอความในพระบาลีเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า เป็นเจ้าลัทธิต่านั้น
 คือ เมื่อก่อนได้เป็นเจ้าลัทธิต ฯ วิทยุ ๖๒ ชื่อว่าลัทธิต ฯ เทพบุตรองค์
 นั้น ได้เป็นผู้ทำให้เกิดวิทยุ ๖๒ ฯ มีคำถามว่า เทพบุตรองค์นี้ทำให้เกิด
 วิทยุแล้ว เกิดในสวรรค์ได้อย่างไร มีคำแก้ไขว่า เทพบุตรองค์นี้ได้
 ถวายอาหารในวันอุโบสถ เป็นต้น ได้บริจาคทานแก่คนอนาถา ได้ให้ที่อยู่
 เป็นทาน ได้ให้ชุดสระโบกขรณีให้เป็นทาน ได้ทำความดีอย่างอื่น

ไว้มากโดยเหตุที่ตนเป็นผู้ถือกรรมเป็นใหญ่ เพราะฉะนั้น เขาจึงได้เกิด
ในสวรรค์ แต่เขาไม่รู้ว่ พระพุทธศาสนาเป็นของนำสัตว์โลกให้ออก
จากโลกได้ ฯ เขาจึงมากราบทูลอย่างนั้นด้วยคิดว่า จะกล่าวถ้อยคำอัน
เกี่ยวกับความเพียร สมควรแก่พระพุทธศาสนา คำว่า ท่านจงตัด
กระแสเป็นต้นนั้น เป็นคำกล่าวลอย ๆ ไม่เฉพาะเจาะจงผู้ใด ฯ คำว่า
กระแสนั้น หมายถึงกระแสตัณหา ฯ คำว่า จงก้าวหน้านั้น คือ จงทำ
ความเพียร คำว่า กามทั้งหลายนั้น หมายถึงกามและวัตถุกาม
คำว่า จงบัตเป็นั้น คือ จงกำจัดเสีย ฯ คำว่า ความเป็นผู้มีอารมณ์
อันเดียนั้น ได้แก่มาน อธิบายว่า มนไม่ละกามทั้งหลายแล้วย่อม
ไม่ได้มาน คำว่า ถ้าจะต้องทำสิ่งนั้นจริง ๆ คือ ถ้าจะทำความเพียร
ต้องไม่ทำความเพียรนั้นย่อหย่อน คำว่า จงก้าวหน้าใหม้นั้นคณั้น คือ
จงทำสิ่งนั้นใหม้นคณ คำว่า เพราะการบรรพชาที่ย่อหย่อนนั้น คือ เพราะ
การบรรพชาที่ถือไว้ด้วยความย่อหย่อน คำว่า ยิ่งไปรบชูลงนั้น คือ
ยิ่งไปรบชูลี้ คือ กิเลสลงมากขึ้น คำว่า ความชั่วไม่ทำเสียเลยดีกว่า
นั้น คือ จินเชื่อว่าความชั่วแล้วไม่ทำเสียเลยเป็นการดี คำว่า ไม่ว่าสิ่ง
ใดสิ่งหนึ่งนั้น คือ ไม่ว่าแต่ความชั่วเท่านั้น ถึงสมณธรรม หรือสิ่งที่
ย่อหย่อนอื่น ๆ ก็เหมือนกัน ฯ คำว่า เสราหมอนั้น ได้แก่ข้อวัตร
ของผู้ทำทุกกรกิริยา คือ ชุดงควัตรที่ภิกษุสมาทาน เพราะเห็นแก่บ้งจย
ก็เชื่อว่าเสราหมองเหมือนกัน ฯ คำว่า ที่ตนระลึกด้วยความรังเกียจนั้น
คือ ที่ตนระลึกด้วยความสงสยว่ สิ่งนี้เราก้เห็นจก้ได้ทำแล้ว สิ่งนี้เราก้
เห็นจก้ได้ทำแล้ว ฯ คำว่า เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์นั้น คือ เป็นที่ตั้ง
แห่งมรรคพรหมจรรย์ สันเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น ฯ เนอความใน
อรรถาธิบายนั้น หากจะแสดงไปก็ม้อยเป็นอันมาก แต่ว่าเท่าที่แสดงมาแลว
น ก็เห็นว่าพอสมควรแก่เวลาแล้ว จึงขอจบไว้เพียงเท่านี้.

เอว่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ .

กัณฐกัณฐ ๓๓

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวปุตตสังยุต
ว่าด้วยคำของเทวบุตร ๒ องค์

สาวตถิย์ วิหริติ เตม โข ปน สมเขน จันทิมา เทวปุตโต ราหุณา
อสุรินเทณ กหิโต โหติตี.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
ตอนเทวปุตตสังยุต กัณฐกัณฐที่ ๓๓ ว่าด้วยคำของเทวบุตร ๒ องค์ สืบต่อไป
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนาน หาประมาณมิได้

บาลี

คำเนนความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นั้นว่า ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม
กรุงสาวัตถี ฯ ในคราวนั้น จันทิมเทพบุตร ถูกราหูอสุรินทร์จับไว้
จันทิมเทพบุตรก็ระลึกถึงสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้กล่าวคาถาขึ้น
ในเวลานั้นว่า

นโม เต พุทฺธวिरตฺถ วิปฺปมุตฺโตสิ สพฺพธิ
สมฺพาทปฺปฏิปนฺโนสมิ ตสฺส เม สรณํ ภว ฯ

ดังนี้ คาถาเนนข้อความว่า ข้าแต่พระพุทธเจ้าผู้แก้วกล้า ข้าพระองค์
ขอนอบน้อมแด่พระองค์ พระองค์เป็นผู้นำแล้วจากสิ่งทั้งปวง ข้าพระองค์
ถึงแล้วซึ่งความดับแค้น ขอพระองค์จงเป็นที่พักของข้าพระองค์ด้วยเถิด ดังนี้

ลำดับนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ได้ตรัสแก่ราหูอสุรินทร์
โดยปรารภจันทิมเทพบุตรว่า

ตถาคต อรหันต์

จันทิมา สรณ คโต

ราหู จันท ปมฺลจสฺส

พุทฺธา โลกานุกมฺปถาคิ.

ดังนี้ คาทาน มีเนื้อความว่า จันทิมเทพบุตรได้ขอให้พระตถาคตอรหันต-
สัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งแล้ว ดูก่อนราหู เธอจงปล่อยจันทิมเทพบุตร
พระพุทธเจ้าทั้งหลาย เป็นผู้อนุเคราะห์โลก ดังนี้

ลำดับนั้น ราหูสุรินทร์ก็ปล่อยจันทิมเทพบุตร แล้วมีตัวกระสับ
กระส่าย เข้าไปหาเวปีจิตตือสุรินทร์ ครั้นเข้าไปถึงแล้ว ก็ยื่นสลดใจ
มีขนลุกขนชันอยู่

เวปีจิตตือสุรินทร์ ได้ถามราหูสุรินทร์ผู้นอนอยู่แล้วอย่างนั้น ด้วย
คาถาว่า

กิณฺณุ สนฺตรมาโนว

ราหู จนฺทํ ปมฺลจสฺส

สํวักฺขโรโป อาคมม

กิณฺณุ ภิกฺขโว ทิฏฺฐสฺส

ซึ่งแปลว่า นี่แน่ะราหู เธอปล่อยจันทเทวบุตรแล้วรีบตัวมา ยืนกลัวตัวสั่น
อยู่อย่างนี้ เพราะเหตุไร

ราหูสุรินทร์ตอบว่า เพราะศีรษะของข้าพเจ้าจักแตก ๗ ภาค ถึง
ข้าพเจ้ามีชีวิตอยู่ ก็จักไม่ได้ความสุข ถ้าข้าพเจ้าไม่ปล่อยจันทิมเทพบุตร
เพราะข้าพเจ้าถูกคาถาของพระพุทธเจ้าครอบงำแล้ว ดังนี้ สันเนื้อความ
ในพระบาลี อันมีในจันทิมสูตรเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า จันทิมเทพบุตรนั้น
ได้แก่เทวบุตรผู้อยู่ในจันทิมาน คำว่า หลุดพ้นจากสิ่งทั้งปวงนั้น คือ
หลุดพ้นจากขันธ และอาชยตนะเป็นคันทังปวง ฯ คำว่า เป็นผู้อนุเคราะห์
โลกนั้น คือ เป็นเช่นนั้นแก่เธอด้วย แก่จันทิมเทพบุตรนั้นด้วย ฯ
คำว่า รีบตัวนั้น คือ เป็นเหมือนกับรีบร้อน ฯ คำว่า ปล่อยนั้น หมายถึง
ถึงอดีต ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

เนื้อความในอรรถาธิบายว่า จันทิมเทวบุตรนั้น ไม่ใช่ได้แก่ พระจันทร์ ซึ่งเราทั้งหลายเห็นอยู่ทุกวันนี้ จันทิมเทวบุตรนั้น เป็นเทวดา เหมือนกับเทวบุตรอื่น ๆ แต่อยู่ในจันทวิมาน คำว่า จันทวิมานนั้น ก็ได้หมายความว่าดวงจันทร์ หมายความว่า เป็นวิมานอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งมีชื่อว่า จันทวิมาน การที่คนโบราณเข้าใจว่า เรื่องราหูจับจันทิมเทวบุตร นั้น ได้แก่จันทร์ปราคา หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า จันทรคราสนั้น เป็นการเข้าใจผิด เพราะจันทร์ปราคา หรือจันทรคราสนั้น เป็นอีกอย่าง หนึ่งต่างหาก ไม่ใช่เรื่องเดียวกันกับราหูสุรินทรจับจันทิมเทวบุตร ดังที่ กล่าวไว้ในพระบาลี แห่งจันทิมสูตร^๕ เพราะฉะนั้น ขอท่านทั้งหลาย ผู้เข้าใจตามคนโบราณ จงเข้าใจเสียเถิดว่า จันทรปราคา หรือจันทร- คราสนั้น ได้แก่ความร่วมมือกันแห่งราศี ตามทางโหราศาสตร์ต่างหาก เรื่องราหูสุรินทรจับจันทิมเทวบุตรนั้น เป็นอีกเรื่องหนึ่งต่างหาก เมื่อ เข้าใจอย่างนั้นแล้ว ก็จงหาความเข้าใจต่อไปว่า จันทิมเทวบุตรกับราหู สุรินทรนั้นเป็นอะไร อยู่ที่ไหน เมื่อเข้าใจอย่างนั้นแล้ว ก็จงหาความ เข้าใจผิดตามโบราณแท้ คือ จันทิมเทวบุตรนั้นอยู่ในสวรรค์ ส่วนราหู สุรินทรนั้นอยู่ใต้สวรรค์ คือ อยู่ในพิภพอสูร พิกพอสูรนั้น อยู่ใต้ เขาสิเนรุราช ส่วนสวรรค์นั้นอยู่บนยอดเขาสิเนรุราช แต่ข้อนั้นจะยกไว้ แสดงในสุริยสูตรท้ายอรรถกถาต่อไป

บาลี

กล่าวคือ ในสุริยสูตรว่า ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ อยู่ที่พระเชตวันาราม กรุงสาวัตถี ในครั้งนี้ สุริยเทพบุตรได้ถูกราหู สุรินทรจับไว้ สุริยเทพบุตร เมื่อระลึกถึงสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ได้ กล่าวคาถา^{๕๕}นั้นในเวลา^{๕๖}นั้นว่า

นโม เต พุทธวิรตฺ วิปฺปมุตฺโตสิ สพฺพธิ

สมฺพาชปฏิปนฺโนสมิ ตสฺส เม สรณํ ภว

ดังนี้ คาทาน ก็มีความเหมือนกับคาถาของจันทิมเทพบุตร คือ มีเนื้อ
ความว่า ข้าแต่พระพุทธเจ้าผู้มีความแก่กล้า ข้าพระองค์ขอนอบ
น้อมแด่พระองค์ พระองค์เป็นผู้หลุดพ้นแล้วจากสิ่งทั้งปวง ส่วน
ข้าพระองค์ยังถึงความคับแค้นอยู่ ขอพระองค์จงเป็นที่พึ่งของข้าพระองค์
ด้วยเถิด ดังนี้

ลำดับนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ได้ตรัสแก่ราหูสุรินทร์
โดยปรารภสุริยเทพบุตรด้วยคาถาว่า

ตถาคตํ อรหนตํ สุริโย สรณํ กโต

ราหู สุริยํ ปมฺลยจสฺส พุทฺธา โลกานุกมฺปกา เป็นต้น
ซึ่งมีความว่า สุริยเทพบุตร ได้ขอให้พระตถาคตผู้เป็นอรหันต์
เป็นที่พึ่งแล้ว ดูก่อนราหู เชิญปล่อยสุริยเทพบุตร พระพุทธเจ้า
ทั้งหลายเป็นผู้อนุเคราะห์โลก ฯ สุริยเทพบุตรองค์ใดเป็นผู้มีความสว่างใน
เวลามืด เป็นผู้ทำแสงสว่าง เป็นผู้รุ่งเรือง เป็นผู้มณฑล เป็นผู้
เดชสูง ดูก่อนราหู เชิญอย่ากลืนสุริยเทพบุตร ซึ่งเที่ยวไป
อยู่ในอากาศ ดูก่อนราหู เชิญปล่อยสุริยเทพบุตร ซึ่งเป็นหมู่สัตว์
ของเรา ดังนี้

ลำดับนั้น ราหูสุรินทร์ ก็ปล่อยสุริยเทพบุตร แล้วรีบไปหาเวป-
จิตตือสุรินทร์ ครั้นไปถึงแล้วก็ยินสลดใจ มีชนลูกขนชันอยู่

เวปจิตตือสุรินทร์ ก็ได้กล่าวแก่ราหูสุรินทร์ ผู้ยินอยู่แล้วนั้นว่า
เหตุไรเธอปล่อยสุริยเทพบุตรแล้ว จึงเป็นเหมือนมีความรีบร้อนอยู่ ได้มา
ด้วยความตกใจ มายืนอยู่ในที่นี้ ฯ ราหูสุรินทร์ตอบว่า ศีรษะของ
เราก็ตก ๗ ภาค ถึงเรามีชีวิตอยู่ก็จะได้ไม่มีความสุข ถ้าเราไม่ปล่อย

สूरียเทพบุตร เพราะเรากลักราชของพระพุทธเจ้าครบจำแล้ว ดังนี้ สามเณร
ความในพระบาลี และในปฐมวรรค แห่งเทวปุตตสังยุตเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไป เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า สूरียเทพบุตรนั้น
ได้แก่เทพบุตรผู้อยู่ในสूरียวิมาน ฯ คำว่า ในงามผืนดินนั้น คือ ในเวลา
ที่ความมืด อันกั้นเสียซึ่งความเกิดขึ้นแห่งจักขุวิญญาณ ฯ คำว่า
มิมณฑลานั้น คือ มีสมათานเป็นมณฑล ฯ คำว่า ดูก่อนราหุ เรื่อย่า
กลืนสूरียเทพบุตรผู้เหวไปในอากาศนั้น คือ สมเด็จพระผู้พระภาคเจ้า
ได้ตรัสบอกว่า นินะราหุ เรื่อย่ากลืนสूरียเทพบุตร ซึ่งเป็นผู้เหวไป
ในอากาศ ดังนี้ ฯ มีคำถามว่า ราหุ นั้น กลืนสूरียเทพบุตรนั้นได้หรือ ?
กล่าวว่า ได้ เพราะเหตุว่า อตภาพแห่งราหุ นั้นใหญ่มาก เมื่อว่าทางส่วนสูง
ก็สูงได้ ๔ หอม ๘ ร้อยโยชน์ ในระหว่างแขนทั้ง ๒ นั้น ห่างกัน ๑ พัน ๒
ร้อยโยชน์ แขนยาว ๖ ร้อยโยชน์ ศีรษะยาว ๕๐๐ โยชน์ หน้าผากยาว
๓๐๐ โยชน์ ระหว่างคิ้วกว้าง ๕๐ โยชน์ ตัวคว ๒๐ โยชน์ ปากกว้าง ๒๐๐
โยชน์ จมูก ๓๐๐ โยชน์ ช่องปากอีก ๓๐๐ โยชน์ ฝ่ามือฝ่าเท้าหนา ๒๐๐
โยชน์ ข้อมือ ๑๕ โยชน์ ดังนี้ ฯ เวลาราหุอรุณทร์ ได้เห็นสूरีย-
เทพบุตรมีรัศมีรุ่งเรืองก็เกิดความริษยา จึงไปอำพางยืนอยู่ทางที่ไป แห่ง
สूरียเทพบุตรนั้น ฯ วิมานของจันทิมเทพบุตร และสूरียเทพบุตรนั้น
เป็นประหนึ่งว่า ตกกลงไปในเหวใหญ่ อันลึกได้ ๓๐๐ โยชน์ ฉะนั้น
เทวดาทั้งหลายที่สิงอยู่ในวิมานนั้น ก็พากันกลัวตาย จึงร้องขึ้นด้วย
เสียงเป็นอันเดียวกัน ฯ แต่บางทีราหุอรุณทร์นั้น ก็ได้บังวิมานไว้เสีย
ด้วยมือ ฯ บางทีก็ผลักวิมานไว้ด้วยคางของตน บางทีก็แลบลิ้นบังไว้
บางทีก็เอาใส่ไว้ในกระพุ้งแก้ม เหมือนกับคำข้าว ฯ แต่ไม่อาจทรง
ความเร็วไว้ได้ ด้วยคิดว่า ถ้าเราก็คงความเร็วไว้ ฯ เพราะฉะนั้น ราหุ
อรุณทร์นั้นจึงได้ติดไปกับวิมาน ฯ คำว่า หมู่สัตว์ของเรานั้น คือ จันทิม-

เทพบุตร กับสूरียเทพบุตรนั้น ได้ถึงซึ่งโศดาปัตติผลในคราวประชุมใหญ่
ที่กล่าวไว้ในมหาสมัยสูตร ฯ เพราะฉะนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
จึงได้ตรัสว่า หม้สัตว์ของเรา คือ หมายความว่า สूरียเทพบุตรนั้นเป็นบุตร
ของเรา ดังนี้ สันเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น.

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไป เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า วิมานของจันทรเทพบุตร
หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า จันทิมเทพบุตร และวิมานแห่งสूरียเทพบุตร
นั้น เป็นวิมานชนิดที่เลื่อนลอยไปในอากาศ เป็นวิมานที่มีรัศมีส่อง
สว่างในเวลากลางคืนและกลางวัน แต่ไม่ใช่ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์
ดังที่โบราณเข้าใจกัน เป็นวิมานอีกชนิดหนึ่งต่างหาก เพราะว่าวิมาน
ของเทพเจ้าทั้งหลายที่อยู่ในอากาศนั้น บ่อมีหลายอย่างต่าง ๆ กัน เป็น
วิมานเงินก็มี วิมานทองคำก็มี วิมานแก้วผลึกก็มี วิมานแก้วประพาฬก็มี
วิมานแก้วลายก็มี วิมานแก้วแดงก็มี วิมานแก้ว ๘ ประการก็มี ดังที่
กล่าวไว้ในเนมิยชาดกเป็นต้น ส่วนราหูอสุรินทร์นั้น ในอรรถกถาได้
กล่าวไว้ว่า มีร่างกายใหญ่เป็นอันมาก ดังแสดงมา ข้อนั้นก็เพราะ
เหตุว่าร่างกายของเทวดา และของอสุรนั้น เป็นร่างกายใหญ่ เช่น
ร่างกายของเทวดาในดาวดึงส์ก็ใหญ่สูงถึง ๓๐๐ โยชน์ ส่วนร่างกายของ
พวกอสุร นอกจากราหูอสุรินทร์แล้ว ก็ใหญ่สูง ๓๐๐ โยชน์เหมือนกัน
แต่ราหูอสุรินทร์นั้น มีร่างกายใหญ่สูงมาก จัดเป็นอสุรนิเวสตนหนึ่ง
ซึ่งอยู่ในพิภพอสุรใต้เขาสิเนรุราช แต่เมื่อฟังดูตามอรรถกถาแล้ว ก็น่า
จะหมายดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ดังที่เราทั้งหลายเห็นอยู่ทุกวันนี้ ฯ
ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์นั้น ตามโบราณเข้าใจกันว่า เป็นวิมานเงิน วิมาน
ทอง ของเทพบุตร เทพธิดา ฯ แต่ข้อเท็จจริงอย่างไรวินั้น บอกรู้แล้วแต่
ท่านผู้วินิจฉัย เป็นแต่ขอเตือนว่า ไม่ใช่ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ที่เรา
ทั้งหลายเห็นอยู่เป็นแน่ ต้องเป็นเทพบุตร ซึ่งวิมานอันมีรัศมีรุ่งเรือง

๒๒๘ พระสุตตันตปิฎก คัมภีร์ที่ ๓ สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม ๑

อีกจำพวกหนึ่ง ซึ่งมีปกติเลื่อนลอยไปในอากาศ เพราะว่าจันทิมเทว-
บุตร หรือจันเทเวบุตร และสุริยเทวบุตร ผู้เป็นเจ้าของวิมานนั้น ได้มี
กล่าวไว้ว่า ได้เป็นพระโสดาบัน ได้สำเร็จพระโสดาบัน ในวันที่สมเด็จพระ
ผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงมหาสมัยสูตร ดังนี้ โดยเหตุนี้จึงแน่ใจว่า
ไม่ใช่ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ทมิจันทร์ปราคา และสุริยปราคาเป็นแน่แท้
สนกระแสเสนาในกัณฐ์นั้นเพียงเท่านั้น.

เอว่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐ์ที่ ๓๔

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวปุตตสังยุต
ว่าด้วยคำของเทพบุตร ๕ องค์

สาวตถิย์ อารามะ อถ โห จนทิมโส เทวปุตโต อภิกกนตาย
รคคิยาติ

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
ตอนเทวปุตตสังยุต กัณฐ์ที่ ๓๔ ว่าด้วยคำของเทพบุตร ๕ องค์ สืบต่อไป
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นั้นว่า ครองหนง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่พระเชตवनาราม กรุง-
สาวัตถี ฯ ครองหน มเหวดาตณหนงชื่อว่าจันทิมเทวบุตร ทำพระเชตवनาราม
ทงสนให้สว่างด้วยรัศมีของตน แล้วเข้าไปเฝ้าถวายบังคมแล้วก็ยืนอยู่ในที่
สมควรข้างหนึ่ง ครนยืนอยู่เรียบร้อยแล้ว ก็ได้กราบทูลขึ้นว่า ข้าแต่พระ
ผู้มีพระภาคเจ้า บุคคลเหล่านี้ได้สำเร็จญาณแล้ว เป็นผู้มัวอารมณ์อันเดียว

เป็นพรจักรรักษาตัว เป็นผู้มั่งคั่ง บุคคลเหล่านั้นจักถึงซึ่งความสุขดี เหมือน
กับหมื่นนางอยู่ในชอกเขาที่ไม่มีเหลือบยงฉนั้น ฯ บุคคลเหล่านี้ได้สำเร็จ
อภินิหารแล้ว เป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว ละซึ่งสังขารเป็นข้าศึกแล้ว บุคคลเหล่านั้น
จักไปถึงทั่วได้ เหมือนกับสัตว์ที่เกิดในน้ำ อันทำลายข้าวยอกไปฉนั้น ดังนี้

อรรถกถา

เนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า มีอารมณ์อันเดียวและรู้จักรักษา
ตัวนั้น ได้แก่เป็นผู้ประกอบด้วยจิตซึ่งมีอารมณ์อันเดียว และประกอบ
ด้วยปัญญาอันเป็นเครื่องรักษาตัว ฯ มีคำอธิบายว่า บุคคลเหล่านี้ได้
ฉนทั้งหลายแล้ว เป็นผู้มั่งคั่ง มีอารมณ์อันเดียว เป็นผู้รักษาตัว เป็นผู้
มั่งคั่ง บุคคลเหล่านั้น จักถึงซึ่งความสุขดีเหมือนกับหมื่นนางอยู่ในชอกเขา
หรือในชอกแห่งแม่น้ำซึ่งไม่มีเหลือบฉนั้น ฯ คำว่า จะไปถึงผ่องนั้น คือ
จะไปถึงนิพพาน คำว่า เหมือนกับสัตว์ที่เกิดในน้ำนั้น คือ เหมือนกับ
ปลา ฯ คำว่า สิ่งที่เป็นสัตว์นั้น คือ ละกิเลส ฯ บุคคลเหล่านี้ได้ฉน
ทั้งหลายแล้ว เป็นผู้ไม่ประมาท ละเสียซึ่งกิเลสทั้งหลาย บุคคลเหล่านั้น
จักไปถึงนิพพาน เหมือนปลาที่ทำลายข้าวยอกอันเขากัดด้วยเส้นด้าย หนีออก
ไปได้ฉนั้น ดังนี้

บาลี

ต่อไปนี้ เป็นคำของเทพบุตรอีกองค์หนึ่ง ซึ่งมีในเวณชสูตรที่ ๒ แห่ง
อนาถปิณฑิกวรรคที่ ๒ ว่า เวณชเทพบุตร ได้กราบทูลสมเด็จพระผู้มี
พระภาคเจ้าว่า มนุษย์ทั้งหลายของพระองค์จะมีสุข มนุษย์เหล่านั้น
เข้าไปใกล้พระสุคตเจ้าแล้ว ย่อมประกอบอยู่ในศาสนาของพระโคตม
ย่อมศึกษาอยู่ในความไม่ประมาท ดังนี้ ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า

ตรัสตอบว่า ดูก่อนเวณจูเทพบุตร บุคคลเหล่าใดศึกษายอยู่ในบทธของ
อาจารย์ที่เรากล่าวแล้ว บุคคลเหล่านั้นเป็นผู้เจริญญาณอยู่ เป็นผู้ไม่
ประมาทตามเวลา จะไม่ถึงซึ่งอำนาจแห่งมัจจุ ดังนี้

ส่วนเนื้อความในอรรถกถา มีแต่คำแก้ไขเพียงเล็กน้อย คือ คำว่า
ในบทแห่งอาจารย์นั้น ได้แก้บทสั่งสอน ส่วนคำอื่น ๆ ที่ควรอธิบาย
ก็ไม่มีอีก จึงเป็นอันว่าสนเนื้อความในพระสูตรนี้เพียงเท่านั้น

ต่อไปนี้ เป็นคำของเทพบุตรอีกองค์หนึ่ง ซึ่งมีในทิมลัญจิสสูตร
ที่ ๓ ว่า ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่พระเวฬวนาราม
กรุงราชคฤห์ ฯ ครึ่งหนึ่ง ทิมลัญจิเทพบุตรได้เข้าไปเฝ้าในเวลาเที่ยงคืน ได้
กราบทูลว่า ภิกษุควรเป็นผู้เจริญญาณ ควรเป็นผู้มจิตหลุดพ้น ถ้าหวังซึ่ง
ความสำเร็จแห่งดวงใจ ก็ควรรู้จักความเกิดและความเสื่อมแห่งโลก ควรเป็น
ผู้มีใจดีไม่ควรอิงอะไร ควรมีสังนน์เป็นอันสงสั ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า เทพเจ้าทั้งหลายในเทวโลกนั้น เป็นผู้สร้าง
กายเสมอกันทั้งหมด แต่ทว่าทิมลัญจินั้น เพราะเป็นชอที่ติดเนื่อง
มาจากชาติเป็นมนุษย์อยู่ในมนุษยโลก คือ เมื่อเทพบุตรองค์นั้นอยู่ใน
มนุษยโลกมีชออย่างนั้น เวลาทำบุญแล้วได้เกิดในเทวโลก ก็มีชอ
เหมือนอย่างนั้นอีก ฯ สำหรับคำอธิบาย แห่งถ้อยคำของเทพบุตรองค์
นั้น ได้เคยปรากฏมาแล้วในเทวตาสังยุตนั้น แต่จักยกขึ้นอธิบายซ้ำ
อีกเพียงคำว่า ความสำเร็จแห่งดวงใจเท่านั้น คือ คำว่า ความสำเร็จ
แห่งดวงใจนั้น ได้แก่ความสำเร็จพระอรหัต ดังนี้ ฯ เทพบุตร
องค์นี้ได้ทูลความเห็นของตนขึ้นว่า ธรรมดาผู้เป็นภิกษุ ควรจะเจริญ
ญาณ ควรจะมีจิตหลุดพ้น ถ้าหวังความสำเร็จพระอรหัต ก็ควร
รู้จักความเกิดและความเสื่อมแห่งโลก ควรมีใจดี ไม่ควรอิงอะไร คือ

ไม่ควรอิงคันทหาและทัญญี กรรมสังนนั้นเป็นอันสงส์ คือ กรรมพระอรหัตต์
เป็นอันสงส์

บาลี

ต่อไปนี้ เป็นคำของเทพบุตรอีกองค์หนึ่ง ซึ่งมีในนันทสูตรที่ ๔ ว่า
นันทเทพบุตร ได้กราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระ
โคดมผู้มีพระปัญญาดังแผ่นปสุธา ข้าพระองค์ขอทูลถามพระองค์ผู้ซึ่งมี
ความรู้ความเห็นอันไม่ขัดข้อง คือ ข้าพระองค์ขอทูลถามว่า ผู้มีปัญญา
ทั้งหลายเรียกบุคคลชนิดไรว่า เป็นผู้มีสติ เรียกบุคคลชนิดไรว่า เป็น
ผู้มีปัญญา บุคคลชนิดไรข้ามล่วงทุกข์ไปได้ เทวดาทั้งหลายบูชาบุคคล
ชนิดใด พระเจ้าข้า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ผู้ใดมีสติ
มีปัญญา มีตนอันอบรมแล้ว มีจิตตั้งมั่นแล้ว ยินดีในฌานแล้ว
เป็นผู้มีสติ เป็นผู้ละความโศกสนแล้ว เป็นผู้สิ้นอาสวะแล้ว เป็นผู้
ทรงไว้ซึ่งอภิปัสสทหายแล้ว ผู้มีปัญญาทั้งหลาย ย่อมเรียกบุคคล
ชนิดนั้นว่า เป็นผู้มีสติ มีปัญญา ล่วงทุกข์เสียได้ เทวดาทั้งหลายย่อม
บูชาบุคคลชนิดนั้น ดังนี้

อรรถกถา

เนื้อความเหล่านี้ มีคำอธิบายไว้เฉพาะเป็นบางคำ ในอรรถกถาว่า
เมื่อพระตถาคตเจ้าทรงเล็งพระสัพพัญญุตญาณไป ย่อมไม่มีต้นไม้หรือ
ภูเขาที่สามารถกำบังหรือขัดขวางได้ เพราะฉะนั้นจึงว่า ความรู้ความ
เห็นของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นของไม่มีสิ่งใดขัดขวาง ฯ เทพบุตร
องค์นี้ได้สรรเสริญพระตถาคตเจ้าอย่างนั้นแล้ว ก็ยกปัญหาที่ตนแต่งไว้
แต่อยู่ในเทวโลก ขึ้นทูลถามดังที่ถามมาแล้วนั้น ฯ คำว่า ผู้มีสติ นั้น
ได้แก่ท่านผู้สิ้นอาสวะ ซึ่งประกอบด้วยสังขันธ์เป็นโลกีย์และโลกุตตระ ฯ
ธรรมอื่น ๆ มีปัญญาเป็นต้นนั้น ควรทราบว่า เจือก้นทั้งโลกีย์และ
โลกุตตระ ฯ คำว่า บุชานั้น คือ บุชาด้วยดอกไม้และของหอม
เป็นต้น ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

เนื้อความในอรรถาธิบายนี้ว่า เทพบุตรองค์นี้ได้ทูลถามเป็นใจ
ความว่า บุคคลชนิดใด เรียกว่าเป็นผู้มีศีล มีบุญญา ข้ามพ้นทุกข์เสีย
ได้ เป็นที่บูชาของเทวดาทั้งหลาย ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ตรัสตอบ
เป็นใจความว่า ท่านผู้สนทนาสวกละแล้ว คือ เป็นพระอรหันต์แล้วนั้นแหละ
เรียกว่าเป็นผู้มีศีล มีบุญญา ข้ามพ้นทุกข์เสียได้ เป็นที่บูชาของเทวดา
ทั้งหลาย ดังนี้

บาลี

ต่อไปนี้ เป็นคำของเทพบุตรองค์หนึ่ง ซึ่งมีในฉันทนสูตรที่ ๕ ว่า
ฉันทนเทพบุตร ได้ทูลถามสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ผู้ไม่เกียจคร้านทั้ง
กลางคืนและกลางวัน ข้ามห้วงน้ำใหญ่ได้อย่างไร เมื่อไม่มกษณ ไม่มกเกาะ
ใครไม่จมในน้ำลึก พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า
ผู้สมบูรณ์ด้วยศีลทุกเมื่อ ผู้มีบุญญา ผู้มีใจตั้งมั่นดี ผู้มีความเพียรกล้า ผู้มีตน
คงมั่นแล้ว ย่อมข้ามโอชะที่ข้ามได้ยาก ผุดงกจากกามสัญญา ผู้ล่วงเสีย
ซึ่งความเกียจคร้านในรูป ผู้สิ้นความพลัดเปลี่ยนในภพนั้นแหละ ไม่จมอยู่ใน
น้ำลึก ดังนี้ สอนเนื้อความในพระสูตรนี้เพียงเท่านี้

อรรถกถา

เนื้อความในอรรถกถานี้ว่า คำว่า ไม่มกษณ ไม่มกเกาะนั้น คือ
ได้น้ำก็ไม่มกษณ บนน้ำก็ไม่มกเกาะ ฯ คำว่า ผู้มีใจตั้งมั่นดีแล้วนั้น
คือ ผู้ใจตั้งมั่นดีด้วยอัปปนาสมาธิ อุปจารสมาธิ ฯ คำว่า ผู้สิ้นความ
พลัดเปลี่ยนในภพนั้น ได้แก่ผู้สิ้นกัมมวิภังขาร ๓ ประการ ฯ คือ
กัมมวิภังขาร ๓ ประการนั้น ชื่อว่าความพลัดเปลี่ยนในภพ หรือชื่อว่า
ภพอันมีความพลัดเปลี่ยน ฯ เป็นอันว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้

ทรงแสดงสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการ ด้วย คำว่า ธรรมสัญญา ทรง
แสดงสังโยชน์เบื้องบน ๕ ประการ ด้วย คำว่า ความเกี่ยวข้องในรูป ๆ
กัมมภิสังขาร ๓ ประการนั้น เป็นอันทรงถือเอาด้วย คำว่า ภพอันมี
ความเปลี่ยนแปลง ๆ ผู้ใดละสังโยชน์ ๑๐ และกัมมภิสังขาร ๓ ประการ
ได้แล้ว ผู้นั้นย่อมไม่จมในห้วงน้ำใหญ่ตลก ๆ อีกอย่างหนึ่งว่า กามสัญญา
นั้น ได้แก่กามภพ ๆ ความเกี่ยวข้องในรูปนั้น ได้แก่รูปภพ รวมทั้ง
อรุปรภพด้วย คำว่า ภพอันมีความเปลี่ยนแปลงนั้น หมายถึงกัมมภิสังขาร
๓ ประการ ๆ โดยเหตุนี้ สังขาร ๓ ประการ ในภพ ๓ ไม่มีแก่ผู้ใด ผู้
นั้นก็ชื่อว่าไม่จมอยู่ในห้วงน้ำตลก ดังนั้น สันเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ส่วนเนอความในอรรถาธิบายนั้นว่า ผู้ที่สมบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ
ปัญญา ย่อมข้ามห้วงน้ำอันข้ามได้แสนยาก ซึ่งเป็นห้วงน้ำภายใน อัน
ได้แก่กิเลส ๔ ประการ มีความรักใคร่พอใจในกามารมณ์เป็นต้น ๆ
ผู้สนกามภพ รูปภพ อรูปภพแล้ว ชื่อว่าไม่จมอยู่ในห้วงน้ำตลก คือ
ไม่จมอยู่ในห้วงน้ำภายใน อันได้แก่กิเลส ๔ ประการ มีความรักใคร่
พอใจในกามารมณ์เป็นต้น ๆ คำว่า กัมมภิสังขาร ๓ ประการ ที่
กล่าวไว้ในอรรถกถานั้น ได้แก่ปัญญากิสังขาร ๑ อปัญญากิสังขาร ๑
อนัญชากิสังขาร ๑ ๆ คำว่า อภิสังขารนั้น แปลว่า เครื่องตกแต่ง
เครื่องตกแต่งนั้น มีอยู่ ๓ ประการ คือ บุญ ๑ สิ่งที่ไม่ใช่บุญ ๑ ฌาน
สมาบัติ ๑ ๆ ทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นเครื่องตกแต่งชาติ ภพ สุข ทกข์
ให้เกิดแก่ผู้กระทำถูก ผู้ที่ยังมีเครื่องตกแต่ง ๓ ประการนี้ เรียกว่ายัง
จมอยู่ในห้วงน้ำตลก ส่วนผู้สนเครื่องตกแต่ง ๓ ประการนี้แล้ว เรียกว่า
ไม่จมอยู่ในห้วงน้ำตลก ซึ่งไม่มีที่ขึ้น ไม่มีที่เกาะทงเบื้องต่ำเบื้องบน ดังนั้น
สันเนอความในเทศนาภักตฺแทนเพียงเท่านั้น.

เอวํ กัมม ด้วยประการฉะนี้ ๆ

กัณฐกัณฐ ๓๕

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวปุตตสังยุต
ว่าด้วยคำของเทพบุตร ๒ องค์

เอกมนต์ จิโต โข วาสุหโต เทวปุตโต ภควโต สนตโก
อิมิ คากิ อภาสสิ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
ตอนเทวปุตตสังยุต กัณฐกัณฐ ๓๕ ว่าด้วยคำของเทพบุตร ๒ องค์ สืบต่อไป
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนาน หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นั้นว่า ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่พระ
เชตวนาราม กรุงสาวัตถี ฯ พอถึงเวลามัชฌิมยามแห่งราตรี ก็มีเทพบุตร
องค์หนึ่ง ชงมขอว่าวาสุหัตตเทพบุตร ทำพระเชตวนารามทงสน
ให้สว่างด้วยรัศมีของตน แล้วเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระทศพลมุนีทรงพระ
ภาคเจ้า ถวายบังคมแล้วก็นั่งอยู่ในที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นวาสุหัตต-
เทพบุตรนั้น ขึ้นอยู่ในที่สมควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ก็กราบทูลขึ้น ว่า
ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ภิกษุกรรมีสติ ควรจะเว้น เพื่อละการราคะ
เหมือนกับบรุษ ที่ถูกบั่นลงด้วยหอก หรือเหมือนกับบรุษที่ไฟไหม้
บนศีรษะ ฉะนั้น พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า
ดูก่อนเทพบุตร ภิกษุกรรมีสติ ควรจะเว้น เพื่อละสักกายทิฐิ เหมือน
กับบรุษที่ถูกบั่นลงด้วยหอก หรือเหมือนกับบรุษที่ถูกไฟไหม้บนศีรษะ
ฉะนั้น ดังนี้ ฯ ครั้นเทพบุตรนั้นได้ฟังดังนั้นแล้ว ก็ชื่นชมยินดี

จึงถวายบังคมลา ทำปัทมฉัตรแล้วก็เหวี่ยงไปในที่นั้น ๆ สันเนื้อความใน
พระบาลีเพียงเท่านี้

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถกถาไม่ได้ว่าไว้อย่างไร ส่วนในอรรถาธิบายว่า บุรุษ
ที่ถูกบ่วงลงในหอกนั้น ต้องมีสติอดทนต่อทุกขเวทนา บุรุษที่ถูกไฟไหม้
ศีรษะนั้น ต้องรีบดับไฟออกจากศีรษะเสีย หรือรีบดับไฟเสีย ฉะนั้น
ผู้เป็นภิกษุก็ควรมีสติ ควรงดเว้นสิ่งที่ไม่สมควรแก่ภิกษุ เพื่อให้ละ
สัkkายทิฏฐิเสีย ฉะนั้น ถ้อยคำของเทพบุตรนั้นว่า ควรมีสติ ควร
งดเว้น เพื่อละกามราคะนั้น ยังเป็นคำที่ไม่ถูกต้องดี เพราะเหตุว่า
กามราคะนั้นสูงกว่าสัkkายทิฏฐิ ต้องละด้วยอนาคามิมรรค ส่วน
สัkkายทิฏฐินั้น ต้องละด้วยโสดาปัตติผล อันเป็นส่วนเบื้องต้น หรือ
อันเป็นอริยมรรคตอนต้น ๆ ภิกษุผู้เป็นปุถุชนอยู่ จะพยายามให้ละกามราคะ
ที่เดิวนั้นยังไม่ได้ ต้องพยายามละสัkkายทิฏฐิก่อน เมื่อละสัkkายทิฏฐิ
ได้แล้ว จึงจักได้เป็นพระโสดาบัน แล้วเป็นพระสกทาคามี และพระ
อนาคามี พระอรหันต์ เป็นลำดับไป เพราะฉะนั้น จึงได้
ใจความว่า เทพบุตรองค์นั้นยังกล่าวถึงข้อปฏิบัติตามลำดับไป สมเด็จพระ
ผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสตอบว่า ภิกษุควรมีสติ ควรงดเว้น เพื่อละ
สัkkายทิฏฐิ ดังที่ถามมาแล้วนั้น ๆ ก็สัkkายทิฏฐินั้น ท่านจำแนก
แจกไว้ว่า มีอยู่ ๒๐ ประการ คือ แจกไปตามขั้น ๕ อย่างละ ๔
รวม ๕ ขั้น ก็เป็น ๒๐ กล่าวคือ ในรูปขั้น ก็มีสัkkายทิฏฐิ ๔
ในเวทนาขั้น ก็มีสัkkายทิฏฐิ ๔ ในสัญญาขั้น และสังขารขั้น
วิญญาณขั้น ก็มีสัkkายทิฏฐิอย่างละ ๔ ๆ ทั้งนั้น ๆ ข้อที่ว่าอย่างละ ๔
นั้น คือ ได้แก่เห็นว่า รูปเป็นตัวตน ๑ เห็นว่า ตัวตนมีรูป ๑
เห็นว่ารูปมีอยู่ในตัวตน ๑ เห็นว่าตัวตนมีอยู่ในรูป ๑ ๆ ส่วนในเวทนา
ก็เหมือนกัน คือ เห็นว่า เวทนาเป็นตัวตน ๑ เห็นว่าตัวตนมีเวทนา ๑
เห็นว่ารเวทนามีอยู่ในตัวตน ๑ เห็นว่าตัวตนมีอยู่ในเวทนา ๑ ๆ ในสัญญา

ก็เหมือนกัน คือ เห็นว่า สัญญามีในตัวตน ๑ เห็นว่าตัวตนมีสัญญา ๑
 เห็นว่าสัญญามีอยู่ในตัวตน ๑ เห็นว่าตัวตนมีอยู่ในสัญญา ๑ ฯ ในสังขาร
 ก็เหมือนกัน คือ เห็นว่า สังขารเป็นตัวตน ๑ เห็นว่าตัวตนมีสังขาร ๑
 เห็นว่าตัวตนอยู่ในสังขาร ๑ เห็นว่าสังขารอยู่ในตัวตน ๑ ฯ ในวิญญาณ
 ก็เหมือนกัน คือ เห็นว่าวิญญาณมีตัวตน ๑ เห็นว่าตัวตนมีวิญญาณ ๑
 เห็นว่าวิญญาณมีอยู่ในตัวตน ๑ เห็นว่าตัวตนมีอยู่ในวิญญาณ ๑ ดังนี้ ฯ
 เมื่อแจกรวมกันไปพร้อมทั้ง ๕ จันท์ ก็ได้ใจความว่า เห็นว่าจันท์ ๕
 เป็นตัวตน เห็นว่าตัวตนมีจันท์ ๕ เห็นว่าจันท์ ๕ อยู่ในตัวตน เห็นว่า
 ตัวตนอยู่ในจันท์ ๕ ดังนี้ แต่เมื่อรวมความลงไปอีกชั้นหนึ่ง ก็ได้แก่
 เห็นว่าจันท์ ๕ เป็นตัวตนของเรา เป็นร่างกายของเรา ดังนี้ ฯ การเห็น
 อย่างนี้ เป็นการเห็นของปุถุชนทั่วไป เพราะปุถุชนทั่วไปย่อมถือรวม
 ไม่ถือแยก คือ พอเห็นเข้า ก็เข้าใจว่านั่นเป็นคน นั่นเป็นสัตว์ นั่น
 เป็นหญิง นั่นเป็นชาย เป็นต้น ส่วนพระอริยเจ้านั้น ย่อมถือแยก
 คือ ถือว่า นั่นเป็นแต่ธาตุ ๔ จันท์ ๕ อายตนะ ๖ ไม่ใช่คน ไม่ใช่สัตว์
 ไม่ใช่หญิง ไม่ใช่ชาย เป็นแต่สมมติเท่านั้น ยังเห็นแยกลงไปกว่านี้อีก
 เมื่อยังเห็นรวมอยู่ตราบใด ความเข้าใจผิดก็ยังมียุ่ตราบนั่น ความ
 เข้าใจผิดนั้น มีอยู่ ๔ ประการ คือ อสฤท สกนติ ของที่ไม่สวยงาม
 เห็นว่าสวยงาม ๑ ทุกเข สุขนติ ของที่เป็นทุกข์ เข้าใจว่าเป็นสุข ๑
 อนิจเญ นิจจนติ ของที่ไม่เที่ยง เข้าใจว่าเที่ยง ๑ อนตฺตนิ อดตาคติ
 ของที่ไม่ใช่ตัวตน เข้าใจว่าเป็นตัวตน ๑

ความเข้าใจผิด ๔ ประการนี้ เรียกว่าสัญญาวิปลาส ๔ ฯ สัญญา-
 วิปลาส ๔ นี้ ย่อมมีประจำอยู่ในปุถุชนทั่วไป ต่อเมื่อได้สำเร็จเป็นพระ
 โสดาบันแล้ว สัญญาวิปลาส ๔ นี้ จึงจกเบาบางไป หรือสิ้นไป คือ
 บางข้อก็ยังเหลืออยู่ แต่ว่าเบาบางไป บางข้อก็สิ้นไป คือ ขว้าง ของที่
 ไม่สวยงาม เข้าใจว่าสวยงามนั้น ยังมีอยู่ แต่ว่าน้อย ไม่ถึงกับเป็นเหตุ
 ให้พระโสดาบัน หลงรัก หลงชอบ จนถึงกับทำความชั่ว ส่วนข้อว่า
 สิ่งที่ไม่ใช่ตัวตน เข้าใจว่าเป็นตัวตน ย่อมหมดสิ้นไปด้วยเหตุว่า

โสตาบันนั้น ได้ละกิเลส ๓ ประการ คือ สักกายทิฏฐิ อันได้แก่การเห็นว่า
 ขันธ์ ๕ เป็นตัวตนของเรา เป็นร่างกายของเรา ๑ วิจิกิจฉา อันได้แก่
 ความสงสัยในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ในข้อปฏิบัติ ในอดีต
 อนาคต ปัจจุบัน ในปฏิจกสมุปบาทนั้นสิ้นไปแล้ว ๑ สัมพัตปราคาส
 อันได้แก่การปรารถนาทิพยสมบัติ ด้วยศีลและข้อวัตรของตนว่า ขอให้
 ข้าพเจ้าได้ทิพยสมบัติอย่างนั้น ด้วยศีลและข้อวัตรอันนั้นสืบไป ๑ ส่วน
 ปุณฺณเราย่อมยังมีกิเลสทั้ง ๓ ประการนี้ ประจำอยู่ทั้งนั้น ด้วยเหตุนี้
 ปุณฺณเราย่อมรับรองตัวเองไม่ได้ว่า จะไม่ทำความชั่วทางกาย วาจา ใจ
 และรับรองไม่ได้ว่า ตายแล้วจะต้องไปเกิดในที่ใด จะมีทุกข์สุขอย่างไร
 ส่วนพระโสตาบันนั้น ย่อมรับรองได้ว่า เป็นอันไม่ทำความชั่ว ซึ่งเป็น
 กายทุจริต ๓ วาจทุจริต ๔ มโนทุจริต ๓ เป็นอันขาด และรับรองได้ว่า
 ตายแล้วต้องไปเกิดในสุคติหรือสวรรค์ อย่างซ้ำเกิดอีก ๗ ชาติ ก็ได้
 สำเร็จนิพพาน ที่เป็นอย่างนั้น ก็เพราะกิเลส ๓ ประการนั้น เป็นต้นเหตุ
 ที่ให้ทำความชั่วด้วยกาย วาจา ใจ ทั้งนั้น เมื่อกิเลสทั้ง ๓ ประการนั้น
 ยังมีอยู่ในใจ ของผู้ใดตราบใด ผู้นั้นก็ยังสามารถทำความชั่วได้อยู่ตราบนั้น ผู้
 นั้นยังเป็นผู้ที่คนทั้งหลายเชื่อไม่ได้ว่า เป็นผู้ว่าจริง ส่วนพระโสตาบัน
 นั้น เรียบกว่า คนที่เชื่อได้ เพราะมีว่าจริงอยู่เป็นนิจ ด้วยเหตุนี้
 สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้ทรงตอบเทวดานั้นว่า ภิกษุควรเป็นผู้สติ
 ครอบละ เพื่อให้ละสักกายทิฏฐิ ดังนี้

บาลี

ต่อไปนี้ เป็นคำของเทพบุตรอีกตนหนึ่ง ซึ่งมีในสุพรมสูตรที่ ๗ ว่า
 สุพรมเทพบุตรนั้น ได้กราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นต้นว่า
 ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า จิตนสะดังอยู่เป็นนิจ ใจนั้นหวาดอยู่เป็นนิจ
 ในกิจทั้งหลายทั้งที่ยังไม่เกิดขึ้น และทั้งที่เกิดขึ้นแล้ว ถ้าจิตไม่สะดัง
 ขอพระองค์จงตรัสบอกแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด พระเจ้าข้า สมเด็จพระผู้
 มีพระภาคเจ้าทรงตรัสตอบว่า เราไม่เห็นความสวัสดิ์ของสัตว์โลกทั้งหลาย

ในท่อน นอกจากโพชนงค์และนอกจากตปะ นอกจากอินทรีขั้ววง
นอกจากการสละสิ่งทั้งปวง ดังนี้ เทพบุตรนั้น ได้ฟังดังนี้แล้วก็ขานอม
ยินดี จึงถวายบังคมลา กำปัทมฉัตรแล้วก็หายวับไปในที่นั้น ฯ สันเนอ
ความในพระบาลีเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า สุพรหมเทพบุตรนั้น
คือ เทพบุตรองค์นั้น ห้อมล้อมด้วยหม่านางเทพอัปสร ไปเล่นในสวน
นั้นวัน ไปนั่งอยู่ที่อาสนะภายใต้ต้นเศวตฉัตร ซึ่งเรียกตามบาลีว่า
ปาริฉัตตะ ฯ มีเทพธิดา ๕๐๐ นางนั่งห้อมล้อมอยู่ ฯ นางเทพธิดา
๕๐๐ นางพากันชวนต้นไม้ ฯ ที่ต้นเศวตฉัตรนั้นสูงถึง ๑๐๐ โยชน์ ก็
โน้มลงมาหามือของเทวดาทั้งหลายตามความประสงค์มิใช่หรือ เหตุไร
เทพธิดาเหล่านั้นจึงชวน เพราะว่า เพราะเทพธิดาเหล่านั้น ชอบสนุกสนาน
คือ พวกนั้นไปนั้น ได้ขับร้องด้วยเสียงอันไพเราะไปพลาง เก็บดอกไม้
ไม้ไปพลาง เมื่อเก็บดอกไม้ได้แล้วก็ตกลงมา ฯ เทพธิดาอีก ๕๐๐
นาง ซึ่งอยู่ข้างล่างนั้น ก็เก็บดอกไม้เหล่านั้นมาร้อยเป็นพวงมาลัย
ต่าง ๆ มีพวงมาลัยชนิดต่างกันรวมกันเป็นต้น ฯ ส่วนพวกที่ชวนต้นไม้
นั้นเมื่อญัตติพร้อมกัน ด้วยอุบัจฉะกรรม แล้วไปเกิดในอเวจีนรก ได้
เสวยทุกข์เวทนาอันใหญ่

ต่อไปนี้ เทพบุตรองค์นั้นก็สงสัยว่า เหตุไรจึงไม่ได้ยินเสียงของ
เทพธิดาเหล่านั้นเลย ทั้งดอกไม้ก็ไม่หล่นลงมา เขาพากันไปไหน เมื่อ
เล็งดูด้วยทิพพจักขุก็เห็นว่า เขาพากันลงไปเกิดในนรกแล้ว จึงร้อนใจ
ด้วยความทุกข์โศก ในการที่ได้ประสบวิบัติโยค ในครั้งนั้น แล้วคิด
ต่อไปว่า เทวดาเหล่านั้นได้ไปตามกรรมของเขาแล้ว ส่วนอายุสังขาร
ของเรามีอยู่เท่าไรหนอ ฯ ก็รู้ได้ว่า เรากับเทพธิดาอีก ๕๐๐ นาง ซึ่ง
ยังเหลืออยู่นั้น จักจุติในวันที่ ๗ แล้วไปเกิดในอเวจีนรกแห่งเดียวกันกับ
เทพธิดาเหล่านั้น เห็นดังนี้แล้วก็เกิดความเศร้าใจยิ่งใหญ่มาก ฯ เทพบุตรองค์

นนจึงคิดว่า ผู้ที่สามารถจะดับความทุกข์โสภของเรานอกจากพระตถาคต
 เจ้าแล้ว ย่อมไม่มีในโลก คิดดังนี้แล้ว จึงไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระ
 ภาควเจ้า ได้กราบทูลว่า จิตนี้สะดุ้งอยู่เป็นนิจ ดังนี้เป็นต้น ฯ คำที่
 เขาว่าจิตนี้ยังสะดุ้งอยู่เป็นนิจนั้น เขาหมายถึงจิตของเขาเอง ฯ คำว่า
 จิตนี้หวาดอยู่เป็นนิจนั้น เขาก็ใช้แทน คำว่า สะดุ้ง แต่เขาไม่ได้หมาย
 ความว่า สะดุ้งอยู่เป็นนิจ จำเดิมแต่เขาเกิดในเทวโลก ฯ เขาหมาย
 ความว่า สะดุ้งอยู่เป็นนิจ หวาดอยู่เป็นนิจ จำเดิมแต่จิตกำเริบไป
 เท่านั้น ฯ คำว่า ในกิจที่ยังไม่เกิดขึ้นนั้น หมายถึงทุกข์ที่จะเกิด
 ในเมื่อสิ้น ๗ วันนั้นแล้ว ฯ คำว่า ทั้งในจิตที่เกิดขึ้นนั้น เขาหมาย
 ถึงทุกข์ของเทพธิดา ๕๐๐ นาง ที่ได้ไปเกิดในนรกแล้วนั้น ฯ ข้อที่
 สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า นอกจากโพชฌงค์และตปะเป็นต้น
 นน อธิบายว่า พระองค์ไม่ทรงเห็นความสวัสดิ์ในที่อื่น นอกจาก
 ในการเจริญโพชฌงค์ และในการเจริญธรรมสำหรับเผือกใส และ
 นอกจากการสำรวมอินทรีย์ การสลละสิ่งทั้งปวง ฯ คำว่า นอกจาก
 การสลละสิ่งทั้งปวงนั้น คือ นอกจากนิพพาน ฯ ถึงสมเด็จพระผู้มี
 พระภาคเจ้าจะทรงตรัสถึงโพชฌงค์ก่อน แล้วทรงตรัสถึงการสำรวมอินทรีย์
 ต่อภายหลังก็ดี แต่เมื่อว่าโดยใจความแล้ว ความสำรวมอินทรีย์
 ย่อมเป็นทีหนึ่ง เพราะเมื่อมีการสำรวมอินทรีย์แล้ว ก็มีปาริสุทธิศีล ๔
 ขึ้น ฯ ภิกษุผู้ตั้งอยู่ในปาริสุทธิศีล ๔ นั้นแล้ว พ้นจากการถือนิสัย
 อยู่กับครูบาอาจารย์ ได้สมาทานทำให้ได้เครื่องเผือกใส คือ ชุติงค์แล้ว
 ก็เข้าบำเพ็ญกรรมฐาน ทำโพชฌงค์ให้เกิดขึ้นพร้อมกับวิปัสสนา ฯ
 อริยมรรคของภิกษุนั้น ทำนิพพานใดให้เป็นอารมณ์จึงเกิดขึ้น นิพพาน
 นั้นแหละเรียกว่า ที่สลละสิ่งทั้งปวง ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
 ทรงเปลี่ยนเทศนาให้เป็นสัจจะ ๔ ด้วยประการดังนี้ ฯ พอจบเทศนาลง
 เทพบุตรองค์นั้น ก็ได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล ฯ สิ้นเนื้อความในอรรถกถา
 เพียงเท่านี้

ธัมมัตถาธิบาย

ส่วนเนื้อความในอรรถาธิบายว่า เทพบุตรองค์นั้นเมื่อได้ตั้งอยู่ใน
โศคาปัตติผลแล้ว ก็เป็นอันแล้วคลาจากอุบิฆเจตทกกรรม ที่จะ
ทำให้เกิดในอเวจีนรกในวันที่ ๑ ข้างหน้า เพราะเหตุว่า ผู้สำเร็จ
พระโศคาปัตติผล เป็นพระโศคาบันแล้ว ย่อมพ้นจากอบายภูมิ ๔
มีคติแน่นอน ที่จะไปเกิดในสวรรค์ชั้นสูง ๆ ค่อยไปเท่านั้น ฯ ส่วน
นางเทพอัปสรอีก ๕๐๐ นาง ซึ่งเป็นบริวารของเทพบุตรองค์นั้น ในอรรถกถา
ไม่ได้กล่าวถึง แต่เข้าใจว่า อาจได้สำเร็จพระโศคาปัตติผลเหมือนกัน ฯ
หากจะมีคำถามว่า บุพพกรรมมีสิ่งห้ามได้หรือไม่ ? ก็จะมีคำแก้ว่า
บุพพกรรม ๓ ประการ คือ อุบิฆเจตทกกรรม อันได้แก่กรรมสำหรับตัดทอน
อายุ ๑ อุปปีฬิกกรรม อันได้แก่กรรมสำหรับเบียดเบียนความสุข ๑
อุปฆาตกรรม อันได้แก่กรรมที่ทำลายความดี ๑ กรรมทั้ง ๓ ประการนี้
ย่อมมีสิ่งห้ามได้ ฯ สิ่งห้ามอย่างต่ำ ก็ได้แก่อกุวาทนกรรม
และอปจายนกรรม ฯ อกุวาทนกรรมนั้น ได้แก่การยินดีกราบไหว้ผู้
ใหญ่กว่าตน ด้วยชาติ ตระกูล อายุ วัย ความรู้ คุณธรรม เป็นต้น ฯ
อปจายนกรรมนั้น ได้แก่การนอบน้อมเคารพนับถือผู้ใหญ่ในตระกูลของตน ฯ
กรรม ๒ ประการนี้ ห้ามบุพพกรรม ๓ ประการนี้ได้

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสไว้ในคัมภีร์พระธรรมบท
เป็นต้นว่า กรรม ๒ ประการนี้ ทำให้มีอายุยืน พร้อมทั้งวรรณะ
สุขะ พละ โดยวาระพระบาลีว่า อกุวาทนสลีสส นิจัง วุฑฺฒาปจา-
ยิโน จตฺตาโร ธมฺมา วุฑฺฒนฺติ อายุ วณฺโณ สุขํ พลํ ซึ่งแปลว่า
สิ่งทั้ง ๔ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ย่อมมีแก่ผู้มีการกราบไหว้
เป็นนิจ มีแก่นนอบน้อมต่อผู้เฒ่าผู้แก่ ดังนี้ โดยเหตุนี้ เมื่อผู้ใด
มีการกราบไหว้ ซึ่งผู้ควรกราบไหว้ มีบิดา มารดา และพระพุทฺธ
พระธรรม พระสงฆ์ เป็นต้น อยู่เป็นนิจทุกวัน ทุกคืนไป และมีใจ

นอบน้อมเคารพนับถือ ต่อผู้เฒ่าผู้แก่ คือ ป่ ย่า ตา ยาย พี่ น้า
 น้า อ้าว ของตนอยู่เสมอ แล้วผู้นั้นจะมีอายุยืน มีผิวพรรณดี
 มีความสุข มีกำลังดี ดั่งนี้ ส่วนกรรมอย่างสูง ที่จะป้องกันซึ่ง
 อุบิฆเจตทกกรรม อุปปีฬิกกรรม อุปฆาตกรรม ทั้ง ๓ นั้นได้ ก็ได้แก่
 อริยมรรค อริยผล มีพระโสดาปัตติผลเป็นต้น ๆ ผู้ที่จะต้องตาย
 ในวันที่ ๑ แล้วไปเกิดในนรกด้วยอำนาจอุบิฆเจตทกกรรม สำหรับ
 คัดตอนอายุนั้น เวลาได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้า ได้สำเร็จเป็น
 พระโสดาบันแล้วไม่ตายนั้น มีอยู่มาก ไม่ใช่แต่เทพบุตรองค์ที่วานเท่านั้น
 ส่วนผู้ที่มีอายุยืนถึง ๑๒๐ ปี ด้วยอำนาจการกราบไหว้ และการ
 อ่อนน้อมถ่อมตน ต่อผู้ควรกราบไหว้ ต่อผู้ควรอ่อนน้อมถ่อมตนนั้น
 ก็มีเป็นอันมาก เช่นอายุวัฒนกุมารเป็นตัวอย่าง ดังที่กล่าวไว้ในคัมภีร์
 พระธรรมบท ซึ่งท่านทั้งหลายได้เคยสดับมา สันเนอความในเทศนาภินันท์
 เพียงเท่านั้น

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณท์ที่ ๓๖

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวปุตตสังยุต

ว่าด้วยคำของเทพบุตร ๑ องค์

เอวมเม สุตติ ฯ เอกัง สมยั ภควา สาเกตเต วิหริติ อญฺชนวเน
 มิกทาเบติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
 ตอนเทวปุตตสังยุต กัณท์ที่ ๓๖ ว่าด้วยคำของเทพบุตร ๑ องค์ สืบต่อไป
 เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
 ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความความว่าพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่ง
เทศนานั้นว่า ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าอนนท ได้สดับมาแล้วอย่างนี้ กล่าวคือ
ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่มคทายวันอุททยาน อันมี
ชื่อว่า อัญชนวัน ใกล้เมืองสาเกต ฯ ครั้งนั้น กกุชเทพบุตรได้ทำ
อัญชนวันทั้งสิ้น ให้สว่างด้วยรัศมีของตน ในเวลาอย่างเช้ามืดยาม
แล้วเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายบังคมแล้ว ก็ยืนอยู่ในที่
สมควรแก่ตน

ครั้นกกุชเทพบุตรยืนอยู่ในที่สมควรแก่ตนแล้ว จึงกราบทูลขึ้นว่า
ข้าแต่สมณะ พระองค์เปล็ดเปล็นหรือ พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มี
พระภาคเจ้าตรัสตอบว่า เราได้อะไรจึงจะเปล็ดเปล็น ฯ เทพบุตรนั้น
จึงกราบทูลขึ้นว่า ถ้าอย่างนั้นพระองค์เศร้าโศกหรือ ฯ ตรัสตอบว่า
เราชนะอะไรจึงจะเศร้าโศก ฯ เทพบุตรนั้นกราบทูลขึ้นว่า ถ้าอย่างนั้น
พระองค์ก็ไม่เปล็ดเปล็น พระองค์ก็ไม่เศร้าโศก อย่างนั้นหรือ ? ตรัส
ตอบว่า อย่างนั้น ฯ เทพบุตรนั้นจึงทูลถามต่อไปว่า พระองค์ไม่มีความ
ทุกข์บ้างหรือ ไม่มีความเปล็ดเปล็นบ้างหรือ ความไม่ยินดี ไม่ครอบงำ
พระองค์อยู่ผู้เดียวบ้างหรือ พระเจ้าข้า ฯ ตรัสตอบว่า เราไม่มีทุกข์
ไม่มีความเปล็ดเปล็น ความยินดีก็ไม่ครอบงำเราอยู่ผู้เดียว ฯ เทพบุตร
นั้นจึงทูลถามต่อไปว่า อย่างไรพระองค์จึงไม่มีความทุกข์ อย่างไร
พระองค์จึงไม่มีความเปล็ดเปล็น อย่างไรความไม่ยินดีจึงไม่ครอบงำพระองค์
อยู่ผู้เดียว พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า
ความเพลินย่อมมีแก่ผู้ทุกข์ ทุกข์ย่อมมีแก่ผู้มีความเพลิน ภิกษุผู้ไม่มี
ความเพลิน ไม่มีทุกข์ ย่อมมีได้ อย่างนี้ ฯ เทพบุตรนั้นจึงกราบทูลว่า
นานแล้วข้าพระองค์พึงได้เห็นภิกษุเป็นพราหมณ์ ผู้ครอบงำแล้ว ผู้ไม่มี
ความเปล็ดเปล็น ผู้ไม่มีทุกข์ ผู้ข้ามเครื่องข้องในโลกได้ พระเจ้าข้า ฯ
กราบทูลดังนี้แล้ว ก็ถวายบังคมลา สิ้นเนื้อความในพระบาลีเพียงเท่านั้น.

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า กกุชเทพบุตรนี้ ได้เป็นบุตร
อุปัฏฐากของพระมหาโมคคัลลานเถระเจ้า ได้อยู่กับพระเถระเจ้าตั้งแต่ใน
เวลายังเป็นเด็ก ได้สำเร็จงานแล้วเที่ยวไปเกิดในพรหมโลก ฯ พรหม
ทั้งหลายในพรหมโลกนั้น เรียกพรหมผู้นั้นว่ากกุชพรหม ดังนี้ ฯ ถ้อยคำ
ของกกุชพรหมนั้น มีคำอธิบายว่า คำว่า เพลิดเพลินนั้น คือ ยินดี ฯ
คำว่า เพราะได้อะไรนั้น คือ บรรดาความยินดีย่อมมีขึ้น เพราะได้ของ
ชอบใจอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึง
ได้ตรัสอย่างนั้น ฯ คำที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าย้อนถามว่า เพราะ
ชนะอะไรเราจึงจะเศร้าโศกนั้น หมายความว่า ผู้ใดชนะวัตถุอันใด
อันหนึ่งจนจรเป็นต้น ซึ่งเป็นของชอบใจ ผู้นั้นย่อมเศร้าโศก ฯ
คำว่า ความไม่ยินดีย่อมไม่ครอบงำนั้น คือ ความทรนทรายอยากจะลาสมณะ
เพศ ย่อมไม่ครอบงำ ฯ คำว่า แก่ผู้ต้งอยู่ในวัฏฏทุกข์ ฯ
คำว่า แก่ผู้มีความเพลื่อนั้น คือ แก่ผู้ต้งหา ฯ คำว่า ทุกข์นั้น
คือ วัฏฏทุกข์ ย่อมมีมาแก่บุคคลเช่นนั้น ฯ อธิบายว่า ผู้ทุกข์ย่อม
ต้องการสุข ฯ โดยเหตุนี้ ความเพลื่อนจึงมีแก่ผู้ทุกข์ ฯ เมื่อความสุข
แปรไปทุกข์ก็มา โดยเหตุนี้จึงว่า ทุกข์มีแก่ผู้มีความเพลื่อน ดังนี้ สันเนอ
ความในอรรถกถาเพียงเท่านี้

ธัมมัตถาธิบาย

รวมเนื้อความในพระบาลีและอรรถกถาเข้าด้วยกันนั้นว่า ความ
เพลี่ยนย่อมมีแก่ผู้ทุกข์ คือ มีแก่ผู้ต้งอยู่ในวัฏฏทุกข์ ฯ ความทุกข์
ย่อมมีแก่ผู้มีความเพลี่ยน คือ มีแก่ผู้ต้งหา ฯ ด้วยเหตุนี้ ภิกษุผู้ไม่มี
ทุกข์จึงไม่มีความเพลี่ยน ผู้ไม่มีความเพลี่ยนจึงไม่มีทุกข์ ดังนี้ ฯ อธิบาย
ต่อไปว่า ต้งหาเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ทุกข์เกิดมาจากต้งหา เมื่อ

ไม่มีต้นหากไม่มีทกข์ เมื่อไม่มีทกข์ก็ไม่มีต้นหา เมื่อต้นหาเกิดขึ้น
เรียกว่าความเพี้ยนเกิดขึ้น ฯ เมื่อมีความเพี้ยนเกิดขึ้นแล้ว ก็มีทกข์
เมื่อมีทกข์แล้วก็คนรนาหาความสุข ทะเบือทะยานหาความสุข เมื่อได้
ความสุขแล้วก็มี ความเพี้ยนเกิดขึ้น แต่เมื่อความสุขนั้นหายไป ความ
ทกข์ก็เกิดมาแทนที่ ฯ เพราะฉะนั้น ผู้ที่สนทนาแล้ว จึงไม่มีความ
เพี้ยนเกิดขึ้น ไม่มีทกข์ ดังนี้ ฯ ถ้าจะขยายให้พิสดารไปอีก ก็ควรขยายตาม
คัมภีร์พระธรรมบท อันมีในต้นหาวรรค กล่าวคือ ในต้นหาวรรคนั้น
มีเรื่องท่านสาธกให้เป็นตัวอย่าง แห่งผู้สนทนาไว้ถึง ๑๒ เรื่อง มีเรื่อง
พระกบิลละเป็นต้น ซึ่งล้วนแต่แสดงให้เห็นโทษแห่งต้นหาทั้งนั้น ฯ เรื่อง
พระกบิลละนั้นมีความว่า ในอดีตกาลล่วงแล้วมา มีพี่น้อง ๒ คน
ได้บรรพชา ในศาสนาของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า ในเวลาที่พระ
กัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ฯ ภิกษุ ๒ องค์นั้น ได้บรรพชา
อยู่กับสาวกของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า องค์หนึ่งชื่อว่า พระโสธนะ
องค์หนึ่งชื่อว่า พระกบิลละ ฯ มารดาของพระทั้ง ๒ องค์นั้น ชื่อนาง
สาธนี น้องสาวชื่อว่า นางตาปนา ฯ มารดากับน้องสาวนั้น ก็ได้
บรรพชาอยู่กับภิกษุทั้งหลาย ฯ ฝ่ายพระภิกษุพี่น้องชาย ๒ องค์นั้น
ได้ถามอุปัชฌาย์อาจารย์ว่า ธุระในศาสนานมอภัยประการ พอได้ทราบว่า
มีอยู่ ๒ ประการ คือ คณฺถธุระ ๑ วิภัสสนาธุระ ๑ องค์พี่ก็บอกอุปัชฌาย์
อาจารย์ว่า จักบำเพ็ญวิภัสสนาธุระ แล้วก็อยู่ในสำนักอุปัชฌาย์อาจารย์
๕ พรรษา จึงได้ขอเรียนกรรมฐาน แล้วออกไปเจริญกรรมฐานอยู่ในป่า
จนได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ มีนามว่า พระโสธนะเถระเจ้า
ฝ่ายของน้องซึ่งมีชื่อว่า พระกบิลละนั้น ได้คิดว่า เรายังหนุ่มอยู่
ต่อเมื่อเวลาแก่จึงจะบำเพ็ญวิภัสสนาธุระ แล้วก็เริ่มบำเพ็ญคณฺถธุระ
เล่าเรียนจนจบพระไตรปิฎกทั้ง ๓ ฯ ต่อไปก็มีบรืวารมากขึ้นด้วยอาศัยความ
รู้ของตน เมื่อมีบรืวารมากขึ้นแล้ว ก็มลาภมากขึ้น ฯ พระกบิลละนั้น
ก็เมาด้วยความรู้ของตน แล้วก็มีต้นหาในลาภสักการะครอบงำ เลย
ถือตัวว่าเป็นนักปราชญ์ใหญ่ไม่มีผู้ใดสู้ได้ สิ่งที่ไม่ควรกล่าวว่าควร พระ
กบิลละนั้น ก็กล่าวว่าไม่ควร สิ่งที่ไม่ควรก็กล่าวว่าควร สิ่งที่มีโทษ

ก็กล่าวว่าไม่มีโทษ สิ่งที่ไม่เป็นโทษ ก็กล่าวว่ามีโทษ ฯ ภิกษุทั้งหลาย
 ซึ่งมีศัลณารักใคร่ก็ได้บอกว่า อย่างกล่าวอย่างนี้เลยท่านกบิละ แล้ว
 ก็ยกธรรมวินัยมาสั่งสอน แต่พระกบิละนั้น ก็ตอบด้วยถ้อยคำเป็นต้นว่า
 ท่านทั้งหลายจะอะไร ท่านทั้งหลายคล้ายกับกำมือเปล่า - ว่าดังนี้แล้ว
 ก็เที่ยวขู่ เทียวดูหมิ่นภิกษุทั้งหลายไป ฯ ในคราวนั้น ภิกษุทั้งหลาย
 จึงไปแจ้งเรื่องนั้นแก่พระโสชนเจ้า ผู้เป็นพี่ชาย ซึ่งได้สำเร็จพระอรหัต
 แล้วนั้น ฯ พระโสชนเถระเจ้า ก็ไปว่ากล่าวสั่งสอนพระกบิละว่า
 นี่แน่ะกบิละ อันการปฏิบัติชอบของภิกษุทั้งหลาย ผู้เช้นกับเธอ ชื่อว่า
 เป็นอายุของพระศาสนา เพราะฉะนั้น เธอจงอย่าละข้อปฏิบัติชอบ จงอย่า
 ห้ามสิ่งควรเป็นต้น จงอย่ากล่าวอย่างนี้ ฯ พระกบิละนั้น ก็ไม่เชื่อฟัง ฯ
 พระเถระเจ้าได้สั่งสอนถึง ๓ ครั้ง เป็นลำดับกันมา เมื่อเห็นว่าพระกบิละ
 ไม่เชื่อฟังถ้อยคำของเรา ก็จะปรากฏด้วยการทำของเธอ ว่าแล้วก็หลีก
 ไป ฯ จำเดิมแต่นั้นมา ภิกษุทั้งหลาย ซึ่งมีศัลณารักใคร่อื่น ๆ ก็สละ
 พระกบิละนั้นเสีย ฯ พระกบิละนั้น ก็มีความประพฤติไม่ดี มีบริวาร
 ล้วนแต่มีความประพฤติไม่ดี อยู่มาวันหนึ่ง ซึ่งเป็นวันอุโบสถ พระกบิละ
 นั้นคิดว่า เราจะแสดงปาฏิโมกข์ แล้วก็ถือพัดขนนึ่งบนธรรมาสน์
 แล้วถามภิกษุทั้งหลายว่า ปาฏิโมกข์ย่อมสมควรแก่ภิกษุทั้งหลาย ซึ่ง
 ประชุมอยู่ในที่นหรือ เมื่อเห็นภิกษุทั้งหลายนั่งอยู่ ด้วยคิดว่าต้องการอะไร
 ที่จะให้คำตอบแก่พระชนิคน จึงได้กล่าวว่า นี่แน่ะท่านทั้งหลาย ธรรม
 ที่ไม่มี วินัยก็ไม่มี ต้องการอะไรด้วยปาฏิโมกข์ที่ได้ฟัง หรือไม่ได้ฟัง ว่า
 ดังนี้แล้ว ก็ลุกจากที่นั่งไป ฯ เป็นอันว่า พระกบิละนั้นทำให้พระปริยัติ
 ศาสนาของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าเสื่อมลงไป ด้วยอาการอย่างนี้ ฯ
 ฝ่ายพระโสชนเถระเจ้านั้น ก็ได้ดับขันธปรินิพพาน เสียในวันนั้น ฯ
 พระกบิละนั้นก็ได้ตายไปเกิดในอเวจีนรก แต่ได้ตายในภายหลัง ฯ
 ส่วนมารดาและน้องสาวของพระกบิละนั้น ได้ถือตามทิวฏฐานุคติของ
 พระกบิละ ก็ได้ดำว่ภิกษุทั้งหลายผู้มศีล แล้วก็ได้ไปเกิดในอเวจีมหานรก
 แหง่เดียวกัน

พระกบิละนั้น ได้ตกอยู่ในอเวจีมหานรกชั้น ๑ พุทธันดร แล้ว
จึงได้มาเกิดเป็นปลาใหญ่มีสีดังทองคำ มีกลิ่นปากเหม็นอย่างร้ายกาจ
ในแม่น้ำอจิรวดี ในครั้งศาสนาพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายนี้ อย่าง
วันหนึ่ง พวกเด็กสหยาซึ่งเป็นบุตรของชาวประมง ๕๐๐ คน ก็ได้
พากันไปลงอวนที่แม่น้ำอจิรวดีนั้น ปลาใหญ่นั้นก็ได้เข้าไปติดอวน
แล้วเด็กเหล่านั้นก็ได้พากันห้ามปลาตัวนั้นเข้าไปสู่บ้าน ฯ ชาวบ้าน
ประมงทั้งหลายก็เอากะรึกกันมาดู ต่างก็กล่าวกันว่า บุตรของพวกเรา
พอไปจับปลาครั้งแรกก็จับได้ปลาทองคำ บัดนี้พระราชจะทรงพระราช-
ทานทรัพย์เป็นอันมาก ให้แก่พวกเรา เขาจึงให้ยกปลาตัวนั้นลงในเรือ
แล้วให้คนทั้งหลายช่วยกันห้ามเรือนั้นไปถวายพระราช ฯ พระราชาได้
ทอดพระเนตรเห็นปลาสีทองคำนั้นแล้ว ก็ทรงดำริว่า สมเด็จพระบรม
ศาสดาจักทรงทราบเหตุที่ทำให้ปลาตัวนี้มีสีเป็นทองคำ จึงได้โปรดให้คน
เหล่านั้นห้ามเรือปลานั้นไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ฯ พอปลานั้น
อ้าปากขึ้น พระเชตะวันทั้งสิ้น ก็กลิ่นเหม็นตลบไป ฯ พระราชาจึงทูล
ถามองค์พระศาสดาว่า เหตุไรปลาตัวนี้จึงมีสีดังทองคำ เหตุไรกลิ่นเหม็น
จึงพุ่งออกจากปากปลาตัวนี้ พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสว่า
ดูก่อนมหาราช ปลาตัวนี้ได้เป็นภิกษุชื่อว่า กบิละ อยู่ในศาสนาของ
พระกัสสปพุทธเจ้า ได้เป็นผลศึกษาเล่าเรียนมาก เป็นผู้มีบารวมมาก
แต่ถูกตัณหาครอบงำ จึงได้ดำริกับทั้งหลาย ซึ่งไม่เชื่อถ้อยคำของตน
ได้ทำให้ศาสนาของพระกัสสปทศพลเสื่อมถอยลงไป ฯ เวลาพระกบิละ
นั้นสิ้นอายุแล้ว ก็ได้ไปเกิดในอเวจีนรก แต่บาปกรรมยังไม่สิ้น จึงได้
มาเกิดเป็นปลา ด้วยเศษบาปกรรมอันนั้น การที่ปลานั้นมีสีดัง
ทองคำนั้น เป็นด้วยผลแห่งการที่พระกบิละได้สอนพระพุทธวจนะมานาน
ได้แสดงคุณของพระพุทธเจ้ามานาน ฯ การที่ปลาตัวนี้ มีกลิ่นปาก
เหม็นนั้น เพราะโทษที่ได้ดำริว่าภิกษุทั้งหลาย เราตถาคตจะให้ปลาตัวนี้
หลุดในบัดนี้ ฯ พระราชาจึงตรัสว่า ขอให้หลุดเถิด พระเจ้าข้า ฯ
ลำดับนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสถามว่า เจ้าชื่อว่ากบิละ

หรือ ? ปลาตัวนั้นกราบแล้ว พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ขอว่ากับละแล้วตรัสถามอีกว่า เจ้ามาจากไหนจึงได้มาเกิดเป็นปลา ๑ กราบแล้วข้าพระองค์มาจากอเวไนรก พระเจ้าข้า ๑ พระโศชนะพี่ชายของเจ้าไปไหน ๑ ปรีนิพพานแล้ว พระเจ้าข้า ๑ นางสาวนี้ผู้เป็นมารดาของเจ้าไปไหน ๑ เกิดในนรก พระเจ้าข้า ๑ นางตาป่าน้องสาวของเจ้าไปไหน ๑ เกิดในนรกใหญ่ พระเจ้าข้า ก็บัดนี้เจ้าจักไปไหน ไปอเวนิมหานรก พระเจ้าข้า ปลาตัวนั้นกราบตลอดนั้นแล้ว ก็มีความเสียใจครอบงำจึงฟาดเรือด้วยศรยะ แล้วตายไปเกิดในอเวไนรก ๑ มหาชนก็พากันสลดใจชนลูกชนชั้นด้วยได้เห็นความอัศจรรย์ และความสังเวช

ในลำดับนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ทรงเล็งดูซึ่งวารจิตของประชุมชน ซึ่งอยู่ในสถานนั้น แล้วได้ทรงแสดงกัปสูตร ซึ่งมีอยู่ในสูตรนิบาต อันขึ้นต้นว่า ธรรมจริยํ พุทธจริยํ วสุตมํ ดังนี้ แล้วก็ได้ทรงแสดงเป็นข้อธรรมไว้ว่า ตัณหาย่อมเจริญแก่ผู้ประมาท เหมือนกับเถาหยาดทราย ซึ่งเจริญที่ต้นไม้ ฉะนั้น ๑ ผู้มีตัณหานั้น ย่อมเลื้อนลอบไปสู่ภพน้อยภพใหญ่ เหมือนกับวานรที่ต้องการผลไม้ แล้วกระโดดไปตามกิ่งไม้โน้นบ้าง ฉะนั้น ๑ ตัณหาอันชั่วช้า อันแผ่ไปในโลกลี้ ครอบงำผู้ใด ความโศกทั้งหลายย่อมเจริญแก่ผู้นั้น เหมือนกับหญ้าคาที่ถูกน้ำฝนแล้มน้ำหนองออกขึ้น ฉะนั้น ๑ ผู้ใดครอบงำตัณหาอันชั่วช้า อันข้ามได้ยากในโลก ทุกข์โศกทั้งหลายย่อมตกไปจากผู้นั้น เหมือนกับหยาดน้ำตกไปจากใบบัว ฉะนั้น ๑ เพราะฉะนั้น เราจึงบอกแก่ท่านทั้งหลาย ขอความเจริญจงมีแก่ท่านทั้งหลาย ขอท่านทั้งหลายบรรดาที่มาประชุมแล้วในที่นี้จงขุดรากตัณหาเสีย เหมือนกับผู้ต้องการหญ้าแฝก ขุดเสียซึ่งหญ้าคา ฉะนั้นอย่าให้มารรุกรานท่านทั้งหลายบ่อย ๆ เหมือนกับกระแสน้ำอันพัดไม้ซึ่งเกิดอยู่ริมแม่น้ำ ฉะนั้น ดังนี้

ในเวลาจบเทศนาลง พวกเด็กหนุ่ม ๕๐๐ คน ที่เป็นบุตรของชาวประมงนั้น ก็เกิดความสลดใจ อยากกระทำให้สิ้นทุกข์ จึงได้บรรพชา

๒๔๘ พระสุตตันตปิฎก คัมภีร์ที่ ๑ สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม ๑

ในพระพุทธศาสนา ไม่ช้าก็ได้เล่าเรื่องพระอรหันต์หมดด้วยกับแสน จมวโร
พระกบิละ ซึ่งเป็นเรื่องแรกในต้นท้าวรรคแห่งพระธรรมบท ซึ่งยกมา
เป็นอาทานในคำว่า ความเพ็ดเพลิน ข้อมมีแก่ผู้มีทุกข์ คือ ตักบา
ข้อมมีแก่ผู้มีทุกข์ และทุกข์ข้อมมีแก่ผู้มีความเพ็ดเพลิน คือ มีแก่
ผู้มีความเพ็ดเพลิน เพียงเท่านั้น ๆ แต่คำว่า ความเพ็ดเพลินข้อมมีแก่ผู้มีทุกข์
ความทุกข์ ข้อมมีแก่ผู้มีความเพ็ดเพลิน ดังนั้น ขอท่านทั้งหลาย
จงนึกถึงคำอธิบายที่แสดงมาแล้ว ตามอรรถกถาข้างต้นโน้น สืบเนื่อความ
ในเทศนาภณณ์เพียงเท่านั้น.

เอวံ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ๆ

กัณฐ์ที่ ๓๗

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวปุตตสังยุต
ว่าด้วยคำของเทพบุตร ๑ องค์

ราชคชนันทน์ ๆ เอกมนต์ จิโต โข อุตฺตโร เทวปุตฺโต ภควโต
สมฺคเฏ อิมํ คถํ อภาสิต.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอน
เทวปุตตสังยุต กัณฐ์ที่ ๓๗ ว่าด้วยคำของเทพบุตร ๑ องค์ สืบต่อไป
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนาน หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นี้ว่า ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่พระเวฬุ-
วนาราม กรุงราชคฤห์ ๆ ครึ่งนั้น พอถึงเวลามัชฌิมาคยามแห่งราตรี
ก็มีเทพบุตรองค์หนึ่ง ชื่อว่าอุตฺตรเทพบุตร ทำพระเวฬุวนารามทั้งสนให้

สว่างด้วยรัศมีของตน แล้วเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระพุทธผู้ทรงพระภาคเจ้า
ถวายบังคมแล้ว ก็ยืนอยู่ในที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง

อัครเทพบุตร ยืนอยู่ในที่สมควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ก็กราบทูลว่า
ข้าแต่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ขวดยุติมาอายุน้อยนัก ทั้งถูกนำเข้าไป
ไปด้วย เครื่องต้านทานย่อมไม่มีแก่ผู้ที่ถูกขรณำเข้าไป เมื่อบุคคลเล็ง
เห็นภัยในความตาย ก็ควรทำบุญทั้งหลายอันจักนำมาซึ่งความสุข พระ
เจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ขวดยุติมาอายุน้อยทั้งถูกนำ
เข้าไป เครื่องต้านทานย่อมไม่มีแก่ผู้ที่ถูกขรณำเข้าไป เมื่อบุคคลเห็นภัยใน
ความตาย ควรเพ่งความสงบ ควรละอาภิสในโลก ดังนี้ ฯ อัครเทพบุตร
นั้นได้ฟังดังนี้แล้ว ก็ชื่นชมยินดี จึงถวายบังคมลา ทำปทัชฌายแล้ว ก็หาย
วับไปในสถานนั้น สันเนื้อความในพระบาลีเพียงเท่านั้น แต่เนื้อความใน
อรรถกถา และอรรถาธิบาย ยังมีอยู่อีก ดังจะได้แสดงเป็นลำดับไป

อรรถกถา

กล่าวคือ เนื้อความในอรรถกถา แห่งพระสูตรอันยังมีอยู่อีก คือ ใน
อรรถกถาแห่งอุปเนยยสูตรนั้นว่า คำว่า ถูกนำเข้าไปนั้น คือ สันไปรอบ ฯ
คำว่า สันไปรอบ คือ ดับไป ฯ คำว่า ดับไปนั้น คือ เข้าไป ฯ อีก
อย่างหนึ่ง เข้าไปถึงซึ่งความตายโดยลำดับ ฯ นายโคบาลนำฝูงโค
ไป ฉนโต จีวรก็ถูกขรณำเข้าไปใกล้มรณะ ฉนนัน ฯ คำว่า จีวรนั้น
ได้แก่ชีวิตอันทรีย์ คือสิ่งที่ใหญ่ในความเบญญ์แห่งร่างกาย ฯ คำว่า
น้อยนั้น คือ น้อยด้วยเหตุ ๒ ประการ อันได้แก่ น้อยตามธรรมดาของ
ตน ๑ น้อยตามขณะ ๑ ฯ คำว่า น้อยตามธรรมดาของตนนั้น ได้
ในพระบาลีว่า ผู้ใดมีชีวิตอยู่นาน ผู้นั้นก็มีชีวิตอยู่เพียง ๑๐๐ ปี หรือ
เกิน ๑๐๐ ปีเท่านั้น ฯ คำว่า น้อยตามขณะนั้น คือ ขณะแห่งชีวิตของ
สัตว์โลกทั้งหลาย มีเพียงชั่วความเป็นไปแห่งจิตดวงหนึ่งเท่านั้น ฯ
ลอรกแม่หมุนไปอยู่ ก็หมุนไปตามรอยกกรถอันเดียวเท่านั้น ถึงจะหยุด

อยู่ ก็เขยค้อยเท่าที่รอยกงรถถูกต้องเท่านั้น ฉะนั้น ชีวิตของสัตว์โลกทั้งหลาย
ก็มีขณะจิตเดียว ฉะนั้น เมื่อจิตนั้นดับไป สัตว์โลกก็ถือว่าดับไปดังนี้ ฯ
ข้อนี้สมกับเนื้อความในพระบาลีว่า บุคคลมีชีวิตอยู่แล้ว ในขณะที่จิตคิด
ไม่มีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน จักไม่มีชีวิตอยู่ในอนาคต ส่วนในขณะที่จิตอนาคตแล้ว
ก็เรียกว่าไม่มีชีวิตอยู่แล้ว ทั้งไม่ใช่กำลังมีชีวิตอยู่เพียงแต่จักมีชีวิตอยู่เท่านั้น
ส่วนในขณะที่จิตปัจจุบัน บุคคลก็ไม่ใช่มีชีวิตอยู่แล้ว เพียงแต่กำลังมีชีวิต
อยู่เท่านั้น ทั้งจักไม่มีชีวิตอยู่ต่อไป ฯ ชีวิต อติภาพ และสหทุกข์ทั้งสาม
เป็นของประกอบกับจิตดวงเดียวขณะจิต ข้อมเป็นไปรวดเร็ว ชั้นทั้งหลาย
เหล่าใดของผู้กำลังตายอยู่ หรือของผู้กำลังตั้งอยู่ในโลกนี้ดับไปแล้ว ชั้น
เหล่านั้นทั้งสามข้อมเป็นเช่นเดียวกัน ชั้นเหล่านั้นทั้งสามดับไปแล้วหาปฏิสนธิ
ไม่ได้ ฯ โลกไม่เกิดแล้วด้วยชั้นที่ยังไม่เกิด ไม่มีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน
โลกรู้กันได้ด้วยความแตกไปแห่งจิต บัญญัติข้อมมีอยู่ในปรมัตถ์ ดังนี้

คำว่า ถูกรณำเข้าไปนั้น คือ ถูกรณำเข้าไปใกล้ความตาย หรือ
อีกอย่างหนึ่งว่า เข้าไปใกล้ชรา ฯ คำว่า ที่ต้านทานไม่มันนั้น คือไม่มี
สิ่งใดที่สามารถต้านทานผู้ที่ถูกรณำเข้าไปหาภรรณะได้ ฯ คำว่า ภัย
ดังที่กล่าวไว้แล้วนั้น มีอยู่ ๓ ประการ คือ การเข้าไปใกล้ภรรณะแห่ง
ชีวิตอันทรียก็เป็นภัยอัน ๑ การท้อถอยเป็นของเล็กน้อยก็เป็นภัยอัน ๑ การ
ไม่มีเครื่องต้านทานแห่งผู้ที่ถูกรณำเข้าไปก็เป็นภัยอัน ๑ ฯ ใจความก็คือ
คำว่า ภัยนั้น ได้แก่สิ่งที่น่ากลัว ได้แก่เหตุการณ์ที่น่ากลัว คำว่า ควรทำ
บุญทั้งหลายอันนำสุขมาให้ นั้น คือ บรรพผู้จักความควรทำบุญทั้งหลาย
อันจักให้ซึ่งความสุข ฯ โดยเหตุนี้ จึงเป็นอาว่า เทวดาองค์หนึ่งมาขุด
รูปาวจรณาน โดยเพ่งเอาปัพพเจตนา มนุจนเจตนา อปรเจตนา ว่าเป็น
บุญทั้งหลาย ฯ เทวดาองค์นั้นเฝ้าความยินดีในมาน ถือเอาสุขในมาน
ว่าเป็นของนำมาซึ่งความสุข ฯ ก็ เทวดาองค์นั้นได้เกิดในพรหมโลกที่
มีอายุยืนนาน ได้เห็นสัตว์โลกทั้งหลายในกามาพจรสวรรค์ชั้นต่ำ เกิด
ตายอยู่ในที่มีอายุเล็กน้อย ว่าเป็นเหมือนเมล็ดฝิ่นที่ตกลงมา แล้วก็คิดว่า
ขอให้สัตว์โลกเหล่านั้นได้เจริญญาณ อย่าให้มานเสื่อม เวลาตายแล้ว

ให้ได้เกิดในพรหมโลกซึ่งมีอายุ ๑ กัลป์ หรือ ๕ กัลป์ ๘ กัลป์ ๑๖ กัลป์ ๓๒ กัลป์ ๖๔ กัลป์เกิด ดังนี้ ๑ เพราะฉะนั้น เทวดาองค์นั้นจึงได้กราบทูลสมเด็จพระผู้ประภาสเจ้าว่า ชีวิตมีอายุน้อยทั้งถูกนำเข้าไป เครื่องต้านทานย่อมไม่มีแก่ผู้ชราเข้าไป เมื่อบุคคลเล็งเห็นสิ่งนั้นว่าเป็นภัยในความตาย ควรทำบุญทั้งหลายอันนำมาซึ่งความสุข ดังนี้

ลำดับนั้น เมื่อสมเด็จพระผู้ประภาสเจ้าทรงเห็นว่า เทวดาองค์นั้นได้กล่าวถ้อยคำซึ่งยังวนเวียนอยู่ในโลก ยังไม่อาจนำออกจากโลก จึงได้เปลี่ยนเป็นถ้อยคำอันนำออกจากโลกว่า เมื่อบุคคลเล็งเห็นสิ่งนั้นว่าเป็นภัยในความตาย ก็ควรเพ่งความสงบ ควรละอามิสในโลก ดังนี้ ๑ คำว่า อามิสในโลกนั้น มีอยู่ ๒ อย่าง คือ อามิสโดยอ้อม ได้แก่ภูมิภวภูมิกับอามิสโดยตรง อันได้แก่ปัจจัย ๔ ๑ แต่ในที่นี้หมายอามิสโดยอ้อม ถึงแม้ว่าอามิสโดยตรงก็ใช้ได้ ๑ คำว่า ควรเพ่งความสงบนั้น คือ ควรต้องการซึ่งความสงบอย่างยิ่ง อันได้แก่นิพพาน ๑ สันเนือความในอรรถกถาแห่งอุปเนยขสูตร ในนรวรรค แห่งเทวปุตตสังยุตตเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า ชีวิตคือความเป็นอยู่แห่งร่างกายของสัตว์โลกทั้งหลาย ล้วนแต่มีประมาณน้อยทั้งนั้น ถึงแม้ว่าอายุของพรหมจะมีประมาณมาก ตั้งแต่ ๑ กัลป์ ถึง ๖๔ กัลป์ก็เรียกว่าน้อย เพราะเมื่อว่าโดยปรมาตม์แล้ว ชีวิตย่อมเป็นไปชั่วขณะจิตหนึ่งเท่านั้น เมื่อขณะจิตหนึ่งดับไป ก็ชื่อว่าดับไปด้วย แต่โลกย่อมแลไม่เห็น เว้นแต่ผู้มีปัญญาจักขุเท่านั้น ต่อเมื่อใดสัตว์บุคคลเหล่านั้นสิ้นอายุ ใจอ่อน วิญญาณแล้ว เมื่อนั้นแหละโลกจึงจะแลเห็นว่าตาย ๑ สัตว์บุคคลย่อมตายในเวลาไม่ช้านัก เมื่อตายแล้วก็จักต้องไปตามกรรมของตัว ผู้ใดทำกรรมชั่วไว้ก็จะไปตามกรรมชั่ว คือ ไปเกิดในอบายภูมิ ๔ อันได้แก่เนรก เปรต อสุรกาย ดิรัจฉาน แล้วได้รับทุกข์ตามสมควรแก่สถานนั้น ๆ ผู้ใดทำความดีไว้ ผู้นั้นก็จะกลับไปสู่สุคติ คือ กลับมาเกิดเป็น

มนุษย์อีกก็มี ไปเกิดในสวรรค์ก็มี ฯ คนเราข่มอยากได้ความสุขทั้งใน
เวลาเป็นและเวลาตาย เพราะฉะนั้น เทวดาองค์นั้นจึงกล่าวไว้ว่า เมื่อ
ผู้ใดเห็นสงนนาเป็นภัยในความตาย คือเห็นเห็นว่า ชีวิตของสัตว์โลก
ทั้งหลายเป็นของใกล้ต่อความตายอยู่เป็นนิจ หรือเป็นของที่ชราเข้าไป
หาความตายอยู่เป็นนิจ ก็ควรทำบุญทั้งหลาย อันจักนำความสุขมาให้
ดังนี้ ฯ คำว่า บุญทั้งหลายตามคำของเทวดานั้น หมายความว่าสมาบัติ
ซึ่งเป็นเหตุปัจจัยที่จะให้เกิดในพรหมโลก อันมีอายุยืนนาน ฯ แต่ว่าเมื่อ
ว่าตามทางปฏิบัติสำหรับคนทั่วไปแล้ว บุญทั้งหลายนั้น ก็ได้แก่ความ
ดีทั้งหลายที่ทำให้ใจของตนผ่องใส ฯ ความดีทั้งหลายที่ทำให้ใจของตน
ผ่องใสนั้น เมื่อว่าโดยประเภทใหญ่ ๆ แล้วก็มีอยู่ ๑๐ ประการ คือ ทาน
อันได้แก่การให้ปันแจกแบ่ง ๑ ศีล อันได้แก่การไม่ทำความชั่วทางกาย

วาจา ๑ ภาวนา อันได้แก่การอบรมจิตให้มีสมาธิปัญญา ๑ อปจายนะ
อันได้แก่การเคารพนบถต่อผู้ควรเคารพนบถ ๑ ไวยาวัจจะ อัน
ได้แก่การช่วยเหลือในสิ่งที่เป็นบุญกุศล ๑ บัณฑิตทาน อันได้แก่การให้
ส่วนบุญแก่ผู้อื่น ๑ บัณฑิตานุโมทนา อันได้แก่การยินดีต่อส่วนบุญที่ผู้อื่น
ให้ ๑ รัชมัสสวณะ อันได้แก่การฟัง ๑ ธรรมเทศนา อันได้แก่การแสดง
ธรรม ๑ ทิฏฐุชกรรม อันได้แก่การทำความเห็นของตนให้ถูกต้องตามเหตุผล
ตามความเป็นจริง ๑ รวมเป็นประเภทบุญใหญ่ ๑๐ ประการด้วยกัน ดังนี้

ผู้ที่ทำบุญไว้แล้วในชาติก่อน มาชาตินี้ก็มีความสุขดีกว่าผู้ที่ไม่
ได้ทำบุญไว้ ผู้ที่ได้ทำบุญไว้ในชาตินี้ ต่อกันในชาติหน้า ก็จะได้ความ
สุขดีกว่าผู้ที่ไม่ได้ทำบุญไว้ บุญทั้ง ๑๐ ประการนี้ เรียกว่าเป็นแก้ว
สารพัดนึก เพราะกรรมตามบุญ จะนึกอย่างไร ก็เป็นอย่างนั้น อยากได้
สิ่งใดก็ได้สิ่งนั้น ดังเรื่องพระเจ้าทัญญูคามณี อันมีในปริเฉทที่ ๒๔ แห่ง
คัมภีร์มหาวงศ์ ซึ่งกล่าวถึงวงศ์กษัตริย์ในลังกาเป็นตัวอย่างฉะนั้น กล่าวคือ
เมื่อพระเจ้ากากรวรรณดิศ ได้เสวยราชย์อยู่ในมหาคาม ในโลหชนบท
นั้น พระองค์มีพระราชโอรสพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า ทัญญู-
คามณีเอกย์ ฯ เมื่อพระองค์สวรรคตแล้ว ทัญญูคามณีเอกย์ผู้เป็นพระราช-

โอรสนั้น ก็ได้เสวยราชย์ในโลหชนบทนั้น เวลาได้เสวยราชย์แล้ว ก็ได้สำเร็จโทษเจ้าหมีพ แล้วได้เป็นพระราชาเอกในอนนราชบุรี ในลังกาทวีป ฯ ในเวลานั้น พ.ศ.๓๗๒ นั้นแต่ที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานมา เมื่อทูลฐคามณีกภัย ได้เป็นพระราชาเอกในอนนราชบุรี ที่ลังกาทวีปนั้นแล้ว ก็มีพชแห่งทองคำเป็นต้นเกิดขึ้นรอบอนนราชบุรีนั้น ด้วยบุญญา-
 นภาพของพระเจ้าทูลฐคามณีกภัย ฯ คือ พชทองคำมีประมาณ ๑ คืบ บ้าง มีประมาณ ๑ นิ้วบ้าง เป็นอันมาก ได้เกิดขึ้นในพื้นที่ประมาณ ๑๖ กรีส ในบ้านอารววิวิฏคาม ด้านทิศอีสานไกลจากอนนราชบุรี ๓ โยชน์ ฯ ส่วนทางด้านทิศประจิม ห่างจากอนนราชบุรีได้ ๑ โยชน์นั้น ได้มีพชทองคำเกิดขึ้นในชนบท ๑ ซึ่งมีชื่อว่าคัมพปฏฐ ที่ฝั่งข้างโนนแห่งแม่น้ำคงคา ฯ ทางด้านทิศอาคเนย์ ห่างจากอนนราชบุรีไปได้ ๔ โยชน์นั้น มีแก้วมณีเป็นอันมากเกิดขึ้นที่บ้านวาปี ฯ ในทิศทักษิณ ห่างจากอนนราชบุรี ๔ โยชน์ ได้มีเงินเกิดขึ้นในถ้ำแห่งหนึ่ง ซึ่งมีในอัมพปฏฐไกลชนบท ฯ ในด้านทิศปัจจิม ไกลจากอนนราชบุรี ๕ โยชน์นั้น มีแก้วมุกดาใหญ่กับแก้วประพาฬ เท่าผลมะขามบ่อใหญ่ผุดขึ้นมาบนบก ที่ทำเรืออรุเวลันนั้น แก้วมุกดา กับแก้วประพาฬนั้น มีกำหนดได้ ๖๐ เกวียน ฯ ในด้านทิศอุดร ห่างจากอนนราชบุรีได้ ๑ โยชน์ มีแก้วมณี ๔ ดวง ซึ่งเป็นแก้วอย่างดี โตเท่าลูกหินบด มีสีดังสีดอกผักตบ สีส่วนขาว ๑ คืบ ๔ นิ้ว ได้ผุดขึ้นมาที่หาดทรายในชอกแห่งแม่น้ำ ซึ่งไหลเข้าไปสู่บึงใกล้กับบ้านเปฬิวานี้ คนทั้งหลายได้เห็นพชทองคำเป็นต้นเหล่านั้นแล้ว ก็ได้ นำความไปกราบทูลพระเจ้าทูลฐคามณีกภัย พระองค์ก็โปรดให้ขุนมารวมไว้ในท้องพระคลัง ดังนี้

อีกอย่างหนึ่ง บุญทั้งหลาย จัตุว่าเป็นบ่อทรัพย์อันประเสริฐ ไม่มีบ่อทรัพย์อันใดจะดีเท่ากับบุญ เพราะเหตุว่า ถึงแม้ในที่ไม่ใช่บ่อก็มี รัตนะเกิดขึ้นดังแสดงมา ฯ เพราะฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงได้ ทรงแสดงผลของบุญไว้ว่า เอส เทวมนุสสาณิ สัพพกามมโท นิธิ เป็นต้น ซึ่งแปลว่า ขุมทรัพย์ คือบุญ เป็นขุมทรัพย์ให้สำเร็จความ

ประสงค์ทั้งปวงแก่เทพตามมนุษย์ทั้งหลาย ว่าด้วยเทพตามมนุษย์ทั้งหลาย
ต้องการสิ่งใด ๆ ก็ได้สิ่งนั้น ๆ ด้วยขุมทรัพย์ คือบุญทั้งหลายนั้น ๆ ความ
เป็นผมผวพรรณงาม เสี่ยงเพราะ ทรวดทรงสวย รูปสวย เป็นใหญ่
มีบริวาร เหล่านี้ เทพตามมนุษย์ก็ได้ด้วยขุมทรัพย์ คือบุญเหล่านั้น ๆ
ความเป็นพระราชาเฉพาะประเทศก็ดี เทพตามมนุษย์ก็ได้ด้วยขุมทรัพย์ คือ
บุญเหล่านั้น ๆ มนุษย์สมบัติ สวรรคสมบัติ นิพพานสมบัติ เทพตาม
มนุษย์ก็ได้ด้วยขุมทรัพย์ คือบุญเหล่านั้น ๆ การที่จะอาศัยมิตร แล้ว
ได้เจริญธรรม จนได้เป็นผู้มีความชำนาญในวิชา และวิมุตติ เทพตาม
มนุษย์ทั้งหลาย ก็ได้ด้วยขุมทรัพย์ คือบุญเหล่านั้น ๆ ปฏิสัมภิตา ๔
วิโมกข์ ๘ สวากกมมิมิ บังเอจกมมิมิ พุทธกมมิมิ เทพตามมนุษย์ทั้งหลาย ก็ได้
ด้วยบุญอันเหล่านั้น ๆ บุญเป็นของมีประโยชน์มากอย่างนี้ เพราะฉะนั้น
บัณฑิตทั้งหลายผู้มีความคิดดี จึงได้สรรเสริญผู้ทำบุญไว้ ดังนี้ โดยเหตุนี้
จึงควรที่คนทั้งหลายจะทำบุญทุกคนไป แต่อย่าลืมนะว่า บุญนั้นมีอยู่ ๑๐ ประการ
ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ๆ สันเนอความในเทศนาภิกษุทั้งหลายเพียงเท่านั้น.

เอวํ ทิมํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐกัณ ๓๘

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวปุตตสังยุต

ว่าด้วยคำของเทพบุตร ๑ องค์

เอกมนต์ จิโต โข อนาถปณฺธิโก เทวปุตฺโต ภควา สมนฺติเก
อิมา คากาโย อภาสตี.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
ตอนเทวปุตตสังยุต กัณฐกัณ ๓๘ ว่าด้วยคำของเทพบุตร ๑ องค์ สืบต่อไป

เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระมหากษัตริย์ และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนา
นั้นว่า ครึ่งหนึ่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม
กรุงสาวัตถี ฯ ครึ่งหนึ่ง พอลงเวลามัชฌิมยาม ก็มีเทพบุตรองค์ ๑ ซึ่ง
มีชื่อว่าอนาถบิณฑิกเทพบุตร ทำพระเชตวันให้สว่างด้วยรัศมีของ
ตน แล้วเข้าไปเฝ้าถวายบังคมขึ้นกราบทูลว่า ข้าแต่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
พระเชตวันเป็นที่อาศัยอยู่แห่งหมู่ญาติ เป็นที่ประทับอยู่ของพระผู้มีพระ
ภาคเจ้า ผู้เป็นพระราชาในธรรม เป็นที่ทำให้เกิดบิตแก่ข้าพระองค์ ฯ
บุคคลทั้งหลายย่อมบริสุทธด้วยการทำ ด้วยวิชา ด้วยธรรม ด้วยศีล
ด้วยชีวิตอันสูงสุด ย่อมไม่บริสุทธด้วยโคตรตระกูล หรือทรัพย์สมบัติประการ
ใด เพราะฉะนั้น เมื่อผู้เป็นบัณฑิตเห็นประโยชน์ของตน ก็ควร
เลือกทำโดยแยบคาย คือ โดยถูกทาง บุคคลย่อมบริสุทธในสิ่งนั้นด้วย
อาการอย่างนี้ ภิกษุผู้ขามฝั่งได้ด้วยปัญญา ด้วยศีล ด้วยความสงบ
อย่างเข้มแข็งกับพระสารบุตร พระเจ้าข้า ฯ กราบทูลดังนี้แล้ว
ก็ถวายบังคมลา ท้าวทักขินแล้ว ก็หายเข้าไปในสถานนั้น ฯ รุ่งเช้า
ขึ้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้ทรงเล่าเรื่องนี้ให้ภิกษุทั้งหลายฟัง ฯ
แต่ได้ทรงเล่าเพียงว่า มีเทพบุตรองค์หนึ่งเท่านั้น เนื้อความนอกนั้นไม่
ได้ทรงเล่ารายละเอียด เมื่อพระองค์ทรงเล่าจบลงแล้ว พระอานนทเถรเจ้า
ก็กราบทูลขึ้นว่า อนาถบิณฑิกเทพบุตรนั้น จักเป็นอนาถบิณฑิกคฤหบดี
เป็นแน่ เพราะอนาถบิณฑิกคฤหบดี ได้เลื่อมใสขังต่อพระสารบุตร
เถรเจ้า พระเจ้าข้า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดิละ ฯ อานนท
เทพบุตรองค์นั้น คือ อนาถบิณฑิกคฤหบดี ฯ สันเนื้อความในพระบาลี
และในอนาถบิณฑิกวรรค ซึ่งเป็นวรรคที่ ๒ แห่งเทวปุตตสังขยู่เพียงเท่านั้น

ต่อไป เป็นเรื่องแห่งอนาถบิณฑิกคฤหบดี ที่สร้างพระเชตวนาราม ซึ่งเรียกโดยย่อว่าพระเชตวัน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วัดพระเชตุพน ด้วยสละทรัพย์ของตนถึง ๔๕ โกฏิ ตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์จุลวรรคนั้นปลายแห่งพระวินัยปิฎก ให้ท่านทั้งหลายฟังโดยพิสดาร เพราะเหตุว่า คำว่า วัดพระเชตวัน หรือวัดพระเชตุพน หรือพระเชตวนาราม หรือ คำว่า เชตวนะ อนาถบิณฑิกสุส อาราม นั้น ท่านทั้งหลายที่เคยเข้าวัด ฟังธรรม หรือเคยฟังพระสวดมนต์ ย่อมได้ฟังอยู่เสมอ แต่โดยมากย่อมได้ทราบเรื่องพิสดารว่า วัดพระเชตวัน หรือวัดพระเชตุพน หรือพระเชตวนารามอันมีในคำว่า เอวมเม สุตํ เอกํ สมยํ ภควา สาวถณฺนิ วิหริติ เชตวนะ อนาถบิณฑิกสุส อาราม นั้น ใครเป็นผู้สร้าง สร้างไว้แต่เมื่อไร สร้างไว้ที่ไหน สร้างสัณทฺธิ์เท่าไร ผู้สร้างได้ผลอย่างไร ในเมื่อตายไปแล้ว เพราะฉะนั้น จึงจักได้ยกเรื่องอนาถบิณฑิกคฤหบดี คืออนาถบิณฑิกเศรษฐี ที่สร้างวัดพระเชตวัน มาแสดงให้ท่านทั้งหลาย ฟังต่อไป

กล่าวคือ ในคัมภีร์จุลวรรคนั้นปลายได้กล่าวไว้ว่า เมื่อพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายได้ตรัสรู้แล้ว ในเดือน ๖ เพ็ญ ต่อมาถึงเดือนยี่ หรือ เดือน ๓ แห่งบันน ก็ได้เสด็จไปประทับที่เวฬุวันอุทยาน ใกล้กรุงราชคฤห์มหานคร ฯ ครั้นนั้น อนาถบิณฑิกคฤหบดี ซึ่งเบบนองเขยของราชคฤห์เศรษฐี ได้ไปทูลราชคฤห์ธานี ฯ ไปเห็นราชคฤห์เศรษฐีสั่งให้บ่าวไพร่กรรมกรหุงต้มข้าวปลาอาหารไว้เป็นอันมาก ก็คิดว่า คงจักมีอาวาหมงคล หรือววาหมงคล หรือการบูชาอันเป็นการใหญ่ หรือเชิญพระราชอาพร้อมทั้งจตรงคเสนามาเสวยเป็นแน่ แต่ครั้นทราบว่า ไม่ใช่ อย่างนั้น การที่ได้จัดให้บ่าวไพร่กรรมกร จัดแจงอาหารไว้เป็นอันมากนั้น เพื่อจะถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ มิ่งคํพระพุทธเจ้าเป็นประธานในวันพຸງนี้ ฯ พออนาถบิณฑิกเศรษฐีได้ยินคำว่า พระพุทธเจ้า ก็เกิดเฉลียวใจว่า คำนี้เราไม่เคยได้ยินมาก่อนเลย จึงถามขึ้นว่า ท่านกล่าวว่า พระพุทธเจ้า หรือ ราชคฤห์เศรษฐีก็ตอบว่า เขากล่าวว่าพระพุทธเจ้า แล้วอนาถบิณฑิก-

เศรษฐีกถามซ้ำอีกเป็นครั้งที่ ๒ ที่ ๓ ราชคหเศรษฐีก็ตอบอย่างนั้นอีก ๆ
อนาถบิณฑิกเศรษฐีจึงกล่าวว่า คำว่า พระพุทธเจ้า^๕ เป็นของมีในโลก
ได้ยาก ๆ เราอาจไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า^๖ ผู้เป็นพระอรหันตสัมมา-
สัมพุทธเจ้าในเวลา^๗นี้ได้หรือไม่ ? ราชคหเศรษฐีตอบว่า ไม่ได้ เพราะ
หมดเวลาเสียแล้ว พรุ่งนี้เกิดจึงค่อยไป

ในคราวนั้น อนาถบิณฑิกเศรษฐีได้นอนนึกถึงแต่พระพุทธเจ้าว่า
พรุ่งนี้เราจะไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า^๖ ผู้เป็นพระอรหันตสัมมา-
สัมพุทธเจ้า^๗ ดังนี้ ๆ ในคืนวันนั้น อนาถบิณฑิกเศรษฐีได้ลุกขึ้นจากที่นอน
ถึง ๓ ครั้ง โดยเข้าใจว่าสว่างแล้ว ได้ออกจากบ้านไปเพื่อจะออกประตู
เมืองทางด้านป่าสัตว์น พวกอมุขยหริกาษาประตูเมืองด้านนั้น ก็เปิดประตู
เมืองให้ ๆ พออนาถบิณฑิกเศรษฐีออกพ้นพระนครไปแล้ว แสงสว่าง
นั้นก็หายวับไป ความมืดก็ปรากฏขึ้น ความสะดุ้งกลัวจนขนลุกขนชันก็
เกิดขึ้น อนาถบิณฑิกเศรษฐีก็คิดจะกลับเสียจากที่นั้น

ลำดับนั้น มัชฌิมคนหนึ่งชื่อว่าสวกษัณโฏ^๘ได้ร้องบอกว่า ช้างตึง ๑๐๐
ม้าตึง ๑๐๐ รถม้าตึง ๑๐๐ สาว ๆ ที่สวย ๆ ตกแต่งร่างกายด้วยกณพล
แก้วมณตึง ๑๐๐ ตึงพัน ก็ไม่ดีเท่าเสวตที่ ๑๖^๙ แห่งการที่ท่านก้าวเท้าไป
เพียงก้าวเดียว ท่านจงไปเกิดคฤหบดี ๆ การไปของท่านเป็นของ
ประเสริฐ ท่านอย่ากลัวเลย ดังนี้

ลำดับนั้น ความมืดก็หายวับไป แสงสว่างก็เกิดขึ้น ความสะดุ้งกลัว
จนขนลุกขนชันก็หายวับไป ๆ อนาถบิณฑิกเศรษฐี ก็เดินต่อไป แต่
พอไปสักครู่ใหญ่ แสงสว่างนั้นก็หายวับไป ความมืดก็เกิดขึ้นอีก แล้ว
ก็คิดจะกลับอีก มัชฌิมคนนั้นก็ได้ร้องบอกอย่างนั้นอีก แล้วได้มีแสงสว่าง
ดังกลางวันปรากฏขึ้นอีก เศรษฐีก็เดินต่อไปอีก พอเดินต่อไปอีกสักครู่
ใหญ่ แสงสว่างนั้นก็หายวับไปอีก ความมืดก็เกิดขึ้นแทนอีก ความ
สะดุ้งกลัวจนขนลุกขนชันก็เกิดขึ้นอีก แล้วก็คิดจะกลับอีก มัชฌิมคน
นั้นก็ร้องบอกอย่างนั้นอีก แล้วก็มีแสงสว่างดังกลางวันเกิดขึ้นอีก ความ

สะดุ้งกลัวจนขนลุกขนชันนั้นก็หายไปอีก อนาถบิณฑิกเศรษฐีนั้น ก็เดิน
 ค่อยไปอีกจนกระทั่งถึงบ้านสักวันในเวลาจวนสว่าง

ในเวลาจวนสว่างวันนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงเดิน
 จงกรมอยู่ในที่แจ้ง พอทรงแลเห็นอนาถบิณฑิกเศรษฐีมาแต่ไกล ก็
 เสด็จลงจากที่เดินจงกรม แล้วไปประทับบนอาสนะ ตรัสเรียกอนาถ-
 บิณฑิกเศรษฐีว่า มาหนัสสัทธัง ดังนี้ พออนาถบิณฑิกเศรษฐีได้ยินสมเด็จพระ
 ผู้มีพระภาคเจ้าทรงเรียกออกชื่อของตน ก็เกิดความรำเริง มีใจฟูขึ้น
 ด้วยความนึกอัศจรรย์ใจว่า เหตุไรสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรง
 รู้จักชื่อของเรา เพราะเรากับพระองค์ก็ไม่เคยรู้จักกันมา ไม่เคยได้ยื่น
 ชื่อของท่านมา แล้วก็เข้าไปเฝ้า หมอบลงแทบพระบาทของสมเด็จพระ
 ผู้มีพระภาคเจ้า กราบทูลถามว่า พระองค์ทรงบรรทมเป็นสุขหรือ พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ผู้เป็นพราหมณ์ ผู้ด้บริบ
 แล้ว ข่มนอนเป็นสุขทุกเมื่อ ผู้ใดเย็นแล้ว ไม่มีเครื่องเกี้ยวข้อง ไม่ติด
 อยู่ในกามารมณ์ทั้งหลาย ตัดเสียซึ่งความเกี้ยวข้องทั้งปวง กำจัดเสีย
 ซึ่งความทุนทุรายในใจ ผู้นั้นข่มนอนเป็นสุขทุกเมื่อ ผู้นั้นได้ถึงแล้ว
 ซึ่งความสงบใจ ดังนี้ ตรัสดังนี้แล้วก็ได้ทรงแสดงอนุบุพพิกขา คือ
 ทานกขา สัลกกา สัคคกกา กามาทนวกกา เนกขัมมานิสังสกกา
 สืบต่อไป เพื่อฟอกจิตของอนาถบิณฑิกเศรษฐีให้ปราศจากมลทิน เป็น
 ลำดับไป แล้วทรงแสดงซึ่งสามกัณฐกรรม คือ อริยสัจ ๔ สืบต่อไป ๑
 ธรรมจักขุอันบริสุทธิ์หมดมลทิน คือ การเห็นว่า ไม่ว่าสิ่งใดซึ่งมีความเกิด
 เป็นธรรมดา ข่อมมีความดับไปเป็นธรรมดาทั้งนั้น ดังนี้ ก็ได้เกิดมีแก่
 อนาถบิณฑิกเศรษฐีในที่นั้นนั้น

ครั้นอนาถบิณฑิกเศรษฐีได้เห็นธรรมแล้ว ได้ถึงธรรมแล้ว ได้
 รู้แจ้งธรรมแล้ว ได้หยั่งลงสู่ธรรมแล้ว ได้ข้ามความสงสัยแล้ว หมดการ
 กล่าววาทะอย่างไร ๆ แล้ว ถึงความแก้วกล้าแล้ว ไม่ต้องเชื่อผู้อื่นในทาง
 พระพุทธศาสนาแล้ว ก็ทูลสรรเสริญพระธรรมเทศนา และถวายตัวเป็น

อุปาสกในพระพุทธศาสนา แล้วทูลอาราธนา เพื่อให้สมเด็จพระผู้
พระภาคเจ้า กับพระภิกษุสงฆ์เสด็จเข้าไปฉันที่บ้านพักของตน ๆ เมื่อทราบ
ว่า สมเด็จพระเทพพลทรงรับแล้วก็ถวายบังคมลา ราชคหเศรษฐีได้
ทราบว่า อนาถบิณฑิกเศรษฐีได้นิมนต์พระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธองค์เป็น
ประธาน เพื่ออาหารเช้าในวันนั้นแล้ว ก็บอกว่า ท่านเป็นแขก เราจะให้
การช่วยเหลือแก่ท่าน ท่านจะต้องการอาหารเท่าใด เราก็จะช่วย ๆ
อนาถบิณฑิกจะตอบว่า อย่าเลย ผู้ช่วยเหลือของเรามี เราจักจัดอาหารถวาย
พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธองค์เป็นประธานให้จงได้

ในคราวนั้น พวกชาวกรุงราชคฤห์ก็ไปรับอาสาช่วย พระเจ้าพิม-
พิสารซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์ในกรุงราชคฤห์นั้น ก็ทรงรับอาสาช่วย แต่
อนาถบิณฑิกจะไม่ยินดียให้ช่วย ๆ อนาถบิณฑิกได้ให้บ่าวไพร่ของตน จัด
อาหารคาวหวานล้วนแต่ประณีต ที่บ้านของราชคหเศรษฐีเสร็จแล้ว ก็
ใช้ให้คนไปกราบทูล สมเด็จพระผู้พระภาคเจ้า ให้เสด็จเข้ามาฉัน
เมื่อสมเด็จพระผู้พระภาคเจ้า กับเหล่าพระภิกษุสงฆ์มาแล้ว อนาถบิณฑิก
ก็จัดแจงอาหารถวายด้วยมือของตนเอง แล้วกราบทูลว่า ขอพระผู้
พระภาคเจ้ากับเหล่าพระภิกษุสงฆ์ จงเสด็จไปทรงจำพรรษาที่กรุงสาวัตถี
ซึ่งเป็นบ้านเมืองที่อยู่ของข้าพระองค์เกิด ๆ สมเด็จพระผู้พระภาคเจ้า
จึงตรัสว่า พระศากยตเจ้าทั้งหลาย ย่อมยินดียิ่งในที่ว่างเปล่า ๆ อนาถ-
บิณฑิกก็กราบทูลว่า ทราบแล้ว พระเจ้าข้า ลำดับนั้น สมเด็จพระผู้พระ
ภาคเจ้า ก็ทรงแสดงธรรมโปรดอนาถบิณฑิกคฤหบดีตามสมควรแก่เวลา
แล้วก็เสด็จกลับไป

ในลำดับนั้น อนาถบิณฑิกคฤหบดีได้เป็นผู้มีมิตรสหายมาก มีผู้
เชื่อฟังมาก เวลาเสร็จกิจธุระที่กรุงราชคฤห์แล้ว ก็ออกเดินทางกลับไป
ในระหว่างที่เดินทางกลับนั้น ได้ชักชวนคนทั้งหลายให้สร้างอาราม สร้าง
วิหาร จัดไทยทานไว้เพื่อภิกษุทั้งหลาย ว่าบัดนี้ มีพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นใน
โลกแล้ว เราได้นิมนต์ไว้แล้ว พระองค์จักเสด็จมาทางนี้ ๆ คนทั้งหลาย
ที่อยู่ตามรายทางนั้น ก็ได้สร้างอาราม สร้างวิหาร จัดไทยทานไว้ ๆ เวลา

อนาถบิณฑิกกลับไปถึงกรุงสาวัตถีแล้ว ก็ไปเที่ยวตรวจดูว่า ที่ไหนหนอ
 สมควรจะสร้างเป็นพระวิหารถวายแก่พระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นที่ไวโกถันนิก
 ไวกถันนิก มีทางไปทางมาได้สะดวก กลางวันไม่มีผู้คนเคลื่อนกล่น กลาง
 คืนเงียบสงัดปราศจากเสียงกึกก้อง และเสียงลม สมควรเป็นที่อยู่ของ
 หมันสมณะ ก็ได้เห็นว่าสวนอุทยานของพระราชกุมาร ซึ่งทรงพระนาม
 ว่าเจ้าเชตุ ไม่อยู่ไกลจากกรุงสาวัตถีนัก ทั้งไม่อยู่ไกลนัก มีทางไปมาได้
 สะดวก กลางวันไม่เคลื่อนกล่นด้วยผู้คน กลางคืนก็เงียบเสียง เป็นที่
 สมควรแก่สมณะ จึงเข้าไปกราบทูลเจ้าเชตุว่า ข้าแต่พระลูกเจ้า ขอ
 พระบาทจงประทานอุทยานแก่ข้าพระองค์ เพื่อสร้างเป็นอารามเถิด ฯ
 เจ้าเชตุตอบว่า คฤหบดี เรายกให้เป็นอารามไม่ได้ เว้นแต่จะเรียงด้วย
 เงินคงโกฏี ฯ อนาถบิณฑิกจึงทูลว่า ถ้าอย่างนั้น ข้าพระองค์ก็เป็นผู้
 รับอารามแล้ว ฯ เจ้าเชตุตรัสว่า ท่านยังไม่เป็นผู้ได้รับอาราม ฯ แล้ว
 คนทั้ง ๒ นั้น ก็ได้ถามพวกมหาอำมาตย์ ซึ่งเป็นพวกผู้พิพากษาว่า เป็นผู้
 อันได้รับอารามแล้วหรือยัง ? พวกมหาอำมาตย์ตอบว่า ฝ่ายพระบาทได้
 ครีราคาไว้เท่าไรแล้ว อนาถบิณฑิกก็เป็นผู้ได้รับอารามแล้ว ด้วยราคา
 เท่านั้น ฯ ลำดับนั้น อนาถบิณฑิกคฤหบดีจึงให้บรรทกเงินเหรียญออกไป
 ด้วยเกวียนทั้งหลาย แล้วให้เอาเงินเหรียญลงไปเรียงลำดับกันในสวน
 เชตุวัน เงินเหรียญที่นำไปเพียงคราวเดียวนั้น ก็ไม่เพียงพอ จึงให้นำ
 ไปอีก เพื่อจะปูให้เต็มสวนนั้น ฯ เจ้าเชตุจึงคิดว่า เรื่องนี้ก็ไม่เป็น
 เรื่องเล็กน้อย คฤหบดีผู้นี้จะได้ยอมสละเงินมากถึงเพียงนั้น แล้วจึงตรัส
 บอกว่า พอละคฤหบดี ท่านอย่าได้นำเงินมาปูเลย จงให้ท่านแก่เรา
 ท่านจักได้เป็นทานของเรา ฯ อนาถบิณฑิกคฤหบดีก็เห็นว่า เจ้าเชตุ
 พระองค์นี้เป็นผู้มีชื่อเสียง มีศรัทธามาก มีฤทธิ์มาก จึงเลื่อมใสในพระ
 ธรรมวินัยแล้ว ก็ยอมยกที่ดินให้แก่เจ้าเชตุ ฯ เจ้าเชตุก็ได้สร้างเป็นซุ้ม
 ประตูลงในที่ดินนั้น ฯ นอกนั้นอนาถบิณฑิกได้นำเงินเหรียญไปเรียงลงในพื้น
 ที่อุทยานเต็มไปทั้งนั้น แล้วอนาถบิณฑิกได้สร้างวิหาร สร้างบริเวณ
 สร้างซุ้มประตู สร้างหอกลั่น สร้างโรงไฟ สร้างกัปปียกุกุฏ สร้างเว็จกุกุฏ

สร้างห้องกรม สร้างศาลาห้องกรม สร้างบ่อน้ำ สร้างศาลาท่าน้ำ สร้าง
เรือนไฟ สร้างศาลาเรือนไฟ สร้างสระโบกขรณี สร้างมณฑปเป็นอันมาก
ลงทสวนเขตนั่น เมื่อสร้างเสร็จแล้ว สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า กับ
พระภิกษุสงฆ์ก็ได้เสด็จจากกรุงราชคฤห์ไปประทับที่กุฎาคารศาลา ป่า
มหาวันเมืองเวสาลี แล้วเสด็จไปประทับที่พระเชตวันในกรุงสาวัตถี ดังนี้
สนเณอความในคัมภีร์มหาวรรคตอนนึ่งเพียงเท่านี้ ฯ ในคัมภีร์อื่นได้กล่าว
ไว้ว่า วัดพระเชตวันนั้น อนาถบิณฑิกเศรษฐีสร้างด้วยทรัพย์ ๔๕ โกฏิ
แล้วต่อมาภายหลัง เมื่ออนาถบิณฑิกเศรษฐีนั้นตายแล้ว ก็ได้ขึ้นไปเกิด
เป็นอนาถบิณฑิกเทพบุตรอยู่ในดาวดึงส์สวรรค์ ในขณะเกิดนั้น ก็ระลึก
ได้ถึงพระเชตวันวิหาร จึงได้ลงมากราบทูลสรรเสริญพระเชตวัน ดัง
ถ้อยคำที่แสดงมาแล้วเบื้องต้นนั้น เป้าอันได้ใจความว่า วัดพระเชตวัน
นั้น สร้างในปลายบิตรสรนั้นเอง สร้างที่กรุงสาวัตถี อนาถบิณฑิกเศรษฐี
เป็นผู้สร้าง แต่ว่าสร้างสำเร็จเมื่อใดนั้น ไม่ปรากฏแน่นอน หลังแต่สร้าง
เสร็จแล้วไป พระเชตวันวิหารนั้น ก็เป็นที่อาศัยของหมู่ภิกษุสงฆ์เป็น
นิจกาล ถึงพระพุทธองค์ก็ได้ประทับอยู่ที่พระคันธกุฎีในพระเชตวันวิหาร
เกือบเป็นนิจกาลเหมือนกัน ดังนี้ สนเณอความในเทศนาภิกษุเพียงเท่านี้
เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๓๔

ว่าด้วยปัญหาของเทพบุตร ๑๐ องค์

เอวมุเม สุตํ ฯ เอกิ สมยํ ภควา สาวัตถิยํ วิหริติ เชตวเน
อนาถบิณฑิกสุส อารามเมติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
ตอนเทวปุจฉาสังยุต กัณฑ์ที่ ๓๔ ว่าด้วยปัญหาของเทพบุตร ๑๐ องค์ สืบ

ต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชน
ทั้งหลายตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นั้นว่า ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าอานนท์ ได้สดับมาแล้วอย่างนี้ กล่าวคือ ครั้งหนึ่ง
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่อารามแห่งอนาถบิณฑิกเศรษฐี
อันมีนามว่าพระเชตะวัน กรุงสาวัตถี ฯ ครั้งนั้น ศิวเทพบุตร ซึ่งมี
รัศมีสวยงามยิ่ง ได้ทำให้พระเชตะวันทงสน สว่างด้วยรัศมีของตน ในเวลา
อย่างเช้ามืดนิมยยาม แล้วเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายบังคม
แล้วก็ยืนอยู่ในที่สมควรแก่ตน

ครั้นศิวเทพบุตร ยืนอยู่ในที่สมควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ก็กราบทูล
ขึ้นว่า บุคคลควรคบกับสัปบุรุษเท่านั้น ควรทำความสนิทสนมกับสัปบุรุษ
ทั้งหลาย เพราะรู้ธรรมชาติของสัปบุรุษทั้งหลายแล้ว ย่อมมีแต่ความดี ไม่มี
ความชั่ว ฯ บุคคลควรคบกับสัปบุรุษเท่านั้น ควรทำความสนิทสนม
กับสัปบุรุษทั้งหลาย เพราะรู้พระสัทธรรมของสัปบุรุษทั้งหลายแล้ว ย่อม
ได้ปัญญา ไม่ใช่ได้จากที่อื่น ฯ บุคคลควรคบกับสัปบุรุษเท่านั้น ควร
ทำความสนิทสนมกับสัปบุรุษทั้งหลาย เพราะรู้พระสัทธรรมของสัปบุรุษ
ทั้งหลายแล้ว ย่อมไม่เศร้าโศกในท่ามกลางผู้เศร้าโศก ฯ บุคคล
ควรคบกับสัปบุรุษเท่านั้น ควรทำความสนิทสนมกับสัปบุรุษทั้งหลาย
เพราะรู้พระสัทธรรมของสัปบุรุษทั้งหลายแล้ว ย่อมรุ่งเรืองในท่ามกลาง
ญาติ ฯ บุคคลควรคบกับสัปบุรุษเท่านั้น ควรทำความสนิทสนมกับ
สัปบุรุษทั้งหลาย เพราะสัตว์ทั้งหลายไปสู่สุคติได้ ก็เพราะพระสัทธรรม
ของสัปบุรุษทั้งหลาย ฯ บุคคลควรคบกับสัปบุรุษเท่านั้น ควร
ทำความสนิทสนมกับสัปบุรุษทั้งหลาย เพราะสัตว์ทั้งหลายตั้งอยู่เนื่อง ๆ
ได้ ก็เพราะรู้พระสัทธรรมของสัปบุรุษทั้งหลาย ดังนี้ ฯ ลำดับนั้น
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ได้กล่าวตอบศิวเทพบุตรว่า บุคคลควรคบ

กับสัปบุรุษเท่านั้น ควรทำความสนิทสนมกับสัปบุรุษทั้งหลาย เพราะ
รู้พระสัทธรรมของสัปบุรุษทั้งหลายแล้ว ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า เนื้อความแห่งพระบาลีในพระสูตรนี้ เคยมีมาแล้ว
ดังนี้ แล้วท่านไม่ได้ว่าไว้อย่างไร เพราะฉะนั้น จึงจะได้ขยายเนื้อความ
แห่งถ้อยคำของเทพบุตรองค์นี้ กับถ้อยคำของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
ออกไปอีก ตามคัมภีร์อื่นต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังทั้งหลาย
ด้วยเหตุว่า ถ้อยคำของเทพบุตรองค์นี้ กับถ้อยคำที่พระพุทธเจ้าตรัส
ตอบนั้น เป็นถ้อยคำที่ประโยชน์มาก คือ เมื่อผู้ฟังทั้งหลายเข้าใจ คำว่า
พระสัทธรรมของสัปบุรุษได้ดีแล้ว ก็จะเป็นประโยชน์แก่ตนและคนอื่น
มาก ส่วนคำอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน โดยเหตุนี้ ขอท่านทั้งหลายจงเข้าใจ
เถิดว่า คำว่า สัปบุรุษนั้น ได้แก่ผู้สงบ

คำว่า ผู้สงบนั้น ได้แก่ผู้มีใจไม่รุ่มวายไปในทางบาปอกุศล ทุจริต ฯ
ผู้มีใจไม่รุ่มวายไปในทางบาปอกุศลทุจริตนั้น ย่อมมี กาย วาจา สงบ
ไปด้วย ย่อมมีกายวาจาเป็นสุจริตไปด้วย ฯ เมื่อมีใจสงบมาก
ขึ้นเท่าไร กาย วาจา ก็สงบมากขึ้นเท่านั้น ฯ แต่คำว่า ความสงบนี้
สงบชั่วคราวก็น่า สงบนาน ๆ ก็ดี สงบอย่างเด็ดขาดก็ดี ฯ สงบ
ชั่วครานั้น ได้แก่สงบเป็นครั้งคราว สงบด้วยความนึก ความคิด
หรือด้วยได้ยินได้ฟัง ซึ่งคำสั่งสอนอันดี ฯ สงบนาน ๆ นั้น ได้แก่
สงบด้วยอำนาจฌานสมาบัติ ฯ สงบเด็ดขาดนั้น ได้แก่สงบด้วยอำนาจ
อรหัมมรค ฯ เพราะฉะนั้น ผู้สงบ ซึ่งเรียกว่าสัปบุรุษนั้น จึงมี
๓ จำพวก คือ สัปบุรุษชั่วคราว • สัปบุรุษนาน ๆ • สัปบุรุษ
เด็ดขาด •

อีกนัยหนึ่งว่า สัปบุรุษนั้น ได้แก่ผู้มีใจสงบ ใจไม่รุ่มวาย ใจเป็น
สุจริต โดยเหตุนี้ สัปบุรุษชั้นต่ำนั้น จึงได้แก่คนสุจริต ฯ สัปบุรุษ
ชั้นกลางนั้น ได้แก่ฤาษี มุนี ฯ สัปบุรุษชั้นสูงนั้น ได้แก่พระพุทธเจ้า

พระบิณฑกะเจ้า พระสาวกของพระพุทธเจ้า ดังนี้ ฯ พวกเรา
ชอบเรียกคนที่เข้าวัดฟังธรรมว่า สัปบุรุษ ไม่เรียกชาวบ้านว่า สัปบุรุษ
คนทอผ้าบ้าน ไม่ได้เข้าวัดฟังธรรม แต่เขาเป็นคนสงบ คือ เป็นคน
บริสุทธิ์ เป็นคนสุจริตเนกมียามาก แต่พวกเราไม่นิยมเรียกว่า สัปบุรุษ
ชอบเป็นเพราะเหตุไร เข้าใจว่า เป็นเพราะไม่มีเครื่องประกาศ
คือ ไม่ได้เข้าวัดฟังธรรมนั้น ไม่มีอะไรประกาศว่า เป็นผู้สงบ เป็น
ผู้บริสุทธิ์ เป็นผู้สุจริต ส่วนผู้ที่เข้าวัดฟังธรรมนั้น ย่อมมีการสมาทาน
ศีล การฟังพระไตรสรณคมน์ และการฟังธรรม เป็นเครื่องประกาศ ฯ
แต่ว่าผู้ที่เข้าวัดฟังธรรมทั้งหลายนั้น จะเป็นสัปบุรุษหมดด้วยกันทั้งนั้น
ก็หาไม่ได้ เปรียบเหมือนคนที่ไปอาบน้ำด้วยกัน จะชำระร่างกายให้
สะอาดเหมือนกันทุกคนนั้น หาไม่ได้ ฉะนั้น ฯ เมื่อผู้ใดทำใจให้สงบ
คือ ไม่ให้วนวายด้วยขอกิเลส พยาบาท มิจฉาทิฏฐิแล้ว กาย วาจา คิด
ไปด้วย ผู้นั้นแหละจึงเป็นสัปบุรุษได้ เมื่อเข้าใจสัปบุรุษว่า เป็นคน
ดีอย่างนั้นแล้ว เราก็จะเลือกคบคนได้ ฯ เมื่อเรารู้ได้อย่างนั้นแล้ว เราควร
รู้พระสัทธรรมของสัปบุรุษว่า ได้แก่สิ่งใด ฯ เมื่อเราจะตอบเฝ้า ฯ ก็
ต้องตอบว่า สัปบุรุษ คือ คนดี ธรรมของสัปบุรุษ คือ ธรรมดี ฯ แต่เมื่อ
เราจะตอบให้ลึกซึ้งลงไป ก็ต้องตอบว่า พระสัทธรรมของสัปบุรุษนั้น
มีศีล ๕ ศีล ๑๐ และสติปัฏฐาน ๔ เป็นต้น

หากจะมีคำถามว่า ศีล ๕ ศีล ๑๐ เป็นจำพวกศีลใช่หรือไม่ ตอบ
ว่า ใช่ ฯ ก็เมื่อตอบว่า ใช่ เหตุไรจึงว่า เป็นพระสัทธรรมของ
สัปบุรุษ ฯ ก็ว่า เพราะเหตุว่าพระสัทธรรมนั้น ย่อมนับศีลเข้าด้วย ไม่
ใช่ว่าพระสัทธรรมอย่างหนึ่ง ศีลอย่างหนึ่ง ฯ แต่เมื่อแยกว่า ธรรม
วินัยแล้วมันแหละ ศีลจึงจะเป็นอย่างหนึ่ง ฯ วินัยจึงจะเป็นอย่างหนึ่ง
เพราะวินัยนั้น เป็นฝ่ายบัญญัติ ธรรมนั้น เป็นฝ่ายชวบบัญญัติ หรือ
อีกอย่างหนึ่งว่า วินัยนั้น เป็นของมขนตามบัญญัติ ส่วนธรรมนั้นเป็นของ
มขนตามธรรมชาติ ใครจะบัญญัติหรือไม่บัญญัติก็มขน เพราะเป็นของ
มีอยู่ประจำโลก เช่นคำว่า การห้ามไม่ให้ลักขโมย กับโทษแห่งการ

ลักษโหมเป็นตัวอย่าง คือ การทำไม้ให้ลักษโหมนั้น เป็นฝ่ายวินัย
โทษแห่งการลักษโหมนั้น เป็นฝ่ายธรรม ๆ เป็นของมีประจำ คือ
ใครจะบัญญัติขึ้นว่า การลักษโหมมีโทษหรือไม่ก็ตาม การลักษโหมก็มี
โทษอยู่ตามธรรมดา ทั้งในเวลาที่เขาจับได้และจับไม่ได้ ๆ โทษใน
เวลาที่เขาจับได้นั้น ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึง เพราะรู้เห็นกันอยู่ทั่วแล้ว
ส่วนโทษในเวลาที่เขาจับไม่ได้นั้น โดยมากไม่มีใครรู้เห็น จึงจำเป็น
ต้องกล่าวถึง คือ ธรรมดาผู้ลักษโหมเขา ย่อมได้รับความทุกข์ทั้งในเวลา
ลักษโหมอยู่ ตลอดถึงเวลาลักษโหมได้มาแล้ว

ทุกชั้นนั้น คืออะไร คือ ก่อนแต่จะไปลักษโหมนั้น อันผู้คิดใน
การที่จะไปลักษโหมนั้น ก็ต้องมีการระมัดระวังมาก ในเวลาไปลักษโหม
นั้น ก็มีการระมัดระวังมากขึ้น เราไปตามปกติธรรมดา ย่อมไป
อย่างสบายกายสบายใจ แต่ผู้จะไปลักษโหมเขานั้น จะไปอย่างสบาย
กายสบายใจไม่ได้ ทั้งโดยมากก็ต้องไปในเวลาค่ำมืด ต้องย่องไป แอบ
ไป สุ่มหุ่หาก็ไม่ได้ คอยกันไปอย่างสนุกสนานก็ไม่ได้ ด้วยกลัวจะมีผู้
ผู้เห็น ยิ่งในเวลาขโมยก็ยิ่งระวังมากขึ้น เพราะลักษโหมแล้วก็ยังมีความ
ระทกใจ ด้วยกลัวจะมีผู้ผู้เห็น เช่นนี้เป็นต้น หากว่าเขาจับได้ ก็ยังได้
รับโทษมากขึ้น แต่ที่ยังไม่ทำโทษที่จะต้องได้รับ ในเวลาตายไปแล้ว
หรือในชาติหน้า คือ ผู้ที่ลักษโหมนั้น ถึงจะไม่มีใครจับได้ก็ดี เวลา
ตายไปแล้ว ก็ต้องมีนายนิรบาลจับได้ ผู้จะไปพ้นจากเงื้อมมือนายนิรบาล
นั้น ย่อมไม่มี เมื่อนายนิรบาลจับได้แล้ว ก็ได้ลงโทษอย่างสาหัส
ยิ่งกว่าโทษในมนุษย์หลายร้อยเท่า เป็นต้นว่า จับโยนลงไปในนรก อัน
เต็มไปด้วยถ่านไฟแดง และเต็มไปด้วยน้ำทองแดง ผู้ที่ลักษโหมนั้น
จะต้องทนทุกข์อยู่ในนรกตลอดกาลนาน เมื่อพ้นจากนรกมาแล้ว ยัง
จะต้องมาเกิดเป็นเปรตอีก พ้นจากเป็นเปรตแล้ว ยังจะต้องมาเป็นอสุรกาย
พ้นจากอสุรกายแล้ว ยังต้องมาเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน พ้นจากสัตว์
ดิรัจฉานแล้ว ยังจะต้องมาเกิดเป็นคนยากจนเจ็บไข้ อีกหลายร้อยชาติ

ในการที่มาเกิดเป็นเปรต เป็นอสุรกาย เป็นสัตว์ดิรัจฉานนั้น ก็ต้อง
เป็นอยู่นาน เป็นอยู่หลายชาติ อันนั้นเป็นโทษแห่งการลักขโมย

อันโทษแห่งการลักขโมยนี้ ย่อมมีอยู่ประจำโลก แต่การบัญญัติ
ห้ามไม่ให้ลักขโมยนั้น ย่อมมีขึ้นในเมื่อมีผู้มีความรู้เกิดขึ้น ๑ การ
บัญญัติเช่นนั้น เป็นฝ่ายวินัย เรียกว่า พระพุทธบัญญัติ หรือสัปบุรุษ
บัญญัติ หรือบัณฑิตบัญญัติ ส่วนข้อบัญญัติหรือวินัยสำหรับคฤหัสถ์
นั้น เรียกว่า พระราชบัญญัติ ดังนี้ โดยเหตุนี้ เมื่อพูดว่าพระสัทธรรม
แล้ว ก็รวมทั้งธรรมวินัยด้วย เพราะฉะนั้น จึงจัดศีล ๕ ศีล ๑๐
เข้าเป็นพระสัทธรรมด้วย ๑ รวมความว่า พระสัทธรรมของสัปบุรุษ
ทั้งหลายนั้น ตั้งแต่ศีล ๕ ไป เมื่อเข้าใจพระสัทธรรมของสัปบุรุษแล้ว
กระทำตามพระสัทธรรมของสัปบุรุษนั้น ก็ได้ผลทั้งโดยตรง และโดย
อ้อม ๑ ผลโดยอ้อมนั้น ก็คือมีแต่ความดี ไม่มีความชั่ว คือ ได้ปัญญา ๑
ไม่เศร้าโศกในเวลามีเรื่องเศร้าโศก หรือในเวลามีผู้เศร้าโศก ๑ เจริญ
รุ่งเรืองอยู่ในหมู่ญาติ ๑ ไปเกิดในสุคติได้ ๑ มีความสุขใจเสมอไป ๑ ๑
ผลโดยตรงนั้น ก็ได้แก่การพ้นจากทุกข์ทั้งปวง คือ ไม่ว่าทุกข์ชนิดใด
เมื่อทำตามพระสัทธรรมของสัปบุรุษแล้ว ก็พ้นได้ทั้งนั้น ๑ ข้อที่ว่า
มีแต่ความดีไม่มีความชั่วนั้น คือ มีแต่ความเจริญ ไม่มีความเสียหาย ๑
ข้อว่าได้ปัญญานั้น คือ เมื่อรู้ธรรมของสัปบุรุษแล้ว คบกับสัปบุรุษแล้ว
ก็ย่อมได้ปัญญา

คำว่า ไม่ได้จากท่อนั้น คือ ไม่ได้ปัญญาจากคนอื่น อันได้แก่
กรรมอันธพาล เหมือนกับไม่ได้น้ำมันจากทรายเป็นต้น ต้องได้ปัญญาจาก
สัปบุรุษ จากบัณฑิต เหมือนกับได้น้ำมันจากเมล็ดงาเป็นต้นฉะนั้น ๑
ข้อว่าไม่เศร้าโศกนั้น คือ มีเรื่องเศร้าโศก หรืออยู่กับหมู่ที่เศร้าโศก
ที่ไม่เศร้าโศก เช่น ภรรยาของพันธุละเสนาบติ ที่ไม่เศร้าโศก
ในเวลาสามีกับบุตรถูกฆ่า และเหมือนกับสังกัจจสามเณร ซึ่งอยู่ใน
ท่ามกลางโจร ๕๐๐ ฉะนั้น ๑ ข้อว่ารุ่งเรืองในท่ามกลางญาตินั้น คือ
มีความเฟลิดเฟล็นเจริญใจอยู่ท่ามกลางญาติ เหมือนกับอชิตตกสามเณร

เป็นตัวอย่าง ฉะนั้น ๆ ข้อว่ามีความสุขเสมอไปนั้น คือ มีความสุข
อยู่ในสคติเสมอไป ๆ ข้อพ้นจากทุกข์ทั้งปวงนั้น คือ พ้นจากวัฏฏทุกข์
ทั้งสาม ดังนี้ สอนเนื้อความในเทศนาภคินเพียงเท่านั้น.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ๆ

กัณฑ์ที่ ๔๐

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวปุตตสังยุต

ว่าด้วยคำของเทวบุตร ๑ องค์

เอวมเม จิโต โข เขโม เทวปุตโต ภควโต สนฺติเก อิมา
คากาโย อภาสิตี.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอน
เทวปุตตสังยุต กัณฑ์ที่ ๔๐ ว่าด้วยคำของเทวบุตร ๑ องค์ สืบต่อไป
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่ง
เทศนานี้ว่า ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่พระ
เชตวันาราม กรุงสาวัตถี ๆ ครึ่งนั้น เขมเทพบุตรทำพระเชตวันาราม
ทั้งสี่ให้สว่างด้วยรัศมีของตน แล้วเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระทศพล ภว
บงคมแล้วก็นอนอยู่ที่สมควรแก่ตน ๆ ครั้นเย็นเรียบร้อยแล้ว จึง
กราบทูลขึ้นว่า ข้าแต่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า คนโง่เขลาทั้งหลายย่อม
ประพฤติกิริยาเหมือนกับตนเป็นศัตรูของตน ย่อมทำบาปกรรมที่มีผลเผ็ดร้อน ๆ
กรรมใดบุคคลทำแล้วเดือดร้อนต่อภายหลัง กรรมนั้นทำแล้วไม่ดี บุคคล
มีหนานองด้วยนาคา ร้องไห้เสวยผลแห่งกรรมใด กรรมนั้นทำแล้วไม่ดี ๆ
บุคคลทำกรรมใดแล้ว ไม่เดือดร้อนภายหลัง มีใจปิติ มีใจดี เสวย

ผลแห่งกรรมใด กรรมนั้นแหละ ทำแล้วเป็นการดี ๆ ถ้าบุคคลรู้ว่า
กรรมใดเป็นประโยชน์แก่ตน ควรรับทำกรรมนั้น ผู้มีความคิด ผู้มีความ
บากบั่น ไม่ควรคิดเหมือนพ่อค้าเกวียน คือ พ่อค้าเกวียนสละทางใหญ่
ซึ่งเป็นทางเสมอดี แล้วไปเดินทางที่ไม่เสมอ เผลาเกวียนก็ขาด แล้วก็
ชบเขานั่นใด บุคคลหลีกออกจากกรรม แล้วประพฤตสิ่งที่ไม่ชอบธรรม
แล้วก็ถึงซึ่งปากแห้งมัจจุ แล้วโศกเศร้าอยู่เหมือนกับพ่อค้าเกวียน ที่
เผลาเกวียนขาดฉะนั้น สมนะเนอความในพระบาลีเพียงเท่านั้น.

อรรถกถา

ในอรรถกถานี้ มีกล่าวไว้เพียงเล็กน้อย คือ เพียงคำว่า ชบเขายอยู่
เหมือนพ่อค้าเกวียนที่เผลาเกวียนหักฉะนั้น อันได้แก่จิตโหม่นัส ดังนี้
เท่านั้น เพราะฉะนั้น จึงจักได้ขยายเนื้อความนี้ให้พิสดารออกไป
กล่าวคือ เนื้อความของเทพบุตรองค์นี้ มีเป็น ๑ ข้อด้วยกัน คือ ข้อที่ ๑
ว่า คนโง่เขลาข่มประพฤติเหมือนกับตัวเป็นข้าศึกของตัว ข้อที่ ๒ ว่า
คนโง่เขลาข่มทำบาปกรรม ซึ่งมีผลเผ็ดร้อน ข้อที่ ๓ ว่า บุคคลทำ
กรรมใด แล้วเดือดร้อนในภายหลัง มีหน้านองด้วยน้ำตา ร้องไห้เสวย
ผลของกรรมใดอยู่ กรรมนั้นทำแล้วไม่ดี ข้อที่ ๔ ว่า บุคคลทำกรรมใด
แล้วไม่เดือดร้อนในภายหลัง มีแต่ปีติโสมนัส เสวยผลแห่งกรรมใด กรรม
นั้นแหละทำแล้วเป็นดี ข้อที่ ๕ ว่า บุคคลรู้ว่าสิ่งใดเป็นประโยชน์แก่ตน
ควรรับทำสิ่งนั้น ข้อที่ ๖ ว่า บุคคลผู้มีความคิด ผู้มีความบากบั่น ไม่
ควรคิดเหมือนพ่อค้าเกวียน ซึ่งสละทางใหญ่ ซึ่งเป็นทางที่ราบคาบสม่ำเสมอ
แล้วไปเดินทางที่ไม่ราบคาบ เวลาเผลาเกวียนขาดแล้ว ก็นั่ง
ชบเขา ข้อที่ ๗ ว่า คนโง่เขลาหลีกออกจากกรรม แล้วประพฤตสิ่งที่ไม่
ใช่ธรรม ถึงปากแห้งมัจจุแล้วก็ชบเขา เหมือนกับพ่อค้าเกวียนที่
เผลาเกวียนขาดฉะนั้น ดังนี้

ข้อความทั้ง ๗ นี้ มีคำอธิบายว่า ข้อที่ ๑ คนโง่เขลา ข่มประพฤติ
เหมือนกับตัวเป็นข้าศึกของตัวนั้น คือ ธรรมดาคนโง่เขลาจะทำสิ่งใด ก็

ทำแต่สิ่งที่ไม่โทษทุกขภัยแก่ตน จะพูดสิ่งใดก็พูดแต่สิ่งที่ไม่โทษทุกขภัยแก่ตน จะคิดสิ่งใดก็คิดแต่สิ่งที่จะไม่โทษทุกขภัยแก่ตน เป็นประหนึ่งว่าตนเป็นข้าศึกของตนเองฉะนั้น ด้วยว่า ธรรมดาผู้เป็นข้าศึก ย่อมเป็นเหตุเกลียดชังของคนทั้งหลาย เมื่อคนทั้งหลายเห็นว่า ผู้ใดเป็นข้าศึกของตน ก็ทำให้เกิดโทษทุกขภัยแก่ผู้นั้น ส่วนคนโง่เขลา นั้น ย่อมทำให้เกิดโทษทุกขภัยแก่ตัวเอง เหมือนกับเกลียดตัวเองฉะนั้น ๆ ก็การทำไม่ให้เกิดทุกขภัยแก่ตนเองนั้น คือ ทำอย่างไร คือ ทำแต่บาปกรรมที่มีผลเผ็ดร้อน อันจัดเป็นข้อที่ ๑

ข้อที่ ๒ คือ ข้อว่า คนโง่เขลา ทำแต่บาปกรรมที่มีผลเผ็ดร้อนนั้น อธิบายว่า บาปกรรมอันใดที่มีผลเผ็ดร้อน คนโง่เขลา ก็ชอบทำบาปกรรมอันนั้น เห็นเป็นประหนึ่งว่าบาปกรรมนั้น เป็นของดี เป็นของที่จะทำให้เกิดสุขแก่ตน อันเป็นนิสัยของคนโง่เขลา เพราะนิสัยของคนโง่เขลา ย่อมชอบทำแต่บาปกรรม ที่จะให้เกิดโทษทุกขภัยแก่ตน เห็นบาปกรรมที่มีผลเผ็ดร้อนนั้น เป็นของทำได้ง่าย ส่วนผู้มีปัญญา นั้น ย่อมเห็นว่า บาปกรรมเป็นของทำได้ยาก เช่น การพูดเท็จ ผู้โง่เขลาย่อมชอบพูด ส่วนผู้ฉลาดย่อมไม่ชอบพูด คือ เมื่อคนโง่เขลาทำชั่วทำผิดแล้ว ย่อมพูดเท็จ ในเมื่อมีผู้ซักถาม ส่วนผู้มีปัญญา นั้น เมื่อทำผิดแล้ว ก็ชอบสารภาพตามความจริง ด้วยเขาเห็นว่า การปิดความผิดนั้น ย่อมปิดไม่มิดไม่วันใดก็วันหนึ่ง จะต้องมีการสู้เปิดเผยเสียไม่ได้ ๆ ผู้ที่ทำความผิดแล้วมีนิสัยชอบปิด ย่อมทำความผิดบ่อย ๆ เพราะเหตุว่า เมื่อเปิดเผยความผิดของตนแล้ว ก็ย่อมมีผู้กล่าวสั่งสอนให้สติ ะมัดระวังต่อไป โดยเหตุนี้ให้รู้เถิดว่า ผู้ใดทำผิดแล้วปกปิดเสีย ผู้นั้นเป็นคนโง่เขลา จะต้องทำความผิดแล้ว ๆ เล่า ๆ ส่วนผู้ที่ทำความผิดแล้วเปิดเผยนั้น จะไม่ทำความผิดอย่างนั้นอีกเป็นครั้งที่ ๒

ข้อว่า บุคคลทำกรรมใดแล้วเดือดร้อนในภายหลัง มีหน້ำนองด้วยน้ำตา ร้องไห้เสวยผลของกรรมใดอยู่ กรรมนั้นทำแล้วไม่ดี ดังนั้น มีคำ

อธิบายว่า เมื่อทำสิ่งใดแล้ว ให้โทษตกขกัยในภายหลัง สิ่งนั้นทำแล้ว
 ไม่ใช่ เหมือนกับเรื่องเปรตงูเหลือมเป็นตัวอย่างฉะนั้น กล่าวคือ วันหนึ่ง
 พระลักขณเถรเจ้า ชึ่งนับเข้าในจำพวกขฎิลพันธ์องค์ กับพระมหาโมค-
 คัลลนเถรเจ้า ชวนกันลงมาจากภูเขาคิชฌกูฏ ว่าจะไปบิณฑบาตที่ราช-
 คฤห์มมหานคร ฯ พระมหาโมคคัลลน ได้เห็นเปรตงูเหลือมตัวหนึ่ง
 แล้วก้มขมขื่น ฯ พระลักขณเถรเจ้าจึงถามว่า เหตุไรท่านจึงขม ฯ
 พระมหาโมคคัลลนตอบว่า เวลานี้ไม่ใช่เวลาแก้ปัญหานี้ ขอให้ท่านถาม
 ข้าพเจ้าในที่ใกล้สมเด็จพระผู้มีพระผู้พระภาคเจ้าเถิด กล่าวดังนี้แล้วก็พากัน
 ไปเที่ยวบิณฑบาต เวลากลับจากบิณฑบาตแล้ว ก็พากันไปเฝ้าสมเด็จพระ
 ผู้มีพระภาคเจ้า ฯ พระลักขณเถรเจ้าจึงถามว่า นี่แน่ะโมคคัลลน
 เมื่อท่านลงมาจากภูเขาคิชฌกูฏ ท่านได้ขมในที่แห่งหนึ่ง เวลาข้าพเจ้า
 ถามถึงเหตุแห่งการขม ก็บอกว่า ให้ถามในที่เฉพาะพระพักตร์สมเด็จพระ
 ผู้มีพระภาคเจ้า บัดนี้ ท่านจงว่าไป ฯ พระมหาโมคคัลลนตอบว่า
 ข้าพเจ้าได้เห็นเปรตงูตัวหนึ่ง จึงได้ขมขื่นในที่นั้น ฯ อรรถภาพของ
 เปรตงูนั้นแปลกมาก คือ เปรตงูนั้นมีศีรษะดั่งมนุษย์ แต่มีอวัยวะอื่น ๆ
 เหมือนกับงู มีตัวยาวถึง ๒๕ โยชน์ มีเปลวไฟพุ่งขึ้นจากศีรษะตลอด
 ไปถึงปลายหาง พุ่งขึ้นจากส่วนทั้ง ๒ ไปรวมอยู่ในกลางตัว ฯ
 ข้อที่พระมหาโมคคัลลนได้กล่าวอย่างนี้ ด้วยเหตุว่า อรรถภาพของเปรต
 ๒ ตัว เท่านั้น สูงได้ ๒๕ โยชน์ ส่วนนอกนั้นสูงเพียง ๓ ศอกเท่านั้น
 เปรต ๒ ตัวนั้น คือ เปรตงูตัวหนึ่ง เปรตอีกตัวหนึ่ง ส่วนเปรตงูนั้น
 สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงแสดงไว้ว่า ในอดีตกาลล่วงแล้วมา
 คนทั้งหลายได้สร้างบรรณศาลา ถวายแด่พระบิณฑเจกโพธิ์ ที่ริมแม่น้ำแห่ง
 หนึ่ง เมื่อพระบิณฑเจกโพธิ์อยู่ที่บรรณศาลานั้น ก็ได้ไปเที่ยวบิณฑบาตที่
 เมืองพาราณสีเมือง ฯ ชาวเมืองก็ได้ถือดอกไม้อันหอมเป็นต้น ออกไป
 บูชาพระบิณฑเจกโพธิ์ ในเวลาเย็น เวลาเช้าทุกวันไป ฯ มีบุรุษชาวเมือง
 พาราณสีคนหนึ่ง ได้ทำมาอยู่ใกล้ทางนั้น ฯ เมื่อมหาชนไปหาพระ

บั้งเจกโพธิ์ทั้งในเวลาเช้าเวลาเย็น ก็ได้เดินผ่านนาบรูษนั้นไป ๑ ถึง
 บรูษนั้นจะห้ามก็ไม่ไหว เขาจึงคิดว่า ถ้ามรรณศาลาของพระบั้งเจกโพธิ์
 ไม่อยู่ในต้น นาของเราก็จะไม่ถูกเหยียบบ้ำ ๑ เมื่อเขาคิดดังนี้แล้ว
 เวลาพระบั้งเจกโพธิ์เข้าไปบิณฑบาต เขาก็หุบคอกคานะใช้สอยเสีย
 ให้แตกสั่นไป แล้วก็เอาไฟเผาบรรณศาลา ๑ เวลาพระบั้งเจกโพธิ์
 กลับมาจากบิณฑบาต ได้เห็นบรรณศาลาถูกไฟไหม้แล้ว ก็เสด็จไปที่
 อันเสีย ๑ เมื่อมหาชนถือดอกไม้ของหอมออกมา ได้เห็นบรรณศาลา
 ถูกไฟไหม้แล้ว ก็กล่าวกันว่า พระผู้เป็นเจ้าของเราทั้งหลายไปไหน
 หนอ ๑ บรูษนั้นก็ไปกับมหาชนนั้น ได้ยืนอยู่ในท่ามกลางมหาชน
 บอกว่า เราเองได้เผาบรรณศาลาของพระบั้งเจกโพธิ์นี้ ๑ ลำดับนั้น
 คนทั้งหลายจึงกล่าวกันขึ้นว่า พวกเราจงช่วยกันจับบรูษชั่วชาน เพราะ
 พวกเราไม่ได้เห็นพระบั้งเจกโพธิ์ ก็เพราะบรูษชั่วชาน แล้วก็พากันโบย
 ตีให้ถึงซึ่งความตาย บรูษนั้นตายแล้วก็ไปเกิดในอเวจันรก ไหม้อยู่ใน
 อเวจันรกตลอดกาลนาน จนกระทั่งแผ่นดินสูงขึ้นมาได้ ๑ โยชน์ จึงพ้น
 มาจากอเวจันรก แล้วมาเกิดเป็นเปรตอยู่ทุกเขาคิชฌกูฏ ซึ่งพระ
 มหาโมคคัลลาน์ได้เห็นด้วยทิพพจักขุ

กรณสมเด็จพระบรมศาสดา ได้ทรงแสดงซึ่งบุพพกรรมของเปรต
 ดังนั้นแล้ว จึงได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อันบาปกรรมนั้นย่อมเป็น
 เหมือนกับนํ้านมสด ธรรมดานํ้านมสดที่เขารัดใหม่ ย่อมยังไม่แปรไป
 ทันทีฉับใด กรรมที่บุคคลทำแล้ว ก็ยังไม่ให้ผลทันทีฉับนั้น ต่อเมื่อใด
 ให้ผล เมื่อนั้น ก็ทำผลกระทำกรรมนั้นให้ประกอบกับทุกข์เช่นนั้น ดังนี้ ๑
 เรื่องเปรตนั้น เป็นเรื่องชี้ให้เห็นว่า กรรมที่ทำความชั่วร้อนในภายหลัง
 เวลาทำเข้าแล้วย่อมไม่ดี

อีกอย่างหนึ่ง กรรมที่ทำความชั่วร้อนในภายหลัง ทำให้ผู้ทำมี
 หน้ามองด้วยนํ้าตา ร้องไห้เสวยผลของกรรมนั้นอยู่ กรรมนั้นทำความชั่ว
 ไม่ดี ดังนั้น มีต้นเหตุที่สมเด็จพระโลกเชษฐเจ้า ได้ทรงแสดงไว้อยู่ใน
 เรื่องบรูษชาวนาคนหนึ่ง ซึ่งได้บังถูกรัศมีพันหนึ่ง ที่โจรทำตกไว้ที่นา

ของตน อันท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์พระธรรมบท แต่ว่าเรื่องนั้นไม่น่าขกมา
แสดงให้พิสดาร เพราะว่า ไม่เป็นเรื่องที่กล่าวโทษแห่งบาปกรรม
ของผู้อื่นโดยตรง เป็นแต่เป็นเรื่องต้นเหตุ ที่จะตรัสเทศนาซึ่ง
คำว่า ทำกรรมใดแล้วเดือดร้อนในภายหลัง มีหน้ามองด้วยน้ำตา ร้องไห้
เสวยผลของกรรมโดยอยู่ กรรมนั้นทำแล้วไม่ดี ดังที่ท่านนี้

ชื่อว่า บุคคลทำกรรมใดแล้ว ไม่เดือดร้อนในภายหลัง มีใจปลง
โสมนัส เสวยผลแห่งกรรมโดยอยู่ กรรมนั้นแหละทำแล้วเป็นดี ดังนั้น
มีนายสมณมาลาการเป็นตัวอย่าง กล่าวคือ นายสมณมาลาการนั้น เป็นผู้
หน้าที่เก็บดอกไม้ถวายพระเจ้าพิมพิสาร วันละ ๘ ทะนานทุกวันไป แล้ว
ได้รับพระราชทานซึ่งพระราชทรัพย์วันละ ๘ กหาปณะ ๗ อยู่มาวัน
หนึ่ง เมื่อนายสมณมาลาการนั้นเก็บดอกไม้ที่พระราชอุทยานแล้ว ก็นำ
เข้าไปสู่พระนคร ได้พบองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า กับเหล่าพระ
ภิกษุสงฆ์ เสด็จเข้ามาบิณฑบาต ก็มิจิตประสาธเลื่อมใส อยากจะบูชา
ด้วยดอกมะลิ ๘ ทะนาน หัดนึกไปนั้น จึงคิดอีกว่า ดอกมะลิ ๘ ทะนาน
นี้ เป็นดอกไม้ถวายพระราชเจ้าประจำวัน เมื่อพระราชเจ้าไม่ได้ดอกไม้
เหล่านี้ ก็จะต้องจงจำเรา หรือให้ฆ่าเราเสีย หรือให้เนรเทศเราเสีย
อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นแน่ เราจะทำอย่างไรดี แล้วเขาคิดขึ้นได้ว่า ถึง
พระราชเจ้าจะให้ฆ่า หรือให้เนรเทศก็ตาม พระราชเจ้าได้แต่เพียงพระ
ราชทานทรัพย์พอเลี้ยงชีวิตในชาตินี้เท่านั้นแก่เรา ส่วนผลแห่งการบูชา
พระพุทธเจ้า จักทำให้เกิดประโยชน์สุขแก่เราหลายโกฏิกัลป์ คิดดังนี้
แล้ว ก็ยอมสละชีวิตถวายแก่พระพุทธเจ้า ๗ นายสมณมาลาการนั้นคิดว่า
จิตอันผ่องใสของเรายังไม่หลุดหลุดใด เราก็จักทำการบูชาอยู่ตราบนั้น
คิดแล้วก็มิไจเร่งร่าเริง เพื่องฟู แล้วได้บูชาสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า

การบูชาเช่นนี้ เขาได้ทำอย่างไร ? คือ เขาได้โยนดอกมะลิ ๒ กำ
ขึ้นไปในเบื้องบน สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ๗ ดอกมะลิ ๒ กำนั้น
ก็ได้เกาะก่ายกันเป็นพदान ในเบื้องบนพระเศียรของสมเด็จพระผู้มี

พระภาคเจ้า แล้วเขาโยนไปอีก ๒ กำ ดอกมะลิ ๒ กำนั้น ก็กลายเป็น
 ตาข่ายดอกไม้อยู่ในข้างเบื่องขวาของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วเขา
 โยนไปอีก ๒ กำ ๑ ดอกมะลิ ๒ กำนั้น ก็ได้กลายเป็นตาข่ายดอกไม้อยู่
 ในข้างหลัง แล้วเขาโยนไปอีก ๒ กำ ดอกมะลินั้นก็กลายเป็นตาข่ายดอกไม้
 อยู่ในเบื้องซ้าย ของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นอันว่าดอกมะลิ ๘
 ทะนานนั้น เขาได้โยนบูชาที่ละทะนาน เป็น ๘ กำด้วยกัน ด้วยประการ
 ดังนี้ ดอกมะลิ ๘ กำนั้น ก็ได้ล้อมรอบสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ใน
 ข้างทั้ง ๔ ส่วนข้างหน้านั้น มีช่องพอเสด็จเข้าไปได้ ขั้วดอกไม้เหล่านั้น
 หันกลับไปอยู่ข้างใน มีดอกและใบอยู่ข้างนอก ๑ สมเด็จพระผู้มีพระ
 ภาคเจ้า ทรงดำเนินไปประหนึ่งว่าล้อมด้วยแผ่นเงิน ฉะนั้น ๑ ดอกไม้
 ซึ่งไม่มีจิตใจเหล่านั้น ได้ติดตามสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะอาศัย
 ซึ่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้มีจิตใจ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยืน
 ในที่ใด ดอกไม้เหล่านั้นก็หุบคอบในที่นั้น ๑ พระรัศมีที่แผ่ออกจาก
 พระกายของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าไป เป็นเหมือนกับสายฟ้าอันแลบ
 อยู่ในอากาศ จำนวนตั้งแสน ฉะนั้น พระรัศมีได้พุ่งออกทั้งข้างหน้าข้าง
 หลัง ข้างซ้าย ข้างขวา และเบื่องบนพระเศียรของสมเด็จพระผู้มีพระ
 ภาคเจ้า ๑ พระรัศมีสายหนึ่งซึ่งพุ่งออกทางข้างหน้า ได้ทำปัทมฉัตร
 สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าถึง ๓ รอบ แล้วพุ่งตรงไปข้างหน้า มีประมาณ
 เท่าลำตาล ๑ ประชาชนในพระนครทั้งสนกัแตกตื่นมาดู เมื่อได้เห็น
 ความอัศจรรย์ดังนี้แล้ว ต่างก็ตบมือโบกธงอยู่เป็นโกลาหล สมเด็จพระ
 พระทศพลประสงฆ์จะทำความดีของนายสุนนมาลาการนั้นให้ปรากฏ จึงได้
 เสด็จไปตามถนนหลวง อันเป็นที่ตั้งมืองร้องบ่าวในพระนคร ซึ่งมีกำหนด
 ยาวได้ ๓ คาวุต คือ ๓๐๐ เส้น ๑ ร่างกายทั้งสนของนายสุนนมาลาการ
 ก็เต็มไปด้วยบัตติ ๕ ประการ

นายสุนนมาลาการนั้น ได้ตามเสด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าไปได้หน้อย
 หนึ่งแล้วก็ถวายบังคมลา ถีอกระเช้าเปล่ากลับไปสู่เคหสถาน ๑ เมื่อ

ภรรยาถามว่า ดอกไม้ที่ไหน ก็บอกว่า เราได้บูชาสมเด็จพระบรมศาสดา
เสียแล้ว ฯ ภรรยาจึงว่า บัดนี้ จะได้อะไรถวายพระราชา ฯ ตอบว่า
ถึงพระราชาจะฆ่าเรา หรือจะเนรเทศเรากก็ตาม เราได้สละชีวิตบูชาสมเด็จพระ
ศาสดาแล้ว แล้วก็ได้เล่าเรื่องที่ตนได้บูชา ดังที่วามานั้นให้ภรรยา
ฟัง แต่ภรรยาเป็นคนอันธพาล ไม่เลื่อมใสต่อปาฏิหาริย์นั้น ๆ จึงได้ด่าว่า
สามีด้วยถ้อยคำอันหยาบช้า แล้วไปทูลขอตัดหย่าต่อพระราชา ฯ พระราชา
ทรงเห็นว่า หญิงนั้นเป็นหญิงอันธพาลจึงทรงอนุญาตให้หย่า แล้วรับตาม
ไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า กราบทูลถามได้ความจริงแล้วก็เสด็จกลับ
แล้วตรัสสั่งให้นายมาลาการเข้าเฝ้า ได้พระราชทานบ้านส่วย ๘ ตำบล ให้
แก่นายมาลาการ กับช้าง ๘ เชือก ม้า ๘ ตัว ทาส ๘ คน ทาสี ๘ คน
เครื่องประดับ ๘ สำหรับ ทรัพย์ ๘ พัน นารีที่ประดับด้วยเครื่องประดับทั้ง
ปวงอีก ๘ นาง แล้วก็โปรดให้กลับไป

อยู่มาภายหลัง พระอนนทเถระเจ้าจึงทูลถามถึงผลกรรม ของนาย
มาลาการนั้นว่า จักมีประการใด สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงแก้ไขว่า
นายมาลาการนี้ ได้สละชีวิตบูชาเรา เขาจักไม่ได้ไปสู่ทุกคติตลอดแสนกัลป์
ในภายหลังเขาจักได้สำเร็จเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ทรงพระนามว่า พระ
สุมนปัจเจกพุทธเจ้า ตรัสดังนี้แล้ว ก็เสด็จเข้าประทับในพระคันชกุฏี

พอถึงเวลาเย็น ภิกษุทั้งหลายก็สนทนากันขึ้นในธรรมสภาว่า น้า
อัสจรรยในการกระทำของนายมาลาการ ที่เขาได้ยอมสละชีวิตบูชาพระ
พุทธเจ้าผู้ยังทรงพระชนม์อยู่ แล้วเขาก็ได้รับซึ่งสิ่งของ อย่างละ ๘ ๆ
ในทันใด เมื่อสมเด็จพระจอมไตรศาสดาได้ทรงสดับดังนี้ จึงได้เสด็จไป
ประทับที่ธรรมสภา ตรัสว่า นี่แน่ะภิกษุทั้งหลาย จะไม่มีความเดือดร้อน
ในภายหลัง เพราะได้ทำกรรมใด จะมีความโสมนัส ในขณะที่ระลึกถึง
เพราะได้ทำกรรมใด กรรมนั้นแหละเป็นของควรทำ ตรัสดังนี้แล้ว จึง
ตรัสว่า บุคคลทำกรรมใดแล้ว ไม่เดือดร้อนในภายหลัง มีแต่ปีติโสมนัส
เสวยผลแห่งกรรมใด กรรมนั้นแหละทำแล้วเป็นดี ดังนี้ สอนเอนความ
ในเทศนาภักตน์เพียงเท่านั้น. เอวัง ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๔๑

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวบุตรตตสังยุต

ว่าด้วยคำของเทวบุตร ๑ องค์

เอกมนต์ จิตา โข เสรี เทวบุตรโท ภควนต์ กาถา
อชฌภาสิต.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
ตอนเทวบุตรตตสังยุต กัณฑ์ที่ ๔๑ ว่าด้วยคำของเทวบุตร ๑ องค์ สืบต่อไป
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนาน หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่ง
เทศนานั้นว่า ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่พระ
เชตวนาราม กรุงสาวัตถี ฯ พอถึงเวลามัชฌิมยามแห่งราตรี เสรีเทพบุตร
ก็ทำพระเชตวนารามทั้งสนให้สว่างด้วยรัศมีของตน แล้วเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระ
พุทธผลผู้ทรงพระภาคเจ้า ถวายบังคมแล้วก็ยืนอยู่ในที่สมควรแก่ตน

เสรีเทพบุตรยืนอยู่ในที่สมควรแก่ตนแล้ว จึงกราบทูลขึ้นว่า ข้าแต่
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เทพตามนุษย์ทั้ง ๒ จำพวก ย่อมผลิตเพลิน
ยิ่งเฉพาะต่ออาหาร ผู้ใดไม่ผลิตเพลินยิ่งต่ออาหาร ผู้นั้นชื่อว่า ผู้ควรบูชา
แท้ พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า บุคคลเหล่าใดให้ทานซึ่ง
อาหารด้วยใจอันเลื่อมใสศรัทธา อาหารนั้นแหละย่อมมีแก่ผู้นั้นทั้งในโลกนี้
และโลกหน้า เพราะฉะนั้น บุคคลจึงควรครอบงำมลทิน ควรกำจัดความ
ตระหนี่ ควรให้ทาน บุญทั้งหลายย่อมเป็นที่พึงของสัตว์โลกทั้งหลายใน
โลกหน้า

เสรีเทพบุตรจึงกราบทูลว่า น้าอัครธรรย์ พระเจ้าข้า ในการที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสเป็นสุภาษิตไว้ว่า บุคคลเหล่าใดให้ทานอาหารด้วยใจเลื่อมใสศรัทธา อาหารนั้นแหละย่อมมีแก่บุคคลเหล่านั้น ทั้งในโลกนี้โลกหน้า เพราะฉะนั้น บุคคลควรกำจัดความตระหนี่ ควรครอบงำมลทิน ควรให้ทาน บุญทั้งหลายย่อมเป็นที่พึงของสัตว์โลกทั้งหลายในโลกหน้า ดังนี้

ครั้นเสรีเทพบุตรกราบทูลดังนี้แล้ว จึงทูลเล่าเรื่องเบื้องหลังของตนต่อไปว่า ข้าแต่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อก่อนข้าพระองค์เป็นพระราชาน้องชายชื่อว่าเสรีราชา ข้าพระองค์เป็นทาสก เป็นทาสบดี เป็นผู้สรรเสริญทาน ฯ ข้าพระองค์ได้ให้ทานแก่สมณพราหมณ์ คนกำพร้า คนเดินทางไกล และฉนิกขยจากที่ประตูทั้ง ๓ แห่งพระนคร ฯ ครั้นนั้น มีนางสนมคนหนึ่งได้เข้าไปหาข้าพระองค์ ทูลข้าพระองค์ว่า เทวราชเจ้าได้ทรงให้ทาน ส่วนหม่อมฉันไม่ได้ให้ทาน ขอให้หม่อมฉันได้ให้ทาน ได้ทำบุญ โดยฟังเทวราชเจ้าด้วยเถิด พระเจ้าข้า ดังนี้ ฯ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ผู้เป็นเสรีราชานั่นจึงคิดว่า เราก็คงเป็นทาสก เป็นทาสบดี เป็นผู้สรรเสริญทาน เราจะต้องทำอะไรแก่ผู้ทั้งหลาย จักให้ทาน ดังนี้ ฯ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ผู้เป็นเสรีราชานั้น จึงได้ให้ประตุมรกแก่นางสนมคนนั้น นางสนมคนนั้นก็ได้อทานที่ประตูแรกนั้น ส่วนการให้ทานของข้าพระองค์ก็ลดน้อยถอยลงมา ฯ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ในคราวนั้น กษัตริย์ทั้งหลายที่เป็นบริวาร จึงเข้าไปทูลข้าพระองค์ว่า เทวราชเจ้าได้ทรงให้ทาน นางสนมก็ได้ให้ทาน แต่พวกข้าพระองค์ไม่ได้ให้ทาน ขอให้พวกข้าพระองค์ได้ให้ทาน ได้ทำบุญเพราะอาศัยเทวราชเจ้าเถิด ฯ ข้าพระองค์ผู้เป็นเสรีราชาในคราวนั้น จึงคิดว่า เราก็คงเป็นทาสก เป็นทาสบดี เป็นผู้สรรเสริญทาน เราสมควรจะทำอะไรแก่ผู้ทั้งหลาย จักให้ทาน ฯ ข้าพระองค์ก็คิดดังนี้แล้ว จึงได้ให้ประตูที่ ๒ แก่พวกกษัตริย์ที่เป็นบริวาร

พวกกษัตริย์ที่เป็นบริวารก็ได้ให้ทานในประตูที่ ๒ นั้น ส่วนการให้ทานของข้าพระองค์ในประตูที่ ๒ นั้นก็ลุ่มเลิกไป ฯ ลำดับนั้น พวก

พลนิกายจึงเข้าไปทูลข้าพระองค์ว่า เทวราชเจ้าได้ทรงให้ทานอยู่ นางสนม
ก็ได้อทาน พวกกษัตริย์ที่เป็นบวราก็ได้อทาน แต่พวกข้าพระองค์
ไม่ได้ให้ทาน ขอพวกข้าพระองค์ได้อทาน ได้ทำบุญเพราะอาศัย
เทวราชเจ้าเกิด พระเจ้าข้า ฯ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์
เป็นเสรีราชาในคราวนั้นจึงคิดว่า เราก็คือเป็นทาส เป็นทาสบดี เป็น
สรสเสริญทาน เราจะต้องทำอะไรแก่ผู้ทักกล่าวว่าจะให้ทาน ดังนี้ ฯ
ข้าพระองค์เป็นเสรีราชานั้น จึงได้อทานที่ ๓ แก่พลนิกาย ฯ พลนิกาย
ก็ได้อทานที่ ๓ นั้น ทานของข้าพระองค์ลดลงเรื่อย ๆ ไป ฯ ลำดับ
นั้น พวกพราหมณ์และคฤหบดีจึงเข้าไปทูลข้าพระองค์ว่า เทวราชเจ้าได้
ทรงให้ทาน นางสนมก็ได้อทาน พวกกษัตริย์ที่เป็นบวราก็ได้อทาน
พลนิกายก็ได้อทาน แต่พวกข้าพระองค์ไม่ได้ให้ทาน ขอให้พวกข้าพระองค์
ได้อทาน ได้ทำบุญเพราะอาศัยเทวราชเจ้าเกิด พระเจ้าข้า ฯ ข้าพระองค์
จึงคิดว่า เราก็คือเป็นทาส เป็นทาสบดี เป็นสรสเสริญทาน เราจะต้อง
ทำอะไรแก่ผู้ทักกล่าวว่าจะถวายทาน ฯ ข้าพระองค์คิดดังนี้แล้วได้อทานที่ ๔
แก่พวกพราหมณ์และคฤหบดี ฯ พราหมณ์และคฤหบดีได้อทานที่ ๔
นั้น ทานของข้าพระองค์ก็เลิกไปจากนั้น ฯ ลำดับนั้น ราชบุรุษ
ทั้งหลายจึงเข้าไปกราบทูลข้าพระองค์ว่า บัดนี้ ไม่มีใครได้อทานแทน
เทวราชเจ้า ฯ เมื่อพวกราชบุรุษกล่าวอย่างนี้ ข้าพระองค์จึงตอบคำ
ว่าดังนี้ว่า ถ้าอย่างนั้นผลประโยชน์อันใดเกิดขึ้นในชนบทภายนอก เจ้า
ทั้งหลายจงนำผลประโยชน์อันนั้นมาสู่พระราชวัง อีกกึ่งหนึ่ง
จงให้ทานแก่สมณพราหมณ์ คนกำพร้า คนเดินทางไกล คนร้องเพลง
ขอทาน คนขอทานธรรมดา ฯ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์
ไม่เห็นที่สุด แห่งผลที่ข้าพระองค์ได้ทำไว้แล้วตลอดกาลนานอย่างนั้น
ข้าพระองค์ไม่เห็นความสิ้นสุดแห่งกุศลทั้งหลาย ที่ข้าพระองค์ได้ทำไว้แล้ว
นานอย่างนั้น ว่าบุญมีอยู่เท่านี้ หรือว่าผลแห่งบุญมีอยู่เท่านี้ หรือว่าจะต้อง
อยู่ในอันมีอารมณ์ดีเพียงเท่านี้

เพราะฉะนั้น จึงเป็นการอัสจรรย์ในถ้อยคำของสมเด็จพระผู้มีพระ
ภาคเจ้า ที่ตรัสว่า บุคคลเหล่านี้ให้ทานอาหารด้วยใจเลื่อมใสศรัทธา อาหาร
นั้นแหละย่อมมีแก่บุคคลเหล่านั้น ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า เพราะฉะนั้น
บุคคลควรกำจัดความตระหนี่ ควรละเว้นมลทิน ควรให้ทาน บุญทั้งหลาย
ย่อมเป็นที่พึงของสัตว์โลกได้ในโลกหน้า ดังนี้ พระเจ้าข้า ฯ สันเนอความ
ในพระบาลี อันมีในเสรีสูตรที่ ๓ แห่งนานาตติยวรรคเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ก่อนไป เป็นข้อความในอรรถกถาว่า ทายกนั้น ได้แก่บุคคลผู้ให้
ทานเป็นปกติ ฯ คำว่า ทานบดีนั้น คือ เป็นนายแห่งทานที่ตนให้ ไม่ใช่
เป็นทาสแห่งทาน ไม่ใช่เป็นสหายแห่งทาน ฯ คือ ผู้ใดบริโภคของอร่อย
ด้วยตน ให้ของไม่อร่อยแก่ผู้อื่น ผู้นั้นชื่อว่า เป็นทาสแห่งของที่ให้ คือ
เป็นทาสแห่งทาน ฯ ผู้ใดบริโภคของสิ่งใดด้วยตน ก็ให้ของสิ่งนั้น ผู้นั้น
ชื่อว่า เป็นสหายแห่งทาน ฯ ส่วนผู้ใดบริโภคด้วยตนตามมีตามได้ แต่ให้
ของอร่อยแก่ผู้อื่น ผู้นั้นชื่อว่า เป็นใหญ่แห่งทาน ว่าเป็นนายแห่งทาน ฯ
คำว่า ที่ประตูทั้ง ๔ นั้น คือ แวันแคว้นของพระเจ้าเสรีนั้นมีอยู่ ๒ แวันแคว้น
ชื่อว่า แวันแคว้นสินธวะ ๑ แวันแคว้นโสวีระ ๑ มีพระนครที่ประทับชื่อว่า
โรรวนคร ฯ ที่ประตูหนึ่ง ๆ แห่งพระนครนั้น มีรายได้วันละ ๑ แสน ฯ
ในโรงวินิจฉัยภายในพระนครนั้น ก็มีรายได้วันละ ๑ แสน พระเจ้าเสรีนั้น
ทรงเห็นเงินทองกองอยู่เป็นอันมาก ก็เกิดกัมมัสสกตาญาณ คือ ความรูว่า
กรรมเป็นของตัว แล้วจึงโปรดให้สร้างโรทานขึ้นที่ประตูทั้ง ๔ ทรงตั้งพวก
อำมาตย์ไว้ให้ทานด้วยผลประโยชน์ซึ่งเกิดที่ประตูนั้น ๆ ฯ เพราะฉะนั้น
เสรีเทพบุตรจึงได้กราบทูลว่า ข้าพระองค์ได้ให้ทานที่ประตูทั้ง ๔

คำว่า สมณะ ในคำว่า ให้ทานแก่สมณสงฆาหมณ์ คนกำพร้า คน
เดินทางไกล วนิพก คือ พวกร้องเพลงขอทาน และยาก คือ พวก
ขอทานธรรมดา นั้น ได้แก่ผู้ถือเพศบรรพชา ฯ คำว่า พราหมณ์นั้น

ได้แก่พรหมณ์ตามชาติ ไม่ใช่พรหมณ์ธรรมดา ฯ คำว่า คนกำพร้า นั้น
ได้แก่คนยากจนขัดสน และคนพิการ มีคนตาบอดง่อยเปลี้ยเป็นต้น ฯ
คำว่า วณิกนั้น ได้แก่พวกที่ร้องเพลงสรรเสริญทานด้วยถ้อยคำต่างๆ เป็น
ต้นว่า การให้ทานเป็นของดี น่าต้องการ น่ารักใคร่ชอบใจ เมื่อให้ทานซึ่ง
ไม่มีโทษตามเวลาที่ควรให้ทาน ก็ต้องทำจิตให้ผ่องใส ขอผู้ให้ทานจงไป
พรหมโลกเถิด ดังนี้ ฯ คำว่า ยากนั้น ได้แก่พวกที่ขิวขอทานด้วยกล่าวว่า
ของงให้สักของมือเถิด ของงให้สักขันเถิด ดังนี้ เป็นต้น

คำว่า พวกสมณก็ได้ให้ทานนั้น คือ พวกผู้หญิงของพระราชาได้รับ
พระราชทานซึ่งผลประโยชน์ที่เกิดในประตูแรกแล้วนั้น ก็ให้พวกอำมาตย์
ของพระราชาไปเสียจากที่นั้น ตั้งพวกอำมาตย์ของตนไว้ แล้วนำผล
ประโยชน์นั้นมาให้ทาน กับเพิ่มทรัพย์อื่นๆ ลงไปอีก ฯ คำว่า ทาน
ของข้าพระองค์ได้ล้มเลิกไปนั้น คือ ทานอันใดที่ข้าพระองค์ได้ให้ที่ประตู
นั้น ทานอันนั้นก็ล้มเลิกไป ฯ ถึงแม้ในประตูอื่นๆ ก็เหมือนนั้น
คำว่า ใครๆ นั้น คือ ในที่ไหนๆ คำว่า ตลอดกาลนานนั้น คือ ตลอด
แปดหมื่นสี่พันปี ฯ ได้ยินว่า พระราชาองค์นั้นได้ให้ทานอยู่ตลอดเวลา
แปดหมื่นสี่พันปี ฯ สันเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายขยายพระพุทธพจน์ว่า บุคคล
เหล่าใดให้ทานอาหารด้วยใจเลื่อมใสศรัทธา อาหารนั้นแหละ ย่อมมีแก่
บุคคลเหล่านั้น ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า เพราะฉะนั้น บุคคลควรกำจัด
ความตระหนี่ ควรครอบงำมลทิน ควรให้ทาน บุญทั้งหลายย่อมเป็นที่พึง
ของสัตว์โลกทั้งหลายในโลกหน้า ดังนี้ ฯ พระพุทธพจน์นี้ได้บังถึงแต่
อาหารเท่านั้น เพราะเหตุว่า เสรีเทพบุตรได้ยกเฉพาะอาหารขึ้นกราบทูล
ตั้งที่ว่ามาแล้วข้างต้นโน้น คือ เสรีเทพบุตรนั้นได้กราบทูลไว้ว่า เทพยดา
มนุษย์ทั้งหลาย ๒ จำพวก ย่อมรื่นเริงเฉพาะอาหาร ผู้ใดไม่รื่นเริงยิ่งต่ออาหาร

ผู้หนึ่งเป็นผู้ควรบูชาแท้ ดังนี้ ๑ คำของเทพบุตรองค์นั้น มีคำอธิบายว่า ผู้ใดหวนหาอาหารไม่กล้าให้ทาน ผู้หนึ่งชื่อว่าเรณูเรณูเฉพาะอาหาร ส่วนผู้ใดไม่หวนหาอาหารให้ทานอาหารได้ ผู้หนึ่งชื่อว่าเป็นผู้ควรบูชาแท้ ดังนี้

คนเราในเวลาปกติ คือ ในเวลาที่มีข้าวปลาอาหารบริบูรณ์ โดยมาก ก็ย่อมไม่หวนหาอาหาร ไม่ตระหนัอาหาร ให้อาหารแก่ผู้อื่นได้ แต่ถึงอย่างนั้น ก็ยังมีอยู่โดยมาก ที่คนทั้งหลายไม่กล้าใส่บาตร เพราะกลัวอาหารของตน จะขาดไป จะไม่เพียงพอแก่ปากแก่ท้องของตน และครอบครัวของตน บุคคลชนิดนี้เรียกว่าเรณูเรณู คือ ยินดีเฉพาะต่ออาหารเท่านั้น ไม่ยินดีถึง คือบุญกุศล โดยเหตุนี้ พุทธศาสนิกชนทั้งหลายควรนึกรู้เองว่า เมื่อ เราใส่บาตรแล้วเราจะอดตายหรือ ลูกเมียเราจะอดตายหรือ ถ้าตอบว่า ไม่ ถึงกับอดตาย ก็ควรใส่บาตร ถึงแม้มากก็เพียงวันละเล็กน้อยก็ยังเป็นการดี เพราะเหตุไร เพราะเหตุว่า เมื่อบุคคลเหล่าใดให้ทานด้วยใจเลื่อมใส ด้วยใจ ศรัทธา บุคคลเหล่านั้นย่อมได้รับผลทั้งในเวลามีชีวิตอยู่และเวลาตายไปแล้ว คือ เมื่อยังมีชีวิตอยู่ยังไม่ถึงกับอดตาย เมื่อตายไปแล้วก็จะได้ทิพยสุขใน สวรรค์ ดังเล่าเทพบุตรองค์นั้น เมื่อจุติจากสวรรค์แล้ว ได้ลงมาเกิด ในมนุษย์ ก็จะเป็นคนบริสุทธบริบูรณ์ด้วยรูปสมบัติ และทรัพย์สมบัติ เพราะฉะนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสว่า บุคคลควรกำจัดความ ตระหนี่ ควรครอบงำมลทิน ควรให้ทาน บุญทั้งหลายย่อมเป็นที่พึงของ สัตว์โลกทั้งหลายในโลกหน้า ดังนี้

คำว่า ควรครอบงำมลทินนั้น คือ ควรครอบงำมลทินอันได้แก่ความ ตระหนี่เสีย อย่าให้ความตระหนี่ครอบงำใจของตน เพราะเมื่อความ ตระหนี่ครอบงำใจของตนในเวลาใดแล้ว ในเวลานั้นตนก็ให้ทานไม่ได้ ๑ เมื่อตนครอบงำความตระหนี่ได้แล้ว ก็ควรให้ทานแต่ของที่ดี อย่างน้อย ก็ให้ทานแต่ของที่ดีตนบริโภคว่าสอย ๑ คนบริโภคว่าสอยอย่างไร ก็ควร ให้ทานอย่างนั้น ถ้าให้ทานของที่ดีกว่าที่ตนบริโภคว่าสอยได้ ก็ยิ่ง เป็นการดี ๑ ผู้ที่ให้ทานของที่ดีกว่าของที่ตนบริโภคว่าสอย จักว่าเป็น ทาสแห่งทาน เพราะเหตุว่า ตนมีอริยาศัยต่ำช้า ผลที่จะได้ก็ย่อม

ต่ำช้า ผู้ให้ทานของที่เสมอกันกับของที่ตนบริโภคใช้สอย เรียกว่าเป็น
สหายแห่งทาน เพราะธรรมดาสหายย่อมร่วมสุขร่วมทุกข์กัน

ผู้ให้ทานซึ่งของที่ดีกว่าของที่ตนบริโภคใช้สอย เรียกว่า นายแห่ง
ทาน เพราะมีอชยาศัยประณีต มีใจสูง ผลที่จะได้ก็เป็นของสูง เป็นของ
ประณีต ๑ คนเราทุกคนอยากมีศรีสุขด้วยกันทั้งนั้น แต่ว่าเหตุไรจึงไม่
มีศรีสุขด้วยกันสน บางคนก็มั่งมี บางคนก็ยากจน บางคนก็พอกิน
พอใช้ ๑ แก้วว่า เพราะเหตุ ๒ ประการ คือ เพราะบุพเพกรรม ๑ เพราะ
ปัจจัยันกรรม ๑ ทว่าเพราะบุพเพกรรมนั้น คือ เพราะชาติก่อนไม่ได้ให้ทาน
ไว้ ชาตินี้จึงยากจน ชาติก่อนได้ให้ทานไว้เล็กน้อย หรือถึงให้ทาน
มากก็ให้ด้วยใจไม่เลื่อมใสศรัทธา มาชาตินี้จึงมีพอกินพอใช้ ชาติก่อนได้
ให้ทานไว้มาก ได้ให้ทานไว้ด้วยความเลื่อมใสศรัทธา ชาตินี้จึงมีศรีสุข
จนเหลือกินเหลือใช้ ทำไมพอกินได้ดี ทำไมพอดีกดี ทำไมพอมั่งมีก็มั่งมี
ทางใดจะทำให้มั่งมีกับันดาลให้พบทางนั้น บันดาลให้ได้ทำทางนั้น ส่วน
ปัจจัยันกรรมนั้น คือ ผู้ใดขาดทิฐยธรรมมีกตละ ๔ ประการ ผู้นั้นย่อมยากจน
ผู้ใดมีทิฐยธรรมมีกตละ ๔ ประการบ้างเล็กน้อย ผู้นั้นก็มีทรัพย์บ้างเล็กน้อย
ผู้ใดมีทิฐยธรรมมีกตละมาก ผู้นั้นก็มีทรัพย์มาก ดังนี้

บางคนอาศัยบุญเก่าอย่างเดียว บางคนอาศัยความพยายามอย่าง
เดียว บางคนอาศัยทั้งบุญทั้งความพยายาม บางคนไม่มีทั้งบุญทั้งความ
พยายาม จำพวกที่ ๑ เป็นจำพวกสบายแต่แต่มี จำพวกที่ ๒ เป็น
จำพวกลำบากทั้งมีพอกินพอใช้ จำพวกที่ ๓ เป็นจำพวกที่มั่งมีทั้งความลำบาก
มีทั้งทรัพย์ แต่ไม่มีมาก จำพวกที่ ๔ ไม่มีทรัพย์เลยแม้แต่ความลำบาก ต้อง
เที่ยวขอทานเขากิน ๑ สันเนอความในเทศนาภันตั้นเพียงเท่านั้น.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ๑

กัณฐก ๔๒

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวปุตตสังยุต
ว่าด้วยคำของเทพบุตร ๒ องค์

เอกมนต์ จิต โข ฌฎิการโ เทวปุตโต ภควโต สนตึเก อิม
คถา อภาสสิ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
ตอนเทวปุตตสังยุต กัณฐก ๔๒ ว่าด้วยคำของเทพบุตร ๒ องค์ สืบต่อไป
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่ง
เทศนานี้ว่า ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่พระ
เชตวันาราม กรุงสาวัตถี ฯ ครึ่งนั้น พอลงเวลามัชฌิมยามแห่งราตรี ก็มี
เทพบุตรองค์หนึ่งซึ่งมีศรีอันงามยิ่ง มีนามว่า ฌฎิการเทพบุตร ทำพระ-
เชตวันารามทั้งสี่ ให้สว่างด้วยรัศมีของตน แล้วเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระศพล
ผู้มีพระภาคเจ้า ถวายบังคมแล้ว ก็ยืนอยู่ในที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง ซึ่ง
เว้นจากโศภแห่งการยืน ๖ ประการ คือ เว้นจากที่ตรงหน้านัก เว้นจากที่
ข้างหลังนัก เว้นจากที่ไกลนัก เว้นจากที่ใกล้นัก เว้นจากที่เหนือลม
เว้นจากที่สูง

เวลาฌฎิการเทพบุตรยืนอยู่ในที่สมควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว จึงกราบ
ทูลขึ้นว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ภิกษุ ๑ องค์ ซึ่งเป็นผู้หลุดพ้น
แล้ว สันราคะ โสสะแล้ว ได้ข้ามเครื่องข้องในโลกแล้ว ได้เกิดแล้ว
ในอวิหา พระเจ้าข้า ภิกษุเหล่าใด ได้ข้ามเครื่องข้องอันเป็นเหตุตั้งแห่ง

มัจฉราช อันข้ามได้แสนยาก ภิกษุเหล่านั้น ทั้งอภิกขุของมนุษย์แล้ว
ก็ล่วงเสียซึ่งเครื่องประกอบอันเป็นทิพย์ ฯ ภิกษุ ๑ องค์นั้น คือ พระ
อุปกะ ๑ พระผลกัณณะ ๑ ปุกกุสาดิ ๑ ภัทธิตะ ๑ ขันฑาทะวะ ๑ พุทฺธัตถิ ๑
สังคิยะ ๑ ภิกษุเหล่านั้น ได้ทั้งอภิกขุมนุษย์แล้ว ล่วงเสียซึ่งเครื่องประ-
กอบอันเป็นทิพย์ พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสถามว่า
ภิกษุผู้มีความฉลาด ผู้มีการกล่าวซึ่งการละเสีย ซึ่งบ่วงแห่งมารเหล่านั้น
ได้ตัดเครื่องผูก คือ กิเลสได้ เพราะธรรมของใคร ฯ อนุการเทพบุตร
กราบทูลว่า นอกจากศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นอกจากศาสนา
ของพระองค์แล้ว ภิกษุ ๑ องค์นั้น จะธรรมของใคร ซึ่งจะตัดเครื่องผูก
คือ กิเลสได้ นามรูปดับไปโดยไม่เหลือ ณ ที่ใด ภิกษุเหล่านั้น ธรรมใน
นั้นแล้ว ก็ได้ตัดเครื่องผูก คือ กิเลส พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสถามว่า เธอได้กล่าวถ้อยคำอัน
ลึกซึ้ง ยากที่จะรู้ได้เช่นนั้น เพราะเธอธรรมของใคร ฯ อนุการเทพบุตร
กราบทูลว่า เมื่อก่อนข้าพระองค์ได้เป็นช่างปั้นหม้อ มีนามว่า อนุการ
ได้เป็นผู้เลี้ยงมารดาบิดา ได้เป็นอุบาสกของพระกัสสปพุทธเจ้า ได้เป็น
ผู้ตเว้นจากเมถุนธรรม ได้เป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์ เป็นผู้ไม่มีมิตร
อยู่ในบ้านตำบลหนึ่ง ได้เป็นสหายกันกับพระองค์ ข้าพระองค์จึงภิกษุ
๑ องค์นั้น ซึ่งเป็นผู้หลุดพ้นแล้ว เป็นผู้สิ้นราคะโทสะแล้ว เป็นผู้ข้าม
เครื่องข้องในโลกแล้ว พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึง
ตรัสว่า อย่างนั้น นี่แน่ะอนุการ เธอได้กล่าวอย่างใด ก็ได้เป็นแล้วอย่างนั้น
คือ ในคราวนั้น เธอได้เป็นช่างปั้นหม้อ มีชื่อว่า อนุการ ได้เป็นผู้เลี้ยง
บิดามารดา เป็นอุบาสกของพระกัสสปพุทธเจ้า ได้เป็นผู้ตเว้นจาก
เมถุนธรรม เป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์ เป็นผู้ไม่มีมิตร ได้อยู่ใน
บ้านตำบลเดียวกันกับเรา ได้เป็นสหายเก่าของเรา ดังนั้น คำต่อไปนี้ เป็น
คำที่พระสังคตเถระเจ้า ผู้สังคายนาทั้งหลายได้กล่าวไว้ว่า การสมาคม
ของสหายเก่าทั้ง ๒ ผู้ตนอันอบรมแล้ว ผู้ทรงไว้ซึ่งอภิกขุชาติสุดท้ายแล้ว
ได้พบกันแล้ว ด้วยอาการอย่างนี้ ดังนี้

มีคำอธิบายตามอรรถกถาแจ้งเทวตาสังยุต และแห่งคัมภีร์อื่นว่า
 ฌฏิกการเทพบุตรองค์นี้ ได้เป็นอนาคามิอุบาสก ในศาสนาพระกัสสป
 พุทธเจ้า และได้เป็นสหายกันกับพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย ในครั้งนั้น
 ต่อมาภายหลัง ฌฏิกการอุบาสกนั้น ได้ขึ้นไปเกิดในพรหมโลก ได้สำเร็จ
 เป็นพระอรหันต์ แล้วได้ลงมากราบทูล พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย
 คึงที่แสดงมาแล้วนี้ คึงน

ต่อไปนี้ เป็นคำของเทพบุตรอีกคนหนึ่ง ซึ่งมีในชั้นตสตรที่ ๕ ว่า
 ครั้งหนึ่ง มีภิกษุหลายองค์ด้วยกันอยู่ในกุฎกลางป่า ข้างป่าหิมพานต์ใน
 แคว้นแคว้นแดนโกศล ภิกษุเหล่านั้น เป็นผู้มิใช่พึงชาน มีมานะดังไม้้อ
 เป็นผู้ชอบตกแต่งบริวาร เป็นคนพุดมาก มีวาจาไม่เป็นหลัก ไม่มีสติ
 สัมปชัญญะ ไม่มีใจตั้งมั่น มีใจคั่นคั่น มีอินทรีย์ไม่สำรวม

ครั้งนั้น ชนตเทพบุตร ได้เข้าไปหาภิกษุเหล่านั้น ในวันอุโบสถ
 ๑๕ ค่ำ ได้กล่าวแก่ภิกษุเหล่านั้นว่า เมื่อก่อนภิกษุทั้งหลายผู้เป็นสาวกของ
 พระโคตมได้มีการเลียงชีพดี ไม่มีความทะเยอทะยาน ต่ออาหารบิณฑบาต
 และที่นั่งที่นอน ได้รู้จักความไม่เที่ยงในโลก ได้ทำให้สิ้นทุกข์ไปแล้ว
 บัดนี้ ภิกษุเหล่านั้น ทำตนให้เป็นผู้เลียงยาก เหมือนกับคนไกลในหมู่บ้าน
 ฉันทแล้วกันนอน มีแต่ทะเยอทะยานในเรือนของผู้อื่น ข้าพเจ้าขออนอบน้อม
 ต่อพระสงฆ์ ขอกล่าวต่อภิกษุบางพวกในที่นี้ ภิกษุเหล่านั้น ถูกเขาทอดทิ้ง
 แล้ว เป็นผู้ไม่มีที่พึ่ง เหมือนกับคนตายแล้ว ภิกษุเหล่าใด เป็นผู้ประมาท
 ข้าพเจ้ากล่าวหมายภิกษุเหล่านั้น ภิกษุเหล่าใดไม่เป็นผู้ประมาท ข้าพเจ้า
 ขออนอบน้อมภิกษุเหล่านั้น คึงน สมนะอความในพระบาลีเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า อยู่ในแคว้น
 โกศลนั้น คือ ภิกษุเหล่านั้น เว้นกรรมฐานต่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
 แล้ว ก็ไปอยู่ในแคว้นโกศล ฯ คำว่า เป็นผู้มิใช่พึงชานนั้น คือ

เป็นผู้ฟังด้วยความเข้าใจผิด คือ สิ่งที่ไม่ควร ก็เข้าใจว่าควร สิ่งควร
ก็เข้าใจว่าไม่ควร สิ่งที่ไม่มียศ ก็เข้าใจว่ามียศ สิ่งมียศ ก็เข้าใจ
ว่าไม่มียศ ฯ คำว่า มีมานะดังไม้อ่อนนั้น คือ ไม้อ้อ เมื่อน้ำพัดเลยไป
แล้ว ก็แข็งขึ้นอีก ฉะนั้น ฤๅษีพวกนั้น ก็มีมานะอย่างนั้น แต่เป็นผู้
มีมานะเปล่า คือ เข้าใจว่าตนดี แต่ตนหาดีตามเข้าใจไม่ ฯ คำว่า ชอบ
ตกแต่งบริขารนั้น คือ ชอบตกแต่งบาตรจีวร เป็นต้น ให้เป็นของสวยงาม ฯ
คำว่า มีปากกล้านั้น คือ มีถ้อยคำกล้าแข็ง ฯ คำว่า มีวาจาไม่เป็นหลัก
นั้น คือ มีวาจาไม่สำรวม หมายความว่า พูดตลอดวันก็ไม่มีประโยชน์ ฯ
คำว่า ไม่มีสตินั้น คือ ปราศจากสติ อันได้แก่หลงลืมสิ่งที่ได้ทำไว้แล้ว ฯ
คำว่า ไม่มีสติสัมปชัญญะนั้น คือ ไม่มีปัญญา ฯ คำว่า ไม่มีใจตั้งมั่นนั้น
คือ ปราศจากอัปปนาสมาธิและอุปปจารสมาธิ มีใจไม่อยู่กับที่ เหมือนกับเรือ
ที่ถูกไว้ในกระแสน้ำอันเชี่ยว ฉะนั้น ฯ คำว่า มีใจต้นเต็นนั้น คือ มีใจ
ไม่มั่นคง เหมือนกับลูกเนื้อที่หลงฝูง แล้ววิ่งกระเจิดกระเจิงไป ฉะนั้น ฯ
คำว่า มีอินทรีย์ไม่สำรวมนั้น คือ ไม่ระวังอินทรีย์เหมือนกับคนเป็นคฤหัสถ์

การที่เทพบุตรองค์นั้น ได้ไปกล่าวอย่างนั้น ก็เพราะเทพบุตร
องค์นั้นคิดว่า ฤๅษีเหล่านั้น ได้เรียนกรรมฐานในสำนักสมเด็จพระบรม
ศาสดาจารย์แล้ว ออกมาประมาทอยู่ในป่าเช่นนั้น ย่อมเป็นการไม่สมควร
ถ้าเรจักเตือนในเวลาฤๅษีเหล่านั้นอยู่แยกกัน ฤๅษีเหล่านั้น ก็จะโจทก์
ท้วงกันในเวลามาพบกัน เราควรจักเตือนในเวลาประชุมพร้อมกัน
เทพบุตรองค์นั้นคิดดังนี้ จึงได้เข้าไปตักเตือนฤๅษีเหล่านั้นในเวลาประชุม
กันในวันอุโบสถ ดังที่ว่าแล้วนั้น ฯ โทษของผู้มีโทษจะปรากฏขึ้นใน
เมื่อกำลังถึงคุณของผู้มีคุณ เพราะฉะนั้น เทพบุตรองค์นั้น จึงได้กล่าวถึง
ฤๅษีทั้งหลายที่เลวชั่วตดเมื่อก่อน เพื่อจะแสดงคุณให้ปรากฏ ฯ คำว่า
เป็นผู้เลวชั่วตดเมื่อก่อนนั้น คือ เมื่อก่อนฤๅษีทั้งหลาย เป็นผู้เลวง่าย
คือ เทียบบัณฑิตตามตระกูลสูงตระกูลต่ำมานั้น

ครั้นเทพบุตรนั้น แสดงคุณของภิกษุทั้งหลายเมื่อก่อนแล้ว เมื่อ
จะแสดงโทษของภิกษุเหล่านั้น จึงได้กล่าวว่า ภิกษุเหล่านี้ ทำตนให้เป็น
คนเลียงขาเป็นต้น ฯ คำว่า เหมือนคนโกงในหมู่บ้านนั้น คือ ธรรมดา
คนโกงในบ้าน ข่มเบียดเบียนคนอื่นด้วยประการต่างๆ ให้เขานำสิ่งของ
มิมสคนมสัมและข้าวสารเป็นต้น มาให้บริโศก ฉันทิโก ท่านทั้งหลาย
ก็ตั้งอยู่ในการหาเลี้ยงชีพไม่สมควร ฉันทิโก ฯ คำว่า นอกนั้น คือ เทพบุตร
นั้น หมายความว่า ภิกษุเหล่านั้น เป็นผู้ไม่มีความต้องการด้วยข้าวข้อและ
คำสอถาม และการใส่ใจ ได้แต่นอนเหยียดมือ เหยียดเท้า อยู่ในที่นอน
เท่านั้น ฯ คำว่า ทะเขอะทะยานในเรือนของผู้อื่น คือ เทพบุตรองค์นั้น
หมายความว่า ภิกษุเหล่านั้น เป็นผู้มิใช่พึง شأنไปด้วยกิเลส มีใจแส่ไปถึง
หญิงในตระกูลต่างๆ อยู่เสมอ ฯ คำว่า เหมือนคนตายแล้วนั้น คือ
ธรรมดาคนตายที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า ข่มถูสัตว์ต่างๆ มินกเป็นต้น จิก
เจาะ ถึงแม้ว่าหมันญาติก็ไม่คุ้มครอง ซึ่งจากศพนั้นฉันทิโก ภิกษุเช่นนั้นฉันทิโก
นั้น คือ ภิกษุเช่นนั้นฉันทิโก หมายความว่า ภิกษุเช่นนั้นก็ไม่ได้รับคำสั่งสอน
จากอุปัชฌาย์อาจารย์เป็นต้น ข่มเป็นเช่นกับคนตาย ซึ่งเขาทิ้งไว้ในป่าช้า
ฉะนั้น ฉันทิโก สันเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น.

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า ธรรมดาความชั่วทั้งหลาย
เมื่ออยู่ในบุคคลใด บุคคลนั้นก็เป็นเหตุเกลียดชัง เป็นเหตุถูกดูหมิ่นของ
ผู้อื่น แม้แต่ผู้เป็นภิกษุก็ยังเป็นเหตุเกลียดชังของเทพเจ้า มีภิกษุทั้งหลาย
จึงแสดงมาแล้วเป็นอุทาหรณ์ เพราะฉะนั้น จึงควรที่ทุกคนจะงดเว้น
จากความชั่วด้วยกาย วาจา ใจ ฯ อันความชั่วข่มเป็นของปกปิดไม่ได้
เมื่อคนอื่นไม่เห็น ก็มีเหตุตาเห็น หรือไม่อย่างนั้น ตนเองก็รู้เห็น ฯ ตนเอง
จะปิดตนเองนั้นไม่ได้ ฯ เมื่อตัวทำความชั่วตัวก็รู้ความชั่ว ตัวของตัว
บอกตัวเองอยู่เสมอว่า อันนี้เป็นความชั่ว แต่ทำไมยังไม่มีผู้รู้เห็น ตัวก็ยัง

ไม่ได้รับโทษภัยอย่างอื่น นอกจากความไม่สบายใจ ความร้อนใจ ของ
ตัวเท่านั้น เมื่อผู้นั้นเห็น จึงจะได้รับโทษภัยอย่างอื่น แต่อย่างไรก็ดี
โทษแห่งความชั่วนั้น ย่อมมีร้ายแรงอยู่เสมอ เป็นแต่ว่า เมื่อโทษแห่ง
ความชั่วนั้น ยังไม่ปรากฏขึ้นตราบใด ผู้ทำความชั่วก็ยังไม่สบายอยู่ตราบนั้น
เมื่อโทษแห่งความชั่วนั้นปรากฏขึ้นในเวลาใด ผู้ทำความชั่วนั้นจึงจะได้รับ
ทุกข์ในเวลาใด

คนดีที่ได้ทำความดีไว้ แต่เมื่อยังไม่ได้ผลแห่งความดีตราบใด ก็ยัง
ได้เห็นแต่ผลแห่งความชั่วที่ตัวทำไว้เมื่อก่อนตราบนั้น เมื่อใดความดีให้ผล
เมื่อนั้นจึงจะเห็นผลแห่งความดี ๆ ผู้ทำความชั่วก็เหมือนกัน คือ เมื่อ
ความชั่วยังไม่ให้ผลตราบใด ก็ยังเห็นความดีอยู่ตราบนั้น เมื่อความชั่ว
ให้ผลแล้วจึงจะเห็นผลแห่งความชั่ว ๆ ที่เป็นอย่างนี้ เพราะเหตุไร เพราะ
เหตุว่า บาปบุญที่ทำไว้แล้วในชาติก่อนนั้น ย่อมมีอยู่ทุกบุคคล เป็นแต่ว่า
ผู้ใดบุญได้โอกาสให้ผล ผู้นั้นก็ได้ดีมีสุข ผู้ใดบาปได้โอกาสให้ผล
ผู้นั้นก็ได้ประสบทุกข์กับ ๆ คนเราเวลาได้รับความทุกข์ก็บ่นว่าบุญไม่ช่วย
แต่เวลาได้รับความสุขก็มักลืมบุญเสีย ที่เป็นอย่างนี้ ย่อมมีอยู่โดยมาก ๆ
บาปบุญเป็นของเห็นได้ยาก ต้องอาศัยท่านผู้มีความรู้ มีพระพุทธรเจ้า
เป็นต้น แล้วก็นึกไปตามคำสอนของท่าน ทั้งสังเกตไปนาน ๆ เข้าก็จะรู้
ได้ว่า บาปบุญเป็นของมีจริง

ส่วนผลแห่งบาปบุญในปัจจุบันนี้ ย่อมเป็นของเห็นได้ง่าย เช่น
ไปลักขโมยเขา ก็ได้รับโทษติดคุกติดตะราง โกงเขา ก็ไม่มีผู้เชื่อถือ
คำว่าเขา เขาก็คำว่าตอบ ส่อเสียดขบขะเขาให้แตกร้างจากกัน เขา
ก็ชิงน้ำหน้า พุคสิ่งที่ไม่มีประโยชน์ ก็ไม่มีผู้เชื่อฟัง ก็คปองร้ายเขา
อยากไห้เขาล้มตายฉิบหาย ตัวหรือพรรคพวกของตัวก็ต้องล้มตายฉิบหาย
นึกเกลียดเขา เขาก็นึกเกลียด นึกรักเขา เขาก็นึกรักตัว ดังนี้ เป็นต้น
แต่ที่กลืนทงหลายว่า ทำบุญไม่เห็นได้บุญนั้น เป็นคำที่ผิดไป เพราะทำบุญ
ก็ต้องได้บุญ เช่น ให้อาณาเขา ก็ได้บุญในปัจจุบันนี้ คือ ในเวลายังมี
ชีวิตนี้ ถึง ๔ ประการ อันได้แก่ เราให้ผู้ใด ผู้นั้นก็รักใคร่เรา ชอบใจ

๒๘๘ พระสุกตัตตปิฎก คัมภีร์ที่ ๓ สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม ๓

เรา ๑ คนทั้งหลายที่รู้เห็นก็สรรเสริญว่า เป็นคนใจกว้างใจดี ๑ มีผู้เป็นคนดี
ชอบคบหา ๑ แกล้วกล้าในที่ประชุม ๑ ไม่เสียดสีในเวลาจะใกล้ตาย ๑ ๗
ส่วนเมื่อตายแล้วนั้น ย่อมได้ไปเกิดในสคติ คือ มนุษย์หรือสวรรค์ ๗
เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ ก็มาเกิดเป็นคนมีศรีสุข ในตระกูลที่มีศรีสุข
ถึงแม้ว่าเกิดในตระกูลที่ยากจนขัดสน เมื่อผลแห่งบุญนั้นมาถึงเมื่อใด ก็ยังมี
ศรีสุขเมื่อนั้น ถ้าเกิดในตระกูลมั่งคั่งสมบูรณ์ด้วยบุญเก่าอย่างใดอย่างหนึ่ง
ซึ่งเป็นชนกกรรม คือ เป็นกรรมที่ทำให้เกิด เมื่อหมดหน้าที่ของกรรมนั้น
แล้ว หากมีบาปเข้าแทรกแซง ก็ทำให้ยากจนขัดสนได้ หรือถ้าประพฤติ
ในทางอบายมุขอยู่เสมอ ก็ทำให้ยากจนขัดสนได้

รวมใจความว่า ผู้ที่ประมาท คือ ผู้ที่ไม่มีสติปัญญา คิดทำแต่บาป
อกุศล ทุจริตอยู่เสมอ จัดเป็นคนไม่ดีทั้งนั้น เป็นคนไม่มีประโยชน์เหมือน
กับคนตายแล้วทั้งนั้น ถึงเป็นพระภิกษุสามเณรก็ไม่มีผู้นำถือ ส่วนพวกที่
ไม่ประมาท คือ พวกที่ไม่ทำบาป อกุศล ทุจริต ย่อมเป็นพวกที่มีประโยชน์
เหมือนกับคนที่ยังมีชีวิตอยู่จะนั้น ๗ สันเนอความในเทศนากัณฐกเพียง
เท่านั้น. เอวัง ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ๗

กัณฐกที่ ๔๓

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวปุตตสังยุต
ว่าด้วยคำของเทวบุตร ๑ องค์

สาวกผู้วิหริ ๗ ล ๗ เอกมนต์ จิโต โข โรหิตสฺสโต เทวปุตโต
ภควนฺโต เอตทโวจาติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
ตอนเทวปุตตสังยุต กัณฐกที่ ๔๓ ว่าด้วยคำของเทวบุตร ๑ องค์ สืบต่อไป
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนาน หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่ง
เทศนานี้ว่า ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่พระ
เชตวันาราม กรุงสาวัตถี พอถึงเวลาเย็นยามแห่งราตรี ก็มีเทพบุตร
องค์หนึ่ง ชื่อว่า โรหิตัสสเทพบุตร ทำพระเชตวันารามทั้งสนให้สว่างด้วย
รัศมีของตน แล้วเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระทศพลผู้ทรงพระภาคเจ้า ถวายบังคม
แล้วก็ยืนอยู่ในที่สมควรแก่ตน

โรหิตัสสเทพบุตร ยืนอยู่ในที่สมควรแก่ตนแล้วจึงกราบทูลว่า ข้าแต่
พระผู้มีพระภาคเจ้า บุคคลไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ ใน
ที่ใด ที่สุดแห่งโลกด้วยการเห็นนั้น อาจรู้ได้ อาจเห็นได้ อาจถึงได้ หรือ
พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า บุคคลไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย
ไม่จุติ ไม่อุบัติในที่ใด เราไม่กล่าวว่า ที่สุดแห่งโลก ด้วยการไปในที่นั้น
เป็นของควรรู้ได้ เป็นของควรเห็นได้ เป็นของควรถึงได้ ฯ โรหิตัสส-
เทพบุตรกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นการอัศจรรย์ในการ
ที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสไว้ถูกต้องเป็นอันดีว่า บุคคลไม่เกิด
ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติในที่ใด เราไม่กล่าวว่าที่ สุดแห่งโลก
ด้วยการไปในที่นั้น เป็นของควรรู้ ควรเห็น ควรถึง ดังนี้

ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อก่อนข้าพระองค์เป็นฤๅษี มีชื่อว่า
โรหิตัสสฤๅษี เป็นบุตรของผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้มฤตฺษไปในเวหาได้ ฯ
ความเร็วของข้าพระองค์ในครั้งนั้น มีอย่างนี้ คือ นายขมังธนูที่มีกรรมนั้น
ทถธนู ทศกษาแล้ว ทมมือนันทแล้ว ทมการประกอบอันทำแล้ว ทม
การเข้าไปนั่งใกล้อันทำแล้ว บังถูกธนูไปตามช่องลูกศานได้โดยเร็วพลัน
ฉันทใด การก้าวเท้าอันรวดเร็วเช่นนั้น ก็ได้มีแก่ข้าพระองค์ ฉันทนั้น สมุท
รด้านตะวันออก กับสมุทรด้านตะวันตกไกลกัน ฉันทใด การก้าวเท้าของ

ข้าพระองค์ก็มีระยะไกลกัน ฉะนั้น ๆ ข้าพระองค์จึงคิดว่า เราจักไปให้ถึง
ที่สุดแห่งโลก แล้วข้าพระองค์ผู้ประกอบด้วยความเร็วเช่นนั้น ก็ไปอย่าง
นั้นจนตลอดอายุ ๑๐๐ ปี โดยไม่หยุดหย่อน เว้นแต่เวลาบริโภคอาหาร
เวลาถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ เวลาพักผ่อนนอนหลับเท่านั้น แต่ถึงกระนั้น
ก็ยังไม่ถึงที่สุดแห่งโลก ข้าพระองค์ต้องตายเสียก่อน พระเจ้าข้า ฯ
เพราะฉะนั้น คำที่พระองค์ตรัสว่า บุคคลไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จติ
ไม่อุปบัติในที่ใด เราไม่กล่าวว่าที่สุดแห่งโลกด้วยการไป เป็นของควรรู้
ควรเห็น ควรถึง ดังนี้ จึงเป็นการนำอัสจรรย พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า บุคคลไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย
ไม่จติ ไม่อุปบัติในที่ใด เราไม่กล่าวว่าที่สุดแห่งโลกด้วยการไป เป็น
ของควรรู้ได้ เป็นของควรเห็นได้ เป็นของควรถึงได้ ก็แต่ที่เราไม่กล่าว
ว่า เมื่อยังไม่ถึงที่สุดแห่งโลก จะทำซึ่งทุกข์ให้สิ้นไปได้ คือ เรา
บัญญัติโลก บัญญัติความเกิดแห่งโลก บัญญัติความดับโลก บัญญัติทาง
ไปให้ถึงความดับโลก ในอรรถาพจน์ยาวาหนัง ซึ่งมีทั้งสัญญา ทั้งใจ
นั่นเอง ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดังนี้แล้ว จึงตรัสต่อไปว่า ที่
สุดแห่งโลก ใคร ๆ ก็ไม่ได้ด้วยการไป ก็แต่ว่าเมื่อยังไม่ถึงที่สุดแห่ง
โลก การพ้นจากทุกข์ก็ยังไม่ มี เพราะฉะนั้น บุคคลผู้รู้แจ้งโลก ผู้มี
ความคิด ผู้ถึงที่สุดแห่งโลก ผู้สำเร็จพรหมจรรย์ ผู้สงบ ถึงที่สุดแห่ง
โลกแล้ว ย่อมไม่หวังโลกนี้และโลกอื่น ดังนี้ สันเนอความในพระบาลี
อันมีในโรหิตัสสสูตรที่ ๖ เพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า ในที่ใดนั้น คือ ใน
โอกาสแห่ง ๑ แห่งโลกอันกำหนดด้วยจักรวาล ฯ คำว่า ไม่จติ ไม่
อุปบัติ หมายถึงการจติปฏิสนธิต่อ ๆ ไป คำว่า ด้วยการไปนั้น คือ
ด้วยการไปด้วยเท้า ฯ คำว่า เราไม่กล่าวซึ่งที่สุดแห่งโลกนั้น คือ

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงหมายเอาซึ่งที่สุดแห่งสังขารโลก ฯ
 ได้ใจความว่า เทพบุตรนั้น ได้ทูลถามถึงที่สุดแห่งโลก อันกำหนดด้วย
 จักรวาล ฯ สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ได้ทรงแสดงสังขารโลก ฯ
 ส่วนเทพบุตรนั้นเข้าใจว่า คำแก้ไขของสมเด็จพระบรมศาสดา สมกับคำทูล
 ถามของตน จึงได้มีใจว่าแรง ถึงกับกล่าวคำสรรเสริญว่า น่าอัศจรรย์
 เป็นต้น ฯ คำว่า ผู้มีธรรมนั้นนั้น คือผู้มีธมฺมอันนั้น ซึ่งได้แก่ ผู้ประกอบ
 ด้วยธมฺมอันจัดว่าอย่างเยี่ยม ฯ คำว่า ผู้ถือธมฺมนั้น ได้แก่ อาจารย์ธมฺม ฯ
 คำว่า ผู้ศึกษาดีแล้วนั้น คือ ผู้ศึกษาศิลปธมฺมอยู่ตลอดเวลา ๑๒ ปี ฯ คำว่า
 ผู้มีมออันทำแล้วนั้น คือ ผู้สามารถยิงขนทรายได้ ในที่ไกลประมาณ
 ๑ อสุภะ คือ ประมาณ ๒๐ วา ฯ คำว่า ผู้มีการเข้าไปนั่งอันทำแล้ว
 นั้น คือ ผู้ได้หัดยิงลูกศรเข้าช่องแล้ว ฯ คำว่า ยิงลูกศรไปตามช่อง
 ลูกดานนั้น คือ เทพบุตรองค์นั้น แสดงความเร็วของตนว่า ชั่วเวลาที่
 ลูกศรลอดช่องลูกดานไปได้นั้น เขาได้ข้ามจักรวาลไปได้ ๑ จักรวาลแล้ว ฯ
 คำว่า สมุทฺรข้างตะวันออก กับสมุทฺรข้างตะวันตก ฉะนั้น คือ สมุทฺร
 ข้างตะวันตก ไกลกันกับสมุทฺรข้างตะวันออก ฉะนั้น การก้าวเท้าไปของ
 ฤๅษีตนนั้น ก็ไกลกัน ฉะนั้น ฯ คือ ฤๅษีตนนั้นยืนอยู่ที่ขอบปากจักรวาล
 ด้านทิศตะวันออก เหยียดเท้าออกข้ามขอบปากจักรวาลด้านทิศตะวันตก
 แล้วยกเท้าที่ ๒ ข้ามขอบปากจักรวาลอื่นอีก ฯ ฤๅษีตนนั้น ได้ไปอยู่
 อย่างนั้นเป็นนิจ ยกแต่เวลาบริโภคอาหาร เวลาถ่ายอุจจาระ บัณฑิตจะ
 เวลาพักผ่อนด้วยการนอนหลับเท่านั้น คือ ในเวลาที่วิภิกขวจารฤๅษี
 ตนนั้น ก็บ้วนปากถูฟันที่สระโนดาต แล้วไปบิณฑบาตที่อุตตรกุรุทวีป
 ไปนั่งฉันที่ขอบปากจักรวาล พอพักสักครู่แล้วก็ไปอย่างนั้นอีก ฯ คำว่า
 ไปอยู่อย่างนั้นตลอดอายุ ๑๐๐ ปีนั้น คือ ในเวลานั้น เป็นเวลาที่คน
 ทั้งหลายนมีอายุ ๑๐๐ ปีเป็นอายุไซย ฤๅษีตนนั้น ก็ไปอยู่อย่างนั้นจนตลอด
 อายุ ๑๐๐ ปี โดยไม่มีอันตรายสิ่งใด แต่ที่สิ้นชีวิตไปก่อนยังไม่ถึงที่สุด
 แห่งจักรวาลโลก เวลาฤๅษีนั้นตายแล้ว ก็มาเกิดในจักรวาลอื่นอีก ฯ
 คำที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ยังไม่ถึงที่สุดนั้น คือ ยังไม่ถึงที่

สุดแห่งสังขารโลก ฯ คำว่า ทุกชั้นนี้ คือ แห่งวัฏฏทุกข์ ฯ คำว่า มีสัญญา มีใจนั้น คือ ในอัทธภาพอันมีสัญญา อันมีจิต ฯ คำว่า โลก ได้แก่ ทุกขสัจ ฯ คำว่า ความเกิดขึ้นแห่งโลก ได้แก่ สมุทัยสัจ ฯ คำว่า ความดับแห่งโลก ได้แก่ นิโรธสัจ ฯ คำว่า ทางไปถึงที่สุดในโลก ได้แก่ มรรคสัจ ฯ เป็นอันว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงแสดง สัจจะ ๔ นั้นว่า มีอยู่ในร่างกายอันประกอบด้วยธาตุ ๔ นั้น ฯ คำว่า ผู้สงบนั้น คือ ผู้หมดบาปแล้ว ฯ คำว่า ไม่หวังนั้น คือ ไม่ปรารถนา ฯ สันเนือความ ในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า จักรวาลโลกนั้น ได้แก่ โลก คือ แผ่นดินที่เราอาศัยอยู่นี้ ฯ โลกคือแผ่นดินที่เราอาศัยอยู่นี้ ข้อมมี ภูเขาจักรวาลล้อมรอบเป็นวงกลม ภูเขาจักรวาลนั้น เป็นเครื่องหมายซึ่ง โลกหนึ่ง ๆ แต่มมากด้วยกัน มีมากหาที่สุดมิได้ ฯ ภูเขาจักรวาลนั้น วัดโดยรอบได้ ๓ ล้าน ๖ แสน ๑ หมื่น ๑ ร้อย ๕๐ โยชน์ โดยคิด ๒๐ ศอก มีขมิ้มบุรุษเป็น ๑ วา อันนี้ ว่าตามหนังสือไตรภูมิโลกวินิจฉัย ฯ ภูเขาจักรวาล ซึ่งวัดโดยรอบมีกำหนดตั้งทั่วแล้ว ตั้งอยู่เป็นวงกลมรอบ แผ่นดินส่วนหนึ่ง ต่อจากนั้นไปก็เป็นแผ่นดินอีกส่วนหนึ่ง ฯ เป็นอยู่ อย่างนี้เรื่อยไป จนหาที่สุดมิได้ ฯ ส่วนแผ่นดินที่เราอาศัยอยู่นี้ มีความหนาในเบื้องต้น คือ ในเมื่อดังเป็นแผ่นดินใหม่นั้น ได้ ๒ แสน ๔ หมื่นโยชน์ แล้วก็ไปถึงแผ่นหินซึ่งหนาอีก ๑ เท้า แล้วไปถึงน้ำซึ่งหนา อีก ๑ เท้า แล้วไปถึงลมอันหนาหาที่สุดมิได้ ฯ ผู้ที่อยากรู้ว่าแผ่นดิน ซึ่งเรียกว่า จักรวาลโลกที่เราอาศัยอยู่นี้ ไปสุดที่ไหนนั้น มีอยู่มากด้วยกัน เช่น พวกสำเร็จกสิณ ก็เพ่งดูด้วยดวงกสิณแล้วเห็นต่าง ๆ กัน ฯ ผู้ที่ไม่ชำนาญในดวงกสิณ ขยายกสิณออกไปได้น้อย ก็ได้เห็นเพียงภูเขา จักรวาลเท่านั้น แล้วก็เข้าใจว่าโลกสุดเพียงเท่านั้น ส่วนผู้ชำนาญในกสิณ ขยายกสิณออกไปได้มาก ก็เห็นออกไปได้มาก

โรหิตัสสถามือบากทราบว่า จักรวาลโลก คือ แผ่นดินนี้ ไปสุดที่ไหน จึงได้พยายามไปดู โดยไม่หยุดหย่อน เว้นแต่เวลากิน เวลานอนพักผ่อน กับเวลาถ่ายอุจจาระ บัณฑิตท่านนั้น ไปอย่างนั้นตลอด ๑๐๐ ปี ก็ยังไม่เห็นที่สุดแห่งโลก เมื่อตายจากนั้นแล้ว ได้ขึ้นไปเกิดเป็นเทพเจ้า มีนามว่า โรหิตัสสเทพบุตร แล้วได้มาหลถามสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตอบว่า จะไปให้ถึงที่สุดแห่งโลกไม่ได้ แต่ที่ตรัสตอบดังนี้ ก็โดยหมายความว่า โลกคือแผ่นดินนี้ไม่มีที่สิ้นสุด แล้วพระองค์ได้ทรง แสดงโลกกับความเกิดขึ้นแห่งโลก ความดับแห่งโลก ทางไปถึงความ ดับโลก ในร่างกายอันขาววาทนาคับนั้นว่า เมื่อยังไม่ถึงที่สุดแห่งโลก คือ ร่างกายมีตราบใด ก็ยังไม่พ้นทุกข์ตรานั้น ดังนี้ ฯ พระอรรถกถาจารย์ ได้อธิบายไว้ว่า เป็นอันว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงแสดง อริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ เหตุให้ทุกข์เกิด ความดับทุกข์ ทางไปถึงความดับ ทุกข์ ข้อมมียอยู่ในโลก คือ ร่างกายอันขาววาทนาคับ ซึ่งมีสัญญาและ จิตใจนี้ ดังนี้ ฯ ผู้ที่ไม่สำเร็จอริยสัจ ๔ ตราบใด ก็ยังไม่พ้นทุกข์ตรานั้น ยังไม่ถึงที่สุดแห่งโลกตรานั้น เมื่อใดสำเร็จอริยสัจ ๔ แล้ว เมื่อ นั้นจึงเรียกว่า ถึงที่สุดแห่งโลก เมื่อถึงที่สุดแห่งโลกแล้ว จึงจะพ้น ทุกข์ ดังนี้

การที่จะถึงที่สุดแห่งโลกนั้น ต้องถึงที่สุดด้วยการไปตามทางใจ ไม่ใช่ด้วยการไปตามทางเท้า ฯ เพราะจะไปตามทางเท้า นั้น ข้อมไปไม่ถึง ที่สุดแห่งโลกเป็นแน่ ต้องไปตามทางใจ จึงจะไปถึงที่สุดแห่งโลก ฯ ผู้ถึงที่สุดแห่งโลกแล้ว เรียกว่า ผู้แจ้งโลก เรียกว่า ผู้มีหัวใจดี เรียกว่า ผู้สำเร็จพรหมจรรย์ เรียกว่า ผู้สงบ ฯ บุคคลเช่นนั้น ข้อมไม่ต้องการ โลกนี้และโลกอื่นอีก ทางไปด้วยใจนั้น มีกำหนดด้วยองค์ ๘ อันได้แก่ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ ความพูดชอบ ความทำชอบ ความ เลี้ยงชีพชอบ ความพยายามชอบ ความระลึกชอบ ความตั้งใจมั่นชอบ ดังนี้ ฯ ทางอันกำหนดด้วยองค์ ๘ นี้ เป็นทางไปด้วยใจ เป็นทางไป ให้ถึงที่สุดแห่งโลก ถ้าไม่ไปทางใจตั้งเท่าแล้วนั้น ข้อมไม่ถึงที่สุดแห่ง

โลก ฯ เมื่อยังไม่ถึงที่สุดแห่งโลกตราบไต่ ก็ยังไม่พ้นจากทุกข์ตราบนั้น
ยังต้องได้ประสบซึ่งความทุกข์ต่าง ๆ มีทุกข์เกิด ทุกข์แก่ ทุกข์เจ็บ
ทุกข์ตาย เป็นต้น อยู่ตราบนั้น โดยเหตุนี้ ผู้ที่มีปัญญาอยากพ้นจาก
ทุกข์ทั้งหลาย จึงได้เดินตามทางอันประกอบด้วยองค์ ๘ มีความเห็นชอบ
เป็นต้น ดังแสดงมา ฯ สิ้นเนื้อความในเทศนาภังคะนี้เพียงเท่านั้น.
เอวี่ กัมมี้ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐาท ๔๔

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวปุตตสังยุต
ว่าด้วยคำของเทพบุตร ๓ องค์

เอกมนต์ ชีโต โข นนโท เทวปุตโต ภควโต สนตฺติเก อัม
ภวํ อภาสติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
ตอนเทวปุตตสังยุต กัณฐาท ๔๔ ว่าด้วยคำของเทพบุตร ๓ องค์ สืบต่อไป
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนาน หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่ง
เทศนานั้นว่า ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่พระ
เชตวนาราม กรุงสาวัตถี ฯ พอถึงเวลามัชฌิมยามแห่งราตรี ก็มีเทพบุตร
องค์หนึ่ง ซึ่งมีนามว่า นันทเทพบุตร เข้าไปเฝ้าถวายบังคมแล้ว ก็ยืน
อยู่ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า
กาลเวลาทั้งหลาย ย่อมล่วงไป ราตรีทั้งหลายย่อมล่วงไป ส่วนแห่งวัย
ทั้งหลาย ย่อมละไปโดยลำดับ เมื่อบุคคลเล็งเห็นว่า สิ่งนั้นเป็นภัยใน

ความตาย ก็ควรทำบุญทั้งหลายอันจะนำความสุขมาให้ พระเจ้าข้า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า เวลาทั้งหลายย่อมล่วงไป ราตรทั้งหลายย่อมล่วงไป ส่วนแห่งวัยทั้งหลายย่อมละไปโดยลำดับ เมื่อบุคคลเห็นสิ่งนั้นว่า เป็นภัยในความตาย ควรเพ่งความสงบ ควรละอามิสในโลก ดังนั้น สันเนอความในพระบาลี อันมีในนันทสูตรที่ ๗ เพียงเท่านั้น ฯ ส่วนเนอความในอรรถกถา และในอรรถาธิบายนั้นได้เคยมีมาแล้ว ในเทวตาสังยุต เพราะฉะนั้น จึงไม่ได้กล่าวไว้ในที่นี้

ต่อไป เป็นคำของเทพบุตรอีกคนหนึ่ง ซึ่งมีในนันทวิสาละสูตรที่ ๒ ว่า นันทวิสาละเทพบุตร ได้กราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้แก้แค้นเหล่าใหญ่ อตภาพอันมีจักร ๔ มีทวาร ๘ บรรทุกเต็มแล้วด้วยโลภะ เกิดแล้วในเทือกพรหมณนี้ จะไปได้อย่างไร พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ต้องตัดเชือกรัด ตัดสายพาน ตัดอริจนาโลภะ อันเป็นบาป กอนตณหาเสียทั้งรากจึงจะไปได้ ดังนี้ ฯ สันเนอความในพระบาลีเพียงเท่านั้น ส่วนเนอความในอรรถกถา และในอรรถาธิบายนั้น ได้มีมาแล้วในเทวตาสังยุตโน้น

ต่อไป เป็นคำของเทพบุตรอีกองค์หนึ่ง ซึ่งมีในสุลิมสูตรที่ ๘ ว่า ครั้งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่พระเชตวันารามนั้น พระอานนทเถระเจ้า ได้เข้าไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายบังคมแล้วก็นั่งลงในที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า อานนท พระสารีบุตรไม่เป็นที่ชอบใจของเธอหรือ ฯ พระอานนทกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระสารีบุตรไม่ชอบใจแก่ใคร ซึ่งเป็นผู้ไม่โง่เขลา ไม่ขี้ดเคื่อง ไม่ล้มหลง ไม่มีจิตวิบัติ เพราะเหตุว่าพระสารีบุตรนั้น เป็นบัณฑิต เป็นผู้มั่งคูนมาก เป็นผู้มั่งคูนหาแน่นอน กว้างขวาง เป็นผู้มั่งคูนกล้าหาญ มีปัญญาอ่อนไหว มีปัญญาเฉียบแหลม มีปัญญาทำลายเสียซึ่งเหตุผลทั้งปวง เป็นผู้ก่น้อย เป็นผู้สันโดษ เป็นผู้เงิบบสงัด เป็นผู้ไม่คลุกคลี เป็นผู้ปรารภความเพียร เป็นผู้ว่ากล่าว

สั่งสอน เป็นผู้ควรว่ากล่าวสั่งสอน เป็นผู้ตักเตือน เป็นผู้ตีความชั่ว ใคร
เล่าซึ่งไม่ใช่คนโง่เขลา ไม่ใช่คนลุ่มอำนาจแก่โทสะ ไม่ใช่คนลุ่มอำนาจ
แก่โมหะ ไม่ใช่คนมีจิตวิปริต จะไม่ชอบใจพระสารีบุตร พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า อย่างนั้นอาณนท ๆ ถูกอย่าง
อาณนทว่า เป็นจริงอย่างอาณนทว่า ดังนี้

ลำดับนั้น สุตสิมเทพบุตร ได้เข้าไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
พร้อมด้วยเทพบุตรบริวารเป็นอันมาก ในขณะที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสสรรเสริญพระสารีบุตรเถรเจ้าอยู่ แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มี
พระภาคเจ้า จริงอย่างนั้น พระเจ้าข้า ใครเล่า ซึ่งไม่ใช่ผู้โง่เขลา ไม่ใช่
ผู้ลุ่มอำนาจแก่ โทสะ โมหะ ไม่ใช่ผู้มีจิตวิปริต จะไม่ชอบใจพระ
สารีบุตรเถรเจ้า เพราะพระสารีบุตรเถรเจ้า เป็นบัณฑิต เป็นผู้มั่งคั่ง
มาก เป็นผู้มั่งคั่งกว้างขวาง มีปัญญากล้าหาญ มีปัญญาอ่อนไว มี
ปัญญาเฉียบแหลม มีปัญญาทำลายเหตุผลทั้งปวง เป็นผู้มักน้อย เป็นผู้
สันโดษ เป็นผู้สงัด เป็นผู้ไม่คลุกคลี เป็นผู้มีความเพียรแรงกล้า เป็นผู้
ว่ากล่าวสั่งสอน เป็นผู้ควรว่ากล่าวสั่งสอน เป็นผู้ตักเตือน เป็นผู้ตีความ
ความชั่ว ใครเล่าซึ่งไม่ใช่ผู้โง่เขลา ไม่ใช่ผู้ลุ่มอำนาจแก่โทสะ โมหะ
ไม่ใช่ผู้มีจิตวิปริต จะไม่ชอบใจพระสารีบุตรเถรเจ้า ถึงแม้ว่าข้าพระองค์
ไปในที่ประชุมของเทพบุตรใด ๆ ก็ได้แต่ฟังเสียงสรรเสริญพระสารีบุตร
อย่างนั้นมากในที่นั้น ๆ พระเจ้าข้า

ลำดับนั้น พวกบริวารของสุตสิมเทพบุตร ก็เกิดปีติโสมนัส กล่าว
สรรเสริญพระสารีบุตรเถรเจ้าขึ้นด้วยเสียงอันดัง

แก้วมณี ซึ่งเป็นแก้วชนิดงาม เป็นแก้วมีรัศมีรุ่งเรือง เป็นแก้ว ๘
เหลี่ยม เป็นแก้วที่เจียรไนดีแล้ว เขาวางไว้บนผ้ากัมพลเหลือง ย่อมมี
รัศมีอันรุ่งเรืองยิ่งขึ้น ฉะนั้น เมื่อบริวารของสุตสิมเทพบุตร ได้ฟังคำ
สรรเสริญพระสารีบุตรเถรเจ้าดังนี้ ก็ยังมีใจร่าเริง เกิดปีติ โสมนัส
ยิ่งขึ้น ฉะนั้น

แห่งทองชมพูท ที่ข้างทองผู่ฉลาดเทลงในปากแก้วหลอมให้ดีแล้ว
มาวางไว้ที่ผ้ากัมพลเหลือง ข้อมมืรศมืรุ่งเรืองขึ้น ฉันทิ พวกเทพบุตร
ที่เป็นบริวารของสุสิมเทพบุตรก็นั้น

ดาวประกายพุกกั มืรศมืรุ่งเรืองในเวลาสนฤตุน ซึ่งปราศจาก
เมฆ ฉันทิ พวกเทพบุตรที่เป็นบริวารของสุสิมเทพบุตร ก็มีใจร่าเริง
ปิติ โสมนัสยิ่งขึ้น ฉันทิ

ดวงอาทิตย์ในฤตแล้ง ข้อมมืรศมืแรงกล้า กำจัดขังมืด ทำอากาศ
ให้สว่าง ฉันทิ พวกเทพบุตรที่เป็นบริวารของสุสิมเทพบุตร ก็มีใจร่าเริง
เกิดปิติ โสมนัส ได้กล่าวสรรเสริญพระสารีบุตร ด้วยถ้อยคำต่าง ๆ และ
มืรศมืรุ่งเรืองขึ้นกว่าแต่ก่อน ฉันทิ

ลำดับนั้น สุสิมเทพบุตรจึงได้กล่าวขึ้น โดยปรารภพระสารีบุตร
เถรเจ้าว่า พระสารีบุตรข้อมมืรศมืทั่วกันว่าเป็นบัณฑิต เป็นผู้ไม่โกรธ เป็น
ผู้มืกนอย เป็นผู้สงบเสงี่ยม เป็นผู้ได้รับฝึกฝนแล้ว เป็นผู้ทพระศาสนา
ทรงสรรเสริญ เป็นผู้แสวงหาคุณธรรมอันใหญ่ พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระ
ผู้มีพระภาคเจ้า ก็ตรัสตอบสุสิมเทพบุตรโดยปรารภพระสารีบุตรว่า
มืรศมืทั่วกันแล้วว่า พระสารีบุตรเป็นบัณฑิต เป็นผู้ไม่โกรธ เป็นผู้มืกนอย
เป็นผู้สงบเสงี่ยม คือ ชินคิในธรรมอันดี เป็นผู้ได้รับฝึกฝนแล้ว เป็นผู้
ได้อบรมแล้ว เป็นผู้ฝึกฝนดีแล้ว มีแต่จำนงกาลเวลาอยู่เท่านั้น ดังนี้
สนเนอความในพระบาลีเพียงเท่านี้.

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า ข้อที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสถามพระอานนท์ว่า สารีบุตรไม่เป็นที่ชอบใจของเธอหรือ ฉันทิ
อธิบายว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า มีพระพุทธรูปประสงค์จะทรงแสดง
คุณของพระสารีบุตรเถรเจ้า ฯ อันการแสดงคุณของผู้มืคุณ ให้ผู้ที่ไม่
ชอบกันพึงข้อมมืไม่สมควร เพราะเหตุว่า การแสดงนั้นจะไม่ถึงที่สุด ฯ

เช่นเมื่อมณีกล่าวว่า ภิกษุชื่อนั้น เป็นผสมสล ดังนั้น ผู้นั้นก็จะกล่าวว่า
 สลของผู้นั้นเป็นสลแห่งโคหรือ ผอนซึ่งเป็นผสมสลเช่นนั้น ท่านไม่เคย
 เห็นหรือ เมื่อมณีกล่าวว่า ภิกษุชื่อนั้นเป็นผสมบุญญา ผู้ที่ไม่ชอบนั้น
 ก็จะกล่าวขัดขวางจนว่า มีบุญญาแต่ผู้นั้นหรือ ผอนซึ่งมีบุญญาท่านไม่เคย
 เห็นหรือ ดังนั้นเป็นต้น ส่วนพระอานนทเถระเจ้า เป็นผู้ชอบพอกันกับ
 พระสารีบุตรเถระเจ้า เวลาท่านได้จ্বরเป็นต้นทุก ๆ แล้ว ท่านก็ถวาย
 แก่พระสารีบุตรเถระเจ้า เวลาท่านให้พวกเด็กในตระกูลของท่านบรรพชา
 แล้ว ก็ให้ถืออุปัชฌาย์อยู่กับพระสารีบุตรเถระเจ้า ฝ่ายพระสารีบุตรเถระเจ้า
 ก็ทำอย่างนั้นแก่พระอานนท

ข้อนี้ เพราะเหตุไร เพราะเหตุว่า ท่านทั้ง ๒ นั้น ต่างก็เลื่อมใสใน
 ความดีของกันและกัน ฯ คือ พระอานนทเถระเจ้าได้เลื่อมใสนับถือต่อ
 ความดีของพระสารีบุตรเถระเจ้าว่า พุทธาโณของเราได้บำเพ็ญบารมีมา
 ตลอดหนึ่งอสงไขยกับแสนกัลป์ จึงได้แห่งตลอดบุญญา ๑๖ อย่าง จึงได้
 ตั้งอยู่ในตำแหน่งเป็นพระธรรมเสนาบดี ฯ ฝ่ายพระสารีบุตรเถระเจ้าก็
 เลื่อมใสนับถือคือความดีของพระอานนทว่า พระอานนท ได้ทำกิจทั้งปวง
 มีการถวายนาสงฆ์พระพัศตร์เป็นต้น แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่ง
 เป็นกิจที่เราควรทำ เราได้เข้าสมาบัติตามความประสงค์ของเรา ก็เพราะ
 อาศัยพระอานนท ฯ เพราะฉะนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งใคร
 จะทรงแสดงคุณของพระสารีบุตรเถระเจ้า จึงได้ตรัสขึ้นต่อพระอานนทเถระเจ้า
 ดังที่ว่าแล้วนั้น ฯ คำที่ตรัสนั้นมีคำอธิบายว่า ตุก่อนอานนท อาจารย์
 และโคจร กับธรรมเป็นเครื่องอยู่ การเดินไปเดินมา การแลเหลียว
 การค้ำหยีบค้ำของพระสารีบุตร เป็นที่ชอบใจของเรา เป็นที่ชอบใจของพระ
 อัสสัมหาเถระทั้งหลาย เป็นที่ชอบใจของโลกกับทั้งเทวโลก และเป็นที่
 ชอบใจของเธอ

ลำดับนั้น พระอานนทเถระเจ้าก็ดีใจ เหมือนกับคนมวยปล้ำซึ่งได้
 โอกาสในระหว่างแห่งเตรียมฉะนั้น จึงคิดว่า สมเด็จพระบรมศาสดา
 ประสงค์จะให้เราแสดงความดีของพระสารีบุตรเถระเจ้า เราจักได้แสดง

ความดีของพระสารีบุตรเถรเจ้า ให้ปรากฏในวัน^๕ เหมือนกับบุคคล
 สันตันทว่าใหญ่ อันเป็นต้นไม้ประจำทวีป และเหมือนกับบุคคลนำดวง
 จันทรออกมาจากกลีบเมฆฉะนั้น เมื่อท่านจะแสดงด้วยบททั้ง ๔ ท่าน
 จึงกราบทูลว่า โกรเล่า ซึ่งไม่ใช่ผู้โง่เขลา ไม่ใช่ผู้ลุ่มอำนาจแก่โทสะ
 และโมหะ ไม่ใช่ผู้มีจิตวิบัติ จะไม่ชอบพระสารีบุตรเถรเจ้า พระเจ้าข้า ฯ
 คำที่ท่านกราบทูล^๕ มีคำอธิบายว่า ธรรมดาคนโง่เขลาข่มลุ่มอำนาจแก่
 โทสะ โมหะ มีจิตวิบัติคล้ายกับคนบ้า ไม่รู้ว่า^๖ผู้^๗มีความดี หรือไม่
 ความดี^๖ ผู้^๗เป็นพระพุทธรเจ้า หรือเป็นพระสาวก หรือเป็นคนพาล ฯ
 คนดีข่มไม่เป็นที่พอใจของคนเลว ส่วนพระสารีบุตรนั้น เป็นคนดี
 พร้อมทุกประการ มี^๘เป็นบัณฑิตเป็นต้น ข่ม^๘เป็นที่พอใจของคนดี
 ทั้งหลาย ฯ คำว่า เป็นบัณฑิตนั้น คือ ประกอบด้วยความเป็นบัณฑิต ฯ
 ความเป็นบัณฑิตนั้น ได้แก่ ความฉลาด ๔ ประการ คือ ฉลาดในชาติ ๑
 ฉลาดในอายตนะ ๑ ฉลาดในปฏิจสงมุปบาท ๑ ฉลาดในสิ่งที่^๙เป็นได้
 และเป็นไม่ได้ ๑

คำว่า มีปัญญา^{๑๐}มากนั้น คือ ประกอบด้วยปัญญา^{๑๐}มาก อันได้แก่ การ
 รอบรู้ซึ่งสี่ขั้น^{๑๑} สมาสขั้น^{๑๒} ปัญญาขั้น^{๑๓} วิมุตติขั้น^{๑๔} วิมุตติญาณทัตสสน-
 ขั้น^{๑๕} ซึ่งเป็นคุณธรรมอันใหญ่ รอบรู้ซึ่งสิ่งที่อาจเป็นไป^{๑๖}ได้ และไม่
 อาจเป็นไป^{๑๖}ได้ รอบรู้ซึ่งมหาวิทยาลัย อริยสัจ ๔ สติปัฏฐาน ๔
 สัมมปปีชาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรค ๘
 สามัญญผล ๔ อภิญญา ๖ นิพพาน ๑ ฯ การที่พระสารีบุตรเถรเจ้าเป็น
 ผู้มีปัญญา^{๑๐}ใหญ่นั้น ได้ปรากฏแล้วในคราวแก้ปัญหา ของสมเด็จพระผู้มี
 พระภาคเจ้า ซึ่งตรัสถามในคราวเสด็จลงจากดาวดึงส์ คำว่า พระ
 สารีบุตรเถรเจ้าผู้มีปัญญา^{๑๐}หนาแน่น มีกว้างขวางนั้น คือ อย่างไร คือ
 เป็นผู้มีความรู้ ในขั้น^{๑๑}ต่าง ๆ ในชาติต่าง ๆ ในอรรตต่าง ๆ ในปฏิจ-
 สงมุปบาทต่าง ๆ ในสัญญาตสมุปปัตติต่าง ๆ ในธรรมต่าง ๆ ในอรรต
 ต่าง ๆ ในวิมุตติต่าง ๆ ในปฏิภาณต่าง ๆ ในสี่ขั้น^{๑๑} สมาสขั้น^{๑๒}
 ปัญญาขั้น^{๑๓} วิมุตติขั้น^{๑๔} วิมุตติญาณทัตสสนขั้น^{๑๕}ต่าง ๆ ในสิ่งที่อาจเป็น

ไปได้ และเป็นไปไม่ได้ต่าง ๆ ในวิหารสมบัติต่าง ๆ ในอริยสัจต่าง ๆ ตลอดถึงในสติปัฏฐาน สัมมปธาน อธิบาท อินทรีย์ โพชฌงค์ อริยมรรค สามัญผล อภิญญา ซึ่งล้วนแต่ันันว่าเป็นธรรมอันหนาแน่นกว้างขวาง และรอบรู้ในนิพพาน อันเป็นธรรมอันเยี่ยม ซึ่งลวงเสียชั่วธรรมอันทั่วไปแก่พราหมณ์ต่าง ๆ นั้น ดังนี้

ชื่อว่า พระสารีบุตรเถรเจ้าเป็นผู้มีปัญญากล้าหาญนั้น คือ อย่างไร ? มีคำแก้ไขว่า บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มากไปด้วยความร่าเริง มากไปด้วยความเพลิดเพลิน มากไปด้วยความยินดี มากไปด้วยความปราโมทย์ ในเวลาบำเพ็ญศีล และอินทรีย์สังวร โภชเนมัตตัญญูตาชาคริยานุโยค ศีลฉันท สมาธิฉันท ปัญญาฉันท วิมุตติฉันท วิมุตติญาณทัสสนฉันท ฯ ผู้ที่มากไปด้วยความร่าเริง มากไปด้วยความปราโมทย์ บ่มรู้แจ้งแทงตลอดซึ่งสิ่งที่เป็นไปได้ และเป็นไปไม่ได้ด้วยปัญญาใด ปัญญานั้น ชื่อว่า ปัญญาร่าเริง ฯ ผู้ที่มากไปด้วยความร่าเริง ทำให้วิหารสมบัติบริบูรณ์ และรู้แจ้งแทงตลอดซึ่งอริยสัจ ๔ ทำให้สติปัฏฐาน สัมมปธาน อธิบาท อินทรีย์ ผละ อริยมรรค เกิดขึ้น ทำให้สำเร็จ สามัญผล รู้แจ้งแทงตลอดอภิญญาทั้งหลาย ทำให้สำเร็จซึ่งนิพพานด้วยปัญญาอันใด ปัญญานั้น ชื่อว่า ปัญญาร่าเริง ดังนี้ ฯ ส่วนพระสารีบุตรเถรเจ้า ความเป็นคาบสชื่อว่า สรทคาบสนัน ได้ปรารณาคำแห่ง อัครสาวกในที่เฉพาะพระพักตร์ ของพระอโนมทัสสีพุทธเจ้า จำเดิมแต่ันันมาก็ได้บำเพ็ญศีลเป็นต้นให้บริบูรณ์ ด้วยความร่าเริง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ท่านมีปัญญาร่าเริง

ชื่อว่า ท่านมีปัญญาว่องไวนั้น คือ อย่างไร คือ ปัญญาของท่าน แล่นไปรวดเร็วว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทั้งในอดีตอนาคต บังจุบัน ทั้งอยู่ไกล และอยู่ใกล้ ล้วนแต่เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ตลอดถึงชาติ ชรา มรณะ ในอดีต อนาคต บังจุบัน ล้วนแต่เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ฯ ท่านพิจารณาเห็น ตรึกตรองเห็นได้รวดเร็วว่า ที่ว่า

สิ่งทั้งปวงมีรูปเป็นต้น เป็นของไม่เที่ยงนั้น เพราะเป็นของสิ้นไป เป็นทุกขนั้น เพราะเป็นของน่ากลัว เป็นอนัตตานั้น เพราะเป็นของไม่มีแก่น และมีปัญญาแล่นไปรวดเร็ว ในนิพพานอันเป็นที่ดับซึ่งสิ่งทั้งปวง มีขั้น ๕ เป็นต้น รู้ได้รวดเร็วว่า สิ่งทั้งปวงมีรูปเป็นต้น เป็นของไม่เที่ยง เป็นของที่เหตุนิจจังแตกต่าง เป็นของเกิดขึ้นเพราะอาศัยกันและกัน เป็นของมีความสน ความเสื่อม ความดับไป เป็นธรรมดา และรู้ได้รวดเร็วว่า นิพพาน เป็นที่ดับขรา มรณะ ดังนั้น ของที่เนื้อความในเทศนาภิกษุนี้ไว้เพียงเท่านั้น. เอว ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

ภิกษุที่ ๔๕

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวปุตตสังยุต
ว่าด้วยคำอธิบายคุณธรรมของพระสาวก

กตมา ติกุขปณฺณา ฯ จิปฺปํ กิเลเส ฉินฺหาตฺติ ติกุขปณฺณา ฯ
อุปฺปนฺนํ กามวีกกํ นาริสาเสตฺติ.

ณ บัดนี้ อาคมภาพักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวปุตตสังยุต ภิกษุที่ ๔๕ ว่าด้วยคำอธิบายคุณธรรมของพระสาวกเถรเจ้า สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานี้ว่า คำว่า ปัญญาเฉียบแหลมนี้ ได้แก่ ปัญญาชนิดใด มีคำแก้ไขว่า ได้แก่ ปัญญาที่ตัดกิเลสได้รวดเร็ว และได้แก่ ปัญญาที่ทำให้พยายามวิตรก วิหิงสาวิตรก ธรรมอันเป็นบาปอกุศล ราคะ โทสะ โมหะ ความโกรธ ความผูกโกรธ ความลบหลู่ ความขี้เสมอ ความริษยา ความตระหนี่

ความมีมานะ ความโอ้อวด ความคอตง ความแข่งดี ความถือตัว ความค
หมั่นสอน ความมัวเมา ความประมาท และกิเลส หจรีต อภิสังขาร กรรม
อันให้ท่องเที่ยวอยู่ในภพทั้งปวง ที่เกิดขึ้นแล้วให้สิ้นไปโดยเร็วพลัน ทำให้
อริยมรรค ๔ สามัญผล ๔ ปฏิสัมภิทา ๔ อภิญญา ๖ เกิดขึ้นโดยเร็วพลัน ฯ
บัญญัติอย่างที่ว่านี้ เรียกว่าบัญญัติเฉียบแหลม หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า
บัญญัติกล้า ฯ ก็พระสารีบุตรเถระเจ้า เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดง
เวทนาปริคคหสูตร แก่ท่านขณฺโณปริพาชก ผู้เป็นหลานของท่านนั้น ท่านขณฺโณฟังอยู่
แล้วท่านก็ได้ตัดกิเลสทั้งปวงให้สิ้นไป จึงได้ชื่อว่า เป็นผู้มีบัญญัติเฉียบแหลม
มีบัญญัติกล้าแข็ง ดังแต่ได้สำเร็จซึ่งสาวกบารมีญาณมาแล้วนั้น ฯ เพราะ
ฉะนั้น พระอานนตเถระเจ้าจึงกราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระสารี
บุตรเถระเจ้าเป็นผู้มีบัญญัติเฉียบแหลม ดังที่แสดงมาแล้วในกถาแต่ก่อนนั้น

ชื่อว่า พระสารีบุตรเถระเจ้า เป็นผู้ที่มีบัญญัติอันทำลายเสียซึ่งเหตุผล
ทั้งปวง หรือมีบัญญัติทำลายเสียซึ่งกิเลสนั้น คืออย่างไร ? มีคำแก้ไข
ว่า คือ บุคคลบางคนเป็นผู้มากไปด้วยความสยดสยอง มากไปด้วยความ
สะอึ้ง มากไปด้วยความทรนทราย มากไปด้วยความไม่ยินดี มากไป
ด้วยความไม่พอใจในสังขารทั้งปวง เป็นผู้เขื่อนหน้าหนี ไม่ยินดีใน
สังขารทั้งปวง แล้วทำลายเสียซึ่งกองโลภะ กองโทสะ กองโมหะ และ
ความโกรธ ความผูกโกรธ ตลอดจนกรรมที่ว่ายวนเวียนอยู่ในภพทั้งปวง
นั้นสิ้นไปด้วยปัญญาใด บัญชีนั้น ชื่อว่าบัญญัติทำลายกิเลส พระ
สารีบุตรเถระเจ้าเป็นผู้มีบัญญัติทำลายกิเลสดังที่ว่ามาแล้วนั้น

ชื่อว่า พระสารีบุตรเถระเจ้าเป็นผู้มีกณฺเณยนั้น คือ อย่างไร คือ พระ
สารีบุตรเถระเจ้า เป็นผู้ประกอบด้วยลักษณะ ๒ ประการ คือ การปกปิด
ซึ่งความดีของตนม้อย ๑ การรู้จักประมาณในการรับซึ่งเครื่องสักการบูชา
ของเทพยตามนุษย์ทั้งปวง ๑

ชื่อว่า พระสารีบุตรเถระเจ้าเป็นผู้มีความสันโดษนั้น คืออย่างไร ?
คือ ท่านประกอบด้วยสันโดษ ๓ ประการ อันได้แก่ ความยินดีตามมีตามได้
ความยินดีตามกำลัง ความยินดีตามสมควรในปัจจุบัน ๔

ชื่อว่า พระสารีบุตรเถรเจ้าเป็นผู้เจียมสังขัตินั้น คือ อย่างไร ? คือ ท่านมีความเจียมกายด้วยการออกจากหม้อยู่แต่ผู้เดียว อันได้แก่ ขันติในการออกจากโลก ๑ มีความเจียมจิต อันได้แก่ มจิตบริสุทธิ์ มจิตผ่องใส ๑ มีความเจียมอุปรี อันได้แก่ ปราศจากการถือซึ่งสัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา ๑

ชื่อว่า พระสารีบุตรเถรเจ้าเป็นผู้ไม่คลุกคลีนั่น คืออย่างไร ? คือ ท่านเป็นผู้ปราศจากการคลุกคลี ๕ ประการ อันได้แก่ การคลุกคลีด้วยการฟัง ๑ การคลุกคลีด้วยการเห็น ๑ การคลุกคลีด้วยการเจรจา ๑ การคลุกคลีด้วยการบริโภคน้ำ ๑ การคลุกคลีด้วยกาย ๑ ๑ การคลุกคลีทั้ง ๕ อย่างนี้ ข้อมเกิดขึ้นกับบุคคล ๘ จำพวก คือ พระราชา ๑ มหาอำมาตย์แห่งพระราชา ๑ เคียรถีย์ ๑ สาวกเคียรถีย์ ๑ อุบาสก ๑ อุบาสิกา ๑ ภิกษุ ๑ ภิกษุณี ๑ ๑ การคลุกคลีกับบุคคล ๘ จำพวกนั้น ข้อมไม่มีแก่พระสารีบุตรเถรเจ้า

ชื่อว่า พระสารีบุตรเถรเจ้า เป็นผู้มีความเพียรกล้าหาญนั้น คือ อย่างไร ? คือ ท่านมีความเพียรบริบูรณ์ ๑ ภิกษุมีความเพียรบริบูรณ์ ข้อมไม่ให้กิเลสซึ่งเกิดขึ้นในเวลาเดิน มีต่อไปถึงเวลาขึ้น ไม่ให้กิเลสที่เกิดขึ้นในเวลาขึ้น มีต่อไปถึงเวลานั่ง ไม่ให้กิเลสที่เกิดขึ้นในเวลานั่งมีต่อไปถึงเวลานอน ข้อมกำจัดกิเลสนั้น ๆ เสีย ในอริยาบถนั้น ๆ กิเลสชนิดใดเกิดขึ้นในอริยาบถอันใด ท่านก็กำจัดให้สิ้นไปในอริยาบถนั้น ๆ ภิกษุชนิดนั้นเรียกว่า มีความเพียรกล้าแข็ง ๑ ส่วนพระสารีบุตรเถรเจ้านั้น นับแต่บรรพชา มา ได้ ๔๔ พรรษา ท่านไม่เคยเอนหลังนอนบนเตียงเลย เพราะฉะนั้น จึงว่า พระสารีบุตรเถรเจ้าเป็นผู้มีความเพียรกล้าแข็ง ดังนี้

ชื่อว่า พระสารีบุตรเถรเจ้าเป็นผู้กล่าวสั่งสอนนั้น คือ เมื่อท่านเห็นความประพฤติกิเลสของภิกษุทั้งหลายแล้ว ท่านไม่รอไปจนถึงเวลาอื่น ท่านรับว่ากล่าวสั่งสอนเสียในที่นั้น ไม่ผัดผ่อนไปว่า วันนั้นเกิดพรรษาเกิด จึงจะว่ากล่าวสั่งสอน

ชื่อว่า พระสารีบุตรเถรเจ้าผู้ควรแก่การว่ากล่าวสั่งสอนนั้น คือ
บางคนสั่งสอนแต่ผู้อื่น ส่วนตัวเมื่อมีผู้อื่นสั่งสอนก็โกรธ ส่วนพระ
สารีบุตรเถรเจ้าสั่งสอนผู้อื่นด้วย ยินดีรับคำสั่งสอนของผู้อื่นด้วย เช่น ใน
วันหนึ่ง สามเณรมีอายุ ๑ ขวบ ได้กล่าวต่อท่านว่า ข้าแต่ท่าน
สารีบุตร ชายสยงของท่านรุ่มร่ามไป ท่านไม่ว่าอะไร ท่านไปยืนนั่งเสีย
ใหม่ให้เป็นทักกลมกล่อม แล้วขึ้นประนมมือขึ้นว่า ข้าแต่ท่านอาจารย์
ขออนุสมควรขึ้นได้เพราะอาศัยท่านอาจารย์ ฯ ท่านกล่าวว่า ถึงแม้ว่า
สามเณรมีอายุ ๑ ขวบ ซึ่งบรรพชาในวันนั้นจะสั่งสอนเรากก็ตาม เราก็นับ
รับด้วยเกล้า คังน

ชื่อว่า พระสารีบุตรเถรเจ้าผู้ตักเตือนนั้น คือ จะมีเรื่องอธิกรณ์ เกิด
ขึ้นหรือไม่ก็ตาม ท่านได้เห็นความละเมิดแล้ว ท่านก็ตักเตือนเพื่อให้เป็นแบบ
อย่างว่า ธรรมคาถิกข ครอบงำอย่างนั้น ครอบหุ้มอย่างนั้น ครอบเดินอย่างนั้น
ครอบยืนอย่างนั้น ครอบนั่งอย่างนั้น ครอบเคียวอย่างนั้น ครอบฉนอย่างนั้น คังน

ชื่อว่า พระสารีบุตรเถรเจ้า เป็นผู้ตักเตือนความชั่วนั้น คือ ท่าน
ตักเตือนคนชั่วคนลามก ด้วยคำว่า ไม่ควรเห็นคนลามก ไม่ควรฟังถ้อยคำ
ของคนลามก ไม่ควรอยู่ร่วมจักรวาลของคนลามก บุคคลอย่าเห็นว่าตน
ทำแล้ว อย่าเป็นคนหุสึล อย่าเป็นคนเกียจคร้าน อย่าเป็นคนมีความ
เพียรคำช้า อย่าเป็นคนสคับน้อย อย่าเป็นคนถ่อมมัน อย่ามีในที่ไหน ๆ
โดยรอบ ธรรมคาถิกขเป็นสมณะอย่าคกอยู่ได้อำนาจแห่งราคะ โทสะ โมหะ
ต้องละราคะ โทสะ โมหะ ให้ได้ คังน

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงสดับคำสรรเสริญพระสารีบุตร
เถรเจ้า ด้วยถ้อยคำ ๑๖ ประการด้วยกัน ของพระอานนทเถรเจ้าซึ่งแสดง
มาแล้ว ทั้งในกัณฑ์ก่อนและกัณฑ์นั้น พระองค์ทรงเห็นชอบด้วย จึง
ตรัสว่า อย่างนั้นอานนท ลำดับนั้น ภูมมเทวดาและนาคทั้งหลายก็สรรเสริญ
พระสารีบุตรขึ้นด้วยคำสรรเสริญทั้ง ๑๖ ข้อนั้น ต่อนั้นไปเทวดาที่อยู่ใน
อากาศ และสัตพลาหกเทวดา อุณหพลาหกเทวดา จาตุम्मหาราชกา

เทวดา ตลอดถึงเทวดาในเอกนิภฏพรหมโลก ก็ได้สรรเสริญพระสารีบุตร
 เกรเจ้าด้วยถ้อยคำ ๑๖ ประการนั้น ฯ โดยนัยนี้ เทวดาทั้งหลาย
 ในหมื่นจักรวาล มีจักรวาลนับแสน ก็ได้สรรเสริญขนานนามตัวเองด้วยกัน

สุสิมเทพบุตร ผู้เป็นสัทธวาริกรของพระสารีบุตรเกรงเจ้า จึง
 คิดว่า เทพบุตรเหล่านี้ได้พากันละนัยกัณฑ์ตฤกษ์ของตน ฯ ไปสรรเสริญ
 พระอัมมชญาของเร เราจักต้องไปเฝ้า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
 คงอยู่แล้ว จึงได้กราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า พร้อมทั้งบริวาร
 ของตน แล้วสรรเสริญพระสารีบุตรเกรงเจ้า ด้วยถ้อยคำ ๑๖ ประการ
 ทำให้เทพบริวารเกิดปีติปราโมทย์ ดังแสดงมา แล้วสุสิมเทพบุตรจึง
 กราบทูลขึ้นว่า รู้กันทั่วแล้วว่าพระสารีบุตรเป็นบัณฑิต เป็นผู้ไม่โกรธ
 เป็นผู้มีความมกน้อย เป็นผู้ยินดีในธรรมอันดี เป็นผู้ได้รับผลก่อกำเนิดแล้ว
 เป็นผู้ทศพระศาสดาทรงสรรเสริญ เป็นผู้แสวงหาคุณธรรมอันยิ่งใหญ่
 สมเด็จพระบรมศาสดาได้ตรัสตอบว่า ใคร ๆ ก็รู้จักกันทั่วแล้วว่า พระ
 สารีบุตรเป็นบัณฑิต เป็นผู้ไม่มีความโกรธ เป็นผู้มีความมกน้อย
 เป็นผู้ยินดีในธรรมอันดี เป็นผู้ได้รับผลก่อกำเนิดแล้ว เป็นผู้ได้อบรมแล้ว
 เป็นผู้ได้ฝึกฝนแล้ว เวลานี้ยังแต่รอเวลาที่จะปรินิพพานอยู่เท่านั้น
 ดังนี้

ชื่อว่า รอเวลาปรินิพพานอยู่นั้น คือ ธรรมตาผู้สิ้นอาสวะแล้ว
 บ่มไม่ยินดีต่อมรณะ ไม่ปรารถนาชีวิต บ่มรอเวลาอันสมควร
 ที่จะปรินิพพาน เหมือนกับลูกจ้างที่รอรับค่าจ้างในวันหนึ่ง ๆ เท่านั้น ดังนี้
 สันเนอความในเทศนาภคินันเพียงเท่านั้น.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐกัณฐ ๔๖

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนเทวปุตตสังยุต ว่าด้วยคำของเทพบุตรหลายองค์ด้วยกัน

เอวมเม สุตํ ฯ เอกํ สมขํ ภควา ราชคเห วิหริตี เวพฺพเน
กลนฺทกนิวาเปติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
ตอนเทวปุตตสังยุต กัณฐกัณฐ ๔๖ ว่าด้วยคำของเทพบุตรหลายองค์ด้วยกัน
สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชน
ทั้งหลาย ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นั้นว่า ข้าพเจ้าผู้ขอว่าอาณนที่ได้สดับมาแล้วอย่างนี้ กล่าวคือ ครึ่งหนึ่ง
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่พระเวฬุวัน อันเคยเป็นพระราช-
อุทยาน ที่พระราชทานเหยื่อให้แก่กระแตมาแต่ครั้งก่อน ซึ่งอยู่ใกล้
ราชคฤห์มหานคร ฯ ครึ่งนั้น พวกสาวกของเทพบุตรที่เป็นเดิยรภัย
ต่าง ๆ จำพวก หลายองค์ด้วยกัน คือ อสมเทพบุตร ๑ สหเทพบุตร ๑
นิกเทพบุตร ๑ อาโกฏกเทพบุตร ๑ เวณัมพลีเทพบุตร ๑ มานเวคามิย-
เทพบุตร ๑ ซึ่งล้วนแต่มีศรัทธาแรงกล้า ทำพระเวฬุวันทั้งสิ้นให้สว่างด้วย
รัศมีของตน แล้วเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงทศพลญาณ
ถวายบังคมแล้ว ก็พากันยืนอยู่ในที่สมควรแก่ตน

อสมเทพบุตร ยืนอยู่ในที่สมควรแก่ตนแล้ว จึงกราบทูลปรารภ
ปฐกัณฐกัณฐว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า กัณฐกัณฐไม่เล็งเห็นบาปหรือบุญของ
ตน ในการตัด การฆ่า การตี การเสื่อมทั้งหลายในโลกนี้ กัณฐกัณฐได้บอก
ซึ่งความเบาใจแก่กัณฐกัณฐผู้เป็นศาสดานั่น จึงสมควรแก่การนับถือ พระข้าเจ้า

ลำดับนั้น สหเทพบุตรจึงกราบทูลปรารภมักขลิโคศาลว่า ข้าแต่
พระผู้มีพระภาคเจ้า มักขลิโคศาลเป็นผู้ตนอันสำรวมดีแล้วด้วยความ
เกลียดชังบาปด้วยตปะ ได้ละวาจาที่จะทำให้เกิดความทะเลาะ ได้เป็นผู้
สงบ เป็นผดเว้นจากการถกवाद เป็นผู้กล่าวแต่ความจริง เป็นผู้
คงที่ ไม่ทำชังบาปเป็นแน่ พระเจ้าข้า

ลำดับนั้น นิกเทพบุตร จึงกราบทูลปรารภนิกัณฐนาฏบุตรว่า
ข้าแต่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า นิกัณฐนาฏบุตรนั้น เป็นผู้เกลียดชัง
เป็นผจกรักษาตัว เป็นภิกษุ เป็นผู้สำรวมดีใน ๔ ขาม ได้บอกสิ่งทนต์
ได้เห็นได้ฟัง ต้องเป็นผู้ไม่ทำความหยาบช้าเป็นแน่ พระเจ้าข้า

ลำดับนั้น อาโกฏกเทพบุตร ได้กราบทูลปรารภเตยรถียต่าง ๆ ว่า
ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ปุทธกะกาติยานะ นิกัณฐะ มักขลิ ปุณณะ
เหล่านั้น ล้วนแต่เป็นศาสดาของคณะ ล้วนแต่ถึงความเป็นสมณะ คงไม่
ไกลจากสัปปรุษเป็นแน่ พระเจ้าข้า

ลำดับนั้น เวฐัมพลเทพบุตรได้กราบทูลแก้ถ้อยคำของอาโกฏกเทพ-
บุตรว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า สุนัขจิ้งจอก ข่อมเป็นสัตว์ต่ำช้า
พร้อมกับการรณา ไม่ว่าตั้งแต่ไหนแต่ไรมา สุนัขจิ้งจอกข่อมไม่เท่า
เทียมราชสีห์ ศาสดาของหม่คณะซึ่งเป็นผู้นำทาง เป็นผู้กล่าวเท็จ เป็น
ผู้มีความประพฤติน่ารังเกียจ ข่อมไม่คล้ายกับสัปปรุษทั้งหลาย พระเจ้าข้า

ลำดับนั้น มารผู้ลามกจึงเข้าสิงใจเวฐัมพลเทพบุตร ให้กราบทูลว่า
บุคคลเหล่าใดประกอบในความเกลียดชังชังบาปด้วยตปะ รักษาอยู่ซึ่ง
ความสัจ ตั้งมั่นแล้วในรูป เป็นผู้ผลิตผลิตต่อเทวโลก ถ้าบุคคล
เหล่านั้นสั่งสอนอยู่โดยชอบเพื่อไปสู่โลกหน้า พระเจ้าข้า

ลำดับนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงทราบว่าเป็นมาร
ผู้ลามก จึงได้ตรัสตอบมารผู้ลามกนั้นว่า รูปไม่ว่าเหล่าใดในโลกนี้หรือ
ในโลกอื่น หรือมีรัศมีสว่างอยู่ในอากาศ รูปเหล่านั้นทั้งสน เป็นของ
ที่เชอผู้สรรเสริญอยู่ได้ทั้งไว้แล้ว เพื่อมาสัตว์โลกทั้งหลาย เหมือนกับ
บุคคลทั้งหลายที่ล่อปลาณะนั้น

ลำดับนั้น มาณวกามิขเทพบุตร จึงกราบทูลว่า ข้าแต่สมเด็จ
พระผู้มีพระภาคเจ้า เขาวิปลสมรรพต เรียบกว่าเป็นเขาที่ใหญ่กว่าเขาทั้ง
หลายที่อยู่ใกล้กรุงราชฤกษ์ เขาเสตะ เรียบกว่าเป็นเขาที่ใหญ่กว่าเขา
ทั้งหลายในป่าหิมพานต์ ดวงอาทิตย์เรียกว่าใหญ่กว่าสิ่งที่ไปในอากาศ
ทั้งหลาย สมุทรรเรียกว่าใหญ่กว่าที่ขังน้ำทั้งหลาย ดวงจันทร์เรียกว่าใหญ่
กว่าดวงดาวทั้งหลาย พระพุทธเจ้าจัดว่าเล็กกว่าโลก ทั้งเทวโลก พระ
เจ้าข้า สนทน่อความในนาคตติยวรรคที่ ๓ และเทวปุตตสังยุต
เพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า ผู้เป็นสาวกของพวก
เคียรถียต่าง ๆ นั้น คือ เทพบุตรเหล่านั้นได้เป็นพวกกัมมวาที คือ ถอ
กรรมเป็นใหญ่ เพราะฉะนั้น เมื่อพวกนั้นได้ทำบุญต่าง ๆ มีทานเป็นต้น
แล้ว ก็ได้เกิดในสวรรค์ แต่เข้าใจว่า ได้เกิดเพราะความเลื่อมใสต่อ
ศาสนาของตน จึงคิดว่า พวกเราพากันไปสรรเสริญคุณของศาสนาของ
พวกเราในที่เฉพาะพระพักตร์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงทศพลญาณ
เกิด คิดกันดังนี้แล้ว จึงได้มากราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ดังที่
แสดงมา

ในคำกราบทูลของเทพบุตรเหล่านั้น มีคำอธิบายว่า คำว่า ในการตัด
การฆ่า การตี การเสื่อนั้น คือ เทพบุตรองค์นั้นหมายความว่า ปุณ-
กัสสปมีความเห็นว่า การตัดด้วยขวานก็ดี การฆ่าด้วยขวานก็ดี การตีด้วย
ขวานก็ดี การเสื่อนั้นด้วยขวานก็ดี ไม่เป็นด้วยบาปด้วยบุญอะไร เขาเห็นว่า
ผลแห่งบาปบุญไม่มี ๑ เมื่อเขาจะบอกว่า ผลแห่งบาปบุญที่ทำได้
แล้วไม่มี เขาจึงได้บอกทพของสัตว์โลกทั้งหลาย เพราะฉะนั้น เขาจึง
เป็นศาสนาที่ควรได้รับความนับถือ ความกราบไหว้ ความบูชา ดังนี้

ในถ้อยคำของสกลเทพบุตรนั้น มีคำอธิบายว่า สกลเทพบุตรสรรเสริญ
ว่า มัชฌิโกศล เป็นผู้สำรวมตัวดี ด้วยการเกลี้ยขังบาป โดยทาง
ตปะ คือ โดยทางทำให้ร่างกายลำบาก เป็นผู้ละวาจา ที่จะให้เกิด

ความทะเลาะกัน เป็นผู้สงบ เป็นผู้ดเว้น จากการถูกว่ากล่าว เป็นผู้
กล่าวแต่คำจริง เป็นผู้คงท เป็นผู้ไม่ทำบาปเป็นแน่ ดังนี้

ในถ้อยคำของนิกเทพบุตรนั้น มีคำอธิบายว่า นิกเทพบุตรได้สร-
เรณีนิกัณฐนาฏบุตรว่า นิกัณฐนาฏบุตรเป็นผู้เกลียดชังบาป ด้วยตะ
เป็นผู้รักรักษาคือ เป็นบัณฑิต เป็นผู้สำรวมดีใน ๔ ขาม คือ เป็น
ผู้ห้ามบาปทั้งปวง ๑ เป็นผู้ประกอบด้วยการห้ามบาปทั้งปวง ๑ เป็นผู้
กำจัดด้วยการห้ามบาปทั้งปวง ๑ เป็นผู้เฝ้าการห้ามบาปทั้งปวงถูกต้อง
แล้ว ๑ ๑ คำว่า เป็นผู้ห้ามบาปด้วยนัยนี้ คือ นิกัณฐนาฏบุตรนั้น
เป็นผู้ห้ามบาปทั้งปวง จนชื่อว่าบาปเหล่านั้นแล้วย่อมไม่กิน ไม่ใช้ ไม่อาบ
ด้วยเขาเข้าใจว่า มีสัตว์อยู่ในน้ำเหล่านั้น ๑ นิกัณฐนาฏบุตรนั้น ได้
บอกสิ่งทนต์ได้เห็น และได้ยิน ไม่ปกปิด คือ ตนได้เห็นสิ่งใด ได้ยิน
สิ่งใด ก็บอกสิ่งนั้น ๑ นิกัณฐนาฏบุตรนั้น จึงนับว่าเป็นศาสดาที่ไม่
ทำความชั่วเป็นแน่ ดังนี้

คำว่า ปราภเดยรติยต่าง ๆ นั้น คือ อาโณฏกเทพบุตรนั้นได้เป็น
อุปัฏฐากของพวกเดยรติยต่าง ๆ จึงได้กล่าวปราภถึงพวกเดยรติยต่าง ๆ
มีปฤทธกัจจายณะ เป็นต้น ๑ คำว่า ปฤทธกะกาตียานะนั้น ได้แก่
ปฤทธกัจจายณะ ๑ คำว่า นิกัณฐะ นั้น ได้แก่ นาฏบุตร ๑ คำว่า
ถึงซึ่งความเป็นสมณะนั้น คือ ถึงซึ่งที่สุดในสมณธรรม ๑ คำว่า พวก
นั้น ไม่ไกลจากสัปบุรุษนั้น คือ เขาหมายความว่า พวกนั้นไม่ไกลจาก
สัปบุรุษในโลกนี้ ดังนี้

ข้อที่เวณัมพรเทพบุตรได้กล่าวแก่อาโณฏกเทพบุตรนั้น คือ เวณัมพร
เทพบุตรนั้นเห็นว่า อาโณฏกะนั้น ได้สรรเสริญซึ่งพวกซึ่งเปลื้องซึ่งเป็นผู้ไม่มี
สิริ ในที่เฉพาะพระพักตร์ของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงทศพลญาณ
เราจึงกล่าวโทษของพวกนั้น คิดดังนี้แล้วจึงได้กล่าวขึ้นว่า สุนัขจึงจอก
ยอมเป็นสัตว์ตามภพพร้อมด้วยการรณา สุนัขจึงจอกยอมไม่เท่าเทียม
ราชสีห์ พวกศาสดาของหมู่คณะที่บอกทาง ทักกล่าวเท็จ ย่อมมีความ
ประพฤติน่ารังเกียจสงสรวินั้น พวกนั้น ย่อมไม่คล้ายกับสัปบุรุษ

ทั้งหลาย แต่เธอได้ทำพวกเดียรถีย์อันคล้ายกับสุนัขจิ้งจอกตามอต ให้
เท่าเทียมราชสีห์ ดังนี้

ในถ้อยคำของเวณัมพลเทพบุตรที่มารเข้าสิงใจนั้น มีคำอธิบายว่า
คำว่า ประกอบด้วยความเกลี้ยกล่อมไปด้วยตปะนั้น คือ ประกอบบอว่าเป็นกิจ
ด้วยความเกลี้ยกล่อมด้วยตปะ เป็นผู้รักษา ซึ่งความสงบ คือ เมื่อ
พวกนั้นคิดว่า จะรักษาความสงบด้วยการอาบน้ำ จึงได้ถอนผมตัวเอง
เสีย เมื่อคิดว่าจักษุรักษาความสงบในทางเครื่องนุ่งห่ม ก็ได้แก้ผ้าเปลือย
กาย เมื่อคิดว่าจักษุรักษาซึ่งความสงบ หรือความสงบจากอาหาร ก็ได้กิน
อาหารซึ่งวางไว้กับพื้นดิน เหมือนกับสุนัข เมื่อคิดว่าจักษุรักษาซึ่งความ
สงบในเสนาสนะ ก็นอนในระหว่างเสียนหนามเป็นต้น ฯ คำว่า ตั้ง
อยู่ในรูปนั้น คือ ตั้งอยู่ในรูปด้วยตัณหาและทิฏฐิ ฯ คำว่า เพลิดเพลิน
ต่อเทวโลกนั้น คือ ปราารถนาเทวโลก ฯ เทพบุตรเหล่านั้นหมายความว่า
ว่า เคารพเหล่านั้นย่อมสั่งสอนดี เพื่อให้ไปโลกหน้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพิจารณาว่า เทพบุตรนั้นเคยเห็นพวก
ศาสดาเหล่านั้นแล้ว มาบัดนี้เหตุไรจึงสรรเสริญ ก็ทรงทราบว่าเป็น
ด้วยมารเข้าคลอใจ จึงได้ตรัสออกไปว่า ไม่ว่ารูปเหล่าใดในโลกนี้หรือใน
โลกอื่น หรือมีรัศมีอยู่ในอากาศ เช่น กับรัศมีดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ รูป
เหล่านั้นทั้งล้วนแต่เป็นของที่เธอผู้สรรเสริญได้ทั้งไว้ เพื่อมาสัตว์โลก
ทั้งหลาย เหมือนกับบุคคลหงเหี่ยวไว้เพื่อฆ่าปลาฉะนั้น

คำว่า มาณวคามิยเทพบุตรนั้น ได้แก่เทพบุตรที่เป็นอุปัฏฐากของ
พระพุทธเจ้า ฯ คำว่า ภูเขาสัตถะนั้น ได้แก่เขาไกรลาส คือ เทพบุตร
องค์นี้หมายความว่า ภูเขาวิปุลบรรพต เป็นภูเขาใหญ่กว่าภูเขาทั้งปวง
ที่อยู่ใกล้กรุงราชคฤห์ ภูเขาไกรลาสเป็นภูเขาใหญ่กว่าภูเขาในป่าหิมพานต์
ดวงอาทิตย์ใหญ่กว่าสิ่งที่ไปในอากาศทั้งหลาย มหาสมุทรใหญ่กว่าที่ขัง
น้ำทั้งหลาย ดวงจันทร์ใหญ่กว่าดวงดาวทั้งหลาย ฉะนั้น พระพุทธเจ้า
ก็ใหญ่กว่าโลกฉะนั้น ดังนี้ สันเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น.

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า ปุณณกัสสป มัคขลิโกสาล
 นิกัณฐนาฏบุตร ปกฺกทกัจจาบนะ นาฏบุตร เหล่านั้น เป็นพวกเจ้าลัทธิ
 สั่งสอนในทางผิดแก่กันทั้งหลายในครั้งนั้น ๆ พวกนั้นเรียกว่าพวก
 ครุทัง ๖ เกิดในโลกสมัยพระพุทธเจ้า ๆ พวกครุทัง ๖ นั้น ทำตัว
 เป็นนักบวชจำพวกไม่นุ่งห่มผ้า แต่มีบางคนได้นุ่งผ้าที่ทอดด้วยผมคนและทอด
 ด้วยขนนกเค้า ๆ ครุทัง ๖ นั้น มีพวกโง่เขลานั้นถืออยู่มาก แต่เมื่อ
 พระพุทธเจ้าได้เกิดขึ้นในโลกได้ ๖ พรรษาแล้ว ก็ได้ทรงทำยมก-
 ปาฏิหาริย์กำจัดพวกเจ้าลัทธิต่าง ๆ มีครุทัง ๖ นั้นเป็นต้น ให้พ่ายแพ้ไป ๆ
 ครุทัง ๖ นั้น ได้เกิดความเสียใจ โดดน้ำตายก็มี ผูกคอตายก็มี ถึงซึ่ง
 ความตายด้วยอาการอื่น ๆ ก็มี แต่ต่อมา พวกศิษย์ของเขาก็สืบลัทธิ
 ของเขามาได้อีก แต่ว่าไม่มาก คือ ไม่ต้งเป็นคณาจารย์ใหญ่โตได้ ๆ
 ประวัตติ์ของครุทัง ๖ นั้น มีกล่าวไว้โดยย่อในคัมภีร์มงคลทีปนีวว่า ปุณ-
 ณกัสสปนั้นเดิมทีเป็นทาสของตระกูล ๑ ซึ่งเป็นคนที่ ๑๐๐ ในจำนวนพวกทาส
 เหล่านั้น เพราะฉะนั้น เมื่อเขาเกิดมาเต็ม ๑๐๐ ในจำนวนพวกทาส เขา
 จึงได้ชื่อว่าปุณณกัสสป พอต่อมาเขาได้หนีขายเงินไป ในเวลาที่หนี
 ไปนั้น ได้ถูกพวกโจรชิงเอาผ้าที่นุ่งห่มเสีย เขาจึงได้หาใบไม้มานุ่งห่ม
 แล้วเดินเข้าไปในบ้านตำบลหนึ่ง ๆ คนทั้งหลายในบ้านนั้น เห็นว่า
 เป็นคนแปลก จึงถือว่าเป็นพระอรหันต์ โดยเห็นว่า เป็นผู้มีกนอยแม้แต่ผ้า
 นุ่งก็ไม่มี จึงได้พากันต้อนรับด้วยข้าวปลาอาหาร ๆ ฝ่ายนายปุณณกัสสป-
 นั้นก็คิดว่า การที่มิผู้นุ่งถือเรานั้นก็เพราะเราไม่ได้นุ่งผ้า ต่อไปเราจะต้อง
 เป็นคนไม่นุ่งผ้า แล้วเขาก็ไม่ได้นุ่งผ้า ได้ประพฤติเป็นชีเปลือย ได้มีคน
 ในบ้านนั้นเป็นชีเปลือยร่วมกับเขาดัง ๕๐๐ คน ต่อมาก็ได้เป็นคณาจารย์
 คนหนึ่ง ซึ่งสั่งสอนไปตามความคิดความเห็นของเขา เช่นสั่งสอนว่า บาป
 บุญไม่มี ดังนั้น เป็นต้น

มักขลิโคศลมนั เดิมทีเป็นทาสแห่งตระกูลหนึ่งเหมือนกัน เป็น
คนเกิดในคอกโค ๆ อย่มาวันหนึ่ง นายเงินใช้ให้ถือหม้อน้ำมัน
ออกไปท่งนา บอกว่าจงระวังให้ค้อย่าพลาด แต่เขาได้เดินพลาด ทำให้
น้ำมันหก แล้วกลัวนายจะตงใจได้วังนั ๆ นายได้วังตามฉดกระชาก
ชายฝ่านังไว้ เขาก็ได้ห้งฝ่านังวังนัไป ไปถึงบ้านแห่งหนึ่งก็มีผนบถอว่า
เป็นพระอรหันตผมนกนอย แล้วเขาลยตงตัวเป็นคณาจารย์สงสอนตามความ
คิตความเห็นของเขา

นิคัณฐนาฏบุตรนั เดิมทีเป็นบุตรแห่งคนเล่นละคร ต่อมาเมื่อเขา
เติบโตขึ้น เขาก็ประพฤตตัวเป็นนักบวชโดยเห็นว่า กิเลสเป็นเครื่องย้ง
เหียงท้งนั เขาก็ประพฤตตัวเป็นคนไม่มีกิเลส คือ ไม่เกี่ยวข้องกับไร่นา
เรือกสวน บุตรภรรยา ต่อมาเขาก็ได้เป็นคณาจารย์อกผุหนึ่ง

ปุกุทธกัจจายณะนั ชื่อของเขาชื่อว่า ปุกุทธะ นามสกุลของเขา
ชื่อว่ากัจจายณะ เขาได้ทำตัวเป็นนักบวช โดยถือเคร่งในเร่องนั คือ
เขาถ่ายอจจาระแล้วกิด บริโภคอาหารแล้วกิด เปอนของโสโครกกิด
ถ้าไม่ได้นารอนหรอนาข้าว เป็นอันว่าไม่ใช้นั ถ่ายอจจาระแล้ว
ก็ไม่ล้างกั ไม่เช็ดกั กินข้าวแล้วก็ไม่บ้วนปากล้างมือ เปอนของ
โสโครกกัไม่ล้างด้วยน้ำเย็น ต่อเมื่อได้นารอนหรอนาข้าว เขาก็ล้างกั
กิน ในเวลาที่เขาข้ามแม่น้ำ หรือข้ามนาซงมอยตามทาง เขาก็ถือว่าศัล
เขาขาด แล้วเขาก็ไปกวาดทรายให้เป็นกอง แล้วสมาทานศัล จึงเดิน
ค่อไปใหม่ คังนั สันเนอความในเทศนากัณทณเพียงเท่าน.

เอวี่ กัม ด้วยประการฉะนั ๆ

กัณฑ์ที่ ๔๗

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค

ว่าด้วยเรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล ตามทหระสูตรที่ ๑

เอวมเม สุตํ ฯ เอกํ สมขํ ภควา สาวตถิยํ วิหริตี เขตวเน
อนาถปิณฑิกัสส อารามเกติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
ตอนโกศลสังยุต กัณฑ์ที่ ๔๗ ว่าด้วยเรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล ตามทหระสูตร
ที่ ๑ สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธ-
ศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่ง
เทศนานี้ว่า ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าอนนท ได้สดับมาแล้วอย่างนี้ กล่าวคือ
ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่อารามแห่งอนาถปิณฑิก-
เศรษฐี อันมีนามว่าพระเชตวัน ใกล้กันกับกรุงสาวัตถี ฯ ในครั้งนั้น
พระเจ้าปเสนทิโกศล ได้ไปเฝ้าพระทศพลผู้ทรงพระภาคเจ้า ได้ทรงแสดง
ความชื่นชมต่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เปล่งพระวาจาอันเป็นที่น่ายินดี
น่ายระลึกถึง แล้วประทับนั่งในที่สมควรแก่พระองค์

พระเจ้าปเสนทิโกศล ประทับนั่งในที่สมควรแก่พระองค์แล้ว จึง
กราบทูลขึ้นว่า พระโคตมผู้เจริญปฏิญาณว่า ได้รู้ดีขังความรู้ดีชอบ ซึ่ง
เป็นความรู้อย่างเยี่ยมยอดบ้างหรือ ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า
คุณอนมหาราช จะกล่าวให้ถูกควรกล่าวซึ่งคำใดว่า ได้รู้ดีขังความรู้ดี
ด้วยตนเอง อันเป็นความรู้อย่างเยี่ยม ก็ควรกล่าวคำนั้นต่อเรตถาคค เพราะ
ว่าเรตถาคค ได้รู้ดีขังความรู้ดีด้วยตนเอง อันเป็นความรู้ดีอย่างเยี่ยม

พระเจ้าปเสนโกศล จักรบาทต่อไปว่า ข้าแต่พระโคตมผู้
เจริญ สมณพราหมณ์เหล่าใด ซึ่งเป็นเจ้าหมื่น เจ้าคณะ เป็นคณาจารย์
มีผู้มาก มีศบบริวาร เป็นเจ้าลัทธิ เป็นผู้ที่คนโดยมากถือว่า เป็นคนดี
คือ ปุณณกัสสป มกขลิโกศล นิคัณฐนาฏบุตร สญชัยเวลัฏฐบุตร ปุกุทธ-
กัจจายณะ อชิตเกสกัมพล สมณพราหมณ์เหล่านั้น หม่อมฉันถามว่า
ท่านทั้งหลายได้ปฏิญาณว่าเป็นผู้รู้ถึงซึ่งความรู้อย่างไร อนันเป็นความ
รู้อย่างเข้มน หรือก็ไม่ปฏิญาณว่า เป็นผู้รู้ถึงซึ่งความรู้อย่างไร
อนันเป็นความรู้อย่างเข้มน ส่วนพระโคตมผู้เจริญ ยังหนุ่มโดยกำเนิดด้วย
ยังใหม่โดยทางบรรพชาด้วย อย่างไรจึงปฏิญาณว่า เป็นผู้รู้ถึงซึ่งความ
รู้อย่างเข้มน อนันเป็นความรู้อย่างเข้มน พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ดูก่อนมหาราช บุคคล ๔
จำพวก ไม่ควรที่ใคร ๆ จะดูถูกว่า ยังหนุ่ม ยังเด็ก ไม่ควรที่ใคร ๆ
จะข่มเหงว่ายังหนุ่ม ยังเด็ก ฯ บุคคล ๔ จำพวกนั้น คือ กษัตริย์จำพวก ๑
สัตว์ที่ไปด้วยยกจำพวก ๑ ไฟจำพวก ๑ ภิกษุจำพวก ๑

ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนั้นแล้ว จึงตรัสต่อไปว่า
บุคคลถูก ดูหมิ่น กดขี่ ข่มเหงไม่ได้ ซึ่งกษัตริย์ ผู้สมบุรณ์ด้วยชาติ
ตระกูล ผู้มีชาติอันสูง ผู้มีศบบริวาร โดยเห็นว่ายังหนุ่มยังเด็ก เพราะ
กษัตริย์เป็นจอมของมนุษย์นั้น จะต้องได้ราชสมบัติซึ่งควรได้ เวลา
กษัตริย์นั้นโกรธก็จะลงโทษร้ายแรงแก่ผู้นั้น เพราะฉะนั้น เมื่อบุคคล
จะรักษาชีวิตของตนไว้ ก็ควรงดเว้นเสียซึ่งการถูก ดูหมิ่น การกดขี่
ข่มเหงซึ่งกษัตริย์ ฯ บุคคลไม่ควรดูหมิ่น ซึ่งสัตว์ที่ไปด้วยขนดหาง
ซึ่งอยู่ในบ้านหรือในป่าว่ายังเด็ก เพราะสัตว์ไปด้วยขนดหางนั้น บ่อยมี
เดชตามชนิดสูงและต่ำ สัตว์ที่ไปด้วยขนดหางนั้น จะกัดไม่เลอกว่าหญิงหรือ
ชายซึ่งเป็นคนโง่เขลา เพราะฉะนั้น ผู้จะรักษาชีวิตของตน ควรงดเว้น
เสียซึ่งสัตว์ที่ไปด้วยยกนั้น ฯ บุคคลไม่ควรถูก ดูหมิ่น ซึ่งไฟที่มี
อำนาจมาก ทัพเปลว ทัพทางดำ ว่า ยังเล็ก ยังใหม่ เพราะว่าไฟนั้น จะ
ไหม้ไม่เลอกว่าหญิงหรือชายซึ่งเป็นคนโง่เขลา เพราะฉะนั้น ผู้จะรักษาชีวิตไว้

ควรงดเว้นเสียจากการตัก ดหมันซึ่งไฟ ฯ ไฟซึ่งมีความเป็นไปอันดำ
 ข้อมไหม้ป่าไผ่ เถาบ้านทรายทั้งหลาย ข้อมเกิดในบ้านนั้น โดยความสัน
 ไปแห่งวันและคืน ภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยศีลองค์ใด ข้อมไหม้ข้อมเผาด้วย
 เตช ภิกษุองค์นั้นไม่มีบุตรที่จะรับมรดก ไม่มีญาติที่จะรับมรดก ข้อมเป็น
 เหมือนตาลยอดด้วน เพราะฉะนั้น ผู้เป็นบัณฑิตเล็งเห็นภัยอันจกมแก้ตน
 จึงควรประพฤติให้ติดต่อดำเนินไปด้วยชนตทาง ต่อไฟ ต่อกษัตริย์ผู้ยศ
 ต่อกษัตริย์ผู้สมบูรณ์ด้วยศัล ดังนั้น

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนั้นแล้ว พระเจ้าปเสนทิโกศล
 จึงกราบทูลว่า นายอินคิยัง พระเจ้าข้า ฯ บุคคลหงายของทีความ
 เบ็ดของทาบด บอกทางให้แก่คนหลงทาง ส่องไฟในทมิฬ เพื่อให้คน
 ได้เห็นสิ่งต่าง ๆ ฉะนั้นใด พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้ทรงแสดงธรรมโดยอนน-
 ปริยาย ฉะนั้นนี้ หม่อมฉันขอนับถือพระผู้มีพระภาคเจ้า และพระธรรม
 พระสงฆ์เป็นเทพ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงจำหม่อมฉันไว้ว่า เป็นผู้นับถือ
 พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นเทพแด่เวลานนี้เป็นต้นไป จนตลอด
 ชีวิต พระเจ้าข้า ฯ สันเนอความในพระบาลีเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า พระเจ้าปเสนทิโกศล
 ทรงแสดงความชื่นชมยินดี ต่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น คือ พระเจ้า
 ปเสนทิโกศลนั้น ได้ทรงมีความรื่นเริงต่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรง
 ถึงซึ่งความเป็นผู้มีอารมณ์อันเดียว คล้ายกับน้ำเย็น ที่เจือกับน้ำร้อน
 ฉะนั้น ฯ ข้อที่ว่า ทรงเปล่งวาจาอันรื่นเริงนาระลึกถึงนั้น คือ ท้าวเธอ
 ได้ตรัสถามถึงความสุขทุกข์ของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยถ้อยคำอัน
 ไพเราะอ่อนหวาน แล้วก็ประทับในที่สมควรแก่พระองค์ ฯ เมื่อประทับ
 แล้วจึงได้ทรงถามว่า กณอาจารย์ทั้ง ๖ มีปฐกัสสปเป็นต้น ข้อมปฏิญาณว่า
 เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ส่วนพระโคตมปฏิญาณอย่างนั้นบ้างหรือ

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเล็งเห็นว่า พระเจ้าปเสนทิโกศล
ไม่ได้ครัสตามด้วยลัทธิของท่าน ตรัสถามด้วยปัญญาอันมหัศจรรย์ในโลก
ถือไว้ เมื่อพระองค์จะทรงเปล่งพระพหุสัทนามา จึงตรัสว่า คุณอนมหาราช
ผู้กล่าวถกควรกล่าวคำใดว่า ได้รู้ถึงซึ่งความรุดด้วยตนเอง ก็ควรกล่าว
คำนั้นต่อเราตถาคต เพราะเราตถาคตเป็นผู้รู้ถึงซึ่งความรุดด้วยตนเอง
อันเป็นความรู้อย่างเยี่ยม ดังนี้

คำว่า รุดอย่างเยี่ยมนี้ ได้แก่พระสัพพัญญุตญาณ คือ ความรู้ซึ่ง
สิ่งทั้งปวง อันจัดว่าเป็นความรุดดีกว่าความรู้ทั้งปวง คำว่า สมณพราหมณ์
ในพระบาลีนั้น ได้แก่ผู้เป็นบรรพชิต และเป็นพราหมณ์ตามตระกูล ฯ
คำว่า เจ้าหม้เจ้าคณะนั้น ได้แก่ผู้เป็นใหญ่กว่าหม้บรรพชิตในจำพวกของ
ตน ฯ คำว่า ผู้มีศรัทธา คือ พวกเจ้าลัทธิเหล่านั้น มีผู้ยกย่องนับถือ
ว่าเป็นผู้มีกนอย เป็นผู้สันโดษ แม้แต่ผู้ที่ไม่นั่ง ฯ คำว่า มีคนหม้มาก
นับถือ ว่าเป็นคนคณิน คือ มีคนโง่เขลาที่ไม่ได้ศึกษาเล่าเรียนเป็นอันมาก
นับถือว่า พวกนั้นเป็นสัปบุรุษ ฯ คำว่า ปุณณะเป็นต้นนั้น เป็นนาม
และโคตรของพวกนั้น ฯ คือ คำว่า ปุณณะนั้น เป็นนามของเขา ฯ คำว่า
มักขลิกก็เหมือนกัน ฯ ที่เรียกว่าโคสาลนั้น เพราะเขาเกิดในคอกโค ฯ
ที่เรียกว่านาฏบุตรนั้น เพราะเขาเป็นบุตรแห่งคนพอนร่า ฯ ที่เรียกว่า
เวลัฏฐบุตรนั้น เพราะเขาเป็นบุตรของช่างเสอล้ำแพน ฯ ที่เรียกว่าปุกุทธ
กัจจายนะนั้น เพราะเป็นโคตรของเขา ฯ ที่เรียกว่าอชิตเกสสัมพลนั้น
เพราะเขานั่งผ้าห่อด้วยผมคน

คำว่า พวกสมณพราหมณ์เหล่านั้น ถูกหม้อมฉันทามว่า พวกท่าน
ปัญญาว่า ได้รู้ถึงซึ่งความรุดด้วยตนเอง อันเป็นความรู้อย่างเยี่ยมหรือ
ก็ไม่ปัญญาว่า ได้รู้ถึงซึ่งความรุดด้วยตนเอง อันเป็นความรู้อย่างเยี่ยม ดังนี้
มีคำอธิบายว่า ความแตกตั้นมีอยู่ ๓ ประการ คือ ความแตกตั้นด้วยกัลป์ ๑
ความแตกตั้นด้วยพระพหุเจ้า ๑ ความแตกตั้นด้วยพระเจ้าจักรพรรดิ ๑ ฯ
ยังอีกแสนนับว่า กัลป์จะพินาศ คือ เทวดาทั้งหลายเที่ยวร้องประกาศ
ในโลกมนุษย์ว่า ยังอีกแสนนับโลกจะพินาศ ท่านทั้งหลายจงเจริญ เมตตา

กรุณา มหิตา อเบกขา ดังนั้ แล้วคนทั้งหลายก็แตกตั้น อั้นนั้เรียกว่า
ความแตกตั้นด้วยกลปี ๑. ยังอีกแสนปีจักมีพระพุทธเจ้าเกิดขึ้น ก็มเหวตา
ทั้งหลายบารว่องให้คนทั้งหลายแตกตั้นว่า ท่านทั้งหลายเอ๋ย ยังอีกแสนปี
พระพุทธเจ้าจักเกิดขึ้น จักห้อมล้อมด้วยบริตนะ คือ พระสงฆ์ที่ปฏิบัติตาม
สมควรแก่ธรรม จักทรงแสดงธรรมโปรดสัตว์โลก ดังนั้ อั้นนั้เรียกว่า
ความแตกตั้นด้วยพระพุทธเจ้า ๑. ยังอีก ๑๐๐ ปี จักมีพระเจ้าจักรพรรดิ
เกิดขึ้น ก็มเหวตาทั้งหลายบารว่องว่า อีก ๑๐๐ ปี จักมีผู้เป็นใหญ่ในทวีป
ทั้ง ๔ ซึ่งสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีบุตรเป็นบริวารมากกว่าพันองค์
เป็นผู้ไปในอากาศได้ เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ดังนั้ อั้นนั้เรียกว่าความ
แตกตั้นด้วยพระเจ้าจักรพรรดิ

ศาสดาทั้ง ๖ นั้น ได้ฟังความแตกตั้นด้วยพระพุทธเจ้า แล้วก็
เข้าไปหาอาจารย์ของตน ไปเรียนวิชาต่าง ๆ มีวิชาจินตามณเป็นต้น
แล้วปฏิญาณว่า พวกเราเป็นพระพุทธเจ้า มีมหาชนห้อมล้อมเป็นบริวาร
เที่ยวไปตามบ้านน้อยเมืองใหญ่ จนกระทั่งถึงกรุงสาวัตถี ๑. พวก
อุปัฏฐากของศาสดาทั้ง ๖ นั้น ได้พากันเข้าไปกราบทูลพระเจ้าปเสนทิโกศล
ว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า ปุณณกัสสป มัคชลิโคสาล นิคัณฐนาฏบุตร
สญชัยเวลัฏฐบุตร ปกุธกัจจายนะ อชิตเกสกัมพล ได้ยืนยันว่า
เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระสัพพัญญู พระเจ้าข้า ๑. พระเจ้า
ปเสนทิโกศลจึงตรัสว่า พวกท่านจงไปนิมนต์ท่านเหล่านั้นมา ๑. พวก
นั้นก็ไปนิมนต์ศาสดาทั้ง ๖ นั้นว่า บัดนี้ พระราชาให้นิมนต์ท่านทั้งหลาย
ไปรับภัตตาหารที่พระราชมณเฑียร คณาจารย์ทั้ง ๖ นั้น ก็ไม่อาจไป ๑.
แต่เมื่ออุปัฏฐากบอกหลายหน ก็ประสงค์จะรักษาใจอุปัฏฐากไว้ จึงได้
พร้อมกันไป ๑. พระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสสั่งให้ปูอาสนะไว้ แล้วจึง
ตรัสว่า จงนั่ง ๑. เสด็จของพระราชาห้อมแผ่ไปในอัมภพของนิครนถ์
ทั้งหลาย ๑. พวกนั้นก็ไมอาจนั่งบนอาสนะที่มีค่ามาก ได้พากันนั่ง
หามาและพน ๑. พระราชาตรัสว่า ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น ธรรมอันขาว
ซึ่งเป็นธรรมที่สูงส่ง ห้อมไม่มีแก่พวกนี้ ครัสต์ดังนี้แล้วก็ไมถวายอาหาร

ได้ทรงถามปัญหาว่า พวกท่านเป็นพระพุทธเจ้าหรือไม่ใช่พระพุทธเจ้า
การที่ทรงถามอย่างนี้ ข้อมเป็นเหมือนกับศีรษะของผู้ตกจากต้นตาลด้วย
ไม้ค้อน ๔ เหลี่ยมฉะนั้น

พวกศาสดาทั้ง ๖ นั้น จึงคิดว่า ถ้าเราจะบอกว่า เป็นพระพุทธเจ้า
พระราชาก็จะตรัสถามถึงวิสัยของพระพุทธเจ้า เมื่อพวกเราไม่อาจที่จะ
แก้ได้ พระราชาก็จะตรัสว่า พวกท่านเที่ยวเลอกลวงมหาชนว่า เป็นพระ
พุทธเจ้า แล้วก็ให้ตัดลิ้นของพวกเราเสีย หรือจะให้ทำความพินาศอย่าง
อื่นแก่พวกเราก็ได้ คิดดังนี้แล้วจึงกราบทูลปัญญานว่า พวกอาตมาไม่ใช่
พระพุทธเจ้า ฯ พระราชาจึงให้ขับไล่ออกไปจากพระราชมณเฑียร ฯ
พอพวกนั้นออกไปพ้นพระราชมณเฑียรแล้ว พวกอุปัฏฐากจึงถามว่า ท่าน
อาจารย์ พระราชาทรงถามปัญหาอย่างไรแก่พวกท่าน ได้ทรงแสดงความ
เคารพนับถืออย่างไรแก่พวกท่าน ฯ เขาพากันตอบว่า พระราชาได้ตรัส
ถามว่า พวกท่านเป็นพระพุทธเจ้าหรือไม่ พวกเราคิดว่า ถ้าพระราชา
องค์นี้ไม่ทรงทราบปัญหา ที่กล่าวในพุทธวิสัย จะโกรธพวกเราแล้วจักได้
ประสพสิ่งที่ไม่ใช่บุญเป็นอันมาก พวกเรานึกอนุเคราะห์พระราชาจึงไม่
บอกว่า เป็นพระพุทธเจ้า ความจริงพวกเราเป็นพระพุทธเจ้า ความเป็น
พระพุทธเจ้าของพวกเรา ใคร ๆ ไม่อาจล้างให้หมดได้ด้วยน้ำ เป็นอันว่า
พวกนั้นได้กล่าวว่า เป็นพระพุทธเจ้าในที่ลับหลังพระราชา ส่วนในที่
ต่อหน้าพระราชาไม่กล่าวว่า เป็นพระพุทธเจ้า

พระราชาทรงถือเอาเรื่องนั้น จึงได้ทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า สมณะ
พราหมณ์เหล่านั้น ถูกหม่อมฉันถามว่า ท่านทั้งหลายปฏิญาณว่า เป็นผู้
รู้ถึงซึ่งความรู้อย่างนี้ อันเป็นความรู้อย่างเยี่ยม ซึ่งแสดงมา
แล้วนั้น เหตุใดพระโคตมซึ่งยังหนุ่ม และยังบวชใหม่ จึงปฏิญาณตน
อย่างนั้น แม้แต่พวกศาสดาที่เป็นผู้ใหญ่แล้ว เป็นผู้บวชนานแล้ว ก็ยัง
ไม่ปฏิญาณว่า เป็นพระพุทธเจ้า ฯ ลำดับนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า

จึงทรงแสดงบุคคล ๔ จำพวกว่า เป็นผู้ใด ๆ ไม่ควรดุถูก ดุหมิ่นว่า เป็นผู้ที่ยังหนุ่มยังเด็ก

บุคคล ๔ จำพวกนั้น คือ กษัตริย์อันได้แก่พระราชกุมาร ๑ สัตว์ที่ไปด้วยอก อันได้แก่สัตว์ที่มีพิษในเขี้ยว คือ งู ๑ ไฟ ๑ ภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยศีล ๑ บุคคล ๔ จำพวกนี้ ใคร ๆ ดุถูก ดุหมิ่นไม่ได้ สมควรที่บุคคลจะระวังให้ติดต่อบุคคล ๔ จำพวกนี้ ถ้าไม่อย่างนั้นก็จักให้เกิดโทษแก่ตน คือ ถ้าดุถูก ดุหมิ่นต่อพระราชกุมาร ว่ายังเด็กยังหนุ่ม เมื่อพระราชกุมารนั้นได้ทรงเสวยราชย์แล้ว ทรงพิโรธขึ้น ก็จะลงโทษแก่ผู้นั้นอย่างร้ายแรง ๆ งูนั้นถึงจะยังเล็กยังน้อยก็ตาม ก็อาจกัดตาย ใครจะดุถูกไม่ได้ ๆ ไฟนั้น ถึงจะเล็กยังน้อยก็ตาม ก็อาจไหม้บ้านไหม้เรือนได้ ๆ ภิกษุนั้น ถึงจะยังใหม่ก็ตาม ถ้าเป็นผู้มีศีลสมบูรณ์แล้วทำให้เกิดบาปกรรมแก่ผู้ใด ดุหมิ่นได้ จึงควรที่บุคคลจะงดเว้นจากการดุถูก ดุหมิ่นซึ่งบุคคล ๔ จำพวกนี้เสีย ดังนั้น ส่วนเนื้อความในพระบาลี ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้โดยย่อ นั้น ก็พอเป็นที่เข้าใจได้แล้ว เพราะฉะนั้น จึงอภัยเอาคำอธิบายในอรรถกถามาแสดงต่อไป ขอท่านทั้งหลายจงเข้าใจว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลในคราวนั้น เป็นคราวที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ใหม่ จึงยังไม่ได้ถวายตัวเป็นอุบาสก เพิ่งจะถวายในคราวนั้น ดังนี้.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ๆ

กัณฑ์ที่ ๔๘

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนโกศลสังยุต

ว่าด้วยเรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล ตามปริสสูตรที่ ๒

อด โข ราชา ปเสนทิโกสโล เยน ภควา เคนฺปสงฺกมิ
อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสิตฺติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
ตอนโกสลสังยุต กัณฑ์ที่ ๔๘ ว่าด้วยเรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล ตามปริสสูตร
ที่ ๒ สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธ-
ศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่ง
เทศนานั้นว่า ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่พระ
เชตวนาราม กรุงสาวัตถี พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จไปเฝ้าถวายบังคมแล้ว
ก็ประทับนั่งในที่สมควรแก่พระองค์ แล้วทูลถามว่า ข้าแต่พระผู้มีพระ
ภาคเจ้า ธรรมของบุรุษเท่าไร เมื่อเกิดขึ้นในภายในแล้ว ย่อมทำให้เกิด
โทษทุกข์ภัย ทำให้ไม่มีความสุขสำราญ พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสตอบว่า ดูก่อนมหาราช ธรรมของ
บุรุษมีอยู่ ๓ ประการ ซึ่งเกิดขึ้นภายในแล้ว ทำให้เกิดโทษทุกข์ภัยไม่ให้มี
ความสุขสำราญ ฯ ธรรม ๓ ประการนั้น คือ โลภะ ๑ โทสะ ๑ โมหะ ๑

ครั้นตรัสอย่างนั้นแล้ว จึงได้ตรัสถามความว่า โลภะ โทสะ โมหะ
ที่เกิดขึ้นในตน ย่อมเบียดเบียนบุรุษผู้มีใจเป็นบาป เหมือนอย่างผลของ
ต้นไม้เบียดเบียนต้นไม้ ซึ่งมีเปลือกเป็นแก่นฉะนั้น ฯ สืบเนื้อความในพระ
บาลีเพียงเท่านี้

อรรถกถา

เนื้อความในอรรถกถานั้น มีแต่เพียงเล็กน้อยว่า คำว่า พระเจ้า
ปเสนทิโกศลได้ถวายบังคมนั้น ก็โดยเหตุว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลได้
ถวายตัวเป็นอุบาสก นับถือพระไตรสรณคมนั้นแล้ว แต่ในพระสูตรก่อนนั้น
มาในพระสูตรที่ ๒ นี้ จึงได้กล่าวว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ถวายบังคม
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วประทับนั่งในที่สมควรแก่พระองค์

ส่วนในพระสูตรที่ ๑ นั้น หาได้กล่าวไม่ว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลได้
ถวายบังคม ฯ คำว่า ในภพในนั้น คือ ในสันดานของคน ฯ คำว่า
โลกะนั้น ได้แก่งสังขารความอยากได้เป็นลักษณะ ฯ คำว่า โทสะนั้น ได้
แก่งสังขารความขุ่นเคืองเป็นลักษณะ ฯ คำว่า โมหะนั้น ได้แก่งสังขาร
หลงลืมเป็นลักษณะ ฯ คำว่า ไม้ซึ่งมีเปลือกเป็นนกงั้นนั้น ได้แก่ไม้ไผ่
หรือไม้้อ ฯ คำว่า เบียดเบียนนั้น คือ ทำให้พินาศ ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

เนื้อความในอรรถาธิบายนั้นว่า ธรรม ๓ ประการ คือ โลกะ โทสะ
โมหะ เมื่อเกิดขึ้นในใจของผู้ใด ก็ทำผู้นั้นให้เสื่อมเสีย เพราะเหตุว่า
โลกะ โทสะ โมหะ ทั้ง ๓ นั้น เป็นของทำให้มืด ฯ เมื่อมืดแล้ว
ก็ไม่รู้จักทาง ฯ เมื่อไม่รู้จักทาง ก็เดินไปผิด ๆ ถูก ๆ คือ ทำไปผิด ๆ
ถูก ๆ ฯ โดยเหตุนี้ สมเด็จพระสัมมาพระภาคเจ้า จึงได้ทรงแสดงโทษ
แห่งโลกะ โทสะ โมหะ ไว้เป็นอเนกประการ ดังทรงแสดงไว้ใน
มลสูตร เป็นต้น ฯ กล่าวคือ ในพระสูตรนั้น สมเด็จพระสัมมาพระภาคเจ้า
ได้ทรงแสดงไว้ว่า โลกะ เป็นของทำให้เกิดความฉิบหาย เป็นของทำให้
ใจกำเริบ เมื่อเกิดขึ้นแล้วบุคคลย่อมไม่รู้สีกว่าเป็นภัย ผู้ที่โลภแล้ว
ย่อมไม่รู้จักรรณ คือ ไม่รู้จักประโยชน์ ย่อมไม่เห็นธรรม คือ ไม่เห็น
ความผิดถูก โลกะครอบงำผู้ใดในเวลาใด ความมืดย่อมเกิดขึ้นแก่ผู้นั้น
ในเวลานั้น ฯ โทสะ เป็นของทำให้เกิดความพินาศ เป็นของทำให้
ใจกำเริบ เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็เป็นภัย แม้ตัวคนไม่รู้สีก ผู้ที่เกิดโทสะแล้ว
ย่อมไม่รู้จักรรณ ย่อมไม่เห็นธรรม โทสะครอบงำผู้ใดในเวลาใด ความมืด
ย่อมเกิดขึ้นแก่ผู้นั้นในเวลานั้น ฯ โมหะ เป็นของทำให้เกิดความพินาศ
เป็นของทำให้ใจกำเริบ เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็เป็นภัย แม้ตัวคนไม่รู้สีก ผู้ที่

โมหะแล้วย่อมไม่รู้orro ไม่เห็นธรรม โมหะครอบงำผู้ใดในเวลาใด
ความมืดเกิดแก่ผู้นั้นในเวลานั้น ดังนี้ ๑ มลสูตรนี้ มีอยู่ในวรรคที่ ๕
แห่งคัมภีร์อวัคคกะ แห่งพระสุตตันตปิฎก

อรรถกถาแห่งมลสูตรนี้ว่า คำว่า ทำให้เกิดความพินาศนั้น คือ
ทำให้เกิดสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่ตนและคนอื่น ๑ คำว่า ทำให้ใจ
กำเริบนั้น คือ เมื่อโลภะเกิดในวัตถุที่ควรโลกก็ทำใจแปรปรวน ๑ คำว่า
เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็เป็นภัย แต่คนไม่รู้สึกรู้สึ คือ เมื่อโลภะเกิดขึ้นในใจแล้ว
ก็ทำให้เกิดความเสียหาย ทำให้ใจกำเริบ เป็นต้น แต่ว่าคนโง่เขลาข่ม
ไม่รู้สึกรู้สึว่าเป็นภัย ๑ คำว่า คนโลภข่มไม่รู้orro นั้น คือ คนโลภข่ม
ไม่รู้สิ่งที่เป็นประโยชน์ตามความจริง ๑ คำว่า ไม่เห็นธรรมนั้น คือ
คนโลภข่มไม่เห็น แม้แต่เพียงกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ไม่ต้องกล่าว
ถึงธรรมที่สูงขึ้นไปกว่านั้น ๑ คำว่า ความโลภครอบงำผู้ใดในเวลาใด
ความมืดเกิดแก่ผู้นั้นในเวลานั้น ดังนี้ หมายความว่า ทำให้ผู้นั้นมืด
ในใจ ไม่แลเห็นสิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ ไม่แลเห็น
สิ่งที่เจริญและฉิบหาย ไม่แลเห็นสิ่งที่เบญจกัณฐกรรม หรือสิ่งที่เบญจธรรม
อันคือ ส่วนโทสะ โมหะ ก็เหมือนกัน เป็นแต่ว่าโลภะนั้น เป็นของ
คล้ายช้า โทสะนั้นเป็นของคล้ายเร็ว โมหะนั้น เป็นของคล้ายช้า โทษ
อย่างอื่นนั้นหนักเหมือนกัน ๑ มีคำอธิบายตามความเห็นของผู้แต่งเทศนา
คัมภีร์นี้ว่า โลภะ โทสะ โมหะ ทั้ง ๓ นี้ เป็นของไม่ติดทนนาน เพราะฉะนั้น
เมื่อเวลาใดเรารู้สึกว่าเกิดโลภะ โทสะ โมหะ เวลานั้นเราอย่าทำ อย่าพูด
อย่าคิด ให้พยายามระงับจิตที่มีโลภะ โทสะ โมหะนั้นเสีย แล้วจึงทำพูด
คิด ต่อภายหลัง เพราะเหตุว่า ถ้าทำ พูด คิด ในเวลานั้น ก็จะมีแต่ผิด
เท่านั้น ซึ่งจะถูกนั้นเป็นอันไม่มี ๑ เช่น พระเจ้าอุเทนเป็นตัวอย่างฉะนั้น ๑
กล่าวคือ พระเจ้าอุเทนในเมืองโกสัมพี ครั้นพระพุทธรูปเจ้ายังทรงพระชนม์
อยู่นั้น ท้าวเธอมีพระมเหสีอยู่ ๓ องค์ด้วยกัน มเหสีองค์หนึ่ง ๑ ก็มีนาง
นักษัตรบริวารองค์ละ ๕๐๐

อยู่มาวันหนึ่ง มเหสีองค์หนึ่งกทาเรื่องทูลขยงขงมเหสีองค์หนึ่ง
ท้าวเธอก็ยังไม่ทรงเชื่อ ต่อมาอีกหลายครั้งท้าวเธอก็ทรงเชื่อ เมื่อทรงเชื่อ
ก็ทรงพิโรธ จึงโปรดให้นำพระมเหสีองค์ถูกใส่ความ กับบริวาร ๕๐๐ นั้น
ไปขังเข้าแถวเป็นลำดับกัน แล้วท้าวเธอก็โก่งธนูขึ้น โดยตั้งพระทัยจะ
แผลงธนูไปให้ทะลุหน้าอกของพระมเหสี แล้วให้ลูกธนูนั้นทะลุหน้าอก
ของนางสนมบริวารทั้ง ๕๐๐ นาง พอนางเหล่านั้นขังเข้าแถวตรงกันดีแล้ว
ท้าวเธอก็ลั่นลูกธนูไป แต่ลูกธนูนั้นได้บันดาลเลี้ยวกลับมาทางท้าวเธอ
ประหนึ่งว่า จะเข้าไปในทรงอกของท้าวเธอ ทำให้ท้าวเธอสะดุ้งกลัวจน
ถึงกับทงธนู แล้วตรัสซักถามซึ่งความเท็จจริง ต่อพระมเหสีนั้น เมื่อได้
ความว่าไม่เป็นอย่างถูกใส่ความไว้ ท้าวเธอก็ทรงขอมาโทษ แล้วโปรด
ให้พระมเหสีนั้น ดำรงตำแหน่งเป็นพระมเหสีอีกต่อไป

ในเรื่องนี้ เป็นเรื่องชี้ให้เห็นว่า ที่พระเจ้าอุเทนยังไม่ทรงได้สวน
ให้ได้ความเท็จจริงนั้น ก็เป็นเพราะท้าวเธอเกิดโทสะ ด้วยได้ฟังคำ
ส่อเสียดขยงมาหลายครั้งแล้ว จึงตกลงพระทัยที่จะฆ่าคนซึ่งไม่มีความผิด
แต่เดชะบุญพระมเหสีนั้นเป็นพระโสดาบันอริยสาวิกา ในพระพุทธศาสนา
พระนางได้ทรงแผ่เมตตาต่อพระเจ้าอุเทนด้วยพระนางเอง และให้พวก
บริวารแผ่เมตตาด้วย ด้วยอำนาจเมตตาเช่นนั้น ลูกธนูจึงได้เลี้ยวกลับไปทาง
พระเจ้าอุเทนดังแสดงมา เพราะฉะนั้นจึงว่า ในเวลาเกิดโลภะ หรือโทสะ
หรือโมหะ อย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว จึงไม่ควรทำ พูด คิดสิ่งใด พูดง่าย ๆ ว่า
ในเวลาเกิดความโลภก็อย่าทำ พูด คิด ในเวลาเกิดความโกรธ หรือความหลง
ก็อย่าทำ พูด คิด เพราะจะผิดไป ดังพระเจ้าอุเทน ฉะนั้น

ตัวอย่างของผู้มีโลภะ คือ ความโลภนั้นก็ดี ตัวอย่างของผู้มีโทสะ
โมหะก็ดี ได้มีมาแล้วในคัมภีร์ต่าง ๆ เป็นอันมาก เพราะฉะนั้น จะได้
ยกมาแสดงเพียงตัวอย่างแห่งโลภะเท่านั้น ๆ กล่าวคือ ในคัมภีร์
มงคลที่ป็นว่า ในอดีตกาลล่วงแล้วมา พระเจ้าพาราณสีมีพระราชโอรส
๒ พระองค์ องค์ใหญ่ได้เป็นอุปราช ๆ เมื่อท้าวเธอสวรรคตแล้ว พระ

ราชโอรสองค์ใหญ่นั้น ก็ไม่ยอมได้ราชสมบัติ จึงทรงยกให้แก่พระอนุชา แล้วเสด็จออกไปทำมาหากินอยู่ในปลายพระราชอาณาเขต โดยอาศัยตระกูลเศรษฐีตระกูลหนึ่ง ๆ ต่อมาภายหลัง เศรษฐีจึงทราบว่าเป็นพระราชกุมาร แล้วก็ไม่ยอมให้ทำการงานสิ่งใด ได้จัดให้พวกเด็ก ๆ หนุ่ม ๆ เป็นบริวารอีกมาก ต่อมาภายหลังก็ทูลว่า หม่อมฉันได้เลียงดูฝ่าพระบาทมานานแล้ว ขอฝ่าพระบาทจงมีลาบพระหัตถ์ถึงพระราชวังซึ่งเป็นพระอนุชา ขอให้ลดส่วยสาอากรของหม่อมฉันลง ฯ พระราชกุมารนั้นก็ทรงกระทำตาม ฯ ฝ่ายพระราชาก็ได้ทรงยกส่วยสาอากรให้แก่เศรษฐีนั้น ต่อมาภายหลัง ชาวบ้านนั้นทั้งสนกได้ขอความช่วยเหลือจากพระราชกุมารนั้นเหมือนกัน พระราชกุมารนั้นก็มอบมากขน เมื่อมอบมากขนแล้ว ก็เกิดความโลภขึ้น จึงได้ขอชนบททั้งปวงนั้น และขอตำแหน่งอุปราชคืน ฯ พระอนุชาที่ทรงถวาย ต่อมาภายหลังก็มีความทะนงทะยานมากขึ้น ไม่ทรงพอพระทัยด้วยตำแหน่งอุปราช ทรงอยากได้ราชสมบัติ จึงช่องสุ่มผู้คน ยกพลโยธาไปล้อมพระนคร ฯ ฝ่ายพระอนุชาที่ทรงดำริว่า พระเชษฐาของเรานี้ เมื่อก่อนไม่ทรงรับราชสมบัติมาบัดนี้ จะคิดสู้รบแย่งราชสมบัติจากเรา ถ้าเราจะต่อสู้ก็จะตายเสียเปล่า ความครหาที่จะเกิดมีแก่เรา เราไม่ต้องการราชสมบัติ ทรงดำริดังนี้แล้ว ก็ได้ทรงยกราชสมบัติถวาย ฯ เมื่อพระราชกุมารนั้นได้ราชสมบัติแล้ว ก็พระราชทานตำแหน่งอุปราชให้แก่พระราชอนุชา แล้วยังไม่พอแก่พระราชประสงค์อีก ยังทรงอยากได้ซึ่งราชสมบัติในนานาประเทศอีก

ท้าวสักกเทวราช ได้ทรงทราบเหตุนี้ จึงทรงจำแลงเป็นมาณพหนุ่มน้อยลงมากราบทูลว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า ข้าพระองค์ได้เห็นพระนครอันมีคิ่ง ๓ พระนคร ข้าพระองค์อาจยึดราชสมบัติในพระนครทั้ง ๓ นั้นถวายแก่พระองค์ ด้วยอำนาจของข้าพระองค์ ขอพระองค์อย่าชักช้าจงยาตราทัพออกไปโดยเร็วพลัน ตรัสดังนี้แล้ว ก็เสด็จกลับสู่สวรรค์ ฯ ฝ่ายพระราชาก็พักอยู่ในอำนาจแห่งโลกะนั้น ก็รับสั่งว่า ดิฉันจะช่วย

อานภาพแห่งท้าวสักกเทวราช จึงไม่อาจตรัสถามว่า เธอเป็นใคร มาจากไหน เป็นแต่ให้ประชุมพวกอำมาตย์แล้วทรงเล่าเรื่องนั้นให้ฟัง ฯ พวกอำมาตย์ก็เที่ยวค้นหาตามพนัน ทวไปทั้งพระนคร เมื่อไม่พบก็กลับไปกราบทูลให้ทรงทราบ ฯ ท้าวเธอได้ทรงโหม่นสถึงกับลงพระโลหิต หมดความสามารถแพ้ยั้งหลายจะรักษา

ในเวลานั้น พระโพธิสัตว์เจ้า ได้กลับจากศึกษาศิลปวิทยาในเมืองตักกสิลา เข้าไปทูลรับอาสาว่าจะรักษา แล้วถามถึงต้นเหตุที่จะเกิดโรคลงพระโลหิต ฯ พอได้ทราบต้นเหตุแล้วก็ทูลถามว่า พระองค์อาจได้พระนครทั้ง ๓ นั้นหรือ ? เมื่อท้าวเธอตรัสตอบว่า ไม่อาจได้ จึงทูลว่า ถ้าอย่างนั้นจะทรงเสียพระทัยทำไม คนเราจะต้องละทิ้งสิ่งทั้งปวง ทั้งมีวิญญูณ และไม่มีวิญญูณไปทั้งนั้น ถึงพระองค์ทรงได้ราชสมบัติในพระนครทั้ง ๔ แล้ว ก็จักไม่ได้ทรงเสวยที่สำหรับทั้ง ๔ สำหรับพร้อมกัน จักไม่ได้ทรงบรรทมในที่บรรทมทั้ง ๔ พร้อมกัน จักไม่ได้ทรงนั่งหมอนซึ่งผ้าทรงทั้ง ๔ พร้อมกัน สมควรละหรือที่พระองค์จะตกอยู่ในอำนาจแห่งตัณหาเช่นนั้น เมื่อตณหานันแก่กล้าขึ้น ก็จะไม่ทำพระองค์ให้พ้นจากอบายทั้ง ๔ พระเจ้าข้า ฯ พระราชานันได้ทรงสดับคังแล้ว ก็ทรงหายโรคด้วยทรงละโลกะนั้นเสียได้ แล้วได้บูชาพระโพธิสัตว์เจ้าด้วยทรัพย์ ๘ กหาปณะ ฯ แต่เมื่อพระโพธิสัตว์เจ้าแสดงธรรมถวายพระราชานัน ได้ทรงทำให้เกิดฉาน โดยทรงเพ่งซึ่งความขาวในเศวตฉัตรของพระราชาเป็นอารมณ์ แล้วทรงสอนพระราชาว่า ขอพระองค์อย่าประมาท ขอพระองค์จงทรงประพฤติธรรม แล้วพระโพธิสัตว์เจ้าก็เหาะไปสู่ป่าหิมพานต์ ดังนี้ เรื่องพระราชาพระองค์นั้นตัวอย่างอันดีของผู้มีความโลก คือ ความอยากได้ไม่รู้จักสิ้นสุด ไม่รู้จักเพียงพอ หรืออีกนัยหนึ่งว่า ความอยากได้เกินไปจัดเป็นโลกะดังนี้ สันเนอความในเทศนาภักขันเพียงเท่านั้น.

เอว กัม ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๔๙

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนโกสลสังยุต ว่าด้วยปัญหาของพระเจ้าปเสนทิโกศล

สาวตถิย์ ฯลฯ เอกมุนี นิสินโน โข ราชา ปเสนทิโกสโล
ภควนฺโต เอตทโวจาติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
ตอนโกสลสังยุต กัณฑ์ที่ ๔๙ ว่าด้วยปัญหาของพระเจ้าปเสนทิโกศล
สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชน
ทั้งหลาย ตลอดกาลนาน หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนนความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนา
นั้นว่า ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม
ในกรุงสาวัตถี ฯ ครึ่งนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลไปเฝ้าถวายบังคมแล้ว
ก็ประทับนั่งในที่สมควรแก่พระองค์ แล้วทูลถามว่า ข้าแต่พระผู้มีพระ
ภาคเจ้า สิ่งอื่นนอกจากขราและมรณะของผู้เกิดแล้ว มียหรือ พระเจ้าข้า ฯ
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ดูก่อนมหาราช สิ่งอื่นนอกจากขรา
และมรณะของผู้เกิดแล้วไม่มี ดูก่อนมหาราช กษัตริย์มหาศาลเหล่านี้
ซึ่งเป็นผู้มั่งคั่ง เป็นผู้มั่งคั่งมาก เป็นผู้มั่งคั่งใช้สอยมาก เป็นผู้
มั่งเงินทองมาก เป็นผู้มั่งเครื่องปลื้มใจมาก เป็นผู้มั่งทรัพย์และข้าว
เปลือกมาก นอกจากขราและมรณะ ก็ไม่มีแก่กษัตริย์มหาศาลเหล่านั้น
ดูก่อนมหาราช พราหมณ์มหาศาล คฤหบดีมหาศาล ซึ่งเป็นผู้มั่งคั่ง
เป็นผู้มั่งคั่งมาก เป็นผู้มั่งคั่งใช้สอยมาก เป็นผู้มั่งเงินทองมาก
เป็นผู้มั่งเครื่องปลื้มใจมาก เป็นผู้มั่งทรัพย์และข้าวเปลือกมาก นอกจากขรา
และมรณะ ก็ไม่มีแก่พราหมณ์มหาศาล และคฤหบดีมหาศาลเหล่านั้น

ดูก่อนมหาราช ภิกษุเหล่านี้เป็นพระอรหันต์ สำมาวาสแล้ว สำเร็จพรหมจรรย์แล้ว ได้ทำสิ่งที่ควรทำแล้ว วางภาระแล้ว ได้สำเร็จประโยชน์ของตนโดยลำดับแล้ว สิ้นเครื่องเกาะเกี่ยวในภพแล้ว หลุดพ้นเพราะรู้ชอบแล้ว กายอันเนิ่นมั่งของภิกษุเหล่านั้น ก็ยังมีความแตกทำลายเป็นธรรมดา ยังมีการทอดทิ้งเป็นธรรมดา

ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนั้นแล้ว จึงตรัสต่อไปว่า

ขรินติ เว ราชรดา สัจจตา

อโก สรรัมปี ชรั อเปติ

สตนฺจ ชมโม น ชรั อเปติ

สนโต หเว สพฺภิ ปเวทชนฺติ

ดังนี้ พระพุทธพจน์นั้นคำแปลว่า ราชรถทั้งหลายที่จักรเป็นอันดียิ่งคร่ำคร่าไป สรรค์ก็ยิ่งคร่ำคร่าไป แต่ธรรมของสัปบุรุษทั้งหลายไม่ถึงซึ่งความคร่ำคร่า สัปบุรุษทั้งหลายย่อมแสดงซึ่งธรรมของสัปบุรุษทั้งหลาย ดังนี้ สืบเนื่องความในราชสูตรที่ ๓ ตามพระบาลีเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลทูลถามว่า ผู้ที่พ้นจากขราภรณ์มียศหรือ ดังนี้ ด้วยคำว่า สิ่งอื่นนอกจากขราและภรณ์มียศแก่ผเกิดแล้วหรือ พระเจ้าข้า ฯ คำว่า กษัตริย์มหาศาลนั้น ได้แก่กษัตริย์ที่มีทรัพย์อันเป็นสวระอย่มาก ฯ กษัตริย์เหล่านี้ได้มีทรัพย์ฝังไว้ ๑๐๐ โกฏิ มีทรัพย์สำหรับใช้วันละ ๓ โห กษัตริย์เหล่านั้นเรียกว่ากษัตริย์มหาศาล ฯ พราหมณ์เหล่านี้มีทรัพย์ฝังไว้ ๕๐ โกฏิ มีทรัพย์สำหรับใช้จ่ายวันละ ๒ โห พราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่าพราหมณ์มหาศาล ฯ กฤหบดีเหล่านี้มีทรัพย์ฝังไว้ ๕๐ โกฏิ มีทรัพย์ใช้วันละ ๑ โห กฤหบดีเหล่านั้นชื่อว่ากฤหบดีมหาศาล คำว่า เป็นผมั่งคั่งนั้น คือ เป็นเจ้าคนนายคน ฯ ความมีทรัพย์มากนั้น หมายถึงทรัพย์ที่ฝังไว้ ฯ ความมีเครื่องใช้สอยมากนั้น หมายถึงเครื่องใช้สอยต่าง ๆ มีภานะเงิน

ภาษาหนึ่ง เป็นคน ๆ หนึ่งว่าเงินทองมากนั้น หมายถึงเงินทองที่ไม่ได้ฝังไว้ ๆ
 หนึ่งว่าเครื่องปลื้มใจมากนั้น หมายถึงสิ่งทำให้เกิดความยินดี หนึ่งว่าทรัพย์
 และข้าวเปลือกมากนั้น หมายถึงธัญชาติ ๘ ประการ มีโคและทรัพย์
 เป็นต้น ๆ คำว่า นอกอุคคัมภณะย่อมไม่มีแก่ผู้เกิดแล้วเหล่านั้น คือ
 ผู้เป็นเจ้านายคนเหล่านั้น ก็ไม่พ้นจากขรามรณะ ตกอยู่ในภายใน
 แห่งขราและมรณะทั้งนั้น

ในคำว่า พระอรหันต์เป็นต้นนั้น มีคำอธิบายว่า บุคคลเหล่าใด
 ไกลจากกิเลสทั้งหลาย บุคคลเหล่านั้นเรียกว่าพระอรหันต์ ๆ บุคคล
 เหล่าใดสิ้นอาสวะทั้ง ๔ แล้ว บุคคลเหล่านั้นเรียกว่า สิ้นอาสวะแล้ว ๆ
 บุคคลเหล่าใด มีการอยู่ประพฤติกุศลพร้อมจรรยจนถึงที่สุดแล้ว บุคคลเหล่า
 นั้นเรียกว่า สำเร็จพรหมจรรย์แล้ว ๆ บุคคลเหล่าใดได้ทำสิ่งที่ควรทำ
 ด้วยมรรคทั้ง ๔ เสร็จแล้ว บุคคลเหล่านั้นชื่อว่า ได้ทำสิ่งที่ควรทำเสร็จ
 แล้ว ๆ บุคคลเหล่าใดได้วางภาระ ๔ ประการ คือ วางของหนัก
 ๔ ประการ อันได้แก่ วงษ์ขันธแล้ว วางกิเลสแล้ว วางอกิสังขารแล้ว
 วางกามคุณแล้ว บุคคลเหล่านั้นชื่อว่า วางภาระแล้ว ๆ บุคคลเหล่าใด
 ได้สำเร็จประโยชน์ของตนโดยลำดับ ซึ่งได้แก่พระอรหันต์ บุคคลเหล่า
 นั้นชื่อว่า ได้สำเร็จประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว ๆ บุคคลเหล่าใดสิ้น
 เครื่องเกาะเกี่ยวในภพ ๑๐ ประการแล้ว บุคคลเหล่านั้นชื่อว่า สิ้นเครื่อง
 เกาะเกี่ยวในภพแล้ว ๆ บุคคลเหล่าใดหลุดพ้นเพราะรู้ชอบแล้ว คือ
 เพราะรู้ตามเหตุการณ์แล้ว บุคคลเหล่านั้นชื่อว่าหลุดพ้น เพราะรู้ชอบ
 แล้ว ๆ บุคคลเหล่าใดหลุดพ้นด้วยการหลุดพ้นด้วยผล เพราะรู้ซึ่งสังจ-
 ธรรมทั้ง ๔ ด้วยมรรคปัญญาแล้ว บุคคลเหล่านั้นชื่อว่าหลุดพ้นแล้ว

คำว่า มีความแตกทำลายไปเป็นธรรมดานั้น คือ มีความทำลาย
 ไปเป็นสภาพ ๆ คำว่า มีความทั้งไปเป็นธรรมดานั้น คือ มีสภาพที่จะ
 ค้องทั้ง ๆ ด้วยว่า แม้ธรรม คือ ความไม่แก่ของผู้สิ้นอาสวะแล้วมีอยู่
 ก็จริง แต่ว่าการรู้แจ้งแทงตลอดซึ่งนิพพาน โดยอารมณ์ของผู้สิ้นอาสวะ

แล้วนั้น ข้อมไม้แก่ คือ ข้อมไม้แปรรูป ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จะทรงแสดงซึ่งธรรม คือ ความแก่ของผู้สันทาสวะแล้วนั้น จึงได้ตรัสอย่างนั้นในที่นี้ ฯ ได้ยินว่า ต้นเหตุแห่งการทรงแสดงพระสูตรนี้ ได้แก่การที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ประทับทรงแสดงธรรมเรื่องนอชิตกาลาปาชา ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงเห็นรถและยานพาหนะเป็นต้น ซึ่งล้วนแต่งงดงามในที่นั้น จึงได้ตรัสว่า ราชรถทั้งหลายอันงดงาม ก็ยังคร่ำคร่า ดังนั้นเป็นต้น โดยมีพระพุทธประสงค์จะทรงทำสิ่งที่พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ทรงเห็นอยู่นั้น ให้เป็นเครื่องเปรียบเทียบ

ในคำเหล่านั้น คำว่า คร่ำคร่า นั้น คือ ถึงซึ่งความคร่ำคร่า ฯ คำว่า ราชรถนั้น หมายถึงรถอันสวยงามของพระราชา ฯ คำว่า วิจิตรนั้น หมายถึงทำให้สวยงามด้วยทองและเงินเป็นต้น ฯ คำว่า สรรจะก็ยังคร่ำคร่า นั้น คือ เมื่อรถทั้งหลายที่เขาทำด้วยไม้แก่น ซึ่งไม่มีจิตวิญญาณเช่นนั้น ยังคร่ำคร่าไปก็ต้องกล่าวได้ในสรรจะอันสำเร็จด้วยมังสะและโลหิตเป็นต้น ซึ่งเป็นของมีจิตวิญญาณอื่น ๆ สรรจะนั้นต้องเข้าถึงความคร่ำคร่าโดยแท้ ฯ คำว่า สัปบุรุษนั้นข้อมแสดงซึ่งธรรมของสัปบุรุษนั้น คือ สัปบุรุษทั้งหลายข้อมกล่าวกับสัปบุรุษทั้งหลายว่า ธรรมของสัปบุรุษทั้งหลาย ข้อมไม่ถึงความคร่ำคร่า คือกล่าวว่า ธรรมของสัปบุรุษทั้งหลาย อันได้แก่นิพพาน ข้อมไม่คร่ำคร่า ข้อมเป็นของไม่รู้จักแก่ ไม่รู้จักตาย ฯ อีกอย่างหนึ่งว่า กิเลสทั้งหลายซึ่งเป็นของทำให้จม ข้อมแตกไปเพราะอาศัยนิพพาน เพราะฉะนั้น นิพพานนั้นจึงเรียกว่าธรรมของสัปบุรุษ

โดยเหตุนี้ เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จะทรงแสดงเหตุการณ์แห่งคำก่อน จึงตรัสว่า สัปบุรุษทั้งหลาย ข้อมกล่าวกับสัปบุรุษทั้งหลายดังนี้ ฯ ข้อมมีคำอธิบายว่า ธรรมของสัปบุรุษทั้งหลาย ข้อมไม่เข้าถึงซึ่งความคร่ำคร่า เพราะฉะนั้น สัปบุรุษทั้งหลาย จึงแสดงธรรมของสัปบุรุษทั้งหลาย คือ จึงบอกซึ่งนิพพานอันไม่รู้จักคร่ำคร่าว่า เป็นธรรมของ

สัปบุรุษทั้งหลาย ดังนี้ อีกอย่างหนึ่งว่า คำว่า ธรรมของสัปบุรุษนั้น เป็นคำที่ถูกต้องดี คือ สัปบุรุษทั้งหลายย่อมแสตงนิพพาน อันจัดว่าเป็นธรรมของสัปบุรุษ นิพพานอันจัดว่าเป็นธรรมของสัปบุรุษนั้น ย่อมไม่เข้าถึงความคร่ำคร่า ดังนี้ สันเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น.

ธัมมัตถาธิบาย

ก่อนไป เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า สิ่งทั้งสี่นอกจากธรรมของสัปบุรุษ คือ นิพพานแล้ว ย่อมคร่ำคร่าทั้งนั้น ย่อมแก่ทั้งนั้น ย่อมแปรไปทั้งนั้น ไม่ว่าคน หรือสัตว์ ที่ สิ่งของใด ๆ ในโลกใด ๆ ย่อมมีแต่คร่ำคร่าชราไปทั้งนั้น ที่จะไม่คร่ำคร่าไปนั้น มีแต่นิพพานอันจัดว่าเป็นธรรมของสัปบุรุษทั้งหลายเท่านั้น

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสตอบคำถามของพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า กษัตริย์มหาศาล พราหมณ์มหาศาล คฤหบดีมหาศาล ซึ่งล้วนแต่มีทั้งนั้น ก็ไม่พ้นจากชรามรณะ ดังที่แสดงมาแล้วนั้น เป็นอันได้ใจความว่า คนเราไม่ว่าจะยากจนเชื่องช้า หรือมีมั่งมีอย่างไร ก็ต้องแก่ต้องตายทั้งนั้น ผู้ที่จะไม่แก่ไม่ตายนั้นเป็นอันไม่มี ๆ ที่ใดซึ่งบุคคลอยู่แล้วจะไม่แก่ไม่ตาย ที่นั้นย่อมไม่มีในโลก ถึงแม้บุคคลจะอยู่ในอากาศก็ไม่พ้นแก่พ้นตาย จะอยู่ในท่ามกลางมหาสมุทร หรือตามช่องภูเขา ก็ไม่พ้นแก่พ้นตาย จะอยู่ในนรกสวรรค์ก็ไม่พ้นแก่พ้นตาย จะวิเศษอย่างไรก็ไม่พ้นแก่พ้นตาย จึงควรที่คนเราทั้งหลายจะสอนตัวเองในเวลาที่เกิดความโลภ โขขทางไม่ชอบธรรมว่า ถึงเราจะมั่งมีอย่างไรเราก็ต้องแก่ต้องตาย เมื่อเราตายแล้วก็ต้องทิ้งสิ่งทั้งปวง จะนำสิ่งใดไปไม่ได้ทั้งนั้น แม้แต่ร่างกายของมารซึ่งเรารักใคร่พอใจ ให้กินให้อาบวันละ ๒ ครั้ง ๓ ครั้ง เมื่อเราตายแล้วเราก็เอาไปไม่ได้ ควรจะสอนใจของตนอย่างนี้ ในเมื่อเกิดความโลภ เพื่อจะไม่ให้ทำความชั่ว คือ บาปกรรมทุจริตด้วยความโลภ

ผู้ที่ทำบาปกรรมทุจริต คีดลักขโมยฉ้อโกงเขา ก็เพราะไม่รู้จักสอนตัวเองอย่างนี้ เมื่อสอนตัวเองอย่างนี้แล้วยังคิดโลภอยู่อีก ยังอยาก

จะคิดฉ้อโกงลักขโมยเขาอยู่อีก ก็ควรสอนอีกต่อไปว่า สิ่งที่เราจะนำไปได้ก็คือ บาปบุญเท่านั้น นอกจากบาปบุญแล้วเรานำไปไม่ได้ ฯ เมื่อเราทำบาปไว้เราก็นำบาปไป บาปนั้นก็ทำให้เราตกทุกข์ได้ยาก เหมือนอย่างนั้น หรือยิ่งกว่านั้น เมื่อเราทำบุญไว้บุญก็จะตกแต่งให้เราได้รับความสุขยิ่งขึ้นไปกว่านั้น เมื่อสอนตัวเองอย่างนั้นแล้ว หากใจยังอยากคิดฉ้อโกงลักขโมยเขาอยู่อีก ก็ควรสอนต่อไปว่า อันการฉ้อโกงลักขโมยเขานั้น จัดเป็นอกุศลนาทาน ฯ โทษแห่งอกุศลนาทานนั้นมีมากมายหลายประการ คือ ตายแล้วต้องตกนรก พ้นจากนรกแล้วต้องมาเกิดเป็นเปรต พ้นจากเปรตแล้วต้องมาเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน พ้นจากสัตว์ดิรัจฉานแล้วต้องมาเกิดเป็นคนยากจนเจ็บไข้ เราอยากตกนรกหรือ อยากเกิดเป็นเปรตหรือ อยากเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉานหรือ อยากเกิดเป็นคนยากจนเจ็บไข้หรือ เมื่อตอบตัวเองว่าไม่อยาก ก็ควรสอนตัวเองว่า เมื่อเราไม่อยากตกนรก ไม่อยากเกิดเป็นเปรต ไม่อยากเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน ไม่อยากเกิดเป็นคนยากจนเจ็บไข้ เราก็ไม่ควรจะทำลักขโมยฉ้อโกงเขา เมื่อสอนใจของตัวอย่างนั้นแล้ว ใจของตัวก็จะเลิกจากคิดลักขโมยฉ้อโกง

ไม่ใช่แต่การลักขโมยฉ้อโกงเท่านั้น ถึงแม้ว่า การทำชั่ว ทุกจริตบาปอกุศลอย่างอื่นก็เหมือนกัน คือ ในเวลาใดคิดอยากจะทำบาปทุจริตอกุศลอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ก็ให้รับสอนตัวเองว่า เราต้องแก่ต้องตาย เมื่อเราตายแล้วถ้าทำบาปอกุศลทุจริตไว้ เราก็ต้องไปตกนรก ไปเกิดเป็นเปรต เป็นสัตว์ดิรัจฉาน เป็นคนยากจนเจ็บไข้ ดังนี้ เพราะเมื่อสอนตัวของตัวอย่างนั้นแล้ว ตัวก็จะไม่ทำบาปอกุศลทุจริต ด้วยกาย วาจา ใจ ของตัว จะโน้มไปแต่ในธรรมของสัพพบุตติ มีทานศีลเป็นต้น ซึ่งจัดว่าเป็นธรรมของสัพพบุตติอย่างต่ำ แล้วต่อไป ใจก็จะก้าวขึ้นสู่ธรรมของสัพพบุตติอย่างสูง คือ มรรคผลนฤพานเป็นลำดับไป เมื่อใจของตัวโน้มไปในธรรมของสัพพบุตติแล้ว กาย วาจา ใจ ก็จะทำแต่บุญกุศลสุจริตเท่านั้น ผลที่จะได้ ก็คือความสบายใจทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ฯ

ไม่ว่าคนหรือสัตว์จำพวกใด ล้วนแต่อยากได้ความสุขด้วยกันทั้งนั้น ล้วน
แต่ไม่อยากแก่ ไม่อยากเจ็บ ไม่อยากตาย ด้วยกันทั้งนั้น แม้แต่เห็น
คนแก่ คนเจ็บ คนตาย ก็ยังเกลียดชังแล้ว ก็ทางใดเล่าจะทำให้
แก่ ไม่ให้เจ็บ ไม่ให้ตาย ทางนั้นนอกจากนิพพานแล้วเป็นอันไม่มี
ทางนิพพานนั้นนอกจากในพระพุทธศาสนาแล้ว ก็เป็นอันไม่มี เมื่อรู้จัก
ทางนิพพานในพระพุทธศาสนาแล้ว ก็ควรตั้งใจเดินจนกว่าจะถึงนิพพาน

ทางนิพพานนั้นไม่ใช่อื่นไม่ใช่ไกล ได้แก่ ทางอันประกอบด้วยองค์ ๘
ประการ มีสัมมาทิฐิเป็นต้น มีสัมมาสมาธิ เป็นปริโยสาน เมื่อ
ไปถึงนิพพานแล้ว เป็นอันไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตายต่อไป เพราะฉะนั้น
ผู้มีปัญญาทั้งหลายจึงมุ่งหมายนิพพาน อันเป็นสถานบรมสุขหาทุกข์มิได้
แล้วในที่สุดก็ได้ไปถึงซึ่งนิพพาน พ้นจากชาติ ชรา มรณะ สงสาร ด้วย
กันหมด สิ้นเนื้อความในเทศนาภคนี้เพียงเท่านั้น.

เอวံ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัมภีร์ที่ ๕๐

กัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนโกสธสังยุต

ว่าด้วยประวัติของพระเจ้าปเสนทิโกศล

สาวศุภยิ ๑ ๒ ๑ เอกมนต์ นิสินโน โข ราชา ปเสนทิโกสโล
ภควนฺตํ เอคทโวจาติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงกัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอน
โกสธสังยุต กัมภีร์ที่ ๕๐ ว่าด้วยประวัติของพระเจ้าปเสนทิโกศล สืบต่อไป
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอด
กาลนาน หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
 นั้นว่า ครั้นหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่พระเชตวนาราม
 กรุงสาวัตถี ฯ ครั้นนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศล เสด็จออกไปเฝ้าถวายบังคม
 แล้ว ก็ประทับนั่งในที่สมควรแก่พระองค์ แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่
 พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อข้าพระองค์อยู่ในที่สงัดแต่ผู้เดียว ที่กรุงสาวัตถี
 ข้าพระองค์ได้ปรีชาว่า ใครชื่อว่า รักตน ใครไม่ชื่อว่า รักตน แล้วข้าพระองค์
 ก็ลงความเห็น ว่า พวกโคประพฤติกุจิรจิต ด้วยกาย วาจา จิต พวก
 นั้นไม่ชื่อว่า รักตน ถึงแม้พวกนั้นจะกล่าวว่า รักตนก็ดี แต่ก็ชื่อว่า
 พวกนั้นไม่รักตน เพราะเหตุไร เพราะสิ่งใด เพราะคนที่เกลียดกันทำให้
 แก่กัน สิ่งนั้น พวกนั้นก็ทำให้แก่ตัวของตัวเอง เพราะฉะนั้น พวกนั้น
 จึงชื่อว่า ไม่รักตัว ส่วนพวกโคประพฤติกุจิรจิตด้วย กาย วาจา จิต พวกนั้น
 ชื่อว่ารักตัว ถึงแม้พวกนั้นจะกล่าวว่า ไม่รักตัวก็ดี แต่ก็ชื่อว่า รักตัวโดยแท้
 เพราะเหตุไร เพราะเหตุว่า สิ่งใดที่คนผู้รักกัน จะทำให้แก่กัน สิ่งนั้น
 บุคคลพวกนั้น ก็ทำให้แก่ตัวของตัว เพราะฉะนั้น บุคคลเหล่านั้น
 จึงชื่อว่า รักตัว ดังนี้ พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า อย่างนั้นมหาราช อย่าง
 นั้นมหาราช คือ บุคคลเหล่าใด ประพฤติกุจิรจิตด้วยกาย วาจา จิต บุคคล
 เหล่านั้น ไม่ชื่อว่ารักตัว ถึงแม้บุคคลเหล่านั้นจะบอกว่า รักตัวก็ดี ก็ชื่อว่า
 ไม่รักตัวโดยแท้ เพราะเหตุใดจึงว่าอย่างนั้น เพราะเหตุว่า สิ่งใด
 ที่ผู้เกลียดกัน จะต้องทำให้แก่กัน สิ่งนั้น พวกนั้นก็ทำให้แก่ตัวของตัว
 เพราะฉะนั้นจึงว่า พวกนั้นไม่รักตัวของตัว ส่วนพวกโคประพฤติกุจิรจิต
 ด้วยกาย วาจา จิต พวกนั้นชื่อว่ารักตัว ถึงแม้พวกนั้นจะกล่าวว่า ไม่รักตัวก็ดี
 ก็ชื่อว่า รักตัวโดยแท้ เพราะเหตุว่า สิ่งใดที่ผู้รักกัน จะทำให้แก่กัน
 สิ่งนั้น พวกนั้นก็ได้ทำให้แก่ตัวของตัว เพราะฉะนั้นจึงว่า พวกนั้น
 รักตัวของตัว ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสอย่างนั้นแล้ว จึงตรัสต่อไปว่า ถ้าบุคคลรู้ว่าตัวเป็นที่รักของตัวแล้ว ก็ไม่ควรประกอบตัวของตัวเข้ากับความสุข เพราะความสุขที่ผู้ทำความชั่วจะได้ง่ายนั้น ย่อมไม่มี ๑ สิ่งใดจะเป็นของบุคคลผู้ถูกที่สุดครอบงำแล้ว ผู้ละอัตภาพมนุษย์ ผู้นั้นจะถือสิ่งไรไป ๑ อะไรจะตามผู้นั้นไป เหมือนกับเงาตามตัว บุคคลทำบุญหรือบาปสิ่งไรไว้ในโลกนี้ บุญหรือบาปสิ่งนั้นแหละ จะเป็นของผู้นั้น ผู้นั้นจะต้องถือเอาบุญและบาปนั้นไป ๑ บุญและบาปนั้นจะติดตามผู้นั้นไป เหมือนกับเงาตามตัว ๑ เพราะฉะนั้น บุคคลควรทำความดี ควรสะสมความดี ที่จะติดไปในโลกหน้า บุญทั้งหลายย่อมเป็นที่พึงของบุคคลทั้งหลายในโลกหน้า ดังนี้ สันเนอความในพระบาลีอันมีในปิยสูตรที่ ๔ เพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงแสดงพระสูตรนี้ ให้เป็นคำของพระองค์ด้วยคำว่า อย่างนั้นมหาราช ๑ เป็นต้น ๑ คำว่า ผู้ถูกที่สุดครอบงำนั้น คือ ผู้ที่ถูกภุมระครอบงำ ดังนี้ สันเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า ผู้ทำทุจริตทั้งสาม เรียกว่า ไม่รักตัวของตัว ผู้ทำสุจริตทั้งสาม เรียกว่า รักตัวของตัว ๑ ถ้าผู้ใดรู้ว่าตัวเป็นที่รักของตัวแล้ว ก็ไม่ควรทำความชั่ว เพราะผู้ทำความชั่ว ย่อมไม่ได้ความสุขโดยง่าย ๑ ผู้ที่ตายไปแล้ว ย่อมไม่มีสิ่งใดเป็นของตัว ย่อมถือเอาสิ่งใดไปไม่ได้ ไม่มีสิ่งใดที่จะตามตัวไป เหมือนกับเงามีแต่บุญและบาปที่ตัวทำไว้เท่านั้น เพราะฉะนั้น จึงควรที่ทุกคนจะทำบุญไว้ เพราะบุญย่อมเป็นที่พึงของคนในโลกหน้า ดังนี้ อันนี้เป็นข้อใหญ่ใจความในพระสูตรนี้ ๑ พระสูตรนี้ เป็นเครื่องเตือนใจอย่างนี้

เพื่อไม่ให้บุคคลทำความชั่ว ด้วยกาย วาจา ใจ ฯ ความชั่วที่ต้องทำด้วย
 กายนั้น ว่าด้วยหลักใหญ่แล้ว มีอยู่ ๓ ประการด้วยกัน คือ ปาณาติบาต
 การฆ่าผู้อื่นให้ถึงซึ่งความตาย • อทินนาทาน การถือเอาของผู้อื่น
 ซึ่งเจ้าของไม่ให้ด้วยเจตนาขโมย • กาเมสุมิจฉาจาร การประพฤติก
 ุศลประเวณีในสตรีที่เขาหวงห้าม • ส่วนความชั่วอื่น ๆ ที่ต้องทำทาง
 กายนั้น ก็ยังมีอยู่อีกมาก แต่ว่าอนุโลมเข้าในหลัก ๓ ประการนี้ เช่น
 การทบตผู้อื่น หรือการแทงฟันผู้อื่น การตัดอวัยวะน้อยใหญ่ของผู้อื่น
 การเบียดเบียนผู้อื่นด้วยไม้ก้อนก้อนดิน สาตราอาวุธ แต่ไม่ถึงซึ่งความ
 ตายนั้น อนุโลมเข้าในปาณาติบาต ฯ การขกขอกฉ้อโกงหรือขี้ตมึง
 หลบซ่อนภาษี ทำของปลอมเป็นต้น อนุโลมเข้าในอทินนาทาน ฯ
 การล่วงละเมิดในสตรีอื่น ในบุรุษอื่น นอกจากภรรยาสามีของตนแล้ว
 จัดเข้าในกาเมสุมิจฉาจาร ฯ กาเมสุมิจฉาจาร สำหรับสตรีนั้น ได้แก่
 การนอกใจสามี สำหรับบุรุษนั้น ได้แก่ การล่วงละเมิดต่อหญิงซึ่งมีผู้
 ปกครอง ไม่ว่าจะเป็นภรรยาเขา หรือเป็นธิดาเขาอย่างไรก็ตาม โดยที่สค
 น์แต่หญิงแพศยา ซึ่งรับค่าจ้างรางวัลจากบุรุษใดแล้ว เมื่อบุรุษนั้น
 ยังอยู่ด้วย ยังไม่สละไป ก็จัดว่ายังเป็นภรรยาของบุรุษนั้น เมื่อบุรุษใด
 ไปร่วมรักกับหญิงนั้น ก็จัดเป็นกาเมสุมิจฉาจาร แต่บุรุษนั้นจะมีภรรยา
 มากน้อยเท่าไรก็ได้ ไม่เป็นกาเมสุมิจฉาจาร ดังนี้

ความชั่วที่ต้องทำด้วยวาจานั้น เมื่อว่าโดยหลักใหญ่แล้ว ก็มี
 อยู่ ๕ ประการ คือ การพูดเท็จ • การพูดส่อเสียด • การพูดถ้อยคำ
 หยาบ • การพูดสิ่งที่ไม่มีความประโยชน์ • ๑ การพูดอย่างอื่นนอกจากที่ว่า
 แล้วนั้น รวมเข้าใน ๔ อย่างนี้ทั้งนั้น เช่น การอวดความดี ซึ่งไม่มีในตน
 จะอวดโดยตรงหรือโดยอ้อมก็ตาม ก็รวมเข้าในข้อมุสาวาท การทำให้
 ผู้อื่นแตกร้างกัน ผิดใจกัน เกือบชกกัน ในทางใดก็ตาม จัดเข้าในคำ
 ส่อเสียด ฯ การพูดด้วยเจตนา เช่น อยากให้เขาฆ่าปลา แต่บอกว่า
 จงเอาปลาไปปล่อยเสีย ดังนั้นก็สั่งให้เขาฆ่าคน ด้วยคำว่า จงให้ผู้น
 ไปนอนเสียให้สบาย ดังนั้นก็จัดเข้าในข้อว่ากล่าวคำหยาบช้า การ
 เล่าเรียนที่ไม่มีประโยชน์ มีเรื่องตามสิดาเป็นต้น หรือเรื่องรบแห่ง

การตะ อันเรียกว่า เรื่องการตะเป็นต้นกค ก็จัดเข้าในข้อว่า กล่าวสิ่งที่ไม่มประโยชน์ ถึงแม้ว่าคิจฉานกถานานาประการ เช่น เรื่องโจรเป็นคณกค ก็จัดเข้าในข้อว่า กล่าวสิ่งที่ไม่มประโยชน์ทั้งนั้น

ความชั่วที่คองทำด้วยใจนั้น มีอยู่คหลักใหญ่ ๓ ประการ คือ อภิชฌา ความเพ่งเล็งชงของๆ ผู้อื่น โดยความอยากได้ ๑ พยบาท ความคิตปองร้ายผู้อื่น คือ อยากให้อื่นเสื่อมเสีย ๑ มิจฉาทิฏฐิ ความเห็นผิดจากความจริง ๑ ๑ ส่วนความคิตชั่วอย่างอื่น เช่น กามวิตก คือ คิตถึงรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่ตนรักใคร่ จัดเข้าในอภิชฌา ๑ คิตอยากให้อื่นเสื่อมเสียหายตายโหง จัดเข้าในพยบาท ๑ การคิตไม่ถูกทางทั้งสน จัดเข้าในมิจฉาทิฏฐิ

ความชั่วที่คองทำด้วย กาย วาจา ใจ ๑๐ ประการ ดังที่วามาแล้วนั้น มชอเรียกหลายประการ คือ เรียกว่า ทุจริตประการ ๑ เรียกว่า อกุศลกรรมบทประการ ๑ หรือเรียกย่อๆ ว่า บาปกรรมประการ ๑ ๑ เมื่อผู้ใดทำความชั่ว ๑๐ ประการ อันเรียกว่า ทุจริต ๑๐ หรืออกุศลกรรมบท ๑๐ หรือบาปกรรม ๑๐ ดังที่วามาแล้ว ด้วยความจงใจเสมอแล้ว ผู้นั้นไม่ชื่อว่า รักตัวของคัว เพราะเหตุว่า ความชั่วทั้ง ๑๐ ประการนั้น จะต้องให้โทษทุกขภัยแก่อันนั้น ๑ ธรรมคาผู้รักตัวของคัว จะต้องหาความสุขให้แก่อันนั้น ๑ เมื่อหาความสุขให้แก่อันแล้ว ก็เท่ากับเกลียดคัวของคัว เพราะฉะนั้น จึงได้ใจความว่า ผู้ทำความชั่วทั้งสน เรียกว่า เกลียดคัวทั้งนั้น ส่วนผู้ทำความดีทั้งสน เรียกว่า รักคัวทั้งนั้น

ก็ความชั่วทั้ง ๑๐ ประการนั้น ย่อมมีผู้รักน้อยโดยมากแล้ว แต่ว่ามีผู้เว้นได้น้อย ข้อนเป็นเพราะเหตุไร แก้วา เป็นเพราะเหตุไม่รู้จักโทษแห่งความชั่ว ๑๐ ประการนี้ ได้โดยแจ่มแจ้งพิสคาร เพียงแต่รับข้อๆ ว่า บาปเท่านั้น อีกอย่างหนึ่ง ถึงร้แจ่มแจ้งพิสคารแล้วกค แต่ไม่หคณกถึงความร้นนเสมอ จนความร้นนตงเป็นหลักอัยใจแล้ว ก็ยังอาจทำ ความชั่ว ๑๐ อย่างนั้นได้ ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้น จึงพยายามทำความเข้าใจ ให้รู้จักโทษแห่งความชั่ว ๑๐ ประการนี้ ได้โดย

พิสดาร และพยายามคิดนึก จนให้ความรู้นั้นตั้งเป็นหลักอยู่ในใจ จึงจะ
งดเว้นจากความชั่ว ๑๐ ประการนี้ได้

ก็โทษแห่งความชั่ว ๑๐ ประการนี้ มีอย่างไบบ้าง ข้อนี้อ่าน
ทั้งหลาย จงตั้งใจฟัง ตั้งใจจดจำจากธรรมเทศนาต่าง ๆ ไว้ให้มาก จึง
จะรู้ได้โดยพิสดาร เพียงแต่จักตั้งใจฟังจากธรรมเทศนากันนั้น ให้รู้ได้
โดยพิสดารนั้นย่อมไม่ได้ เพราะในเทศนากันนั้น ก็จะมีไว้เพียงโทษ
ใหญ่ ๆ เท่านั้น คือ โทษแห่งปณณิกานั้นว่า ได้แก่ การตกนรก เกิด
เป็นเปรต เป็นอสุรกาย เป็นคิริจฉาน แล้วมาเกิดเป็นมนุษย์หมดอายุ
น้อยสั้น มีโรคภัยไข้เจ็บมาก เป็นต้น ฯ โทษแห่งอหิงสาทานนั้น ก็ได้
แก่ การไปเกิดในนรก การเกิดเป็นเปรต เป็นอสุรกาย เป็นคิริจฉาน
เป็นคนยากจนขัดสน เป็นต้น ฯ โทษแห่งกาเมศม์ฉาจารย์นั้น ก็ได้แก่
การเกิดในนรก เกิดเป็นเปรต เป็นอสุรกาย เป็นคิริจฉาน เป็นคน
มีข้าศึกศัตรูมาก เป็นคนกะเทย เป็นต้น โทษแห่งมสาวาทนั้น ก็ได้แก่
การเกิดเป็นสัตว์นรก เป็นเปรต เป็นอสุรกาย เป็นคิริจฉาน เป็นมนุษย์
ที่ถูกกล่าวด้วยเรื่องไม่เป็นจริง เป็นต้น ฯ โทษแห่งการกล่าวส่อเสียดนั้น
ก็ได้แก่ การเกิดเป็นสัตว์นรก เป็นเปรต เป็นอสุรกาย เป็นคิริจฉาน
เป็นคนแตกร้างจากมิตร ไม่ว่าจะคบใคร ๆ ก็ต้องแตกร้างจากผู้นั้น
 เป็นต้น ฯ โทษแห่งการกล่าวคำหยาบนั้น ก็ได้แก่ การเกิดเป็นสัตว์
นรก เป็นเปรต เป็นอสุรกาย เป็นคิริจฉาน เป็นคนได้ยินได้ฟัง
แต่เสียงที่ไม่เพราะหู ในที่เกิดแล้วนั้น ๆ เป็นต้น โทษแห่งการกล่าว
สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์นั้น ก็ได้แก่ การเกิดเป็นสัตว์นรก เป็นเปรต เป็น
อสุรกาย เป็นคิริจฉาน เป็นคนที่ไม่มีความเชื่อถือถ้อยคำ ถึงแม้จะพูด
ถูก ก็ไม่มีผู้เชื่อถือ มีลูกหลานเหลนก็ไม่อยู่ในโอวาทคำสั่งสอน เป็นต้น
โทษแห่งอกุศลนั้น ก็คือ การเกิดเป็นสัตว์นรก เป็นเปรต เป็นอสุรกาย
เป็นคิริจฉาน เป็นคนที่มีทรัพย์สมบัติพัสถาน สาธารณทั่วไปแก่โจรผู้ร้าย
 เป็นต้น ไม่ว่าจะมั่งมีสิ่งใด ก็มีแต่ผู้พยายามฉกชิงวิ่งราว ลักขโมย ฉ้อโกง

ทั้งนั้น ฯ โทษแห่งพยายามนั้น ก็คือ การเกิดเป็นสัตว์นรก เป็นเปรต เป็นอสุรกาย เป็นคิรีจณาน เป็นคนมีผู้ปองร้ายอยู่เสมอ เป็นต้น โทษแห่งมิจดาหิฏฐินั้น ก็คือ การเกิดเป็นสัตว์นรก เป็นเปรต เป็นอสุรกาย เป็นคิรีจณาน เป็นคนขี้คิดในความเห็นผิด เป็นต้น แต่โดยมาก พวกมิจดาหิฏฐินั้น ข่อมโหม้อยู่ในโลกนรก ไม่มีเวลาหยุดเวลาเกิด ดังนี้ เป็นต้น

เมื่อพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ได้ฟังเพียงโดยย่อเท่านั้นแล้ว ก็ควรพยายามจดจำไว้ เมื่อเวลาได้ฟังพิสดารยิ่งไปกว่านั้น ก็จะเพิ่มความรู้ให้ยิ่งขึ้น ฯ เมื่อมีความรู้ในเรื่องโทษแห่งความชั่ว ๑๐ ประการนี้ มากขึ้นแล้ว ประจำอยู่ในใจแล้ว ก็จะงดเว้นจากความชั่ว ๑๐ ประการนี้ได้โดยมาก เว้นแต่อย่างเบาหรืออย่างน้อยเท่านั้น ส่วนอย่างกลางหรืออย่างหนักนั้น จะต้องงดเว้นให้ขาด ฯ ความชั่ว ๑๐ ประการนี้ ยังมีอย่างเบา อย่างกลาง อย่างหนักอยู่อีกหรือ แก้วว่า ยังมี เช่น ปาณาติบาต อย่างเบา นั้น ก็ได้แก่ การฆ่าสัตว์เล็กน้อย เช่น เลือด ขุน เป็นต้น อย่างหนักนั้น ก็ได้แก่ การฆ่ามนุษย์ด้วยเจตนา ฯ อทินนาทานอย่างเบา นั้น ก็ได้แก่ การลักขโมย ฉ้อโกง ซึ่งสิ่งของเล็ก ๆ น้อย ๆ อย่างกลางนั้น ก็ได้แก่ การลักขโมย ฉ้อโกง ซึ่งสิ่งของที่มีจำนวนพอปานกลาง หรือมีราคาพอปานกลาง อย่างหนักนั้น ก็ได้แก่ การลักขโมย ฉ้อโกงสิ่งของ ซึ่งมีจำนวนมาก หรือมีราคามาก หรือเป็นของมีคุณธรรม เป็นของพระราชฯ ของสงฆ์ ของมารดา บิดา อุปัชฌาย์ อาจารย์ เป็นต้น ฯ กาเมศุมฺมิจาจารอย่างเบา นั้น ก็ได้แก่ การล่วงละเมิดในสตรีที่มีคุณความดีน้อย หรือที่สมักรใจ อย่างกลางนั้น ก็ได้แก่ การล่วงละเมิดต่อสตรีที่มีคุณความดีพอปานกลาง อย่างหนักนั้น ก็ได้แก่ การล่วงละเมิดต่อสตรีที่มีคุณความดีมาก หรือที่สามี หรือที่พระราชฯ หวงห้าม ฯ มุสาวาทอย่างเบา นั้น ก็ได้แก่ การพูดเท็จเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น พูดว่าไม่มี ในเมื่อมีผู้มาขอสิ่งใดสิ่งหนึ่งของตน เป็นต้น ฯ อย่างกลางนั้น ได้แก่ การพูดเท็จ ให้เสียประโยชน์พอปานกลาง หรือพูดเท็จต่อผู้มีความพอคี่ปานกลาง อย่างหนักนั้น

ได้แก่ การพูดเท็จให้เสียประโยชน์มาก หรือพูดเท็จต่อผู้มีคุณความดีมาก เช่น พูดเท็จต่อมารดา บิดา อุปัชฌาย์ อาจารย์ เป็นต้น ๙ การพูดส่อเสียด และพูดหยาบคาย พูดสิ่งที่ไม่ดีประโยชน์ และอกุศล พยาบาท มิดนาค หิณฺฐิ ก็มีโทษอย่างเบา อย่างกลาง อย่างหนัก ตามวัยที่แสดงมาแล้ว ดังนั้น สันเนอความในเทศนาภิกขุทั้งหลายเพียงเท่านั้น.

เอวံ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ๙

คัมภีร์ที่ ๓ สังยุตตนิกาย สคาถวรรค (จบเล่ม ๑ มีต่อเล่ม ๒)

